

P35, Cæ1, 1,4
F6

35, C₂ 1, 1, 4 7344
F6

Shastrihari Subha-
shatnam.

7344.

• • • • •

[illegible]

P35, CxL, 1, 4
F6

AGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY.

Jangamwadi Math, VARANASI,

Acc. No. ~~2448~~ 7344

ప్రీతి క.

సుభాషితప్రతితి యనంబడునీకృతియందుఁ గలనీతిశృంగార
వైరాగ్యశతకంబులు మూఁడు సస్వర్థముగాఁ గ్రమంబున నీతిశృంగార
వైరాగ్యంబుల బోధించు, ఈ గ్రంథమునకుం గల ప్రతులు రెండు తెగ
లుగా నున్నవి. ఒక తెగ ప్రతులు రామచంద్రబుధేంద్రవ్యాఖ్యాత మైన
ప్రతి ననుసరించునవై తఱుచుగ దక్షిణహిందూదేశంబునన ప్రచా
రము గలిగి యున్నట్లు గానంబడుచున్నవి. మఱియుక తెగ ప్రతులు
రామర్షి పండితవ్యాకృత మైనప్రతికిం బ్రతినిధు లై యుత్తరహిందూ
దేశమునందే వ్యాప్తిజెందియున్నట్లు చూపట్టుచున్నవి. ప్రకృత గ్రం
థము మొదటి తెగం జేరినది. ఈ తెగయం దొక్కొక్కశతకమును బడేసి
దశకములుగా విభక్తమై మొత్తమునకు సరిగా నూతేసి శ్లోకములు
గలిగి యుండును. శ్లోకముల కొండొంటికి, నట్లే దశకములకును, బూ
ర్వోత్తరసంబంధ ముండును. రెండవ తెగ ప్రతులలో దశకములుగా
విభాగము లేదు. ఒక్కొక్కశతకమందును శ్లోకములు * నూటింటి
కెక్కుడై యొండొంటితో సంబంధ మంతగా లేకుండును. అందు శ్లోక
ముల క్రమమును మిక్కిలియు వేతై యున్నది. ఇంతేకాదు, అం దొక
శతకములోని శ్లోకములు గొన్ని యిందు మఱొక శతకమునం బొడసూ
పుచున్నవి. రెండింటిపాఠములును చాల భిన్నము లై యుండును.
అయిన నిందలిపాఠములకంటె నందలివి మఱింత సమంజసములై ప్రౌఢ
ములుగా నుండును. ఇట్టిరుదెఱంగు ప్రతులకును శ్లోకముల క్రమసంఖ్యా
పాఠములందు మిక్కిలియు భేదము గానిపించుటంజేసి యిందుఁ జక్కఁ
గవిప్రణీత మైన దేదియో మాటుపడి నచ్చిన దేదియో తెలియరాకు
న్నది. అందుఁ బాఠములు మఱింత సమంజసము లయ్యు శ్లోకములకు
సంబంధసంఖ్యానియమము లేమింజేసి యది కవిప్రణీతమాత్మకకుఁ

* రెండవ తెగయందు నొక్కొక్కశతకమునను నించుమించుగా ముప్పదినలువది
శ్లోకము లెక్కుడుగాఁ గనుపట్టుచున్నవి. కొన మూఁడుశతకములందును మొత్తము
నకు నఱుగ్గులు శ్లోకము లున్నవి. మొదటి తెగలో శతకమునకుసరిగా నూతేసిచొప్పున
మూఁడుశతకములకు మున్నూఱు శ్లోకము లున్నవి.

బుద్ధిక్ యగుట సంజేహింపవలసి యున్నది. ఇం దట్టిసామంజ
స్యము లేకుండియుఁ దక్కినసంఖ్యాదివ్యవస్థ యుండుటచే నిది కవికృత
మైనప్రతియాకృతి గలిగియుండు ననుట మఱింత యుష్పపన్నముగా ను
న్నది. ఎట్లన, లేఖకాదులదోషములంబట్టి పాఠము లెంతయు భిన్నము
లగుం గావున నానిం గొని పాఠసౌష్ఠవము గూర్చవచ్చునుగాని కృతికిం
గల తొలియాకృతి నిర్ణయించుట వలనుగాదు. పూర్వోత్తరసంబంధ
సూచక మైనరచనాప్రణాళికయు సంఖ్యాదివ్యవస్థయుఁ గృతసామ
మన్వర్థముసేయు తక్కులక్షణములును గవిరచిత మైనకృతిరూపమును
యథాతథముగాఁ దెలియుటకుఁ దోడుపడునవి యగును. కావున నీ
మొదటితెగప్రతులే కవి నిబంధించినయాకృతి గలవి యగు ననవ
చ్చును. అయినను విషయ మింతమాత్రమున వ్యవస్థితము గానేరదు.
ఎట్లన, భర్తృహరి బహుతరముగా నీశతకముల ముఖ్యవిషయము
లగు నీతిశృంగారాదులను మాత్రము మది ననుసంధించి శ్లోకములను
బరస్పరసంబంధ మపేక్షింపక యిచ్చకు వచ్చినట్లు రచింపఁగా నిందు
సంబంధము లేనితెటపిం గాంచి వెనుకటివారిచేఁ బెక్కుశ్లోకములు
ప్రక్షిప్తము లగుటవలన రెండవతెగయందు సంఖ్యాదినియతి చెడి
యుండవచ్చును. కావున నది, సంబంధసంఖ్యాదినియమములు లేకుం
డియుఁ గవి ప్రణీతాకృతి గలిగియుండనోవు. లేక, రామచంద్రబుధేం
ద్రుఁడు సంఖ్యాదివ్యవస్థ మాలి దురవస్థ నున్నయాశ్లోకజాలముం గొని
వానియందుఁ బ్రక్షిప్తములని తనకుఁ దోచినవానిం దీసివైచి పరస్ప
రసంబంధముకలుగునట్లు * శ్లోకములక్రమము మార్చి సరిగా నూతేసి
గూర్చి దశకవిభాగముతో శతకముల నేర్పఱిచియుండవచ్చును. కావు
న నీ మొదటితెగయుఁ బ్రథమాకృతి యథార్థముగాఁ గలది గాకుండ
వచ్చును. ఈవిషయ మిట్లుండ నిచ్చి యింక దీనిని రచించినకవి యగు

* 'ఆపారాసస్త్యేతే' శృం - 32 ఇత్యాదిశ్లోకములు కొన్ని యపపాఠము
లంజేసి తమయన్నప్రకరణంబులకుం బాసఁగింపబడియున్నవికాని యుదీచ్యకోశము
లంబట్టి వానిసమంజసపాఠములం బరిశీలింపఁగా నవి ప్రకరణాంతరముం జేరినవిగాఁ
గానిపించెడి. ఈవిషయము, రామచంద్రుఁడే యీకృతిని వేఱుక్రమమునఁ గూర్చి
ననుటకు నొక యుపోద్బలకము గా నున్నది.

భర్తృహరి

చరితముదెలియు టావశ్యకము. పండితపరంపర చేనాడుకొనంబడుకొన్ని విషయములు దప్ప భర్తృహరింగూర్చి విశ్వసనీయంబు లగుచరిత్రాంశము లేవియుఁగానరావు. ఆవిషయములు నొండొంటికిఁబొసఁగియుండవు. ఇతండుజ్ఞునిసీరాజవంశమునం జనించినవాఁడనియు దానే సింహాసనము నెక్క నడ్డుం డయ్యు సంసారబంధమురోసి రాజ్యము తనతమ్ముఁడు విక్రమార్కునికి నప్పగించి చన్నవాఁడనియు నొక ప్రతీతి గలదు. ఈ విక్రమండు విక్రమశకాబ్దమూలభూతుండు. * మఱియొక ప్రతీతి విక్రమాదిత్యునకు బ్రహ్మ క్షత్ర వైశ్య శూద్ర కాంతలు బ్రాహ్మణి, భానుమతి, భాగ్యవతి, సింధుమతియని నలువురు గల రనియు నారీయండు వరుసగా వరుచి విక్రమార్కు భట్టి భర్తృహరులు జనించి రనియుఁ దెలిపెడిని. ఇది యెంతవిశ్వసనీయమో తెలిసినది గాదు. ఈకవి తన్నుగుఱించి యేమియు నీగ్రంథమునఁ జెప్పినవాఁడు గాఁడు. ఈకవివంశాదిక మటుండ జీవించియుండినకాల మిది యని తెలియుటకుఁ బండితప్రతీతియు గ్రంథస్థదర్శనములును నితరకవిచరిత్రమూలకములై నవిషయములును సాధనములుగాఁ గొని దానిఁ బరిశీలింపవచ్చును. అందుఁ బండితప్రతీతి యితనిని విక్రమాదిత్యునికాలమువాఁడుగా యూహించెడి. అప్పుడు విక్రమశకము క్రీస్తు పుట్టుటకు 561 సంవత్సరములకుఁ బూర్వ

* ఈ ప్రతీతికి,

యాంచిస్తయామి సతతం మయి సా విరక్తా

సా ప్యవ్య మిచ్ఛతి జనం సజనోఽవ్యసక్తః ।

అస్తత్ప్రతే చ పరితుష్యతి కాచి దన్యా

ధిక్తాం చ తం చ మదనం చ ఇహం చ మాంచ ॥

అనుశ్లోకముమూలము. ఒకప్పుడొక బ్రాహ్మణుఁ డమరత్నమునిచ్చునొకపండు లభింపఁగా నది బహుజనపరిపాలకుం డగుభర్తృహరియే యర్హుం డని యాతని కొసంగె. అతండు దానిఁ దనయిల్లాలి కీముఁగా నది తనవిటునికిని వాఁడు తనయుంపుడుఁగత్తి యను నదిమరల భర్తృహరికిని నాపండు నొసంగిరి. అంత భర్తృహరితత్సలవృత్తాంతం బంతయుఁ దెలిసి సంసారమునురోసి యాశ్లోకముముజెప్పెనట. మఱియొకప్రతీతిం బట్టి యాపండు నొకయోగివలన విక్రమండు వడసి యొక బ్రాహ్మణుని కీముఁగా నాతండు భర్తృహరి కిచ్చెననియు నతనినుండి తక్కినవారికి మున్ను చెప్పినవరుసను లభించె ననియుఁ దెలిసెడి.

ముననుండి యారంభించుచున్నది గాన మనకవి క్రీస్తునకుఁ బూర్వమైన ప్రథమశతాబ్దము తొలినగమున నున్నవాఁ డని తేలుచున్నది. ఇంక గ్రంథస్థనిదర్శనములం బట్టి యాతనికాలము నిర్ణయించుటయుఁ గష్టముగా నున్నది. శతకములు వేదాంతపరిభాషాజటిలములుగా నున్నవి. అయినను వేదాంతసిద్ధాంతములు పెక్కుసంవత్సరశతములుగాఁ జర్చితములై నిష్పత్తి నొందినవి గాన వానియుత్పత్తికాల మిది యని రూఢిగా నిర్ణయింపఁ దరము గాకున్నది. ఇవి యుపనిషత్తుల కనంతరములై పురాణములకును బుద్ధమతమునకును సమకాలీనములుగాఁ గాని పించుచున్నవి. వీనికాలంబున సుప్రసిద్ధు లగుపురుషులు కుమారిల భట్టును శంకరాచార్యులు నగుదురు. కుమారిలభట్టు రమారమి యెనిమిదవశతాబ్దమునను శంకరులు తొమ్మిదవశతాబ్దమునను నుండిరి. కాన వేదాంతము తొమ్మిదవశతాబ్దము మొదలుగా వ్యాపించినది గాని దానిప్రారంభ మంతకుబహుకాలమునకుమునుపే యుండును. కాని యది యెప్పుడో నూటిగాఁ జెప్ప నయితిగాకున్నది. కాన వేదాంతపరిభాషంబట్టి మనగ్రంథకాలము సూహించుట యసమంజసము. ఇందుఁబురాణములును బరామర్శింపఁబడినవి. 'విల్సన్' అనుపండితుఁడు పురాణ మేది యువేయిసంవత్సరములకుమునుపుగానరాదనిచూపియున్నాఁడు. దానింబట్టి కొందఱీ గ్రంథమును బదునొకండవపండ్రెండవశతాబ్దములనాటిదిగా నిష్కర్షించెదరు. పురాణములకుఁ గర్తవ్యానుండని ప్రసిద్ధిగదా. అతండు వేదవిభాగమును జేసినవాఁడునండు. కాఁబట్టియాతనికాలము వైదికపౌరాణికకాలములకుమధ్యవర్తియైయుండనోపుంగావున నాతండు క్రైస్తవశకమునకు మునుపటివాఁ డగు. ఆతనింబట్టి పురాణము లన్నియో కొన్నియో ప్రథమశతాబ్దమునకుఁ బూర్వమేయుండినవిగాఁ జెలియుటంజేసి పురాణప్రసక్తింబట్టి యాకృతి యర్వాచీనమైనదిగా నిర్ణయింపరాదు. ఇంక నితరులచరిత్రలమూలముగా లభించినయాధారములఁజూతము. ఏతద్గ్రంథవ్యాఖ్యాత లెవ్వరును గవికాలమును విచారించినవారు గారు. పూర్వగ్రంథకారు లెవరుగాని యీ కవింగూర్చి ప్రస్తావించినవారును గారు. దీనివ్యాఖ్యాతలలో నొక రగురామచంద్రబుధేంద్రుఁడు కవింగూర్చి

‘విస్తేతాభూతపూర్వం ఫలమధితపసాలమ్మి సూర్యప్రసాదా-
 ల్లభ్యా తస్మా తస్యయం త త్ప్రచురతరజరావశ్చ తాకుశ్చనాశ్యమ్ |
 హిత్వా మోహం స్వకాంతాస్వతివిమలధిమాతం నిషేవ్యాస్తభవ్యో
 యోగీంద్రోభర్తృహర్యాహ్వయశ్చహకురుతేఽద్యాపివిద్యావిలాసమ్’
 అని చెప్పియున్నవాడు. ఇందు బ్రాహ్మణుండు సూర్యప్రసాదమువల
 నఁ బడసినఫలము నతనివలనం దాను బొంది కాంతాదులందలి మో
 హమును వీడి జరాపంచతాకుంచనాశ్య మైనతత్ఫలభుక్తింజేసి యేమో
 యింకను విద్యావిలాసము నెఱపుచున్నాఁడని చెప్పఁబడినది. వ్యా
 ఖ్యాతలగ్రుడ్డిఛాందసమున కిది యొకనిదర్శనము. అయినను గవికాల
 నిర్ణయమునకు వేటొకప్రబలాధారము గనుపట్టుచున్నది. కలిల-డి-
 డిమ్నా అనునొకపారసీకగ్రంథము గలదు. ఇది సంస్కృతపంచతంత్ర
 మునకు వికృతియైనయొకానొకగ్రంథమును జూచి పారసీకభాషయందు
 న్రానయఁబడినది. కావున నిందొకవాక్యము పంచతంత్రమునందలి
 *యొకశ్లోకమును మిక్కిలియుం బోలియున్నది. ఈ గ్రంథముక్రీ. వె.
 531 నుండి 579 వఱకు నుండిన యొక పారసీకరాజునొకకు వ్రాయు
 బడినది. కాన దీని కుపజీవ్యమైన పంచతంత్రము దాదాపుగా (క్రీ. వె.
 500) ఆఱవశతాబ్దముతోలుతఁ గలిగియుండును. పంచతంత్రము పూర్ణ
 ముగా స్వతంత్రనిబంధనము గాదు గావున నది యప్పటివాఙ్మయము
 నుపజీవుంచుచున్నదిగాన *నది యాపూర్వోక్తశ్లోకమును సీతీతకము
 నుండి కయికొనియున్నది. కనుక భర్తృహరియుఁ బంచతంత్రకాలంబగు
 నాఱవశతాబ్దమునకు మున్ను, అనఁగా యైవవశతాబ్దపు రెండవసగము
 నందు నుండు ననుట సంభావనీయముగా నున్నది.

భర్తృహరిద్వితీయము.

సుభాషితశ్రిశతనిర్దాత భర్తృహరియనంబడునట్లు వాక్యపదీయ
 కర్తయు భర్తృహరి నాఁబడు. ఈభర్తృహరు లిరువురు నొక్కరా, లేక
 భిన్నులూ యని విచారింప వలసి యున్నది. ‘పతాక్’ (Pathak) అను

* ఈశ్లోకము ‘శశిదివాకరయో గ్నిహవీచనం | గజభుజస్థమయారపిబన్దనమ్ | మ
 తిమతాంచవిలోక్య దర్శితాం | విధిరహోబలవానితిమేమతిః’. ఇది భర్తృహరిసీతి
 శతకమునను గానిపించుచున్నది.

ను తర దేశపండితుడు, వాక్యపదీయకారుడు బాద్మడు గాన మనశత
కకారుడు గాఁడని రూపించియున్నాడు. చీనాదేశయాత్రికుఁ డగు
'ఇట్సింగ్' (It'sing) ఏడవశతాబ్దముకడపటి నిండియాకు వచ్చినపుడు
వాక్యపదీయకారుఁడగు భర్తృహరి తానచ్చటికి వచ్చుటకు నలువది
యేండ్లకు మునుపు మరణించె ననియు నతఁడు బాద్మఁడనియుఁ గావున
రత్నత్రయమునందును ద్వివిధశూన్యమునందును దృఢభక్తి గలవాఁ
డనియు న్రాసి యున్నాడు. పదునొకండవశతాబ్దమునం దుండినవాచ
స్పతిమిశ్రుఁ డనుపండితుఁ డావాక్యపదీయకారుని 'బాహ్యు' డని
పేర్కొని యున్నాడు. బాహ్యులని వేదబాహ్యు లగుబాద్మాదు
లకు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. కావున నిది పూర్వోక్తయాత్రికునివ్రా
త యథార్థము గావించుచున్నది. మఱియుఁ గుమారిలభట్టు వాక్యపదీ
యకారు నెంతయు నిరసించి న్రాసియున్నాడు. బుద్ధుఁ డౌటంజేసినో
కాని మఱియొకహేతువుంబట్టి యట్లాతనిని నిరసించుటకు మూల
ము గానరాదు. కాన వాక్యపదీయకర్తయగు భర్తృహరి కేవలబాద్మఁ
డనుట నిర్వివాదము. సుభాషితప్రిశతీకారుఁడో వేదాంతవిషయతత్ప
రుం డైనశివభక్తుం డగుట శతకత్రయమే ఘోషించుచున్నది. వే
యేల 'దిక్కాలాద్యనవచ్చిన్న' యనునీతిశతకప్రథమశ్లోకమే యీకవి
వేదాంతతత్పరతను దెలిపెడిని. కావున నీభర్తృహరు లిరువురును
భిన్నులే యగుదురు.

భర్తృహరియు భట్టియు.

భర్తృహరియే భట్టికావ్యకర్త యగుభట్టి యగునని యొక
ప్రతీతి గలదు. ఈభట్టిప్రిశతీకారుఁడగు భర్తృహరియూ వాక్యపదీయ
కర్తయగు భర్తృహరియూ యని శంక పొడమెడిని. భట్టి విష్ణుభక్తుఁ
డగుటంజేసి బాద్మఁ డగువాక్యపదీయభర్తృహరి కానేరఁడు. ఇక
శతకకారుఁ డగుభర్తృహరియూ యని ప్రశ్న కలుగుచున్నది. ప్రతీతిని
విడిచి యిరువురచరితములం జూడఁగా నిర్ణయ నొకరేయనుటకు నయితి
గానరాదు. భర్తృహరి క్షత్రియుఁడు; భట్టి బ్రాహ్మణుఁడు. భర్తృహరి
మధ్యహిందూదేశవాసి; భట్టి, భట్టికావ్యమునందలి యొకవాక్యముం
బట్టి, వలభీరాజాస్థానములోఁ జేరినవాఁడని తెలిసెడిని. వీరిరువురకై

లులయందు భేదము గలదు. భట్టిరచన మిక్కిలి ప్రాథమై యర్థని బిడమై వ్యర్థపూరణరహితమై యుండును. భర్తృహరిరచనయందుఁ గొన్నియెడలఁ బదవైఖరి గడుసుగాను సన్వయ మసంగతముగాను జూపఁబడి. మఱియు భర్తృహరి శివవిష్ణులం దభేదప్రతిపత్తిగలయట్లుగాని పించి 'తథాపిభక్తిస్తరుణేద్దుశేఖరే'యనిశివునియంద భక్త్యతిశయము తెలుపుచున్నాఁడు. భట్టియో యెంతయు విష్ణుభక్తుఁడు. పూర్వ గ్రంథకారు లీయిరువుర గ్రంథములనుండి యేవేని యుదాహరించునపుడు వానిని భిన్నకవికృతములుగానే చూపిరి కాని యేకకవికృతములుగాఁ జూపరైరి. ఈకారణములంబట్టి యీయిరువురును భిన్నులేకాని యొక్కరు గారు.

ఇందు బౌద్ధసిద్ధాంతనూచకములు గల వందురు గాని యవి యంతగాఁ గనుపట్టవు. 'త్రిభువనమపి బ్రహ్మమనుతే' 'లీయే పరబ్రహ్మణి' యిత్యాదులు వేదాంతదర్శనప్రదర్శకములు. కవి పరామర్శించుయోగప్రక్రియయు దశావతారములును గంగానదియు హిమాలయప్రదేశములును నతండు బుద్ధుఁడు గామిని జాటుచున్నవి.

ఆంధ్రవ్యాఖ్యానము.

ఇక దీనియాంధ్రవ్యాఖ్యం గూర్చి కొంత చెప్పనొప్పు. రామచంద్రవ్యాఖ్య ననుసరించియే ప్రాయశముగా నీవ్యాఖ్య గావింపఁబడినది. కాని పెక్కుశ్లోకములకు నావ్యాఖ్యయందుఁ బాఠములు మిక్కిలి యసమంజసము లై యన్వయమును గడు ససంభావితమై కానంబడుచుంటం జూచి యదీచ్ఛకోశపాఠములఁ బరిశీలించి యన్వయసౌలభ్యము సర్థవైశద్యమును గలుగునట్లు సమంజసములును సరసములును ప్రాథములు సగుపాఠముల గ్రహించి నేను గ్రొత్తగా వ్యాఖ్య గావించి యున్నవాఁడ. మనవ్యాఖ్యాతలలోఁ బెక్కుండు దమ కఖండపాండిత్యముండినను బాఠసౌష్ఠవములం బరిశీలించుట కావంతబుద్ధియు వెచ్చింపక యవి యెంత యసంగతము లయ్యుఁ దమపాండిత్యపటిమ వలన క్లిష్టప్రక్రియచే నర్థములు గల్పించి యలవరించువాడుక తఱుచుగాఁ గనుపట్టుచున్నది. ఇందులకు నిదర్శన మొకటి చూపెద.

‘మాలతీ శిరసి జృమ్భణోన్ముఖీ, చందనం వపుషి కుఙ్కుమావిలమ్ ।
వక్షసి ప్రియతమా మనోహరా, స్వర్గ ఏష పరిశిష్ట ఆగతః.’

ఇందులకు ‘సిగయం దపుడు విరియఁబాటు చున్నజాజిపూదం
డయు మేనియందుఁ గుంకుమపూ వైచి మెదిచినగండమును నక్కున
న్రాలియున్న మిక్కిలి యనుంగుఁజెలువయు, పుడమియం దనుభవింపఁ
బడుటకై వచ్చిన స్వర్గ(భోగ) శేషము’ అని తాత్పర్యము. దీనికి రామ
చంద్రపాఠము,

శ్లో॥ మాలతీ శిరసి జృమ్భణం ముఖే
చందనం వపుషి కుఙ్కుమావిలమ్ ।
వక్షసి ప్రియతమా మదాలసా
స్వర్గ ఏష పరిశిష్ట ఆగమః ॥

‘జృమ్భణం ముఖే’ అని యావులింతయు స్వర్గభోగమా ! ఇం
దులకు ‘ముఖే జృమ్భణం మదనమదజనితజృమ్భశ్చ’ ‘జృమ్భస్తు త్రిషు
జృమ్భణమ్’ ఇత్యమరః. ‘యద్వా సమ్భాగౌత్సక్యసూచకరాగవి
లాసస్ఫూర్తిశ్చ’ యని రామచంద్రవ్యాఖ్య. ‘జృమ్భణోన్ముఖీ’ యని
మాలతీపుష్పమునకుసాంపై నవిశేషణమును గూర్చుపాఠము సరసమో
యావులింతను స్వర్గభోగముఁ జేయుపాఠము సరసమో రసజ్ఞులే
యూహింతురుగాక. ‘స్వర్గఏష పరిశిష్టఆగమః’ అనుచో ఈపూర్వోక్త
ములైన మాలత్యాదులే స్వర్గము-అనఁగా స్వర్గశబ్దవాచ్యము అనియు,
ఆగమము-అనఁగా వీనిందప్పఁ దక్కినవానిని స్వర్గముగాఁ జెప్పుతా న్న
ము, పరిశిష్టమైనది-అనఁగా అముఖ్యమైనది-స్వర్గపదవాచ్యము లైన
వాని ముఖ్యార్థమును దెలియనిది, అనియు, కాకున్న పూర్వోక్తము
లైనవానినే స్వర్గమని చెప్పుననియు వ్యాఖ్యసేయంబడి యున్నది. ఈ
కొండవీటి చేత్రాటిచుట్టయేల? ఈకల్పనాగౌరవముచే కష్టపడి సంపా
దించినయర్థగౌరవముకంటె ‘పరిశిష్ట ఆగతః’ అనుచో నతిసులభముగా
స్ఫురించునర్థసంపద యెంతయు సాంపుగా నున్నది.

శ్లో॥ యదేత త్పుణ్యేన్దు ద్యుతిహర ముదారాకృతి పరం
ముఖాబ్జం తన్వజ్ఞాః కిల వసతి యత్రాధరమధు ।

ఇదం త త్కింపాకద్రుమఫల మిదానీ మతిరసం
వ్యతీతేఽస్మిన్కాలే విషమివ భవిష్యత్సమఖదమ్ ॥

శృంగార : ౪౦.

ఇందు, తన్వంగిముఖాబ్జము కింపాకద్రుమఫల మనఁబడియె.
న్యాయాత్మకు 'కింపాక' శబ్దమున కర్థము దెలియక 'కిం-కిమపి-అనిర్వా
చ్యమిత్వర్థః. పాకద్రుమస్య - బాలరసాలాదివృక్షస్య, ఫలం - అతిరస
బాలరసాలవృక్షఫలమిత్వర్థః 'పోతఃపాకోఽర్థకోడిమ్భః' ఇత్యమరః.
యద్వా...కిం పాకం-ఈషత్పక్షం - ద్రుమఫలమ్...కింపాకశబ్దో నిఘ
ణ్విస్తరేషు మృగ్యః' అని వ్రాసినాఁడు. కింపాకమనఁగా ముసిడి చెట్టు.
'కింపాకః న్యస్తహాకాశః' అని హలాయధుఁడు. 'విషముష్టా నిరర్థ
కేచ' అని శబ్దరత్నకోశము. స్త్రీముఖము ముసిడి చెట్టు పండువలె నను
భవించునపు డతిరసముగాను పిదప విషముగాను నుండునని యర్థము.
'కింపాక' శబ్దమును విడిచి బాలరసాలాద్యర్థములు సేయుటవలనఁ
బాండిత్యము కొఱవడదుగాని * విమర్శాలోపమే కానిపించుచున్నది.
మొత్తమునకు రామచంద్రునిన్యాయ మిక్కిలి వ్యుత్పన్నమైనది. ఇతఁడు,
శ్లో॥ శ్రీమాం స్త్రైలింగదేశే స జయతి విబుధశ్రేణి కోటిరకోటి-
కోటిమాణిక్యభూతాగణితగుణగణోఽఖిణ్ణపాణ్ణిత్యశౌణ్ణః।
ధీరః శాణ్ణిల్యగోత్రః సకలకవికులాన్లఁదిసూక్తిప్రవీణో
వీణోదాహార్యవిద్యావివరణనిపుణో రామచంద్రో బుధేంద్రః॥

శ్లో॥ వేదాన్తోదస్తచిన్తామతనుత చతురేణాస్తరేణాకుతర్కం
తర్కంచాతర్కయద్యః ఫణిపతివచసాం పారమాధత్తయోగే।
యోగే యః సాఙ్ఖ్యసంఖ్యైగమసమయవిధావపల్యం తస్త్రవిద్యా
విద్యాయామిన్యధీశః స్ఫురతి నిరుపమావఞ్చవంశామ్బురాశౌ॥
అని వ్రాసికొన్నట్లునకలశాస్త్రప్రవీణుఁ డనుటకునీన్యాయమే నిదర్శ

* నీతిశతకమున ముఖ్యముగా 55, 69, 76, 78, 85, 89, 90, 91 వ శ్లోక
ములును, శృంగారశతకమున 22, 24, 28, 35, 48, 54, 79 వ శ్లోకములును,
వైరాగ్యశతకమున 1, 23, 26, 28, 42, 49, 61, 65 వ శ్లోకములును నిట్లే
విమర్శారహితములై యుండుట చూచునది.

B

నము. ఇందుఁ గలవిశేషప్రక్రియలన్నియును దెలుఁగుసందునుగూర్చి
యున్నవాఁడ. శృంగారశతకముతోలుత నవరసములంగూర్చియు విభా
నానుభావాదులంగూర్చియు వ్యాఖ్యావిషయప్రవేశమునకు వలయు
సంతప్రాసియున్నాఁడ. ఉదీచ్యకోశములను బ్రాచ్యలిఖితగ్రంథభండా
రమందలిప్రతులను బెక్కింటిఁ బరిశీలించి శ్లోకములకు సమంజసపాఠ
ములఁ గుదుర్చుటయేకాక యాంధ్రజనహృదయంగమముగా నేనుఁగు
లశ్మణకవికృతము లగు తెనుఁగుపద్యముల నాయాశ్లోకముకడఁ
గూర్చియున్నవాఁడ. ఇవి రామచంద్రవ్యాఖ్యను నిర్విచారముగా నను
సరించుటచేఁ బెక్కుచోట్ల దుష్టములై యున్నను మొత్తమునకుఁ గడు
రసవంతములుగానే యున్నవి. ఆయాశతకమున కధికశ్లోకములను
నుదీచ్యకోశములనుండి కూర్చి వానికి వ్యాఖ్యయు సొంతముగాఁ దెనుఁ
గుపద్యములును రచించియున్నవాఁడ. ఇందుఁ గలదోషములు పండి
తులు నాకుఁ దెలుపుదురేని కృతజ్ఞుడనై సవరించుకొనువాఁడ.

తం. తేవప్పెరుమాళ్లయ్య.

ద్వి తీ య ముద్రణ పీఠిక.

శ్రీనిధియు, ధీనిధియు నగు శ్రీభర్తృహరి మహారాజయోగిం ద్రునికృతిరత్నమును, సీతి శృంగార వైరాగ్యశతకత్రయాత్మకమును అగు “ సుభాషితత్రిశతి ” యిదివఱకు పలుసారు లీమద్రాసులో సంస్కృతమూలశ్లోకములును, వానికి రామచంద్రబుధేంద్రుని వ్యాఖ్యానమును, ఏనుఁగు లక్ష్యణకవి విరచితము లయినయాంధ్రపద్యములును కలిపి ముద్రించుచునచ్చినారు. ఇటీవల 1909 లో మామిట్రులును, కీర్తిశేషులును అగు తంజనగరము - తేవప్పెరుమాళ్ళయ్యగారిచే న్రాయఁబడిన-ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యములతోను, ఏనుఁగు లక్ష్యణకవి కృతాంధ్రపద్యములతోను కూర్చి శ్రీవేమూరి-వేంకట కృష్ణమసెట్టి అండ్ సన్సుచేత నాంధ్రజనోపయోగముగా ముద్రింపించి ప్రకటితమయినది. ఈసంవత్సర మాప్రతి పునర్ముద్రణమునకు రాఁగా శ్రీ అనుమాలసెట్టి కణ్ణశ్రేష్ఠిగా రాంధ్రపద్యములు న్రాసినలక్ష్యణకవిగారి జీవితచరిత్రముతో ముద్రింపింపఁదలఁచి యాభారము నాయం దుంచి యున్నారు. నేనును వారియాజ్ఞను శిరసావహించి లక్ష్యణకవిగారి జీవితచరిత్రను న్రాయుటకు సిద్ధముగా నున్నసమయమున, ఆంధ్రపత్రికాసంపాదకులయిన దేశోద్ధారక, కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులవారి సంపాదకత్వమున వెలువరింపఁబడుచున్న “ భారతి ” అనుమాసికపత్రిక - అక్షయాపాథ సంచికలో ఏనుఁగు లక్ష్యణకవిగారి యాంధ్రసుభాషితరత్నావళి యవతారికాపద్యములు ప్రకటింపఁబడినవి. ఇంతవఱకు ముద్రితములయిన భర్తృహరి సుభాషితత్రిశతికి మూలమునకు సరియైనపద్యములుమాత్రమే ప్రకటించుచు వచ్చిరే కాని యెవ్వరును మొదటి యవతారికాపద్యములు ప్రకటింపఁబూని యుండలేదు. కృతినతికి శిరోజస్రాయమయిన యవతారిక కృతిమొదట నుండుట యెంతో యావశ్యకమయినను ఇదివఱ కట్టులు జరిగి

యుండలేదు. ఈయవతారికాపద్యము లున్నట్లులే పలువు రెఱిగియుం
డరు. కవులచరిత్రను వ్రాసిన మ-రా-శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము
పంతులుగా రాయవతారికాపద్యములు తాముచూచియున్నట్లు లక్ష్య
ణకవిగారి చరిత్రములో వ్రాసియున్నారు, కొన్ని యదాహరించియు
న్నారు కూడను. కాని వారయినను ఆంధ్రులయపయోగముని
మిత్రము ప్రకటించినవారు గారు. ఇన్నాళ్ళ కీయవతారికాపద్యముల
కాంధ్రులు చూడగలిగినభాగ్యము తటస్థించినది. నాకు బాల్యమిత్రు
లును, సతీధ్యులును అగు బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ
శాస్త్రిలవా ఁయవతారికాపద్యములను కాకినాడకు సహిపముననున్న
కరపగ్రామములోని శ్రీచాగంటి సుబ్బారావుగారియొద్దనుండి మ-రా-
శ్రీ విస్వా-అప్పారావుపంతులవారు సంపాదించి యీయఁగా లేఖనాది
ప్రమాదములు నవరించి భారతిలో ప్రకటింపఁజేసినారు. ఆపద్యము
లను తమద్వితీయముద్రణపుస్తకములోఁ జేర్చించుటకు గ్రంథప్రకా
శకులగు కణ్ణా సెట్టిగా రంగీకరించినందున నే నాపద్యములతోఁగూడ
లక్ష్యణకవిగారి జీవితచరిత్రమును నాతివిస్తరముగ వ్రాసి వీరికి సమ
ర్పించుచున్నాను. ఈయవతారికాపద్యము లాంధ్రులు చూచుటకు
కారణభూతులయిన పయివారండఱకును ఆంధ్రులు కృతజ్ఞులయి
యుండవలయుట న్యాయము. నే నీకవిజీవితమును వ్రాయునపుడు
శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారి కవులచరిత్రను, భారతిలోని మల్లాది
సూర్యనారాయణ శాస్త్రిలవారు వ్రాసినసంక్షిప్తకవిజీవితమును అవ
తారికాపద్యములను ఆధారముగా నుంచుకొంటిని. కావున నిఁక
బ్రకృత మనుసరించెదను.

ఏనుఁగు లక్ష్యణకవిగారి వంశచరిత్రము.

గోదావరి మండలములోనిదగు పెద్దాపురపునంస్థానములోని
పెద్దాడ అను గ్రామమున పైఁడిపాటి సింగన్నమంత్రి యనునాయన
యొకఁ డుండెడివాఁడు. ఆయన మనకవిగారికి మూలపురుషుఁడు. వీ
రాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణశాఖకుఁ జేరినవారు. ఆపస్తంబసూత్రులు,

వాధూలన గోత్రులు, ఆ సింగన మంత్రిగారి సంతానక్రమంబున దేవ
 మంత్రినముండయిన జలపాలమంత్రి యను నతఁ డుగయించినాఁడు.
 ఈయనకు పెద్దాపుర సంస్థానాధీశ్వరుడైన శ్రీవత్సవాయ గజపతిరాజు
 గారు సోమేశ్వర మను నగ్రహారమును, ఒక యేనుఁగును బహుమాన
 ముగా నిచ్చియున్నారు. ఆకారణమును బట్టి యది మొదలు వీరియింటి
 పేరు పైఁడిపాటిపోయి యేనుఁగునా రని వాడుకలోనికి వచ్చియున్నది.
 ఆజలపాలమంత్రికి గరిక రాజు అనుకుమారుఁడు పుట్టినాఁడు. ఈయంశము
 లన్నియు నవతారికలోని 29-30-వ పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నవి.
 ఆగరిక రాజునకు గురుమూర్తి, గురురాజు నని యిద్దఱు కుమారులు
 గలరు. రెండవవాఁడయిన గురురాజునకు పేరమాంబ ధర్మవత్స, ఆదం
 పతులకు లక్ష్మణమంత్రి యనుకుమారుఁ డుగయించినాఁడు. ఈయనయే
 మనకవికిఁ బితామహుఁడు. ఇతఁడు ద్రాపదీపరిణయము, స్రువచరిత్ర
 ము, తుల్యనూహాత్మ్యము మొదలయిన గ్రంథములు రచించి పెద్దా
 పురసంస్థానాధీశులకును, వారిబంధువులకును కృతు లిచ్చియున్నాఁడు.
 ఈయనభార్యపేరు సుభద్రాంబ. ఈదంపతులకుఁ దిమ్మనార్యుఁడు, గురు
 వరాజు నని యిద్దఱు కుమారులు పుట్టినారు. పెద్దవాఁడయిన తిమ్మనా
 ర్యుఁడు మాచిరాజు నృసింహమంత్రికూఁతు రయిన పేరమాంబను
 పెండ్లియాడినాఁడు. ఈ దంపతులకు ననంతార్యుఁడు, లక్ష్మణకవి, వీర
 భద్రుఁడు నని ముగ్గురుకొమాళ్ళు పుట్టినారు. రెండవవాఁడే మనప్ర
 కృతకవి. ఇతనియన్నయగు ననంతార్యుఁడు గౌరీపరిణయమనుప్రబం
 ధము రచించినట్లుగా నవతారికలోని 41-వ పద్యములో నీకవിയే
 చెప్పియున్నాఁడు. ఈ యనంతార్యునకు సుందరియనునామె భార్య.
 వీరికి గురువరాజు, తిమ్మనార్యుఁడు నని యిద్దఱుకొడుకులు పుట్టిరి. అం
 దుఁ బెద్దవాఁడయిన గురువమంత్రికి వీరేశ్వరుండను కొడుకుగలఁడు.
 మన కవిని లక్ష్మీపతి యనియు, లక్ష్మణకవి యనియును బిలుచుచుం
 డెడివారు. ఈయనకు భార్యయెవరో తెలియదు గాని, తిమ్మనార్యుఁడు,
 పేరనార్యుఁడు, నని యిద్దఱుకొడుకులు పుట్టినారు. పెద్దవాఁడగు తిమ్మ
 నార్యుఁడు పార్వతి యనునామెను పెండ్లియాడి యామెయందు వీర

భద్రుడు, లక్ష్మణమంత్రి యనునిరువురు కుమారులను గన్నాడు. అనగా మనకవి సుభాషితరత్నావళి తెలిగించునప్పటికి యోగ్యుల యిన యిద్దఱుమనుమలకుఁ బితామహుఁ డయి యొప్పుచున్నాడు. మన లక్ష్మణకవిగారి పెద్దమనుమఁ డయిన వీరభద్రునకుఁ బేరరాజును కుమారుఁడు గలఁడు. ఈయన పెద్దాడకరణముగా నుండియు సాహిత్య కవిత్వ సంపద గలవాఁడై పెద్దా పురరాజుల-ఆ స్థానమందే తఱచుగాఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెడి వాఁ డనియు, శౌర్య ధైర్య సాహ సౌదార్యాది గుణములు గలవాఁడనియు, రసజ్ఞుఁడనియు నిప్పటికి నూటపండ్త్రెండు సంవత్సరముల క్రిందటి శ్రీముఖ సంవత్సరమున శ్రావణ బహుళై కాదశీ భానువారము నాఁ డితని యుంపుడుకత్తెయు, పెద్దాపురనివాసినియు నగు లక్ష్మీబాయి యను వేశ్య యీతని పేరను న్రాసిన ప్రేమలేఖవలనఁ దెలియుచున్నది. వీచుకాగితము పయిని న్రాయఁబడిన ఆ లేఖ యిప్పటికిని గలదట ! ఈ పేరరాజునకుఁ డమ్ముఁ డయిన లక్ష్మన్న యొక్క ప్రపౌత్రుఁడు రామన్నగా రిపుడు జీవించి యున్నట్లు వారివంశ వృక్షమువలనఁ దెలియు చున్నది. ఇది మన లక్ష్మణ కవిగారి వంశ చరిత్రము.

ఈయన రామేశ్వరమాహాత్మ్యము, విశ్వామిత్ర చరిత్రము, సంస్కృతసూర్యశతకము, గంగామాహాత్మ్యము, సుభాషితరత్నావళి, విశ్వేశ్వరోదాహరణ నృసింహదండకాదిస్తుతులు, రామవిలాసము మొదలయిన గ్రంథములను రచించియున్నాడు. తక్కిన గ్రంథముల సంగతి మన కింతవఱకుఁ దెలియకున్నను భర్తృహరిసుభాషితముల టెలుఁగురచనము మూలమునకుఁ గొంచెమయినను విరసముగ నుండక మూలానుసారముగను, నిర్దుష్టముగను, రసవంతముగాను, హృదయరంజకముగాను నున్నదని శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారే న్రాసియున్నారు. మఱియు నీకవివంశమువారు మొదటినుండియు శ్రీ పెద్దాపురపుసంస్థానాధీశుల యాస్థానములోనే కవులుగా నున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. వీరివంశములోని కవు లందఱును తమగ్రంథములను సంస్థానాధీశులకును, వారిరాజబంధువులకును గృతిగా నిచ్చియు

న్నట్టు కవులచరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈయన శ్రీవత్సనాయ
తిమ్మజగపతి మహారాజుగారి కాలమున శ్రీ వారి సంస్థానములో గౌరవ
మందుచు, శ్రీవత్సనాయ సింహాద్రి రాజు గారి కుమారుఁ డయిన
గోపరాజు గారికిఁ దన కడపటికృతి యగు రామవిలాసమును కృతిగా
నిచ్చి సత్కరింపఁ బడియున్నాఁడు. గోపరాజు సంస్థానాధీశ్వరుఁడు
గాక, సంస్థానము వారి బంధుకోటిలోఁ జేరియున్నవాఁడని కవులచరి
త్రలోఁ గలదు. ఈయన, పదు నెనిమిదవ శతాబ్దిలో నున్నవాఁడై రసిక
జనమనోభిరామాది గ్రంథములు వ్రాసిన కవిసార్వభౌమ, కూచిమంచి
తిమ్మకవి గారితో సమకాలికుఁ డయినట్లుగా.

“క. హాటకగర్భవఘాతీ, లాటనచలితాంఘ్రిచూపురావశ్రీ
పాటచ్చరములు తేనియ, తేటలు మాకూచిమంచితిమ్మయమాటల్.”

అని యీకవి వ్రాసినట్లనుమానింపఁ బడిన పద్యము వలనఁ దెలియు
చున్నది. కనుక నీయన కాలము పదు నెనిమిదవ శతాబ్దియే.

ఈ యేనుఁగులత్తుణకవిగారి కాశ్రయులయిన పెద్దాపురసం
స్థానాధీశులును, శ్రీవిజయనగరసంస్థానాధీశులగు పూసపాటివారును
దగ్గఱబంధువు లగుటచే నొకప్పుడప్పటి పూసపాటి విజయరామరాజు
గారు పెద్దాపురమునకు దయచేసినప్పుడు ప్రస్తావనమున మనకవి
గారు భర్తృహరిసుభాషితములు తెలిగించినట్లు తెలిసికొని “విద్యా
నామ సరస్వ రూపమధిక” మ్మను సంస్కృతశ్లోకమున కెట్లు పద్యము
చెప్పితిరో చదువుఁ డని యడిగినారట! ఆయన “యెందుల కిట్లడిగి
నారు చెపుమా” యని సంశయించుచుఁ దాను వ్రాసిన “విద్యనిగూఢ
గుప్త మగు విత్తము” అను దానిపద్యమును చదువఁగా “విద్యావి
హీనః పశుః” అని యున్నసంస్కృతమూలమునకు “విద్య నెఱుంగని
వాఁడు మర్ఖుఁడే?” అని యుండుట విని మూలము మోటుఁదనముగా
నున్నను తెలుఁగు చాల సరసముగఁ బడిన దని మెచ్చుకొన్నారట!
ఈకవిస్వస్థమయిన పెద్దాడగ్రామమందలి సోమశంకరస్వామి తన
హృదయమున సాక్షాత్కరించినట్లులును, సుభాషితరత్నావళిని తెని
గింపు మన్నట్లును అవతారికలోని 21-22-23-24-25-26 వ పద్య

ములలోఁ జెప్పకొనియున్నాఁడు. ఈ ప్రకారముగా నీకవిచరిత్రముగించి యీపుస్తకములో నీకూర్పులోఁ జేర్పఁబడిన మఱిరెండు తెలుఁగురచనలను గూర్చి కొంచెము వివరింపవలసియున్నది. అది యెద్దియనఁగా.-

శ్రీ. శ. పదునాఱవశతాబ్దికొనను, పదునేడవశతాబ్దిపూర్వార్థములోను ఉండి మహామహోపాధ్యాయబిరుదము నందిననాఁడయి పాండిత్యముచేతను మిక్కిలి ప్రసిద్ధి కెక్కిన యెలకూచి-బాలసరస్వతి యనుకవి సురభిమల్లభూపాలుని కంకితముగా నీభర్తృహరిసుభాషిత త్రిశతిని తెలిఁగించియున్నాఁడు. మఱియు నితఁడు రంగకౌముదియను నాటకమును, చంద్రికాపరిణయమును ప్రబంధమును, ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాఖ్యానము భాషావివరణము నను లక్షణగ్రంథములను, రాఘవ యాదవ పాండవీయమును త్ర్యంభకావ్యమును రచించియున్నట్టి క్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.—

“నీ. కవినమీహితరంగకాముదీ నామ నాటకవిధానప్రతిష్ఠాఘనుండ
సారసారస్యసచ్చంద్రికాపరిణయప్రముఖశతాగ్రప్రబంధకర్త
సంధ్రచింతామణివ్యాఖ్యనభాషావివరణాదిబహుతంత్రకరణచణుండ
వేదశాస్త్రపురాణవివిధసంగీతసాహిత్యాదివిద్యోపబృంహణుండ

తే. గీ. ననఘకాండిన్యగోత్రుండ హరిపదాబ్జభక్తిశీలుండ నెలకూచి భైరవార్చ్య
కృష్ణదేవతనూజుండ నే విచిత్రకావ్యమొక్కటి నిర్మింపఁగాఁ దొడంగి.

శా. మెండై నట్టి విచిత్రవైఖరులచే మీఁ దామహాకావ్యముల్
దండిం దొల్లియె చేసి రాదిములు తత్కావ్యాధికశ్లాఘమై
నుండక రాఘవ కృష్ణ పాండవకథాయుక్తప్రబంధంబు వా
క్వాండిత్యం బలరార శ్లేషరచనైకప్రాధి నేఁ జేసెదన్.”

ఈయననివాసాదికము సరిగా కవులచరిత్రవలనఁ దెలియ కున్నను, ఈభట్టారబాలసరస్వతికవిమహామహోపాధ్యాయుఁడు తాను రచించిన చంద్రికాపరిణయమును పర్తియాలజమిందారుఁడగు జూపల్లి వేంకటాద్రియనునతని కంకితముచేసి యున్నందునను, ఈ పర్తియాల బెజవాడకు రెండొమడలదూరములో నిజామురాష్ట్రములో నున్నందునను కవియు నారాష్ట్రములోనివాఁడే యయి యుండవచ్చును. ఈకవినమన-అప్పకవి చూచియుండు నని శ్రీవీరేశలింగముపంతులువా

రూపించియున్నారు. ఇతనినిగూర్చి కాని, ఇతనికృతిపతియగు సురభి మల్లభూపాలునిగూర్చి కాని తెలిసికొనుటకుఁ దగినయాధారములు కానరావు. కడమ యితనికవిత్వ మెటులుండునదియు మన కంతగాఁ దెలియు నవకాశము చాలదుగాని మొత్తము మీఁదను సుభాషితప్రిశతి తెలిగించినపద్యములుమాత్రము మనయేనుఁగులక్షణకవిగారిపద్యములంత సరసముగా నున్నట్లు కనుపట్టవు. ఈతని పద్యము లిదివఱలోఁ గొంత వఱ కాంధ్రులకుఁ బరిచితములయియే యున్నవి. ఇపు డీపుస్తకములోఁ జేర్పఁబడినందున సంపూర్ణముగాఁ బరిచితములు కాఁగలవు.

మఱియు నిందుఁ బుష్పగిరి తిమ్మకవికృతమయిన నీతిశతకపుఁ బద్యములుగూడఁ జనువరులయుపయోగమునకై చేర్పఁబడినవి. పుష్పగిరి తిమ్మకవి, ఉత్తరరామాయణమును రచించిన కంకంటి పాపరాజుతో సమకాలికుఁడు. వీరిద్దఱును గలిసియే యుత్తరరామాయణమును రచించినారని వాడుక. ఇతఁడు సమీరకుమారవిజయమును నేడాశ్వాసములప్రబంధమునుప్రాసి, భర్తృహరినీతిశతకమునుమాత్ర మే తెనిగించియున్నాఁడు. ఇది లక్షణకవి కృతమయిన నీతిశతకమునంత రుచిగా లేదు. కవి సంస్కృతాంధ్రములయం దసమానపాండిత్యము గలవాఁడే యయినను కవిత్వములో నక్కడక్కడ లక్షణవిరుద్ధములయిన ప్రయోగము లున్నవి. ఈకవినివాసస్థలము నెల్లూరిమండలములోని మోడేగుంట యయినట్లు నెల్లూరిమండలచరిత్రసంగ్రహములో న్రాయఁబడి యున్నది. ఇతఁ డాశ్వలాయనసూత్రుఁడు. విశ్వామిత్రనగోస్థుఁడు. ఇతని తండ్రిపే రప్పనార్యుఁడు, తల్లి యాబళాంబ. ఇతఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ఇతఁడు తన సమీర కుమార విజయములోఁ దన్నుఁ గూర్చి యిట్లు చెప్పకొన్నాఁడు. —

“సీ. శ్రీహనుమత్వాదసేవాగతాధ్యాత్మతత్త్వకవిత్వమహత్త్వవిదుఁడ
నాశ్వలాయనసూత్ర హరి విశ్వామిత్రగోత్రాభిచంద్రుఁడఁ గుశల మతిని
అలపుష్పగిరి యప్పనార్యున కాబళాంబకును సుపుత్రుండ బ్రహ్మవేత్త
యైన వేంకటకృష్ణయాగ్రజికిని వేంకటాఖ్యకపింద్రున కవరజుండ

ఆ. వె. సరసగుణయుతుండ వరకవిఁ దిమ్మనా,
 హ్వయుఁడ నేను జనన మంది మనుట
 కెల్ల ఫలము గల్గఁ గృత్వియొక్కటి రచింప,
 నూహ సేయుచున్న నొక్కనాఁడు.”

ఈ ప్రకారముగా భర్తృహరిశ్లోకములకుఁ దెలుఁగుపద్యములు
 న్రాసిన ముగ్గురుకవుల పరిచయము నేతత్పుస్తకపాఠకుల యుపయోగ
 మునకై యథామతిగ భాషాస్వరూపయు నస్మత్కులదేవతయు నగు
 శ్రీకామేశ్వరీదేవిప్రీతికై న్రాసి యేతద్ద్రంధప్రకాశకులకు విధేయతతో
 సమర్పించుకొన్న-ఆంధ్రభాషాసేవకపాదపద్మపరాగరేణువు.—

క్షయ, భాద్రపదపూర్ణిమ }
 చెన్నపట్టనము.

పురాణం-సూర్యనారాయణతీర్థులు.

అ వ తా రి క.

- ఉ. శ్రీ లలితాద్రిబాఘస్పృణచిత్రకరాగముఁ గాంచి తావక
భూలత పల్లవిం చె ననఁబోడి నిజం బని మించుటద్దముఁ
గేల ధరించి ప్రేమ దిలకింపఁగఁ జూపువిలాసశాలికి
బాలితసర్వభక్తజనపాలికి మొక్కెదఁ జందమాళికిన్. ౧
- ఉ. తోయధిపార మై యితరదుర్లభ మై గుణరమ్య మై జగ
ద్దేయమహత్త్వ మై భువనదీపక మై కమలాఖ్య మై నిశా
నాయక సోదరం బయి మనఃప్రియ ఊరతనంబు తొమ్మునఁ
బాయక తాల్చుకొరి నిరపాయసుఖంబులు మాకు నీవుతన్. ౨
- ఉ. ప్రామినుకుల్ ముఖాబ్జముల భారతినెచ్చెలు లై వసింప నె
త్తామరపువ్వుపీతమునఁ దాపసముఖ్యులు సర్వనిర్జర
గ్రామణు లాత్మకింకరులు గా జగ మేలెడుమేటి భక్తచిం
తామణి మాకు సత్కృపఁ బితామహుఁ డిచ్చుఁ జిరాయురున్నతుల్. ౩
- ఉ. శంకరచారుదృక్కుముదచంద్రిక యోగిజనప్రసన్నహృ
త్సంకజరాజహంసి శ్రుతిదర్పణవృత్తనిజస్వరూప వి
శ్వాంకురజన్మభూమి తుహినాద్రితపఃఫలరాశి చంద్రరే
ఖాంకితరమ్యహృది జగదంబ శుభంబులు మాకు నీవుతన్. ౪
- చ. మినుకుఁగడానిపైఁడిపస మిం చన నెమ్మొయిడాలు జాళువా
ననజడికై వడికై మగనినల్లనిమేనికి వన్నె వెట్టఁగా
గొనబు వహించుజవ్వని ముకుందునిపట్టఁపుడేవి ప్రేమతో
వననిధికన్య మామకనివాసములఁ వసియించుఁ గావుతన్. ౫
- చ. నెలకొని తియ్యగాఁ బలుక నేర్పును మా కని చేరుభంగి రా
చిలుకయు వీణయుఁ దను భజింపఁగ గీతసుధాపయోధిలోఁ
బాలుపుగ నోల లాడుననఁబోఁడి నిరంతరసుప్రసన్న యై
పలుకువెలంది నావదనపద్మమునఁ విహరించుఁగావుతన్. ౬
- శా. ప్రీవాణీరమణాదు లెవ్వని జయశ్రీకాము లై కొల్తు రే
దేవుఁ బ్రాజదువుల్ గజాననునిగాఁ చెల్పుఁ జగత్కర్తగా
నా విద్యాగురునిఁ గణేశ్వరుని భక్తాభీష్టసంధాయకుఁ
నేవింతుఁ మదిలో వినాయకుని సుక్షేమార్థసంసిద్ధికిన్. ౭

ఉ. మూఁడుగుణంబులుఁ బరమమూర్తులు మూఁడును మూఁడువేదముల్
మూఁడుమహాత్మ్యరఁబు లొకమూర్తిగఁ జూచినమేటివేలుపుఁ
బ్రోడలకేలుమోడ్పులు సమున్నతిఁ గైకొనుసామిఁ జూడ్కికిఁ
వేడుక సేయుదేవునిఁ గవిస్తుతలేజా రవిఁ భజించెదన్.

౮

చ. ఇనజునితోడ మైత్రి ఘటియించియు వారిధి దాఁటి జానకిఁ
గనుఁగొని వచ్చియుఁ జవముఁ గైకొని మందులు దెచ్చి లక్ష్మణుఁ
మనిచియు దైత్యులఁ బిలువమార్చియు రాఘవుచేత మెప్పు లొం
దినహనుమంతు శాంతు వినుతింతు మహాబలవంతు నెంతయున్.

౯

తే. గీ. యుక్తి నొక్కొక్కవర్ణ మత్యుగ్రపాప,
విదళనము చేయుశతకోటివిస్తరముగ
రామచరిత మొనర్చినవామలూరు,
సంభవునకుఁ బ్రణామముల్ సంఘటింతు.

౧౦

తే. గీ. పరమపావన మగుమహాభారతంబు,
పంచమామ్నాయముగ రచియించి ప్రజకు
ముక్తిమార్గంబుఁ జూపినమునికులేంద్రు,
బాదరాయణకవిసార్వభౌముఁ దలఁతు.

౧౧

తే. గీ. సారకవితాసుధారసాసారకలన,
రసికజనులమనోమయూరములఁ దనుపు
ఘనుల వర్ణింతు శివభద్ర కాళిదాస,
చోర మాఘ మయూరాదిసుకవివరుల.

౧౨

ఉ. ఆయుతయుక్తి మువ్వరు మహామును లంచితవాక్రపంచభౌ
రేయులు శబ్దశాస్త్ర మొనరించినభంగి నుదారభారతా
మ్నాయము మిశ్రనూక్తల నొనర్చినమాన్యుల నన్నయార్యునిఁ
ధియుతు శంభుదాసకవిఁ దిక్కిమభీశ్వరుఁ బ్రస్తుతించెదన్.

౧౩

తే. గీ. సోమ భాస్కర శ్రీనాథ భీమ రామ, భద్ర వీరభద్రాదుల భద్రకరుల
మానసియుల దేవతామహిమఁ బూని, వెలయునాంధ్రకపింద్రుల వినుతిసేతు.

క. ఆకరవల్లికులాబ్ధిని, శాకరుఁ గోదండరాము సద్గురుఁ దలఁతుఁ
శ్రీకరవిప్రాకార, శ్రీకంఠుని వేదశాస్త్రసిద్ధాంతనిధిన్.

౧౪

క. పికమధురోక్తులచాడ్చిన, సుకవులవాక్యములు కర్ణ సుఖకరము లగుఁ
గుకవులపలుకులు కాక, ప్రకరరుతంబులునుబోలెఁ బరుషంబు లగున్.

౧౫

క. సామజముమీఁదఁ గవిసిన, దోమలచందమున సుకవితో వాదింపం
గా మొనసి వచ్చుజనుల న, గామతరుల ఖలులఁ జూచి నవ్వరె సరసుల్.

౧౬

వ. అని యిట్టదేవతానమస్కారప్రభృతి కృతిముఖభాచారంబు లాచరించి
మనంబులొన.

౧౭

- క. రామేశ్వరమహిమము విశ్వామిత్రచరిత్ర సూర్యశతకంబును గం
గామాహాత్యము మొదలగు, శ్రీమత్కృతిరత్నములు రచించియు మఱియున్.
- వ. ఏ నొక్కచాటుప్రబంధంబు నిర్మించెద నని నిశ్చయించి దేవపూజాసద్భం
బునఁ బద్యాసనాసీనుండ నయి చిత్తంబు నియమాయత్తంబు గావించి పురహర
చరణారవిందధ్యానసుధాసంధానంబు చేయుచున్న సమయంబున. ౨౦
- సీ. కలధాతగిరియును గలధాతగిరియును, విల్లుగాఁ బొడ వై నయిల్లు గాఁగఁ
గమలాహితుండును గమలాహితుండును, శరముగా లలిత శేఖరము గాఁగఁ
బద్మోద్భవుండును బద్మోద్భవుండును, సాదిగా మెయిఁ దాల్చుబూది గాఁగఁ
బవనప్రియుండును బవనప్రియుండును, సామ్యుగా ఫాలనేత్రమ్ము గాఁగ
- తే. గీ. వరలుపెనువేల్పు ముమ్మొనవాలుదాల్పు,
జగములకు టేఁడు ధనరునిసంగడిఁడు
హరుఁడు పెద్దాడసోమశంకరుఁడు హృదయ,
సరసిజంబున నాకు సాక్షాత్కరించె. ౨౧
- క. ఈరీతిని గృప సాక్షాత్కారం డగుసాంబశివునిఁ గని మానసపూ
జారచనలఁ గొలిచి నమ, స్కారంబులు సేసితిక వికస్వరమతి నై. ౨౨
- క. అతివేలానందసమ,న్వితు నన్నుఁ గృపాకటాక్షునిబిడజ్యోత్సాన్ని
ప్లుతుఁ జేసి పార్వతీపతి, హితమతి నతిమధురఫణితి నిట్టులు వలికెన్. ౨౩
- తే. గీ. భర్తృహరి యనఁదగినభూభర్త నాదు, భక్తిచే యోగిజనసార్వభౌముఁడగుచు
నీతి శృంగార వై రాగ్యరీతు లలర, వృత్తశతకత్రయము రచించె మున్ను.
- క. వెలయు సుభాషితరత్నా,వలి యన భర్తృహరియోగివరకృతి వివిధో
జ్జ్వలగుణోభిత మయి సాం,పులు గుల్కు రసజ్ఞ కంఠధూషణ మగుచున్. ౨౪
- తే. గీ. అమృహాకృతి నీవు రమ్యాంధృదేశ,భాషచే సరసముగఁ గబ్బము రచించి
మాకు సుమపామనముగ సమర్పితంబు, సేయుము నితాంతభక్తివిశేషయుక్తి. ౨౫
- తే. గీ. సామసంగీతములకన్న వై లకన్య, భాషితంబులకన్నను బాహులేయు
కథలకన్నను గర్ల సుఖప్రదములు, భక్తు లర్పించుకౌవ్యగుంఘములు మాకు.
- వ. అని సర్వజ్ఞుఁ డాజ్ఞాపించి మనోరథసిద్ధియగుతమని దీవించుటంజేసి యంతరంగం
బునం దరంగితం బగుహర్షోత్కర్షంబునఁ గృతి రచియింపఁ దొడంగి మదీయవం
శావతారక్రమం బభివర్ణించెద.
- సీ. పరమేష్ఠితుల్యప్రభావుగాడు వాధూలుఁ, డనుమునీంద్రుం డొప్పు ననఘమూర్తి
యమ్మునినాగువంశమ్మున క్షీరాంబు,నిధి సుధాకరుఁడు జన్మించినట్లు
ప్రభవించె శ్రీపైఁడిపాటిసింగనమంత్రి, వంశాగ్రగణ్యుఁడై వరలునతని
మహితసంతానక్రమంబున జలపాల,సచివుఁ డొప్పె బలారిసచివసముండు

తే. గీ. గజపతిక్షితిధర్తచే గజముతోడ,
 నగ్రహారం బితండు పరిగ్రహించె,
 నెలమి నేనుఁగువారన్నయింటిపేరు,
 గలిగె నతనికి గజలాభకలనవలన. ౨౯

తే. గీ. ఈడ్యజగపతిదత్తసోమేశ్వరాగ్ర,
 హారశాసనుఁడై మహోదారభాగ్య
 మహిమ గల్గినజలపాలమంత్రిమణికి,
 గరికరాజు జన్మించె విఖ్యాతయతుఁడు. 30

క. సరసుఁడగుగరికిమంత్రికి, బురుహూతోపేంద్రసములు పుట్టిరి తనయుల్
 గురుమూర్తియు గురురాజును, శరణాగతభరణిపుణసద్విరుదాంకుల్. 31

ఉ. ఆయతభోగవాగ్జితబలారిగురుఁ గురురాజు దానరా
 ధేయు నజేయు వత్సవయతిమ్మమహీశ్వరురాజ్యభారధా
 రేయు నుతింపఁగాఁ దగు వరిష్ఠ గజాశ్వ సుఖాసనాదిల
 క్షియ్యుతు దేవవాస సరసీవన సత్కృతి ధర్మకర్మకున్. 32

ఉ. సారదయారసద్రుహిణసారధికిఁ గురురాజమంత్రికిఁ
 బేరమయందు నందసుఁడు పేర్చి జనించె విలాససంపదఁ
 మారుఁడు విక్రమంబునఁ గుమారుఁడు లక్ష్మణశౌరి భూరిశో
 భారవి సాహితీవిజితభారవి ధీరవిచారవిక్రతున్. 33

ఉ. దండి మనోజ్ఞశబ్దకవితార్పుచే నుపమాసమృద్ధిచే
 రెండవకాలిదాసు రసరితితరంగితనూక్తిసత్కవీం
 ద్రుం డని ధీరు లెంచఁగఁ గృతుల్ రచించుచినధన్యునిఁ మహా
 పండితమాన్యు లెన్నఁ దగుభాజితసూర్యుని లక్ష్మణార్యునిన్. 34

తే. గీ. కృతులూసఁగి వత్సవయతిమ్మ నృపతిచేతఁ,
 దురగ మణిభూషణాంబరాందోళికాది
 పూజఁ గైకొని పెద్దాడపురరమాను,
 శాసనుం డయి లక్ష్మణశౌరి దసరె. 35

క. ఆ ఘనుఁడు గాంచె దానఘ, నాఘనుల సుభద్రయందు నందనుల గుణ
 క్లాఘూర్లుఁ డిమ్మనార్యు ని, రాఘాటసమాఖ్య గురువరాజసమాఖ్యున్. 36

శా. తిమ్మామాత్యుండు మేరుభూధరమహాధీరుండు రాజాధిరా
 ట్టిమ్మత్కూరమణప్రసాదశుభవర్ధిష్ఠుండు విద్యత్సభా
 సమ్మోదావహావాగ్విలాసవిబుధాచార్యుండు దిక్పామినీ
 ధమ్మిల్లాభరణద్యోవిజదముక్తాదాముఁ డెన్నఁ దగున్. 37

క. ధీరమతి తిమ్మనార్యుండు, పేరమ యనఁ దగినసతిని ప్రేమ వరింఁకెన్
 శ్రీరమణీయాకృతి యగు, శ్రీరమణీమణిని హరి వరించినకరణిన్. 38

మ. అనఘస్వాంతుండు మాచిరాజు నరసింహార్యుండు మల్లమ్మయున్
జనకుండున్ జనయిత్రి గాఁగ మిహికాశైలేంద్రుండున్ మేనయున్
జనకుండున్ జనయిత్రి గాఁ దగమహేశ్రేయసింబోలి తి
మ్మనమంత్రిశ్వరురాణి యై తనరుపేరాంబన్ నుతింపం దగున్. 38

చ. అతులితక్తి పేరమకు నంచితపుణ్యుండు తిమ్మమంత్రికిన్
సుతులము సంభవించితిమి సుస్థిరశంకరభక్తిభావనా
చతురుఁ డనంతధీమణియు సన్నత లక్ష్మణనామధేయవి
శ్రుతుఁ డన నేను శంభువరశోభితభద్రుండు పీఠభద్రుండున్. 40

క. గౌరీపరిణయకావ్యము, నూరీంద్రులు మెచ్చు జెప్పి శుంభత్కవితా
పారీణవిరుదు గాంచిన, భూరియశోఘనుఁ డనంతబుధవరుఁ డలరున్. 41

తే. గీ. అయ్యనంతుండు సుందరియందు సుతుల,
గాంచె నిరువుర సౌజన్యకలితమతుల
ధరణినాయకపూజ్యాని గురువఘనుని,
ధీరజనహితగుణధుర్యుఁ డిమ్మనార్యు. 42

ఆ. వె. మాన్యుడైన గురువమంత్రికి బట్టిస, పీఠభద్రదేవునిపులకరుణ
వలన నుద్భవించె వర్ధిల్లుండైన పీ, రేశ్వరుండు సుజనహితుండు సుతుండు. 43

క. చతురజనంబులు లక్ష్మీపతి యన లక్ష్మణుఁ డనంగఁ బ్రబలిననామన్
సుతులై వర్ధిల్లిరి సం, భృతవినయులు తిమ్మశౌరి పేరయఘనుండున్. 44

తే. గీ. తిమ్మనార్యుండు పార్వతీదేవియందుఁ,
బార్వతీశ్వరువరముచే భాగ్యయుతుల
సుతులఁ గాంచెఁ జిరాయురున్నతుల పీఠ,
భద్ర లక్ష్మణమంత్రుల బంధుహితుల. 45

వ. ఏవంవిధ వివిధ విభవమహనీయ మదీయవంశసంభవులగు వారికెల్ల సకల మనో
రథఫలప్రదపారిజాతం బగు నమ్మహేశ్వరునకు. 46

షష్ఠ్యంతములు

క. శ్రీమంతునకుఁ దిలోకీ, సామంతున కరుణచరణజలజరజోరా
జీమంజులసిందూర, శ్రీమధురశ్రుతిసమాజసీమంతునకున్. 47

క. శివునకు గిరిజాధవునకు, భవునకు నిర్దగ్ధభావభవునకు సజ్జై
భవునకు శిక్షితనలినో, ద్భవునకు మునిదత్తపరమపదవిభవునకున్. 48

క. నీహరవారసురతటి, నీహరపటిర తారనిభదేహునకున్
మాహాధిపవాహున కని, లాహరాంగదలసన్యహాహునకున్. 49

- క. స్థాణునకు దానవాంతక, బాణున కభయప్రదానపరిపాలితగీ
 రావణునకు వేదమయకం, భాణునకు నిశాటఘనజగత్ప్రాణునకున్. ౫౦
- క. కరుణాభరితాపాంగున, కరుణాబ్జరథాంగభూతాంగునకు సుధా
 హరిణాంకతుండచందన, హరిణాంగున కక్షిశిఖిమతానంగునకున్. ౫౧
- క. హరునకుఁ బెద్దాడపురీ, శ్వరునకు నత్తుత్రకుసుమసంగతచికురో
 త్కరునకు మందస్మితసుం, దరునకు సోమేశ్వరునకు నమదమరునకున్. ౫౨
- వ. భక్తిసమర్పితంబుగా నా రచియింపంబూనిన “సుభాషితరత్నావళి” యనుచాటు
 ప్రబంధంబునకుఁ బారంభం బెట్టి దనిన:—

మఱియు 1879-వ సంవత్సరమున ముద్రితమయిన పుస్తకములో వై రాగ్యశత
 కాంతమున నీ పద్యములు కనుపడుచున్నవి :—

- ఉ. కూడిక చెంది కొన్నతమహరిమీకీర మ చెల్లు పల్కిన
 స్నేడుక సేయుచందమున నీదయఁ గాంచిననాకవిత్వ మే
 జాడ వహించి యున్నఁ గడు సమ్మదమే ఘటియించు నీవఁ బె
 ద్దాడపురీనివాస నిజదాసశివంకర సోమశంకరా!
- కా. తారామండలకుండలీశ్వరసుధాతారామరత్నాంజ కాం
 తారామర్త్యగజాంబుజప్రభవకాంతారామగౌరప్రభా
 దారాలంకృతవామభాగ బుధమందారాగ యోగీంద్రబృం
 దారాధ్యాంఘ్రిసరోరుహద్వితయ వేదారామఖేలత్పికా!
 మానిన. ప్రణతకుంభరక న్యాఫాలసాదృశ్యహేతు
 ప్రణయభరశిరస్సంప్రాపితాబ్జారిరేఖా
 ప్రణవనలినపీతోపాంతసాంతత్యసేవా
 చణహరివిధిరామాచామరోద్వీజ్యమానా!
- క. సంతోషబాష్పవారిని, రంతరదృగ్జలజభర్తృహరిసంయమిరాట్
 శాంతస్వాంతనిశాంతని, తాంతోజ్జ్వలబోధదీప! ధరవరచాపా!

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వరకరుణాకటాక్ష వీక్షాపాత్రయేనుఁగు లక్ష్మ
 ణకవిరాజపాత్రౌ తిమ్మనార్యపుత్రౌ వివిధ విద్యజ్ఞనవిధేయ లక్ష్మణకవి నామధేయ
 ప్రణీతంబయిన “సుభాషితరత్నావళి” కావ్యంబునందు వై రాగ్యశతకంబున, తృ
 స్తాదూషణంబును, విషయపరిత్యాగవిజంబనయు, యాష్టాదైన్యమాషణంబును,
 భోగాస్త్రైవర్ణనంబును, కాలమహిమానువర్ణనంబును, యతిన్యపతిసంవాదంబును,
 మనస్సంబోధనంబును, నిత్యానిత్యవస్తువిచారంబును, శివార్చనానుభావంబును, అవ
 ధూతచర్యయు ననుప్రకరణంబులుగల తృతీయాశ్వాసము.

- క. ఈ కావ్యము లిఖించినఁ, జేకొని చదివినను వినిన శిష్టుల కెల్ల
 శ్రీకంఠఁ డిచ్చుఁ గరితుర, గాకల్పానల్పసురుచిరాయుష్యంబుల్.

విషయ సూచిక.

పీఠిక.	...	...	పుట.
			1
నీతిశతకము.			
మంగళము			1
1 మూర్ఖపద్ధతి	...	...	2
2 విద్యత్పద్ధతి	...	...	12
3 మానశార్యపద్ధతి	...	...	24
4 అర్థపద్ధతి	...	...	34
5 దుష్టపద్ధతి	...	...	46
6 సుజనపద్ధతి	...	...	56
7 పరోపకారపద్ధతి	...	...	69
8 ధైర్యపద్ధతి	...	...	81
9 దైవపద్ధతి	...	...	90
10 కర్మపద్ధతి	...	...	99
శృంగారశతకము.			
1 స్త్రీప్రశంస	...	...	118
2 సంభోగవర్ణనము	...	...	141
3 పక్షద్వయనిరూపణము	...	...	161
4 కామినిగర్హణము	...	...	170
5 సువిరక్త దుర్విరక్తపద్ధతి	...	...	190
6 ఋతువర్ణనపద్ధతి	...	...	213
7 అధికశ్లోకములు	...	...	286
వైరాగ్యశతకము.			
1 తృప్తాదూషణము	...	...	243
2 విషయపరిత్యాగవిషంబన	...	...	255
3 యాష్టాదైవ్యదూషణము	...	...	267
4 భోగాన్తర్యవర్ణనము	...	...	280
5 కాలమహిమానువర్ణనము	...	...	292

6 యతిన్యపతిసంవాదవర్ణనము	...	...	304
7 మనస్సంబోధననియమము	...	...	815
8 నిత్యానిత్యవస్తువిచారము	...	...	326
9 శివార్చనము	...	...	336
10 అవధూత-చర్య	...	...	346
11 అధికష్టోకములు	...	...	357
మల్ల భూపాలీయము—నీతిశతకము	...	...	369
,, శృంగారశతకము	...	...	384
,, వై రాగ్యశతకము	...	...	398
పుష్పగిరితిమ్మకవికృత నీతిశతకము	...	...	418

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

భర్తృహరిసుభాషితము.

అవతారిక.

మహాత్ముండును సర్వార్థవిదుండును సగుభర్తృహరి యనుయోగీ శ్వగుండు, లోకులవ్యవహారంబులంబరిశీలించిబహుచింతాకులుండైపరమ కారుణికుండు గాన వారల సనుగ్రహింపం గోరి నీతిశృంగారవైరాగ్య ములస్వరూపంబుల వర్ణించు సుభాషితత్రిశతి యనునొక ప్రబంధంబును రచియింపఁబూని, యది పరిసమాప్తినొంది వర్ణిల్లునట్లు దానికిం గలుగువిఘ్నములం దొలఁచుటకుఁగాను మొదట మంగళాచరణము సేయ వలయునాఁడై, 'ఆశీర్వాదమస్మి'యా వస్తునిర్దేశోనాపి తన్మఖమ్' అను శిష్టోక్తి సనుసరించి విశిష్టపరంజ్యోతిస్స్వరూప మైనతనయిష్టదైవమునకు నమస్కరించుట యనుమంగళమును మున్నుగా నాచరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దిక్కాలాద్యనవచ్ఛిన్నానన్త చిన్తాత్రమూర్తయే॥

స్వానుభూత్యేకమానాయ నమశ్శాన్తాయ తేజసే॥

1

టీక. దిక్కాలా...మూర్తయే-దిక్-కాల-అది-అనవచ్ఛిన్న=తూర్పుమొదలగు దిక్కులువర్తమానాదికాలములు మొదలైనవానిచేత(అనఁగా దేశకాలవస్తువులుమాఁటిచేతను) కొలఁదిపెట్టరానిదియు-సర్వవ్యాపకమగుటచే నింతప్రదేశ మావరించియుండునదనికాని నిత్యమగుటచే నింతకాలముండునదనికాని యంతటను దా నేకమైయుండుటచే నిట్టివస్తువుగానుండుననికాని గణింపశక్యముకానిది యనిభావము; (కావుననే) అనంత=పరిమితిలేనిదియు, చిన్తాత్ర=జ్ఞానఘనమైనదియు-జ్ఞానమాత్రస్వరూపమైనదియు అని యర్థము, (అగునట్టి) మూర్తయే=రూపమైనదియు-ఉక్తలక్షణములు గల రూపమే యది యని భావము; స్వ-అనుభూతి-ఏక-మానాయ=ఆత్మానుభవమే స్వప్రకాశమునకు ముఖ్యసాధనముగాఁ గలదియు-కన్నులు మొదలగుప్రమాణములచేఁదెలియు కుండలు మొదలైనవానివలెఁగాక స్వయంప్రకాశమగుదీపమువలె తానె తన్నును తక్కినవానిని రెంటిని దెలుపునట్టిదిగాన తన్నునుభవించుటవలనమాత్రమే తాను తెలియఁదగ్గదిగాని వేఱొక సాధనముచేఁ దెలియరానిదనిభావము; శాన్తాయ=

అవిద్యగాని తత్కార్యములసంబంధముగాని లేక ప్రసన్నమై యుండునదియు నగు, తేజసే=జ్యోతిస్వరూపబ్రహ్మమునకు, నమః=నమస్కారము.

క. అచ్చము దిక్కాలాద్యన, వచ్చిన్నానంతచిద్ధ్రవఘనంబు నిజ స్వచ్ఛానుభూతిమానము, సచ్చాంతము తేజమేనరజస్రముదలఁతున్. తాత్పర్యము. దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదములును పరిమితియు లేక జ్ఞానమాత్ర స్వరూపమై యుండు రూపమై, అనుభవించియే తెలిసికొనఁదగినదై, ప్రసన్నమై యుండు పరంజ్యోతిరూపబ్రహ్మమునకు నమస్కారము.

అవ. ఈప్రబంధమునకుఁ గలవివిధస్వరూపములు తెలియుట కొఱకు నాయాదానిని ఆయాపద్ధతిగా రచింపఁ గోరి యందు మూర్ఖ విద్యత్పద్ధతులు రెండును నిరూపించుటకుఁ బ్రసక్తింపఁగా నశోకవని కాన్యాయంబున మొగట మూర్ఖపద్ధతిని గైకొని వర్ణించుట కారంభించిననాఁడై, వినుటకు మంచిమనసు గలరసజ్ఞులు లేమింజేసి తాఁ జెప్పఁ దలఁచినస్త్రియవచనమును జెప్పటకే వీలు లేకున్న దని ముందుగాఁ దెలుపుచున్నాఁడు.

నీతిశతకము - మూర్ఖపద్ధతి.

శ్లో॥ బోధారో మత్సరగ్రస్తాః ప్రభవః స్తయదూషితాః॥

అబోధోపహతా శ్చాన్యే జీర్ణ మక్లే సుభాషితమ్॥

2

టీ. బోధారః = మంచిపరిజ్ఞానము గలవారు-చక్కఁగాఁ జెలిసినవారు; మత్సరగ్రస్తాః=అనూయచేత నాక్రమింపఁబడినవారు-మంచిహృదయము లేనివారని యర్థము-కాఁబట్టి నాప్రియవచనమును సరియని యొప్పుకొనరని భావము; ప్రభవః=రాజులు, స్తయదూషితాః=గర్వముచేఁ జెడినవారు-వినయసంపన్నులుకారని యర్థము-కాఁబట్టి నాప్రియవచనమును చెవియిచ్చి వినరని భావము; అన్యే= (విద్వాంసులును ప్రభువులునుగాక) తక్కినజనులు, అబోధ-ఉపహతాః=అజ్ఞానముచే నస్తాత్మలై నవారు-అధికారులుగారని యర్థము-కాఁబట్టి వారికి వినుపాటియోగ్యత నైతము లేదని భావము; (కాఁబట్టి) సుభాషితం= (నేను జెప్పఁదలఁచిన) ప్రియవచనము, అక్లే=అంతరంగమందే, జీర్ణం=మఱుఁగైనది-లోపలనే నిలిచినది కాని యింకను బయటికివచ్చినది కాదని యర్థము. అయిననుగాని యెట్లో దానిని జెప్పెదను అని శేషము గ్రహింపవలయును.

తే. బోధ లగువారు మత్సరపూర్ణమతులు

ప్రబలగర్వవిదూషితుల్ ర ప్రభువు లెన్న

నితరమనుజు లబోధోపహతులు గాన

భావమున జీర్ణ మయ్యె సుభాషితంబు.

2

తా. నే నొకమంచిమాటను జెప్పదునేని విద్వాంసు లది మంచి దని యెఱింగినవా రయ్యు నాయం దనూయచే దానిని సరియని యంగీకరింపరు. ఇక ప్రభువు లన్ననో గర్వాంధులై యుండుటచే నడకువతో దానిని బాటించి వినరు. మఱి యేమియు నెఱుక లేని తక్కిన సామాన్యజను లంటిమా వారికి వినునంతయోగ్యతయే లేదు. ఇక నెవరికి జెప్పదునుకీ కాబట్టి చెప్పదలంచినయీమాట లోపలనే యడగినది కాని బయటికి రాకున్నది. అయిన నెట్లో దానిని జెప్పెదను.

అవ. మూర్ఖునిస్వరూపమును దెలుపుచున్నాడు.

శ్లో॥ అజ్ఞ స్సుఖ మారాధ్య స్సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః |

జ్ఞానలవమర్విదగ్ధం బ్రహ్మపి నరం న రజ్జయతి॥

3

టీ. అజ్ఞః = కొంచెమైనను తెలియనివాడు-మూఢుడు, సుఖం = ఆనాదాసముగా, ఆరాధ్యః = సమాధానపెట్టదగినవాడు. విశేషజ్ఞః = విశేషించి తెలిసినవాడు, సుఖతరం = మఱితమసుఖముగా, ఆరాధ్యతే = సమాధానపెట్టబడుచున్నాడు. జ్ఞానలవమర్విదగ్ధం = (శాస్త్ర)మువలన (గలిగిన) తెలివి యొక్కింతచేత (దన్ను) బండితునిగాఁ దలంచుకొనునట్టి, నరం = మనుష్యుని-మూర్ఖజనుని, బ్రహ్మపి = (అఘటితఘటనాసమర్థుఁ డగు) బ్రహ్మదేవుఁడుకూడ, న రజ్జయతి = రంజింపజేయఁజాలడు.

క. తెలియనిమనుజుని సుఖముగఁ

దెలుపం దగు సుఖతరముగఁ १ దెలుపఁగ వచ్చుం

దెలిసినవానిం దెలిసియుఁ

దెలియనినరుఁ దెల్ప బ్రహ్మదేవునివశమే.

3

తా. మూఢుడు తనంతటఁ దా నేమియుఁ దెలిసికొనలేడు గనుక దేనినిగాని యొక రుపదేశించినంతమాత్రముననే సరియని నమ్తుచున్నాడు. కావున నట్టివాని నేకప్రములేకయే సమాధానపెట్టవచ్చును. వస్తుతత్త్వములను విశేషించి యెఱింగినట్టివాఁడన్ననో, వానిబుద్ధి యెప్పుడును విన్నదానియందలివిశేషములను గ్రహించు వలకేగాని తక్కిన విపరీతభావములకుఁ బోవదుగనుక, వానిని మూఢునికంటె మఱితమసుఖముగా సమాధానపెట్టవచ్చును. శాస్త్రములమున నేదో స్వల్పజ్ఞానము లభించినంతమాత్రనే తన్ను మహాపండితునిగా నెంచుకొని విజ్ఞువీగుమూర్ఖునికో, మూఢునివలె నొకరు చెప్పదానియందు నమ్మికగాని, విశేషజ్ఞునివలె తనంతటఁ దెలిసికొనుశక్తిగాని, రెండును లేనందున వానిమనస్సును వేలకొలఁదిమాటలచేతనుకూడ సమాధానపెట్టుట కప్తము. కాబట్టి తలంచినట్లు చేయునుగాని చెఱుపనుగాని మార్పనుగాని చాలినట్టిమహాశక్తి గల యాబ్రహ్మకూడ నట్టిమూర్ఖుని రంజింపజేయ శక్తుఁడు గాఁడు. ఇక మఱియొకడును శక్తుఁడుగాఁడని వేఱ చెప్పవలయునా?

అవ. మూర్ఖుని మనస్సును సమాధానపెట్టుట మిక్కిలి కష్టమని మీఁదిరెండుశ్లోకములచే జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రసవ్య మణి ముద్ధరే స్మకరవక్త్రదంష్ట్రాన్తరాత్ ।

సముద్ర మపి సంతరే త్ప్రచలదూర్ఘమాలాకులం ।

భుజద్గ మపి కోపితం శిరసి పుష్పవద్ధారయేత్ ।

న తు ప్రతినివిష్టమూర్ఖజనచిత్త మారాధయేత్ ॥

4

టీ. మకర వక్త్ర దంష్ట్ర అన్తరాత్ = (శిశుమార మను పెను) మొసలి నోటియందలి కోటపండ్లనడుమనుండి-అట్టి మిక్కిలిసంకటమగుప్రదేశమునుండి యని యర్థము, ప్రసవ్య = బలాత్కారముచే, మణి = రత్నమును, (ఎవఁడైన నొకఁడు) ఉద్ధరేత్ = బయటికిఁ దీయవచ్చునుగాక. ప్రచలత్ ఊర్జిమాలా ఆకులం = మిక్కిలి యుఁ జలించుచున్న యలలపరంపరలచేత కలఁత నొందిన = పెద్దయలలచే మిక్కిలి రేఁగుచున్న, సముద్రంతపి = సముద్రమునై నను-అపిశబ్దముచే దాటరానిదైనను అని భావము స్ఫురించుచున్నది, సంతరేత్ = లెస్సగా దాటవచ్చునుగాక. కోపితం = కోపము నొందినట్టి- కోపవశమున బుసకొట్టుచు నాలుకలతో సెలవులు నాకుచు న్నట్టి, భుజద్గంతపి = సర్పమునుగూడ అపిశబ్దముచే ధరింప సాధ్యముకానిదైనను అని భావము, శిరసి = తలయందు ఆనఁగా సిగయందు, పుష్పవత్ = పూవువలె పూదండవ లెనని యర్థము, ధారయేత్ = ధరింపవచ్చునుగాక. తు = అయినను, ప్రతినివిష్టమూర్ఖ జనునిమనస్సును, న ఆరాధయేత్ = సమాధానపెట్టుటకు శక్యముకాదు, మూర్ఖునిమనస్సును సమాధానపెట్టుట, మొసలికోటలనడిమిరత్నమును దీయుట మొదలైన వానితో సమానమని భావము.

చ. మకరముఖాంతరస్థ మగుమానికముం బెకలింప నచ్చుఁ బా యక చలదూర్ఘికానికర १ మైనమహోదధి దాటవచ్చు మ స్తకమునఁ బూవుదండవలె २ సర్పము నైన భరింపవచ్చు మ చ్చిక ఘటియింప మూర్ఖజనచిత్తముఁ దెల్ప నసాధ్య మేరికిన్. 4

తా. శిశుమార మనుపేరు గల పెనుమొసలి నోటియందు మిక్కిలి క్రిక్కిరిసి యున్న వాఁడికోటపండ్లనడుమనుండి, వెలికిఁదీయరానిరత్నము నెట్లో మెలచువతో బలవంతముగా బయటికిఁ దీయవచ్చునుగాక. అట్లే, పెద్దయలలచే మిక్కిలి కలంగి యుప్పొంగుచున్న మహాసముద్రము దాటరానిదైనను, ఏదైన నొకదాటుసాధనముచే దానినిగూడ దాటవచ్చునుగాక. మిక్కిలి కోపమున బుసలుకొట్టుచున్న యొకసర్పమును ధరింపరానిదానినిగూడ మణిమంత్రాదిసాధనములచే నెట్లో పూదండవలె సిగయందు ధరింపవచ్చునుగాక. అయినను దురాగ్రహము పట్టియున్నందున రేనిని పాటింపక యుండు మూర్ఖునిమనస్సునో యేయపాయమును లేనందున సమాధానపెట్టుటకు సాధ్యము కాదు.

అవ. ఇట్లు సామాన్యముగా దొరకరానివగు వస్తువులుగాని చేయనలవికాని కార్యములుగాని యెట్లో సమర్థించుటకు శక్యములు గావచ్చునుగాని మూర్ఖునిచిత్తము సాధించుటమాత్ర మట్లుకాదనిచెప్పి యిప్పు డెంతమాత్రమును దొరకరానట్టివస్తువునుగూడసాధింపవచ్చును గాని మూర్ఖునిచిత్తమును సాధింపఁ దరముకానేరదని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ లభేత సికతాసు తైల మసి యత్నతః పీడయత్॥

పిబే చ్చ మృగతృష్ణి కాసు సలిలం పిపాసార్దితః॥

కదాచి దపి పర్యటత్ శశవిషాణ మాసాదయేత్॥

న తు ప్రతినివిష్టమూర్ఖజనచిత్త మారాధయేత్॥

5

టీ. యత్నతః = ప్రయత్నముచేత, పీడయత్ = (ఏదైన నొకయంత్రముచేత) మర్దించి, సికతాసు అపి = ఇసుకయందుఁగూడ-ఈఅపిశబ్దమువలన కాలత్రయమునందుఁ గాని లోపలఁ జమురులేనట్టిదని భావము స్ఫురించుచున్నది, తైలం = చమురును, లభే తః = పొందవచ్చును. పిపాసా అర్దితః = దప్పిచేతఁబీడింపఁబడినవాడై, మృగతృష్ణి కాసుచ = ఎండమావులయందుఁగూడ-జలములేనిదై జలభాంత్రిని మాత్రము కలిగించు వానియందని భావము, సలిలం = జలమును, పిబేత్ = త్రాగవచ్చును. పర్యటత్ = (అందందు వనములలో) తిరుగుచు, కదాచిత్ = ఎప్పుడైన నొకప్పుడు, శశవిషాణం అపి = కుండేటికొమ్మునుగూడ-మాటయందుమాత్రముకలదై వాస్తవముగా లేనిదాని ననిభావము, ఆసాదయేత్ = పొందవచ్చును. తు = అయినను, ప్రతినివిష్ట మూర్ఖజన చిత్తం న ఆరాధయేత్ = దురాగ్రహము పట్టినమూర్ఖజనుని మనసును సమాధాన పెట్టఁ దరముకాదు. మూర్ఖునిచిత్తమును సమాధానపెట్టుట, యిసుకనుండి తైలము తీయుట మొదలైనవానివలె శక్యము కాని దని భావము.

తే. తివిరి యిసుమునఁ దైలంబుఁ దీయవచ్చుఁ

దవిలి మృగతృష్ణలో సీరు ర ద్రావ వచ్చుఁ

దిరిగి కుండేటికొమ్ము సాధింప వచ్చుఁ

జేరి మూర్ఖుమనము రంజింపరాదు.

5

తా. ఏకాలమందుఁగాని చమురు లోపల లేకయే యుండునట్టియిసుకనుండికూడ కష్టపడి దాని నేదైన నొకయంత్రముచే మర్దించి చమురు తీయవచ్చును. జలములేనిదై జలమున్నట్లు భాంత్రినిమాత్రము కల్పించునెండమావులయందుఁగూడ మిక్కిలిదప్పి కలిగినప్పుడు నీళ్లు త్రాగవచ్చును. అడవులందు తిరిగి యొకానొకప్పుడైనను మాట మాత్రమున కున్నట్టికుండేటికొమ్మునుగూడ సాధింపవచ్చును. అయినను దురాగ్రహముపట్టిన మూర్ఖుమనసును సమాధానపెట్టుట మాత్రము శక్యము కాదు.

అవ. మూర్ఖుని సమాధానపెట్టగోరువాఁడు మిక్కిలి యవివేకి
యని చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వ్యాళం బాలమృణాళతస్తుభి రసౌ రోద్ధుం సముజ్జృమ్భతే।

భేత్తుం వజ్రమణిం శిరీషకుసుమప్రాస్తేన సన్నహ్యతి।

మాధుర్యం మధుబిస్తునా రచయితుం తౌరామ్బుధే రీహతే।

మూర్ఖా యః ప్రతినేతు మిచ్ఛతి బలా త్సృక్తై స్సుధాస్యన్దిభిః॥6

టీ. యః=ఏపురుషుఁడు, సుధా స్యన్దిభిః = అమృతము చిందునట్టి - అనఁగా
దానివలె ఆత్మంతమధురములైన, సూక్తైః=ప్రియవచనములచేత, మూర్ఖా=మూర్ఖు
లను, బలాత్=బలత్కారమున, ప్రతినేతుం=సమాధానపెట్టుటకు, ఇచ్ఛతి=కోరుచు
న్నాడో, అసౌ = ఆయాపురుషుఁడు, వ్యాళం = దుష్టమగుగజమును-సాధారణజంతు
వునుగాదని భావము, బాలమృణాళతస్తుభిః-లేతతామరతూండులలోని దారములచేత,
రోద్ధుం=కట్టినిలుపుటకు, సం + ఉజ్జృమ్భతే=మిగులప్రయత్నించినవాఁడగుచున్నాడు.
వజ్రమణిం=వజ్రమణిని-రవము, శిరీషకుసుమప్రాస్తేన=దిరిసెనుపులుపువ్వయుక్తముంచు
చేత, భేత్తుం=భేదించుటకు-కోయుటకు, సన్నహ్యతి = ఉద్యుక్తుఁడగుచున్నాఁడు.
తౌరామ్బుధేః=ఉష్ణసముద్రమునకు-స్వల్పమైనజలాశయమునకుఁగాదనియర్థము, మ
ధుబిస్తునా=(ఒక) తేనెబొట్టుచేత-తేనెను ఎడతెగక జడిగాఁ గురియుటచేతఁగాదని భా
వము, మాధుర్యం=తియ్యదనమును, రచయితుం=కలిగించుటకు, ఈహ తే=కోరుచు
న్నాఁడు. మూర్ఖులను సమాధానపఱుపఁ దలంచువాఁడు, దుష్టగజమును లేదామర
తూండ్లలోని దారములతోఁ గట్టఁబూనువాఁడు మొదలగుహరివలె మిక్కిలియు నవి
వేకి యగు నని భావము.

మ.కరిరాజౌ బినతంతునంతతులచేఁ १ గట్టౌ విజృంభించు వాఁ

డురువజ్రంబు శిరీషపుష్పములచే २ నూహించు భేదింపఁ దీ

ప రచింపఁ లవణాబ్ధికి మధుకణాప్రాప్తిం బ్రసర్తించు ని

గ్ధరణిక్ మూర్ఖులఁ డెల్పు నెవ్వఁడు సుధాధారానుకారోక్తులన్.6

తా. ఇంచుకంత కట్టినిలుపుట కైన నుపయోగపడని లేతతామరతూండ్లలోని
దారములతో సామాన్యజంతువుగాక మిక్కిలిపెద్దదియగు నొకమదపుతేనుఁగునుగట్టఁ
జూచువాఁడును, రత్నములను మీఁదఁ బెట్టి తొలుచునట్టిదియుఁ గావున మిక్కిలికఠిన
మైనదియు నగువజ్రమణినిబువ్వులలోపెల్ల మిక్కిలిమృదువైన దిరిసెపులుపువ్వనంచుచే
తఁ గోయఁజూచువాఁడును, ఒకయల్పమైననీటిపట్టుగాక మహావిశాలమైనదై మిక్కిలి
యుష్పవై యుండు పెనుసముద్రమునం దొక్కతేనెబొట్టునుమాత్రము విడిచి దానిని
తియ్యగాఁ జేయఁ జూచువాఁడనిను, ఎంత మిక్కిలియవివేకులో, అమృతము లాల్చు

తియ్యనిమంచిమాటలచే మూర్ఖుని సమాధానపెట్టనెంచువాడు సంత మిక్కిలియు నవివేకి యని తాత్పర్యము. మూర్ఖుని తేర్చుట మిక్కిలి కష్ట మని ఫలితార్థము.

అవ. తమయజ్ఞానమును గప్పిపుచ్చుటకు మూర్ఖులకుఁ గలగతిని జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ స్వాయత్త మేకాన్తహితం విధాత్రా॥

వినిర్మితం ఛాదన మజ్ఞతాయాః ।

విశేషత స్సర్వవిదాం సమాజే ।

విభూషణం మాన మప్లజ్జితానామ్॥

7

టీ. విధాత్రా=బ్రహ్మచేత, ఆయత్తం=తమకు (అనఁగా మూర్ఖునకు) నధీనమై యుండునదియు=ఒక రుపదేశించుటచే జెలిసికొన నక్కఱలేక తమకే సిద్ధముగాఁ జెలిసియుండునదియు నని యర్థము, ఏకాన్తహితం=మిక్కిలిహితమును జేయునట్టిది యును, విశేషతః=విశేషించి, సర్వవిదాంసమాజే=సర్వజ్ఞులై నవారిసభయందు-అన్ని యుఁ జెలిసినపండితుల కూటమియందు, విభూషణం=(తమకు) భూషణ మైనదియు నగు-అలంకారమువంటిదియు నని యర్థము, మానం=మానము-ఏమియుఁ బలుకక యూరకుండుట, అప్లజ్జితానాం=పామరులయొక్క, అజ్ఞతాయాః=మూఢత్వము నకు, ఛాదనంసత్=ముసుగు అగునట్లుగా-మూసిపెట్టునదిగా, వినిర్మితం=రచింపఁ బడినది. పామరులు తమమూఢత్వమును గోప్యముగా నుంచుకొనుటకు మానముతోనే ప్రవర్తింపవలయును. మానమే వారికి గతి. ఇట్లు సేయనియెడల వారు పరిహాసము నకుఁ బాత్రు లగుదు రని భావము.

తే. స్వవశము హితంబు మూఢతాఁచ్ఛాదనంబు

గాఁగ నీగతి నిర్మించెఁ గ మలభవుండు

సర్వవిదు లగునుజనులనభలలోన

మానమె విభూషణము మూఢసమానవులకు.

7

తా. బ్రహ్మ మూర్ఖులను జూచి కరుణించి వారు తమమూఢత్వమును మూసి పెట్టుకొనుటకు సాధనముగా నుండునట్లు మానమును సృజించెను. దానిగుణములు చుట్టియుఁ గొన్ని కలవు. అది యామూర్ఖుల కెప్పుడును స్వాధీనమై యుండునదేకాని యొకరివలననుండి పొందవలసినదికాదు. ఇంతేకాక వారికిఁగల యవగుణములనెల్లఁ గప్పిపుచ్చునది కాఁబట్టి యది వారికి మిక్కిలి హితకారియు నగును. విశేషించి పండితజనులనడుమ నది వారి కొకయలంకారమువలె నుండును.

అవ. పూర్వము మూఢత్వము ననుభవించిన యొకానొకఁ డప్పటి తనయనుభవప్రకారము నితరులకుఁ జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ యదా కిష్కంజ్ఞోఽహం గజభవ మదాన్త సస్యమభవమ్ ।

తదా సర్వజ్ఞోఽస్మి త్యభవ దవలిప్తం మమ మనః ।

యదా కిష్కం త్కిష్కం ద్భృథజనసకాశా దవగతమ్ ।

తదా మూర్ఖోఽస్మితి జ్వరభవ మదో మే వ్యపగతః॥

8

టీ. అహం=నేను, కిం=చిజ్జ్ఞః సత్=స్వల్పముగా తెలిసినవాడనై, యదా=ఎ

ప్పుడు, గజభవ=ఏనుగువలె, మదాన్తః=గర్వముచే గన్న గాననివాడను-ఇది చేయఁ దగును ఇది చేయఁదగదను వివేచనము లేనివాడను, అభవం=అయితినో, తదా=అప్పు డు, సర్వజ్ఞః=అస్మితి=అన్నియును చెలిసినవాడను అగుదును అని, మమ మనః=నా మనస్సు, అవలిప్తం అభవత్=గర్విం చినది అయ్యెను. 'అల్పవిద్యో మహాగర్వీ' అను న్యాయమున అల్పజ్ఞానమే గర్వమునకు హేతు వగుటవలన నట్లు గర్విం చినవాడ నై తనని భావము. యదా=ఎప్పుడు, బుధజనసకాశాత్=విద్యజ్ఞులసన్నిధినుండి, కిం=చిత్ కిం=చిత్=(కాస్త్రములు బోధించెడినాచారములు మొదలైనవి) కొంచెము కొంచెము, అవగతం=(నాచే) తెలియఁబడినదో, తదా=అప్పుడు, మూర్ఖః=అస్మితి=మూఁడును అగుదును అని, మమమదః=నామదము, జ్వరభవ=జ్వరమువలె-మదము జ్వరమువలె కన్నుమిన్ను తెలియని మొదలైన వికారములు గలిగించును కాబట్టి దీనికి జ్వరసామ్యము చెప్పఁబడినదని తెలియఁదగును, వ్యపగతః (అధూత్)=పోయినది (అయ్యెను). 'ఆచార్యవాక్ పురుషోపేద' అను శ్రుతినిబట్టి 'ఆచార్యులవలన లభించిన విద్యచేతనే వివేకము కలుగు' నని భావము. అల్పజ్ఞః దై నను దన్ను సర్వజ్ఞానిగాఁ దలంచుకొనువాఁడేమూర్ఖుడు, సర్వజ్ఞః డయ్యుఁ దన్ను మూఁడునిగాఁ దలంచుకొను వాఁడే పండితుడు అని వివేచించుకొనవలయు. 'మదము గర్వమునకు హేతువు, గురుకుశూపాదులు వినయమునకు హేతువు' అని ఫలితార్థము.

చ. తెలివి యొకింత లేనియెడఁ దృప్తుడ నై కరిభంగి సర్వముం

చెలిసితి నంచు గర్వితమృతి విహరించితిఁ దొల్లి యిప్పు డు

జ్వలమతు లై నపండితులసన్నిధి నించుక బోధశాలి నై

తెలియనివాడ నై మెలఁగితిం గత మయ్యెనితాంతగర్వమున్ .8

శా. నేను స్వల్పజ్ఞానము గలవాడనై యుండుటంబట్టి యేనుఁగువలె మదించి కన్నుమిన్ను తెలియక యుండినకాలమున సర్వమును చెలిసినవాడనై తనని మనస్సున మిక్కిలి గర్విం చియుంటిని. పండితజనులవలన కాస్త్రములు బోధించు నాచారములు మొదలైనవి కొంచెముకొంచెము నాకుఁ తెలియఁగా నదివఱకు నన్ను జ్వరమువలెఁ బట్టియుండిన మదము జ్వరము పట్టి విడిచినట్లు నన్ను విడిచిపోయెను.

అవ. మూర్ఖుడు మిక్కిలియు నీచుడని దృష్టాంతమాలమునఁ
దెలుపుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కృమికులచితం లాలాక్లిన్నం విగన్ధి జగుప్సితం ।
నిరుపమరసప్రీత్యా ఖాద౯ ఖరాస్థి నిరామిషమ్ ।
సురపతి మపి శ్వా పార్శ్వస్థం విలోక్య న శఙ్కతే ।
న హి గణయతి త్సుద్రో జన్తుః పరిగ్రహఘల్లుతామ్ ॥

9

టీ. శ్వా=కుక్క, కృమికులచితం=పురుగులసమూహముచే వ్యాప్తమైనదియు,
లాలాక్లిన్నం=నోటిజొల్లుచేఁ దడుపఁబడినదియు, విగన్ధి=కంపుగొట్టునదియు, (కా
వుననే) జగుప్సితం=రోతపుట్టించునదియు, (అంతేకాక); నిర్ + అమిషం=(కొంచె
మైనను)కండలేనిదియు, నగు, ఖర అస్థి = గాడిదయొముకను, నిరుపమరసప్రీత్యా=అస
మానమైనయొకరుచియెడల నెంతప్రేమపుట్టునో యంతటిప్రేమతో, ఖాద౯=భక్షిం
చుచు-కొఱుకుచు, పార్శ్వస్థం=ప్రక్కనున్న-దగ్గఱనున్న, సురపతిం అపి=దేవేంద్రు
నైనను-తక్కినవానిని జెప్పనేల యనిభావము, విలోక్య=చూచి, నశంకతే=లజ్జిం
పడు. (తథా)హి=అట్లేయగునుగదా, త్సుద్రః జంతుః=నీచజంతువు, పరిగ్రహ ఘల్లు
తాం=తాను స్వీకరించినవస్తువునందలి తుచ్ఛత్వమును, న గణయతి=సరకు నీయదు.
రోతకార్యములను జేయుటయు దాసక్తిగల మూర్ఖుడగుగాడ నిట్లే మిక్కిలినింద
కును భయపడఁ డని భావము.

చ. క్రిమిసముదాయసంకులము ర్ గేవలనింద్యము పూతిగంధహే
యమును నిరామిషంబును ఖరరాంగభవం బగునెమ్ము గుక్క దా
నమలుచుఁ జెంత నున్నసురనాథునిఁ గన్గొని సిగ్గుఁ జెంద ద
ల్ప మని నిజస్వభావము దఱలంపదు నీచపుఁబ్రాణి యెయ్యెడన్. 9

తా. ఒకకుక్కను నొకయొముక దొరకను. అది దట్టముగాఁ బురుగులచే నిండి
నదై కొఱుకునపుడు నోటినుండి కాలు జొల్లుచేఁ దడిసి మిక్కిలి కంపుగొట్టుచుఁ
జూచుటకే వెగటు పుట్టించునదై యుండెను. ఇట్లుండిన నుండెఁగాని దానియందు
కండయేమైనఁగలదా యన్నచో నది లేకముకూడ లేదు. అందును అది యతిసీచమగు
గాడిదయొముక. ఇట్టియొముక దొరకియు నాకుక్క మిక్కిలి రుచ్యమైనపదార్థమం
దెంతప్రేమ కలుగునో యంతటిప్రేమతో దానిని తినసాగినది. అప్పుడు ప్రక్క దేవేం
ద్రుడు వచ్చి నిలిచిననుగూడ నది లజ్జించునదికాదు. వేయే! నీచజంతువై నది తా
నొకవస్తువును స్వీకరించుటమాత్రము చూచునేగాని యది యెంతతుచ్ఛముగా నుండి
నను దానిని బాటించుట లేదనుట తెల్లమేకదా.

అవ. అవివేకమునకుఁ గలుగుననర్థములను జెప్పి తన్నూలమున వివేకమే యావశ్యక మైన దని సూచించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శిర శ్చార్వం స్వర్గా త్పశుపతిశిర స్తః ష్రితిధరం |
మహీధా) దుత్తుక్తో దవని మవనే శ్చాపి జలధిమ్ |
అథో గజ్ఞా సేయం పద ముపగతా స్తోక మథవా |
వివేక భ్రష్టానాం భవతివినిపాత శ్శతముఖః ||

10

టీ. (యా=ఏది-ఏగంగానది), స్వర్గాత్=స్వర్గలోకమునుండి, శార్వంశిరః=శివునిశిరస్సును, ఉపగతా=పొందినదో, పశుపతిశిర స్తః=శివునిశిరస్సుననుండి, ష్రితి ధరం=(హిమవత్)పర్వతమును, ఉపగతా=పొందినదో, ఉత్తుంగాత్-మహీధా)త్=పొడవైన (యా) కొండనుండి, అవనిం=భూమిని, ఉపగతా=పొందినదో, అవ నేః చ అపి=భూమినుండియును, జలధిం=సముద్రమును, ఉపగతా=(నదీనాంసాగ రోగతిః) 'గంగాసాగరపూరణా' అనువచనములప్రకారమున) పొందినదో, అథో= అనంతరము, (లేక) అధః=క్రిందిప్రదేశమందు-అనఁగా పాతాళమున, సా ఇయం గం గా=ఆ యీకనఁబడుచున్నగంగ, స్తోకంపదం=అల్పముగు (మిక్కిలి కొలదియైన) ప్రదేశమును, ఉపగతా=పొందినదయ్యెను. అథవా=అట్లననేల, వివేకభ్రష్టానాం= వివేకశూన్యులైనవారికి (స్థానమునుండి జాతినవారికని యర్థాంతరము), శతముఖః= బహుప్రకారములుగా, వినిపాతః=భంగము (క్రిందుక్రిందుగా పడుట అని యర్థాంత రము), భవతి=కలుగుచున్నది. వివేకముతోఁ గూడినవారికో యిది కలుగదనిభావము. సకలలోకప్రసిద్ధయయ్య గంగానది భృంశమువలన నిట్టియవస్థ పొందెను. తక్కిన వారిని చెప్పనేల? కాఁబట్టి వివేకము మిక్కిలి యావశ్యక మైనదని యూహ్యము.

శా. ఆకాశంబుననుండి శంభునిశిరంబందనుండి శీతాద్రి ను

శ్లోకం బైనహిమాద్రినుండి భువి భూలోకంబునం దుండి య
స్తోకాంభోధిఁ బయోధినుండి పవనాంధోలోకముం జేరె గం
గాకూలంకష పెక్కుభంగులు వివేక భ్రష్టనంపాతముల్.

10

తా. *గంగానది మొట్ట మొదట స్వర్గలోకముననుండి శివునితలమీఁదను, అక్కడ

*పూర్వము సగరునియజ్ఞాశ్వమును దేవేంద్రుఁడు దాచిపెట్టెఁగా నతఁడు దానిని జేరఁ దనకొడుకులను బంపుటయు వా రెల్లయెడల వెదకి పాతాళమునకును బోయి యచట తమధార్త్యముచే కపిలమహాముని నేత్రాగ్నివలన భస్మీభూతులైరి. వారికిమార్గ్య లోకస్రాప్తి కలుగఁజేయుటకు తద్వంశముఁడగుభగీరథుఁ డుగ్రతపము చేసి స్వర్గలోక ముననుండి గంగానదిని బాతాళమునకుఁ జెచ్చె ననుపురాణకథ నీట గ్రహింపఁదగినది.

నుండి హిమవత్సర్వతమునిఁదను, దానినుండి భూమినిఁదను, భూమినుండి సముద్రమునందును, సముద్రముననుండి పాతాళమునకునుఁ గ్రమముగాఁ బడుచువచ్చెను. ఇట్లు స్థానమునుండి జాతీనవారికి పయింబయి నానావిధములగు క్రిందుక్రిందుగాఁ బడుట యెట్లు కలుగుచున్నదో యట్లే వివేకమునుండి భృష్టులైనవారికిని నానావిధములగు మఱిమఱి తక్కువపాటు కలుగును.

అవ. అగ్ని మొదలైనవానిని నివారించుటకు శాస్త్రోక్తములైన జలము మొదలైనయుపాయములు కలవు గాని మూర్ఖుని నివారించుటకు శాస్త్ర మేమైనఁ జెప్పటగాని యుపాయ మేదైన నుండుటగాని రెండును లేవని విశదీకరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శక్యో వారయితుం జలేన హుతభు క్కూర్పేణ సూర్యాతపోః।
నాగేంద్రో నిశితాఙ్కుశేన సమదో దన్డేన గౌర్గార్దభః।
వ్యాధి ర్భేషజనంగ్రహైశ్చ వివిధైర్వస్త్రైః ప్రయోగై ర్విషం।
సర్వస్యాపథ మస్తి శాస్త్రవిహితం మూర్ఖస్య నాస్త్యాపథమ్॥ 11

టీ. హుతభుక్ = అగ్ని, జలేన = ఉదకముచేత, వారయితుం = నివారించుటకు, శక్యః = సాధ్యమైనది, సూర్యాతపః = సూర్యుని వేడిమి—ఎండ, కూర్పేణ = చేటచేత, పాతా॥ ఛత్రేణ = గొడుగుచేత, వారయితుంశక్యః = నివారింపఁగూడినది. సమదః = మదముతోఁగూడిన, నాగ + ఇంద్రః = శ్రేష్ఠమైన గజము, నిశిత అంకుశేన = వాడియైన యంకుశముచేత, వారయితుంశక్యః = వారింపఁగూడినది. గౌః గార్దభశ్చ = ఎద్దును గాడిదయును, దండేన = కఱ్ఱచే, వారయితుంశక్యః = నివారింపఁగూడినవి. వ్యాధిః = కుష్టము మొదలైన రోగము, భేషజనంగ్రహైః చ = బౌషధముల సంగ్రహించుటచేతను - చకారమువలన మహామంత్రజపహోమాదులచేతను నని గ్రాహ్యము, వారయితుంశక్యః = నివారింపఁగూడినది. విషం = కాలకూటాదివిషము, వివిధైః మంత్రైః ప్రయోగైః = నానావిధములగు ప్రణవాదిమంత్రములచేతను ప్రయోగములచేతను, నివారయితుంశక్యః = వారింపఁగూడినది. (కౌఁబట్టి) సర్వస్యః (ప్రాణులహింసకు మూలమగు) అన్నింటికిని, శాస్త్రవిహితం = శాస్త్రముచే నేర్పడిన, బౌషధం అస్తి = మందు కలదు. మూర్ఖస్య = మూర్ఖునికి, శాస్త్రవిహితం బౌషధం న అస్తి = శాస్త్రచోదితమైన మందు లేదు.

చ. జలముల నగ్ని శూర్పమునఁ ౧ జండమయూఖుని దండతాడనంబుల వృషగార్దభంబులను ౨ బౌల్బుగుమత్తకరీంద్రమున్ సృణింజెలఁగెడురోగ మాషధమురచే విషముం దగు మంత్రయుక్తి నిమ్ముల దగఁ జక్కఁజేయనగుఁమూర్ఖునిమూర్ఖత మాన్పవచ్చునే. 11

తా. అన్నిని జలముచేతను, ఎండను శీటచేతను లేక గొడుగుచేతను, మదఁజమును వాఁడియంతుశముచేతను, వృషభగార్దభములను కఱ్ఱచేతను, రోగమును బౌషధమంత్ర జపహోమాదులచేతను, విషమును గానావిధములగు మంత్రతంత్రములచేతను నడంపవచ్చును. ఇంతేల, ప్రాణిహింసాకారణములగు దుష్టజంతువుల కన్నిటికిని నావధము శాస్త్రము విధించియున్నదిగాని మూర్ఖునికిమాత్రము వానిమూర్ఖతను బోగొట్టఁజాలినట్టి సుభాషితాదిరూపమైన యావధ మెందును లేదు. ఇది నీతిశతకమునందు మూర్ఖపద్ధతివర్ణన మన్నది ప్రథమదశకము,

నీతిశతకము - విద్యత్పద్ధతి.

అవ. ఇప్పుడు మూర్ఖపద్ధతికి వ్యతిరేకమైన లక్షణములు గల దానినిగా విద్యత్పద్ధతిని వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శాస్త్రోపన్యతశ్చబ్రహ్మస్వరగిర శ్శిష్యప్రదేయాగమాః।

విఖ్యాతాః కవయో వసంతి విషయే యస్య ప్రభోర్నిర్ధనాః।

తజ్జాడ్యం వసుధాధిపస్య సుధియ స్త్వర్థం వినాపీశ్వరాః।

కుత్స్య స్సృజః కుపరీక్షైర్నమణయో యై రర్థతః పాతితాః॥ 12

టీ. శాస్త్ర)....గిరః-శాస్త్ర ఉపన్యత=తర్కవ్యాకరణాది శాస్త్రములచే నలంకృతములైనవియు - దోషరహితములైనవని యర్థము, శబ్దసుందర=శబ్దముచే మనోహరములైనవియు-కర్లసుఖముగా వినంబడునవియు ననియర్థము, (అగు) గిరః=వాక్కులు గలవారును, శిష్యప్రదేయ ఆగమాః=శిష్యులకు (వ్యాఖ్యానరూపముగా) నీయఁదగినశాస్త్రములు గలవారును-పట్టువైన మంచిశిక్షవలన సకలశాస్త్రసిద్ధాంతములను జక్కఁగా నెఱింగినవారగుటచే శిష్యుల కుపదేశించుమూలమున సర్వశాస్త్రములను వ్యాఖ్యానము చేసినవారని యర్థము, లేక-వంచనచే వెలిపుచ్చుక గర్భము నందే జీర్ణించునట్లు చేయఁబడినవికాక శిష్యులకు వినియోగింపఁదగినవిగా నుంచుకొన్న శాస్త్రములు గలవారనియుఁ జెప్పఁదగును, (కౌవుననే) విఖ్యాతాః=అంతటఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవారును, (అగు) కవయః = విద్వాంసులు, నిర్ధనాః (సంత్రః)=ధనహీనులై, యస్యప్రభోః=వీరాజయొక్క, విషయే=దేశమందు-లేక సన్నిధానమందు, వసంతి=ఉన్నారో, తత్=అది (అట్లు వారు ధనహీనులై యుండుట యని యర్థము), (తస్య) వసుధ+అధిపస్య=ఆరాజయొక్క, జాడ్యం=మాంద్యము-హీనత్వము-వారు ధనములేకుండుట వారికి కొఱత కానేరదు; అది యారాజహీనత్వమే యగు

ననిభావము. (ఎట్లనఁగా) సుధియస్తు=విద్వాంసులన్ననో, అర్థంవి నాఅపి=ధనము లేకుండిననుగాని, ఈశ్వరాః=సమర్థులు-పూజ్యులనియర్థము-విద్యయే వారికి మహాధనము; తక్కినదిలేకున్నను వారు పూజ్యులే యనిభావము. మణయః=(వెలలేని)రత్నములు, యైః=(రత్నకాస్త్రపరిజ్ఞానము లేని) ఎవరిచేత, అర్హతఃపాలితాః=వెలనుండి తగ్గింపఁబడినవో, తైఃకుపరీక్షితైః=ఆకుత్సితపరీక్షచేయువారిచేత-సరిగా పరీక్షించి వెలచెప్పనేరనివారిచేత, కుత్సాన్యైః న స్యుః=నిందితములుకావు-వారు వెలతగ్గినవని చెప్పటచే నవి నింద్యములు కావనిభావము. పండితులు 'సదాశ్రయేణ శోధన్తే పణ్డితా వనితాలతా' అనున్యాయముచొప్పున ప్రభువుల నాశ్రయించియే యుండవలయును. ప్రభువులు వారికోరికల సీడేర్పనియెడల నది యాప్రభువులకుత్సితత్వమే యగును. విద్వాంసులూ, కుపరీక్షకులచే వెలతగ్గినవిగాఁ జెప్పఁబడియు నింద్యములుకాని యమూల్యరత్నములవలెఁ దాము నింద్యులుకాక. కావున శ్రేయమును గోరుప్రభువులు విద్వాంసులకోరికల తీర్పువారే కావలయు నని తెలియనగును.

చ. సకలకలావిభూషితులు | శబ్దవినుల్ నయతత్త్వబోధకుల్
ప్రకటకవీంద్రు లేన్యసతిఃపజ్జను నిర్ధను లై చరింతు రా
వికృతపుజాడ్య నూదొరది | విత్తిము లేకయ వారు పూజ్యులం
ధకజనదూషితంబులు ఘనంబులు గావె యమూల్యరత్నముల్. 12

తా. వ్యాకరణసంస్కారముచేదోషరహితముగాను శ్రవణానందముగాను మాటలాడువారై, యాశ్రయించిన శిష్యులకు సమస్తకాస్త్రములను సవ్యాఖ్యానముగ నుపదేశించువారగుటంజేసి యెల్లయెడలఁ బ్రసిద్ధి నొందియు నుండు విద్వాంసు లొక ప్రభువు నాశ్రయించి యుండియు ధనహీనులైయుండురేని యాలోచన ప్రభువుడే కాని వారిదికాదు. విద్వాంసులు ద్రవ్యములేనివారైనను బూజ్యులే యగుదురు వెలలేనిరత్నములు వెలతక్కువైనవిగాఁ జెప్పఁబడినను నింద్యములు గావు గాని వానిని సరిగాఁ బరీక్షింపనేరక వెలతగ్గినవని చెప్పినవారే నింద్యులగుదురు.

అవ. సాధారణధనమునకుఁ గలయల్పలక్షణములకంటె వ్యతిరిక్తములై మిక్కిలి గొప్పలైయున్న విద్యాధనలక్షణములను వర్ణించుచు నట్టివిద్యాధనము గలవారి కతిశయమును గూర్చుచు నట్టివారి యెడల గౌరవముతోడి విశ్వాసమును గలిగించుటకొఱకు రాజులను గూర్చి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ హస్త ర్వాతి న గోచరం కిమపి శం పుష్టాతి య త్సర్వదా |
పృథిభ్యః ప్రతిపాద్యమాన మనిశం ప్రాప్నోతి వృద్ధిం పరామ్ |
కల్పాన్తే వ్యపి న ప్రయాతి నిధనం విద్యాఖ్య మస్తర్ధనం |
యేషాం తా స్సృతి మాన ముష్ణత స్సపాః కస్తై స్సహ స్పర్ధతే || 13

టీ. యత్ = ఏది (ఏవిద్యాధనము), హర్తుః = అపహరించువానికి, గోచరం = గోచరత్వమును-అనగా దొరకునదిగానుండుటను, నయాతి = పొందదో-దొరకునట్టిది కాదనుట; (అట్లే) సర్వదా = ఎల్లప్పుడును, కిమపి = అనిర్వాచ్యమైన-ఇంతంతని చెప్పనలవికాని, శం = సుఖమును, పుష్టాతి = పెంచుచున్నదో; అనిశం = నిరంతరమును, అర్థిభ్యః = విద్యార్థులకొఱకు (అని విద్యాపరమైనయర్థము) - యాచకులకొఱకు (అని ధనపరమైనయర్థము) - ప్రతిపాద్యమానం అపి = (విద్యాపరముగా) వ్యాఖ్యానము చేయబడుచున్నప్పటికిని-(ధనపరముగా) ఈయబడుచున్నప్పటికిని, పరామ్ = ఉత్కృష్టమైన, వృద్ధిం = పెంపును, ప్రాప్నోతి = పొందుచున్నదో; వ్యాఖ్యానముచే నభివృద్ధినిజెందుననుట, (అట్లే) కల్పాస్తేషు అపి = ప్రళయకాలములందుఁ గూడ, నిధనం = నాశమును, నప్రయాతి = పొందదో-కల్పాస్తేష్యపి అని బహువచనముచే విద్యాధనమున కంతమాత్రమును సేకాలమందును వినాశములేదని తెలియవలయును; (తత్ = అ) విద్యాఖ్యం = విద్య యనుపేరుగల, అన్తర్ధనం = లోపలి ద్రవ్యము-ప్రసిద్ధధనమువలె తన్నుఁదాల్చిన పురుషునికి బయటనుండునట్టిదిగాక వాని లోపల గుప్తమైయుండునదనుట, యేషాం = ఎవరికి, (అస్తి = కలదో), తాన్ ప్రతి = (అవిద్యాధనముగల) వారినిగూర్చి-వారియెడల ననుట, హేన్మపాః = ఓరాజులారా, మానం = కోపమును-దురాగ్రహముననుట, ఉజ్జ్వలం = విడుపుఁడు-మానుఁడు. తైః సహ = వారితోడ-అవిద్యాంసులతోననుట, కః = ఎవఁడు, స్వర్ధతే = నిగ్రహించును-మచ్చరించుననుట-వారి నెవఁడును మచ్చరింపఁజాలఁడని యర్థము. కాఁబట్టి వారెప్పుడును మిక్కిలి గౌరవముతో నెన్నఁదగినవారని భావము. ఇచట ఉపమానమును ప్రసిద్ధధనముకంటె నుపమేయ మగు విద్యాధనమునకు అధిక్యమును జెప్పటచే వ్యతిరేకాలంకారము.

ఉ. హర్తకుఁ గాదు గోచర ముహర్నిశమున్ సుఖపుష్టిసేయు న
 తీర్తి ఘటించు విద్య యనురదివ్యధనం బఖలార్థికోటికిం
 బూర్తిగ నిచ్చినం బెరుంగుఁ బోదు యుగాంతపువేళనైన భూ
 భర్తలు దధనాధికులరపట్టన గర్వము మానుటొప్పగున్. 13

తా. (స్వర్ణాదిరూప మగుప్రసిద్ధధనముకంటె విద్యాధనమే మేలైనది. ఎట్లనఁగా) విద్యాధనము దొంగలు మొదలైనవారి కగపడునట్టిది కాదు గనుక ప్రసిద్ధధనము నపహరింప శక్యమగునట్లు దీని నపహరింప శక్యముకాదు. 'అర్థానా మార్జనేదుఃఖమ్' అనునట్లు దానిని సంపాదించుటయంగు దుఃఖము కలుగుచున్నదికాని యిది యట్లుగాక యెప్పుడును సుఖము నిచ్చుచుండును. అది యనుభవించినఁగాని యొకరి కిచ్చిననుగాని తగ్గి నానాఁటికి నశించిపోవుచుండును. ఇది యొకరి కెల్లప్పుడు నిచ్చుచుండిననుగాని కొంచెమైనను దగ్గక మఱిమఱి వృద్ధింబొందుచు ప్రళయకాలము లెన్ని వచ్చినను నాశము నొందకుండును. దానివలె బయటనుండునది

గాక యిది తన్నుఁ దాల్చినవానిలోపలనే మిక్కిలి పదిలమైయుండును. ఇట్టివిద్యాధనముగలవారియెడ నట్టిసామాన్యధనముగల గౌజులుపైతము దురాగ్రహము మాని గౌరవబుద్ధితోఁ బ్రవర్తించవలయును. ఏలనఁగా నెవ్వరుగాని యట్టివారితో మచ్చరింపఁజాలరని తాత్పర్యము.

అవ. 'రాజా! మీసంపద వారి కేమియుఁ బ్రతిబంధము కలిగింపఁజాలదు. కాఁబట్టి వారిదెన బహుమానము చూపుచునే యుండవలయును' అని దృష్టాంతముతోఁగూడ రాజునకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అధికతపరమార్థాః పణ్డితాః మానవమంసాః |

స్తౌణమివ లఘు లక్ష్మీ రైవ తాం త్సంరుణధి |

అభినవమదరేఖాశ్యామగణ్డసలానాం |

న భవతి బిసతస్తు స్వారణం వారణానామ్ ||

14

టీ. (హేనృప=ఓరాజా) అధికతపరమార్థాః = తెలిసికొనఁబడిన తత్వార్థములుగల-తత్వార్థముల నెఱిగిన యనుట, లేక, పొందఁబడిన పురుషార్థములుగల-పురుషార్థములు లభించిన యనుట, పండితాః=విద్వాంసులను, మా అవమంసాః=అవమానింపకుము, (ఏలనఁగా) తృణంశవ=గడ్డిపరకవలె, లఘు=అల్పమైన-నిస్సారమైనయనుట, లక్ష్మీః=నీసంపద, ('శోభాసమృత్తిపద్మాసులక్ష్మీఃశ్రీవిగేయతే' అని విశ్వము) తాః=వారిని. అపండితులను, నవీన సంరుణధిః=కొంచెమైనను అడ్డపెట్టఁజాలదు-కట్టుపటుపఁజాలదనుట. (ఇందులకు దృష్టాంతము) అభి...స్థలానాం-అభినవ=మిక్కిలిక్రొత్తలైన, మదరేఖా=మదజలధారలచే, శ్యామ=నల్లని, గండ్డస్థలానాం=చెక్కిళ్లప్రదేశములుగల, వారణానాం=ఏనుఁగులకు, బిసతస్తుః=తామరతూడులదారము, వారణం=అడ్డగించునట్టిది, నభవతి=కాదు. కావున వారియెడల మిక్కిలి గౌరవముతోనే మెలఁగవలయునని భావము. అలంకారము దృష్టాంతము. దీనికి సంకము-ఉపమ. కావున రెంటికిని సంకరము. ఇచట పండితులపరమార్థజ్ఞానమునకు ముందట రాజులసంపద తృణప్రాయ మనునాశయముతో లక్ష్మీకి తృణోపమానము కల్పితమని యెఱుంగునది.

* విద్యాధనమునుగూర్చి యీతిరుననే 'సభోగహార్యా నచబన్ధహార్యా నభౌ' తృహార్యా నచరాజహార్యా' స్వదేశమిత్రం పరదేశబన్ధ ర్విద్యాసుధాం యేపురుషాః పిబన్తి || విద్యాధనము అనుభవించుటచే దలఁగదు. బంధువులచేతను, అన్నదమ్ములచేతను, రాజులచేతను నపహరింపఁబడదు. స్వదేశమందు మిత్రునివంటిది. పరదేశమునందు బంధువువంటిది. అట్టివిద్య యనునమృతము నేపురుషులు త్రాగుదురో వారి కట్టిధనము కలుగును అని చెప్పఁబడియున్నది.

తే. ప్రభులు పండితు లగువారివలన గర్వ
కలన మానుడు నారు మీరకలిమి తృణము
లీలఁ బోలింప లేమి మృగణాశగుణము
భూరిమదవారణములకు నారణంబె.

14

తా. రాజా! తత్త్వవేత్తలగు విద్వాంసుల నవమానింపకుమా. గడ్డిపరకవలె సారహీనమైన నీసంపద యట్టిమహాత్ములను గొంచెమైనను గట్టుపఱుపఁజాలదు. క్రొత్తలైన మదజలధారలచే నలుపెక్కిన చెక్కిళ్లుగల మదపుటేనుఁగులను దామర తూండ్లదారముచేఁ బట్టి కట్టఁదరముకాదు. అట్లే నీసంపదయు వారిని గట్టుపఱుపఁ జాలదు.

అవ. వేయేల, బ్రహ్మదేవునివంటినాఁడును వారి నేర్పు నసహ రింపఁజాలఁడని దృష్టాంతమూలముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అమౌఘజినీవనవిహారవిలాసమేవ।

హంసస్య హన్తి నితరాం కుపితో విధాతా।

న త్వస్య దుగ్ధజలభేదవిధౌ ప్రసిద్ధాం।

వైదగ్ధ్యకీర్తి మపహర్తు మసౌ సమర్థః॥

15

టీ. విధాతా=బ్రహ్మ, క్రుద్ధః=(ఒకానొకహేతువుచే) కోపించినవాఁడై, హంసస్య=(తనవాహనమైన) హంసయొక్క, అమౌఘ...మేవ-అమౌఘజినీవన=తామరతీగలతంపరయందు, విహార=క్రీడించుటయనెడి, విలాసంవన=విలాసమునుమాత్రమే-మఱివేటొక్కటిని గాదనుట, నితరాం=మిక్కిలి-విశేషించి, హన్తి=నాశము చేయుచున్నాఁడు. తామరకొలనిని మిక్కిలి యెండించుటచే నందు విహరించుటను చెఱుపుటకుమాత్రమే శక్తుఁడగుచున్నాఁడని యర్థము. (అయినప్పటికిని) అసౌ=ఈ తఁడు-బ్రహ్మ, అస్య=దీనియొక్క-హంసయొక్క, దుగ్ధ...విధౌ-దుగ్ధజల=పాలునీళ్లును, భేదవిధౌ=నేలు నేయుటయందు, ప్రసిద్ధాం=ప్రసిద్ధమైన, వైదగ్ధ్యకీర్తిం=నేర్పుచేఁగలిగిన కీర్తినిగూడ, 'కృత్యవస్తుషుచాతుర్యం వైదగ్ధ్యం పరికీర్తతే' అని చేయఁదగిన వస్తువులందుఁ జూపునేర్పు, వైదగ్ధ్యము. అపహర్తుం=పోఁగొట్టుటకు న సమర్థః=శక్తుఁడుకాఁడు. హంస పాలు నీరును గలసియుండఁగా నీటినివిడిచి పాలును మాత్రము గ్రహించునని ప్రసిద్ధి. అప్రకృతమగుబ్రహ్మ హంసవృత్తాంతముచే ప్రస్తుత మగురాజవిద్యజ్ఞనవృత్తాంతము తెలియనగుటచే నిట యలంకారము అప్రస్తుతప్రశంస.

చ. వనజభవుండు గోపమున న వాహన మైనమరాళభర్తకుఁ
వనజవనీవిహారకలనంబు దొలంగఁగఁ జేయుఁ గాని గుం

భనమున దుగ్ధజీవనవిభాగవిధాననిరూఢనైపుణీ

జనితమహాయశోవిభవసారము హంసకు మాన్వజాలునే. 15

తా. బ్రహ్మ యెట్లో కోపమునొంది తామరకొలని నెండించి తా నెక్కి తిరుగు హంసకు దామరవనమునందు విహరించువేడుక లేకుండునట్లు చేసెనుగాని పాలను నీటిని వేటుపటుచునట్టి నేర్పువలన దానికిఁ గలిగినట్టి కీర్తినిగూడఁ బోఁగొట్టుటకు శక్తుఁడుగాఁడయ్యె. ఇట్లే రాజు పండితులపైఁ గోపముకలిగినేని వారు తనదేశమందు వసించుట మొదలైనవానినిమాత్రము చెటుపఁగలఁడేకాని సమస్తవిద్యాపరిశీలనమువలన వారికిఁ గలిగినట్టి చాతుర్యమును జెటుపఁజాలఁడు.

అవ. పండితులకు విద్యయే భూషణమని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కేయూరాణీన భూషయన్తి పురుషం హారాన చన్ద్రోజ్జ్వలా ।

న స్నానం న విలేపనం న కుసుమం నాలబ్ధౌతా మూర్ధజాః ।

వాణ్యేకా సమలబ్ధరోతి పురుషం యా సంస్కృతా ధార్యతే ।

క్షీయన్తేఽఖలభూషణాని సతతం వాగ్భూషణం భూషణమ్॥ 16

టీ. పురుషం=పురుషుని, కేయూరాణి=బాహుపురులు, నభూషయన్తి=అలంకరింపవు. చన్ద్రోజ్జ్వలాః=చంద్రునివలె మిక్కిలి తెల్ల గాఁ బ్రకాశించునట్టి, హారాః=ముతైపుహారములు, నభూషయన్తి=అలంకరింప జాలవు (పురుషుని అని ముందంతటను గూర్చుకొనవలయును). స్నానం=అభిషేకము, నభూషయతి=అలంకరింపఁజాలదు. విలేపనం=పచ్చకర్పూరము కస్తూరి గంధముమొదలైనవాని మైపూతయు, నభూషయన్తి=అలంకరింపదు. కుసుమం (ఇదిజాత్యేకవచనము)=మల్లెలుమొల్లెలుసంపెఁగలు మొదలైన పువ్వులును, నభూషయన్తి=అలంకరింపదు. అలబ్ధౌతాః=అభ్యంగనము చేయుట, పువ్వులుదులుముట మొదలైనవానిచే చక్కఁగా సవరింపఁబడిన, మూర్ధజాః=తలవెండ్రుకలును, నభూషయన్తి=అలంకరింపవు. (కింతు=అయి తే) యా=ఏది-ఏవాక్కు, సంస్కృతా=వ్యాకరణాదికాస్త్రములచేఁ బరిశుద్ధమైనదై, ధార్యతే=ధరింపబడుచున్నదో-స్వాధీనము చేసికొనబడుచున్నదో, (సా=అట్టి) ఏకా=కేవలమైన, వాణీ=వాక్కు, పురుషం=పురుషుని, సమలంకరోతి=చక్కఁగా నలంకరించుచున్నది. కేయూరములుమొదలైనవి భూషణము లగుట ప్రసిద్ధమైయుండఁగా నట్లుకాదని నిషేధించుటచేఁ బ్రత్యక్షముగా నిజమును మఱుఁగుపెట్టుటయే యగునని యాశంకించినవాఁడై యవి భూషణములేయైనను క్షీణించునట్టిస్వభావము గలవిమగుటచే భూషణములుకాదగవు గాన నవి భూషణములుకావని సమర్థించి చెప్పుచున్నాఁడు. అఖలభూషణాని=బాహుపురులు మొదలైనసమస్తభూషణములును, క్షీయన్తే=కాలక్రమమున నశించుచున్నవి-కాఁబట్టి యవి భూషణములే కావని యాశయము. వాక్

భూషణం=సంస్కారమునొందినట్టి వాక్కురూపముననుండు భూషణమన్ననో, సతతం భూషణం=నిత్యమైనభూషణము - ఎప్పుడును నశింపదనుట. కాఁబట్టియే భూషణమగునని భావము. ఆలం. వ్యతిరేకము.

ఉ. భూషణు గావు మర్త్యులకు భూరిమయాంగదతారహారముల్
భూషితకేశపాశమృదుఃపుష్పసుగంధజలాభిషేకముల్
భూషణు గావు పూరుషుని భూషితఁ జేయుఁ బవిత్రనాణి నా
గృహణమే సుభూషణము భూషణముల్ నశియించు నన్నియున్.

తా. పురుషుని బాహుపురులు అలంకరించునవి గావు. చంద్రునివలెఁ జెల్ల గామియునుండుముత్యాలదండలును అలంకరించునవిగావు. స్నానముగాని, చందనము మొదలగు మైపూతలుగాని, మల్లెలుమొల్లలుమొదలగు పువ్వులుగాని, దువ్వుట మొదలైనవానిచే జక్కనై నివ్యట్టిలునెఱిపరులుగాని అలంకరించునవికావు. వ్యాకరణాదిశాస్త్రశుద్ధమైన వాక్కు ఒక్కటియే పురుషుని జక్కఁగా నలంకరించునదగును. బాహుపురులుమొదలైన సభూషణములెల్ల క్షీణించునట్టివిగాన నవి భూషణములుకావు. వాక్కునెడభూషణమే యెప్పుడు నశింపకుండుభూషణము.

శ్లో||విద్యానామ సరస్య రూప మధికం ప్రచ్ఛన్నగుప్తం ధనం|

విద్యా భోగకరీ యశ స్సృఖికరీ విద్యా గురూణాం గురుః |

విద్యా బన్ధుజనో విదేశగమనే విద్యాపరా దేవతా |

విద్యా రాజసు పూజ్యతే సహి ధనం విద్యావిహీనః పశుః || 17

టీ. విద్యానామ=వేదశాస్త్రాదిమయమగు విద్య యనునది, సరస్య=పురుషునికి, అధికం=ఎక్కువయైన-పావైన, రూపం=(కుండలహారనూపురాంగదము అనుచతుర్విధభూషణములచే నలంకృతముగావన్నను అలంకరింపఁబడినదానివలెనె ప్రకాశించుచుండునట్టి) యాకారవిశేషము*-అట్టిరూపమువలె లోకమునురంజింపఁజేయునదని భావము. ప్రచ్ఛన్నం=రహస్యముగా. కనఁబడకుండునట్లు, గుప్తం=దాఁపఁబడినట్టి, ధనం=ద్రవ్యము. (విద్యయేయని కూర్చుకొనఁదగును). ధనమువలె కాలాంతరమంను నుపయోగించుననిభావము. విద్యా=ఆవిద్య, భోగకరీ=భోగములను గలుగఁజేయునది-హారచందనాదిభోగ్యవస్తువులను లభించుట కది మూలమని భావము. యశస్సృఖికరీ-

* 'అవేధ్యాగోప్య విక్షేప్య బంధనీయైరభూషితం| యద్భూషితమివాభాతి తద్రూపమితికథ్యతే' తూర్పితాల్పదగిన కుండలాదులు, పైకివేసికొనఁదగినహారములు, విదుల్లునట్లు తొడఁగఁదగిన నూపురములు, కట్టుకొనఁదగిన బాహుపురులు అనునాలుగువిధము లగుభూషణములచే నలంకరింపఁబడకున్నను నలంకృత మైనదానివలె ప్రకాశించునదియే రూప మనఁబడును-అని కావ్యప్రకాశిక.

యశః=కీర్తిని, సుఖః=ఇంద్రియతర్పణమును, కరీ=చేయునట్టిది-కీర్తికిని నింద్రియతర్పణమునకును హేతువనిభావము. విద్యా=విద్య, గురూణాం=(గృణన్తి=ఉపదిశన్తి అనువుత్పత్తిచే)హితాహితముల నుపదేశించునట్టియాచార్యులకుఁగూడ, గురుః=ఉపదేశించునట్టిది-గురువులవలె పరమార్థమును బోధించునదనిభావము. విద్యా=విద్య, విదేశగమనే=దేశాంతరమునకుఁబోయినపుడు-ప్రవాసమునందు, బంధజనః=సుహృద్భజనై నది-సుహృద్భజనునివలె విశేషోపచారములను జేయునట్టిదనిభావము, విద్యా=విద్య, పరాదేవతా=పరమాత్మ-పరమాత్మునివలె మోక్షదాయకమైనదనిభావము, లేక, పరాదేవతా=తనకభీష్టమైనదైవము-ఇష్టదైవమువలె నైహికాముష్మికఫలములనిచ్చునదనిభావము, విద్యా=విద్య, రాజసు=రాజులయందు-రాజులచేతననుట, పూజ్యతే=కొనియాడఁబడునది-గౌరవపంపన్నమైనదిగనుక రాజపూజ్యమగుచున్నదని భావము. లేక, విద్యాశబ్దమునకు విద్యావంతుఁడనియు రాజశబ్దమునకు రాజసభలనియు లక్ష్యార్థము బుగ్గహించినయెడల, విద్యావంతుఁడు రాజసభలయందు గౌరవింపఁబడుననియర్థము. ధనం=ద్రవ్యచున్నచో, నహి=క్రిందఁజెప్పఁబడినప్రకారము గలది కానేరదు. (కాఁబట్టి) విద్యావిహీనః=(క్రిందఁజెప్పఁబడినట్టిదగు) విద్యలేనివాఁడు, పశుః=పశుప్రాయుఁడు-కర్తవ్యాకర్తవ్యవివేకము లేనివాఁడని భావము. పెక్కుప్రకారములు సేయునది కాఁబట్టి మంచివిద్యయే ముఖ్యముకాని మఱివేఁతెద్దియును గాదని యాశయము. ఇచట విద్యను, రూపము ధనము మొదలయిన యాకారములచేఁ బలువిధములుగా రూపించుటవలన నిరవయవమాలారూపక మలంకారము.

ఉ. విద్య నిగూఢగుప్త మగువిత్తము రూపము పూరుషాళికి

విద్య యశస్సు భోగకరి १ విద్య గుగుండు విదేశబంధుఁడు

విద్య విశిష్టదైవతము १ విద్యకు సాటిధనంబు లే దిల

విద్య నృపాలపూజితము १ విద్య నెఱుంగనివాఁడు మర్త్యుఁడే. 17

తా. విద్యయే పురుషునికిఁ గుండలహారాదిభూషణములులేకయే ప్రకాశింపఁజేయునట్టి రూపమువంటిదై లోకమును రంజింపఁ జేయును. మఱియు నది యెవ్వరికిని దెలియనట్లు మిక్కిలిపదిలముగా దాచిపెట్టఁబడిన ధనమువంటిదై కాలాంతరములందుపయోగించును. సమస్తభోగములను గీర్తిని సుఖమును బొందుట కదియే హేతువు. విద్య గురువులకు గురువువంటిదై హితాహితముల బోధించుచుండును. దేశాంతరమునకుఁ బోయినపు డది బంధుజనునివలె మిక్కిలియు నుపచరించును. విద్య పరమాత్మవలె మోక్షమునుగాని లేక యిష్టదైవమువలె నైహికాముష్మికఫలములనుగానియిచ్చును. విద్య రాజులచేతను గొనియాడఁబడును. విద్య గలవారు రాజసభలందుఁ బూజితులగుదురు. విద్యకుఁగలయట్టిలక్షణములు ధనమునకు లేదు. కాఁబట్టి యిట్టివిద్యలేనివాఁడు కర్తవ్యాకర్తవ్యవివేకశూన్యుఁ డగుటచే పశుప్రాయుఁడే యగును.

అవ. లోకులకు హితము లైనవానిని సహితము లైనవానిని వర్ణించుచు నాప్రసక్తిమూలమున వారికి విద్యయే మిక్కిలి గొప్పయైశ్వర్యముని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ త్వాన్తిశ్చే త్వవచేన కిం కి మరిభిః క్రోధోఽస్తిచే ద్వేహినాం ।

జ్ఞాతిశ్చే దనలేన కిం యది సుహృద్దివ్యాషధైః కిం ఫలమ్ ।

కిం సర్వై ర్యది దుర్జనాః కిము ధనై ర్విద్యానవద్యా యది ।

ప్రిడాచే త్కిము భూషణై స్సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిమ్ ॥ 18

టీ. దేహినాం=ప్రాణులకు, త్వాన్తిః=ఓర్పు - అవమానాదులు కలుగుచున్న పుడు కోపమును గలుగనిక యడ్డగించునట్టి గుణవిశేషము, అస్తిచేత్=ఉండినయెడల, కవచేన=కవచముతో, కిం (ఫలమ్)=ఏమిప్రయోజనము? (ఫలమ్ అని యంతటనుగూర్చుకొనవలయును.) కవచ మెట్లు మర్మములందు బాణాదులను గ్రుచ్చుకొనకుండఁ జేయునో యట్లే యోర్పును మర్మముల బాధించువానిని దగులనీయకుండును. ఓర్పువలన మర్మబాధ కలుగదని యాశయము. దేహినాం=ప్రాణులకు, క్రోధః=కోపము-మనస్సునకు త్కోభము కలిగించునట్టి గుణము, అస్తిచేత్=ఉన్నయెడల, అరిభిః కిం(ఫలమ్)=శత్రువులతో నేమి ప్రయోజనము-కోపమే లోపలనుండు శత్రువువంటిదై యుపద్రవము కలిగింపఁగా తక్కినబయటిశత్రు లేల యని భావము. జ్ఞాతిః=దాయాది, అస్తిచేత్=ఉన్నయెడల, అనలేన కిం ఫలమ్=అగ్నితో నేమిప్రయోజనము? దాయాది అగ్నివలె సమస్తమును నిర్మూలముచేయుననిభావము. సుహృత్=మంచిమిత్రుఁడు, అస్తియది=ఉన్నయెడల, దివ్యబౌషధైః=సిద్ధౌషధములతో, కిం ఫలం=ఏమి ప్రయోజనము? మిమిత్రుఁడు మంచియౌషధమువలె నారోగ్యము నిచ్చుననిభావము. దుర్జనాః=దుష్టులు, యది(సస్తి)=ఉన్నయెడల, సర్వైఃకిం(ఫలమ్)=సర్వములతో నేమిప్రయోజనము?-దుర్జనులు సర్వములవలె ప్రాణములను హరింతు రని భావము. అనవద్యా=నిర్దోషమయిన, విద్యా=వేదవేదాం గాదిమయ మగు చదువు, (అస్తి)యది=ఉన్నయెడల, ధనైః=ద్రవ్యములతో, కిము(ఫలం)=ప్రయోజనమేమి?-విద్య ధనమువలె సకలభోగములను సాధించి యిచ్చునని భావము. ప్రిడా=లజ్జ-చేయఁదగని కార్యములందుఁ బ్రవర్తించుటకు మనస్సు సంకోచపడుట, (అస్తి)చేత్=ఉన్నయెడల, భూషణైః కిము=అభరణములతో నేమిప్రయోజనము?-లజ్జయే లోకోత్తర మైనభూషణమనిభావము. సుకవితా=మంచిపాండిత్యము-‘సద్భ్యావాక్ పణ్డతఃకవిః’ అని యమరము, లేక, మంచికవిత్యము, యది అస్తి=ఉన్నయెడల, రాజ్యేన కిం=భూమండలాధిపత్యముతో, లేక, ప్రజాపరిపాలనముతో నేమిప్రయోజనము?- మంచిపాండిత్యముగాని కవిత్యముగాని రాజ్యమువలె సకలలోకవశీకర మని భావము.

చ. తమ గవచంబు గ్రోధ మది ౧ శత్రువు జ్ఞాతి హుతాశనుండు మి
త్రము దగుమందు దుర్జనులు ౧ దారుణపన్నగము సువిద్య వి
త్త ముచితలజ్జ భూషణ ముదాత్తకవిత్వము రాజ్య మీక్షమా
ప్రముఖపదార్థముల్ గలుగుపట్టునఁ దత్కవచాదు లేటికిన్. 18

తా. ప్రాణులకు నోరుపు కలిగియుండేనేని మర్త బాధక ములగువానిని దగుల
కండఁ జేసికొనుటకు వేటుకవచ మక్కఱలేదు. లోపల శత్రువువలె మనస్సును
గలంచునట్టి పెనుకోప ముండేనేని సుప్రదవపెట్టుటకు వేటుశత్రువు లక్కఱలేదు.
దాయాది యుండేనేని సమస్తమును నిర్మూలము చేయుటకు నిక ని ప్పక్కఱలేదు.
ఆరోగ్యము నిచ్చుటకు మిత్రుడండేనేని మంచినీర్ధౌషధము లక్కఱలేదు. దుర్జను
లుండిలేని ప్రాణములను దీయుటకు సర్పము లక్కఱలేదు. నిర్దోష మైనవిద్యయుండే
నేని సకలభోగములను సాధించుటకొకటకు వేటుధనము లక్కఱలేదు. లోకోత్తర
భూషణ మగులజ్జ యుండేనేని వేటుభూషణము లక్కఱలేదు. మంచిపాండిత్యము
గాని కవిత్వముగాని యుండేనేని సకలలోకులవశముచేసికొనుటకు రాజ్య మక్కఱ
లేదు.

అవ. విద్వాంసులగుణములను వర్ణించి యట్టిగుణవంతులవలన
నే లోకస్థితి జరుగుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దాక్షిణ్యం స్వజనే నయా పరిజనే శాత్యం సదా దుర్జనే।

స్త్రీతి సాధుజనే నయో సృపజనే విద్యజ్జనే చార్జవమ్।

శౌర్యం శత్రుజనే త్తమా గురుజనే కాంతాజనే ధృష్టతా।

యేచైవం పురుషాః కలాను కుశలా స్తేష్వేవ లోకస్థితిః॥ 19

టీ. స్వజనే=తనవారియందు-బంధుజనులయెడ ననుట, ఇటు జనశబ్దము
బాల్యేకవచనము ఇట్లే మీఁదట నెల్లఁ దెలియునది, దాక్షిణ్యం=మోహాటము -
వారియిష్టానుసారముగా వర్తించుట, అట్లు లేనియెడల వారు నిందింతురని భావము;
పరిజనే = భృత్యులయందు, నయా=కనికరము-వారిదారిద్ర్యము మొదలైన దుఃఖ
ములను బోగొట్టవలయుననుకోరిక, కనికరము చూపనియెడల వారి విడిచిపెట్టుదు
రని భావము; గుర్జనే=గుఱ్ఱులయందు, సదా=ఎల్లప్పుడును, శాత్యం=అప్రియములు
చేయుట, లేనియెడల వారు ధిక్కరింతురని భావము; సాధుజనే=సజ్జనులయందు,
స్త్రీతిః=స్త్రీహము, స్త్రీహము చూపనియెడల వా రనుతాపపడుదు రనిభావము; సృప
జనే=గాజులయందు, నయః=నీతి-అనువర్తించుటమం దాసక్తి-ఇదిలేనియెడల వారు
దండింతురనిభావము; విద్యజ్జనే=పండితజనులయందు, ఆర్జవమ్=వక్రతలేమి- సరియైన
నడవడియనుట, ఇది లేనియెడల వారు నిషేధింతురనిభావము; శత్రుజనే=పగవారి
యందు, శౌర్యం=శూరత్వము-ఇదిలేనియెడల వారు పడఁద్రొక్కుదురనిభావము;గురు

జనే=(తండ్రిమొదలగు) పెద్దలయందు, తుమా=ఓర్పు-ఇది లేకున్న వారు శపింతురని భావము; కాంతాజనే=స్త్రీలయందు, భృష్టతా=దిట్టతనము-ఇది లేకున్న వారు తనుకు లోకువచేసికొందురనిభావము; ఏవం=ఇట్లు చెప్పబడిన, కలాను=శిల్పములందు, 'కలాశిల్పే కాలభేదా చంద్రాంశే కలనా కలా' అని వైజయంతి, యేచపురుషాః=ఏపురుషులు, కుశలాః = నిపుణులొ, తేషు ఏవ = వారలయందే, లోకస్థితిః=లోకమర్యాద, (అస్త్రీ=ఉన్నది). అట్టిగుణములు గలవారే లోకముకట్టుపాటును స్థాపించునట్టివారుగాని తక్కినవారుగారని భావము. అట్టివారే విద్వాంసులు గాని తక్కినవారు గా రని యాశయము.

చ. వరకృప భృత్యులందు నిజవర్గమునం దనుకూలవృత్తి కా
పురుషులయందు శాత్రుము సుబుద్ధులయం దనురక్తి దాల్చి న
ద్గురువులయందు గౌరవము १ కోవిదులందు నయంబు రాజులం
దరిజనులందు శౌర్యము మృగాక్షులయందుఁ బ్రగల్భభావ మీ
వరుసఁ గళాప్రవీణు లగువారలయందు వసించు లోకముల్. 19

తా. బంధుజనులయెడల వారియిష్టానుసారముగా నడచుకొనుట, భృత్యులయెడల దయకలిగి యుండుట, దుర్జనులయెడలఁ గలుపుగాఁ బ్రవర్తించుట, సజ్జనులదెసఁ జేసేహము, రాజులయెడల నీతియు, విద్వాంసులయెడల సరియైననడత, పగవారిదెసఁ బరాక్రమము, పెద్దలయెడల నోర్పు, స్త్రీలయెడ దిట్టతనము, అనునీగుణములందు నేర్పరులైనవారెవరో వారివలననే యీలోకమర్యాద జరుగుచున్నదిగాని తక్కినవారిచేతఁ గాదు. వారే విద్వాంసులు.

అవ. ఇట్లు విశ్వజ్ఞులను వర్ణించి యిప్పుడు సజ్జనులతోడిసహవాసము శ్రేయస్సును గలిగించున దని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ జాడ్యం ధియో హరతి సిద్ధితి వాచి నత్యం |

మానోన్నతిం దిశతి పాప మపాకరోతి |

చేతః ప్రసాదయతి దిక్షుతనోతి కీర్తిం |

సత్సజ్గతిః కథయ కిం స కరోతి పుంసామ్ ||

20

టీ. ధియః=బుద్ధియొక్క, జాడ్యం=మందతన, హరతి=పోగొట్టుచున్నది. వాచి=వాక్కునందు, నత్యం=సూనృతభావమును, సిద్ధితి=చల్లుచున్నది-కలిగించుచున్నదనుట. మాన ఉన్నతిం = గౌరవాతిశయమును-మిక్కిలిగణ్యతను, దిశతి=ఇచ్చుచున్నది. పాపం=పాపమును, అపాకరోతి = నాశముచేయుచున్నది - ధర్మోప

దేశాదులచేత నని భావము. చేతః=మనస్సును, ప్రసాదయతి = నిర్మలముచేయుచున్నది- జ్ఞానోపదేశాదులచేత నని భావము. దిక్షు = దిక్కులయందు, కీర్తి=యశస్సును, తనోతి = విస్తరింపజేయుచున్నది. (కాఁబట్టి) సత్సజ్జతిః = సజ్జనులతోడి కూడిక, పుంసాం = పురుషులను, కింశ్రేయః = ఏశ్రేయస్సును, నకరోతి = చేయదు. కథయ=చెప్పుము - అని యిచట వేటొకని సంబంధించుట తెలియదనునది. సమస్తములై నశ్రేయస్సులను జేయు నని యర్థము. కాఁబట్టి వారితోడనే సహవాసముచేయవలయును గాని దుష్టజనులతోఁ గాదని తాత్పర్యము. ఇచటఁ గ్రియలు పెక్కుసముచ్చితములై యుండుటచే సమచ్చయాలంకారము.

తే. నత్యగ్రాక్తి ఘటించు ధీజడిమ మాన్పు

గౌరవ మె నగు జనులకుఁ గలుగ మడఁచుఁ

గీర్తిఁ బ్రకటించుఁ జిత్తవిస్మయఁ జేయు

సాధుసంగంబు నకలార్థసాధనంబు.

20

తా. సజ్జనులతోడసహవాసము బుద్ధిమాంద్యమును బోగొట్టుచున్నది, సత్యభాషణమును గలిగించుచున్నది, మంచిగౌరవమునిచ్చుచున్నది, ధర్మోపదేశాదులచే బాపములను బోగొట్టుచున్నది, జ్ఞానోపదేశాదులచే మనస్సును నిర్మలము చేయుచున్నది, కీర్తిని నలుగడల వ్యాపింపజేయుచున్నది. మనుష్యుల కది చేయనిమే లొక్కటియు లేదు.

అవ. పండితు లసాధారణమైనమహిమ గలనా రగుటచే నారులోకమునం దెల్లవారికి నుత్కృష్టములై నవారని చెప్పుచున్నాఁడు. శ్లో॥ జయన్తి తే సుకృతినో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః।

నాస్తి తేషాం యశఃకాయే జరామరణజం భయమ్॥

21

టీ. సుకృతినః=ధన్యులును, రససిద్ధాః= సిద్ధించిన శృంగారాది నవరసములు గలవారును-సిద్ధించిన పాదరసముటిక గలవారును అని యర్థాంతరము, తే = ప్రసిద్ధులును - లేక ముందు వర్ణింపఁబడినవారును (అగు), కవి ఈశ్వరాః=కవిశ్రేష్టులు-లేక పండితోత్తములు, జయన్తి=సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుచున్నారు (ఇప్పటికిని అని శేషము.) వేటొకయర్థ మెట్లనఁగా, 'రసోవైసః' అనుశ్రుతివలనను శృంగారాదౌ విషే వీర్య పారదే బ్రహ్మవర్చసి। రేతస్యాస్వాదనే హేమ్నినిర్యాసేఽమృతశబ్దయోః' అనునభిధానమువలనను రస మనఁగా బ్రహ్మమని యర్థము. కాఁబట్టి, రససిద్ధాః=సిద్ధించిన రసము (బ్రహ్మము) గలవారును, (అట్టి) బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలవారనుట. కవు లనఁగా క్రాంతదన్యులు-దివ్యదృష్టి గలవారు, వారికి, ఈశ్వరాః=నాథులు-కాలత్రయాభిజ్ఞులు-బ్రహ్మవిద్యావిశారదులనుట, ఇట్టివారు, జయన్తి=సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుచున్నారని యర్థము. సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుట కేమిహేతువనఁగా, తేషాం=ఆకవీశ్వరులయొక్క, యశఃకాయే=కీర్తి (రూపమైన) శరీరము నందు. జరామరణజం=జరామరణములవలన బుట్టినట్టి, భయం=దిగులు, నఅస్తి=లే

దు. రససిద్ధులై నవారి పంచభూతమయముగు శరీరమునకే జరామరణభయము లేకుం
డఁగా ఇఁక కల్పాంతస్థాయి యగువారికీర్తిమయశరీరమున కాభయము కలుగదని
చెప్పవలెనా యని భావము. పాదరసస్ఫుటికాసిద్ధి గలవారికిఁగాని బ్రహ్మసాక్షా
త్కారము గలవారికిఁగాని జరామరణభయము లేదనుట ప్రసిద్ధము. ఇచట కవీశ్వరు
ల 'రససిద్ధాః' అనువిశేషణమునకు న్యాయముగా శృంగారాదివరససిద్ధి గలవారని
యే యర్థ మైనను, ఆవిశేషణమునకుఁ గలశిష్టశక్తిచే పాదరససిద్ధిగలవారనియు, బ్ర
హ్మసాక్షాత్కారముగలవారనియు నర్థమును గలుగఁజేసి యట్టివా రగుటచే వారికి జ
రామరణభయములేదనుటను సమర్థించినాఁడని సారస్యము గ్రహింపవలయును. ఇచ
ట రససిద్ధపదార్థము విశేషణగలిచే భయాభావపదార్థమునకు హేతు వగుటంజేసి
కావ్యలింగ మలంకారము.

క. సుకృతాత్ములు రససిద్ధులు, సుకవీంద్రులు విజయనిధులు రసముతదీయా
ధికకీర్తిశరీరంబులు, ప్రకటజరామరణజన్తరభయరహితంబుల్. 21

తా. భక్త్యాత్ములు రససిద్ధి గలవారు నగు కవీశ్వరులు తమ కీర్తిశరీరములకు
జరామరణభయము లేమిచే నిప్పటికిని సర్వోత్కృష్టులై వర్తించుచున్నారు.

ఇది నీతిశతకమునందు విశ్వత్పద్ధతివర్ణన మన్నది ద్వితీయశతకము.

నీతిశతకము - మానశౌర్యపద్ధతి.

అవ. విద్వాంసులకుఁగూడ మానశౌర్యము లావశ్యకము లగు
టవలన విశ్వత్పద్ధతిని నిరూపించినపిదప మానశౌర్యపద్ధతిని నిరూ
పించు చున్నాఁడు.

శ్లో॥ త్సుతామోఽపి జరాకృశోఽపి శిథిలప్రాయోఽపి కష్టాం దశా।

మాపన్నోఽపి విపన్నదీధితిరపి ప్రాణేషు నశ్యత్స్వపి।

మత్తేభేన్ద్రవిభిన్నకుమ్భపిశితగ్రాసై కబద్ధస్పృహః।

కిం జీర్ణం తృణ మత్తి మానమహతా మక్రేసరః కేసరీ॥ 22

టీ. మత్తే...స్పృహః - మత్త ఇభ ఇన్ద్ర=మదించిన గజశ్రేష్ఠముయొక్క,
విభిన్న=చీల్చబడిన, కుంభ=కుంభస్థలమునందలి, పిశిత = మెదటిమాంసమును, గ్రా
స=మ్రుంగుటయందు, ఏక=ముఖ్యముగా, బద్ధ=కట్టబడిన-నెలకొల్పబడిన-దృఢము
గానుంపబడినయనుట- స్పృహః=వాంఛగలదియు-సింహము ఏనుఁగు మెదటినిమాత్ర
మే ముఖ్యముగాఁ గోరు నేగాని తక్కినదానిని గోరదనుట-ఇది శౌర్యాతిశయమును
జెప్పెడుమాట, మానమహతా=మానముచే గొప్పయగువారిలోపల-మిక్కిలియు
మానముగలవారిలోపల, అక్రేసరః=మొదటిదైనదియు (అగు), కేసరీ=సింహము

(ఇదికర్త), తుష్టి=ఆకటిచేత, డామః అపి=క్షీణించినది అయినప్పటికిని, జరా=ముసలితనముచేత, కృశః అపి=చిక్కినదైనప్పటికిని, శిథిలప్రాయః అపి=ఇంచుమించుగా అంగసంధులు వదలిన దైనప్పటికిని-ఆవయవములబిగి నడలుటచే బలహీనమైనదైనప్పటికి ననుట, కష్టాం=మిగుల కష్టమైన, దశాం=అవస్థను, అపన్నః అపి=హిందిన దైనప్పటికిని, (కాఃబట్టియే) విపన్న=నష్టమైన-చెడిన, దీధితిఃఅపి=కాంతిగలదైనప్పటికిని, ప్రాణేషు=(అయిదు) ప్రాణములు, నశ్యత్సు (నశ్చ) అపి=నశించుచున్నప్పటికిని-వెడలిపోవుచున్నప్పటికిని-ప్రాణసంకుటము కలిగినప్పటికి ననుట, జీర్ణం తృణం=ఎండిన గడ్డిపరకను, అత్తి కిం=తినుచున్నదా యేమి-తినదని భావము. ఇది మానాతిశయమును జెప్పెడుమాట. నీచజంతు లిట్లు కావని భావము. ఇట అపిశబ్దము ఒక్కొక్కవిశేషముతోడను గూడియుండుటవలన, ఆయొక్కొక్కవిశేషమునీచవృత్తియందు ప్రవర్తింపఁజేయుటకుఁ జాలినదని తెలుపుచున్నది. అట్టివిశేషములన్నియుఁ గలిగినప్పటికిని ఏనుఁగుమెదటినే తినునట్టిప్రతిజ్ఞ గలసింహము నీచవస్తువులకుఁ బ్రవర్తింపదు అని దాని మానశౌర్యములుచెప్పఁబడుట తెలియఁదగును. 'ప్రాణానపి పరిత్యజ్య మానమే వాభిరక్షయేత్' ప్రాణాస్తరజ్ఞచపలా మాన మాచవృత్తారకమ్' అను వచనముప్రకారమున యశస్సును గోరువాఁడు మానశౌర్యసంపన్నుఁడై యుండవలయు నని భావము. ఈప్రకరణమునఁ గొన్నియెడల మానమును గొన్నియెడల శౌర్యమును గొన్నియెడల రెండును బ్రధానముగాఁ జెప్పఁబడియుండుట తెలియఁదగును. కులక్రమముగా వచ్చిన యుత్తమశీలమును గాపాడుకొనుటయే మాన మనియు సాహాయ్యమును గోరక శత్రువులను సంహరించునట్టిసామర్థ్యమే శౌర్య మనియు, వివేచించుకొనఁ దగును. ఇందు అలంకార మప్రస్తుతప్రశంస.

ఉ. గ్రాసములేక స్రుక్కిన జరరాకృత మైన విశీర్ణ మైన సా

యాసము నైన నప్టరుచి ర యైనను బ్రాణభయార్త మైన సం

త్రాసమదేభకుంభపిశితగ్రహాలలనశీలసాగ్రహ

గ్రేసరభాసమాన మగురకేసరి జీర్ణ తృణంబు మేయునే.

22

తా. మదగజముమెదటిని మాత్రమే తినఁగోరునదియు మిక్కిలిమానము గలదియు నైనసింహము, తా నాకటిచే నెంత క్షీణించినప్పటికిని, ముసలితనముచే నెంత కృశించినను, తనయవయవములసంధులు బిగినడలుటచే మిక్కిలి బలహీనమైనను, మిక్కిలికష్టదశను బొందినను, ఆకారణముచే శోభ మిక్కిలిచెడినదైనను, వేయేల, దాని ప్రాణములే పోవుచుండినను, ఎండిపోయిన గడ్డిపరకలను దినదు. ఇట్లే మానశౌర్య సంపన్నుఁడైనవాఁ డెట్టికష్టములు వచ్చినను నీచకార్యములు చేయఁబూనఁడు.

అవ. త్సుద్రజంతువునకో యిట్టిగొప్పగుణములు లేవు అని చెప్పిన యర్థమునే వేఱురీతిని జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ స్వల్పస్నాయువసావసేకమలీనం నిర్మాంసమ పృస్థి గోః

శ్వా లభ్యా పరితోష మేతి నచ త త్తస్య త్సుభా శాస్తయే॥

సింహాః జమ్ముక మజ్జ మాగతమపి త్యక్త్వా నిహన్తి ద్విపం

సర్వః కృచ్ఛగతోఽపి వాఞ్శ్చితి జన స్సత్త్వానురూపం ఫలమ్॥ 23

టీ. శ్వా=కుక్క, స్వల్ప...చులినం-స్వల్ప=కొంచెమైన, స్నాయు=సన్నపు నరముయొక్కయు, వసా=మేదస్సు (ఎముకలలోని మెదటి)యొక్కయు-లేక, మేలైన మాంసపుఁగ్రొవ్వుయొక్కయు, అవసేక=కూడికొనుటచేత, మలీనం=మలదూషితము వినప్పటికిని, నిర్మాంసం అపి=మాంసము కొంచెమైనను లేనిదై నప్పటికిని, గోః=పశువు యొక్క, అస్థి=ఎముకను, లభ్యా=పొంది, పరితోషం=సంతోషమును, ఏతి=పొందు చున్నది; తచ్చ=అదియో-అయెముకయన్ననో, తస్య=దాని-ఆకుక్కయొక్క, త్సుభా= ఆఁకలియొక్క, శాస్తయే=నివర్తించుటకు, న=(చాలినది) కాదు. అనీచజంతువునకని భావము. సింహాః=సింహమో, అజ్జం=తనసమీపమునుగూర్చి, ఆగతంఅపి=వచ్చిన దై నప్పటికిని-దగ్గఱ మెలఁగుచున్న దై నప్పటికిననుట, జంబుకం=నక్కను, త్యక్త్వా= విడిచి-పాటింపక-లేక, లక్ష్మ్యపెట్టక యనుట, ద్విపం=ఏనుఁగునే, (అది దూరమునం దున్నప్పటికిని అని భావము) నిహన్తి=చంపుచున్నది. కృచ్ఛగతః అపి=మిక్కిలిసం కటమును బొందినప్పటికిని-సర్వః జనః=సమస్తమైనజనము, సత్త్వానురూపం=తమ శక్తికిఁ దగినట్టి, ఫలం=లాభమును, వాఞ్శ్చితి=కోరుచున్నది. దుర్బలుఁడు గొప్పఫల మును గోరఁడు; ప్రబలుఁడు అల్పలాభమును గోరఁడు; కాఁబట్టి యీసింహాశునక దృష్టాంతముచేత ఆయుష్మంతుఁ డగువాఁడు మిక్కిలియల్పము కానట్టియు మిక్కిలి గొప్పది కానట్టియు వస్తువులను బరిగ్రహించువాఁడు కావలయు నని భావము.

ఉ. స్నాయువసావసేకమలీన మ్మగు నెమ్ము గ్రహించి జాగిలం

బాయతమోద మందుఁ జన ర్దాఁకలి దానికిఁ జెంత నున్న గో

మాయువు దానిఁ జూచి పరిరమార్పక సింగము దంతిఁ గూల్చు నే

చాయల నెల్లవారు నిజరస త్త్వ సమానఫలాదులే కదా. 23

తా. కొంచెము సన్ననరమును గ్రొవ్వునుకలదై కంపుకొట్టుచు మాంసమేలేని యొకపశువు నెముక కుక్కకు దొరక నేని, అది యెంతో సంతోషించుచున్నదిగాని యట్టియెముకచే దానియాఁకలిమాత్రము తీతదు. సింహమో తనసమదగ్గఱనే నక్కయొండి నను దానిని లక్ష్మ్యపెట్టక వదలి దూరమందుండిన ఏనుఁగునే పోయి చంపును. కాఁబట్టి

యొక్కొక్కరును దమ కెట్టికష్టమువచ్చినను దమశక్తికి దగినంతలాభమునే కోరుదురుగాని యెక్కువ గోరరు.

అవ. నీచజంతువు చేయుచేష్టలను జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ లాఙ్ఘాలచాలన మథ శ్చరణావఘాతం

భూమా నిపత్య వదనోదరదర్శనశ్చ |

శ్వా పిణ్డదస్య కురుతే గజపుష్పవస్తు

ధీరం విలోకయతి చాటుశతైశ్చ భుజ్జే॥

24

టీ. శ్వా=కుక్క, పిణ్డదస్య=పిండము పెట్టువానియొక్క (ముందట అనిశేషము), లాఙ్ఘాలచాలనం=తోకయాడించుటయును, అథః=క్రింద-భూమియందనుట, చరణావఘాతం=కాలితోఁ గొట్టుటను, భూమా=భూమియందు, నిపత్య=(తానే) పడి, వదన ఉదర దర్శనంచ=నోటిని కడుపును జూపుటయును, కురుతే=చేయుచున్నది. గజపుష్పవస్తు=గజశ్రేష్ఠమన్ననో, ధీరం=గంభీరముగా, విలోకయతి=చూచుచున్నది. ఆహారము పెట్టువానియెదుట నని భావము. చాటుశతైః=అనేకప్రియవచనములచేత-పెక్కుబుజ్జగించువాక్యములచేత, భుజ్జే=(బెల్లము బియ్యము మొదలైనవానిని) తినుచున్నది. నీచులకును అనీచులకును ఈరెండే దృష్టాంతము లని భావము.

ఉ. వాలముద్రిప్పు నేలఁబడి ౩ వక్త్రముఁ గుఱియుఁ జూపుఁ గ్రిందటం గాలిడు ద్రవ్వఁ బిండదునికట్టెదట॥ శునకంబు భద్రశుం డాలము శాలితండులగుడంబులు చాటువచశ్చతంబుచే

నోలి భుజించు ధైర్యగుణాయుక్తిగఁ జూచు మహాన్నతస్థితిన్. 2-1

తా. కుక్క యాఁకలియెత్తినపుడు తనకుఁబిండము పెట్టువానియెదుటఁ దోక నాడించుట కాళ్లతో నేలనుగొట్టుట తానేక్రిందపడి నోటిని బొట్టును జూపుట మొదలగు నీచచేష్టలను జేయుచున్నది. శ్రేష్ఠమగు గజమో యట్లుగాక యతిగంభీరముగాఁ జూడ్కులు నిగుడ్చుచు నాహారము పెట్టువాడు పెక్కుమంచిమాటలతోఁ దన్ను బుజ్జగించుచుండఁగా బెల్లము బియ్యము మొదలైనవానిని దినును.

అవ. మానశౌర్యములు గలవాఁడై వంశము నభివృద్ధికిఁ దెచ్చు నట్టివానికే జన్మమెత్తుట యొకలాభ మగును. వానికే జన్మము సార్థకము. తక్కినవానికిఁ గా దని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ పరివర్తిని సంసారే మృతః కోవా న జాయతే |

నజాతో యేన జాతేన యాతి వంశ స్సమున్నతిమ్॥

25

టీ. పరివర్తిని = (పుణ్యపాపవశమున మరలమరలఁ జాటి) చుట్టివచ్చుచున్న, సంసారే = జరామరణరూపమును సంసారచక్రమునందు, కోవా = ఎవ్వఁడు, మృతః = మరణించినవాఁడు, నజాయతే = కాఁడు-పుట్టినవాఁడును గాఁడని శేషము గ్రహింపవలయును. లేక, కోవా నమృతః కోవా నజాయతే = చావనివాఁడెవఁడు పుట్టనివాఁడెవఁడు అనియు నన్వయమును ఆర్థమును జేయవచ్చును-అందఱును బుట్టుకయును జావును గలవారే యగుదురనుట. *యేనజాతేన = పుట్టినయెవనిచేత-ఏపురుషుఁడు పుట్టుటచేత, వంశః = కులము, సమున్నతిం = మిక్కిలిగొప్పతనమును, యాలి = పొందుచున్నదో, సః = వాఁడు, జాతః = పుట్టినవాఁడు-జన్మించుటవలని లాభమును బొందినవాఁడు-ఎవఁడు వంశోద్ధారకుఁడో వాఁడే జన్మ మెత్తినవాఁడు. మానశౌర్యములుగలవాఁడే యిట్టి వాఁడగునుగాని తక్కినవాఁడుకాఁడు. కాఁబట్టి మేక మెడచన్నలవలెఁబుట్టి మృతకమువలె నశించునట్టి తక్కినవారివలనఁ బ్రయోజన మేమి యని భావము.

గీ. ప్రాణిలోకంబు సంసారస్థిత మగుట

వసుధపై గిట్టి పుట్టనివాఁడు గలఁడె

వానిజన్మంబు సఫల మెశ్వ్యానివలన

వంశ మధికోన్నతి వహించి గ వన్నె కెక్కు.

25

తా. పుణ్యపాపవశమున జరామరణరూపముగాఁ దిరిగి తిరిగి వచ్చుచున్న సంసారచక్రమునందుఁ దగుల్కొని పుట్టనివాఁడెవఁడు? చావనివాఁడెవఁడు? అందఱి కిని బుట్టుకయును జావును గలవు. ఊరక పుట్టినంతమాత్రమున నొకఁడు పుట్టినట్టి వాఁడు కానేరఁడు. ఎవఁడు పుట్టి తనవంశము మిక్కిలియున్నతికిఁ దెచ్చునో యట్టి వాఁడే పుట్టినట్టివాఁడు. వానిపుట్టుకయే పుట్టుక.

అవ. ఇట్టిపురుషునికిఁ గలవృత్తిని పూగుత్తితోఁ బోల్చి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కుసుమస్తబకస్యేవ ద్వయీవృత్తి ర్మనస్వినః |

మూర్ధ్ని వా సర్వలోకస్య శీర్ష్యతే వనఏవ వా ||

26

టీ. కుసుమస్తబకస్యేవ (ఇది ఇవశబ్దముతోఁడిసమాసము గనుక ఏకపదమని తెలియఁదగును) = పూగుత్తివలె, మనస్వినః = ధీరునికి-మానశౌర్యములచే నొప్పు పురుషునికి, వృత్తిః = న్యాపారము, ద్వయీ = రెండువిధములైనది. 'ద్వేగతీహి' అనుపాతమున రెండే గతులనియర్థము. మూడవదిలేదనుట, (ఆవృత్తులు రెండునెవియనఁగా) సర్వలోకస్య = స

* 'జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్యచ' అను భగవద్గీతావచన మిట ప్రమాణము.

మస్తజనులయొక్క, మూర్ఖులు=శిరస్సునందు (అని పుష్పస్తంభకపరమైన యర్థము), ఉన్నతస్థానమందు (అని పురుషపరమైన యర్థము) క్షీణించునని శేషము. వా=లేక, వనఏవ=అరణ్యమునందే, శీర్షతే=జీర్ణించుచున్నాడు. శౌర్యమువలన నున్నతస్థానమును బొందుట, అది దొరకనియెడల మానమువలన నరణ్యమందే జీర్ణించుట యని వృత్తివిధములు రెంటిని వివేచించుకొనఁదగును. ఇట్టి వృత్తియే పురుషులకు శ్రేయస్కరమని భావము. ఆలంకారము ఉపమ.

గీ. కునుమగుచ్ఛంబునకుఁ బోలె శ్రీబాసఁగు శౌర్య

మానవంతున కివి రెండు శ్రమహితగతులు

సకలజనము స్తకప్రదేశముల నైన

వనమునగ దైన జీర్ణ భావంబు గనుట.

26

తా. మానశౌర్యములు గలధీరునికిఁ బూవుగుత్తికింబోలె వృత్తి రెండువిధములు. ఎట్లన, వాడు దానివలె సమస్తజనులచేత శిరసావహింపఁబడి కాలక్రమమున క్షీణించుచున్నాడు. లేదా, యడవియందే జీర్ణించుచున్నాడు.

అవ. ముందు చెప్పఁబడిన మానశౌర్యము లనుసర్పిరెండుగుణములు గలవాఁడే యుత్కృష్టుఁ డని మరలఁ జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ సన్న్యస్తే=పి బృహస్పతిప్రభృతయ స్సమ్భావితాః పశ్చిమా

స్తాన్ప్రత్యేష విశేషవిక్రమరుచీ రాహు ర్నవై రాయతే

ద్వావేవ గ్రసతే దినాకరనిశాప్రాణేశ్వరా భాస్వరా

భ్రాతః పర్వణి పశ్య దానవపతి శ్శీర్షావశేషాకృతిః॥

27

టీ. అస్యే=మీఁదఁజెప్పఁబడు నూర్యచంద్రులుకాక) యితరులైన, బృహస్పతిప్రభృతయః=బృహస్పతి మొదలైనవారు(ప్రభృతిశబ్దముచే బుధుఁడు శుక్రుఁడు మొదలగువారును గ్రహింపఁబడుచున్నారు), పంచషాః (పంచషడ్వా) = ఆయదుగురు-లేక-ఆటుగురు, సంభావితాః=(పట్టుకొనుటకు వగ్గఱనే) కలవారై-లేక-గొప్పగా నెన్నఁబడినవారై, సన్తి = ఉన్నారు, తాప్రతి = వారినిగూర్చి-ఆబృహస్పతి మొదలగువారిని లక్ష్యపెట్టియనుట, విశేష...రుచిః-విశేష = విశిష్టులైనవారియందు - గొప్పతేజస్సుగలవారియెడల ననుట, విక్రమ=పరాక్రమము చూపుటయందు, రుచిః=ప్రీతిగలవాఁడైన-మిక్కిలి తేజోవంతులతోడనే కలహించుట కాసక్తి గలవాఁడైనయనుట, ఏష రాహుః=(గ్రహణమునకు కర్తయగుటచేఁ బ్రసిద్ధుఁడైన) ఈ రాహువు, నవై రాయతే = వైరముపెట్టుకొనఁడు -లక్ష్యపెట్టమిచే వారిని మ్రొగఁజూడఁడనిభావము. (అయితే), భాస్వరా = తేజస్సుగలవారైన, దినాకరనిశాప్రాణేశ్వరా=నూర్యచంద్రులను, ద్వావేవ = ఇద్దఱని మాత్రమే, శీర్షా...కృతిః =శీ

ర్ష = తలమాత్రమే, అవశేష = మిగతగాఁగల, ఆకృతిః = ఆకారము (అనఁగా దేహము) గలవాఁడైన, దానవపతిః = రాక్షసశ్రేష్ఠుఁడు-రాహువు, పర్వణి = పర్వము సంస-పూర్ణిమామావాస్యలందు, గ్రసతి = మ్రింగుచున్నాఁడు. హేభాతః = ఓయన్నదమ్ముఁడా-ఇది యాదరముచేత మఱియొక్కనిఁ బిలిచినెప్పుడు, పశ్య = చూడుము. ఇచట శిర్నావశేషాకృతిః అనువిశేషణముచేత శరీర మెల్ల నులేక తలమాత్రమేమిగిలియున్నప్పుడు రాహు విట్టికృత్యముచేయఁగా నిక నంగములెల్లఁ బూర్ణముగా నుండినయెడల నేమిసేయునో తెలియరాదనుభావము స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లే మానశౌర్యములుగలవాఁడు తనయంగపై కల్యమును బాటింపక గొప్పకార్యమునే చేయఁబూను నని తాత్పర్యము.

మ. గురుముఖ్యుల్ గల రేవురాద్వీపు శుభాంగుల్ భేదరుల్ వారితో
వరవిక్రాంతివిహారి రాహు వెపుడుక్ ర వైరంబుసేయఁడు భా
స్వరులక్ భాస్కరయామిసీచరులనే ర బాధించుచున్నాఁడు ద
త్పరతక్ మ స్తక శేషమూ ర్తి యగువాడై త్యుండు గర్వంబునన్.

తా. సూర్యచంద్రులేకొక బృహస్పతి మొదలైన గొప్పవారై దాటుగురుకూడ నుండినను, రాహువు మిక్కిలితేజోవంతులైనవారియెడలనే పరాక్రమము చూపఁగోరువాఁడుగావున నా యైదాటుగురిని లక్ష్యపెట్టకయు వారియెడ వైరముచూపకయు సూర్యచంద్రులు మిక్కిలితేజోవంతులుగావున వారిద్దఱితోనే విరోధించితాను * దేహమేమియులేక తలయొక్కటిమాత్రమే మిగిలియున్నవాఁడైనను, అట్టియిరువురిని పర్వములందుఁ గబళించుచున్నాఁడు.

అన. మహాత్ములమహాత్వమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వహతి భువనశ్రేణిం శేషః ఫణాఫలకస్థితాం
కమతపతినా మధ్యేప్యప్తం సదా సచ భార్యతే।
తమపి కురుతే క్రోడాధీనం పయోధి రనాదరా
దహహ మహతాం నిస్సీమాస శ్చరిత్రవిభూతయః॥

28

టీ. శేషః = అవిశేషుఁడు, ఫణాఫలకస్థితాం = పలకలవంటి(వేలకొలది) పడగలమీఁద ఉన్నదానినిగా, భువనశ్రేణిం = (పాతాళము మొదలుగాఁగల పదునా

* దేవతలను రాక్షసులను గూడి సముద్రమును జిలికినప్పుడు పుట్టినయమృతమునువిష్ణువు దేవతలకుమాత్రము పంచిపెట్టుచుండఁగా రాక్షసుఁడగురాహువు దేవతావేషమున వారినడమఁగూర్చుండి యమృతముద్రాగుటఁజూచి విష్ణువు తనచక్రముచే వానిశిరస్సును ఖండింపఁగా వానిశిరస్సమాత్రము ప్రాణముతో నిలిచియుండె నని పురాణకథ.

లుగు) లోకముల పంక్తిని, వహతి = ధరించుచున్నాడు, సచ = ఆశేషుడును కమతపతి నా = ఆదికూర్తముచే, మధ్యేష్టం (పృష్ట్య మధ్యే) = వీఁపునడుమ-వీఁపుఁజిప్పమీఁదననుట, సదా = నిప్పుడును, ధార్యతే = ధరింపఁబడుచున్నాడు. తం ఆపి = ఆయాదికూర్తమునుగూడ, పయోధిః = (ప్రళయ) సముద్రము, అనాద రాత్ = పాటింపక- అనాయాసముగాననుట, క్రోడ ఆధీనం = పండితి (అనఁగా ఆదివ రాహమునకు) లోనైన నదానినిగా, కురుతే = చేయుచున్నది. ప్రళయకాలమునందుఁ బాతాళగర్తమైన భూమండలమును విష్ణు వాదివరాహమై యవతరించి తనకోటపంటి తోఁ బైకిలేవనై తైననుట యిచటఁ జెలియనగును. (కౌఁబట్టి), మహతాం = (మాన శౌర్యములచేనొప్పు) మహాసభాపులయొక్క, చరిత్రవిధాతయః = మహత్త్వవైభవ ములు-ప్రభావసంపదలు, నిస్సీమానః మేరలేనివి- అవాక్యానసగోచరము లనుట, అహహ = ఏమియాశ్చర్యము! ఇచట ముందుముందు చెప్పఁబడినవి వెనుక వెనుకఁ జెప్పఁబడినవానికి నుత్కర్షణమును గలిగించుటచే మాలాదీపక ములంకారము.

మ. భువనశ్రేణి వహించు శేషుడు ఘోరభోగంబుపై సంతతం బవలీల భరియించు బృష్టమునఁ గూర్తార్థాధీశ్వరుం డాతనిక ధవళక్రోడ వశాత్తుఁ జేయు నతనిక ౧ నారాశి యశ్రాంతిచే నవురా! ధీరచరిత్రసంపద లసంక్ల్యాతప్రభావోన్నతుల్. 28

తా. ఆదిశేషుఁ డొకటిపై నొకటి వరుసగా నుండు పదునాలుగులోకములను పలకలవలెనుండు తనపడగలచేధరించుచున్నాడు. అట్టిశేషునిదనవీఁపుమీఁద నాది కూర్త మెప్పుడును వహించుచున్నది. ప్రళయకాలసముద్రజలములచే భూమండలము తోఁగూడఁబాతాళ మంటినయాకూర్తమును ఆదివరాహము ధరించుచున్నది. కౌఁబట్టి, మానశౌర్యసంపన్ను లగుమహాత్ములయొక్క ప్రభావములు మిక్కిలి యాశ్చర్య కరములుగా నున్నవి.

అవ. మానశౌర్యములు గలవారికే యిట్టిమహత్త్వము గాని యవిలేనివారికిఁ గా దని మైనాకుని దృష్టాంతముగాఁ జెప్పుచున్నాడు. శ్లో॥ వరంప్రాణోచ్ఛేద సమదమఘవన్తు కకులిశే
ప్రహారై రుదగచ్ఛన్బహులదహనోద్ధారగురుభిః |
తుషారాద్రే స్సూనో రహహ పితరి క్లేశవివశే
న చాసౌ సమ్పాతః పయసి పయసాం పత్యై రుచితః || 29

టీ. తుషారాద్రేః = మంచుకొండయొక్క - హిమవంతునియొక్క, సూ నోః = పుత్రుఁడగు వైః నాకునికి, ఉదగచ్ఛత్...గురుభిః - ఉదగచ్ఛత్ = విజృంభించుచున్న-పైకి మిక్కిలిఁగంచుచున్న, బహులః = అధిక మైన, దహనః = (తాతితో నొర నికొనుటవలనఁబట్టిన) నిప్పు, ఉద్ధార = క్రక్కుటలవలన, గురుభిః = సహింపరాని

వైన-నిష్పకలు మిక్కుటముగా రేగుటచే భరింప శక్యముకానివైన యనుట, సభ ద... ప్రహరైః-సమద = గర్వముతోఁగూడిన, మఘవత్ = ఇంద్రునిచేత, ముక్త = ప్రయోగింపఁబడిన, కులిశ = వజ్రాయుధముయొక్క, ప్రహరైః = వేటులచేత - ఇంద్రుఁడు కొండను వజ్రముతో వేట్లువేయఁగా నది యాకొండతాతితో నొరసికొనుటచేఁ బుట్టిన పెనునిష్పమంటలతోఁ గూడి యావేట్లు మిక్కిలి సహింపఁగూడని వగుచున్నదనుట, ఇట్టివేటులచేత, ప్రాణః ఉచ్చేదః = ప్రాణముఁ బాయుట - మరణము, వరం = కొంతమంచిది. ఏలనఁగా, అహహ = అకటకటా, పితః = తండ్రియగు హిమవంతుఁడు, క్లేశవివశే(సత్వి)-క్లేశ = (వజ్రపుదెబ్బలచేఁ బుట్టిన) దుఃఖముచే, వివశేసతి = విహ్వలించుచుండఁగా-ఆవయవముల స్వాధీనత తప్పియుండఁగా ననుట, పయసాం పత్యః = (జలముల కధిపతియైన) సముద్రునియొక్క, పయసి = నీటియందు- అసా = ఈ - ఇప్పటికిని దెలియుచున్న యనుట, సమృద్ధిః = పడుట - తనప్రాణరక్షణముకొఱకు మునిగి పడియుండుట, ఉచితః = తగినది, నభవతి = కాదు, వీనికి అని శేషము. మానశౌర్యములు గలపురుషుఁడు తనప్రాణములనుమాత్రముకాపాడుకొనఁగోరి యెచటనైన మఱుఁగుపడియుండుటయే మిక్కిలి యపకీర్తికరము. ఇక తండ్రి దుఃఖవివశుడై యుండఁగా నట్లుండేనేని ఏమనవచ్చును. కావున ప్రాణములు విడిచియైనను మానశౌర్యములనే మిక్కిలి నిలుపుకొనవలయును. లేనియెడలమిగుల నపవాదము కలుగునని భావము. ఇచట ఉద్ధారశబ్దము గొణుగుటచే గ్రామ్యము కాక సౌందర్యాత్మికముననే కలిగించుచున్నది. ఇందులకుఁ బ్రమాణము 'నిష్ఠూతోఽగ్నిర్భవాన్తాదిగోణవృత్తివ్యపాశ్రయః । ఆతిసుందర మన్యత్ర గ్రామ్యకఙ్క్ష్యం వ్యగ్రహతే' అని దండ్యాచార్యులు.

చ. సమధికభీషణజ్వలనరజాలవినిర్గమదుస్సహంబుచే

సమదసురేంద్రము క్తకులిశక్షతిచే నుచితంబు ప్రాణఘా

తము హిమవత్కుమారునకుఁ १ దండ్రి నిశాతశతారపాతఫే

దమున మునుంగు చున్నతటిఁ २ దా జలరాశిఁ దొలంగ నర్హమే.

తా. హిమవంతునికొడు కగుమైనాకునికి, నింద్రుఁడు గర్వించి వజ్రాయుధముచే నిష్పలు రేగునట్లు కడుగుస్పృహముగా వ్రేయువేటులచేత జచ్చుటయే కొంత మంచిదికాని, యట్లు తనతండ్రి యగుహిమవంతుఁడు వజ్రప్రహరములచే దుఃఖపడి తబ్బిబ్బు నొందుచుండఁగాఁ దాను సముద్రజలములోదాగికొని తన్నుమాత్రము కాపాడుకొనుట తగదు.

అన. మానవంతులు పరులు చేయునవమానము నోర్వజాలరని దృష్టాంతముతోఁ గూడఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ య దచేతనోఽపి పాదైః స్పృష్టః ప్రజ్వలతి సవిత్ర రినకాంతః |
త త్తేజస్వీ పురుషః పరకృతనికృతిం కథం సహతే॥ 30

టీ. యత్ = ఎందుచేత, అచేతనః అపి = చేతనములేనిదై నను - పాదముగటచే జీవములేని దై నప్పటికి ననుట, ఇనకాంతః = సూర్యకాంతమణి, సవిత్రః = సూర్యునియొక్క, పాదైః = కిరణములచేత, స్పృష్టః = తాఁకఁబడినదై, ప్రజ్వలతి = మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నదో - (ఇచట సూర్యకాంతమణిని మానముగలదానినిగాను వర్ణించుటచే మణిపరముగాను మానిపరముగాను నర్థములు సేయవలయును కాఁబట్టి సూర్యకాంతమణి సూర్యునియొక్క), పాదైః = కాళ్లచేత, స్పృష్టః = కొట్టఁబడినదై, ప్రజ్వలతి = కోపముచే మండిపడుచున్నదో (అని యర్థాంతరము), తత్ = అందుచేత, తేజస్వీ = తేజముగల మానశౌర్యములు గల యనుట, పురుషః = పురుషుఁడు. సచేతనుఁడు అని యిచట శేషము, పర...నికృతిం - పర = శత్రువులచేత, కృత = చేయఁబడిన, నికృతిం = అపకారమును, కథం సహతే = ఎట్లు ఓర్చును? ఎట్లును ఓర్వఁడనుట - మైనాకుఁడో యిట్టిమానవంతుఁడు గాఁడని భావము.

గీ. అర్కకాంత మచేతనం | బయ్యు సవిత్ర

పాదములు సోఁకినంతనే | ప్రజ్వరిల్లు

గాన సభిమానవంతుఁ డెం | దయిన శత్రు

కృతతిరస్కార మెట్లు సహింప నేర్చు?

30

తా. సూర్యకాంతమణి సూర్యునిపాదములు తనకుఁ దగులఁగానే మిక్కిలి జ్వలించుచున్నది (మండిపడుచున్నది). అచేతన మైనయామణియే పరులు చేయునపకారమును సహింపకుండఁగా సచేతనుఁడును మానశౌర్యసంపన్నుఁడు నైనపురుషుఁడెట్లు సహింపఁ గలఁడు?

అన. పరాక్రమమునకు వయస్సు గారణము గాదని చెప్పి యీ పద్యతిని ముగించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సింహ శ్చిశురపి నిపతతి మదమలినకపోలభిత్తిషు గజేషు |

ప్రకృతి రియం సత్త్వనతాం నఖిలు వయ స్తేజసాం హేతుః॥ 31

టీ. శిశుః అపి = నిసువైనప్పటికిని - పరాక్రమము చూపుటకు యోగ్యము కాని బాల్యావస్థయందున్నదైనప్పటికి ననుట, సింహః = సింగము - మద...భిత్తిషు - మదమలిన = మదజలములచే బురద యైన, కపోలభిత్తిషు = గోడలవంటిచెక్కిళ్లు గల, గజేషు = ఏనుఁగులయందు - మదపుటేనుఁగులమీఁద ననుట, నిపతతి = (సంభ్రష్టము చేల్చుటకొఱకు) పడుచున్నది. ఇయం = ఇది - బాల్యావస్థయందైనను ఇట్లు విక్ర

మము చూపుట, సత్త్వవతాం=బలాధ్యులకు, ప్రకృతిః=స్వభావము. ఎట్లనఁగా, వయః=వయస్సు, తేజసాం=ప్రతాపముగలవారికి, (తేజశ్శబ్దమునకు కేవలతేజస్సని యర్థము. దాని నిచట ఆభేదాభ్యవసాయముచే తేజస్సు గలవారికిఁ బ్రయోగించుట ఛా రత్యంతతేజోహంతు లని తెలుపుట కని తెలియనగును.) హేతుః = కారణము, న భులు = కాదుగదా, 'తేజసాంహి న వ-యః సమీక్ష్యతే' అనున్వాయ మిచట ననుసంధింపఁదగును.

క. వినశింప నులుకుసింగపుఁ

గొదమయు మదమలినగండ్రకుంజరములపై

నిది బలశాలికి నైజము

గద తేజోనిధికి వయసు ౧ కారణ మగునే?

31

తా. సింహము పరాక్రమము చూప యోగ్యము కానట్టిశిశుత్వదశయందుండి నను మదజలముచే తొంపిగొని గోడలవలె గట్టివై విశాలములై యున్న చెక్కిళ్లచే నిశ్చయమున యేనుఁగుల కుంభస్థలములను జీల్చుటకు వానివీఁది కెగిరి పడుచున్నది. ఇట్లు బాల్యమైనప్పటికిని బరాక్రమము చూపుట బలవంతులస్వభావముగా నున్నది. ఏలనఁగా, తేజస్సునకు వయస్సు కారణము గాదు.

ఇది నీతిశతకమునందు మానశౌర్యపద్ధతివర్ణనమన్నది తృతీయదశకము.

నీతిశతకము - అర్థపద్ధతి.

అవ. మానశౌర్యముల నిరూపించినవెనుక వానికి మూల మర్థ మగుటచే సర్థపద్ధతిని నిరూపించుచున్నాఁడు. అందు మొదటఁ గేవల మర్థపరాయణులైనవారిమతప్రకారమున సర్థమును జెప్పుచున్నాఁడు. శ్లో॥ జాతి ర్యాతు రసాతలం గుణగణ స్తత్రాప్యథో గచ్ఛతాత్

శీలం శైలతటా త్వత త్వభిజన స్సద్వస్త్యాతాం వహ్నినా।

శౌర్యే వైరిణి వజ్ర మాశు నిపత త్వథోఽస్తు నః కేవలం

యే నై కేన విహ గుణా స్త్పణలవప్రాయా స్సమస్తా ఇమే॥ 32

టీ. జాతిః=బ్రాహ్మణత్వము మొదలైన జాతులు, రసాతలం=రసాతల మను లోకమును గూర్చి, యాతు=పోవునుగాక - భ్రంశమునొందునుగాక యనుట, గుణ గణః=(ధైర్యము బౌదార్యము శౌర్యము మొదలైన) గుణములసమూహము, తత్రా పి=దానికంటెను- ఆరసాతలముకంటెను, అథః=క్రిందుగా-అనఁగా పాతాళలోక మును, గచ్ఛతాం = పొందునుగాక - జాతికంటె మఱితభ్రంశము నొందునగాక

యనుట, శీలం=మంచు-విస్వభావము, శైలతటాత్=కొండచటియవలననుండి, పతతు=పడునుగాక-పటాపంచలై పోవునుగాక యనుట, అభిజనః=వంశము, వహ్నినా=నిప్పుచేత, సందహృతాం=కాల్పబడునుగాక, వైరిణి=(మనస్సును మిక్కిలి కలంచుటచే) శత్రువు (వంటిది) ఆయన, శౌర్యే=శూరత్వమునందు - శూరత్వము తలమీద ననుట. ఆశు=శీఘ్రముగా, వజ్రం=పిడుగు, నిపతతు = పడునుగాక - పిడుగుపడి యది ధ్వంసమునొందునుగాక యనుట, నః=మాకు, కేవలం అర్థః = ద్రవ్యముమాత్రమే, అస్తు=కలుగునుగాక-ఇదియే మాకు పరమార్థమనిభావము. యేన ఏకేన వినా=ఏదియొకటి లేక, ఇమే=ఈపూర్వోక్తములైన, సమస్తాః=సమస్తమైన జాతికులశీలాభిమానాదిగుణములు, తృణలవప్రాయాః=గడ్డిపరకలతో సమానము లో - వానివలె నిస్సారములైనవనుట. కావున గుణమహిమకు ద్రవ్యమే మూలము గనుక దానినే సంపాదించవలయు నని భావము. * 'ధన మార్జయ కాకుత్స్థా ధనమూల మిదం జగత్ | అన్తరంగాభిజానామి నిర్ధనస్య మృతస్యచ ||' అను లక్ష్మణవాక్యమే ఇట సిద్ధాంతము. † 'అర్థానా మార్జనే దుఃఖ మార్జితానాంచ రక్షణే | రక్షితానాం వ్యయే దుఃఖం ధి గర్భం దుఃఖభాజనమ్' || అను మనుస్మృతి యశక్తులగువారిని గుఱించినదని తలంపఁదగును.

ఉ. జాతి దొలంగుఁగాత గుణశక్తి రసాతలసీమకుం జనుం

గాత కులంబు బూది యగుఁగత నగంబుననుండి శీలముం

బాతముఁ జెందుఁ గాత బహుభంగుల విత్తమే నూకు మేలు వి

ఖ్యాతగుణంబు లెల్ల దృణాకల్పము లొక్కధనంబులేవడిన్. 32

తా. జాతి రసాతలమునకు జాతిపోవునుగాక. శౌర్య ధైర్యాదిగుణములు మఱిత భృంశమునొంది పాతాళమునకుఁ బోవుఁగాక. శీలము పటాపంచలగునుగాక. వంశము నిప్పుతగిలి భస్మగునుగాక. మనస్సునుగలంచునట్టి విరోధియగు శూరత్వము యొక్క తలయందుఁ బిడుగు పడునుగాక. ఈగుణములెల్ల నశించినను మాకేమికోరితలేదు. మేము కోరినదెల్ల ద్రవ్యమొకటియే. అదియే మాకు పరమార్థము. మేలిమిని గలిగించునట్టివిగా వాసికెక్కిన పూర్వోక్తగుణములెల్లఁ జెడుటకును సమృద్ధిచి ద్రవ్యమొక్కటినే కోరదము. ఏలనఁగా నదియొకటి లేనియెడల సీగుణములన్నియు గడ్డి పరకవలె నిస్సారములే యగును.

అవ. గుణములు లేనియెడలఁ గేవలద్రవ్య మేమియును జేయఁ

* కాకుత్స్థా! ద్రవ్యము నార్జింపుము. ఈజగత్తు ద్రవ్యమూలము. ద్రవ్యము లేనివానికిని జచ్చినవానికిని ధేదమును నేను గనిపట్టఁజాలను.

† ద్రవ్యముల నార్జించునపుడు దుఃఖము కలుగుచున్నది. అర్జించినవానిని రక్షించునపుడును, అట్లు రక్షించినవానిని నెచ్చించునపుడును దుఃఖము కలుగుచున్నది. ఇహ! ద్రవ్యము దుఃఖమున కాస్పదము.

జాలదే యని శంక రాగా నాద్రవ్యమే యుండేనేని నదియే నమస్త
గుణములనుగూడఁ గలిగించుచున్న నని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యస్యాస్తి విత్తం సనరః కులీనః, సప్రజ్ఞిత స్స శ్రుతవాక్ గుణజ్ఞః |
సవవ వక్తా సచ దర్శనీయః, సర్వేగుణాః కాఞ్చన మాశ్రయన్తి | 33

టీ. యస్య=ఎవనికి, విత్తం=ద్రవ్యము, అస్తి=కలిగియున్నచో, సనరః=ఆపురు
షుఁడు, కులీనః=గొప్పపలమునఁబుట్టినవాఁడు, స (ఏవ)=వాఁడే, పజ్ఞితః=విద్యాం
సుఁడు, సః=వాఁడే, శ్రుతవాక్=శాస్త్రజ్ఞుఁడు- (లేక) శ్రుతమనఁగా వినుట గనుక
ధర్మశాస్త్రాదులను వినుటయందు నేర్పరియైనవాఁడనియు నర్థము. సవవ=వాఁడే,
గుణజ్ఞః=గుణములను గ్రహించువాఁడు. సవవ=వాఁడే, వక్తా=వాగ్వి-లెస్సగా
మాటలాడువాఁడు. సచ=వాఁడే, దర్శనీయః=చూడఁదగినవాఁడు. సుండరుఁడనుట.
కులీనత పాండిత్యము మొదలైన పూర్వోక్తగుణములు లేకుండినను ద్రవ్య మొకటి
యుండేనా యాయన్నిగుణములుండినట్లే యని భావము. ఎట్లనఁగా, సర్వేగుణాః=
పూర్వోక్తగుణములెల్ల, కాఞ్చనం=ద్రవ్యమును, ఆశ్రయన్తి=ఆశ్రయించుచున్నవి.
కాఁబట్టి యది యుండినయెడల దానితోఁగూడ తక్కినగుణములును నుండునని గా
హ్యము. ఇచట ద్రవ్యమునకు నిట్టిగుణములసంబంధము లేకన్నను సంబంధమును
జెప్పుటచే నతిశయోక్తి యలంకారము.

క. ఏనరునకు విత్తముగల, దానరుఁడు కులీనుఁడధికుఁడౌచ్యుఁడతండ్
ధీనిధి ధన్యుఁడనేర్పరి, నానాగుణగణము కాంచరనంబుననిలుచున్.

తా. ఒకనికిఁ గలము, పాండిత్యము, శాస్త్రజ్ఞత, గుణగ్రాహిత్యము, వక్తృ
త్వము, సౌందర్యము మొదలైనగుణములు లేకుండినను విద్యయొకటి యుండేనా వా
డాగుణము లన్నియుఁ గలవాఁడే యగుచున్నాఁడు. ఆగుణములులేక ద్రవ్య మొకటి
మాత్ర ముండుటచేత నాగుణములన్నియు నెట్లుకలుగునని శకింపవలెను. ఆగుణము
లన్నియు ద్రవ్యము నాశ్రయించియే యుండునవిగనుక నదియున్నచో దానితోఁగూడ
నాగుణములు నుండును.

అవ. ఇది మొదలుకొని రెండుశ్లోకములచే ద్రవ్యమునకు నాశము
గలుగువిధమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దౌర్మత్త్యా స్సౌపతి ర్విసశ్యతి యతి స్సజ్ఞా త్సుతో లాలనా
ద్విప్రోఽనధ్యయన్ త్కులం కులేశయా చ్ఛీలం ఖలాపాననాత్ |
హీ ర్మద్యా దనవేక్షణా దపి కృషిః స్నేహః ప్రవాసాశ్రయా
న్మైత్రీ చాప్రణయా త్సమృద్ధి రసయాత్మ్యాగాత్ప్రమాదా ధనమ్ ||

టీ. సౌపతిః=రాజు, దౌర్మత్త్యాత్=దుష్టమైనమంత్రము గలవానితనముచే
చెడ్డమంత్రము గలిగియుండుటచేత ననుట, (మంత్రమనఁగా సంధివిగ్రహము మొదలైన

పద్మగుణములను వివేచించి ప్రయోగించుట), వివశ్యతి=నశించుచున్నాడు. మంత్రము వికలమైనయెడల శత్రువులకు పీలుకలిగి వానిరాజ్యాదుల నపహరింతురని భావము. లేక, జౌర్యంత్రాత్ = దుష్టులైనమంత్రులఁ గలిగియుండుటచేత, చెడుచున్నాడనియుఁ జెప్పవచ్చును. అట్టిమంత్రులు దండింపఁ దగినవాని దండింపుమనుట మొదలైనపాపములరాజున కుపదేశించుటచే వానికి సంపదమొదలైనవి తొలగిపోవుచున్న వని భావము. * సన్మత్రిణా వర్ధయతే నృపాణాం లక్ష్మీర్యహీధర్మయశస్సమాహః | దుర్మత్రిణా నాశయతే తథైవలక్ష్మీర్యహీధర్మయశస్సమాహః || 'అనువచన మిచట ననుసంధేయము. యతిః=యోగి, సక్తో=సాంగత్యమువలన, నశ్యతి=చెడుచున్నాడు. సంగమునకు కామక్రోధాదులు మూలమగుటచే నవి పుట్టినయెడ వానియోగము నశించుచున్నదనుట. † సక్తోత్సజ్జాయతే కామః కామాతోక్రోధోఽభిజాయతే | క్రోధాద్భవతి సమ్యాహః సమ్యాహోత్సృతివిధిమః.' అనుగీతావచన మిట బోధ్యము. సుతః = కొడుకు, లాలనాత్ = బుజ్జించుటచేత, నశ్యతి = (గుణహీనుఁడై) చెడుచున్నాడు. ‡ 'లాలనా ద్భవావో దోషా స్తాడనా ద్భవావో గుణాః || తస్మాత్పుత్రుఁడ శిష్యుఁడ తాడయేన్నతు లాలయేత్ || ' అనున్యాయ మిటఁ చెలియఁదగును, విప్రః = బ్రాహ్మణుఁడు, అనధ్యయనాత్ = (వేదశాస్త్రాదుల చదువక పోవుటచేత, నశ్యతి=నశించుచున్నాడు-నీచుఁడగుచున్నాడనుట. § 'వేదవేదాబ్జతత్త్వజ్ఞో విప్రః సర్వత్ర పూజ్యతే | అనధీతశ్చ తి ర్విప్రః సభామధ్యే నశోభతే' అనుట నిట నెఱుంగవలయును. కులం=వంశము, కుతనయాత్ = దుష్టుత్పుత్తునివలన నశ్యతి = చెడుచున్నది. ¶ 'కోటరా నైర్భవో వహ్ని స్తరుమేకం దహిష్యతి | కుపుత్త్రీస్తు కులేజాతః స్వకులంనాశయే త్పరమ్ ||' అనున్యాయ మిచట ప్రమాణము. శిలం=మంచినస్వభావము, ఖల ఉపాసనాత్ = దుర్జనులను సేవించుటవలన, నశ్యతి=

* రాజుల లక్ష్మీయు, రాజ్యమును, ధర్మమును, గీర్తిసమాహమును మంచి మంత్రించేత వర్ధిల్లుచున్నవి. అట్లే చెడ్డమంత్రించే నశించుచున్నవి.

† సంగమువలన కామమును, కామమువలన క్రోధమును, క్రోధమువలన సమ్యాహమును, సమ్యాహమువలన సృతి తత్త్వటయుఁ గలుగుచున్నవి.

‡ లాలించుటవలన బహుదోషములును, గొట్టుటవలన బహుగుణములును కలుగుచున్నవి. కాఁబట్టి పుత్రుని శిష్యుని గొట్టవలయునేకాని లాలింపరాదు.

§ వేదవేదాంగములతత్త్వములఁ చెలిసినబ్రాహ్మణుఁడు అంతటను బూజింపఁ బడుచున్నాడు. వేదములఁ జదువనిబ్రాహ్మణుఁడు పభామధ్యమునఁ బ్రకాశింపఁడు.

¶ చెట్టుతోఁజటలోఁ బుట్టిననిప్పు ఆచెట్టు నొక్కటినే దహించుచున్నది. కులమునందుఁ బుట్టినదుష్టుత్పుత్రుఁ డాకులము నెల్ల నాశముసేయును.

(వారు మిక్కిలి యనర్థము కలిగించువారగుటచే) చెడుచున్నదనిభావము. * 'చాద యిత్యాక్షర్యో భావం చరన్తి శతబుద్ధయః | ప్రహరన్తి చ రక్షే' య సోఽనర్థః సుమ హాభవేత్' అనువాక్యమిచ్చట గ్రాహ్యము. ప్రాః=లజ్జ- రోతపుట్టించుపనులు సేయుటవలననుండి లోలగనట్టిగుణ మనుట, మద్యాత్ = కల్లు (త్రాగుట) వలన, నశ్యతి = చెడుచున్నది. † 'అయుక్తం బహుభాషస్తే యత్రకుత్రాపి శేరతే | నగ్నా విక్షిప్త గాత్రాణి తే జాల్యాశ్చ వద్యపాః ||' అనుట నిట భావ్యము, కృషిః=సస్యము, అనవేక్షణాత్=(నిత్యము) చూచుకొనకపోవుటచేత, నశ్యతి = చెడుచున్నది. ‡ 'కృషించ పత్నీమనవేక్ష్యయః పుమా నన్యాని కార్యాణి సమాచరేచ్ఛ | తే త్వం మేవంచ సమాకులే ద్వేతథేతి బాధానిచయంచ యాతి' అనుట యూహ్యము. స్నేహః=ఆబుద్ధిలయందుఁ బుట్టినమోహము, ప్రవాస ఆశ్రయాత్ = దేశాంతరసంచారమును అవలంబించుటవలన, నశ్యతి=చెడుచున్నది. § 'సుతాజ్ఞనా బన్ధుభి సోదరేభి నృపేభి భృత్యేభి చ జాతమోహః ప్రవాసమాత్రేణహి నశ్యతేఽభి లంచితం ప్రవాసేన హరత్యశేషమ్' అనువచన మిచ్చట నూహ్యము. మైత్రీ=మిత్రభావము, అప్రణయాత్ = అనురాగము లేమివలన, నశ్యతి=చెడుచున్నది. ¶ 'మృద్ధుటశ్చ సుఖభేదో దుస్సన్ధానశ్చ దుర్జనో భవతి | సుజనస్తు కనకఘటశ్చదుర్భేద్యశ్చాప సన్ధేయః' అనుట నిటఁ జెలియవలయును. సమృద్ధిః=సంపత్తి, అనయాత్ =నీతి లేమివలన, నశ్యతి = చెడుచున్నది. 'రక్షాయాం స్వమతి క్షిపత్యధికరం శిక్షాగ్నైర్లభ్యతే | విద్యేష్టిస్వజనం త్యజ త్యవసలిం మృద్వాతి మార్గస్థితా' | భూతిం నేచ్ఛతియోజనా త్వేతిభయం దుర్వర్తనాగచ్ఛతి | క్రూరాగ్రం వినయాంకుశం నసహతే భూపాలమ త్తద్విప్రః ||' అనుట తెలియనగును. ధనం=ద్రవ్యము, త్యాగాత్ =

* కుత్సితబుద్ధు లగువారు, తమ కుత్సితభావమును గప్పిపుచ్చుకొని (బయటికి మంచివారివలె నగపడుచు సమయమువేచి) తిరుగుచుందురు. సందులు దొరక నా వానిమూలమునఁ గొట్టుదురు. అందుచే మిక్కిలి యనర్థకము కలుగును.

† కల్లుద్రాగువారు ముందు వెనుక యోచింపనిక్రూరులవలెఁ దగనిమాటలు పెక్కు లాడుదురు; దిగంబరులై యవయవము లెగాదిగ వైచుకొని యెచ్చటఁ దలచిన నచ్చటఁ బరుండుదురు.

‡ మైత్రును పెండ్లమును జూచుకొనక యితరకార్యములనే చేయుచుండువాని కా రెండు నట్లట్లు దక్కక చెడరిపోవును. వాడును పెక్కుబాధలపాలగును,

§ ఆబుద్ధిలు, చుట్టములు, లోఁబుట్టువులు, రాజులు, సేవకులు మొదలైన వారియొడలఁ గలిగిన మోహము, దేశాంతరము పోయినంతమాత్రముననే నశించుచున్నది. ఇంక చిరకాలము దేశాంతరమున వసించియున్నయెడల నది నొత్తిగా నశించును.

¶ దుర్జనుని మట్టికుండవలె సుఖముగా భేదింపవచ్చునుగాని మరల సంధించుట కష్టము. సజ్జనుని బంగారుకుండవలె భేదించుట కష్టముగాని మరల సంధించుట సులభము.

దానమువలననుగాని, ప్రమాదాత్ = పరాకువలననుగాని, నశ్యతి = నశించుచున్నది. పరాకువలన ధనముపోవుట యనుభవసిద్ధమే. దానమువలన ధనముపోవుట ను త్తర శ్లోకమే చెప్పవచ్చును. శిష్టానాం గర్హణాన్నాశః సదాచారవివర్జనాత్ అనుటచే శిష్టులైనవారి నిరసించుటవలనను సదాచారమును వదలుటవలనను ధనము నశించుచున్నదని తెలియగును.

మ. యతి సంఙ్ఖంబున బాలుఁ డాగరముచే १ జ్యాభర్త దుర్మంత్రిచే
శ్రుతిహానిక ద్విజుఁ డన్వయంబు ఖలుచే १ గూరాప్తిచే శీలము
ద్ధతిచే మిత్రత చూపులేమిఁ గృషి మర్యప్రాప్తిచే సిగ్గుదు
ర్మతిచే సంపదలుక నశించుఁ జెడు నగ్రంబుల్ ప్రమాదంబునన్ . 34

తా. దుర్మంత్రము సేయుటవలన (లేక) దుర్మంత్రులమాట వినుటవలన రాజును, సంఙ్ఖమువలన యోగియు, లాలనమువలనఁ బుత్తుఁడును, వేదశాస్త్రాధ్యయనము లేమివలన బ్రాహ్మణుఁడును, దుష్పత్తినివలనఁ గలయును దుర్జనుల సేవించుటవలన శీలమును, గల్లు ద్రాగుటవలన లజ్జయు, నిత్యము పరామర్శలేకపోవుటవలనఁ దైరును, దేశాంతరము పోవుటవలన నాలుబిడ్డలు మొదలైన నవారియందలి మోహమును, అనురాగము లేమివలన మైత్రియు, నీతిలేమివలన సంపదయు, దానమువలనఁ గాని హెచ్చరిక లేకుండఁటవలనఁగాని ధనమును నాశమగును.

అవ. ధనము ఉత్తమమధ్యమాధమము లని మూఁడువిధములుగా నుండుటను జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దానం భోగో నాశ, స్తిప్రో గతయో భవన్తి విత్తస్య।

యో న దదాతి న భుక్తే, తస్య తృతీయా గతి ర్భవతి॥ 35

టీ. దానం = సత్ప్రతమునకు దానము సేయుట, భోగః = హారచందనాదుల ననుభవించుట, నాశః = (దానధర్మములు సేయుకున్నయెడల దొంగలు మొదలైనవారిచే) నాశమగుట, (అని) విత్తస్య = ధనమునకు, తిస్రః = మూఁడు, * గతయః = పోక డలు. వ్యయమై పోయెడి యుపాయము లనుట, భవన్తి = కలవు. ఈమూఁడుగతులు ను వరుసగా ఉత్తమ మధ్యమాధమములని యెఱుఁగునది. యః = ఎవఁడు, నదదాతి = యాచకులకునియఁడో (ధనమును అనిశేషము), నభుక్తే = తానును అనుభవింపఁడో, తస్య = వానియొక్క - దానభోగములచే ధనము వ్యయము చేయని పురుషునియొక్క యనుట, (విత్తస్య = ధనమునకు అని శేషము) తృతీయాగతిః = మూఁడవగతి - అనఁగా

* 'చత్వారో ధనదాయాదా ధర్మాగ్నిన్యపతస్కరాః। తేషాం జ్యేష్ఠావమానేన త్రయః కుప్యన్తి సోదరాః' ధర్మము, అగ్ని, రాజు, దొంగ యని ధనమునకు దాయాదులు నలుగురు. అందు పెద్దదియగు మొదటిదానిని (ధర్మమును) అవమానించుటచే తక్కినదాని ముగ్గురు తోఁబుట్టువులు కోపము నొందుదురు; అనుశ్లోక మిచట అనుసంధింపఁదగును.

నాశము, భవతి=కలుగుచున్నది. ఆనాశావస్థయే మిక్కిలికష్టప్రదమైనదని భావము. భవమునకు దానముచే వ్యయమగుట యుత్తమము, తానుభోగించుటచే వ్యయమగుట మధ్యమము, దొంగలు మొదలైనవా రెత్తికొని పోవుటచే నాశమగుట యధమమని తెలియునది. కావున భవాన్యులైనవారు దానతత్పరులై యుండవలయు నని భావము.

క. దానము భోగము నాశము

పూనికతో మూడుగుతులు 1 భువి ధనమునకు

దానము భోగము నెఱుంగని

దీనునిధనమునకు గతి దృఢీయమె పొనఁగున్.

35

తా. సత్పాత్రున కిచ్చుట, తాననుభవించుట, దొంగలుమొదలైనవా రెత్తి కొనిపోవుటచే నశించుట, అనిధనము పోవుటకు మూడుగుతులుగలవు. ఈమూటిలో నేడైన నొకగతి దానికిఁ దప్పక కలుగవలయును. ఎవఁడు ధనము నొకరికిఁ బెట్టక తాను ననుభవించకయుండునో వానిధనమునకు మొదటిరెండుగుతులును లేనందున దొంగలు మొదలగువా రపహరించుట యనెడిమూడవగతియే తప్పక కలుగును.

అవ. దానశీలునికి దానముచే ధనమెల్ల వ్యయమైపోవుటవలనఁ గలుగుకృత్యముకూడ వానికిశోభనేకలుగఁజేయునని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో. మణి శ్యావోల్లిఙ్గః సమరవిజయీ హేలిదళితో

మదక్షీణో నాగః శరది సరి దాశ్యానపులినా|

కలాశేష శృన్వః సురతమృదితా బాలవనితా

తనిమ్నా శోభన్తే గళితవిభవా శ్చార్ధిషు సరాః||

36

టీ. శావోల్లిఙ్గః=సానతాతిచే బిరపెట్టఁబడిన- సానపెట్టఁబడిన యనుట, మణిః=రత్నమును, హేలిదళితః=ఆయుధముచే గాయపఱుపఁబడిన, సమరవిజయీ=యుద్ధమునందు జయముగలవాఁడును-రణశూరుఁడు ననుట, మదక్షీణః = మదజలము (మిక్కిలికాటుట)చేత కృశించినట్టి, నాగః=గజమును, శరది=శరత్కాలమునందు, ఆశ్యానపులినా=కొంచెముగా నెండియున్నయిసుకతిన్నెలు గల, సరిత్=నదియును, కలాశేషః=పడునాటపాలుమాత్రము-అనఁగా పడునాటుకళలలో నొక్కకళ మాత్రము మిగిలియున్నట్టి, చన్ద్రః=చంద్రుఁడును, 'కలాతు పోడశోభాగః' అని యమరము. తక్కిన పదునైదుకళలను వరుసగా నగ్ని మొదలైన నదేవతలు త్రాగుచున్నారనుట యితిహాసప్రసిద్ధము. సురతమృదితా=మన్మథయుద్ధముచేరతిక్రిడచేనట్లు మద్దింపఁబడిన-అనఁగావిశ్వాసించునదిగాఁ జేయఁబడిన, బాలవనితా=ముగ్ధస్త్రీయును, అర్ధిషు=యాచకులవిషయమందు, గళితవిభవాః=పోయినద్రవ్యసంపత్తి గలవారైన -

యాచకుల కవ్వారిగాఁ దమసంపత్తిసెల్ల దానముచేసి పేదవడినవారైన యనుట, నరాశ్చ=మనుష్యులును-దాతలనుట, తనిమ్న=కృతత్వముచేత, శోభనే=ప్రకాశించుచున్నారు - ఇట్టి కృతత్వమే వారికి శోభాకర మని భావము.

ఇచట ప్రస్తుతములైన మఱ్యాదులకును నదులకును ఏకధర్మాన్వయముచే బౌపమ్యము గమ్యమగుచుండుటఁబట్టి నీపకాలంకారము.

ఉ. శాణవిఘ్నోష్టరత్నమును శతస్త్రహతుం డగుశూరుఁడు మద

క్షీణగజంబు సైకతవిశిష్టశరన్నదియు నవక్షపా

స్రాణవిభుండు చండసురశతాలసబాలికయు ధనైకవి

శ్రాణసశూరులుం గడుఁ గృతత్వమునం బ్రభఁ గాంతు రిద్ధరన్. 36

తా. సానపెట్టఁబడిన రత్నమును, ఆయుధపువేటు దగిలియున్న రణశూరుఁడును, మిక్కిలి మదజలము స్రవించుటచే జిక్కిన యేనుఁగును, శరశ్చాలమందుఁ గొంచెమెండినట్టియునుకత్తిన్నెలు గలనదియును, నొక్కకళమాత్రమేగల చంద్రుఁడును, రతిక్రీడయందు నలఁగి పరవశయైయున్న ముగ్ధకొంతయును, తమద్రవ్యమును యాచకులకొసంగి బీదలైనదాతలును, ఎంత కృశించినప్పటికిని ఆకృతత్వమే వారికి మఱింత శోభ కలిగించుచున్నది.

అవ. పురుషులకు ధనము కలిగినప్పుడు నది లేనప్పుడును గలుగు దశను (స్థితిని) జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పరిక్షీణః కశ్చిత్ స్పృహయతి యవానాం ప్రసృతయే

న పశ్చాత్సమూర్ణః కలయతి ధరిత్రీం తృణసమామ్ !

అత శ్చానేకాంతా గురులఘుతయాధ్ధృఘ ధనినా

మవస్థా వస్తుని ప్రథయతి చ సజ్జ్కచయతి చ॥

37

టీ. కశ్చిత్=(ధనవంతుఁడగు) ఒకానొకపురుషుఁడు, పరిక్షీణః-దైవికముగా దరిద్రుఁడై, యవానాం=యవధాన్యములయొక్క, ప్రసృతయే=పుడిసెఁడుకొఱకు, స్పృహయతి = కోరుచున్నాఁడు-యవ లొకపుడిసెఁడుమాత్రమే మిక్కిలిగొప్పగాఁ గోరుచున్నాఁడనుట. సః = వాఁడు-ఆదరిద్రుఁడై యున్న వాఁడనుట, పశ్చాత్=పిదప-కొలాంతరమునందనుట, సంపూర్ణః=(దైవవశమున) ధనసంపన్నుఁడై, ధరిత్రీం=భూమిని, తృణసమాం=గడ్డిపోచతో సమానమైనదానిని గా-దానివలె చులుకనైనదిగాననుట, కలయతి=తలఁచుచున్నాఁడు-ధనమదముచేత దాని నట్లు చూచుచున్నాఁడనుట. అతశ్చ=కాఁబట్టియే, అధ్ధృఘ=(యవలు, భూమి మొదలైన) వస్తువులవిషయమున, గురులఘుతయా=గురుత్వలఘుత్వములచేత-గొప్పది అల్పమైనది యనుభావము

చేత ననుట, అనేకాంతా=ఒక్కతీరుగా నేయుండని-ఒకటే నియతలేని-గొప్పది గొప్పదిగానే అల్పము నల్పమైనదిగానే ఎప్పుడును గ్రహించునియమము లేనిదైన యనుట, ధనినాం అవస్థా=ధనవంతులదశ(వ్యాపారము), వస్త్రాని=యవలు, భూమి మొదలైన గొప్పవియు నల్పములునైన) వస్తువులను, ప్రథయతీచ=(ధనములేనపు డల్పమైనవానిని) గొప్పవిగాను జేయుచున్నది. అట్లే, సజ్జోచ యతీచ=(ధనముగలయప్పుడు గొప్పవస్తువునుగూడ) తక్కువగాఁ జేయుచున్నది-చులుకనగాఁ దలఁచుచున్నదనుట. మనుష్యు లొకవస్తువునే ధన మున్నపు డొకరిలిగాను లేనపుడు మఱియొకరిలిగాను జూచుట ప్రత్యక్షసిద్ధముగా నున్నది. కావున వివేకము గలవాడట్లు తాముమాటను బుద్ధి కలిగియుండరాదని భావము.

ఉ. చేరి యొకండు నెవ్వఁబడి ర చిక్కుచుఁ జేరెఁడుశాలిధాన్యమే
కోరు నతండు పిమ్మట నగ్రకుంఠధనోన్నతుఁడై వసుంధరం
బూరికి సాటిగాఁ దలఁచు ర భూరిధనాధ్యులచొప్పనేకమై
గౌరవము లఘుత్వమును ర గైకొనువస్తువులందు నెల్లడన్. 37

తా. ధనవంతుఁ డొకానొకఁడు చైవవశమున దారిద్ర్యము కలుగఁగా నపు డొకపుడిపెంటియవలను మిగులగొప్పగాఁ దలఁచి కోరుచున్నాఁడు. పిదపఁ గాలాంతరమున వానికే సంపదలుకలిగినప్పుడు ధనమదముచే భూమినిపైతము గడ్డిపోచవలెఁ దలఁచుచున్నాఁడు. కాబట్టి ధనవంతు లొకవస్తువునే యొకప్పుడు గొప్పదిగాను మఱొకప్పు డల్పముగాను భావించుటచే వస్తువులయెడల వారివ్యాపారము (స్థితి) ఎప్పుడునొక్కతీరుగలది (అనఁగాగొప్పదాని నెప్పుడును గొప్పదిగాను నల్పమునెప్పుడు నల్పముగాను భావించునట్టినియమముగలది)గా లేదు. అది తన కనురూపముగా వారికి వస్తువులను జిన్నవానినిగాను పెద్దవానినిగాను చిన్నవానిని గాను దోఁపించును.

అవ. రాజును సంబోధించి వానికి ద్రవ్యము సంపాదించు నుపాయమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రాజః దుధుక్షసి యది క్షీతిధేను మేనాం

తే నాద్య వత్స మివ లోక మముం పుషాణి

త స్తింశ్చ సమ్య గనిశం పరిపుష్యమాణే

నానాఫలం ఫలతి కల్పలతేవ భూమిః ॥

38

టీ. రాజః=రాజు, (నీవుఅనిశేషము) ఏనాం=ఈనిహస్తగతమైనయనుట-ఇచట అన్యాదేశములేమిచే ఏనాదేశము చింత్యము, క్షీతిధేనుం=ఆవువంటి భూమిని, దుధుక్షసియది=పిరుకఁగోరితివేని, (అర్థమునుఅనిశేషము), తేన=దానిచేత-పిరుకఁగోరిన కారణముచేత ననుట, అద్య=ఇప్పుడు, అముం=ఈ, లోకం=జనమును, వత్సం=

దూడవలె, పుషాణః=పోషింపుము. దూడ నశించినయెడల పా లెట్లు కలుగదో యట్లే జనము నశించినయెడల ద్రవ్యమును గలుగదని భావము. అట్లు పోషించుటచే గలుగు ఫలమును జెప్పచున్నాడు. తస్మింశ్చ = అలోకము, అనిశం=ఎల్లప్పుడును, సమ్యక్=చక్కగా, పరిపుష్టమాణే సతి =పరిపాలింపఁబడుచుండఁగా, భూమిః=భూమి, కల్పలతాఇవ=కల్పవృక్షపుఁగొమ్మవలె ('సమేశాఖాలతే' అని యమరము) లేక, యభీష్టితములను గల్పించునదిగాన కల్పా, అదియే లతయు, అని విగ్రహము నేయవచ్చును. అప్పుడు 'కల్పాకు పుంసద్భావము కలుగఁగా కల్పలతా యగునని పుల్యత్వ త్రిచేసినచో, కల్పవల్లియన కోరినకోర్కెల నిచ్చునట్టితీగయని యర్థము. దానివలె, నానాఫలం=(ధనధాన్యములు మొదలైన) పెక్కురూపములగు ఫలమును, ఫలతి=ఫలించుచున్నది. లోకమును బరిపాలించుట తప్ప దక్కిన విధమున నీకు ధనము కలుగ నేరదు. ఏలనఁగా లోకపరిపాలనమూలమునమాత్రమే భూమి సకలఫలములను బిడుకునుగాని తక్కినవిధమునఁబిడుకదు. కాఁబట్టి నమ స్తలాధములను బొందుటకై లోకమును బోషించుట యావశ్యకము. ఇచ్చట పూర్వవాక్యమందలియుపమచే నుత్తరవాక్యమందలియుపమ నిర్వహింపఁబడుటవలన రెంటికి నంగాంగిభావముచే సంకరము.

తే. ధరణి ధేనువుఁ బిడుకంగఁ ౧ దలఁచితేని

జనులఁ బోషింపు మధిప వ్రత్యములమాడ్కి

జనులు పోషింపఁబడుచుండ ౧ జగతి కల్ప

లత తేటంగున సకలఫలంబు లొనఁగు.

38

తా. రాజా ! ఆప్రవంజి యీ భూమివలననుండి ధనమును బిడుకఁగోరితివేని, ఈజనమును దానిదూడవలె దలఁచి పోషింపుము. దూడను బోషించిననే కదా యావుపాలు పిడుకఁగూడును. ఇట్లే యీజనము నెల్లప్పుడును జక్కఁగాఁ బరిపాలించితివేని భూమి కల్పలతవలె ధనధాన్యాదిరూపము లగునానావిధములను నీకుఁ గలిగించును.

అవ. రాజును సంబోధించినట్టి ప్రసక్తిచేత వానినీతియు నెట్టి దని యాశంక కలుగఁగా నది బహువిధములైన దని చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ సత్యాన్యతాచ పరుషా ప్రియభాషిణీచ

హింసా దయాళు రపి చార్థపరా వదాన్యా |

నిత్యవ్యయా ప్రచురనిత్యధనాగమాచ

వారాజ్ఞనేవ సృపసీతి రనేకరూపా ||

39

టీ. సత్యా=(కోన్ని విషయములందు) సత్యముగాఁ బలుకునది, అన్యతాచ (కోన్నిట) అసత్యముగా చెప్పనదియును. "కోన్ని విషయములందు" అని అంతట ను గూర్చుకొనవలయును, పరుషా=కఠినముగా మాటలాడునది, ప్రియవాదినీచ=

తియ్యగా మాటలాడువదియును, హింసా=చంపునట్టిది, దయాశురసి=కనికరము
గలదియును, అర్థపరా=ధనలోభముకలది, వదాన్యాచ=దానముచేయునట్టిదియును,
నిత్యవ్యయా=నిత్యమును ధనవ్యయము గలది - ధనమును వెచ్చించునట్టి దనుట, ప్ర
చుర...అగమాచ-ప్రచుర=మిక్కిలి, నిత్య=నిత్యమును. ధన అగమా=ధనముయొక్క
రాకగలది- నిత్యమును మిక్కిలి ధనమును వెచ్చించుటయు సంపాదించుటయుఁ గల
ది యనుట. కాఁబట్టి, వారాజ్ఞ నాఇవ=వేశ్యవలె, నృపసీతిః=రాజువృత్తి, ఆనేక
యాపా=బహుప్రకారములుగలది. ఒక్కతీరుననే యుండునది కాదనుట, నీతికిఁగల
విశేషణములెల్ల వారస్త్రీకిని సమానము లని తెలియనగును. ఇచట సత్యా అన్యతా
ఇత్యాదిపదములను వినినతోడనే విరోధముస్ఫురించుచున్నది. దానిని స్వాభావ్యమున
నాభాసముగాఁ జేయుటచే నిది విరోధాభాసాలంకారమగుచున్నది. అది 'వారాజ్ఞ
నేవ' అనుచోఁ గలయుపమతో నంగాంగిభావముచే సంకీర్ణమగుచున్నది.

తే. సత్య మన్యతంబు పరుషోక్తి ర సరసభాష

ప్రాణిహింసయు దయయు లోభంబు నీగి

కనకసంగ్రహవ్యయములు ర గలుగు వార

రమణీకై వడి బహురీతి ర రాజనీతి.

39

తా. రాజనీతి వేశ్యవలెఁ గొన్నియెడల నిజము పలుకుచుఁ, గొన్నియెడల
నబద్ధములాడుచుఁ, గొన్నిచోట్లఁ జంపుచు, మఱికొన్నిచోట్లఁ గనికరముచూపుచుఁ,
గొన్నివిషయములందు ధనలోభము చూపుచు, మఱికొన్నిట మిక్కిలి దానముచేయు
చు, నిత్యమును మిక్కిలిధనము వెచ్చించుచు నిత్యమును మిక్కిలిధనము సంపాదించు
చును, నానాప్రకారములుగా నుండును.

అవ. గుణసంపన్నుఁడైనరాజునే యాశ్రయింపఁదగును గాని
గుణహీనుని గా దని చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆజ్ఞా కీర్తిః పాలనం బ్రాహ్మణానాం

దానం భోగో మిత్రసంరక్షణంచ ।

యేషా మేతే షడ్గుణా న ప్రవృత్తాః

కోఽర్థ స్తేషాం పార్థివోపాశ్రయేణ॥

40

టీ. పార్థివ=ఓరాజా, ఆజ్ఞా=మర్యాదను బరిపాలించునట్టిశాసనము, కీర్తిః=దాన
క్షాత్రములచేబుట్టిన మంచిపేరగడ్డ, బ్రాహ్మణానాం పాలనం=బ్రాహ్మణులను బాలిం
చుట-నిరుపద్రవముగా బ్రాహ్మణసంతర్పణము సేయుట, దానం = సత్పాత్రమున
కిచ్చుట, భోగః=హారచందనాదులవలనినుఖము ననుభవించుట, మిత్రసంరక్షణం
చ=చెలికాండ్ర సుద్ధరించుటయును (అను), ఏతేషడ్గుణాః=ఈయాఱుగుణములు,

యేషాం=ఎవరికి-ఏరాజులకనుట, సప్రవృత్తాః=ప్రవర్తింపవో-కలుగవో యనుట, తేషాం=వారియొక్క, ఉపాశ్రయేణ = ఆశ్రయించుటచేత, కః అర్థః=ఏమిలాభము - లాభమేమియు లేదనుట. కాఁబట్టి పూర్వోక్తములైన గుణములు గలరాజునే మాశ్రయింపవలయునుగాని కుక్షింభరి యైనవానిని గాదని భావము.

తే. ఆజ్ఞయును గీర్తియును భూసురగాననంబు

దానమును భోగమిత్రసంక్రాంతానములు

షడ్గుణంబులు గలుగ వేరేజనులయందు

వారిఁ గొల్పిన ఫల మేమి ర వసుమతీశ.

40

తా. ఏరాజులకుఁ గట్టుపాటులను జెడకుండునట్లు గాపాడునట్టి శాసనమైన యాజ్ఞ, కీర్తి, నిరుపద్రవ మగు బ్రాహ్మణసంతర్పణము, సత్పాత్రదానము, హారచందనాది సుఖానుభవరూపమైనభోగము, చెలికాండ్ర నుద్ధరించుట, యనెడి యీ యాఱుగుణములు లేవో యట్టిరాజులను గొలుచుటవలన లాభ మేమియు లేదు.

అవ. లాభాలాభములు దైవాయత్తముగాఁ గలుగునవి గాన వానిని గుఱించి దైన్యము నొందకు మని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యద్ధాత్రా నిజఫాలపట్టలిఖితం స్తోకం మహద్వా ధనం

త త్ప్రొహ్నతి మరుస్థలేఽపి నితరాం మేరౌచ నాతోఽధికమ్ |

త ద్ధీరో భవ విత్తవత్సు కృపణాం వృత్తిం వృథా మాకృథాః

కూపే పశ్య పయోనిధా వపి ఘటో గృహ్లాతి తుల్యం జలమ్ || 41

టీ. ధాత్రా=బ్రహ్మచేత, స్తోకం=అల్పముగాఁగాని, మహద్వా=మిక్కిలిగాఁగాని, యత్ ధనం=ఏధనము, నిజఫాలపట్టలిఖితం=తననొస లభింపజేయుచుండు వ్రాయఁబడినదో, తత్=అది-బ్రహ్మ లిఖించినయాధన మనుట, మరుస్థలేఽపి = ఊపరప్రదేశమందుఁగూడ - ఇంక తక్కినచోట్ల దొరకుట చెప్పనేల యని భావము, నితరాం=మిక్కిలి, ప్రాప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు (తక్కువపడకుండ నని శేషము). మేరౌచ=బంగారుకొండయందును, అతః = (బ్రహ్మ లిఖించిన) దానికంటెను, అధికం=ఎక్కువను, నప్రాప్నోతి=పొందఁడు, తత్ = కాఁబట్టి, ధీరః=స్థిరచిత్తుడవు, భవ=కష్టు, విత్తవత్సు=ధనాధ్యులైనవారియెడల, కృపణాంవృత్తిం=దీనవ్యాపారమును, వృథా=వ్యర్థముగా, మాకృథాః=చేయకుమా-అట్లు దీనత్వము చూపుటవలన నిందమాత్రమే గలుగునుగాని ధనమధికముగాఁ గలుగదనిభావము. ఇందులకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నాఁడు. ఘటః=కుండ, కూపే=(అల్పజలము గల) బావియందును, పయోనిధౌ=సముద్రమునందునుగూడ, తుల్యం = తనకు పరిమితమైనంత, జలం=జలమును, గృహ్లాతి=గ్రహించుచున్నది, పశ్య=చూడుము. ఇట్లని కృపణుని సంబోధిం

చుట తెలియనగును. కుండ కూపమునందుఁ గొంచెముగాను సముద్రమునందు నధికముగాను జలమును గ్రహింపదుగదా. కాఁబట్టి కలిగినంతచుట్టునకు తృప్తి నొంది ధైర్యముతో నుండవలయునుగాని దీనత్వముతో వ్యాకులపడుట తగ దని భావము.

చ. వనజభవుండు నెన్నొనట ॥ నాగ్రసినసొమ్ము ఘనంబొ కొంచెమో
విను మరుభూమి కేఁగిన లభించును మేరువు జేరఁ బోయినక
ధన మధికంబు రాదు కడురదైన్యము మాను ధనాధ్యులందు న
వ్యవనిధి నూతఁ దుల్యముగ ॥ నారి గ్రహించుఘటంబు సూడుమా.

తా. బ్రహ్మ నొసటియం చెంతధనము కలుగునట్లు వ్రాసియున్నాఁడో యంత మాత్రమే కొంచెమైనను తక్కువపడక మరుభూమియందైనను దప్పక దొరకును. బంగారుమయ మగుమేరు పర్వతమునకుఁ బోయినను దానికంటె నెక్కువ దొరక నేరదు. కాఁబట్టి మవస్సున ధైర్యము కలిగియుండుము. ధనవంతులయెగుట దీనత్వము చూపకుము. దీనిచే నీకు నింద గలుగు నేగాని ధన మెక్కువరాదు. కుండ బావి యందునుంచినను సముద్రమున ముంచిినను దన కెంతమితమో యంతజలముమాత్రమే గ్రహించుటఁ జూడుము. ఈదృష్టాంతముచే నెచటికిఁబోయిననుగాని ప్రాప్త మెంతో యంతే లభించునని తలంచి వ్యాకులపడకుండుము.

ఇది నీతిశతకమునందు అర్థపద్ధతివర్ణన మన్నది చతుర్థశకము.

నీతిశతకము - దుర్జనపద్ధతి.

అవ. అర్థము మొదలై నవి గలనాఁ డై నప్పటికిని దుర్జనుని గైకొనరాదని చెప్పనభిప్రాయముతో నర్థపద్ధతి నిరూపించినపిదప దుర్జన పద్ధతిని నిరూపించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అకరుణత్వ మకారణవిగ్రహః, పరధనే పరయోషితి చ స్పృహః॥
సుజనబద్ధజనే వ్యసహిష్ణుతా, ప్రకృతిసిద్ధ మిదంహి దురాత్మనామ్॥

టీ. అకరుణత్వం=(పరదుఃఖములను బోఁగొట్టుకోరిక కరుణ కావున నట్టి) కరుణలేమి-దయాహీనత్వమును, అకారణవిగ్రహః=కారణములేని కలహమును, పరధనే=ఇతరుల ద్రవ్యమునందును, పరయోషితి=పరుని స్త్రీయందును, స్పృహః=ఆశ-పరధన మపహరించుటకును పరభార్యలతో సంభోగించుటకును గోరిక యనుట, సుజన=సజ్జనులయందును, బద్ధజనేషు=చుట్టములయందును, అసహిష్ణుతా=సహింపలేని

తనమును (అను), ఇదం=ఇదియెల్లను, దురాత్మ నాం=దుర్జనులకు, ప్రకృతిసిద్ధం హి=స్వభావసిద్ధ మైనదిగాదా. కావున నట్టివారిని గైకొనరాదని భావము.

తే. కారణము లేనికలహంబు గరుణలేమి

పరవధూపరధనవాంఛ గ బంధుసాధు

జనములం దసహిష్ణుత్వ గ మనఁగ జగతిఁ

బ్రకృతిసిద్ధంబు లివి దుష్టనికరమునకు.

42

తా. కరుణలేమి, కారణములేనికలహము, పరధనములనపహరించుకోరిక, పరస్త్రిలతో సంభోగింపఁదలఁచుట, సజ్జనులయెడలనుబంధుజనులయెడలను నోరుపుచూపకుండుట, ననునిదియెల్ల దుర్జనులకు సహజగుణములు కావున నట్టివారు గైకొనఁదగినవారు.

అవ. కేవలదుర్జనుఁడు త్యజింపఁదగినవాఁడనుట యటుండఁగా నాఁడు తనయవగుణముల నన్నింటిని బోఁగొట్టఁ జాలిన గొప్పలక్షణముతోఁ గూడియున్నప్పటికినిగూడఁ ద్యజింపఁదగినవాఁడే యని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దుర్జనః పరిహర్తవ్యో విద్యయాలంబుతోఽపి నకా॥

మణినా భూషిత సర్పః, కి మసౌ న భయంకరః॥

43

టీ. దుర్జనః=దుష్టుడైనవాఁడు, విద్యయా=వేదవేదాంగాదిమయమైన విద్యచేత, అలంకృతః సకా అపి=అలంకరింపఁబడినవాఁడైనప్పటికిని, పరిహర్తవ్యః=త్యజింపఁదగినవాఁడు, ఏలనఁగా, సర్పః=సర్పము, మణినా=పడగయందలి మాణిక్యముచేత, భూషితః సకా అపి=అలంకరింపఁబడినదైనప్పటికిని, ఆసౌ=ఇది. ఈసర్పమనుట, నభయంకరః కిం=భయము కలుగఁజేయునట్టిది కాదా యేమి-భయంకరమైనదే యగుననుట. ఇచట బింబప్రతిబింబన్యాయముచే ధర్మమును ధర్మియు గెండు వాక్యములందు వేరువేరు నిర్దేశింపఁబడుటచే దృష్టాంతాలంకారము.

తే. విద్యచే భూషితం డయి గ నెలయుచున్న

దొడరి వర్జింప నగు జమీ గ దుర్జనుండు

చారుమాణిక్యభూషితశస్త్రమస్త

కం బయినపన్నగము భయంకరము గాదె.

43

తా. సర్పము పడగయందు రత్నము గలదైనప్పటికినిగూడ నది భయంకరమగుటచే దూరముననే త్యజింపఁదగినది యెట్లుగనో యట్లే దుర్జనుఁడు విద్య గలవాడైనప్పటికిని వానిని దుష్టత్వమునుబట్టి దూరముననే త్యజింపవలయును.

అవ. దుర్జనుఁడు సర్వదూషకుఁడని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బాద్యం ప్రీమతి గణ్యతే వ్రతశుచౌ దమ్భః శుచౌ కై తవం
 శూరే నిర్ఘృణతా మునే ద్విమతితా దైన్యం ప్రియాలాపిని ।
 తేజస్వి న్యవలిప్రతా ముఖరతా వక్తవ్యశః క్లిష్ఠిరే
 తత్తో నామ గుణోభవేత్స గుణినాం యోదర్శనై ర్నాజ్ఞితః ॥

టీ. (దుర్జనైః = దుర్జనులచేత), ప్రీమతి = లజ్జగలవానియందు, బాద్యం = మాం
 ద్యము - చుటుకుదనము లేమి యనుట, గణ్యతే = గణింపఁబడుచున్నది - భావింపఁబడు
 చున్న దనుట. వానిలజ్జను, రోతపుట్టించుపనులను జేయుటకు నెనునీయునట్టి యొక
 గుణవిశేషముగా నెన్నక మందత్వముగా దుష్టు లేన్నుడు రనుట. వ్రతశుచౌ - వ్రత = త
 పము చాంద్రాయణము మొదలైన ననియములచేత, శుచౌ = శుద్ధుఁడైనవానియందు,
 దమ్భః = డంబము, గణ్యతే = గణింపఁబడుచున్నది - వానివ్రతములను అనుష్ఠానములను
 గాఁ దలంపక డంబముగాఁ దలంతురనుట. శుచౌ = (స్వభావముచేతనే బాహ్యంతర
 ములయందు) నిర్మలఁ డైనవానియందు, కై తవం = కపటము (గణింపఁబడుచున్నది) -
 సహజమైన వానిబాహ్యభ్యంతరశుద్ధిని పారమార్థికమైనదానినిగా నెన్నక వేషముగా
 నెన్నుడు రనుట. శూరే = శూరునియందు, నిర్ఘృణతా దయలేనితనము (గణింపఁబడు
 చున్నది) - వానిశూరత్వమును బరాక్రమముగా నెన్నక దయలేమిగా నెంతు రనుట.
 మునో = * మననశీలునియందు. ఆత్మస్వరూపానుసంధానరూపమైన మననము గలవాని
 యం దనుట, విమతితా = మతిలేనితనము - బుద్ధిహీనత (గణింపఁబడుచున్నది) -
 వాని మననమును ఆత్మానుసంధానముగాఁ దలంపక బుద్ధిహీనతగాఁ దలంతురనుట.
 ప్రియ అలాపిని = ఇంపుగా మాటలాడువానియందు, దైన్యం = దీనత్వము (గణింపఁబడు
 చున్నది) - వానిమాటలు శ్రవణానందకరము లగుటను గణింపక దీనోక్తులనుగా
 గణింతురనుట. తేజస్విని = తేజస్సు (ప్రభ లేక ధీరత్వము) గలవానియందు, అవలిప్ర
 తా = గర్వము (గణింపఁబడుచున్నది) - తేజస్సును వానికి స్వభావముగాఁ దలంపక
 గర్వముగాఁ దలంతురనుట. వక్త... స్థిరే - వక్తవ్యః = మాటలాడఁదగిన విషయములందు,
 శక్తిః = ప్రతిభారూపమైన సామర్థ్యముచేత, స్థిరే = నిలుకడయైనవానియందు - చలింపని
 బుద్ధిసామర్థ్యముతోఁ దగిన విషయముల నెత్తి చక్కఁగా సంభాషించువానియం
 దనుట, ముఖరతా = అసంబద్ధప్రలాపము లాడుట - వదరుఁబోతుతనము (గణింపఁబడు
 చున్నది) - వానిని బొంకముగా మాటాడనేర్చినవానినిగాఁ దలంపక వదరుఁబో
 తుఁగా గణింతురనుట. తత్ = తొఁబట్టి, యః = ఏది - ఏగుణము, దుర్జనైః = దుర్జనుల
 చేత, న అజ్ఞితః = తప్పఁపెట్టఁబడనిదో - దూషింపఁబడనిదో, సఃగుణః = అట్టిగుణము,

* మననము అద్వైతపక్షమున ఆత్మైక్యానుసంధానముగాను, విశిష్టాద్వైత
 పక్షమున ఆత్మస్వరూపానుసంధానముగాను చెలియవలయును.

గుణి నాం=గుణవంతులకు, కో నామభవేత్=ఏది కలదు? దుర్జనులు తప్పుపెట్టెనిగుణ మొక్కటియును సజ్జనులకు లేదు. అనగా సజ్జనులగుణము లన్నింటిని దుర్జనులు దూషించుచునే యుండు రనుట.

శా. హీరము్యం జడుఁగాఁగ సువ్రతుని మార్యింగా శుచిం దంభిగా శూరుఁ నిర్దయుఁగా మునిఁ విమతిఁగా १ శ్రోత్రప్రియాలాపు ని స్సారుంగా బలవంతు గర్వితునిగా २ నద్వక్త వాచాలుఁగాఁ గూరుం డెన్ని సుధీగుణంబు దురితాఁరూఢంబుఁ జేయుంగదా. 44

తా. దుర్జనులు సిగ్గుగలవానిని జడునిగాను, తపశ్శాన్త్రద్రాయణాదివ్రతానుష్ఠాన ములచే బరిశుద్ధుఁ డైనవానిని డాంబికునిగాను, ఏవ్రతములేక సహజముగానే లోప లను వెలుపలను నిర్మలుఁడైయున్నవానిని వేషధారిగాను, శూరుని దయలేనివానినిగాను, ఆత్మస్వరూపమును మననము నేయువానిని బుద్ధిహీనునిగాను, చెవుల కింపుగా మాట లాడువానిని దీనునిగాను, తేజస్సు గలవానిని, గర్విఁగాను మంచిసామర్థ్యముతో యుక్తియుక్తముగా మాటాడువానిని వదరుఁబోతుగాను గణించురు. ఇట్లు గుణ వంతు లగువారిగుణములలో నేదిగాని దుర్జనుఁడు దూషింపనిది లేదు.

అన. గుణములను అవగుణములను వరుసగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ లోభ శ్చే దగుణేన కిం పిశునతా య ద్యస్తి కిం పాతకైః
సత్యం చే త్తపసాచ కిం శుచి మనో య ద్యస్తి తీర్థేన కిమ్ |
సౌజన్యం యది కిం బలేన మహిమా య ద్యస్తి కిం మణ్డనైః
సద్విద్యా యది కిం ధనై రపయశో య ద్యస్తి కిం మృత్యునా॥ 45

టీ. లోభః=(ద్రవ్యాదులయందలి) పేరాస, (అస్తి)చేత్=ఉండెనేని, అగుణేన= దుర్గుణముతో, కిం=(పని) ఏమి - ఏమియును లేదనుట-మిక్కిలినిండ కలిగించుటకు లోభ మొకటిచాలును మఱియొకదుర్గుణ మక్కఱలేదనిభావము. పిశునతా=కొండెము చెప్పట- ముఱుగున పరులపై తప్పులెత్తిచూపుట, అస్తియది=ఉండెనేని, పాతకైః కిం=బ్రహ్మహత్యాదిపాతకములతో పనియేమి-సరకములోఁ ద్రోయుటకు కొండెము చెప్పట యొకటియెచాలును మఱియొక పాతక మక్కఱలేదనుట. సత్యం=నిజము పలు కుట, లేక, సమదర్శిత్యము, అస్తిచేత్=ఉండెనేని, తపసాచ కిం=చాన్ద్రాయణాది తపములతో పనియేమి - పరిశుద్ధి కలిగించుటకు సత్యభాషణమే చాలును మఱియొక నియమ మక్కఱలేదనుట. శుచి=(ద్రోహచింతనము మొదలై నవి లేక) శుద్ధమైన, మనః=మనస్సు, అస్తియది=ఉండెనేని, తీర్థేన=ప్రయాగ మొదలైన తీర్థములతో, కిం=పనియేమి- మోక్షమును గలిగించుటకు నిర్మలమైనమన సాకటియే చాలును మఱియొక పుణ్యతీర్థ మక్కఱ లే దనుట. సౌజన్యం=సుజనభావము-మంచితనము,

అ స్త్రీయది=ఉండెనేని, బలేన=బలఁగముతో-పరిజనముతో, కిం=పని యేమి? సర్వకార్యములు నిర్వహించుటకు మంచితన మొకటియే చాలును పరిజనులక్కఱలేదనుట. మహిమా=మాహాత్మ్యము- గొప్పతనము, యది అ స్త్రీ=ఉండెనేని, మడ్డనైః=కుండలహారాదులైన యలంకారములతో, కిం=పనియేమి- అలంకారము నేయుటకు గొప్పతనమే చాలును వేటొకభూషణముకక్కఱలేదనుట. సద్విద్యా=మంచి విద్య, యది అ స్త్రీ=ఉండెనేని, ధనైః కిం=ద్రవ్యముతో పనియేమి? కార్యములను సాధించుటకు మంచివిద్య యొక్కటి చాలును ద్రవ్యముకక్కఱలేదనుట. అపయశః=అపకీర్తి, అ స్త్రీ యది=ఉండెనేని, మృత్యునాకిం=మరణముతో పనియేమి- *అపకీర్తి కలుగుటయే చచ్చుటతో సమానము, నిజముగా చావ నక్కఱ లేదనుట. ఇట్లు విచారింపినవాడై పురుషుఁడు సద్గుణములనే యార్జింపవలయును. లేనియెడల దుర్జనత్వ మతిసులభముగాఁ బట్టువడునని యిచట వాక్యశేషముగా నూహించుకొనదగు.

చ. వగ గొనులోభముం బిశునశభావము సత్యము చిత్త శుద్ధియుం
దగునుజనత్వము[†] సుమహితత్వము విద్యయు లోకనిందయుం
దగిలిన దుర్గుణంబు దురితంబుఁ దపంబునుఁ దీర్థసేవ భృ
త్యగణము సామ్మలుం ధనచరయంబును జాపును వేటయున్నదే.

తా. లోభముకంటె మిక్కిలి నిందావహమైన దుర్గుణము లేదు. కొండెము చెప్పటకంటె మిక్కిలి నరకములోఁ గూల్చునట్టిపాతకము లేదు. సత్యము చెప్పట కంటెఁ బవిత్రమైననియమము లేదు. †నిర్మలమగు మనస్సుకంటె మోక్షదాయకమైన పుణ్యతీర్థము లేదు. మంచితనముకంటె నన్నిపనులు నిర్వహించునట్టిపరిజనము లేదు. గొప్పతనముకంటె మించినయలంకారము లేదు. మంచివిద్యకంటె మించినధనము లేదు. అపకీర్తికంటె ఘోరమైనమరణము లేదు.

అవ. కవి యొకానొకయనుభవశాలి పడినకష్టములను దనతోఁ జెప్పునట్లు అభినయించి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శశీ దివసధూసరో గళితయావనా కామినీ

సరో విగతవారిజం ముఖ మనక్షరం స్వాకృతేః |

ప్రభు ర్ధనపరాయణః సతతదుర్గతి స్సజ్జనో

నృపాల్లణగతః ఖలో మనసి నప్త శల్వాని మే ||

46

టీ. దివసధూసరః=దివసపగటియందు, ధూసర=కాంతిమాసిన, శశీ=చంద్రుఁడును, గళితయావనా=జాటిపోయినయావనముగల-ఎలప్రాణముగఁజచ్చినట్టి, కామినీ=

*సమాఖిలసృచ్చాక్షిరిర్దణాదతిరచ్యతే అనుభగవద్గీతావాక్యమిచటననుసంధేయము. †యస్సాస్త్విత్తతీర్థం భజతే వినిష్క్రియః స సర్వవి త్సర్వతోఽమృతోభవేత్ అనుట యిచట ననుసంధేయము.

స్త్రీయును, విగతవారిజం=పోయినతామరపువ్వులు గల-తామరపువ్వులులేని, సరః=కొలనును, సు ఆకృతే = మంచియాకారము గలవానియొక్క-సుందరపురుషునియొక్క, అనక్షరం=అక్షరములేని- శాస్త్రములు చదివినట్టిదికాని, ముఖం=ముఖమును, ధనపరాయణః=ధనమందు పేరాసగల, ప్రభుః=రాజును, సతతదుర్గతిః=నిరంతరమును దారిద్ర్యము గలిగియున్న, సజ్జనః=సత్పురుషుఁడును, నృప ఆజ్ఞా గతః = రాజగృహమును బొందిన-రాజగృహమునందు వర్తించునట్టి, ఖలః=దుర్జనఁడును (పేఁడు రాజుచెంతనుండి యితరులకు విఘాతము సేయువాఁ డగుటచే నిట్లు చెప్పఁబడెను), అని యిట్లు, సప్త=ఏడును, మే=నాయొక్క, మనసి=మనస్సునందు, శల్యాని=శూలములు-శూలములవలె సహింపరాని దుఃఖమును బుట్టించునవి యనుట. శల్యములనుటయే మిక్కిలి కష్టమును చెలుపునట్టిమాటయని తెలియవలయును. ఇచ్చట అప్రకృతములైనది వసనూసరచంద్రాదులకును ప్రకృతమైన ఖలునికినిసమానమగు దుఃఖహేతుత్వమువలనఁ గలిగిన సామ్యముచే ఉపమాభావము గమ్యమగుచున్నది గాన దీపకాలంకారము.

చ. దినమలినాంగుఁ డైనహిమరదీ ప్తియుఁ బ్రాయము దప్పనాతియుఁ
వనరుహశూన్య మాకొలను १ వర్ణితరూపునిరక్ష రాన్యముఁ
ధనపరుఁ డైనరాజు సతతలంబును లేమిని గుందు సాధువుఁ
జనపతిచెంత దుర్జనుఁడు १ శల్యము లే డివి నామనంబునన్. 46

తా. పగటియందుఁ దేజస్సు మాసినచంద్రుఁడును, యావనము గడచిపోయిన స్త్రీయును, తామరలా లేనికొలఁకును, చదువులేనిసాగసుకాఁడును, మిక్కిలిద్రవ్యాశ గలరాజును, నిరంతరమును దరిద్రుఁ డైనసజ్జనఁడును, రాజుచెంత నుండి యితరుల కార్యములకు విఘాతము సేయుచుండు దుర్జనుఁడును అను నీయేడుగురు మనస్సున నాటినశూలములవలె దుస్సహమైన దుఃఖమును గలిగింతురు.

అవ. దుష్టరాజలక్షణమును దృష్టాంతముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ న కశ్చి చ్చణ్డకోపానా, మాత్రీ యో నామ భూభుజామ్ |

హోతార మపి జుహ్వీనం, స్పృష్టో దహతి పావకః ||

47

టీ. చణ్డకోపానాం=తీక్ష్ణమైనకోపము గలవారగు - ఉగ్రులైనట్టి, భూభుజాం= రాజులకు, కశ్చిత్=ఎవఁడుగాని, ఆత్మీయః = తమవాఁడు- తమ ప్రేమకుఁ బాత్రుఁడై యుండునట్టివాఁడనుట, ననామ=కాఁడుగదా-వారికిఁ దమవాఁడుగాఁ బ్రసిద్ధిసొందినవాఁ డొక్కఁడును లేఁడనుట-ఎట్లొక్కొక్క వారికి హితము సేయుచుండువాఁడు వారివాఁడే యగునుగదా యనఁగాఁ గానేరఁడని దృష్టాంతము చూపుచున్నాఁడు. జుహ్వీనం అపి=వేలుచున్నవాఁ డైనను-నెయ్యి పురోదాశము మొదలయినవి యొసంగి యుమహిమముచేసి

SRI JAGANNATHJI VISHNUPADA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR

వానిని- యజ్ఞము సేయుచున్న వానిని, పావకః=అగ్ని, స్పృష్టఃసక=తాఁకఁబడిన వాఁడై, దహతి=దహించుచున్నాఁడు. అలంకారము దృష్టాంతము.

క. మనుజులలో నెవ్వఁడు దగఁ

దననాఁ డనువాఁడు దుష్టధరణీశునకుం

దనకయి వ్రేలిమి వ్రేల్చెడు

జనునితనువుఁ గాల్పు నాయుఁనఖుఁ డదయుం డై.

47

తా. మండుచుండునగ్నికి యజించునట్టివాఁడు నెయ్యి మొదలైనవి యర్పించి యుపచరించుచున్నప్పటికిని గూడ నది తన్నుఁ దాఁకినయెడల వానిని దహింపక విడువదు. అట్లే కోపముచే మండుచుండురాజులకు నెంతసీతము సేయువాఁడుగాని వారికిఁ బ్రేమపాత్రుఁడై వారివాఁడని చెప్పదగినవాఁ డొక్కఁడును లేడు. కాఁబట్టి వారి నాశ్రయింపదగదు.

అవ. నారిని గొలుచుట మిక్కిలి కష్ట మగుటవలన నారి నాశ్రయింపఁ దగ దని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మానా న్ముకః ప్రవచనపటు ర్వాచకో జాల్పకో నా

ధృష్టః పార్శ్వే భవతి చ వసక్ దూరతోఽప్యప్రగల్భః॥

తౌన్త్యా భీరు ర్యది న సహతే ప్రాయశో నాభిజాతః

సేవాధర్మః పరమగహనో యోగినా మ ప్యగమ్యః॥

48

టీ. మానాత్=మానమువలన-ఏమియుఁబలుకకుండుటవలన, మాకః=మాఁగ, భవతి=అగుచున్నాఁడు- సేవకుఁడుఅని శేషము మీఁదనెల్లఁగూర్చుకొనునది. సేవకుఁడు భయభక్తులచేమాటుపలుకక మిన్నకుండినయెడలవానినిమాఁగ వాఁడనినిందింతురనుట- ఇట్లేయంతటను భావము గ్రహించునది. ప్రవచనపటుః=చక్కఁగా మాటలాడుట యందు సామర్థ్యము గలవాఁడు, వాచకః=మిక్కిలి మాటలాడువాఁడుగాఁ గాని, జాల్పకఃవా= అసంబద్ధముగామాటలాడువాఁడుగాఁగాని, (భవతి=అగుచున్నాఁడు), పార్శ్వే=సమీపమునందు, వసక్=వసించువాఁడు, ధృష్టః=భయభక్తులులేనివాఁడు, (అగుచున్నాఁడు), దూరతః=దూరముగా, వసక్ అపి=ఉండువాఁడైనను, అప్రగల్భః=ప్రాణి లేనివాఁడు-దిట్ట గానివాఁడు (అగుచున్నాఁడు), తౌన్త్యా=(అవమానాదులు గలుగు చున్నను) క్రోధము నడ్డగించునట్టి గుణవిశేషమైన ఓర్పుచేత (కూడినవాఁ డైనయెడల), భీరుః=భయశీలుఁడు (అగుచున్నాఁడు), సహతే యది = (అవమానాదులను) ఓర్చుకొననియెడల, ప్రాయశః = తఱచుగా- మిక్కిలి, అభిజాతః = మంచిఫలమునఁ బుట్టినవాఁడు, న = కాఁడు, కాఁబట్టి,

పరమగహనః- పరమ=మిక్కిలియు, గహనః=మరవ గాహ మైన- గ్రహింపసాధ్యము కాని, సేవాధర్మః=పరిచర్య సేయుటయనుకర్తయు, యోగి నాంజలి=యోగులకుఁగూడ-కాలత్రయాభిజ్ఞులకుఁగూడ-ఇంద్రియములకుఁ గోచరముగాని వస్తువుల నెఱుఁగునట్టివారికిఁగూడననుట, అగమ్యః=తెలిసికొనుటకు సాధ్యముకానిది-ఆవాక్తాననగోచరమైన పరబ్రహ్మమునుగూడ ధ్యానాదులచేఁ గనుఁగొన నేర్చినట్టి యోగులకుఁపైతము దీనినిగనుఁగొనుట సాధ్యముకాదనిభావము. రాజులను సేవించునప్పుడు మానాదులను జూపినయెడల నొక్కొక్కటికి నొక్కతప్పు వారుపెట్టెదరు. కావున నవి లేనట్టిసేవ ననుష్ఠింపవలయును. ఆయిన నట్టిసేవాధర్మము గగనారవిందమువలె కలుగ నేకలుగదు. అది బ్రహ్మకునుచెలియదు. కాబట్టి యట్టిధర్మము అనుష్ఠించుట దుష్కరమనియాశయము. ఇచట సేవాధర్మము యోగులకు గమ్యమైయుండినను దానికి నగమ్యత్వము నెప్పుటవలన సంబంధముండఁగా నసంబంధమును జెప్పెడియతిశయోక్తి యలంకారము.

ఉ. మానముచేత మూఁగయు నగమంచితవక్త ప్రలాపి చెంగటం

బూని వసింప దిట్ట దమగముండట దవ్వగ నుండెనేని శా

లీనుఁడు దాల్చి భీరుఁ డవగలిప్తుఁడు దాలిమి లేనిబంటు భూ

జానులసేవ దుష్కర మగ్రసాధ్యము యోగులకై న నిర్ధరన్. 48

తా. రాజులకు సేవకుఁ జేమియుఁబలుకువండిన, వాఁడుమూఁగవాడనియుఁ, జక్కఁగా మాటాడఁజాలినయెడల మితివీటిగాని (లేక) తాఱుమాఱుగాఁ గాని మాటాడువాడనియు, దగ్గఱ నిలుచున్నయెడల భయభక్తులులేనివాఁ డనియు, దూరమునందు నిలుచుకొన్నను గట్టివాఁడు కాడనియు, నవమానాదుల నోర్చుకొనువాఁడైనయెడలఁ బితృకి యనియు, నోర్చుకొననియెడల మిక్కిలి మంచికలమునఁ బుట్టినవాఁడు కాడనియుఁ జెప్పదురు. కావున వారలను సేవించువిధ మిట్టిదట్టిదని గ్రహించుట మిక్కిలి యశక్యముగా నున్నది. వేయేల, ఇంద్రియగోచరములుగాని వస్తువుల నెఱుఁగునట్టియోగులకుఁగూడ దానిని చెలిసికొనుట సాధ్యము కాదు.

అవ. వేయేల, దుర్జను లగుప్రభువులయెదుట నిలుచుటకుఁగూడ నెవ్వనికి శక్యము గా దని చెప్పుచున్నాఁడు,

శ్లో॥ ఉద్భాసితాఖిలఖిలస్య విశ్వజ్ఞలస్య

ప్రోద్ధాధవిస్తృతనిజాధమకర్తవృత్తైః।

దైవా దనాప్తవిధవస్య గుణద్విషోఽస్య

సీచస్య గోచరగతైః సుఖ మాస్యతే కైః॥

49

టీ. ఉద్భాసిత=ప్రకాశింపఁ జేయఁబడిన, అఖిల ఖిలస్య=సమస్త దుర్జనులు గలవాఁడును-అధికారములనొసంగి దుర్జనుల నెల్ల ముందటికిఁ దెచ్చినవాఁ డనుట-సజ్జ

నులను ద్వేషించుటవలన ననిభావము, విశృంఖలస్వభావములనుబాటింపక విచ్చలవిడిగాఁ బ్రవర్తించువాఁడును, ప్రోద్బాధ...వృత్తేః-ప్రోద్బాధ=మిక్కిలి, విస్తృత=మఱవఁబడిన, నిజ=తనదైన, అధమకర్తవృత్తిః=(పూర్వపు)నీచకృత్యములచేతనైనజీవికగలవాఁడును-తాను బూర్వము జరపుచుండిన నీచపు బ్రతుకు నిపుడు బొత్తిగా మఱచినవాఁడును-మిక్కిలి లజ్జాహీనుఁడనిభావము, దైవాత్=దైవికముగా-అదృష్టవశమున, అవాప్తవిధవస్య=అప్పుడు కలిగినయైశ్వర్యసంపత్తి గలవాఁడును, గుణద్విషః=సుగుణముల నిండించునట్టివాఁడును అగు, ఆస్య నీచస్య=ఈనీచునియొక్క-నీచుఁడైన యీ పూర్వోక్తప్రభువుయొక్క, గోచరగతైః=దేశమందు వసించునట్టి-ఎఱుకకందినట్టి-లేక, పాలంబడినట్టి యనియుఁ జెప్పవచ్చును, కైః=ఎవ్వరిచేత, సుఖం=సుఖముగా, ఆస్యతే=ఉండఁబడుచున్నది-ఎవరును దుఃఖములేక యుండరనుట. కాఁబట్టి నీచుల నాశ్రయింపఁదగదనిభావము. ఇచట 'ఉద్భాసిత' ఇత్యాదిపదార్థము విశేషణగలిచే సుఖస్థిత్యభావపదార్థమునకు హేతు వగుటవలన పదార్థహేతుకకావ్యలింగమలంకారము.

చ. ఖలు లగువారలం దురధిరకారనమరులఁజేసి తా నిర

ర్గళగతియై నికృష్టనిజరకర్తము విస్తృతిపా లొనర్చి ని

శ్చలగుణవైరియై విధివశంబున సంపద గాంచి త్రుళ్లుచున్

మెలఁగునృపాలుదేశమున ౧ మేలు లభించునె యెట్టివారికిన్. 49

తా. సజ్జనులనొల్లక దుర్జనుల కధికారములిచ్చి వానికివన్నెకుఁ దెచ్చినట్టివాఁడును, ఇదితగును ఇది తగదని విచారింపక విచ్చలవిడిగాఁ బ్రవర్తించువాఁడును లజ్జాహీనుఁడగుటవలనఁ దాను బూర్వమునీచకృత్యములచేఁ గడపినబ్రతుకునుమఱచి యదృష్టవశముగా నప్పుడు కలిగిన యైశ్వర్యముచే మదించి మంచిగుణముల నొల్లక యుండువాఁడును, గావున నీచుఁడు నైనట్టిప్రభువుయొక్క దేశమందు వసించునట్టివాఁడెవ్వఁడును సుఖముగా నుండఁడు.

అవ. దుర్జనులయొక్కయు సుజనులయొక్కయు స్నేహములరీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆరమ్భగుర్వీక్షుయిణీ క్రమేణ, లఘ్వేపురావృద్ధి ముపైతి పశ్యాత్ ।

దివస్య పూర్వార్థపరార్థభిన్నా, ఛాయేవ మైత్రీ ఖలసజ్జనానామ్ ॥ 50

టీ. ఖలసజ్జనానాం=దుర్జనులయొక్కయు సుజనులయొక్కయు, మైత్రీ=చెలిమి, దివస్య=పగటియొక్క, పూర్వార్థ...భిన్నా-పూర్వార్థ=ముందటినగముచేతను, పరార్థ=వెనుకటి సగముచేతను, భిన్నా=వేఱువేతైన, ఛాయాఇవ=నీడవలె - పగటియందు మొదటిభాగమున నొకవిధముగాను వెనుకటిభాగమున వేఱువిధముగాను నిట్లు రెండుభాగములచే రెండువిధములుగా వేఱుపడియున్న నీడవలె ననుట,

ఆరమ్మ గుర్వీ-ఆరమ్మ=ఆరంభించునమయమున, గుర్వీ=గొప్పది- పెరుగునట్టిదనుట,
క్రమేణ=కాలక్రమమున-ప్రాద్దెక్కుకొలదిని, త్తయిణీ=తగ్గునట్టిది - దినపూర్వభా
గపునీడ యిట్లనుట, పురా=మొదట, లఘ్వే=చిన్నది, పశ్చాత్=వెనుక, వృద్ధిం=పెరు
గుటను, ఉపైతి=పొందుచున్నది-ఇట్టిది వెనుకటిభాగపునీడ యనుట. ఇచట యథా
సంఖ్యము ఉపమ అను నలంకారములు రెంటికి సంకరము.

తే. మొదలఁ జూచిన గడుగొప్ప నీ పిదపఁ గుఱుచ

యాదిఁ గొంచెము తర్వాత నధిక మగుచుఁ

దనరు దినపూర్వపరభాగభవిత మయిన

చాయపోలికఁ గుఱననభజనులమైత్రి.

50

తా. దుర్జనులమైత్రి ప్రాద్దటిపూటనీడవలె మొదటఁ బెద్దదిగా నుండి క్రమ
క్రమముగా క్షీణించిపోవును. సజ్జనులమైత్రియో మాపటిపూటనీడవలె మొదటఁ
జిన్నదై పిదపఁ పెరుగుచు వచ్చును. ఈరెంటిలో నేది యుక్తమో దానిని గుఱుఁ
డైనవాఁడు నైకొనవలయును.

అవ. 'అకరుణత్వ మకారణవిగ్రహః' అనుచో దుర్జనుఁడు
నిష్కారణముగా వైరము చూపు నని చెప్పినవిషయమునే మరల విశ
దముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మృగమీనసజ్జనానాం, తృణజలసంతోషవిహితవృత్తీనామ్ |

లుబ్ధకధీవరపిశునా, నిష్కారణ మేవ వైరిణో జగతి॥

51

టి. తృణ...వృత్తీనాం-తృణ=గడ్డిపఱకలచేతను, జల=నీటిచేతను, సంతోష=
(జైవవశమున లభించినదానిచేతనే మనస్సునఁబొందు) సంతృప్తిచేతను, విహిత=
కల్పింపఁబడిన, వృత్తీనాం = జీవనముగల-ఒరులను బీడించి పొట్టపోసికొనక దొర
కినదానితో నెప్పుదిగాఁ గాలము గడపునట్టి యనుట, మృగమీనసజ్జనానాం-మృగ=
మృగములకును, మీన=చేపలకును, సజ్జనానాం=సాధువులకును, లుబ్ధ...పిశునాః-
లుబ్ధక=బోయవాండ్రును, ధీవర=చేపలనుబట్టు జాలరివాండ్రును, పిశునాః=కొండె
గాండ్రును, జగతి=భూమియందు, నిష్కారణంఏవ=కారణము లేకయే, వైరిణః=
శత్రువులు-ఘాతుకు లనుట. ఇచట తృణవిహితవృత్తు లగుమృగములకు లుబ్ధకులు
నిష్కారణముగా వైరులు అని యీతరున నొక్కొక్కటికి యథాక్రమముగా నన్వ
యము కలుగుటచే క్రమ మను నామాంతరముగల యథాసంఖ్య మలంకారము.

తే. కనవుచే నీటిచే మోదకలనచేత

బ్రతుకు మృగమీనసజ్జననప్రకరమునకు

శబర కైవర సూచక ప్రజనులు జగతిఁ

గారణము లేనిపగవారు ౧ గారె తలఁప.

51

తా. ఇతరుల నొక్కరినిగాని పీడించి పొట్టపోసికొనక గడ్డిపరకలచేత జింక మొదలైన మృగములును, నీళ్లచేతఁ జేఁపలును, నొరకినదానితోఁ దృప్తి నొంది సజ్జ నులును, దమతమకాలములను గడపుదురు. ఇట్లుండినను మృగములకు బోయవాం డ్రును, జేఁపలకు జాలరివాండ్రును, సజ్జనులకుఁ గొండెగాండ్రును గారణములేకయే విరోధులై యున్నారు.

ఇది నీతిశతకమునందు దుర్జనపద్ధతివర్ణనమన్నది పంచమదశకము.

నీతిశతకము - సుజనపద్ధతి.

అవ. దుర్జనపద్ధతికి వ్యతిరిక్త మైనలక్షణములతో సుజనపద్ధతిని నిరూపించువాడై మొదట నాదరాతిశయమువలన సుజనులకు నమస్కరించుచున్నాడు.

శ్లో॥ వాఙ్మా సజ్జనసజ్జతౌ పరగుణే ప్రీతి ర్గురౌ నమ్రతా
విద్యాయాం వ్యవసం స్వయోషితి రతి ర్లోకాపనాదా భ్యయమ్॥
భక్తి శ్శూలిని శక్తి రాత్తదమనే సంసర్గముక్తిః ఫలై
రేతే యేషు వసన్తి నిర్మలగుణా స్తేభ్యో నమః కుర్తహే॥ 52

టీ. సజ్జనసజ్జతౌ = సాధువులతోడి సాంగత్యమున, వాఙ్మా = అభిలాష. దుర్జ నులకుంబోలె నెగటుకొదనుట. ఇట్లే దుష్టులవిరుద్ధలక్షణము లెల్లఁ జెప్పఁబడియుం డుట యూహ్యము. సజ్జనసాంగత్యము మోక్షసాధకమగుటచే దానియం దభిలాష యనిభావము. అది మోక్షసాధకమగుట జ్ఞానవాసిష్ట్యమునందు * మోక్షద్వారే ద్వార పాలా శ్చత్వరః పరికిరీతాః శమో విచారః సంతోష శ్చతుర్థః సాధుసజ్జమః॥' అని యును, శ్రీమద్భాగవతమున † మహాత్మేనాం ద్వార మాహు ర్విముక్తేః' అనియు నిందు ‡ 'చేతః ప్రసాదయతి దిక్షు తనోతి కీర్తిం సత్సద్గుతిః కథయ కిం నకరోతి పుంసామ్' అనియును జెప్పఁబడియున్నవి. పరగుణే = ఇతరులగుణమునందు, ప్రీతిః = సంతోషము-దుష్టులవలె తప్పు పెట్టుట కొదనుట. దీనిని గుఱించి యిందె 'పరగుణ

* మోక్షద్వారమున, శమము విచారము సంతోషము నాలుగవది సాధు సంగమము అని నలుగురు ద్వారపాలకులుండునట్లు చెప్పఁబడియున్నారు.

† మహాత్ములను సేవించుటను మోక్షమునకుఁ బోవుద్వారమునుగాఁ జెప్పుదురు.

‡ చూడు 22 పుట, 20 శ్లోకము.

పరమాణూఁ పర్యవృత్తికృత్య నిత్యం నిజహృది వికసంతః సన్తి సంతః కియంతః' అని
మీఁదఁ జెప్పఁబడుచున్నది. గురొ=విద్య నుపదేశించువానియందు, నమ్రతా= (భక్తి
శ్రద్ధాభరముచే) అణగియుండుట-గర్వోద్రేకము లేకుండుట, దీనిని గుఱించి
†'యస్య దేవేపరాభక్తి ర్యథాదేవే తథాగురౌ' తస్యైతే నిఖిలాహ్యర్థాః ప్రకాశస్తే
మహాత్మనః॥' అనియు, ‡ 'గురుర్భూత్య గురుర్విష్ణు ర్గురుర్దేవో మహేశ్వరః|గురుస్సా
క్షాత్పరంబ్రహ్మ తస్యై శ్రీగురవే నమః॥' అనియు శ్రుతిస్మృతులు చెప్పుచున్నవి.
విద్యాయాం = వేదాంతాదివిద్యల నభ్యసించుటయందు, వ్యసనం = ఆసక్తి-విద్య
మోక్షసాధనమును బ్రహ్మజ్ఞానము నొసంగునదియు నగుటచే దానియం దాసక్తి
యని భావము. జూదముమొదలైనవానియందు కాదనుట, స్వయోషితి = తనభార్య
యందు, రతిః=సంభోగము-పరభార్యలయందు కాదనుట; ¶ 'రమ్యం కులస్త్రీరతమ్'
అను వచనమునుబట్టి స్వభార్యతోమాత్రమే సుజనులు సుఖింతురని భావము. లోక
అపవాదాత్=లోకనిందవలన, భయం=భయము-సిగ్గుమాలియుండుట కాదనుట,
§ 'లోకాపవాదో బలవానితి సత్యవతీ శ్రుతిః' ఇత్యాదివచనముంబట్టి లోకాపవాదము
బలిష్ఠమైన దగుటచే దానికి సుజనులు భయపడుదురనిభావము. శూలిని=పరదైవమగు
శివునియందు, (పాతాం) చక్రిణి=విష్ణువునందు, భక్తిః=అనురాగము-తృప్తదేవతల
యందుఁ గాదనుట, † 'శివేభక్తిః శివేభక్తిః' ఇత్యాది వచనములందు శివభక్తికి
శ్రుతులు ప్రాశస్త్యము చెప్పటవలన శివునియందు భక్తి కలిగియుండు రని భావము.
ఆత్మదమనే (సతి) = తన కవమానము కలుగుచుండఁగా, శక్తిః= సామర్థ్యము-
పరాక్రమించుట-ఉపశాంతితో (అనఁగా ఓర్పుతో) మిన్నకుండుట కాదనుట;॥
'అన్యదా భూషణం పుంసాం శమో లజ్జేవ యోషితాం | పరాక్రమః పరిభవే వై
యాత్యం సురతేష్వివ' అను వచనముంబట్టి పరిభవము కలిగినేని పరాక్రమము
చూపుదు రని భావము. ఖలైః (సహ) = దుర్జనులతోడ, సంసర్గముక్తిః=సాంగ

† ఎవనికి దేవునియందును, దేవునియం దెట్లో యట్లే గురువునందును, ఉత్క్ర
ష్టమైన భక్తి గలదో యామహాత్మునికే యీసమస్తవిషయములు స్పష్టముగాఁ దెలియు
చున్నవి.

‡ గురువే బ్రహ్మ. గురువే విష్ణువు. గురువే పరమేశ్వరుఁడు. గురువే సాక్షా
త్పరబ్రహ్మము. అట్టి శ్రీగురువునకు నమస్కారము.

¶ కులస్త్రీసంభోగ మిందైనది.

§ లోకనింద బలముమైన దని చెప్పుశ్రుతి సత్యమైనది.

† శివునియందుభక్తి శివునియందుభక్తి.

॥ సురతము తప్పఁ దక్కినకాలమునందు స్త్రీలకు లజ్జవలె, పరిభవములేని
కాలమునందుఁ బురుషులకు శమము భూషణ మగును. స్త్రీలకు సురత(కాల)ములందు
దిట్టతనము (లజ్జలేమి)నలె, పురుషులకు పరిభవమునందు పరాక్రమము భూషణము.

త్యము వదలుట-వారితో సాంగత్యముచేసుకొనుట కాదనుట; * 'దుర్జనం దూర తస్యజీత్'† 'దుర్జనః పరిహర్తవ్యః' ఇత్యాదివచనములంబట్టి దుష్టసహవాసము మానుచురని భావము. ఏతేఃకః (చెప్పఁబడిన), నిర్మలగుణాః = (సజ్జనసాంగత్యము గోరుట మొదలైన) కళంకము లేనిగుణములు, యేషుః ఏపురుషులయందు, వసన్తి = వసించుచున్నవో, తేభ్యః మహద్భ్యః = ఆ మహాత్ములకొఱకు, నమస్కుర్మహే = సమస్కరించుచున్నారము. ఇట్టి గొప్పగుణములతోఁ గూడినవారే నమస్కరింపఁ దగినవారని భావము.

మ. సుకృతిశ్రేష్ఠులగోష్ఠియుం బరగుణార్హస్తామంబునం బ్రీతి దే
శికసంసేవయు విద్యయందు రుచి స్వరస్త్రికేళి లోకాపవా
దకథాభీతియు విష్ణుభక్తి దమనోద్యచ్ఛక్తియు సాధుదూ
షకసాంగత్యవిముక్తియుం గలమనీషావంతులం గొల్పెదన్. 52

తా. సజ్జనసహవాసమును గోరుట, పరులగుణములకు సంతోషించుట, విద్య నుపదేశించు గురువునకు భయభక్తులచే నణఁగియుండుట, వేదాంతాదివిద్యల నభ్యసించుట కాసక్తి, స్వభార్యతోమాత్రము సంభోగించుట. లోకనిందకు వెఱచుట, శివునియందు భక్తి, అవమానము కలిగ నేని పరాక్రమించుట, దుర్జనులతోడిసహవాసము వదలుట, యనెడి యీ నిర్మలగుణము లెవ్వరికిఁ గలవో యట్టిమహాత్ములే నమస్కరింపఁ దగుదురు గాన వారికి నమస్కారము.

అవ. సుజనులకు స్వభావసిద్ధము లైనగుణములను జెప్పచున్నాఁడు.
శ్లో॥ విపది ధైర్య మ భాభ్యుదయే శూమా
సదసి వాక్పటుతా యుధి విక్రమః |
యశసి చాభిరతి ర్వ్యసనం శ్రుతే
ప్రకృతిసిద్ధ మిదం హి మహాత్మనామ్ || 53

టీ. విపది=ఆపత్కాలమందు, ధైర్యం=ధైర్యము-నిర్వికార చిత్తము(అనఁగా కలఁకనొందనిమనస్సు). గలిగియుండుట-దీనత్వముకాదనుట; అథ=పిదప, అభ్యుదయే=సంపదయందు, శూమా=సహించుట-మన్నించుట-ఉగ్రతకాదనుట; సదసి=రాజునువిద్వాంసులునుండు సభయందు, వాక్పటుతా=చక్కఁగామాటాడుకత్తి-లేకసరసవచనరచనాచాతుర్యము-మూఁగవలెనుండుట కాదనుట; యుధి=యుద్ధరంగమందు, విక్రమః=పరాక్రమము-పలాయనము కాదనుట; యశసి=కీర్తియందు, అభిరతిః=సంపాదించవలయునను కోరిక-అనాదరము కాదనుట; శ్రుతే = వేదశాస్త్రముల నభ్యసించుటయందు, వ్యసనం=ఆసక్తి-హేయముగాఁ దలఁచుట కాదనుట; ఇదం=

* దుర్జనుని దూరముననే విడువవలయును.

† దుర్జనుఁడు పరిహరింపవలయువాఁడు.

ఇది-ఈ చెప్పఁబడినదంతయు, మహాత్మనాం=మహానుభావులకు, ప్రకృతిసిద్ధంహి=స్వభావసిద్ధమైనదిగాదా.

ఉ. ఆపదలందు ధైర్యగుణ శ్రమంచితసంపదలందుఁ దాల్చియున్
భూపసభాంతరాళమునఁ గల బుష్కలవాక్చతురత్వ మాజి బా
హోపటుశక్తియున్ యశముగనం దనురక్తియు విద్యయందు వాం
ఛాపరివృద్ధియున్ బ్రకృతిశిష్టగుణంబులు సజ్జనాళికిన్. 53

తా. ఆపత్కాలమందు మనోధైర్యము కలిగియుండుట, సంపద కలిగినప్పుడు ఓర్పు కలిగియుండుట, రాజును బండితులను గలసభలందుఁ జక్కఁగా నేర్పుతో మాటలాడుట, యుద్ధమునందుఁ బరాక్రమము నెఱపుట, కీర్తి నార్జింపవలయుననుకోరిక, వేదశాస్త్రము లభ్యసించుటయం దాసక్తియ నెడియగుణములన్నియు మహాత్ములైనవారికి స్వభావసిద్ధములుగా నుండును.

అవ. సజ్జనులకు మణిసువర్ణాదులచే జేయఁబడుహారకటకాది ప్రసిద్ధభూషణములు భూషణములు గావనియు, వారిభూషణము లా ప్రసిద్ధభూషణములకంటె వేఱువిధముగా నుండు ననియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కరే శ్లాఘ్య స్త్యాగః శిరసి గురుపాదప్రణయితా
ముఖే నత్యా వాణీ విజయి భుజయో ర్వీర్య మతులమ్ |
హృది స్వచ్ఛావృత్తిః శ్రుత మధిగతం చ శ్రవణయో
ర్విన్యా వ్యైశ్వర్యేణ ప్రకృతిమహతాం మణ్డన మిదమ్ || 54

టీ. కరే=హస్తమునందు, శ్లాఘ్యః=సకలలోకప్రశస్తమైన, త్యాగః=దానము, మణ్డనం=భూషణము-కంకణములు కాదనుట, ఇందు *దాసేన పాణి ర్నతు కంబుజేన' అని మీఁదఁ జెప్పబడుచున్నది; శిరసి=శిరస్సునందు, గురు...ప్రణయితా-గురుపాద=గురువుయొక్క పాదములందు, ప్రణయితా=(మొక్కుటకు) ఆసక్తి (భూషణము)-మణిసువర్ణమయకోటిరారులు కావనుట; ముఖే=ముఖమునందు, సత్యావాణీ=సత్యమైనవాక్కు-నిజముచెప్పట (భూషణము)-తాంబూలచర్మణాదులు కావనుట; భుజయోః=బుజుములందు, అతులం=సమానములేనిదియు, విజయి=జయశీలమైనదియును అగు, పీర్యం=బలము, (భూషణము)-బాహువులు మొదలైనవి కావనుట; హృది=(వృత్తిపరముగా)మనస్సునందు, (భూషణపరముగా)వృష్ణలమునందు, స్వచ్ఛావృత్తిః=నిర్మలమైనవ్యాపారము (భూషణము)-హారాదులు కాదనుట; ఇచట స్వచ్ఛవృత్తి మండనముగా నిరూపితముగాదా. అయిననుస్వచ్ఛవృత్తికి స్థానము అంతరంగము, మండనమునకు స్థానము వక్షము, కాబట్టి రెంటికిని బొసఁగునట్లుగా

*చూ॥ నీతిశతకము-పరోపకారపద్ధతి, 63 శ్లోకము.

నారెంటికిని బర్యాయ మగు హృత్ శబ్దమును బ్రయోగించినాఁడని తెలియవలయును. శ్రవణయోః=రెండుచెవులయందు, అధిగతం=పొందఁబడిన-వినఁబడిన యనుట, శ్రుతం=శాస్త్రము (భూషణము)-కుండలములు కావనుట-ఇందే 'శ్రోత్రం శ్రుతేనైవ న కుణ్డరేన' అని మీఁదఁ జెప్పఁబడును. ఇదం=ఇది-ఈ చెప్పఁబడిన దానాదులన్నియు ననుట, విశ్వర్యేణవివా=భవనత్వసంపత్తి లేకపోయినను, ప్రకృతిమహతాం=స్వభావముచేత మహాత్ములైనవారికి-సుజనత్వము గలవారి కనుట, మణ్డనం=భూషణము. హరకంకణాది ప్రసిద్ధభూషణములకంటె దానాదిరూపములైన భూషణములే లోకోత్తరమైన రామణీయకత్వమును గలిగించు నని భావము. భూషణమునకుఁ గారణమైన ద్వైశ్వర్యము లేకపోయినను విశ్వర్యమునకు ఫలమైన భూషణము వ్యక్తమగుటచే నిచట నలంకారము విభావన.

చ. కరమున నిత్యదానము మురళింబున సూన్యతవాణి యహఁదలం
గురుచరణాభివాదన మరకుంఠితవీర్యము దోర్మగంబునన్
వరహృదయంబునన్ విశద్రవర్తన మంచితవిద్య వీనులన్
సురుచిరభూషణంబు లివి శ్రీ శూరాలకున్ సిరి లేనియప్పుడున్. 54

తా. స్వాభావికముగా సుజనులై యుండుమహాత్ములై శ్వర్యము లేనిచే హరకంకణాద్యాభరణము లేనివారైనను వారి నాభరణహీనులనుగాఁ దలంపరాదు. వారి యవయవములకుఁ బ్రసిద్ధములైన కంకణాద్యాభరణములకంటె మిక్కిలియు రమణీయములైన యాభరణములు వేఱు గలవు. ఎట్లన, వారిహస్తములకుఁ బ్రశస్తమైన దానమును, శిరస్సునకు గురుచరణప్రణామమును, ముఖమునకు సత్యభాషణమును, భుజములకు జయమునిచ్చునట్టి యసమానబలమును, హృదయమునకు నిర్మలవృత్తియుఁ, జెవులకు శాస్త్రశ్రవణమును అనెడివివియే యాభరణములు. తక్కినయాభరణము లిట్లు లోకోత్తరమణీయములైనవిగావు.

అవ. సుగుణములు కలిగియుండుటవలన లాభ మేమని యడుగఁగా నవి మిక్కిలి శ్రేయస్కరము లని తెలుపుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రాణాఘాతాన్నివృత్తిః పరధనహరణే సంయమః సత్యవాక్యం
కాలే శక్త్యా ప్రదానం యవతిజనకథామూకభావః పరేషామ్ |
తృష్ణాస్తోతోవిభజ్ఞో గురుషుచ వినయః సర్వభూతానుకంక్షా
సామాన్యం సర్వశాస్త్రే వ్యనుపహతవిధిః శ్రేయసా మేష పథాః ||

టీ. ప్రాణ ఆఘాతాత్=ప్రాణహింసనండి-ప్రాణులను హింసించుటవలన సంఘటింపనుట, నివృత్తిః=నివర్తించుట-తొలంగుట, పరధనహరణే=ఇతరులద్రవ్యము నపహరించుటయందు, సంయమః=మనోనిగ్రహమును, కాలే=సమయమందు-సత్యము చెప్ప

వలసినట్టిసందర్భమునం దనుట, సత్యవాక్యం=యథార్థమును జెప్పటయు, ఇచ్చట 'బ్రాహ్మణార్థగవామర్థే' ఇత్యాదులందుగో'బ్రాహ్మణాదులరక్షణకుఁ గానుఅసత్యమును బలుకవచ్చునని ప్రతిచెప్పటచే నెప్పుడును సత్యమే చెప్పవలయుననుట విహితముకాఁబలదు. కాఁబట్టి సత్యమును జెప్పఁదగినకాలమందే చెప్పవలయు నని తెలుపుటకై 'కాలే' అని ప్రయుక్తమైనది. శక్త్యా=శక్తిచేత-శక్తికొలఁదిని-ద్రవ్యమునకుఁదగినట్లుగా, ప్రదానం=దానమును, పరేషాం=ఇతరులయొక్క, యువతి... భావః-యువతిజనకథా=స్త్రీలవృత్తాంతమును జెప్పటయందు, మూకభావః=మూఁగతనము-ఏమియుఁజెప్పక మిన్నకుండుట-పరస్త్రీలనుగుఱించి మాటలాడుకొనుటయే కూడదనఁగా ఇక వారిని గోరఁదగదనుట చెప్పవలయునా యనిభావము, తృప్తా... విభజ్జ-తృప్తాప్రోతః=(ధనమును పొందవలయు ననెడి) యాశాప్రవాహముయొక్క, విభజ్జః=నిశోధమును-అడ్డగించుటయుఁ, బ్రవాహమువలెఁ బైపైసాగు తనయాశను సాఁగనికయంతటితో నిలుపుట, గురుఘః=గురువులయందు, వినయంచ=నమ్రత్వమును సర్వ... కర్మా-సర్వభూతం=సమస్తప్రాణులందును, అనుకర్మా=దయయు, (అనఁబడు) ఏషః=ఈ, శ్రేయసాం=(అఖండైశ్వర్యము మొదలైన) శ్రేయస్సులను, లేక, ప్రశస్యలైనవారియొక్క, పథాః=మార్గము-శ్రేయస్సులను బొందునట్టిమార్గమనుట-ప్రాణాఘాతనివృత్తి మొదలైనవానిరూపమున నున్నయాశ్రేయోమార్గమనిభావము, సర్వకాస్తేఘః=సకలకాస్త్రములందును, సామాన్యః=సమానముగా నుండునది-కాస్త్రములన్నియు సమాన్యమును బ్రతిపాదించుచున్నవనుట. మఱియు, అనుపసాతపిః=కొట్టువడని(అడ్డగింపఁబడని)యనుపానముగలది-దీని ననుష్ఠింపఁగా నేమాటంకమునులేక ఫలముకలుగుననుట. లేక, కొట్టువడనికాస్త్రవిధులు గలది-అనఁగా కాస్త్రవిధుల నతిక్రమింపనిది. ఇట్టిగుణసంపత్తి సుజనులకే గనుక వారు క్లాఘ్యులని యాశయము.

మ. పరహింసాపరకీయవిత్తహరణాభావంబు సత్యవ్రతాదరముం దానపరత్వ మన్యవనితోడంతోక్తిమూకత్వముం బరతృప్తార్పురభంజనంబు గురునమ్రత్వంబునుం బ్రాణభృత్కరుణాశాస్త్రసమత్వసద్విధులు భక్తసప్రాప్తికి మార్గముల్. 5.

తా. *('మాహింసా తస్యభూతాని' 'ఆహింసా పరమోధర్మస్త్యధర్మః ప్రాణినాం వధః' ఇత్యాదిప్రమాణములచే నగ్నిషోమీయముజ్ఞమందుఁ జేయుపశువధము తప్పఁ దక్కి-నహింస నిషిద్ధమని ప్రతిచెప్పటచే) ప్రాణహింసచేయుటను మాను

*సమస్తభూతములను హింసింపరాదు. హింసచేయుమియే పరమధర్మము. ప్రాణులను వధించుటే యధర్మము.

టయు; * 'పరద్రవ్యాణి లోష్టవత్' అను న్యాయమునుబట్టి పరధనాపహరణమందు మనస్సును బోధిక యడంచుటయు; ('బ్రాహ్మణాథే గవామథే' అనునట్లు గోబ్రాహ్మణాదులను రక్షించుటకు సత్త్యము చెప్పినను నిషిద్ధము కాదు. అట్టిసమయములందు వానికి బాధకమగు సత్త్యమైనను నిషిద్ధము కావున సత్త్య మైనంతమాత్రమున సమయ మెఱుంగక చెప్పరాదుగాన) సమయమెఱిగి సత్త్యము పలుకుటయు; ('వీత్తకాత్యం నకారయేత్' అనునట్లు,) శక్తికొలది దానముచేయుటయు; † ('స్వప్నే పృన్యవభూ కథామ్' అనునట్లు) పరస్మైలవృత్తాంతముల మూగవలె నెంతమాత్రమును బలుకక యూరకుండుటయు; ప్రవాహమువలె మీఁదుమిక్కిలి సాగునట్టి యాశిను నిలుపు టయు; ('గురౌ నమ్రతా' అనునట్లు) గురువులయెడ నడఁకువయు; సమస్తప్రాణుల యెడ దయయు ననునిదియే యఖండితైశ్వర్యము మొదలైన శ్రేయస్సులను బొందుమా ర్గము. మఱియు నిది సర్వశాస్త్రములందును బ్రతిపాదితమై విధ్యుక్తమై, కోరినకో ర్గుల తప్పక నొడఁగూర్చునదియై యొప్పును.

అవ. ఆపదలందును సంపదలందును సజ్జనులమనస్సు ఊండెడిరీతిని జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ సమృత్స్య మహతాం చిత్తం, భవే దుత్పలకోమలమ్ |

‡ ఆపత్స్య చ మహాశైల, శిలాసజ్జాతకర్కశమ్ ||

56

టీ. సమృత్స్య=సంపదలందు - ధనధాన్య వస్తువాహనాది సమృద్ధులందు, మహతాం=మహాత్ములయొక్క-సజ్జనులయొక్క యనుట, చిత్తం=మనస్సు, ఉత్పల కోమలం=కలువలవలె మెత్తనిదిగా, భవే=అగును-కఠినమైనదికాదనుట, ఆపత్స్య=ఆపదలందు-దారిద్ర్యము మొదలైన యనర్థసంకటములందు, మహా...కర్కశం=మహా శైల=పెద్దకొండలయొక్క, శిలాసజ్జాత=తాలసమాహమువలె, కర్కశంచ=కఠోర మైనదియు, (భవే=అగును)-అధైర్యముచే వికవికలు గాదనుట, వారిమనస్సు ఇచటఁ జెప్పఁబడినట్లుండునే గాని వేఱువిధమున నుండదు. అట్లుండినయెడల వారు మహాత్ములు కానేరని భావము. వివేకులుగాని అనివేకులుగాని యిట్టిపద్ధతినే (అనఁ

* పరులద్రవ్యములను మట్టిపెళ్లవలెఁ జూడవలెను.

† స్వప్నమందును పరస్మైలను గుఱించిన విషయములను స్మరింపరాదు.

‡ ఇదియే 'సౌజన్యామృతసిద్ధవః పరహితప్రారభవీరవ్రతాః | వాచాలాః పరవర్ణనే నిజగుణాలాపేచ మానవ్రతాః | ఆపత్స్య పృన్యవిలుప్తధైర్యనిలయాః సంపత్స్వస్త్వేకినో | మాభూవ స్థలవక్త్రనిర్గతవిషమ్నానానాః సజ్జనాః' అని మఱి యొకచోటను జెప్పఁబడినది.

గా ఇట్టిమనోవృత్తి నే యాదరింపఁదగు నని తాత్పర్యము). 'మహాశైల' అనుచో శైల మునకు 'మహాత్' అను విశేషణము పెట్టుట అట్టిదాని శిలాసమూహము భేదింపరాని దని తెలుపుటకొఱ కని యెఱుఁగునది. ఇందు అలంకారము ఉపమ.

తే. సంపదలు గల్గుతటి మహాజనులహృదయ
మభినవోత్పలకోమలం ౧ బగుచు వెలయు
నాపదలు వొందునపుడు మరహామహీధ
రాశ్చ సంఘాతకర్కశం ౧ బై తనర్చు.

56

తా. మహాత్ము లగుసజ్జనులయొక్క మనస్సు ధనధాన్యాదిసంపదలు కలిగిన ప్పడు గర్వముచేఁ గఠినముగాక కలుపపూవువలెఁ గోమలమైనదిగానే యుండును. దారిద్ర్యము మొదలైనయాపదలు కలిగినపుడు దిగులుపడి విలపిలఁబోక పెద్దకొండ యొక్క గడంశిలవలె భేదింపరానిదై కఠోరముగా నుండును.

అవ. ఇట్టిసజ్జనవృత్తి సాధారణ మైనదికాదు. ఇది మిక్కిలియరు దని యిఁక రెండుశ్లోకములచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రియా న్యాయ్యా వృత్తి ర్మలిన మసుభక్తేఽప్యసుకరం
త్వనన్తో నాభ్యర్థ్యాః సుహృదసి న యాచ్యః కృతధనః ।
విప ద్యుచ్చైర్ధైర్యం పద మనువిధేయంచ మహతాం
సతాం కేనోద్దిష్టం విషమ మసిధారావ్రత మిదమ్॥

57

టీ. న్యాయ్యా=న్యాయముతోఁ గూడినట్టి-నీతియుక్తమైన, వృత్తిః = వర్త నము, ప్రియా=ఇష్టమైనది-(ఇట్టివర్తనమే శ్రేయస్కరముగాన నిదియే యిష్టమైనది గాని వేటొక్కటికాదని భావము.) అసుభక్తే అపి = ప్రాణప్రయాణమందును - ప్రాణమునకు కష్టము కలిగినప్పుడుకూడ-ఇంక వేటొకప్పుడు చెప్పినేల యని భావ ము, మలినం = పాపకర్తయు, అసుకరం=చేయఁదగినది కాదు-ఇట్లు చేయకుండుటయే యైహికాముష్మికఫలప్రదము గాన 'ఆపత్కాలే నాస్తి చుర్యాదా=ఆపత్కాలమం దు మర్యాద యక్కఱలేదు' అను న్యాయము ననుసరించి తగనికార్యము చేయరాదని భావము. అసన్తః=దుష్టులు, న అభ్యర్థ్యాః=నీ విషయమునందును వేడఁదగినవారు కారు. దుష్టు లుపేక్షింపఁదగినవారే యగుదురుగాన సజ్జనుల నే యేవిషయమందుఁ గాని వేడుకొనఁదగు నని భావము. 'న పదాదౌ ఖల్వాదయః, పదాదిని ఖలుమొద లైనవి రాఁగూడను' అని వాచునుఁడు చెప్పి యుండుటవలన నిచట 'త్వసన్తః= తు+అసన్తః' అని పదాదిని తు శబ్దము ప్రయోగించుట దోషమైనను కవిప్రాధిచే నట్లు ప్రయుక్తమైనదని తెలియవలయును. సుహృదసి=మిత్రుఁడైనను- ప్రాణప్రియ బంధు వైన ననుట - ఇఁక తక్కినవారిని జెప్పినేల యని భావము, కృతధనః=

కృశించినభనము గలవాడు భనములేనివాడు, నయాచ్యుః=(భనాదులను) యాచింపఁ దగినవాడు కాదు. భనాచ్యునే భనాదులను యాచింపఁదగును గాని భనహీనుని యాచించుట మిక్కిలి యనుచితముగాన వాఁడెంత ప్రాణమిత్రుఁడుగా నుండినను వానిని యాచింపరాదనుట. విపది=ఆపదయందును, ఉచ్చైః తైర్యం=అధికమైనధీరత్వము, 'ఆపత్స్వీకృత్యవిలుప్తధైర్యనిలయాః' 'విపదిధైర్య మథాభ్యుదయేత్తమా' అనునట్లు ఆపదలందు ధైర్యము కలిగియుండవలయు నేకాని భయముచే విలవిలఁబోరాదని భావము, మహతాం=మహాత్ములకు, అనువిధేయం=అనుకూలమైన, పదం=వ్యవసాయము-పూనిక (అనెడి), ఇదం=ఈ, విమమం= (అసాధారణమైనదనుటచే) దుష్కరమైన, *అసిధారావ్రతం= కత్తివాఁడరవంతివ్రతము, సతాం=సత్పురుషులకు, కేన = ఎవనిచేత, ఉద్దిప్తం=ఉపదేశింపఁబడినది-అని వారికి స్వతస్సిద్ధమైనదేకాని యెవరిచేతను ఉపదేశింపఁబడినది కాదని భావము-అసిధారావ్రతమనఁగా, కత్తివాఁడరవలె వాడియైన దనికాని లేక కత్తివాఁడరను క్రిష్ణసాధనవలె మిగుల మెలపుతోను హెచ్చరికతోను జేయఁదగిన వ్రతమని కాని లేక కత్తివాఁడరతో వ్యవహరించువారియొక్క (అనఁగా వీరులయొక్క) వ్రతమనికాని యర్థము గ్రహింపవలయును.

మ. అనమానప్రియనీతివర్తనము ప్రాణాంతంబునందు మలీ
మన మగ్రాహ్య మదుష్టయాచన మనంఠపత్పార్థనాభావముః
వ్యసనానాప్తిని ధైర్యముం బుధజనాత్మ్యంతానుకూలత్వ మీ
యసిధారావ్రతచర్య యెవ్వఁడు మహార్యశ్రేణికిం దెల్పెనో. 57

తా. న్యాయమైన వర్తనమునే యిష్టపడుట, ప్రాణసంకటము కలిగినపుడు కూడ దుష్కార్యములు చేయకుండుట, ఎట్టి విషయమునందుఁ గాని దుష్టులను బోయి ప్రార్థింపకుండుట, ఎంతప్రాణమిత్రుఁడైనను భనహీనుఁడుగా నుండేనేని వానిని బోయి యాచింపకుండుట, ఆపత్కాలమందు మిక్కిలి ధైర్యము కలిగి యుండుట, మహాత్ముల కనుకూలము లయిన ప్రయత్నములనే చేయుట, అనెడి యీదుష్కరమైన అసిధారావ్రతము సజ్జనులకు స్వభావముచేతనే కలుగునుగాని యొకరియుపదేశమువలన వచ్చునదికాదు.

* 'అసిధారావ్రతమ్-అసిధారాయాం నీతిరివ దుష్కరం వ్రతమ్' కత్తివాఁడరమిఁద నిలుచుకొనుటవలె దుష్కరమైన వ్రతము అని కొందఱిమతము. 'యత్రైకశయన స్థాపి ప్రమదా నోపభుజ్యతే । అసిధారావ్రతం నామ వదంతి మనిపుణ్ణవాః॥' అనునట్లు కాంత తనతోడఁగూడ నేకశయ్యను పరుండుచున్నదైనను దానితో భోగింపకుండునట్టి నియమము అసిధారావ్రతము. లేక, 'శయనే మధ్యే ఖడ్గం నిధాయ స్త్రీపుంసౌ యత్రబ్రహ్మచర్యేణ స్వపతస్తత్' పడుకనడుమఁ గత్తి సుంచి యుండ స్త్రీ పురుషులిరువురు పరుండి బ్రహ్మచర్యముతో నిదురపోవునట్టి నియమము. లేక, 'యువా యువత్యా సార్థం య స్తుగ్ధ భర్తృవదాచరేత్' అంతర్నివృత్తసంగ

శ్లో॥ ప్రదానం ప్రచ్ఛన్నం గృహ ముపగతే సంభ్రమవిధిః
ప్రియం కృత్వా మానం నదసి కథనం చాప్యపకృతేః |
అనుత్సేకో లక్ష్యాం నిరభిభవసారాః పరకథాః
సతాం కేనోద్దిష్టం విషమ మసిధారావ్రత మిదమ్ ||

58

టీ. ప్రచ్ఛన్నం=రహస్యమైన, ప్రదానం=దానమును-రహస్యదానమునకే మహాఫలము కలుగుననుటవలన దానమును ప్రకాశముగాఁ జేయరాదనిభావము. గృహం ప్రతి=తనయింటిని గూర్చి, ఉపగతేసతి=యాచకుఁడు రాఁగా, సంభ్రమవిధిః=(ఎదురుకొనుట వందనముచేయుట మొదలైన) సంభ్రమముతోఁగూడిన వ్యాపారములు చేయుటయు-అలక్ష్యముగా నూరకుండక లేచి యెదుర్కొనుట మొదలైనయాదరణలు త్వరపడి చేయుటయు-ఇట్లు చేయుటయే శాస్త్రోక్తమైన యాచారము గనుక విముఖముగా నుండరాదనిభావము. ప్రియం=(ఆయత్తిధికి) ఇష్టమైనదానిని, కృత్వా=చేసి, మానం=ఊరకుండుటయు-చేసినదానిని చెప్పకొన కుండుటయు ననుట. 'కృతస్యాపరికీర్తనమ్' 'నదత్వాపరికీర్తయేత్' అను మనుస్మృతినిబట్టి చేసినమేలును ప్రకటించుకొనకుండుటయు నని భావము, నదసి= (రాజులు పండితులు నుండు) సభయందు, ఉపకృతేః=ఒకరు తమకుఁ జేసిన యుపకారముయొక్క, కథనం=చెప్పుటయు-చెప్పక మిన్నకుండుట గాదనుట, అట్లుచెప్పనియెడల కృతఘృత కలుగును గనుక చెప్పకొనఁదగుననిభావము. లక్ష్యాం=సంపదయందు, అనుత్సేకః=గర్వములేమియు-మదాంధత్వము కాదనుట 'సమృత్స్యనత్సేకినః' అని చెప్పి యున్నట్లు గర్వములేకుండుట యనిభావము. నిరభిభవసారాః=నిందింపమీమే సారముగాఁ గలిగిన-నిందించుటయే లేనట్టి, పరకథాః = ఇతరపురుషులను గూర్చిన ప్రస్తావములును-ఇతరులనుగూర్చి ముచ్చటించునపుడు వారిని గొంచెమైనను నిందింపకుండుటయు ననుట. 'అత్యప్రశంసాం పరగర్హించ వర్జయేత్' అను స్మృతిప్రకారమున ఒకరిని నిందింపకుండుట యనిభావము. (అనెడి) ఇదమ్=ఈ, విషమం=దుష్కరమైన, అసిధారావ్రతం=అసిధారావ్రతము, సతాం=సజ్జనులకు, కేన=ఎవనిచేత, ఉద్దిష్టం=ఉపదేశింపఁబడినది-స్వతస్సిద్ధమైనదే కాని ఒకరిచే నుపదేశింపఁబడినది కాదనుట. సముచ్చమాలంకారము.

మ. పొనఁగం దానము గుప్త మర్థి భవనంబుం జేరుచో సంభ్రమో
ల్లనదుత్థానవిధానముం బ్రయవిధుల్ ౩ గావించి మానంబు రా

స్వ్యా దసిధారావ్రతం స్మృతమ్' ఒక యావనవంతుఁడు తనయువతితోఁ గలిసి యుండియు మనస్సున సంగమును వదలినవాఁడై మిక్కిలి జేలయగు భర్తవలె నేటికారమును బొందక దానియెడల నడచుకొనునట్టి నియమము; అనియు కొందఱి మతము.

జనభక్త మిత్రకృతప్రకాశనము గురత్సాకర్మవైముఖ్యమి
యసిధారావ్రతచర్య యెవ్వఁడు మహాగర్వశ్రేణికిం దెల్పెనో. 58

తా. రహస్యముగా దానముసేయుటయు, యాచకుఁ డింటికివచ్చినపుడు మొ
గము త్రిప్పకొని మిన్నకుండక యెదుర్కొని వందనాదులు సంభ్రమముతోఁ జేయు
టయు, వాని కిష్టమైనదానిని జేసి చెప్పకొనకుండుటయు, రాజులు పండితులు నుం
డు సభలందు తమ కొకరు చేసినయుపకారమును జెప్పటయు, సంపద కలిగినపుడు
గర్వములేకుండుటయు, పరులవిషయములను నిందారహితముగా ముచ్చటించుటయు,
ననెడి యీ దుష్కరమైన యసిధారావ్రతము సజ్జనులకు స్వభావసిద్ధమైనదే కాని
ఎవరియుపదేశముచేతను వచ్చినది కాదు.

అవ. అధములు, మధ్యములు, ఉత్తములు. అను నీ మువ్వరి
యొక్క వృత్తులను దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సస్తప్తాయసి సంస్థితస్య పయసో నామాపి న శ్రూయతే

ముక్తాకారతయా తదేవ నలినపత్తస్థితం దృశ్యతే।

అస్తస్సాగరశుక్తిమధ్యపతితం తస్మాక్తికం జాయతే

ప్రాయేణాధమమధ్యమోత్తమజుషామేనంవిధా వృత్తయః॥ 59

టీ. సస్తప్తాయసి=చక్కఁగాకాలినయిననుమునందు, సంస్థితస్య=ఉన్నట్టి. ఉం
పఁబడినట్టి యనుట, పయసః=జలముయొక్క, నామ అపి=పేరుమాత్రముకూడ, న
శ్రూయతే=వినఁబడదు-మొదలంట నశించుచున్న దనుట-దానిపేరే లేనపుడు దాని
స్వరూపమును జూచుట యొక్కడిదని భావము. తదేవ=అదియే-అజలమే, నలినీ పత్ర
స్థితంసత్=తామరపాకునందున్నదై, ముక్తాకారతయా = ముత్యముయొక్క యా
కారముతో-ముత్యమువలెననుట, దృశ్యతే=చూడఁబడుచున్నది-ముత్యమువలె నేయుం
డునుగాని ముత్యమే కాదనుట. తత్=అజలమే, అస్త...పతితం సత్-అస్తస్సాగ
ర= సముద్రములోపలఁగల, శుక్తి=ముత్యపుఁజిప్పయొక్క, మధ్య=నడుమ-కడుపు
నందనుట, పతితంసత్=పడినదై, త్మాక్తికం=ముత్యముగా, జాయతే=పుట్టుచున్నది-
మంచిముత్యముగా పరిణమించు చున్నదనుట. ప్రాయేణ=తఱుచుగా, అధమ మధ్య
మ ఉత్తమ జుషాం=నీచమైనవియు నడితరమైనవియు హెచ్చైనవియు నగు ఆశ్ర
యములను బొందినవారికి, ఏవం విధాః=ఇటువంటి, వృత్తయః=వ్యాపారములు (క
లుగుచున్నవి) ఇందు యథాక్రమముగా అన్వయ ముండుటవలన యథాసంఖ్యాలంకా
రము. మన మాశ్రయించిన దెట్టిదియో అట్టిస్థితియే మనకుఁ గలుగుచున్నది గాన 'నీ
చాశ్రయో న కర్తవ్యః కర్తవ్యో మహదాశ్రయః' అన్నట్లు గొప్పదానినే యాశ్ర
యింపవలయు నని యాశయము.

ఉ. నీరము తప్తలోహమున ౩ నిల్చి యనామక మై నశించు నా
నీరమె ముత్యముట్లు నళినీదళసంస్థిత మై తనర్చు నా
నీరమె శుక్తిలో బడి మణితత్వము గాంచు సమంచితప్రభం
జారుషవృత్తు లిట్లధము ౩ మధ్యము నుత్తముఁ గొల్చువారికిన్. 59

తా. మిక్కిలికాలియున్న యినుమునందు జలమును బోసినయెడల నది పేరు
కూడ తెలియనట్లు మొదలంట నశించుచున్నది. ఆజలమే తానురాకుమీఁదఁ బడి తళ
తళలాడుచు నిజమైన ముత్యము కాకపోయినను ముత్యమువలెనే కానఁబడుచున్నది.
అదియే సముద్రమధ్యముననున్న ముత్తైపుఁజిప్పలోపలఁబడి నిజమైనముత్యమే యగుచు
న్నది. కావున అధమములు మధ్యమములు ఉత్తమములు నైనవానిని ఆశ్రయించిన
వారికి తఱుచుగా నీరీతి నే అధమములు మధ్యమములు ఉత్తమములు నైన వ్యాపా
రములు వరుసగాఁ గలుగుచున్నవి.

అవ. పుణ్యము లాచరించువారికే మంచి పుత్రమిత్రకళత్రము
లు కలుగు నని చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రిణాతి య స్సుచరితైః పితరం స పుత్రో
యద్భర్తు రేవ హిత మిచ్ఛతి తత్కళత్రమ్ |
తన్నిత్ర మాపది సుఖేచ సమక్రియం య
దేతత్క్రియం జగతి పుణ్యకృతో లభన్తే ||

60

టీ. యః=ఎవ్వఁడు, సుచరితైః=(చెప్పినట్లుచేయుట మొదలైన) మంచిన
డవడులచేత, పితరం=తండ్రిని, ప్రిణాతి = సంతోషింపఁజేయునో, సః పుత్రః =
వాఁడే పుత్రుఁడు- పున్నామనరకమునుండి కాపాడువాఁడు అను వ్యుత్పత్తిప్రకార
ముగా* పుత్రశబ్దమునకుఁ దగినవాఁ డనుట. యత్ = ఏది, భర్తుః=పెనిమిటికి, హితం=
హితమైనదానిని, ఇచ్ఛతి=(చేయఁ) గోరుచున్నదో, తదేవ=అదియే, కళత్రం=భార్య-
తనయచ్చవౌష్ణవ నడచుకొనునట్టిది కా దనుట. యత్ = ఏది-ఎవఁడనుట, ఆపది=
ఆపత్కాలమందును, సుఖేచ=సంపత్కాలమందును, సమక్రియం=సమానమైన
వృత్తి గలదో-ఒక్కవిధముననే నడచుకొనునో, తదేవ=అదియే-వాఁడే యనుట,
మిత్రం=మిత్రము-స్నేహితుఁడు- ఆపదవచ్చినపుడు విడుచుటయు సంపదవచ్చినప్పుడు

* జీవతో ర్వాక్యకరణాత్ ప్రత్యబ్ధం భూరిభోజనాత్ | గయాయాం పిల్ల
దానేన త్రిభిః పుత్రస్య పుత్రతా తలదంక్రాలు జీవించియుండఁగా వారు చెప్పినట్లు
నడచుకొనుట, వారు గలించిన వెనుక ప్రతిసంవత్సరమును శ్రాద్ధమున మిక్కిలి భో
జనముపెట్టుట, గయాయందు వారికి పిండములు పెట్టుట, అను నీమూఁటిచే పుత్రునికి
పుత్రత్వము కలుగుచున్నది; అని స్మృతి.

అనువర్తింతుటయుఁ గలవాఁడు మిత్రుఁడు కాఁడనుట. ఏతత్ ప్రయం=ఈమూటిని-
ముగ్ధునిననుట, జగతి=పుడమియందు, పుణ్యకృతః=ధన్యులు, లభన్తే=పొందుచున్నా-
రు-పుణ్యహీనులు పొందరనుట. ఇట్టి పుత్రమిత్రకళత్రములు మహాపుణ్యమువలననే
కలుగుదురుగాన పుణ్యముచేయువారే వారిని బొందుదురనిభావము.

చ. జనకుని బూజలం గడుఁ బ్రసన్నుని జేయునతండు పుత్రుఁ డే
వనితమెలంగు భర్తృవశన ర్నియై యది సత్కళత్ర మే
జనుఁడు విపత్తిసౌఖ్యనదృశక్రియఁ జాతఁడు మిత్రుఁడీత్రయం
బును జగతికొ లభించుఁ గడుఁ ర బుణ్యముఁ జేసినయట్టివారికిన్ .60

తా. మంచినడవడిచే గన్నతండ్రిని సంతోషపెట్టువాఁడే పుత్రుడు. పెనిమి-
టికి హితము గోరునదియై పెండ్లము. ఆపదయందుఁగాని సంపదయందుఁగాని సమ-
ముగా చెలిమికలిగి యుండువాఁడే చెలికాఁడు. లోకమున నిట్టి ముగ్ధులను పుణ్యా-
త్ములకే కలుగ్గును.

అవ. సజ్జనులు మిక్కిలియు గొప్పతనముగలవారగుటచే నంద-
ఱికిని బూజ్యులనుచున్నాడు.

శ్లో॥ సమ్రత్వేనోన్నమన్తః పరగుణకథనైః స్వానుజాన్యైః పయన్తః
స్వార్థాన్యమృదయన్తో వితతపృథుతరారమ్భయత్నైః పరాథే
తౌన్యై నాత్మేపరూత్తౌత్తరముఖరముఖాన్దృష్టనాన్ద్యుఖయన్తః
సన్త స్సాశ్చర్యచర్యా జగతి బహుమతాః కస్య నాభ్యర్చనీయాః॥

టీ. సమ్రత్వేన=అణకువచేత, ఉన్నమన్తః=ఉన్నతిన పొందుచున్నట్టివారు
ను- అణకువయే యున్నతికి హేతువు గాన దానిచే నున్నతిన బొందుచున్నవార-
నుట, పరగుణకథనైః=ఇతరులయొక్క సుగుణములను వర్ణించుటలచే-తమగుణము-
లను వర్ణించుకొనుట చేతఁగాదనుట, స్వాన్యజాన్యైః=(సౌజన్యము మొదలై న) తమ-
యొక్కగుణములను, ఖ్యాపయన్తః=ప్రకటిం చుచున్నవారును-ఒకరిగుణములను వర్ణిం-
చుటయే తమసుగుణములు ప్రకటితమగుటకు హేతువుగాన అట్లు వారిని వర్ణించుటచే
తమసుగుణములే ప్రకటింపఁబడుచున్నవని భావము. పరాథే=పరులయొక్క ప్రయో-
జనమందు, వితత...యత్నైః-వితత=విస్తరించినదైన, పృథుతర=మిక్కిలి గొప్పవి-
యగు, ఆరమ్భ=కార్యములయందు, యత్నైః సన్తః= పూనికగలవారై, స్వార్థాన్
=తమప్రయోజనములను, సంపాదయన్తః= సంపాదించుకొనుచున్నవారును-ఒడ-
గూర్చుకొనుచున్నవారనుట-వారు పరులకొఱకు గొప్పకార్యములను జేయఁబూనఁగా
వారికార్యములను పరులతామై సాధించి యిచ్చుచున్నారనుట- తమ కార్యము-
లనుమాత్రమే చూచుకొన్నవారు కా దనుట, 'వితత' శబ్దము 'యత్న'మునకు

విశేషణము, తాత్పర్యవీచ=ఓర్పుచేత నే-ఉగ్రతచేత కాదనుట, ఆక్షే...ముఖాః-ఆక్షే
ప=నిందచేత, రూక్ష=పరుషములైన, అక్షర=వాక్యములచేత, ముఖర=శబ్దించుచున్న-
కతినవాక్యములను వదరుచున్నయనుట, ముఖాః=ముఖములుగల, దుర్జనాః=దుష్టు
లను, దుఃఖః=చున్దఃసంతాపము నొందునట్లు చేయువారును-తమయోర్వే దుష్టులకు
హృదయశల్యమువలె బాధించును గాన నాయోర్వచేతనే వారిని దుఃఖింపఁజేయుచు
న్నారని భావము. ఇట్లు కావుననే, సాశ్చర్యవర్త్యాః=మిక్కిలియాశ్చర్యకరమైన
చరిత్రముగలవారైన, సన్దః=సత్పురుషులు, జగతి=లోకమునందు, బహుమతాః=సన్దః
గొప్పగానెంచఁబడినవారై, కన్య=ఎవ్వనికి, న అభ్యర్చనీయాః=పూజింపఁదగినవారు
కారు-అందఱికిని బూజింపఁదగినవారేయగుదురని భావము. విరోధాభాసాలంకారము.

చ. నతు లగుచున్ మహోన్నతిఁ దగ్గనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణో
న్నతిఁ బ్రకటించుచుం బరజనప్రియకార్యసమర్థతా నమం
చితనిజకార్యసంగ్రహముఁ జేయుచు నిష్కరనామలక్షణమా
ధృతి నిరసించుచుం బరఁగుగ్రీరులు పుణ్యులు గారె యేరికిన్. 61

తా. సజ్జను లణఁకువచేతనే యాన్నత్యమును బొందుదురు. పరులగుణముల
వర్ణననేయుటచేత తమసౌజన్యాదిగుణములను బ్రకటింతురు. పరులకొఱకు గొప్పకార్య
ములను జేయుటయందు మిక్కిలి పూనికగైకొని పాటుపడుటవలన తమకార్యముల
నొడఁగూర్చుకొందురు. తస్మై బగుషముగా మాటలాడుదుష్టులను తమయోర్వచేతనే
సంతాపము నొందునట్లు చేయుదురు. కావున వారిచరిత్రలు మిక్కిలి యాశ్చర్యకర
ములై లోకమునందంతట వారికి మిక్కిలి మెప్పు కలిగించుచున్నవి. కాన నట్టివా
రందఱికిని బూజనీయులే యగుదురు.

ఇది నీతిశతకమునందు సుజనపద్ధతివర్ణన మన్నది షష్టనశకము.

నీతిశతకము - పరోపకారపద్ధతి.

అవ. సౌజన్యమునకు పరోపకారమే ఫలముగావున సుజనపద్ధతి
నిరూపించినవెనుక పరోపకారపద్ధతిని వర్ణించుచున్నారు.

శ్లో॥ భవన్తి నమ్రాస్తరవః ఫలోద్గమై
ర్ననామ్భుభి ర్భూరివిలమ్బినో ఘనాః |
అనుద్ధతా స్సత్పురుషా స్సమృద్ధిభిః
స్వభావ ఏ వైష పరోపకారిణామ్ ||

టీ. తరవః=(పనస మామిడి మొదలైన) వృక్షములు, ఫలఉద్గమై=పండ్లభారములచేత, నమ్రాః=వంగినవి, భవన్తి=అగుచున్నవి. ఘనాః=మేఘములు, నవామ్బుభిః (ఉపలక్ష్మితాః సంతః)=క్రొత్తనీళ్లతో (గూడినవై), భూరి విలమ్బినః=మిక్కిలి ప్రేలాడునవి-జలభారముచే క్రిందుగా మిక్కిలితగ్గి సంచరించునవి యనుట, (భవన్తి=అగుచున్నవి). సత్పురుషాః=సజ్జనులు, సమృద్ధిభిః (ఉపలక్ష్మితాః ఆపి)=సంపదలతో (గూడియున్నవారై నప్పటికిని), అనుద్ధతాః=ఉద్ధతిలేనివారు-ఉగ్రులుకానివారనుట, (భవన్తి=అగుచున్నారు). 'అనర్థితాః' అను పాఠమునందు యాచింపఁబడనివారని యర్థము. పరుణ తమ్ము యాచించుట నక్కఱలేకయే వారికి తాము హితములు సేయుదు రని భావము. ఏవ=ఇది-ఈనమ్రత్వము మొదలైనవి యనుట, పరోపకారిణాం=పరులకు హితముసేయుటయం దాసక్తులైనట్టివారికి, స్వభావ ఏవ=స్వభావమే-స్వతస్సిద్ధమైనదేకాని తెచ్చిపెట్టుకొన్నది గాదనుట. *మహాత్ములకుఁ బరోపకారము సేయుట స్వాభావికమగుటవలన వారు దానిచేఁ గలుగుకేళమును కేళముగా గణింప రనుట. అలంకారము అర్థాంతరన్యాసము.

తే. తరువు లతిరసఫలభారగరుత గాంచు

నింగి వ్రేలుచు నమృత మొనంగు మేఘుఁ

డుద్ధతులు గారు బుధులు సమృద్ధిచేత

జగతి నుపకర్తలకు నిది సహజగుణము.

62

తా. పనసరసాలాదివృక్షములు ఫలభారములచే నమ్రములై (వంగి)యున్నవి. మేఘములు నూతనజలభారముచే క్రిందుగాఁదగ్గి యంతరిత్తున సంచరించుచున్నవి. సుజనులు సకలసంపదలతోఁ గూడియున్నవారైనను గర్వముచే మిట్టిపడువారు కారు. (లేక యాచింపఁబడకయే దానము సేయుదురు). ఈ నమ్రత్వము మొదలైనవి పరోపకారులకు సహజగుణములేకాని వేఱుకావు.

అవ. పరోపకారులకు ముఖ్యము లైన యలంకారములను జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శ్రోత్రం శ్రుతేనైవ స కుణ్డలేన, దానేన పాణి ర్నతు కఙ్కణేన |
విభాతి కాయః కరుణాపరాణాం, పరోపకారేణ స చస్తనేన || 63

* పరోపకారాయ ఫలన్తి వృక్షాః పరోపకారాయ వహన్తి నద్యః । పరోపకారాయ చరన్తి గావః పరోపకారార్థమిదం శరీరమ్॥ వృక్షములు ఫలించుటయు నదులు ప్రవహించుటయు గోవులు చరించుటయుఁ బరోపకారముకొఱకే. ఈ శరీరమును పరోపకారముకొఱకే; అనువచనము నిట తెలియునది.

టీ. కరుణాపరాణాం=దయాళువులైనవారికి-పరోపకారులకనుట, శ్రోత్రం=చేవి, శ్రుతేనవవ=(ధర్మశాస్త్రములను) వినుటచేత నే, విభాతి=ప్రకాశించుచున్నది, కుండలేన=(సువర్ణమణిమయమైన) కర్ణాభరణముచేత, న (విభాతి)=ప్రకాశింపదు. పాణిః=చేయి, దానేన=(సత్పాత్రమునకుఁజేయు)దానముచేత, విభాతి=ప్రకాశించుచున్నది, కజ్జణేన తు=కంకణముచేతనో, న(విభాతి)=ప్రకాశింపదు. కాయః=దేహము, పరోపకారేణ=పరులకు హితముచేయుటచేత, (విభాతి)=ప్రకాశించుచున్నది, చంద్రసేన=చందనముచేత-న(విభాతి)=ప్రకాశింపదు. మహాత్ములకు నశించునట్టికుండలానులు ఆభరణములు కావు. శాస్త్రశ్రవణము మొదలైనవియే వారికి సహజములైన యాభరణము లని భావము. అలం. పరిసంఖ్యా.

తే. అమరుఁ జెవి శాస్త్రమునఁ గుండ్రలమునఁ గాదు

వలయమున నొప్ప దీవిచే శ వెలయుఁ బాణి

యుగుదయాధ్యుల మేనుప శ రోపకార

కలన రాణించు గంధంబువలనఁ గాదు.

63

తా. దయాళువులైన పరోపకారులకుఁబ్రక్క కర్ణములకు శాస్త్రశ్రవణమే యలంకారముకాని కుండలములుకాదు. వారిహస్తములకు సత్పాత్రదానమే యలంకారముగాని కడియములుకాదు. వారిదేహమునకు పరోపకారమే యలంకారముగాని కస్తురి పచ్చకర్పూరము మొదలైనవానితో మెదిలిన చందనపుఁబూత కాదు.

అవ. 'అనర్థితాః సత్పురుషాః' సత్పురుషులు యాచింపఁబడకయే దానముచేయుదురు, అని చెప్పినదానినే మరలవిస్తరించి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పద్మాకరం దినకరో వికచం కరోశ్చ

చంద్రో వికాసయతి కైరవచక్రవాలమ్ ।

నాభ్యర్థితో జలధరోఽపి జలం దదాతి

సస్త్రః స్వయం పరహితే విహితాభియోగాః ॥

64

టీ. దినకరః=సూర్యుఁడు, నాభ్యర్థితః అపి=యాచింపఁబడనివాఁడైనను, పద్మాకరం=తామరతంపరను, వికచం=వికసించినదానినిగా, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు. చంద్రః=చంద్రుఁడు, (అట్లే యాచింపఁబడనివాఁడైనను), కైరవచక్రవాలం=కైరవ=తెల్లగలువలయొక్క, చక్రవాలం=సమాహమును, వికాసయతి=వికసింపఁజేయుచున్నాఁడు. జలధరః=మేఘుఁడు, (యాచింపఁబడనివాఁడైనను), జలం=జలమును, దదాతి=ఇచ్చుచున్నాఁడు-వర్షించుచున్నాఁడునుట, సస్త్రః=సత్పురుషులు, స్వయం=తమంతటనే. ఒకరిచే యాచింపఁబడకయే యనుట, పరహితే = పరులకు హితము

చేయుటయందు, విహిత అభియోగాః=చేయఁబడిన అభినివేశముగలవారు-పరోపకార మందు తమంతటనే యభినివేశముగలవారుగాని యొకరుచెప్పటచేత కాదనుట. ఇట్టి వారికి పరోపకారముచేయుట యుక్తమేమని భావము. అలం. ఆర్థాంతరన్యాసము.

తే. ద్యుమణి పద్మాకరము వికరచముగఁ జేయుఁ

గుముదహర్షంబు గావించు १ నమృతసూతి

యర్థితుఁడు గాక జల మిచ్చు २ నంబుధరుఁడు

సజ్జనులు దారె పరహితాచరణమతులు.

64

తా. నూర్వఃశుయాచింపఁబడకయే తామరలను వికసింపఁజేయుచున్నాఁడు. చంద్రుఁడును యాచింపఁబడకయే కలవలను వికసింపఁజేయుచున్నాఁడు. మేఘుఁ డును యాచింపఁబడకయే జలమును గురియుచున్నాఁడు. కావున సత్పురుషులు ఒక రు కోరుటవలనఁగాక తమంతటనే పరులకు సౌతమసేయఁజొత్తురు.

అవ. పురుషులు తమతమన్యాసారములం గలతారతమ్యమున లన ను త్తమమధ్యమాదిభేదములనుబొందుచున్నారని చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఏతే సత్పురుషాః పరార్థఘటకాః స్వార్థాః పరిత్యజ్య యే
సామాన్యా సు పరార్థ ముద్యమభృతః స్వార్థానిరోధేన యే ।

తేఽమీ మానుషరాక్షసాః పరహితం స్వార్థాయ నిఘ్నన్తి యే
యేతు ఘ్నన్తి నిరర్థకం పరహితం తే కే న జానీమహే ॥ 65

టీ. యే=ఏపురుషులు, స్వార్థాః=తమసాంతప్రయోజనములను, పరిత్యజ్య= విడిచి, పరార్థఘటకాః=పర=ఇతరులయొక్క, అర్థ=ప్రయోజనములను, ఘటకాః= ఘటించఁజేయువారో-ఒడఁగూర్చునట్టికిలముగలవారో, ఏతే=(ఆ)వీరు, సత్పురుషాః= మంచిపురుషులు-పురుషులలో నుత్తము లనుట. యేతు=ఎవరై తే, స్వార్థానిరోధేన- స్వార్థ=తమ ప్రయోజనములకు, అనిరోధేన=విరోధములేమిచే-భంగము కలుగకుండు నట్లు-తమప్రయోజనముల నిర్వహించుకొనుచునేయునుట, పరార్థం=ఇతరులకొఱకు. ఇతరులప్రయోజనముల నిర్వహించుకొఱ కనుట, ఉద్యమభృతః=పూనికగలవారో, (తే=వారు), సామాన్యాః=సాధారణపురుషులైనవారు-మధ్యమపురుషులనుట, యే= ఎవరై తే, స్వార్థాయ=తమప్రయోజనముకొఱకు, పరహితం=ఇతరులకు హితమైనదా నిని, నిఘ్నన్తి=నాశము సేయుదురో, తే అమీ=ఆవీరు, మానుషరాక్షసాః=మనుష్యు లని చెప్పఁబడు రాక్షసులు-మనుష్యులని పేరుకలిగినను కూరాచారములనుబట్టి రాక్ష సులే యగుదు రనుట-పురుషులలో అధములనిభావము. యేతు=ఎవరై తే, నిరర్థకం= నిష్ఫలముగా-ఏప్రయోజనముగాని కలుగకపోయినను అనుట, పరహితం=ఇతరులకు హితమైనదానిని, ఘ్నన్తి=చెడఁగొట్టుచున్నారో, తే=వారు, కే=ఎవరో-ఎట్టివారో,

న.జానీమహే=ఎఱుంగము-ఈ శిష్యుఁబడిన ఉత్తములు మొదలైన మూఁడువిధముల పురుషులకం టెను వీరు మిక్కిలి వేఱువిధముగా నుండుటవలన వీరి టివారని తెలియఁ జాలమనుట. కావున నే వీరు పరమసీచులని తెలియునది. ఇట్లు శిష్యుఁబడిన యుత్త మాదిపక్షములలో నేది మేలైనదో దానిని ఆయుష్షంతుఁడైనవాఁ డాశ్రయింపవల యు నని భావము.

మ. తమకార్యంబుఁ బరిత్యజించియుఁ బరాధర్మప్రాపకుల్ సజ్జనుల్
దమకార్యంబుఘటించుచుఁ బరహితార్థవ్యాపృతుల్ మధ్యముల్
దమకై యన్యహితార్థఘాతుకజనుల్ దైత్యుల్ వృథాన్యార్థం
గము గావించెడువార లెవ్వరొ యెఱుంగగ శక్యమే యేరికిన్.

తా. తమకార్యములను విడిచి పరులప్రయోజనముల నొడఁగూర్చునట్టివారు తమములు. తమకార్యములకు భంగము లేకుండ నెఱవేర్చుకొనుచునే యితరులకార్యములను నైతము నిర్వహించుటకుఁ బూనునట్టివారు మధ్యములు. తమకార్యముల నెఱవేర్చుకొనుటకొఱకై పరులకార్యములను జెడఁగొట్టువారు మనుష్యులనఁబడురాక్షసులేగాన నధములు. తమ కేప్రయోజనముగాని కఱుగకయే పరులకార్యములను జేయుచునట్టివారిని ఎట్టివారని చెప్పవచ్చునో తెలియకున్నది.

అవ. నిజమైన మిత్రుని మొక్క లక్షణములను జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పాపాన్నివారయతి యోజయతే హితాయ

గుహ్యం నిగూహతి గుణాన్ ప్రకటికరోతి ।

ఆపద్గతం చ న జహోతి దదాతి కాలే

సన్నిత్రలక్షణ మిదం ప్రవదన్తి సన్తః॥

66

టీ. పాపాత్ = పాపముచేయుటవలననుండి, నివారయతి = నివర్తింపఁజేయుచున్నాఁడు-ధర్మోపదేశముచేత దుష్కర్మములందు ప్రవర్తించుటనువిడుచునట్లుచేయుచున్నాఁడనుట, హితాయ=సత్కర్మములనుజేయుటకొఱకు, యోజయతే=ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నాఁడు, లేక, హితాయ = మేలు (ఓనగూర్చుకొనుట) కొఱకు, యోజయతే=పురికొలుపుచున్నాఁడు అనియు నర్థము చేయవచ్చును, గుహ్యం=గోప్యమైనదానిని-రహస్యమును, నిగూహతి=దాచుచున్నాఁడు-దానిని ఎక్కడను వెలిపుచ్చఁడనుట, గుణాన్=సౌఖ్యము మొదలైన మంచినగుణములను, ప్రకటికరోతి=ప్రకటనముచేయుచున్నాఁడు-అందఱికిఁ జెలుపునేగానిదాఁపఁడనుట, ఆపద్గతంచ=మిక్కిలి సంకటమును పొందియున్నవానిని గూడ-ఆపద వచ్చినప్పుడునుగూడ ననుట, నజహోతి=విడిచిపెట్టఁడు, కాలే=(వ్యసనాదులుకలుగు) సమయమునందు, దదాతి=(కోరిన

దానిని ఇచ్చుచున్నాడు. ఇదం=ఇది-ఈపాపమునుండి నివర్తింపజేయుట మొదలైనవి యనుట, సన్నిత్రలక్షణం-సన్నిత్ర = నిజమైనస్నేహితునియొక్క, లక్షణం=స్వరూపముగా, సంతః=సత్పురుషులు, ప్రవదన్తి=చెప్పుచున్నారు.

తే. అఘమువలన మఱియు హితార్థకలితుః

జేయు గోప్యంబు దాచుఁ బోరపించు గుణము

విడువఁ డాపన్ను లేవడిరవేళ నిచ్చు

మిత్రుఁ డీలక్షణంబుల ర మెలఁగుచుండు.

66

తా. పాపకృత్యములనుండి మఱియు, మంచికర్మము లాచరించునట్లుగాని మేలొనగూర్చుకొనునట్లుగాని పురోకిలుపుట, రహస్యమును దాచుట, మంచుగుణములనే వెల్లడిసేయుట, ఆపదకలిగినప్పుడుగూడ విడిచిపోకుండుట, వ్యసనాదులు కలిగినప్పుడు వలయుదాని నిచ్చుట, మొదలైనవి నిజమైనమిత్రునియొక్క లక్షణములని సత్పురుషులు చెప్పుదురు.

అవ. మరల నాసన్నిత్రలక్షణమునే క్షీరసీరదృష్టాంతపూర్వకముగా వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ క్షీరేణాత్మగతోదకాయ హి గుణాదత్తాః పురా తేఽఖిలాః

క్షీరోత్తాపమవేక్ష్య తేన పయసా స్వాత్మా కృశానా హుతః ।

గస్తుం పావక మున్నన స్తదభవ ద్దృష్ట్యా తు మిత్రాపదం

యుక్తం తేన జలేన శామ్యతి నతాం మైత్రీ పున స్త్వీదృశీ ॥ 67

టీ. క్షీరేణ = పాలుచేత, ఆత్మ...కాయ-ఆత్మ = తన్ను, గత=పొందిన, ఉదకాయ=జలముకొరకు-తనతోఁగలుపఁబడినజలమున కనుట, పురా=ముందుగా, తే=ప్రసిద్ధములైన, అఖిలాః=సమస్తములైన, గుణాః=(తీయఁదనము, తెల్లఁదనము మొదలైన తన) గుణములు, దత్తాహి=ఇయ్యఁబడినవిగా. ఇట్లు తనగుణముల నిచ్చుట వలన పాలునకు జలముతో మైత్రికలిగెననుట. క్షీరోత్తాపం=(కొంగుటకై నిష్పనం దుంపఁబడిన) పాలుయొక్క సంతాపమును-పాలుకొంగుటనని భావము, అవేక్ష్య=చూచి, తేనపయసా = క్షీరముతోఁ గలిసియున్న జలముచేత, స్వాత్మా = తన శరీరము, కృశానా = అగ్నియందు, హుతః = వేల్చఁబడినది - హోమముచేయఁబడినది. మిత్రమగు పాలయొక్కసంతాపమును జూచి తాళలేక నిష్పల్లోఁబడి నశించెననుట-ఇగిరిపోయెనని భావము. తత్తు = ఆపాలును, మిత్రాపదం = మిత్రమగు జలముయొక్క (యిగిరిపోవుటయ నెడి) విపత్తిని, దృష్ట్యా=చూచి, పావకం=అగ్నినిగూర్చి, గస్తుం = పోవుటకు, ఉన్ననః = ఉద్యుక్తమైనది, అభవత్ = ఆయెను. సేరు ఇగిరిపోగా పాలు పొంగి పైకివచ్చుచున్నదని భావము. తేన=ఆ, జలేన=జలముతోడ,

యుక్తంసత్ = కూడినదై, శామ్యతి = ఉపశమించుచున్నది-పొంగు తీసిపోవు నని భావము. సతాం = సజ్జనులయొక్క, మైత్రీ = స్నేహము, ఈదృశీపునః = ఇటువంటిది గదా-ఒండొరుల వ్యసనములకుఁ దాళనట్టిస్వభావము గలది యనుట.

ఉ. క్షీరము మున్ను నీటి కొనఁగెన్ స్వగుణంబులు దన్నుజేరుటన్
క్షీరము దప్త మౌట గని ర్చిచ్చుటికెన్ వెతచే జలంబు దు
ర్వారసుహృద్విపత్తిఁ గని ర్ వహ్నిఁ జొరం జనె దుగ్ధ మంతలో
నీరముఁగూడి శాంతమగు ర్ నిల్చు మహాత్ములమైత్రి యీగతిన్. 67

తా. పాలు తనతోఁగలసినజలమునకు తీయఁదనము తెల్లఁదనము మొదలైన తనగుణము లన్నిటిని ముం దిచ్చి దానితో మైత్రిచేసికొనెను. పిదప నాపా లన్ని యందు మిక్కిలి తపించుటఁజూచి దానిమిత్రమగు జలము తాళలేక తనశరీరము నన్నియందు హోమము చేసికొనెను. జలమున కిట్టియాపద వచ్చెనే యని పాలు దుఃఖించి తాను నన్నియందుఁబడుటకుఁ దమకించుచుండఁగా నింతలో జలమువచ్చి దానితోఁగలియుటవలన నాపా లూఱడిలైనను. సత్పురుషుల స్నేహముకూడ నిటు వంటిదే యగును. [పాలుతో మొట్టమొదట జలము కలుపఁబడును. పిదప పాలు ప్రాయ్యిమిఁద కాఁచఁబడును. అది కాఁగునపుడు జలమంతయు నిగిరిపోవును. అది యిగిరిపోఁగా పాలుపొంగి పైకివచ్చును. అప్పుడు జలమును జల్లఁగా పాలుపొంగక యణగిపోవును. ఈ వ్యవహారము క్షీరనీరములకు స్వభావసిద్ధ మైనది. అరెంటికిని స్వాభావికమైన యీ వ్యవహారమును నొండొరులతాపమునకు తాళలేని హేతువుచేఁగలిగిన స్నేహవ్యాపారముగాఁగని యుత్పేక్షించి వర్ణించినాఁడు. కావున నిండు క్రియానిమిత్తక్రియాస్వరూపాత్పేక్ష. ఈ యుత్పేక్ష 'సతాం మైత్రీ పున స్తీవృశీ' అనుచోఁగల అర్థాంతరన్యాసముచే నిర్వహింపఁబడుటచలన రెంటికిని విజాతీయసంకర మని తెలియునది.]

అవ. పరోపకారులమాహాత్మ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఇతః స్వపితి కేశవః కుల మిత స్తదీయద్విపాం
మిత శ్చ శరణార్థినాం శిఖరిణాం గణాః శేరతే ।

ఇతోఽపి బడబానలః సహ సమ స్తనంవ ర్తకై

రహో వితత మూర్జితం భరసహంచ సిన్ధో ర్వపుః॥

68

టీ. ఇతః = ఈదిక్కున-ఈప్రదేశమందనుట, కేశవః = విష్ణువు-సకలభువనములను గుఱియందుఁ గలయట్టివాఁడని భావము. స్వపితి = యోగానుసంధానముతో నిదురించు చున్నాఁడు-యోగనిద్రపోవుచున్నాఁడనుట, ఇతః = ఈప్రక్కను-మఱియొకచోట ననుట, తదీయద్విపాం - తదీయ = ఆవిష్ణువుయొక్క, ద్విపాం = (కాలకేయాది)

శత్రువులయొక్క, కులం=సమూహము, (ఉన్నది యని శేషము గ్రహింపవలెను). ఇతః=ఈప్రక్కను-మఱియొకచోటనుగూడ ననుట, శరణ ఆర్థి నాం= శరణము గోరి నట్టి, శిఖరిణాం=మైనాకాదిపర్యతములయొక్క, గణాశ్చ=సమూహమును, శేరతే= నిద్రించుచున్నవి. ఇతః=ఈప్రక్క-ఈయింకొకచోట, సమస్తసంవర్తకై=సహ-సమస్త=సకలమైన, సంవర్తకై స్పృహ=(ప్రళయకాలమందు జగత్తును దహించునట్టి) యగ్నులతోడగూడ, బడబానలః ఆపి=బడబాగ్నియును, (వసించుచున్నదని శేషము) సిన్ధోః=సముద్రముయొక్క, వపుః=శరీరము, వితతం=(విష్టువునంతటి పెనుమూర్తియుం డునట్టిస్థల మగుటచే) విరివియైనదియు, ఊర్జితం=(బడబానలము నీరునంతయు త్రాగు చుండియుఁ దగ్గఱుండుటవలన) మిక్కిలి వర్ధిల్లుస్వభావముగలదియు, భరసహంచ= (మహాపర్యతములను పైతము భరించుటచే) బరువును వహింపఁజాలినదియు, అహో= ఆశ్చర్యము-కొలఁదిలేనిప్రభావము గలిగియుండుటచే మిక్కిలి యాశ్చర్యమైన దనుట. అలం. ఆప్రస్తుతప్రశంస.

చ. ఒకయెడఁ బవ్వళించు హరియొక్కయెడఁ వసియించు రాక్షస ప్రకరము లొక్కచో నడఁగుఁ ర బర్వతసంఘము లొక్కెడఁ బలా హకములతోడ నుండు బడబాగ్నియు విస్తృత మూర్జితంబునుం బ్రకటభరక్షమం బగుచు ర భాసిలు నార సముద్ర మెంతయున్.

తా. సముద్రమునం దొకప్రక్క పదునాలుగుజగములు కడుపునంగల విష్టువు యొగనిద్ర పోవుచున్నాడు. వేటొకప్రక్క నావిష్టునిశత్రువు లగు కాలకేయుఁడు మొదలైనవారి సమూహము ఉన్నది. ఇంకొకప్రక్క నింద్రాదులకు వెఱచి శరణు గోరివచ్చి దాగియున్న మైనాకాదిమహాపర్యతసమూహములు పడియున్నవి. మఱి యొకప్రక్క ప్రళయకాలమందు జగత్తును దహించి నశింపఁజేయునట్టి యగ్నులతో గూడ బడబాగ్ని వసించుచున్నది. ఈవిషయములనుబట్టిచూడఁగా సముద్రముయొక్క దేహము అత్యంతవిస్తార మైనదియు మఱిమఱి పెరుగునట్టిదియు మిక్కిలి భారమును వహింపఁజాలినదియునై యున్నది. ఏమాశ్చర్యము. [ఇందు లక్షయోజనములకొలఁది గల సముద్రమును కొలఁదిలేనికేశవాదివాసప్రదేశముగాఁ జెప్పఁబడినది గాన ఆధారముకంటె ఆధేయము పెద్దది యగుటచే అధికాలంకారమును.]

అవ. నిరతిశయ మైనపరోపకారశీలము గలవా రిద్దఱే గనుక నాయిద్దఱజన్మమేసఫలమైనదికానితక్కినవారిదికాదనిచెప్పుచున్నాడు. శ్లో॥ జాతః కూర్మః సపకః పృథుభువనభరా యార్పితం యేన పృష్ఠం శ్లాఘ్యం జన్మ ధ్రువస్య భ్రమతి నియమితం యత్ర తేజస్విచక్రమ్ | సజ్జాతవర్ధిపతౌః పరహితకరణే నోపరిష్టా న్నచాధో | బ్రహ్మాణ్డోదుమ్బరాన్త ర్మశకవ దపరే జన్తవో జాతనష్టాః॥ 69

టీ. యేన = దేనిచేత-ఏకూర్మముచేత ననుట, పృథు...రాయ-పృథు=అధికమైన, భువనభరాయ=పరు నాలుగులోకముల భారముకొఱకు-అంతటిభారమును వహించుటకొఱకు, పృథు=వీచు- తనవీచుచున్న యనుట, (ఇచట 'పృథు' శబ్దమును వేటుగా విడదీసి దానిని 'పృథ' మునకు విశేషణముగా గ్రహించిన 'పృథు పృథం విశాలమైనవీచు అని యర్థము.) అర్పితం=ఇయ్యబడినదో, సః ఏకః కూర్మః = ఆ ఒక్క-కూర్మమే-అయాదివగాహవతార మొకటిమాత్రమే యనుట, జాతః=పుట్టిగది-సార్థకమైనజన్మము గల దనుట - పరు నాలుగులోకములను వీచుపై భరించుచుండుటచే నని భావము-నిరంతరమును లోకములకన్నిటికినిక్రిందిప్రదేశమునం దుండుటవలన భరింపరాని యాభువనముల భారముచేత గలిగినక్లేశమును సహించినట్టిదనుట, యత్ర=ఎవనియందు-ఏధువునియందు, తేజస్విచక్రం-తేజస్వి = జ్యోతిస్సులగు గ్రహనక్షత్రాదులయొక్క, చక్రం=శింశుమారచక్రము, లేక, మండలము, నియమితంసత్ = నియోగింపబడిన దై-ఏర్పడుపబడిన దై, భృమతి=తిరుగుచున్నదో, ధృవస్య=ఆధువునియొక్క, జన్మ=జన్మమును, క్లాఘ్యం=(సకలలోకములందును)బాగ ద్దక్షిణ-నది-గ్రహనక్షత్రమునంతయు మెలపుచుండుటచే నని భావము-సకలలోకములకును బాడవైన మేరువుయొక్క శిఖరమునకు శిఖామణి యగు ధృవుడు జ్యోతిశ్చక్రమునంతయు తన కధీనము చేసికొని నడపుచుండుట శ్రీవిష్ణుపురాణభాగవతాదులందుఁ బ్రసిద్ధము. అపరే=ఇతరులైన-ధృవకూర్మములు తప్ప తక్కిన, జన్తవః=ప్రాణులు, పరహితకరణే=పరోపకారముచేయు విషయమందు, గజ్ఞాత...పక్షాః-గజ్ఞాత=కలిగిన, వ్యర్థ=నిరర్థకమైన-ప్రయోజనము లేని, పక్షాః=పక్షముగలవారు-పరహితముఁ జేయనేరనిపక్షమందున్నవారు. కాఁబట్టి, ఉపరిష్టాత్ న=నిఁదను లేరు-ధృవునివలె ఉపరిభాగమందు వర్తించువారును గారు. అధశ్చ=క్రిందను లేరు-అదికూర్మమువలె క్రిందిభాగమున వర్తించువారును గారు. (మఱి యెట్టివారగుదురనిన), బ్రహ్మ...వత్-బ్రహ్మణ్ణ=బ్రహ్మాండ మనెడు, ఉదుమ్బర=అత్తిపండుయొక్క, అన్తః=లోపలి, మళకవత్=పురుగులవలె, జాతనస్థాః=పుట్టినవారును నశించినవారును అగుదురు అని శేషము. తక్కినవారికి జంతువులు అనుశబ్దము ప్రయోగించుట వారి నీచత్వము తోఁపించుటకొఱకని తెలియునది, తక్కినవారు సాధించినదేదియు లేమిచే అత్తిపండు లోనిపురుగులవలె నిరర్థకముగా పుట్టి చచ్చునట్టివానితో సాటియగుదురు గాన వారి తోఁ బనియేమి యని భావము.

చ. వితతజగద్భరంబు దనఁవీచునఁ దాల్చినకూర్మనాథుఁడు
 సతతము చంద్రభాస్కరులఁచకముఁ ద్రిప్పఁధువుండు సజ్జనుల్
 ప్రతిభ నజాండజంతుఫలరంధ్రవనన్మృశకంబులట్లు నిం
 దివిఫలార్థసంగతి జగనించి నశించుఁ దదన్యజంతువుల్.

తా. అవతారములను సైతము ఆదికూర్మావతార మొకటియే సకలలోకములను వీలపువై భరించియుండుటంజేసి సార్థక మైనజన్మము కలది. ఇంక దక్కినవాని జన్మములమాట చెప్పనేల? ఇంతే కాక ధ్రువుడు మేరుపర్వతశిఖరముననుండి జ్యోతిర్బ్రహ్మచరమునంత నుండి ద్విష్టచుండును గాన నట్టివానిజన్మమును క్షామ్యమైనది. ఈయిరువురు తప్ప పరహితమునేయుట చుండు సమర్థులు కాని తక్కినప్రాణులు ధ్రువునివలె నొండను లేక, యాదికూర్మమువలె గ్రిందను లేక, బ్రహ్మాండమునడుమ నత్రిమండులోని పురుగులవలె బుట్టి నశించువారే యగుదురు. కావున వారిజన్మము లెల్ల నిరర్థకములే యగును. 'బ్రహ్మాహ్మోదుష్పరాంతర్మళక' అనుచో యాపకము. 'సుశకవత్ జాతనస్తే' అనుచో ఉపమ. ఈరెంటికిని సంకరము.

అన. విధేయులగువారిని బిలిచి వారికి సగాచారమును గఱపుచున్నాడు.

శ్లో॥ తృష్టాంభిన్ధి భజ త్షమాం జహి మదం పాపే రతిం మా కృథాః
సత్యం బ్రూహ్యనుయాహి సాధుపదవీం సేవన్య విద్వజ్జనమ్ |
మాన్యా న్మానయ విద్విషోఽప్యనునయ ప్రఖ్యాపయ ప్రశ్రయం
కీర్తిం పాలయ దుఃఖతే కురు దయా మేత త్సతాం చేష్టితమ్ || 70

టీ. ఓయిజనుడా! అని అధ్యాహరించుకొనవలయును. తృష్టాం=ఆశను, భిన్ధి= (వైరాగ్యతాస్త్ర)ముచేత ఛేదించుము-లేనియెడల ననేకములైన యాశాపాశములచే కట్టువడి క్లేశమును బొందుదువని భావము. తృష్టయనగా లభింపరాని పరధనములు లభింపవలయు ననెడియభిలాష. త్షమాం=ఓర్పును, భజ=సేవింపుము-పొందుమునట-లేనియెడల నుగ్రభావము కలిగి కార్యములను జెఱచుచునని భావము. త్షమయనగా అవమానములు సంభవించునపుడు కలుగుకోపము నడంచుట. మదం = (విద్యవలనబుట్టిన) క్రొవ్వను, జహి=(విజ్ఞానముచేత) నాశముచేయుము-లేనియెడల వివేకముమాలితగనికార్యములందు ప్రవర్తించి యనర్థములను దెచ్చుకొందువని భావము. పాపే = పాపమునందు - పాపకృత్యములను జేయుటయందనుట, రతిం = ప్రీతిని, మాకృథాః = (అజ్ఞానముచేత) చేయుదుము. అయితే 'ధర్మంచర' ఇత్యాన్యవదేశవచనములచొప్పున సత్కర్మములను జేయుటయందే మనస్సునుంపుము-లేనియెడల నరకమునం బడుదువని భావము. సత్యం=నిజమును, బ్రూహి=చెప్పుము 'సత్యం వద' అనువచనముచొప్పున యథార్థమునే చెప్పుము-లేనియెడల 'నాన్యతాత్మాతకంపరమ్-అన్యతముకంటె మించిన పాతకము లేదు' అనున్యాయమువలన అవివేకిత్యము కలుగునని భావము. సాధుపదవీం=సన్మార్గమును, అనుయాహి=(ధర్మకాస్త్ర)నుసారముగా) అనుసరింపుము - లేనియెడల దుర్మార్గమున బ్రవర్తించుటవలన దోషము సంభవించునని భావము. విద్వజ్జనం = (మంచియుపదేశములచేత కృతార్థత్వమున కలిగించు

నట్టి) పండితమండలమును, సేవస్వ=బుద్ధిప్రసన్నతకొఱకు) శుశ్రూషచేయుము-లేని యెడల బుద్ధి విశదముకామి పెద్దలశిక్షలేమి * మొదలైన దోషములు సంభవించు నని భావము. మాన్యాక్=పూజ్యులను, మానయ=తగినట్లు పూజింపుము-లేనియెడలక్రి ధర్మము ధనము అనునీమూఁడును వదలిపోవుననిభావము. విద్విషాఃఅపి=శత్రువులనైనను-ఇంక తక్కినవారిని జెప్ప నేల యనుట, అనునయ=ఉపలాంఛింపుము-ప్రసన్నుల నుగాఁ జేయుమనుట, 'సమ శ్చత్రోచ మిత్రేచ' అను వచనముచొప్పున శత్రువులను నీయెడల కలఁక లేనివారినిగాఁ జేసికొనుమనుట-లేనియెడల వారు నీలోపములను గని పెట్టి తన్మూలమున కూలఁద్రోయుదు రనిభావము. ప్రశ్రయం=(గురువు లాచార్యులు మొదలైన నవారియెడల) సమత్వమును-అడఁకువను, ప్రఖ్యాపయ = ప్రకటింపుము- 'గురౌనమ్రతా' అనునట్లు వినయమును జూపుమనుట-లేనియెడల దుర్విసితుఁడనెడియన వాదము కలుగుననిభావము. 'ప్రచ్ఛాదయ స్వాస్థతాః' అనుపాఠమున, సాంతగుణ ములను మూసిపెట్టుము(అనఁగా చెప్పకొనకుము)అని యర్థము. కీర్తింపాలయ=(జన్మ సాఫల్యము కలుగుటకై) కీర్తిని నిర్వహించుటకుఁ బ్రయత్నముచేయుము - లేనియెడల భూమియందు 'కింజన్మకీర్తింవి నా-కీర్తిలేనిజన్మమేల' అనునట్లు జీవన్మృతుఁడనుపేరు కలుగునని భావము. దుఃఖితే = దుఃఖముగలవారియందు-ఇచట జాత్యేకవచనము, దయాం కురు=కరుణసేయుము-దయ యనఁగా నితరులదుఃఖములను బోఁగొట్టవలయు ననెడియిచ్చ. 'దుఃఖిభుకరుణా' అనుశాస్త్రముచొప్పున కరుణమాపనియెడల చిత్త శుద్ధి కలుగదనిభావము. ఏతత్=ఇది-తృప్తను చేసించుట మొదలైనవి, సతాం=సజ్జనులయొక్క, చేష్టితం=వ్యాపారము-కావున నీవు సుజనుఁడనుకీర్తి పొందఁ గోరితివేని నిట్లు ప్రవర్తింపుము-లేనియెడల పురుషార్థములు సేప లభింప వని యాశయము. 'సతాం లక్షణమ్' అని పాఠాంతరము.

శా.ఆశానంహరణంబు నోర్చియు మద్రత్యాగంబు దుద్దోషనాం
 ఛాశూన్యత్వము సోఽన్యముఁ బుధమతాఽచారంబు సత్సేవయుఁ
 నై శరణంబును శత్రులాలనము మాన్యప్రీతియుం బ్రశ్రయ
 శ్రీశాలిత్వము దీనులందుఁ గృపయుఁ శిష్టాలికిఁ ధర్మముల్ .70

* 'యస్తు పర్యుతే దేశా న్యస్తు సేవేత పణ్ణితాః । తస్య విస్తారితా బుద్ధి
 స్తైలబిస్తు రివాన్ముసి' ఎవఁడు దేశాటనము చేయునో, ఎవఁడు పండితులను సేవిం
 చునో, వానిబుద్ధి నీటియందు పూసెనొట్టువలె విస్తరించును; అనుట యూహ్యము.

† 'అపూజ్యా యత్ర పూజ్యస్తే పూజ్యా వైచవావమానితాః । అయశో మహ
 దాప్నోతి ధనా ద్ధర్మాచ్చ హీయతే' ఎవనిచే పూజ్యాలుకొనివారు పూజింపఁబడు
 దునో పూజ్యులైనవారవమానింపఁబడుదుర' వాఁడు మిక్కిలియపకీర్తిని బొందును.
 ధనమును ధర్మమును క్షీణించుననాఁడగును; అనుట యిట గ్రహణ్యము.

తా. పేరాసను గ్రుంచుట, ఓర్పుకలిగియుండుట, విద్యవలనిమదము నడంచుట, పాపకృత్యములందు శ్రీతిలేకుండుట, సత్యముపలుకుట, సన్మార్గము ననుసరించుట, పండితజనులను గొలుచుట, పూజ్యులను బూజించుట, పగవారి నైనను లాలించి కలకడేర్చుట, పెద్దలయెడల నడచువజూపుట, కీర్తిని రక్షించుకొనుట, దుఃఖితులయెడ దయనూపుట యనునివి యెల్ల సజ్జనులవ్యాపారములే యగును.

అవ. ఇటువంటివారు మిక్కిలి కొందఱే యని చెప్పచున్నాడు. శ్లో॥ మనసి వచసి కాయే పుణ్యపీయూషపూర్ణా

స్త్రిభువన ముపకారత్రేణిభిః ప్రీణయంతః ।

పరగుణపరమాణూః పర్వతీకృత్య నిత్యం

నిజహృది వికసంతః సన్తి సంతః కియంతః ॥

71

టీ. మనసివచసికాయే = మనోవాక్కాయములందు - త్రికరణములందును, పుణ్య...పూర్ణాః-పుణ్య=పుణ్యమనెడి, కీయూష=అమృతముచేత, పూర్ణాః=నిండినవారు-త్రికరణములచేతను సత్కర్మములనే యాచరించుటయం దాస్తక్విగలవారనుట, స్త్రిభువనం=మూడులోకములను-మూడులోకములందున్నట్టిజనులననుట, ఉపకారత్రేణిభిః=ఉపకారపరంపరలచేత, ప్రీణయంతః = సంతోషింపజేయుచున్నవారును, పర...అణూః-పర=ఇతరులయొక్క, గుణపరమాణూః=మిక్కిలి స్వల్పములయిన గుణములను, పర్వతీకృత్య=కొండంత చేసి - గోరంతదానిని కొండంతసేసి యనుట, నిత్యం=ఎప్పుడూను, నిజహృది=తమయంతఃకరణమునందు, వికసంతః=సంతోషించుచున్నవారును(అను), సంతః=సత్పురుషులు, కియంతః=కొందఱే, సన్తి=కలరు-ఇటువంటిగుణసంపత్తి మిక్కిలి యరుదగుటచే దీనిని గలవారు ఎక్కడనో ఒకరిద్దఱుగా నుండురే కాని తఱుచుగా నుండరని భావము.

చ. హృదయవచశ్శరీరముల ౩ నెంతయుఁ బుణ్యసుధాప్రపూర్ణులై ముదము బహూపకారముల ౩ మూడుజగంబులకుఁ ఘటించుచుఁ వదలక సాధునద్గుణలవంబులు గొండలు సేసి మెచ్చుచుఁ మదిని వికాసయుక్తులగుమాన్యులు గొండలు వొల్తు రిద్ధరన్. 71

తా. పుణ్య మనెడియమృతముచే నిండిన త్రికరణములు గలవారును, నుపకారములు పెక్కు లాచరించి ముల్లోకముల నుల్లసిల్లజేయువారును, బరులగుణముల గోరంతలను గొండంతలుగాఁ జేసి వర్ణించి మది నానందించువారును నగుసత్పురుషులు కొందఱే కలరు కాని పెక్కుండ్రు గలుగరు.

ఇది నీతిశతకమునందు పరోపకారపద్ధతివర్ణన మన్నది సప్తమదశకము.

నీతిశతకము - ధైర్యపద్యతి.

శ్లో॥ రత్నైర్మహాభేస్తుతుషు ర్నదేవా, న భేజరే భీమవిషేణ భీతిమ్ |
సుధాంవినా నప్రియయు ర్విరామం, న నిశ్చితార్థాద్విరమన్తిధీరాః ||

టీ. దేవాః=దేవతలు, మహాభేః=మహాసముద్రముయొక్క-పాలసముద్రమును సంబంధించినట్టి యనుట, రత్నైః=కాస్తుభము మొదలయిన మణులచేత-లేక 'జాతా జాతా' యగుత్కృష్టం తద్రత్నమితి కథ్యతే 'ఒక్కొక్కజాతీయందును ఎది విక్కిలి మేలైనదో అది రత్న మని చెప్పబడుచున్నది' అను వచనముచొప్పున విరావతము, ఉచ్చైశ్చైనము, కల్పవృక్షము, కామధేనువు మొదలైన జాతిశ్రేష్ఠము లగువస్తువుల చేత, న తుతుషుః=సంతుష్టి నొందినవారుకారు-సముద్రమును చిలుకునప్పుడని శేషము. భీమవిషేణ=భయంకరమైన కాలకూటవిషముచేత, భీతిం=భయమును, న భేజరే=పొందినవారుకారు-ఇది ధైర్యాతిశయమును సూచించుమాట. సుధాంవినా=అమృతము లేక-అమృతమునులభింపక యనుట, విరామం=ఉడుగుటను-చిలుకుటమానుటను, నప్రియయుః=పొందినవారు కారు-అమృతము పుట్టువఱకు చిలుకుటను వదలినవారుకార నుట-ఇదిశీలసంపత్తినిసూచించుమాట. ధీరాః=ధీరులు-దిట్టలైనవారు, నిశ్చితార్థాత్=ప్రతిజ్ఞ చేసికొన్న కార్యమునుండి, న విరమన్తి=విరమింపరు. ధైర్యశీలసంపన్నులైన వారు పట్టిన కార్యమును విడువక ఫలముగలుగువఱకు ప్రయత్నముచేయును సేయుందు రనుట. దేవతలును ధైర్యశీలసంపన్నులుగనుక వారును బట్టిన కార్యము విడువకుండుట (అనగా అమృతము పుట్టువఱకు చిలుకుట వదలకుండుట) యుక్త మేయగుననిభావము.

తే. తనిసిరే వేల్పులుదధిరత్నములచేత

వెఱచిరే ఘోరకాకోలవిషముచేత

విడిచిరే యత్న మమృతంబు నొడముదనుక

నిశ్చితార్థంబు వదలరు న నిపుణమతులు.

72

తా. పాలసముద్రమును జిలుకునప్పుడు దేవత లందలిరత్నములకు సంతోషింపక, యందుఁ బుట్టిన హాలాహల మనుభయంకరవిషమునకు భయపడక, అమృతము పుట్టువఱకు చిలుకుటను జాలించినవారుకారు. ధీరులైనవారు తాముచేయనిశ్చయించుకొన్న కార్యమును ఫలముగలుగువఱకును జేయక విడువరు. అలం. అర్థాంతరన్యాసము.

అవ. నీచులు మొదలైనవారి వృత్తులను జెప్పుచు తన్ములమున

 ఈదశకమందుఁ గొన్నియెడల ధైర్యము ప్రధానముగాను గొన్నియెడల భయము ప్రధానముగాను నిర్దేశింపఁబడుచున్నదిని యెఱుంగునది.

‘ధీరులు పూనిక కార్యమును విడువరు’ అని ముందు చెప్పినవిషయమునే గట్టిపఱచుచున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రారభ్యతే న ఖలు విఘ్నభయేన సీచైః

ప్రారభ్య విఘ్నవిహతా విరమన్తి మధ్యాః ।

విఘ్నే ర్ముహుర్ముహు రపి ప్రతిహన్యమానాః

ప్రారబ్ధ ముత్తమగుణా న పరిత్యజన్తి॥

73

టీ. సీచైః=అధములచేత, విఘ్నభయేన=విఘ్నములవలని భయముచేత, నప్రారభ్యతేఖలు=ఆరంభింపఁబడదు. కార్యము అని శేషము. మధ్యాః=మధ్యములు, ప్రారభ్య=(కార్యమును)ఆరంభించి, విఘ్నవిహతాఃసన్తః=విఘ్నములచే నడ్డుపఱుపఁబడినవారై, విరమన్తి=ఉడుగుచున్నారు. కార్యముచాలించుచున్నారనుట. ఉత్తమగుణాః=ఉత్కృష్టములైన ధైర్యము శీలము మొదలైన నగుణములు గలవారు పురుషశ్రేష్ఠులనుట, విఘ్నే=విఘ్నములచేత, ముహుర్ముహుః = మాటిమాటికి, ప్రతిహన్యమానాఃఅపి=కొట్టఁబడినవారైనప్పటికిని, ప్రారబ్ధం=ఆరంభించినదానిని, న పరిత్యజన్తి=విడిచిపెట్టరు. దేవతలును †ధైర్యము శీలము మొదలైన నయ్యుత్తమగుణములు గలవారేకాన కాలకూటము బడబానలము మొదలైన విఘ్నములచే కొట్టువడినను అమృతము లభించువఱకు నారంభించిన మథనమును పరిత్యజింపకుండుట యుక్తమే యని యీచెప్పఁబడిన రెండుశ్లోకములచే నేర్పడిన యాశయును.

శా. ఆరంభింపరు సీచమానవులు విఘ్నాయానసంత్రస్తై

యారంభించి పరిత్యజింతు రురువిఘ్నాయత్తు లై మధ్యముల్

ధీరుల్ విఘ్నవిహన్యమాను లగుచు క్రధృత్యున్నతోత్సాహులై

ప్రారబ్ధార్థము లుజ్జగింపరు సుమీ † ప్రజ్ఞానిధుల్ గావునన్. 73

తా. అధములు విఘ్నములు కలుగు ననుభయముచేతఁ గార్యము నే యారంభింపరు. మధ్యములు కార్యమును ప్రారంభింతురుగాని నడుమ విఘ్నములు కలిగినే దానిని విడిచిపెట్టుదురు. ధైర్యశీలాదిగుణములు గలయుత్తములు ప్రారంభించినకార్యమును విఘ్నములు మాటిమాటికిఁ గలిగినను విడిచిపెట్టరు.

అవ. ధైర్యశీలసంపన్నుఁడైనవాఁ డొక కార్యమునకుఁ బూనినపుడుసుఖదుఃఖములుకలిగిన సరకుసేయఁడు. అట్లు సరకుసేయకుండుట

† ‘మనసో నిర్వికారత్వం ధైర్యం సత్స్వపిహేతుః’ మనస్సునకు వికారము కలిగించుహేతువులు కలిగియున్నను అది వికారము నొందకుండుటయే ధైర్యము. కులోచితమైన మంచిస్వభావమే శీలము అని రెంటికిని భేదము నెఱుంగునది.

వలన నాకార్యమును సాధించుకొను నని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ క్వచి తృప్తీశయ్యః క్వచి దపిచ పర్యజ్ఞశయనః

క్వచి చ్ఛాకాహారః క్వచి దపిచ శాల్వోదనరుచిః।

క్వచి త్కాధారీ క్వచి దపిచ దివ్యామృరధరో

మనస్వీ కార్యాధీ న గణయతి దుఃఖం న చ సుఖమ్॥

74

టీ. క్వచిత్ = ఒకానొకచోట, లేక, ఒకానొప్పుడు, తృప్తీశయ్యః = భూమియే శయ్యగాఁగలవాఁడును - కఠినమగు నేలపై పరుండువాఁడు ననుట, క్వచిత్ = ఒకానొకచో, లేక, ఒకానొకప్పుడు; (ఇట్లే క్వచిచ్ఛబ్దమునకు మీఁదనెల్ల నర్థము తెలియునది) పర్యజ్ఞశయనః అపి = (హంసతూలికా)తలమున నిదురించుటగలవాఁడును - మిగుల మెత్త నిపరువున పరుండువాఁడుననుట, క్వచిత్, శాక ఆహారః = కాయగూరలే యాహారముగాఁ గలవాఁడును - నీరసమైనయాహారము గలవాఁడు ననుట, క్వచిత్ = శాల్వోదనరుచిరపి - శాల్వోదన = శాల్యన్నమునందు, రుచిః అపి = రుచిగలవాఁడును. పుండ్రసోపేతమృష్టాన్నభోజనముచే సంతుష్టుడైనవాఁడుననుట, క్వచిత్, క్కాధారీ = చింపిగుడ్డలనుగూర్చి కుట్టినబొంతను ధరించినవాఁడును, క్వచిత్, దివ్యామృరధరో = కార్యసిద్ధినిగోరునట్టి, మనస్వీ = ధీరుఁడు, దుఃఖంచ - (భూశయ్యలవలనఁగలుగు) దుఃఖమును, నగణయతి = సరకుసేయఁడు, సుఖంచ = (పర్యంకశయనాదులవలనఁగలుగు) సుఖమును, నగణయతి = సరకుసేయఁడు - సుఖదుఃఖములను సమముగాఁజూచి లక్ష్యపెట్టక కార్యమును సాధించుటయందే కనుగలిగి యుండు ననుట.

మ. ఒకచో నేలను బవ్వళించు నొకచో ౧ నొప్పారు బూసెజ్జపై

నొకచో శాకము లారగించు నొకచో ౨ నుత్కృష్టశాల్వోదనం

బొకచో బొంత ధరించు నొక్కొకతటిక ౩ యోగ్యాంబరశ్రేణి లె

క్కకురాసీయఁడు కార్యసాధకుఁడు దుఃఖంబును సుఖంబును మదిన్.

తా. కార్యమును సాధింపఁగోరుధీరుఁడు కష్టసుఖములను లక్ష్యపెట్టక యాయా సందర్భములకుఁ దగినట్లు కట్టువైన నేలమీఁదఁగాని మృదువైన పరువునందుఁగాని పరుండి నిదురించును. చవిలేని కూరగాయలనుగాని రసవంతమైన శాల్యన్నమునుగాని భుజించును. చింపిగుడ్డలబొంతనుగాని తళితళలాడు బంగర్పీతాంబరమునుగాని ధరించును. ఇట్లుకష్టములైనవానివలనఁగలుగుదుఃఖమునుగాని కష్టములుకానివానివలనఁగలుగు సుఖమునుగాని సరకుసేయఁడు. [ఇట్లు సుఖదుఃఖములను లక్ష్యపెట్టకుండుట వలన వానిచే గార్యము చెడక సిద్ధించుచున్న దని యాశయము.]

అవ. ధీరులైనవారు లోకులు నిందించినను గాని స్తుతించినను గాని న్యాయమార్గముననుండి చలింప రనుచున్నాడు.

శ్లో॥ నిస్తస్తు నీతినిపుణా యది వా స్తువస్తు
లక్ష్మీః సమావిశతు గచ్ఛతువా యథేష్టమ్ |
అద్యైవవా మరణ మస్తు యుగాంతరేవా
న్యాయ్యా త్పథః ప్రవిచలన్తి పదం న ధీరాః ||

75

టీ. నీతినిపుణాః=నీతికాస్త్రియునందు సేర్పరులైనవారు-నీతిని జక్కగా నెఱింగినవారనుట, నిస్తస్తువా=నిందింతురుగాక, యది=కాదేని, స్తునస్తువా=స్తోత్రము సేయుదురుగాక, లక్ష్మీః=సంపద, సమావిశతువా=కలుగునుగాక, (అథవా) యథేష్టం=ఇచ్చవచ్చినట్లు-అడ్డపాటులేక, గచ్ఛతువా=పోవునుగాక, మరణం=మృతి, అద్యైవవా=ఇప్పుడేకాని, (అథవా) యుగాంతరేవా=కల్పాంతరమందుఁ గాని, ఆస్తు=కలుగుఁగాక, ధీరాః=బుద్ధిశాలులు, న్యాయ్యాత్=న్యాయముతోఁగూడిన, పథః=మార్గమునుండి, పదం=అడుగు-ఒక్కయడుగు పెట్టునంతమాత్రముగూడననుట, నప్రవిచలన్తి=చలింపరు-న్యాయమార్గమును విడువకుండుటయే వారికి పరమార్థముగాని నిందాస్తోత్రములు కావని భావము.

శా. నీతిప్రాధవిహారు లైననిపుణుల్ ౧ నిందింపనీ మెచ్చనీ
భూతిం జెందినసంపదల్ నిలువనీ ౨ గాఢంబుగా నాఁగనీ
ఘాతం బప్పుడ పొందనీ నియతిమై ౩ కానీ యుగాంతంబునఁ
నీతిశ్లాఘ్యుపదంబు దప్పరుగదా ౪ నిత్యంబు ధీరోత్తముల్. 75

తా. నీతివేత్తలు దూషించినను లేక భూషించినను, సంపదకలిగినను లేక తొలగినను, మరణ మిప్పుడే కలిగినను లేక కల్పాంతరమునఁ గలిగినను, ధీరులైన వారు న్యాయమార్గముననుండి యొక్కయడుగుకూడఁ జలింపరు.

అవ. ధీరుఁ డనఁగా నెవఁడు? వాఁ డేమి సాధించుననఁగా దానికిఁ జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ కాంతాకటాక్షవిశిఖా న ఖనన్తి యస్య
చిత్తం న నిర్దహతి కోపకృశానుతాపః |
కర్షన్తి భూరివిషయా శ్చ న లోభపాశై
ర్లోకత్రయం జయతి కృత్స్న మిదం న ధీరః ||

76

టీ. యస్య=ఎవనియొక్క, చిత్తం=మనస్సును, కాంతా * కటాక్షవిశిఖాః -

* 'యద్గతాగతవిక్రాన్తివైచిత్ర్యేణ వివర్తనమ్ | తారకాయః కలాభిజ్ఞస్తం

కౌన్తా=స్త్రీలయొక్క, కటాక్ష=కడగంటిమాపులనెడి, విశిఖాః=పాణములు, న
ఖనన్తి=క్రచ్చువో-మోహింపఁజేయవోయనుట, కోప... తాపః-కోప=క్రోధమనెడి,
కృశాను=అగ్నియొక్క, తాపః=తాపము-వేడిమి, ననిర్వహతి=దహింపదో-వ్యాసుల
పెట్టదో యనుట, భూరివిషయాః చ=బలవత్తరములైన శబ్దము రసము మొదలైన
యింద్రియార్థములును, లోభస్వాశ్చైః=లోభములనెడిత్రాళ్లచేత-(లోభ మనఁగా
పరధనాపహరణమందు ప్రయత్నము- అది బంధనహేతువగుటచే పాశముగా రూ
పింపఁబడినది), నకర్షన్తి=ఆకర్షింపవో-(తర్షన్తి అనుపాతమున తృప్తి గలదిగాఁ
జేయవో యని యర్థము.) సః ధీరః=ఆధీరుఁడు, కృత్స్నం=సమస్తమైన, లోక
త్రయం=స్వర్గము మొదలైన మూడులోకములను, జయతి=జయించుచున్నాఁడు-
స్వాధీనములుగాఁ జేసికొనుచున్నాఁడనుట. వాని కేదియు నసాధ్యము కాదని
భావము.

ఉ. మానవతీకటాక్షశిత్రమార్గణముల్ విదలింపఁ జాల వె
వ్యానిమనంబు కోపమయ్యవహ్ని దహింపదు లోభపాశనం
తానము మాల్యచందనవిగ్రతానములు వెత సేయ నోప కె
వ్యానివశంబునక మెలఁగునవాఁడు జయించు జగంబు లన్నియున్.

తా. ఎవనిమనస్సు, పూవుబోఁడుల వాఁడిమాపులనెడితూపులచే గాఁడకయుఁ
గోపాగ్నిచే గ్రాఁగకయు, శబ్దాదివిషయములం దగలి లోభపాశములచే కట్టువడి
పేరాసపాలు కాకయు నుండునో, వాఁడే ధీరుఁడు. వానికి మూడులోకములును
వశమై యుండును.

అవ. ధైర్యగుణమును దిరస్కరించుట యెట్లును యుక్తము
కాదనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కదర్థితస్యాపిహి ధైర్యవృత్తే, ర్నశక్యతే ధైర్యగుణః ప్రమార్జయన్.

అధోముఖస్యాపి కృతస్యవహ్నే, రాధః శిఖాయూతి కదాచిదేవ॥

తా. కదర్థితస్యాపి=తక్కువపఱుపఁబడినవాఁడయ్యను-అతిమఃఖితుఁడైనను
ధైర్యవృత్తేః=ధైర్యముతో వర్తించునట్టివానియొక్క-ధీరునియొక్క, ధైర్యగుణః=
ధైర్య మనెడిగుణము, ప్రమార్జయన్=తుడిచివైచుటను-తక్కువపఱుచుటకనుట, నశ
క్యతేహి=శక్యముగా నేరదు. దీనికి దృష్టాంతమేమన, అధోముఖస్య=దిగుముఖముకల
దిగా, కృతస్యాపి=చేయఁబడినదైనను, వహ్నేః=అగ్నియొక్క, శిఖా=జ్వాల,

కటాక్షం ప్రచక్షతే' నల్ల గ్రుడ్డు ఇటు నటు పోవుచును మరల వచ్చుచును నిలుచు
చును ఇట్లు విచిత్రముగా విలాసముతోఁ దిరిగవచ్చుటయే కటాక్షము: అని భావ
ప్రకాశమునఁ జెప్పఁబడినది.

కదాచిదేవ=ఒకప్పుడును, అధః=క్రిందుగా, నయాతి=పోదు-మీఁదనే ప్రసరించుననుట-ఇట్లై ధీరునిధైర్యగుణమును నుండు నని తెలియునది. అలంకారము-దృష్టాంతము.

తే. నియతిచేతఁ గఁగర్థితుం ఓ డయిన ధైర్య

పరునిధైర్యగుణంబు మాఁగన్పంగఁ నరమే

క్రిందుసేయంగఁ బడినట్టికృష్ణపథుని

శీల తెందయిన మీఁదుగాఁ గెరలుఁగాడె.

77

తా. అగ్నిని దలక్రిందుగాఁ బట్టినను దానిజ్వాల క్రిందుగా ప్రసరింపనియట్లు ధీరుని నెంతతక్కువపఱచినను వానిధైర్యగుణము తక్కువకాదు.

అవ. శీలము నశించుటకంటె మరణమునొంద యత్నించుటయే

మే లనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వరం తుష్టాచ్చృష్టాః స్థురుశిఖరిణః క్వాపి విషమే

పతిత్వాయం కాయః కఠినదృఢదస్తే విదలితః |

వరం న్యస్తో హస్తః ఫణిపతిముఖే తీక్ష్ణదశనే

వరం వహ్నా పాతస్తదపి న కృతః శీలవిలయః ||

78

టీ. ఆయం=ఈ, కాయః=దేహము, స్థురుశిఖరిణః=మిక్కిలి పొడవైన పర్వతముయొక్క, తుష్టాశ్చృష్టా= పొడవైన శిఖరమునుండి, క్వాపి=ఒకానొక, విషమే=వికటమైన-ఒకనుండి కైన, కఠిన దృఢదస్తే=కఠినమైన తాతి నడుమ, పతిత్వా=పడి, విదలితః=తురుకులై నది (అయ్యోనేని), వరం=కొంతమేలు, హస్తః=చేయి, తీక్ష్ణ దశనే=విషాగ్నిచే నుగ్రమైన కోటలుగల, ఫణిపతిముఖే=సర్పరాజుయొక్క నోటియందు, న్యస్తః=పెట్టఁబడినది (అయ్యోనేని). వరం=కొంతమేలు, హస్తః=చేయి, తీక్ష్ణ దశనే = విషాగ్నిచే నుగ్రమైన కోటలుగల, ఫణిపతిముఖే=సర్పరాజుయొక్క నోటియందు, న్యస్తః=పెట్టఁబడినది (అయ్యోనేని), వరం=కొంతమేలు, వహ్నా=అగ్నియందు, పాతః=పడుట-అగ్నిప్రవేశ మునుట, వరం=కొంతమేలు, తదపి=అయినను, శీలవిలయః=మంచిస్వభావముయొక్క నాశము-మంచి స్వభావమును విడిచిపెట్టుట, కృతః=చేయఁబడినది (అయ్యోనేని), న వరం=కొంచెమైనను మంచిది కాదు-ప్రాణసంకటము కలిగినను శీలమును విడువరాదని భావము.

ఉ. ఉరుతరపర్వతాగ్రమున నుండి దృఢం బగుతాతిమీఁద న

త్వరముగఁ ద్రెల్లి కాయము హఠంబుగఁ జేయుట మేలు గాలిమే

పరిదొరవారఁ గే లిడుట న బాగు హుతాశనమధ్యపాతము

వర మగుఁ జారుశీలగుణవర్జన మర్హము గాదు చూడఁగన్. 78

తా. పొడవైనయొకపర్వతపుగొననుండియొకానొక కఠినశీలనడుమఁబడి యొడుగు తునుకలుగాఁ జేసికొనుటయుఁ గొంత మే లనవచ్చును. బెడిదంపుఁగోటలుగల

యాదిశేషునిముఖమునందుఁ జేయఁ జొనుపుటయుఁ గొంత మేలనవచ్చును. అగ్నిఁ జొచ్చుటయు మేలనవచ్చును. కాని, శీలమును విడుచుటమాత్రము కొంచెమైనను మంచిది కాదు.

అవ. శీల మత్యంతావశ్యక మైనదని చెప్పఁబడినదిగదా. అది యుండుటవలనఁ గలుగులాభ మేమి? అని యడుగఁగా దానికిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వహ్ని స్తస్య జలాయతే జలనిధిః కుల్యాయతే తత్తతా
 న్మేరుః స్వల్పశిలాయతే మృగపతిః సద్యః కురక్ష్ణాయతే ।
 వ్యాలో మాల్యగుణాయతే విషరసః పీయూషవర్షాయతే
 యస్యాశ్లేఽఖిలలోకవల్లభతమం శీలం సమున్మీలతి॥ 79

టీ. యస్య=ఎవనియొక్క, అశ్లే = అవయవమునందు - శరీరమునందు నుట, అభి...తనం-అఖిలలోక=సమస్తజనులకును, వల్లభతమం=మిక్కిలియు మనోహరమైన, శీలం=సత్త్వభావము, సమున్మీలతి=మిక్కిలియున్లు సిల్లుచున్నదో, తస్య=వానికి-వానియొడ, వహ్నిః=అగ్ని (దహించునట్టిదైనను), జలాయతే=జలమువలె నాచరించుచున్నది-జలమువలె చల్లనగుచున్నదనుట. జలనిధిః = సముద్రము (దాటరానిదైనను), తస్య=వానికి-(ఇట్లై మీఁద నొక్కొక్కదానికిని గూర్చుకొనవలయును), కుల్యాయతే=కాలువవలె నాచరించుచున్నది తత్తతాత్ =ఆక్షణముననే-ఆలస్యమునఁగాదనుట, మేరుః=మేరుపర్వతము, స్వల్పశిలాయతే=చిన్నతాయువలె నగుచున్నది, మృగపతిః=సింహము(మిక్కిలి హింసించుస్వభావము గల దైనను), సద్యః=అస్పృశ్య-తోడనే, కురక్ష్ణాయతే=జింకవలె నగుచున్నది. వ్యాలో=సర్పము (విషముచేతను రోషగుచేతను భయంకరమైనదయును), మాల్యగుణాయతే=పూచండవలెనగుచున్నది. విషరసః=విషద్రవము (ప్రాణములను హరించునట్టిదైనను, పీయూషవర్షాయతే=అమృతవర్షమువలె నాచరించుచున్నది-దుఃఖమును గలిగించునవియెల్ల శీలసంపన్నునికి సుఖమును గలిగించుచున్నవి. ఇదియే శీలమువలనఁ గలుగుపరమలాభమని భావము.

చ. అతనికి వార్ధి కుల్య యగు ౧ నగ్ని జలం బగు మేరుశైల మం
 చితశిలలీల నుండు మదఃసింహము జింక తెఱంగుఁ దాల్చుఁ గో
 పితఃపి పూలదండ యగు ౧ భీష్మ విషంబు సుధారసం బగు
 తీతి జనసమృతం బగుసుశీల మ దెవ్వనియందు శోభిలున్. 79

తా. సకలజనులకు సత్యంతమనోహరమైనశీలముకలిమిచే నెవ్వనియూర్తి యున్లు సిల్లుచుండునో యట్టిపురుషునికి దహించునట్టియగ్ని జలమువలె జల్లగను, దాటరానిసముద్రము చిన్న-కాలువవంటిదిగాను, బొడవైన మేరుపర్వతము చిన్నతాతివం

టిదిగాను, హింసించునట్టి సింహము బెడరి పాటునట్టి జింకవంటిదిగాను, విషరోషములచే బెడిదమైన సర్పము సొంపైన పుష్పసరమువంటిదిగాను, విషద్రవ సుమృత వర్షమువంటిదిగాను నిట్లు దుఃఖహేతువులైనవన్నియు సుఖప్రదములుగా నగును. ఇచట కృష్ణార్థమువలన బౌద్ధమ్యప్రతీతి కలుగుటచే నుపమాంశకారము.

అవ. శీలసంపన్ను లగువారికి నెప్పుడును సంతాపము గలుగదని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఛిన్నోఽపి రోహతి తరుః, క్షీణో వ్యుపచీయతే పున శ్చన్ద్రః ।

ఇతి విమృశ స్త స్సన్దః, సన్దప్యన్తే స విప్లుతా లోకే॥ 80

టీ. తరుః=వృక్షము, ఛిన్నస్సన్నపి=చేదించబడినదైనను, పునః=మరల, రోహతి=పైకిపోవుచున్నది - పెరుగుచున్నదనుట. చన్ద్రః=చంద్రుడు, క్షీణస్సన్నపి=కృష్ణపక్షమునందు నానాటికిం గృహించినవాడైనను, పునః=మరల, ఉపచీయతే=పెరుగుచున్నాడు. ఇతి=అనియిట్లు, విమృశ స్తః=మనస్సునఁ దలపోయుచున్నవారైన, సన్దః=సత్పురుషులు-శీలసంపన్నులనుట, లోకే=ఈలోకమునందు, విప్లుతా స్సన్దః=సంకటము నొందినవారగుచు, సన్దప్యన్తే=సంతాపమునొందరు. అయితే తరువృక్షములవలె తాము ఆభివృద్ధికి మఱియొకప్పుడు రాఁగూడునని తలంతురనుట.

గీ. ఖండితం బయ్య భూజంబు శ వెండి మొలచు

క్షీణుఁ డయ్యను నభివృద్ధిఁ శ జెందు సోముఁ

డివిధమున విచారించి శ యొడలు దెగిన

జనములకుఁ దాప మొందరు శ సాధుజనులు.

80

తా. చెట్టు చేదించబడినను మరల పైకి పెరుగుట, చంద్రుడు కృష్ణపక్షమునఁ గృహించినను మరల వృద్ధి నొంగుట, యను నీ రెండు దృష్టాంతములను మనస్సునఁ దలపోసినవారై శీలసంపన్నులు తమకు దుఃఖము కలిగినేని తాపమునొందక తా మా తరుచంద్రులవలె ముం దభివృద్ధికి రాఁగూడునని తలంచుచుందురు. [ఇప్పుడు క్షీణదశ నొందినను పిదప వృద్ధి నొందుదు మను విమర్శవలన వారికి సంతాపమే కలుగ దని యాశయము.]

అవ. శీలమే నమ స్తభూషణము లని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఐశ్వర్యస్య విభూషణం సుజనతా శౌర్యస్య వాక్సంయమో

జ్ఞాన స్యోవశమః శ్రుతస్య వినయో విత్తస్య సాత్రే వ్యయః ।

ఆక్షోభ స్తపసః క్షమా ప్రభవితు ర్ధర్మస్య నిర్వాజతా

పర్వేషా మపి సర్వకారణ మిదం శీలం పరం భూషణమ్॥ 81

టీ. విశ్వరూపస్య=స్వామ్యమునకు - పతిత్వమునకు, సుజనతా = సుజనత్వము-
మంచితనము, విభూషణం=అలంకారము-దుర్జనత్వ మలంకారము కాదనుట. శౌర్య
స్య=శూరత్వమునకు, వాక్స్యము=వాక్కుయొక్క నియమము - మితభాషిత్య
మనుట, భూషణము - అసంబద్ధప్రలాపములాడుట కాదనుట. జ్ఞానస్య=తెలివికి-ఇది
చేయఁదగును తగను అను వివేకమునకు, లేక, ఆత్మవిషయజ్ఞానమునకు, ఉపశమః=
శబ్దాది విషయములందు ఆశలేమి, విభూషణము-విషయలోలుపత్వము కా దనుట.
శ్రుతస్య=శాస్త్రమునకు, వినయః=అడఁకువ, భూషణము-గర్వోద్రేకముకాదనుట.
విత్తస్య=ధనమునకు, సత్తా=సత్త్వత్రమునందు, వ్యయః=వ్యయము, భూషణము-
నటవిటాదులందుఁ జేయు వ్యయము కాదనుట. తపస్యః=చాంద్రాయణాదిరూపమైన
తపమునకు, ఆక్రోధః=కోపములేమి, భూషణము-కోపశీలత్వము కాదనుట, ప్రభవి
తుః=సమర్థుఁ డైనవానికి-సామర్థ్యమునకు, క్షమా=ఓర్పు, విభూషణము-ఉగ్రత కా
దనుట, ధర్మస్య=సత్త్వత్రదానమునకు, నిర్వాజితా=వ్యాజములేమి, భూషణము-ఒక
నెపమునకై చేయుట కాదనుట. సర్వకారణం=విశ్వరూపము మొదలైన సమస్తమునకు
మూలమగు, ఇదం=ఈ పూర్వోక్తమైన, శీలం=శీలము, సర్వేషామపి=సకలపురుషు
లకును, పరం=(సౌజన్యాదులకంటె) మత్కుప్తమైన, భూషణం=అలంకారము.
కావున సర్వవిధముల శీలమునే యాశ్రయింప వలయు నని భావము.

ఉ. జానుగ భూతికిం దొడవు १ సజ్జనభావము శౌర్యలక్ష్మికి
మహానము నీతి విద్యకు శ్రమంబు సుబుద్ధికి విత్తవృద్ధికి
దానము దాల్చి శక్తికిని १ ధర్మనిరూఢి కదంభవృత్తియుం
బూనికతోడ సర్వగుణభూషణ మెన్నఁగ శీలమే సుమీ. 81

తా. స్వామిత్వమునకు సుజనత్వమును, శౌర్యమునకు మితభాషిత్యమును,
జ్ఞానమునకు శబ్దాదివిషయములందు రక్తిలేమియు, శాస్త్రజ్ఞుతకు వినయమును, ధన
మునకు సత్త్వత్రవినియోగమును, తపమునకుఁ గోపములేమియు, సామర్థ్యమునకు
సహనశీలత్వమును, ధర్మమునకు వ్యాజములేకుండుటయు నలంకారములు. శీలమనునది
విశ్వరూపము మొదలైనవాని కన్నిటికిని మూలము గనుక సకలపురుషులకు నిదియే
సౌజన్యాదులకంటెను మేలైన భూషణము-(విశ్వరూపము మొదలైనవి గల యాయా
పురుషులకు వరుసగా సౌజన్యము మొదలైన యాయాగుణములు భూషణములు.
విశ్వరూపులకెల్ల శీలమే మూలము, గనుక నాయైశ్వర్యాదులు గలవారికి ఆసౌజ
న్యాదులకంటె నిదియే మేలైనభూషణ మని తాత్పర్యము.)

ఇది నీతిశతకమునందు ధైర్యపద్యతివర్ణన మన్నది అష్టమదశకము.

నీతిశతకము - దైవపద్ధతి.

అవ. ధైర్యశీలములు రెండునుగూడ దైవాయత్తము లగుటం జేసి వానిని నిరూపించినవిదప దైవపద్ధతిని నిరూపించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నేతా యస్య బృహస్పతిః ప్రహరణం వజ్రం సురాః పైనికాః
స్వర్గో దుర్గ మనుగ్రహః ఖలు హరే రైరావణో వారణః ।
ఇత్యాశ్చర్యబలాన్వితోఽపి బలభి ద్భగ్నైః పరైః సజ్జరే
త ద్వ్యక్తం నను దైవమేవ శరణం ధిక్ ధిక్ వృథా పౌరుషమ్॥

టీ. యస్య=ఎవనికి, నేతా=నడపువాడు-హితాహితము లుపదేశించి తగిన దారిని ప్రవర్తింపజేయువాడు-పట, బృహస్పతిః=బృహస్పతియో-ఎవఁడోయొకఁడు కాదనుట, ప్రహరణం=ఆయుధము-పగతురనుగొట్టుసాధనము, వజ్రం=వజ్రాయుధమో-కొండల తెక్కలు గొట్టినను మొక్కవోనట్టి వజ్రాయుధమే కాని యేదో యొకయినపసాధనము కాదనుట, పైనికాః=పైనికులు, సురాః=దేవతలలో-బల హిను లగు నీలోకపునుసుఖులు కారనుట, దుర్గం=గుప్తస్థానము, స్వర్గః=స్వర్గ లోకమో-మన్నుతాలు మొదలైనవానిలోఁ గట్టఁబడినది కాదనుట, అనుగ్రహః=రక్షించునాసక్తి, హరేఃఖలు=హరివలననుండియో-తుండదేవతవలననుండి కాదనుట-హరి యింద్రుని రక్షింపఁగోరుట సకలలోకాధీశ్వరుఁ డగుటవలననేకాని వానికిఁ దమ్ముఁడుగాఁ బుట్టుటవలనఁ గాదని హరిశబ్దప్రయోగము తెలుపుచున్నది, వారణః=ఏనుఁగు, విరావణః=విరావతమో-ఏదో యొకయేనుఁగునున్న కాదనుట, బలభిత్=అట్టియింద్రుఁడు, ఇతి=ఇట్లు, ఆశ్చర్యబలాన్వితోఽపి=(ఇతరులకు సాధారణము కాని దగుటవలన) ఆశ్చర్యమును గలిగించునట్టి శక్తితోఁ గూడినవాఁ డైనను, సజ్జరే=యుద్ధమునందు, పరైః=ఇతరులచేత-రాక్షసులచేతననుట, భగ్నైః=భంజింపఁ బడెను. తత్=కాఁబట్టి, వ్యక్తం=స్పష్టముగా, దైవమేవ=దైవమే, శరణంనను=రక్షకముకదా-పౌరుషము రక్షకము కాదనుట. పౌరుషం=పురుషకారమును-పురుష ప్రయత్నమును, ధిక్ ధిక్=చీ చీ (అనఁదగును.) వృథా=అది వ్యర్థము-అప్రయోజకమైన దగుటచే పౌరుష మేమియుఁ జేయనేరదని భావము.

చ. గురుఁడు గురుండు వాలు శత్రుకోటి సుపర్వులు వాహినీపతుల్
సురభవనంబు గోట మధుగసూదనుఁడు నయిదోడు దంతి ది
క్కరిపతిగాఁగ నొప్పుబలభూతియు దాయల కోడె నాజిలో
శరణము దైవమే పురుషశక్తి నిరర్థక మెన్నిభంగులన్. 82

తా. ఇంద్రుని కాలోచన చెప్పమంత్ర బృహస్పతి. ఆయుధము కొండల తెక్కలఁ గొట్టినను మొక్కవోనివజ్రము, పైనికులు దేవతలు, దుర్గము స్వర్గము.

అనుగ్రహించినవాఁడు సకలలోకాధినాథుఁడగు విష్ణువు. గజము విరావతము. ఇట్లా శ్చర్యకరమైన శక్తితోఁ గూడినవాఁడైనను ఇంద్రుఁడగు యుద్ధమునందు రాక్షసులచే భంగపడెను. కాఁబట్టి *దైవమే రక్షక మనుట స్వప్రమాణం దెలియుచుండుటవలన నిశీ! పౌరుష మెంతయు వ్యర్థము. [ఇందు సాఖిప్రాయవిశేషణములవలన పరికరాలంకారము.]

అన. బంధమోక్షములకును హానివృద్ధులకును సైతము దైవమే కారణ మని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భగ్నశస్య కరణ్ణపిణ్ణితనో ర్వానేన్ద్రియస్య త్షుధా

కృత్వాఖి ర్వివరం స్వయం నిపతితో న క్తం ముఖే భోగినః |

తృప్త స్త త్పిశితేన సత్వర మసౌ తేనైవ యాతః పథా

స్వస్థా స్తివృత దైవమేవ హి పరం వృద్ధా త్షయే కారణమ్ || 83

టీ. ఆఖిః=ఎలక, న క్తం=రాత్రియందు, వివరం=బలమును, కృత్వా=చేసి-పెట్టెకనిభావము, కరణ్ణపిణ్ణితనో=పెట్టెయందు ముద్దగాఁ గూర్చఁబడిన దేహము గలదియు-తిరుగుటకును మేనుచాఁచుటకును లేక కష్టదశయందున్నట్టియును, కావుననే, భగ్న ఆశస్య=(తప్పించుకొనిపోవ వలెమిచ్చె) చెడినమనోరథముగలదియు, త్షుధా=ఆకలిచేత, వ్హాన ఇన్ద్రియస్య=వాడినయింద్రియములు గలదియు-ఇంద్రియములపాటవము చెడినదియు ననుట, (అగు) భోగినః=సర్పముయొక్క, ముఖే=నోటియందు, స్వయమేవ=తనంతనే-దైవవశమున, నిపతితః=పడినదాయెను. అసౌ=ఈ సర్పము, తత్ పిశితేన=దాని (ఎలకయొక్క) మాంసముచేత, తృప్తస్య=తృప్తి నొందినదై, తేనైవ పథా=ఆదారి నే-ఆబలముదారి నేయనుట, సత్వరం=శీఘ్రముగా, యాతః=(బయటవచ్చిపాఠి) పోయెను. (కాఁబట్టి హేజనాః=జనులారా! అని శేషము), స్వస్థాః=స్వస్థః=స్థిరచిత్తులై-నెమ్మదితోననుట, తివృతః=ఉండుఁడు, (ఏలనఁగా) వృద్ధా=వృద్ధియందును, త్షయే=క్షీణతయందును, దైవమేవ=దైవమే, పరంహి=ఉత్కృష్టమైనదిగదా-ఉత్కృష్టమైన కారణముగదా యనుట- నేటికంటి కారణముగాదనిభావము. ఈ మూషకభోగిదృష్టాంతమును దలఁచుకొని వృధా పౌరుషములకు సంకటపడక, స్వస్థచిత్తులై యుండుఁ డని యాశయము.

ఉ. రాతిరి మూషకంబు వివరం బొనరించి కరండబద్ధ మై

భీతిలి చిక్కి యాస చెడి १ పెద్దయు డస్సినపామునాత నం

* 'ఉద్యోగినం పురుషసింహ ముపైతి లక్ష్మీ దైవం ప్రధాన మితి కాపురుషా వదన్తి | దైవం నిపత్యక్షరు పౌరుష మాత్యక్త్యా యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్రదోషః' అని పౌరుషమే యధికప్రధాన మైనదిగాఁ జెప్పటను పైశ్లోకము ఖండించుట తెలియనగును.

పాతముఁ జెందె దానిఁ దిని ౩ పాము దొలంగె బిలంబుత్రోవనే
యేతటి హానివృద్ధులకు ౩ నెక్కటి దైవము కారణం బగున్. 83

తా. ఒక నాఁటిరాత్రి యొకయొబక యాహారము సంపాదించుకొంటు నొక పెట్టెకు రంధ్రముచేసి దానిలోనికి దూతెను. అప్పు డంతకుమునుపే యొకపా మా పెట్టెలో తగులుపడి యాశచేడి యిఱకటమువలన దేహమునంతయు ముద్దగాఁగూర్చు కొన్నదై యాఁకటివలన నింద్రియములపాటవమును దప్పి కృశించుచుండెను. అంత నది యాయెలుక ప్రవేశింపఁగానే పట్టుకొని దానిమాంసమును దిని తృప్తి నొందినదై యాయెలుక చేసినరంధ్రముగుండనే బయటికి తప్పించుకొని పాటిపోయెను. ఇట్లు క యాహారము వెడకవచ్చి చిక్కుకొని చచ్చుటయు, చిక్కుకొని చావనున్న సర్ప మాహారమును దిని తప్పించుకొని బ్రదుకుటయు, నెలుక చేసినబాంధయే యది చిక్కు కొనుటకు నుపాయమును బాము తప్పించుకొనుటకు హేతు వగుటయుఁ జూడఁగా దైవమే ముఖ్యకారణమై నిలిచి వృద్ధిక్షయములు కలిగించుచున్నదిగాని పురుషప్ర యత్నమువలన నేమియు లేదని తెలిసెడిని. కావున లోకులారా! యీ సర్పమాంశక దృష్టాంతమును చలఁచుకొని కష్టములు కలిగినయెడల వానికి దైవమే మూల మని తలఁచి దుఃఖింపక స్వస్థచిత్తులదై యుండుఁడు.

అవ. దైవభక్తి గలవానికిని లేనివానికిని గలుగునవస్థలను జెప్పు చున్నాఁడు.

శ్లో॥ యథా కన్ధకపాతే నో, తృత త్యార్యః పతన్నపి ।

తథా త్వనార్యః పతతి, మృత్పిణ్డపతనం యథా॥

84

టీ. ఆర్యః=పూజ్యుఁడు-దైవభక్తి గలవాఁడు, పతన్నపి=(ఏదేనొక కారణము చేత) పడుచున్నవాఁడై నను-తక్కువదశకు వచ్చుచున్నను అనుట, కన్ధకపాతేన= బంతిపాటుచేత-బంతి పడి పైకిలేచులాగున అనుట, యథా ఉత్పతతి=ఎట్లు పైకి వచ్చునో-ఉన్నతికివచ్చునోయనుట, తథా=అట్లే అనార్యః=పూజ్యుఁడుకొనివాఁడు-దైవభక్తి లేనివాఁడనుట, మృత్పిణ్డపతనం యథా=మట్టిముద్దయొక్క పాటువలె, పతతి=పడుచున్నాఁడు- తక్కువస్థితికి వచ్చుచున్నాఁ డనుట.

క. కందుకమువోలె సుజనుఁడు

గ్రిందం బడి మగుడ మీఁదికి న్నెగయు సుమీ

మందుఁడు మృత్పిండమువలె

గ్రిందం బడి యడఁగియుండు ౩ గృహణత్వమునన్.

84

తా. బంతి క్రిందపడినను మరల పైకిలేచునట్లు దైవభక్తి గల పూజ్యుఁడు క్రిందుపడినను లింగి యన్నతికి వచ్చును. మట్టిముద్ద క్రిందఁబడి యట్లే యుండనట్లు దైవభక్తి లేనివాఁడు క్రిందుపడియే యుండును.

అవ. దైవకృప లేనివానికి నెక్కడఁగాని సుఖము కలుగ దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఖల్వాటో దివసేశ్వరస్య కిరణైః సంతాపితో మస్తకే
వాఞ్చ ద్వేష మనాతపం విధివశా త్తాలస్య మూలం గతః |
తత్రాస్యస్య మహాఫలేన పతతా భగ్నం సశబ్దం శిరః
ప్రాయోగచ్ఛతి యత్ర దైవహతక స్తత్రైవ యాన్త్యాపదః || 85

టీ. ఖల్వాటః = బట్టతలవాఁడు, మస్తకే = తనతలయందు, దివసేశ్వరస్య కిరణైః = సూర్యునియొక్క కిరణములచేత, సంతాపితస్యక = మిక్కిలి తపింపఁజేయఁబడినవాఁడగుచు, అనాతపం = ఎండలేనట్టి-నీడగలయనుట, ద్వేషం = ప్రదేశమును, వాంఛక = కోరుచు, విధివశాత్ = దైవయోగమున, తాశస్య = తాటిచెట్టుయొక్క, మూలం (ప్రతి) = మొదటిని (గూర్చి), గతః = పోయెను-తాటిచెట్టుకిందికిఁ బోయి యుండెననుట, తత్రాపి = అచ్చటనుగూడ, పతతా = కొడ తునిగి పడుచున్న, మహాఫలేన = పెద్ద (తాటి) పండుచేత, ఆస్య = వీనియొక్క, శిరః = తల, సశబ్దం = పటపట యనుశబ్దముతోఁ గూడఁనట్లుగా, భగ్నం = పగుల్పఁబడినది-పగిలెననుట. (దీనికి హేతువేమనఁగా), దైవహతకః = దైవము ప్రతికూలముగా నుండువాఁడ, యత్ర = ఏచోటికి, గచ్ఛతి = పోవుచున్నాఁడో, తత్రఏవ = అచోటికే, ఆపదః = ఉపద్రవములుగూడ, ప్రాయః = బహుతరముగా, యాన్తి = పోవుచున్నవి-దోషులకు వెఱచి యూరువిడిచి యడవికిఁ బోయినవానిని పులి పట్టుకొన్నట్లనుట

మ. ధర ఖల్వాటః షోకండు సూర్యకరసంరత ప్రప్రథానాంగుఁడై
త్పరతోడఁ బరువెత్తి చేరి నిలిచె ౧ దాశద్రుమచ్ఛాయఁ ద
చ్చిరముం దత్ఫలపాతవేగమున విశ్చ్యే శబ్దయోగంబుగాఁ
బారి దైవోపహతుండు వోవుకడకుం బోవుంగదా యాపదల్ ౮5

తా. బట్టతలవాఁడొకఁడు తనతల యెండచే గాలుటకుఁ దాశలేక నీడగలచోటిని గోరి నొకతాటిచెట్టుకిందఁజేగను. దైవికముగా, అచ్చటికిఁ బోయియుండినను పెద్దతాటిపండ్లొకటి మీఁదఁ బడి వానితల పటపటమని బ్రద్దలయ్యెను. కావున దైవము ప్రతికూలముగా నుండువాఁడెక్కడికిఁబోయిన నక్కడికి వానియాపదలుగూడ వచ్చునేగాని వానిని విడిచిపెట్టవు. (తలను ఎండపోతుననుండి తప్పింపఁజూడఁగా పండు వేసి దానిని పగుల్పుట ప్రతికూలముగా దైవముయొక్క చేష్టత మని యూహించునది).

అవ. ఇట్లుండుటవలన దైవమే బలీయ మని నాయభిప్రాయ మని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ గజభుజజ్గవిహజ్గమబద్ధనం, శశిదివాకరయో ర్గ్రహపీడనమ్ ।

మతిమతాంచ విలోక్యదరిద్రతాం, విధిరహో బలవానితిమేమతిః॥

టీ. గజభుజజ్గ విహజ్గమ బద్ధనం=ఏనుగులుసర్పములు పక్షులు వీనియొక్కకట్టువడుటయు, శశిదివాకరయో=సూర్యచంద్రులయొక్క, గ్రహపీడనం=రాహుగ్రహముచే పీడింపఁబడుటయు, మతిమతాం=ప్రాజ్ఞులైనవారియొక్క, దరిద్రతాంచ=పేదఱికమును, విలోక్య=చూచి, ఆహో=ఔరా, విధిః=దైవము, బలవాక్ ఇతి=బలీయమైనది అని, మేమతిః=నాయభిప్రాయము-దైవమే యన్నిటికిని మూలమనిభావము.

తే. ఫణులు గజములుఁ బక్షులుఁ గ బట్టువడుట

రవిసుధాకరులకు నై సగ్రాహుబాధ

బుద్ధిమంతులలేమియుఁ గ బొసఁగఁ జూచి

విధి బలాధ్యుఁ డటంచు భావించు మదిని.

86

తా. పట్టుకొనసాధ్యముకాని యేనుగులు సర్పములును పక్షులును గట్టువడుటయు, జగమునంతయు వెలిగించునంతటిమహిమగల సూర్యచంద్రులను రాహువుపీడించుటయు, విక్కిలిబుద్ధిశాలులైన సవారికిఁజేదఱికముకలుగుటయునుజూడఁగా, ఔరా! ఆందఱికంఁటెను దైవమే బలీయమైనది, కానిచో నింతటిగజాదు లిట్టిపాట్లకు లోనగునాయని నేను దలంచుచున్నాను. అలం. అర్థాంతరన్యాసము, కావ్యలింగము.

అవ. దైవ మిట్లు చేయునేని నదికూడ తెలివి లేనిదియే యగునని తలఁచి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సృజతి తావదశేషగుణాకరం, పురుషరత్న మలజ్కరణం భువః ।

తదపి తత్తణభగ్ని కరోతి చే, దహహ కప్త మపణ్ణితతా విధేః॥87

టీ. (విధిః=దైవము), అశేష గుణ ఆకరం = సకల సద్గుణములకును గనియును (అనఁగా ఆశ్రయమును), భువః=భూమికి, అలజ్కరణం=అలంకారమును, (అగు) పురుషరత్నం=పురుషుఁ డనురత్నమును-పురుషశ్రేష్ఠుని అనిభావము, సృజతి తావత్=నిర్మించుచున్నాఁడుగదా. తదపి=అయినను-అట్లు సృజించినప్పటికిని, తత్=ఆపురుషరత్నమును, త్తణభగ్ని=క్షణమాత్రమున భంగము నొందుదానినిగా, కరోతిచేత్=చేయుచున్నయెడల, విధేః=దైవమయొక్క, అపణ్ణితతా=పాండిత్యములేమి-మూఢత్వమునుట, అహహ=అక్కటా, కప్తం=కప్తము. 'అహహ' మిక్కిలివిషాదమును తెలుపుటకొఱ కని తెలియునది. ఇచ్చట 'అశేషగుణాకరం' 'అలజ్కరణంభువః' అనునీ రెండవిశేషములను 'పురుషరత్నం' అను రూపకసమాసమునఁ గల పురుషునికిని రత్నమునకును సమానములు.

క. గుణమణిఖని యగుపూరుష

మణి ధరణికి రణణముగ నమర్చిన విధి యా

గుణవంతుని వెనఁ దునిమిన

గుణహీనునిగాఁగ నెన్నుకొనరే ధాతన్ .

87

తా. ద్వైవము సకలగుణసంపన్నుఁడును జగమున కలంకారభూతుఁడు నగు పురుషశ్రేష్ఠుని నిర్మించినప్పటికిని వాని నతిత్వరలో నశించునట్లు చేయునేని, కటకటా! దానికిని దెలివి లేదు. ఏమి చేయవచ్చును? అలం. రూపకము.

అవ. ద్వైవయోగము నెట్లుగాని యతిక్రమించుట కష్ట మనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అయ మమృతనిధానం నాయకోఽప్రోషధీనాం

శతభిషగనుయాతః శమ్భుమూర్ధ్నోఽవతంసః ।

విరహాయతి న చైనం రాజయత్క్యౌ శశాంజ్కం

హతవిధిపరిపాకః కేన వా లజ్ఘనీయః॥

88

టీ. అయం=ఏఁడు-ఈ కనఁబడుచున్న చంద్రుఁ డనుట, అమృతనిధానం=అమృతమునకు స్థానమును, ఓషధీనాం=సంజీవిని మొదలైన మూలికలను, నాయకః=అపి=ఏలికయును, శతభిషక్ అనుమాతః=చూర్ణము వైద్యులచేత అనుసరింపఁబడినవాఁడును-(చంద్రునికి నూలువైద్యులు లేమిచే నట్లు చెప్పటవలన దోషముకలుగఁగా శతభిషవనక్షత్రముచే ననుసరింపఁబడినవాఁడు అని యర్థాంతరమువలన దోషమునకు పరిహారము గ్రహింపవలయును), శమ్భుమూర్ధ్నః=శివునియొక్కశిరస్సునకు, అవతంసః=శిరోభూషణమును, ఏనంశశాంజ్కం=పూర్వోక్తలక్షణములతోఁ గూడియున్న యాచంద్రుని, రాజయత్క్యౌ=క్షయకోగము, నచ విరహాయతి=విడువలేకుదా. (కావున) హత...పాకః-హతవిధి=నష్టద్వైవముయొక్క-చచ్చినదైవముయొక్క, పరిపాకః=నియోగము, కేనవా=ఎవ్వనిచేత, లజ్ఘనీయః=అతిక్రమింపఁదగినది-ఎవ్వనికిని అతిక్రమింపరాదనుట. 'హతవిధి' అనుచో హతశబ్దము నిర్వేదపడుటను దెలుపుచున్నది. అనఁగా హేయముగాఁ దలఁచి చెప్పినమాట యని తెలియనగును.

చ. శతభిషగాధ్యుఁడు నతతశశంభువతంసము నయ్యు నోషధీ

తతులకు నాథుఁ డయ్యును సురధారససేవధి యయ్యుఁ దారకా

పతి దనరాజయత్క్యభవశబ్దలఁ బాపఁగ నోపఁ డక్కటా

హతవిధికృత్య మెవ్వనికి ర నైన జగంబున దాటువచ్చునే. 88

తా. ఈ కనఁబడుచున్న చంద్రుఁడు అమృత ముండెడుస్థానము; సంజీవిని మొదలైన మూలికలకెల్ల రాజు. వైద్యులొకనూర్ధరు కూడనేయుండురు. సకలలోకక్షేమ

కరుణకు శివునికి శిరోధూషణమైనవాఁడును, ఇట్టియీచంద్రుని త్రియోగము పట్టి విడువకున్నది. కాబట్టి పాడుదైవముయొక్క నియోగమును దప్పింప నెవరికిని దరముకాదు.

అవ. మనస్సును మెలపునదికూడ దైవమే యని చెలికానిని చూచి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రియసఖి విప ద్దణ్డనాతప్రపాతపరమ్పరా
పరిచయచలే చింతాచక్రే నిధాయ విధిః ఖలః ।

మృగ మిన బలా త్పిణ్డీకృత్య ప్రగల్భకులాలవ
ద్భృమయతి మనో నో జానీమః కి మత్ర విధాస్యతి॥ 89

టీ. ప్రియసఖి=ప్రియస్నేహితుఁడా! ఖలః=దుష్టుఁడైన, విధిః=దైవము, ప్రగల్భకులాలవత్=ప్రాధుఁడైన (అనఁగా ఆఠితేజీన) కుమ్మరవానివలె, మనః=నామనస్సును, మృదం ఇవ=మట్టినివలె, బలాత్=సామర్థ్యముతో, పిణ్డీకృత్య=ముద్దచేసి, విపత్...చలే=విపత్=ఆపదలనెడి, దండ=కొయ్యలయొక్క, వ్రాత=సమాహముయొక్క, ప్రపాత=పాటులయొక్క, పరమ్పర=పరంపరయొక్క, పరిచయ=మచ్చికచేత-కూడికచేతననుట-విపత్తులనెడికొయ్య లొకటివెనుక నొకటిగా పెక్కులు లేనపైఁబడుచుండుటచేతనని భావము, చలే=తిరుగునట్టిదైన-దైవమనెడి కుమ్మరి విపత్తులనెడి కొయ్యలను వరుసగా మీఁదవై చికోట్టుటచే దిరుగుచున్నట్టి యనుట, చింతాచక్రే=చింత యనెడిచక్రమునందు, నిధాయ=ఉంచి, భ్రమయతి=ప్రిష్ఠచున్నది, అత్ర=ఇందు-ఈప్రిష్ఠటయందు, కిం విధాస్యతి=ఏమి చేయఁబోవుచున్నాఁడో-ఏమి చేయుట కిట్లు ప్రిష్ఠచున్నాఁడో, నోజానీమః=ఎఱుఁగము.

చ. కలితవిపత్తిదండపద్రఘుట్టనసేయుచు మన్నుకై వడిక

ఖలుఁడు విధాత పిండితముగ నొనరించి నితాంతచింత య౯

బలితపుసారెపై నిలిపి ౧ పాయక డెందము ద్రిష్ఠచున్నవాఁ

డలమి కులాలురీతి దెలియం గలవారమె యేమి సేయునో. 89

తా. దుష్టమగుదైవ మొకయాఠితేజీనకుమ్మరివలె నామనస్సును బలిమిలోఁ బట్టి మట్టివలెముద్దఁజేసి, యాపద లనియెడి కొయ్యగుదియలచే నెడతెగక కొట్టువడుటవలనఁ దిరుగుచున్న చింతయనెడుచక్రమునం దునిచి ప్రిష్ఠచున్నది. ఏమి చేయుట కిట్లు ప్రిష్ఠచున్నదో తెలియరాదు. [కుమ్మరిప్రిష్ఠట కుండచేయుట కని తెలియును. ఇదిప్రిష్ఠట యెంబులతో తెలియరాదనుట. దైవప్రాతికూల్యమువలన ఆపదలు సంభవించుటయు, అవి చింతను గలిగించుటయు, ఆచింత మనస్సును ద్రిష్ఠటయు ననెడి వ్యవహారమును మట్టిని ముద్దచేసి చక్రమునఁ బెట్టి ప్రిష్ఠట యనెడుకుమ్మరివ్యాపారముగాఁ గవి రూపించినాఁడని యెఱుంగునది.]

శ్లో॥ విరమ విరసాయాసా దస్మా ద్దురధ్యవసాయతో
విపది మహతాం ధైర్యధ్వంసం యదీక్షితు మీహసే ।

అపి జడ విధే కల్పాపాయే వ్యపేతనిజక్రమాః

కులశిఖరిణః త్సుద్రా నై తే న వా జలరాశయః ॥

90

టీ. జడ=ఓయి మందుఁడా! విధే=దైవమా, విపది=నీవు కలిగించిన యాపదయందు, మహాత్మనాం=మహాత్ములైనవారికి, ధైర్యధ్వంసం=ధైర్యము చెడుటను, ఈక్షితుం=కనుఁగొనుటను, ఈహసే=కోరెదవు, (అనుట)యత్=ఏదియో, విరస ఆయాసాత్=నిష్ప్రయోజనమైన ఆయాసము గల-మహాత్ముల ధైర్య మెట్టియాపదనేనిఁదూలనేరదుగాన దానిని దూలించుటకైన యాయాసము వ్యర్థమే యగును కాబట్టి యట్టియాయాసము గల, అస్మాత్=యా-మహాత్ముల కాపద పుట్టించి వారి ధైర్యమును దూలించఁజూచుట యనునట్టి యనుట, దురధ్యవసాయతః=చెడ్డపూనికనుండి, విరమ=ఁడుగుము, వారిధైర్యమును దూలించుట యసంభావిత మని దృష్టాంతముచే దృఢపఱచుచున్నాఁడు. కల్ప అపాయే = కల్పాంతమునందు - కల్పాంతమువంటి మిక్కిలి సంకటమునందు-ఇంక తక్కినపుడు చెప్పనేల యని భావము, వ్యపే... క్రమాః-వ్యపేత=మిక్కిలిపీడిన-చెడినయనుట, నిజక్రమాః అపి=తమమగ్నాదులగల వయ్యు-తమతమమేరలు తప్పినట్టివయ్యు-భూమిని దాల్చియుండుట చెలియలికట్ట దాఁటిరాకుండుట యనుకట్టుపాటులను వదలినవయ్యు, ఏతే=ఈ, కులశిఖరిణః=మహేంద్రాది సప్తకులపర్వతములుగాని, జలరాశ యో వా=సప్తసముద్రములు గాని త్సుద్రాః=నీచములు, న (ఖలు)=కావుగదా-అపుడు మేరలు తప్పినవయ్యు పిదప మిగుల తమతమ మరియాదలయందే వర్తించుచున్నవి చూడుమనుట. *లేక, 'అపి' అనునది సంబోధవాచకముగాఁగని తక్కినవానికి 'కల్పాపాయే వ్యపేతనిజక్రమాః త్సుద్రాః కులశిఖరిణః=కల్పాంతమునందు క్రమము తప్పినవియు కావుననే నీచము

* గాంధీర్యశైల్యులందు మహాత్ములకును సముద్రకులపర్వతములకును సామ్యముఁ జెప్పట కవులందు సామాన్యముగాఁ జూపట్టుచున్నది. కిరాతార్ద్రునియమున 'స్థిత్యుక్తిక్రాంతభీమాణి స్వచ్ఛా న్యాకులితాన్యపి తోయాని తోయరాశీనాం మనాం సిచ మనస్వినామ్' అనియు, మహావీరచరితమున 'నకమ్పస్తే ఝంఝామరుతి కిల వాలి ప్రతిదిశమ్! సమున్మూర్ఛాసారాః కులశిఖరిణః కిఞ్చిదపి తే । న మర్యాదాస్తేఽపి ప్రతిజహతి గాంధీర్యగరిమస్సరద్వార్పిహృణః కలితమహిమానోఽమ్మనిధయః' అనియు సామ్యము వర్ణితము. కాన నీ సామ్యమును బ్రతిపాదించు మొదటి యర్థము సరసముగా నున్నది. అయినను 'తత్సముద్రఉద్వేల స్సర్వతః స్థావయన్త హీమ్' భాగవత-8-24, అనునట్లు సముద్రాదులు ప్రళయకాలమున మేరలు దప్పు

లై ననియు నగు కులపర్వతములు, ఏతే=ఈ మహాత్ములు, న=కారు. జలరాశయోవా = (అట్లే అప్పుడు క్రమము తప్పటచే నీచములైన) సముద్రములుగాని, న=కారు- మహాత్ములు ఎప్పుడైనను సముద్రకులపర్వతములవలె నీచులై మేరతప్పువారు కార నుట-అనియు నర్థాంతరము. ఈ దృష్టాంతమునుబట్టి ధీరధైర్యధ్వంసము అతిదుష్కర మగుటచే దానికై పూనుటవలన వట్టిప్రయాసతప్ప వేటొక్కఫలము గలుగ దనుట. రెండవయర్థమున, అలం. వ్యతిరేకము.

చ. దానఁగులు వచ్చువేళ గుణార్ధుల ధైర్యగుణంబు సర్వముం బన చెడు నంచుఁ జూచెదపు ధీరాపపుడైనను యీదురాగ్రహ వ్యసనము మాను మాను ప్రళయంబున వీతనిజక్రమంబు లై నసి సెడ వించు కంతయును ధీరాగరముల్ కులపర్వతంబులున్. 90

తా. మండబుద్ధి వై న యోదైవమా! మహాత్ములకు నీ నాపదలు కలిగించి వారి ధైర్యమును దూలించఁగోరదపు. నీ యీహునిక వట్టిప్రయాసమే యగును గాని ఫలింపనేరదు గాన దీని నుడుగుము. ఏలన, కల్పాంతమున సప్తకులపర్వతములును సప్తసముద్రములును దమతమమేరలు తప్పినను మరల నవి తమతమ మేరలయందే యెంతయు నెలకొని వర్తించుచుండుటఁ జూడుము.

అవ. అయినను దైవమే శరణ మనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దైవేన ప్రభుణా స్వయం జగతి య ద్యస్య ప్రమాణీకృతం తత్త స్తోపనమే న్మహా గపి మహా నైవాశ్రయః కారణమ్ | సర్వాశాపరిపూరకే జలధరే వర్షత్యపి ప్రత్యహం నూత్నో ఏవ పతన్తి చాతకముఖే ద్విత్రాః పయోబిద్దవః || 91

టీ. ప్రభుణా=సమర్థుడైన, దైవేన = దైవముచేత, జగతి=లోకమునందు, యస్య=ఎవనికి, యత్=ఏది - ఏవస్తువు, ప్రమాణీకృతం=నిర్దేశింపఁబడినదో - ఏర్ప టుపఁబడినదో, తత్=ఆ వస్తువు, తస్య=వానికి, స్వయం=తనంతట, ఉపనమేత్= కలసివచ్చును-తనంత దొరకును. మహా=గొప్పదైన, ఆశ్రయః=పట్టు-గొప్పవారి నాశ్రయించుట యనుట, మనాకోఅపి=కొంచె మైనను, కారణం=సాధనము-గొప్ప

టచే నీచము లగుననియు నట్టిసీచులు మహాత్ములు కా రనియు-అనఁగా సముద్రా దులకంటె నతిశయించినవారనియు, ప్రతిపాదించు రెండవయర్థము మఱింత సమం జసముగా నున్నది. మహాత్ములకుఁ గల యీయతిశయమే 'గిరయో గుర వస్తేభ్యోఽ ప్యుర్వీ గుర్వీ తతోఽపి జగదల్లమ్|తస్మాద ప్యతిగురవః ప్రలయే ప్యచలా మహా త్మానః| అనుటం చెలియనగు. 'మహేష్టో' మలయః సహ్యాః సానుమా నృక్షపర్వతః| విద్యశ్చపారియాత్రశ్చ సప్తైతే కులపర్వతాః||' అని కులపర్వతము లేడును, 'లవణేషు సురాసర్పి ర్దధీక్షిరజలార్ణవాః' అని సముద్రము లేడును గలవు.

వారి నాశ్రయించుట గొప్పఫలప్రాప్తికి సాధనము, దైవ=కానేకాదు. ఇందులకు దృష్టాంతము. సర్వా...రకే-సర్వ=సర్వలోకముయొక్క, ఆశా=మనోరథములను, పరిపూరకే=2డఁగూర్చునట్టి, లేక, సర్వాశాపరిపూరకే = సకలదిగంతములందును వ్యాపించినట్టి ఫలముగల అని యర్థాంతరము, జలధరే=మేఘము, ప్రత్యహం=ప్రతి దినము, వర్ష తి సత్యపి=వర్షిించుచున్నను, చాతకస్య=చాతకపక్షియొక్క, ముఖే=నోట-చంచూపుటమునందు, నూత్యైః=ఆణువులై న, (అందును), ద్విత్రాః=రెండో మూఁడో (యైన), పయోబిందవః=జలకణములు-నీటిబొట్లు, పతన్తి=పడుచున్నవి. అన్నిటికి దైవము నియామకమై యుండుటచే మన మాశ్రయించినట్టి తక్కినవి యెంతపెద్దవి యయ్యు ఫలము నంతపెద్దవిగా నుండు నని తలంపరాదు. కావున దైవమే శరణ మని యాశయము.

తే. ఎవ్వనికి నిజగంబున శ నెంతఫలము

దైవకృత మగు నది వొందు శ దప్ప కతనిఁ

గారణము గాదు పెనుఁబ్రాపుర ఘనునిఁ జేరు

చాతకమునాతఁ బడు నల్పజలకణములు.

91

తా. అన్నిటికిని శక్తిగలదైవము లోకమునం దెవనికి నేది గలుగునట్లు శేర్ప టుచు చున్నదో యదియే వానికిఁ దనంత దొరకును. కావున గొప్పవారి నాశ్రయించుటచే గొప్పఫలము కొంచెమేనియుఁ గలుగు ననరాదు. ఎట్లన, నలుగడల వ్యాపించి యెల్లవారికోరికలు నీడేరునట్లు మేఘము ప్రతిదినమును వర్షించు చుండియుఁ జాతకపక్షినోట రవ్వంతేసి నీటిబొట్లు రెండో మూఁడో పడుచున్నవేకాని యంత కష్టమ పడవు గదా.

ఇది నీతిశతకమునందు దైవపద్ధతివర్ణన మన్నది నవమదశకము.

నీతిశతకము - కర్మపద్ధతి.

అవ. 'దైవేన ప్రభుణా ఇత్యాదినందర్శములచే దైవమే మిక్కిలి యావశ్యక మైనదని తెలుపఁబడినది. ఆదైవము కర్మముచే నియమింపఁబడున దై యుండుటచే దానికి స్వాతంత్ర్యము లేదను నభిప్రాయముతో దైవపద్ధతిని నిరూపించినవెనుక కర్మపద్ధతిని నిరూపింపఁ గోరి నవాఁడై యందును, సర్వదేవతలను నియమించునది విధి యనియు నట్టి విధిని నియమించునది కర్మమనియు, గర్మముయొక్క ప్రాబల్యమును బెలుపుటకై దేవాదికర్మపర్యంత మైనపరంపరను అనువిధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నమస్యామో దేవా న్నను మాతవిధే స్తేఽపి వశగా

విధి ర్వద్యః సోఽపి ప్రతినియతకర్తృకఫలదః ।

ఫలం కర్మాయత్తం కి మమరగజ్ఞైః కించ విధినా

నమ స్త త్కర్తృభ్యో విధి రపి న యేభ్యః ప్రభవతి॥ 92

టీ. దేవా=ఇంద్రాదిదేవతలను, నమస్యామః=నమస్కరించుచున్నారము-అయినను దేవతలనుమాత్రమే తుదముట్టి నమస్కరింపఁదగదు, వారినిపైతము నియమించునట్టిదైన దైవ మనునది యొకటి యుండుటచే దానికిఁగూడ నమస్కరింపవలయు ననుచున్నాఁడు, తే అపి=వారును, మాతవిధేః=పాడుదైవమునకు, వశగా నను=లోనైనవారుగదా, కాఁబట్టి, విధిః = దైవము (కూడ), వద్యః=వందనము చేయఁదగినది, సోఽపి=అదికూడ-ఆదైవముకూడ, ప్రతి...లదః=ప్రతినియత=ఏర్పఱుపఁబడిన-ఈ కర్మమున కీఫలమని ముందుగానే వేఱువేఱు నియమింపఁబడియున్నదైన (ఇది ఫలముతో నన్వయించును), కర్మ=కర్మముయొక్క, ఫల=ఫలమును, దః=ఇచ్చునది. ఆయాకర్మమునకు ప్రతినియతమైయున్న యాయాఫలమును మాత్రము నియ్యఁజాలునేకాని తాను స్వతంత్రముగా నేదీయు నియ్యఁజాల దనుట. ఫలం=ఫలమో, కర్మాయత్తం=కర్మమునకులోనైనది-కర్మమువలననే ఫల మొనగూడునుగాని మఱొకటిచే గాదనుట, కావున, అమరగజ్ఞైఃకిం=దేవతాసమూహములతోఁబ నేమి. 'ఫలం కర్మాయత్తం యది కి మమదైః' అనుపాతమున 'ఫలము కర్మమునకు లోనైనయెడల దేవతలతోఁబనేమి' యనియర్థము. విధినాచకిం=విధితోడనుబనేమి-దేవతలను దైవమును ఫలమునుదమంతట నిచ్చునధికారములేనివారుగాన ఫలమునకై వారిని బ్రార్థించి యభివందనముచేయవలసినపని లేదనుట. తత్=కాఁబట్టి, యేభ్యః=ఎవనివలన-ఏకర్మములయొడననుట, విధిరపి=దైవముకూడ, నప్రభవతి=చాలదో-సమర్థమైనదికాదో-ఫలము తనంతనే యిచ్చుటకు నేరదుగావున తనంతనే యాఁజాలిన కర్మమునకంటె శక్తికలదిగాదోయనుట, కర్తృభ్యః=(ఆట్టిజ్యోతిష్టామతపోదానాది రూపమైన) కర్మములకొఱకు, నమః=నమస్కారము - విధికంటె సమర్థమైనదిగాన నమస్కరింపఁ దగినదనిభావము- ఇచ్చటఁ బూర్వపూర్వములైనవి యుత్తరోత్తరములకు సుత్కర్షణము కలిగించుటచే నలంకారము మాలాదీపకము - ఇదియే 'ఉత్తరోత్తర ముత్కర్షణో భవేత్పూర్వః పరావధిః' అని సారాలంకారముగాఁ గావ్యప్రకాశమునఁ జెప్పఁబడినది.

చ. శిథిలత లేనిభక్తి నతిరసేతుము వేల్పుల కాసుపర్వులు

విధివశవర్తు లావిధియు ర విశ్రుతకర్మఫలప్రదాత య

య్యధికఫలంబు కర్మవశ ర మట్లగుట బనియేమి వారిచే

విధికధికంబు గర్మమని ర వేమఱు మ్రొక్కి భజింతుఁ గర్మమున్.

తా. సకలఫలముల నొసంగువారు దేవతలుగాన వారికి మ్రొక్కుదము. ఆ యినను దేవతలుపైతము పాడుపై వమునకు లోనై నవారుగాన పై వమునకును మ్రొక్కిడఁదగును. ఈపై వమో కర్మమునకుఁబూర్వమే యేర్పడియుండునట్టిఫలము నిచ్చునదికాని వేఱు కాదు. ఆఫలమును గర్మమునకు లోనై నది. కాఁబట్టి యొకఫలముకొఱకు మనకు స్వతంత్రము కాని దేవతలతోఁగాని పై వముతోఁగాని పనేమి? కాఁబట్టి పై వముకూడ దేనిని మీఱఁజాలదో యట్టికర్మములే మ్రొక్కుఁదగినవి గాన వానికే మ్రొక్కుదము.

అవ. విధికూడ కర్మములను మీఱఁ జాల దన్నవిషయమునే విస్తరించి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మ యేన కులాలవ న్నియమితో బ్రహ్మజ్ఞభాణ్డోదరే
విష్ణు ర్యేన దశావతారగహనే క్షిప్రో మహాసబ్జుఁటే।
రుద్రో యేన కపాలపాణిపుటకే భిక్షాటనం కారితః

సూర్యో భ్రామ్యతి నిత్యమేవ గగనే తస్మై నమః కర్మణే॥ 93

టీ. యేన=దేనిచేత-ఏకర్మముచేతననుట, బ్రహ్మ=బ్రహ్మ, బ్రహ్మ...దరే = బ్రహ్మజ్ఞ భాణ్డ=బ్రహ్మాండమనెడు కుండయొక్క, ఉదరే=నడుమ, కులాలవత్=కుమ్మరివలె, నియమితః=(నివిధనస్తువులను నిర్మించువాఁడుగా) నియోగింపఁబడెనో(బ్రహ్మ బ్రహ్మాండమనెడు కుండలోపల కుమ్మరివలె నియుక్తుఁడైనాఁడనుట యాభాసము. కుమ్మరి కుండలోపల నియుక్తుఁడగుట లేదుగదా. 'బ్రహ్మజ్ఞభాణ్డో వరే' మేలైన బ్రహ్మాండమనెడు కుండయందు-అనఁగా బ్రహ్మాండము లనెడి కుండలను నిర్మించుటయందు' అను పాఠ ముచిత మని తోచెడి) యేన=దేనిచేత, విష్ణుః=విష్ణువు-కుక్షియందు నభిలజగములు గలయట్టివాఁడయ్య ననుట, దశా...హనే=దశావతార=పదియవతారములచేత, గహనే=చారరాని-బహుప్రయాసకరము లైన పదియవతారములు గలిగియుండుటచే ననుభవింప శక్యము కాని యనుట, మహాసబ్జుఁటే=గొప్పకట్టమునందు- పదియవతారము లెత్తుట యను పదరాని పెనుగట్టమునందనుట, క్షిప్రః=త్రోయఁబడెనో, 'మహాసబ్జుఁటే దశావతారగహనే' అనునన్వయమున 'మిక్కిలికట్టమైన దశావతారములనెడి యడవియందు' అని యర్థము. దీనికంటె పూర్వోక్తమైన యన్వయార్థములు సరసములు. యేన=దేనిచేత, రుద్రః=శివుఁడు-మృత్యువును జయించినవాఁడయ్యననుట, కపాలపాణిపుటకే=పునుకయనెడి (అనఁగా బ్రహ్మశిరస్సు అనెడి) చేతిపాత్రయందు. పునుక నే బిచ్చ మెత్తుట కైనచేతిపాత్రగాఁ గలిగి యనుట, భిక్ష ఆటనం=భిక్షమునకై తిరుగుట, కారితః=చేయింపఁబడెనో, 'పుటకే భిక్షాటనం' పాత్రయందు బిచ్చమునకై తిరుగుట' అనట యసంగతము. 'పుటకః భిక్షాటనం' పాత్రగలవాఁడై బిచ్చమునకై తిరుగుట అనియే పాఠముండునని తోచెడి. లేక, 'పుటకే భిక్షాదనం'నీపత్రే=పాత్రయందు భిక్షాన్నమును గుడు

చుచున్నాడు' అనుపాఠాంతరమును నుచితమే. అయినను, 'క్షిప్తః' 'నియమితః' అని మొదట కర్తార్థకములు ప్రయోగించి యిచట 'సేవతే' అని కర్తార్థకము నుంచుట ప్రక్రమభంగముగాన 'కారితః' అనునదియే సరసము. (యేన=ఎవనిచేత), నూర్యః=నూర్యుడు-సకలలోక ప్రకాశకుడయ్యును, (నియమితస్సక్= నియోగింపఁబడినవాఁడనుచు), గగనే=ఆకాశమునందు, నిత్యమేవ=ఎప్పుడును-ఒకనిమిషమైనను విశ్రాంతిలేక యనుట, భృమ్యతి=తిరుగునో, తస్మై=ఆ-సకలమును నియమించునట్టియనుట, కర్మణే=కర్మమునకు, నమః=నమస్కారము. సర్వనియంత యైనదానికే నమస్కారము సేయఁదగునుగాన అట్టిదై నకర్మమునకు నమస్కరించెద నని భావము.

చ. నలువ కులాలుభంగి నలిగినప్రభవాండమునందు దేనిచే

నిలిచె దశావతారవనస్థితుఁ డయ్యె మురారి దేనిచే

బెలుచఁ గపాలహస్తం డయి య భిక్షుకుఁ డయ్యె బురారి దేనిచే

నల రవి దేనిచే దిరుగు నాఘనకర్మము వంద్యమే కదా. 93

తా. దేనిచేత బ్రహ్మ కుండవలెనుండు బ్రహ్మాండమునడుమ నుండి కుమ్మరివలె నానావిధవస్తువులు నిర్మించుటకు నియోగింపఁబడెనో, దేనిచేత విష్ణువు పదియవతారములెత్తు పెనుగట్టమున కగ్గవయ్యెనో, దేనిచేత శివుడు శునుకను బాత్ర గాచేతఁ గొని బిచ్చమెత్తుటకుఁ దిరిగెనో, దేనిచేత నూర్యుడు నియుక్తుఁడై యొక్క నిమిషముసేపేని నిలువక యెప్పుడు నాకాశమునఁ దిరుగాడుచుండునో, యట్టిసర్వనియమన శక్తి గల కర్మమునకు నమస్కారము.

అవ. ఇట్లు రెండుశ్లోకములఁ గర్మము సకలనియంత యగుటచే నది యభివాదనము సేయఁదగిన దని నిరూపించి, తానును దాని కభివందనము సేసి, యిప్పు డది బహుశ్రేయస్సులకు హేతు నైనదగుటచే నుపాదేయము నైన దని చెప్పుచున్నాడు. [ద్వేషిణః

శ్లో॥ యా సాధూం శ్చ ఖిలాన్ కరోతి విదుషో మూర్ఖాన్ హితాన్
ప్రత్యక్షం కురుతే పరోక్ష మమృతం హలాహలం తత్త నాత్ |

తా మారాధయ సత్క్రియాం భగవతీం భోక్తుం ఫలం వాఞ్ఞితం
హేసాధో వ్యసనై గ్గణేషు విపులే స్వాస్థాం వృథా మాకృథాః॥

టీ. యా=ఏది-ఏసత్క్రియయనుట, ఖిలాంశ్చ=దుర్జనులనుగూడ, సాధూన్=సజ్జనులనుగాను, మూర్ఖాన్=అజ్ఞానులను, విదుషః=పండితులనుగాను, ద్వేషిణః=ద్వేషించువారిని, హితాన్=హితులనుగాను-మేలుకోరువారినిగా ననుట, పరోక్షం=మఱుగైన దానిని-ఇంద్రియములకు గోచరింపనిదాని ననుట, ప్రత్యక్షం= ఇంద్రియము

లకు గోచరించుదానినిగాను, హాలాహలం=విషమును, తక్షణాత్=తోడనే-అప్పుడే
యనుట, అమృతం=అమృతమునుగాను, కరోతి=చేయుచున్నదో, తాం=ఆ, భగవ
తీం=భగవతియగు, సత్క్రియాం=సత్కర్మమును, 'వక్రికామ్' అనుపాతమున 'మం
చివారిని జెడ్డవారినిగాఁ జేయుట మొదలైనవక్రములు చేయఁజాలిన దై నట్టిది' య
నునర్థము గ్రాహ్యము. 'హేసాధో'=ఓసుజనుఁడా, లేక, నేర్పరియైనవాఁడా యని
యుఁ జెప్పవచ్చును. 'సాధుస్సమగ్ధోనిపుణోవా' అని కాశిక; వాఞ్ఞితం=కోరినట్టి,
ఫలం=ఫలమును, భోక్తుం=ఆనుభవించుటకు-కోరినఫల మనుభవింపఁ దలఁచితివేని
ననుట, ఆరాధ్యుఁ=ఆరాధింపుము-అది సర్వఫలప్రదాయుని యగుటచే ననుట, (అ
యితే) వ్యసనైః=ఆపదలచేత, విపులేషు=మిక్కిలి యైన - మిక్కిలి యాపదలతోఁ
గూడినవైన, లేక, 'వ్యసనైః' అనుటకు క్రియావిశేషపర్యాయముగా గ్రహించిన
చో 'మిక్కిలి యక్కఱలతో-చాల అక్కఱయెత్తుకొని, విపులేషు=అనేకములైన' అనియు
నర్థ ముగ్రాహ్యము, గుణేషు=రజస్సు తమస్సు మొదలైన గుణములందు, వృ
థా=వ్యర్థముగా, ఆస్థాం=ఆసక్తిని-ప్రయత్నము ననుట, మాకృథాః=చేయకుమా-
గుణములు క్లేశకరములైన ఫలముల నిచ్చునవిగాన వానికై పూనకు మని భావము.
ఇచ్చట ఖిలాదులను సాధువులు మున్నగువారినిగాఁ జేయుట అను అశక్యవస్తుకరణ
ముండుటచే తద్రూపమైన విశేషాలంకార ముగ్రాహ్యము.

మ. ఖిలనిక సజ్జనుఁగాఁగ మూర్ఖజను సంగభ్యావంతునిం గాఁగ దా
యల సన్నిత్రులఁ గా నగోచరముఁ బ్రత్యక్షంబుగాఁ బ్రాణహృ
త్కలనం బైనమహావిషం బమృతముంగఁగాఁ జేయు సత్కర్మ ము
జ్వలనిష్ఠానిధి వై భజింపుము వయస్యా వాంఛితార్థా స్తికిన్.94

తా. ఓయీ! నిపుణుఁడా! నీవు గోరినకోరికఁ బడయఁదలంచితివేని నేది ముజ
నులను దుర్జనులనుగాను, మూర్ఖులను బండితులనుగాను, బగతురను హితులనుగాను,
ఇంద్రియములకు గోచరింపనిదానిని గోచరించుదానినిగాను, హాలాహలమును నమృత
ముగాను తోడనే చేయఁజాలినదో యట్టి భగవతిని సత్క్రియాను (మంచికర్మమును)
నారాధింపుము. అట్లు గాక యనేకములైన రజస్తమోగుణాదులను బట్టితివేని నవి
క్లేశకరములైన ఫలములనే యొసంగునుగాన వానికొఱకై మిక్కిలి యక్కఱతో వ్య
ర్థముగాఁ బాటుపడకుము.

అవ. వృద్ధియు హానియు దీనివలననే కలుగు ననుచున్నాడు.

శ్లో॥ శుభ్రం సద్మ సవిభ్రమా యువతయః శ్వేతాతపత్రోజ్జ్వలా
లక్ష్మీ రిత్యనుభూయతే చిర మనుస్యూతే శుభే కర్మణి ।

విచ్చిన్నే నితరా మనజ్జకలహక్రీడాత్రుట త్తస్తుకం

ముక్తాజాల మివ ప్రయాతి యుడితి భ్రశ్య ద్విశోద్యతామ్॥ 95

టీ. శుభేకర్మణి=మంచికర్మము- మంగళమైన పురాకృతవిశేష మనుట, చిరం=చిరకాలముననుండి, అనున్యూతేసలి=కూడ గ్రుచ్చుబడినదై యుండఁగా-అను సరించి వచ్చుచుండఁగా ననుట, శుభ్రంసద్య=నిర్మలమైనయిల్లును- తెలిగచ్చు మున్నగువానిచే నిగనిగలాడు మేడలు మొదలైనవి యనుట, సప్తిభ్రమాః=విలాసముతోఁ గూడిన, యువతయః=జవరాండ్రును, శ్వేతా...జ్వలా-శ్వేత ఆతపత్ర=తెల్లనిగాడుగుచేత, ఉజ్వలా=ప్రకాశించుచున్నట్టి-తెల్లనియొక గొడుగు చక్రవర్తులే ధరింతురుగాన ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముచే శోభిల్లునట్టి యనుట, లక్ష్మీ=లక్ష్మీయు-రాజ్యలక్ష్మీయుననుట, ఇలి=అని-అనునట్టి యీచెప్పబడినవి యెల్ల, అనుభూయతే=అనుభవింపఁబడుచున్నది-జన్మాంతరకృతఫలము ఎడతెగక వచ్చుచుండఁగా నివియెల్ల ననుభవింపఁబడు ననుట. విచ్చిన్నే=(ఆశుభకర్మము) తెగిపోఁగా-నశింపఁగా ననుట, నితరాం=మిక్కిలియు, అనన్త...తస్తుకమ్-అనన్తకలహ=మన్మథయుద్ధము-మరుపోరు-మిక్కుటమైనరతి, (యనెడు) క్రీడా=కేళిచేత-బెట్టిదముగా మరుకేళి సలుపుటచేతననుట, త్రుటత్=తెను, తస్తుకం=దారముగల, 'అనన్తక్రీడా' అనుటయే చాలియుండఁగా 'కలహ' శబ్దమునుగూడ ప్రయోగించుట దారము తెనునంతటి యాత్మక్రట్యమును నూచించుటకొఱ కని తెలియునది, ముక్తాజాలమివ=ముత్తైపునరివలె, సద్యము మొదలైనవి. యుడితి=తోడనే, దిశః=దిశలనుగూర్చి, భ్రశ్యత్=జాతిపోయినదై-దారము తెగుటచే జాతిపడి నలుగడలఁ జెరిగిపోయినదై, అదృశ్యతాం = కానరాకుండుటను, ప్రయాతి=పొందుచున్నది-కానఁబడకపోవు ననుట. లేక 'దిశోద్యతాం=దిక్కులయందుఁ గనఁబడుటను-అనఁగా చూపునకుఁ దెలియక మూలలలో మాటుగాఁ బడియుండుటను, ప్రయాతి=పొందుచున్నది.' యని కాని, లేక; 'దిశః ప్రయాతి దృశ్యతామ్ = దిక్కులనుగూర్చి పోవుచున్నది చూడుఁడు' అని కాని యర్థాంతరము లూహ్యములు. చూడుఁడు అనుచో వృద్ధిహానులకు నిదియే కారణ మగుట చూడుఁ డని భావము. ఇందు ముత్తైపునరి సుపమానముగాఁ దెచ్చుటచే దానికిని బాసఁగునట్లు ఉపమేయమునకు- 'అనున్యూతః-విచ్చిన్నః' అను విశేషణము లుంపఁబడినవని సారస్యము గ్రహించునది. అలం. ఉపమ.

చ. లలితని కేతనప్రియవిరలాసవతీధవళాతపత్రస

ద్విలసితవై భవం బనుభవవింపఁబడు సుకృతానువృత్తిచేఁ

జెలు వగుపుణ్యకర్మము నశించిన నంగజనంగరత్నుట

త్కలితగుణోరుమాక్తికనిరకాయములట్లు దొలంగు సంపదల్. 96

తా. పురాకృతమైన శుభకర్మవిశేషము ఎడతెగక యనువర్తించుచుండఁగాఁ జెలిగచ్చుచే మెచ్చులుగులుకు మిదైలు మేడలును, నొయ్యారంబు గులుకులేజవరాం ద్రును, ఏకచ్చత్రాధిపత్యముచే శోభిల్లునట్టి రాజ్యలక్ష్మియు మొదలైనవి యనుభ వింపఁబడును. ఆకర్మవిశేషము తీటి పోయెనేనిఁ దోడనే యామిదైలు మొదలైనవి విక్కుటమైన మరుకేలియందు దారముతెగి నలుగడల చెదరి కానరాకపోవు ముత్తెపు సరివలెనే మటుమాయ మగును.

అవ. ఇఁక నీకర్మముల నాచరింపఁ దగుప్రకారమును జెప్ప చున్నాఁడు.

శ్లో॥ గుణవ దగుణవ ద్వా కుర్వతా కార్య మాదౌ

పరిణతి రవధార్యా యత్నతః పణ్డితేన ।

అతిరభసకృతానాం కర్మణా మావిపత్తే

ర్భవతి హృదయదాహీ శల్యతుల్యో విపాకః ॥

96

టీ. గుణవత్=గుణము కలిగినట్టికాని, అగుణవత్ వా=గుణము లేనట్టికాని, కార్యం=కార్యమును, కుర్వతా=అనుష్ఠించునట్టి, పణ్డితేన=పండితునిచేత-ఎఱుకగల వానిచేత ననుట, పరిణతిః=పరిపాకము-ఆకార్యముయొక్క పర్యవసాన మనుట, అదౌ=మొదట, యత్నతః=అతిప్రయత్నముచేత-హెచ్చరికతో ననుట, అవధార్యా= అలోచింపఁదగినది- ఒకకార్యమును మొదటనే దానిపర్యవసానమును అలోచిం చు కొని పిదప మిక్కిలి యత్నముతో నారంభింపవలయు ననుట. అట్లుగాక, అతిరభస కృతానాం=మిక్కిలిత్వరతోఁ జేయఁబడినట్టి, కర్మణాం=కర్మములకు-అవి గుణవం తములైననుగాని యని శేష మూహ్యము, ఆవిపత్తే=మరణపర్యంతము-లేక, 'ఆవిప త్తే=నిష్పత్తిపర్యంతము-అవి యొనగూడువఱకును' అనియు నర్థాంతరము సరసము కాదు, శల్యతుల్యః=శల్యముతో సమానమై, హృదయదాహీ=మనస్సునకు సంతా పము కలిగించునట్టి, విపాకః=పరిపాకదశ-అతిత్వరగాఁ జేసినయెడల కార్యములకు మనస్సునకు బాధకర మైనట్టి పరిణామము, భవతి=కలుగును. కాన మొదట పర్యవ సాన మిట్టి దగునని యాలోచించియే యొకకార్యము నారంభింపవలయు ననియు నట్లు చేసిననే యది మనస్సునకు సమాధానకరముగా నుండు ననియు భావము. అలం. ఉపమ.

తే. నగుణనిర్గుణకార్యముల్ ౧ నలుపుసుమతి

చేతఁ బరిణతి గడుఁ బ్రతీక్షింపఁ దగును

బరుషకర్మవిపాకంబు ౨ ఫలముదనుక

హృదయము దహించు శల్యంబురీతి జగతి.

96

తా. ఎఱుకగలవాఁడు మంచిదో చెడుదో యొకకార్యమును జేయఁబూనినపుడు మొదట దాని కెట్టిపర్యవసానము గలుగునో యని మిక్కిలి ప్రయత్నముతో నాలోచించుకొనవలయును. అట్లుగాక యేకార్యమునుగాని ముందువెనుక చూడక యతి త్వరతోఁ జేసినయెడల నది మరణపర్యంతము శత్రువువలె మనస్సు దహించు నట్లుగాఁ బరిణమించును.

అవ. కాఁబట్టి సత్కర్మము ననుష్ఠింపనివానికి బుద్ధి లేదనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్థూల్యాం వై దూర్యమయ్యాం పచతి తిలఖిలీ మిథనైశ్చస్తనాద్యైః
సౌవర్ణైర్లాజ్జలాగైర్విలిఖతి వసుధా మర్కమూలస్య హేతోః॥

భిత్త్వాకర్పూరఖణ్డా౯ వృతి మిహ కురు తేకోద్రవాణాం సమంతాత్
ప్రా ప్యేమాంకర్మభూమినభజతి మనుజో య స్తతోమద్దభాగ్యః॥

టీ. ఇమాం కర్మభూమిం=కర్మమాచరించుటకుఁ దగినయీభూమిని, ప్రాప్య =పొంది, యః=ఏ, మద్దభాగ్యః=నిర్భాగ్యుఁడైన, మనుజః=మనుష్యుఁడు, తపః=చాంద్రాయణాదికర్మరూపమైన తపమును, నభజతి=జేయింపఁడో- ఆచరింపఁడో యనుట, సః=అట్టివాఁడు, వై దూర్యమయ్యాం = వై దూర్యమణులతోఁ జేయఁబడిన, స్థూల్యాం=వంటకుండలో, చస్తనాద్యైః=చందనము మొదలైన, ఇథనైః=వంటకట్టి యలతో, 'చాస్తనై రిథనా హైః' అనుపాఠమున గందనసంబంధి యైనకట్టలసమూహములచే నని యర్థము, తిలఖిలీ=తెలికపిండిని, పచతి=వండుచున్నాఁడు-వండునట్టి వానితో సమానుఁడనుట, సౌవర్ణైః=బంగారుమయములైన, లాజ్జలాగైః=నాఁగేళ్ల మొనలతో, అర్కమూలస్య హేతోః=జిల్లేడువేరుయొక్క కారణమునుబట్టి - జిల్లేడు వేరుకొఱ కనుట, 'అర్కతూలస్య' అనుపాఠమున జిల్లేడుమాదికొఱ కని యర్థము; ఈపాఠము సరసముకాదు. వసుధాం=భూమిని, విలిఖతి = చున్నచున్నాఁడు-బంగరునాఁగేళ్లతో జిల్లేడువేరుకొఱకు నేలచున్నవానితో సమానుఁడగుననుట. కర్పూర ఖణ్డా౯=కర్పూరవృక్షములసమూహమును, లేక, కప్పరపుటరఁజిబోచెలను, భిత్వా=ఛేదించి, కోద్రవాణాం=ఆళ్లకు, ఇహ=ఇచట, సమంతాత్=చుట్టును, వృతిం=వెలుగును, కురుతే=చేయుచున్నాఁడు-చేయునట్టివానితో సమానుఁడగు ననుట. ఈకర్మ భూమియందు తపం బనుష్ఠింపకుండుట వై దూర్యపుఁగుండలలో తెలికపిండి వండుట మున్నగువానితో సాటియని భావము. కాఁబట్టి శ్రేయస్సుగోరువాఁడు సర్వవిధముల సత్కర్మము ననుష్ఠింపవలయు నని తాత్పర్యము. ఇచట అలం. మాటానిదర్శనము

మ. చెలువొరత్తునుటంబునం దతఁడు సుశ్రీఖండఖండంబులం
దిలపిణ్యాకము వండె నాగరుల కర్కశ్చ న ప్రపణ్ణావృతుల్
నిలిపెఁ జిల్లెడుదూదికై పుడమి దుర్నన్ బైఁడినాఁగేళ్ల ని
మ్ములఁ గర్మక్షీతిఁ బుట్టి యెవ్వఁడు దపంబుల్ నేయఁ డప్రాజ్ఞతన్.

తా. కర్మ మాచరించుటకు యోగ్యమైనయాభూమిని బ్రాపించియు నేభాగ్య
హీనుఁడు చాంద్రాయణాదిరూపమైన తపంబు నాచరింపఁడో, యట్టివాఁడు వైడూ
ర్యమణిమయమైన వంటకుండముండుఁ బెలికపిండిని వండువానితోను, పనికిమాలిన
జిల్లెడువేరుకొఱకు బంగరునాఁగేళ్లతో నేలను దున్నించువానితోను, గప్పురపుట
రఁటుల నఱికి వానితో నాళ్లకు వెలుగు వేయువానితోను సమానుఁ డగును.

అన. పుణ్యవిశేషమే ఫలముగాని మఱియొకటి ఫలము గానేర
దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నై నాకృతిః ఫలతి నై వ కులం న శీలం
విద్యాపి నై వ సచ యత్నకృతాపి సేనా
భాగ్యాని పూర్వతపసా ఖలు సజ్జితాని
కాలే ఫలన్తి పురుషస్య యథై వ వృత్తాః ॥

98

టీ. ఆకృతిః=ఆకారసంపత్తి-శరీరముయొక్క చక్కఁదనము, నై వఫలతి=
ఫలింప నేఫలింపదు-ఫలమునకు హేతువుకానేకొదమట, కులం = మంచినంశమును,
నై వ (ఫలతి)=ఫలింప నేఫలింపదు, శీలం న=మంచిస్వభావమును ఫలింపదు. విద్యా
పి=వేదవేదాంతాత్మకమైన విద్యయు, నై వ (ఫలతి)=ఫలింప నేఫలింపదు, యత్న
కృతా=ప్రయత్నముతోఁ జేయఁబడినట్టి-మిక్కిలి పాటుపడిచేసినట్టి యనుట, సేనా
అపిచ = (రాజానులకుఁ జేయు) పరిచర్యయును, స=ఫలింప నేఫలింపదు. అయితే,
పూర్వతపసా=పురాకృతమైన తపస్సుచేత-అనఁగా సుకృతముచేత. సజ్జితాని=
కూర్చఁబడిన-సంపాదించఁబడిన యనుట, పురుషస్య=పురుషసంబంధియైన, భాగ్యాని=
భాగ్యములు, యథా వృత్తాః=వృత్తములవలెనే, కాలేవ=పరిపాకసమయమునందే,
ఫలన్తి ఖలు=ఫలించుచున్నవిగాదా - తపస్సుచే గలుగుభాగ్యవిశేషములప్ప తక్కిన
వేదియు ఫలమొసంగున నొక్కటియు లేదనిభావము. అలం. దీపకము, ఉపమయు.

తే. రమ్యరూపంబు విద్యయు ర రాజసేవ

గులము శీలంబుఁ జాలపు ర ఫల మొసంగఁ

బూర్వపుణ్యసంచితభాగ్యములు ఫలించు
గాలమునఁ బనసాదివృక్షములకరణి.

98

తా. పురుషునకు మేనిచక్కఁదనముగాని, మంచులముగాని, మేలైన స్వభావముగాని, వేదాదిరూపమైన విద్యగాని, పాటుపడి రాజులులకుఁ జేసినపరిచర్యగాని ఫలము నొసంగునవికావు. పూర్వకృతమైన తపస్సుచేఁ గలిగినట్టిభాగ్యమే వృక్షములవలె పరిపాకకాలమున ఫలము నొసంగును.

అవ. 'కానిది కానేరదు' అనుట సర్వవిధముల కర్మవశముననే యగు ననుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మజ్జ త్వమ్భసి యాతు మేరుశిఖరం శత్రూ జయ త్వాహవే
నాణిజ్యం కృషి సేవనాది సకలావిద్యాః కలాః శిక్షతామ్ ।
ఆకాశం విపులం ప్రయాతు ఖగవ త్కృత్వా ప్రయత్నం పరం
నాభావ్యం భవ తీహ భాగ్యవశతో భావ్యస్య నాశః కుతః॥ 99

టీ. (పురుషుఁడు అనుకర్త అధ్యాహార్యము), అమ్భసి=నీటియందు, మజ్జతు= (జలస్థంభాదులచే) మునుగునుగాక, మేరుశిఖరం=మేరుపర్వతపుకొననుగూర్చి, యాతు=(యాగానుసంధానాదులచే) పోవుఁగాక, ఆహవే=యుద్ధమునందు, శత్రూ=పగతురను, జయతు=జయించునుగాక, నాణిజ్యం=(క్రయవిక్రయాదిరూప) వర్తకము, కృషి సేవనాది=దున్నిబ్రదుకుట కొలువుగొలుచుట మొదలైనవియు, లేక, 'కృషి సేవసేవ' అనుపాతమున- దున్ని బ్రదుకుటయు కొలువు గొలుచుటయు నని యర్థము, సకలాః=సమస్తములైన, *విద్యాః=పదునాలుగువిద్యలను, కలాః=ఇతిహాసాగమాదులైన యటువది నాలుగుకళలను, శిక్షతాం=అభ్యసించునుగాక, పరం=ఉత్కృష్టమైన, ప్రయత్నం=(పాదుకాసిద్ధి మొదలైనట్టి) ప్రయత్నమును, కృత్వా=చేసి, ఖగవత్=పీటవలె, విపులం=విశిష్టమైన, ఆకాశం=ఆకాశమునందు, ప్రయాతు=పోవునుగాక, (ఏమి చేసినను), భాగ్యవశతః=భాగ్యవశమున- 'కర్మవశతః' అనుపాతమున ధర్మాధర్మాత్మకమైన కర్మవశమున అనియర్థము, ఇహ=ఈలోకమునందు, అభావ్యం=కలుగనిది-భాగ్యము కలిగింపఁబూనని యేవస్తువుగాని ఫలముగాని యనుట, సభవతి=కలుగదు. భావ్యస్య=భాగ్య మవశ్యమును గలిగింపఁ జూచుటచేఁ గలుగ నున్నదానికి -కానున్నదాని కనుట, నాశః=నాశము, కుతః=ఎక్కడిదికొనున్నది బ్రహ్మయడ్డగించినను కాకమానదనుట, 'నాభావ్యం భవతీహ'

* 'అక్లాని వేదాశ్చత్వారో మీమాంసాన్యాయవిస్తరః। పురాణం ధర్మకాస్త్రం
చ విద్యాహ్యతా శ్చతుర్దశ' అని విద్యలు పదునాలుగు.

అనుటకు 'భావ్యస్యనాశః కుతః' అనుట హేతువు. 'కానిది కానేకాదు' అది కానున్నదై నయెడల కాక యెందుకు నశించును, అనియాశయము. ఇట్లుగాక మొదటివాక్యముచే 'కానిదికాదు' అనియు, రెండవదానిచే 'కానున్నదికాకపోదు, అనియు వేరువేల రెండర్థములు ముఖ్యముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవని గ్రహించుట యసమంజసము. మొదటియర్థమే ముఖ్యప్రతిపాద్యమై దానికి రెండవది అంగమాత్ర మగు నని తెలియఁదగును. 'యద్భావి తద్భవత్యేవ యదభావినతద్భవేత్' అనున్యాయ మిచట ననుసంధేయము. ఇందు అంభోమజ్జనాదులు చతుష్టప్తికళలలో నంతర్భాగములు.

చ. సలిలముఁ జొచ్చినం గనకక్షైలముఁ జేరిన వైరివీరులం
గెలిచిన రాజసేవఁ దిలకించిన వేదము లభ్యసించినం
గళలతెఱం గెఱింగిన ఖగ్గత్యము దాల్చినఁ గర్మనిఘ్నతా
కలన సభావ్య మైనపని గాదు వినాశము లేదు భావికిన్. 99

తా. ఒకఁడు నీళ్లయందు మునిగినను, మేరువుకొనకుఁ బ్రాఁకినను, గయ్యంబునఁ బగతుర గెలిచినను, వర్తకముసేసినను, దున్నుకొని బ్రతికినను, గొలువుచేసినను, మఱి సకలవిద్యలను సమస్తకళలను గఱచినను, మిక్కిలియుఁ బాటుపడి పిట్టవలె నాకసమునఁ బాటినను, మఱి యింకేమిచేసిననుగాని, భాగ్యమేమి వానికిఁగలిగింపఁబూనదో యది కలుగనేకలుగదు. అది కలుగనున్నయెడలఁ గలుగక నశించుటెట్లు? [అది కలుగనున్నది కాదు గాఁబట్టియే నీళ్లలో మునుగుట మొదలైన పాట్లు పడినను గలుగఁజాల దని యాశయము.]

అవ. ఒకఁడు పూర్వకృతపుణ్యము గలవాఁ డెట్టిసంకటమునందుండినను జెలుపు నొందఁ జనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వనే రణే శత్రుజలాగ్నిమధ్యే, మహార్ణవే పర్వతమస్తకేనా।
సుప్తం ప్రమత్తం విషమస్థితంనా, రక్షన్తి పుణ్యాని పురాకృతాని॥

టీ. వనే=అడవియందుఁగాని, రణే=యుద్ధమందుఁగాని, శత్రు జల అగ్ని మధ్యే=పగతురు నీళ్లు నిప్పు అనెడివీనడమఁగాని, మహార్ణవే=పెనుసముద్రమునఁగాని, పర్వతమస్తకేవా=కొండపైని గాని, సుప్తం=నిదురించిన వానిసేని-నిద్రపోయియున్ననుగాని యనుట, ప్రమత్తం=పరాకుపడియున్నవాని సేని-పరాకునొందియున్నను గాని యనుట, విషమస్థితంవా=ఒడుదొడుకై నచో నున్నవాని సేని- ఒడుదొడుకుచోటనున్ననుగాని యనుట, పురాకృతాని=పూర్వకృతములైన, పుణ్యాని=సుకృతములు, రక్షన్తి=రక్షించుచున్నవి.

క. కాననమున రణమున సలి,లాసలరిపుమధ్యమున మహార్ణవగాగ్రస్థానమునమత్తునిదిత్తుఁ,బూనికతోబూర్వపుణ్యములురక్షించున్.

తా. ఒకఁడు పూర్వమునందు పుణ్యము లాచరించి యున్నవాఁడేని, అట్టి వాఁడు అడవియందున్నను, యుద్ధము నేయుచున్నను, శత్రువులు నీళ్లు నిప్పు మొదలయినవానినడుమఁ జిక్కుకొని యున్నను, మహాసముద్రమునందుఁగాని పెనుఁగొండపైభాగమునఁగాని యున్నను, నిదురనొందియున్నను, పరాకుపడియున్నను, ఒడుదొడుకైనచో నున్నను, వానిని నాపుణ్యములు చెఱుపు కలుగనీయక కాచును.

అవ. వేయేల, పుణ్యాత్ముని కన్నియు ననుకూలముగానే యుండు నని చెప్పి నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భీమం వనం భవతి తస్య పురం ప్రధానం

సర్వో జనః సుజనతా ముపయాతి తస్య।

కృతాన్నిచ భూర్భవతి సన్నిధిరత్నపూర్ణా

యస్యాస్తి పూర్వసుకృతం విపులం సరస్య॥

101

టీ. యస్యసరస్య=ఏమనుష్యునకు, విపులం=విస్తారమైన, పూర్వసుకృతం=పురాకృత సత్కర్మములచేఁ గలిగినట్టి పుణ్యము, అస్తి=ఉన్నదో, తస్య=అట్టి వానికి, భీమం=(ఘాతుకములై నసింహములచే) భయంకరమైన, వనం=అరణ్యము, ప్రధానం పురం= ముఖ్యపట్టణము, భవతి=అగుచున్నది-ఒక ప్రధానపట్టణమువలె సకలభోగ సాధన మగు ననుట, తస్య=వానికి, సర్వోజనః=జనులందఱును, సుజనతాం=మంచి వారై యుండుటను, 'స్వజనతాం' అనుపాతమున కింకరులై యుండుట ననియర్థము, ఉపయాతి=పొందును-పొందుదు రనుట. జనులందఱు అట్టివానికి మంచివారగుదురనుట. (తస్య=వానికి), కృతాన్నిచ=సమస్తమైన-నాలుగు సముద్రములనడుమ నుండునట్టి, భూశ్చ=భూమియు, సన్నిధి...పూర్ణా=సన్నిధి=శ్రేష్ఠములైనవిధులతోను-పాతలతోను, రత్నః=రత్నములతోను, పూర్ణా=నిండినది, భవతి=అగుచున్నది-సమస్తఫలములను ఈను నని భావము. కాఁబట్టి శ్రేణుస్కాముఁడైనవాఁడు సత్కర్మాచరణ పరాయణుండై యుండఁదగు నని సందర్భాభిప్రాయము.

తే. భువనమునఁ బూర్వసంభృతపుణ్యరాశి

యగుచు నుదయంబు గాంచినకసుగుణనిధికి

వనము పుర మగుఁ జను లాత్మోజనము లగుదు

రవని నిధిరత్నపరిపూర్ణ యయి ఘటించు.

101

తా. ఎవ్వఁడు మిక్కిలియుఁ బూర్వకృతపుణ్యము గలవాఁడో అట్టివానికి సింహశార్దూలాదులచే భీకరమైనయరణ్యము నొకరాజధానివలె సకలభోగ సాధన మై

యందును, అట్టివానికి జనులందఱు మంచివారై చెలిమి చూపుచుందురు. మఱియు నట్టివానికి నాలుగుపెజలులలోని నేలయంతయు వెలలేని సాతతలతోను దశతశలాడు రతనములతోను నిండియుండునదై కోరినకోరిక లీనుచుండును.

మ. యమునానీలసరోజసారభరనకవ్యాసంగిభృంగీకులో

పమకంఠద్యుతిలిప్త శేషభుజగ్రాహింబ జాంబూనదా

ద్రిమహాకార్యకరూఢగూఢపదమాగ్రీవసంప్రయుక్తత్రివి

క్రమశాతాంబకపాతితాంబరచరగ్రవ్యాత్పురాట్టాలకా.

మాలిని. ప్రమథగణపరీతా శ పాపజీమూతనాతా

కమలభవనసూతా శ గణ్యలీలాకిరాతా

శమితదనుజనేతా శ చారువక్త్రాంబుజాతా

సమరజయనమేతా శ సామవేదాంతగీతా.

క. సుమనోనాయకసంభృత, సుమనోర్చిత పదవినప్రకసూనభవానీ
సమనోహర సురనిర్ఘర, సుమనో దామార్హ జాటజూటోద్దేశా.

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వరకరుణాకటాక్షవీక్షాపాత్రయేనుఁ
గు లక్ష్మణకవిరాజపాత్ర తిమ్మనార్యపుత్ర వివిధవిద్యజ్ఞనవిధేయ
లక్ష్మణకవినామధేయప్రణీతం బయినసుభాషితరత్నావళికావ్యంబు
నందు నీతిశతకంబున మూర్ఖపద్ధతియు విద్యత్పద్ధతియు మానశౌర్య
పద్ధతియు సర్వపద్ధతియు దుర్జనపద్ధతియు సుజనపద్ధతియుఁ బరోప
కారపద్ధతియు ధైర్యపద్ధతియు దైవపద్ధతియుఁ గర్మపద్ధతియు నను
ప్రకరణంబులు గలప్రథమాశ్వాసము.

ఇది నీతిశతకమునందు కర్త పద్ధతివర్ణన మన్నది దశమదశకము.

సుభాషితత్రిశతీయందు నీతిశతకము సంపూర్ణము.

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

భర్తృహరిసుభాషితము - శృంగారశతకము.

అ వ తా రి క.

రాజర్షిప్రవరుం డగుభర్తృహరి లోకంబునకు వైరాగ్యంబు బోధింపఁబూనినవాఁడై, శృంగారరసంబు తొలుత విషయంబులచవి చూపి పిదప నానివైరస్యంబు వెలిపుచ్చి కడపట వైరాగ్యంబును దిరముగాఁ గలుగునట్లు సేయునదిగావునను, శృంగారస్వరూపంబు తెలిసిననే తద్విరుద్ధ మైనవైరాగ్యస్వరూపంబు తెలియుట సుకర మగుం గావునను, మొదట శృంగారంబును వర్ణింపఁదలంచియు, నీతిని మున్నిడుకొనియేకాని నీతిని మాని యాశృంగారంబును సేవింపరాదు గాన నన్నిటికిని మొదట నీతిశతకమును రచించినవాఁడయ్యె. ఇంక నీతిపూర్వకముగా సేవింపఁదగినదియు, సంతమున వైరాగ్యమును గలిగించునదియు నై శృంగారముయొక్క స్వరూపము నిరూపింపఁబూని యది నిర్విఘ్నముగాఁ దుదముట్టుటకై యేదేని మంగళమును మునుముట్ట నాచరింపఁదగును గాన శృంగారరసమున కధిదేవత యైన మన్మథునికి నమస్కరించుట యను నమస్కారరూపమంగళమును మొట్టమొదట నాచరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శమ్భుస్వయమ్భుహరయో హరిణేక్షణానాం
యే నాక్రియస్త సతతం గృహకుమ్భదాసాః |
నాచామగోచరచరిత్రవిచిత్రితాయ
తస్మై నమో భగవతే కుసుమాయుధాయ ||

1

టీ. శమ్భు స్వయమ్భు హరయః=శివబ్రహ్మవిష్ణువులు - సంహారసృష్టిస్థితులు సేయవా రగుటచే సకలలోకములకు నధిపతులై నవా రయ్యు ననుట-దేనినిగాని చేయుటకును జెఱుపుటకును మఱొకరిని మార్చుటకును శక్తిగలవారై యుండియు నని భావము, యేన=ఎవ్వనిచేత-ఏమన్మథునిచేతననుట, హరిః ఈక్షణానాం=(లేడి కన్నులవలె సాగపై నకన్నులు గల తమ) కాంతలకు- అనఁగా పార్వతీ సరస్వతీ

లక్ష్మీదేవులకు, గృహ... దాసాః-గృహ=ఇంటియందు, కుమ్భ=నీటికడవలకు-నీటికడ
వలను మోసి తెచ్చునట్టి యనుట, దాసాః=సేవకులుగా, ('గృహకర్మదాసాః' అను
పాఠమున నింటిపనులు సేయుపరిచారకులుగా నని యర్థము), ఆక్రియస్త = చేయఁ
బడిరో-మిక్కిలి విధేయులు గావింపఁబడిరో యనుట-సర్వశక్తియున్నదైన త్రిమా
ర్తులవంటివారినిగూడ సరస్వతి మొదలైన వారివారిపడఁతులయందు మోహమును
గలిగించి యాలలనలకు మిక్కిలియు లోనై యుండునట్టివారినిగాఁ జేసి నాఁ డనుట;
ఇంక తక్కినవారిని జేయుట చెప్పనేల యని భావము-బ్రహ్మ సరస్వతిని దన
వాక్కుననే యుంచుకొనుటచేతను, శివుఁడు పార్వతికిఁ దనయర్థదేహ మిచ్చుట
చేతను, విష్ణువు తనతొమ్ముననే లక్ష్మిని దాల్చియుండుటచేతను నిట్లు గృహకుంభ
దాసు లనఁబడినది తెలియునది. ఇచట 'హరిశ్శేషణా'శబ్దము దాసు లగుటకు హేతు
వును చెలిపెడిని-బెళుకుంగన్నఁగవసాగసునకుఁ జొక్కి మిక్కిలి లోనై రని యా
శయము, కావుననే, వాచా...చిత్రితాయ-వాచాం=వాక్కులకు, అగోచర=తెలి
యని-పలుకులకందరాని-వర్ణింపఁదరముకాని యనుట, చరిత్ర=చర్యలచేత, విచిత్రి
తాయ = విచిత్ర మైనవాఁడుగాఁ జేయఁబడిన-వర్ణింపరాని తనయద్భుతచర్యలచే
లోకముతోపాటివాఁడు గాక వారికంటె విలక్షణుఁడుగా నుండునట్లు చేయఁబడిన
యనుట, కావుననే, *భగవతే=విశ్వరూపంతుఁడైన- సర్వలోకనియమనశక్తిగల,
తస్మై=ఆ-అనఁగా జగత్సృష్టిధుఁడైనట్టి, కుసుమాయుధాయ=(పువ్వులే యాయుధ
ముగాఁగల) మన్మథునికి, 'మకరధ్వజాయ' యనుపాఠమున మొసలిని పడగయందుఁ
గలమన్మథునికి నని యర్థము, నమః=సమస్కారము.

ఉ. శంకరపద్మగర్భముర్రశాసనుల౯ భువనేశుల౯ నిరా

తంకధృతి౯ మృగాక్షులకు ౨ దాసులఁ జేసినమేటికిం గురం

గాంకవనంతమిత్రునకు ౩ నంజలిఁ జేసెద వాగతీతని

శృంకచరిత్రచిత్రునకు ౪ మధుణహారికి శంబరారికిన్ .

1

తా. సృష్టిస్థితిసంహారకర్త లగు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులనుగూడ †శృం
గారరసంబునకు లోఁబఱచి తమతమపూజోండ్రకు మిక్కిలి విధేయులుగా నుండు

* భగవంతుఁ డగు వాసుదేవునకు, వాసుదేవ సంకర్షణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధ
లను నాలుగు పూర్వాములలో ప్రద్యుమ్నపూర్వాముగా నుండుటంబట్టికాని, విష్ణు
వునకుఁ బుత్రుఁడగుటంజేసికాని, భగవచ్ఛబ్దము మన్మథునకుఁ బ్రయుక్తము కావచ్చు
నని తెలియునది.

† ఒకరిసుఖదుఃఖాదులను జూచునపుడు వాసనారూపముగా మనమనస్సు
లకును నొకవికారము పుట్టును. ఇట్టిమనోవికారమే భావ మనఁబడును. ఇట్టిభావము

నట్లు సేయుచున్నాడుగాన వర్ణింప నలవికానియిట్టియతివిచిత్రచర్యలచే మిక్కిలి యాశ్చర్యమును గలిగించునట్టి యాభగవంతుడగు మన్మథునికి నమస్కారము.

సజాతీయభావములచేఁగాని విజాతీయభావములచేఁగాని డిందుపడక రసముగాఁ బరిణమించువఱకు చిత్తమున స్థిరముగానుండు నేని నది స్థాయి యనఁబడును. అనఁగా నొకనాయకునకు నొకనాయికయందు రతి (అనఁగా వలపు) అనెడి భావము గలిగినయెడ నది మఱియొకనాయికయందలి రతి యనెడి సజాతీయభావముచేఁగాని హాస్యభిక్షాదు లనెడి విజాతీయభావములచేఁగాని కొట్టువడక చిత్తమున స్థిరముగా నెలకొని తన కనుకూలముగా సంబంధించియుండు వానిచే వర్ధిల్లి రసముగాఁ బరిణమించు నేని నది స్థాయిభావ మనఁబడును. లవణసముద్రము తనయందుఁగలయు నదులతీయనిజలముల నుప్పనగాఁ జేయునట్లు స్థాయిభావము తన్నుఁగలయునితర భావములనెల్ల తనయందు మగ్నములు గావించునంతపటువై యుండును. ఇట్టిస్థాయిభావము పైపయి వర్ధిలి మిక్కిలి యానందరూపముగాఁ బరిణమించు నేని నదియే రస మనఁబడును. రతి యనఁగా సంభోగవిషయముగాఁ గలుగు నొక యిచ్ఛావిశేషము. ఈ భావమే స్థాయిత్వమును బొంది పూర్వోక్తరీతిగాఁ బుష్టింజెందు నేని శృంగార మనెడరసముగాఁ బరిణమించును. ఈరతితోఁగూడ, హాసము, శోకము, క్రోధము, ఉత్సాహము, భయము, జుగుప్స, విస్మయము, శమము అని స్థాయిభావములు తొమ్మిది గలవు. ఇవియె వృద్ధి నొంది వరుసగా శృంగారము, హాస్యము, కరుణము, రౌద్రము, వీరము, భయానకము, భీభత్సము, అద్భుతము, కాంతము, అని నవరసము లగును. ఈ స్థాయిని బుష్టి నొందించి రసముగాఁ బరిపక్వము సేయుసామగ్రియుఁ గలదు. అది విభావములు, అనుభావములు, సాత్త్వికములు, వ్యభిచారులు అని నాలుగువిధముల నుండును. వ్యంజనాదులు అన్నము నెట్లు భోగ్యముగాఁ జేయునో యట్లే విభావాదులును స్థాయిని స్వాద్యముగాఁ జేసి రసముఁ గావించును. ఇదియే 'విభావై రనుభావైశ్చ సాత్త్వికై రవ్యభిచారిభిః' అనియమాన స్వాదుత్వం స్థాయిభావోరసః స్మృతః' అని చెప్పఁబడినది. స్థాయిని గలిగించుటకు మొదటిసామగ్రి యైనది విభావము. ఇది ఆలంబనము, ఉద్దీపనము అని ద్వివిధము. నాయికానాయకు లాలంబనవిభావము. ఈ యాలంబనముయొక్క (1) గుణములు (2) చేష్టలును (3) ఆలంకారమును (4) మఱి తక్కినతటస్థములును అని ఉద్దీపనవిభావము నాలుగువిధములు గలది. గుణములు రూపయావనాదులు. చేష్టలు యావనమువలనఁ బుట్టు హావభావాదులు. ఆలంకారము నూపురాంగడహారాదులు. తటస్థములు మలయానిలచంద్రశుకపికాదులు. ఈనాయికానాయకతద్గుణచేష్టాదిరూపమైన యాలంబనోద్దీపనవిభావములచే రత్నాదిభావములకు స్థాయిత్వము గలుగును. అనఁగా నాస్థాయిభావములకు నవియే కారణము లగును. రెండవసామగ్రి యైన అనుభావములు శరీరజనితము లైన కటాక్షము కడఁగంటిచూపులు భూవిశేషము (కను

లవ. ఆలంబనవిభావభూతు లైన స్త్రీపురుషులలో స్త్రీలే ప్రశస్తమైన యాలంబనము గాన నింకఁ బందొమ్మిదిశ్లోకములచే మొదట నా స్త్రీలను బ్రశంసించఁ బూని మున్నుగా నారు పురుషులకు బంధన హేతువు లగుటను జెప్పచున్నాఁడు.

సామలు (త్రిప్పట) మొదలగునవి. ఇవి హృదయ=మనందలిరత్నాదిభావములను వెలి పుచ్చును. ఇవి స్థాయివలనఁ గలుగునట్టి వైనయెడల స్థాయిని గలిగించుసామగ్రి యెట్లగు ననరాదు. ఏలన, ఒకరిచిత్తమునందుఁ గల రత్నాదులచే భూవిత్తేపాదులు పుట్టున వయ్యి నాభూవిత్తేపాదులు వారిచిత్తమునందలి రత్నాదిభావములను మఱొకరికిఁ జెలిపి ఆ యితరులకుఁ గూడ నారత్నాదులు కలిగించుచున్నవి. ఇట్లు మొదటివారి రత్నాదుల కవి కార్యము లయ్యును, రెండవవారి రత్నాదులకుఁ గార ణము లగుటచే సామగ్రిగాఁ జెప్పఁబడె నని తెలియునది. మూడవసామగ్రియైన సాత్త్వికభావములు సత్త్వమువలనఁ బుట్టినవి. సత్త్వ మనఁగా ఒకరిసుఖదుఃఖాదులను భావించుటకు మనసు మిక్కిలి యనుకూలముగా నుండుట. ఇట్టిమనఃస్థితి యగుసత్త్వమువలనఁ బుట్టునవిగాన నివి సాత్త్వికము లనఁబడియె. ఇవి స్తంభము, ప్రశయము, రోమాంచము మొదలైనవి యెనిమిది గలవు. నాలుగవసామగ్రి యైన వ్యభిచారిభావములు స్థాయికి సహకారములు. ఇవి నిర్వేదము, గ్లాని, శంక మొదలైనవి ముప్పదిమూఁడు గలవు. ఇట్లు స్థాయిభావ మీచతుర్విధ సామగ్రిచే సముల్లాసితమై రస మగును. రసము వస్త్రమువంటిది. దానికి స్థాయి తంతువులవంటిది. విభావాదిసామగ్రులు నాలుగును సాలెవాఁడు మున్నగువానివంటివి. వస్త్రమునకు తంతువు లెట్లు సన్నిహితములో - అనఁగా వస్త్రమునకు మిక్కిలి సమీప మైన పూర్వావస్థ తంతువు లెట్లగునో, యట్లే రసమునకు మిక్కిలిదాపైన పూర్వావస్థ స్థాయియే యగును. అనఁగా తంతువులే వస్త్రముగునట్లు స్థాయియే రసమగును. సాలెవాఁడు మున్నగునవి తమంతఁగాక తంతువుల మూలముననే వస్త్రము కలిగించునట్లు, విభావాదులు తమంతటఁగాక స్థాయిమూలముననే రసమును గలిగించును కాన భావములలో స్థాయి రసమునకు సన్నిహితమైనదనియు విభావాదులు వ్యవహితము లైన వనియు గ్రహ్యము.

శృంగారరసమున సాత్త్వికవ్యభిచారిభావము లన్నియు వర్తించును. తక్కిన రసములందు అవి యన్నియుం గాక కొన్నికొన్నియే వర్తించును.

ఇచటఁ బ్రకృతరసము శృంగారము. దీనికి స్థాయి రతి. తక్కినరసములకుం బోలె దీనికిని నాయికానాయకులు ఆలంబనమును తగ్గుణచేష్టాదులు ఉద్దీపనమును ఆగును గదా. శృంగారరసమునకుఁ గల యుద్దీపనముయొక్క చేష్టలు భావము, హావము, హేల, మాధుర్యము, ధైర్యము, లీల, విలాసము, విచ్చిత్తి, విభ్రమము, కిలికించితము, మోట్టాయితము, కుట్టమితము, బిబ్బోకము, లలితము, కుతూహలము, చకితము, విహృతము, హాసము అని పదునెనిమిది గలవు.

శ్లో॥ స్మితేన భావేన చ లజ్జయా భియా

పరాజ్ఞుభై రర్థకటాక్షవీక్షణైః ।

వచోభి ర్హ్యైకలహేన లీలయా

నమస్తభావైః ఖలు బద్ధనం స్త్రీయః ॥

2

టీ. స్మితేన = (యావనము మొదలైన మదవికారములవలనఁ దనంతనె కలుగు చిలునవ్వుచేతను, భావేన = (బాల్యము వీడి యావనము వచ్చుటకు నడుమ మనస్సునకు శృంగారవిషయముగా మొట్టమొదటఁ గలుగువికారముభావము. అట్టి) మనోవికారముచేతను, లజ్జయా = (చున్నఁగవయు చంకలును మూసికొనుట, మోము వంచుట, కన్నులరమోడ్చుట మొదలైనవి కలిగించునట్టి) మనస్సు కొంతుపాటుచేతను, భియా = (తటాలున భయపడటంచే బుట్టునట్టి) బెడరుచేతను-అట్టి భయముచే మనస్సునకుఁ గలుగు కలఁకపాటుచేత ననుట, 'గుణైః' అనుపాఠమున ఆలంబనభూతములైన యాస్త్రీలయాపయావనాదిగుణములచేత నని యర్థము. పరాజ్ఞుభైః = లజ్జచేత మాటు గలిపడిన-అనఁగా తాము చూచుపురుషునిచేసిన సిగ్గుచేత సగముమాత్రము స్పష్టముగాకుండునట్లు నిగుడ్చుచును తక్కిన సగము మఱొకచేసిన స్పష్టముగా సగము నిగుడ్చుచును ఉన్నట్టి యనుట, *అర్థకటాక్షవీక్షణైః = సగమైన (అనఁగా సమగ్రముగా నిగుడింపక కొంచెముగా నిగుడించు) కడఁగంటిచూపులచేతను, వచోభిః = చిలుకలతోయిలలపలుకులవలె ఇంపు గులుకు తీయనినలుకులచేతను, ఈ ర్హ్యైకలహేన-ఈర్హ్య = ఒకరిమేలిమికి నోర్వ కుండుట (అనఁగా చూపోపమి) చేత నైన

ఇంగు మొదటఁ జెప్పఁబడినభావము సామాన్యవాచి యగుభావశబ్దము గాదు. ఇది శృంగారచేష్టావిశేష మైనది. వికారము కలిగించుకారణ ముండఁగా చిత్తమునకుఁ గలుగు వికృతియే సత్త్వము అనఁబడును. ఇది చిత్తవికారములకు లీజము వంటిది. ఇదియే పరులనుఖనుఃఖాదులను భావించుటకు యోగ్యమైన చిత్తస్థితి యనఁబడియె. లీజముయొక్క మొట్టమొదటివికారమువలె నిట్టిసత్త్వముయొక్క కొంచె మెక్కువయైన వికారము భావ మనఁబడును. ఇది శృంగారముయొక్క ప్రథమచేష్ట. బాల్యము వీడి యావనము రానున్నపుడు శృంగారవిషయముగా మనస్సునకు మొట్టమొదటఁ గలుగు వికారమే యిది యగును. ఇది స్పష్టముగాఁ గాని పింపదు. దీనికంటెఁ గొంచె మెక్కువ స్పష్టముగాఁ దోచుశృంగారచేష్టయే హావము. దానికంటె నెక్కువస్పష్టమై (అనఁగా సువ్యక్తముగాఁ) గలుగునది హేల. ఇట్లే తక్కినశృంగారచేష్టలును నాయాసందర్భములయందు మీఁద వివరింపఁబడును.

* 'యద్గతాగతవిశ్రాంతి వై ఽత్రైత్యణ వివర్తనమ్ । తారకాయాః కలాభిజ్ఞా ప్రత్యటాక్షం ప్రచక్షతే' అన్నట్లు కనుగ్రుడ్డు పోవుచును వచ్చుచును నిలచుచును నిట్లు పలువగల సాగనుగా చుట్టి తిరుగుటయే కటాక్ష మనఁబడును.

కలహముచేతను - ప్రణయకలహముచేత ననుట, †లీలయా = వాక్కు మొదలైన వానిచే ప్రియుని ననుకరించునట్టి విలాసవిశేషముచేతను - ప్రియుఁ డెట్లు నడచు కొనునో యట్లే తానును వాగాదులచే ననుకరించి నడచుట యను విలాసముచేత ననుట, వేయేల, సమస్తభావైః = స్తంభము రోమాంచము మొదలైన సాత్త్వికభావములు హర్షము బౌద్ధుక్యము మొదలైన వ్యభిచారిభావములు అన్నిటి చేతను, స్త్రీయః = స్త్రీలు, బద్ధనం ఖలు = పురుషులకు బంధనము అగుదురు కదా - పురుషులకు సంసారబంధము కలిగించువారగుదు రనుట. ఇందు స్మితము కటాక్షములు ఆలాపము లనుమూఁడును అనుభావములు; లజ్జ భయము ఈర్ష్య అను మూఁడును వ్యభిచారిభావములు; భావము లీల అనురెండును శృంగారముయొక్క చేష్టావిశేషములు అని తెలియునది. ఇట్టి హావభావాదిసాధనసంపత్తి స్త్రీల కుండఁగా వారు పురుషులకు బంధనహేతువు లగుదు రని చెప్పనేల యని భావము. మఱియు నిందుఁ జెప్పఁబడినశృంగారనామకలలో భావలజ్జభయములు గలవారు మధ్యమ లనియు ఈర్ష్యాకలహాలీలలు గలవారు ప్రాథమియు వివేకించుకొనవలయును.

చ. చెలువపుఁదేటలేనగపురచేతను భావముచేత సిగ్గుచే

నలు పగులీలచేత సుగుణంబులచేఁ గడఁగంటిచూపుచేఁ

గలహముచేత విందు లగుకందువమాటలచే ననూయచేఁ

బెలుచన నెంతవారి వలరపింతురు కాంతలు పెక్కుభంగులన్. 2

తా. మవ్వంపుఁజిలునవ్వు మొలకచేతను, మనంబునఁ దొలితొలి తోఁచు మోహంపువికారముయొక్క మురుపుచేతను, నునుసిగ్గుచేతను, నారజంపు బెదరుపాటు చేతను, నొఱపు మీఱ నోరగా మలంచి చూచుకడఁగంటిసాళియరమోడ్చుచూడ్కులచేతను, చిలుకలతోయిలలపలుకులవలె ముద్దులుగురుకు పలుకులచేతను, నెయ్యంపు జగడముచేతను, నవకంపులీలచేతను, ఇది యది యననేల, సమస్తభావముల చేతను, స్త్రీలు పురుషులను వశపఱచుకొని సంసారబంధమునకుఁ గట్టుపఱుతురు.

లవ. చెప్పినయర్థమునే మఱొకరీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భూచాతుర్యా త్కుఞ్చితాత్మాః కటాత్మాః

స్నిగ్ధా వాచో లజ్జితాస్తా శ్చ హాసాః |

లీలామద్దం ప్రసితం చ స్థితం చ

స్త్రీణా మేత ద్భూషణం చాయుధం చ॥

3

† 'లీల' యనఁగా. శృంగారముయొక్క యష్టాదశచేష్టలలో నొకటి. 'లీలా ప్రియానుకరణం వాగ్భి ర్గత్యాభిచేష్టయా-మాటలచేతను, నడకచేతను, చేష్టచేతను ప్రియుని ననుకరించుట లీల' అని లక్షణము.

టీ. భూచాతుర్యాత్ - భూ = కనుబొమ్మలయొక్క, చాతుర్యాత్ = నేర్పువలన - కనుబొమ్మల నీటుగా త్రిప్పటయందలి నేర్పువలన ననుట. కుఞ్చితాక్షాః - కుఞ్చిత = కొంచెము వంకరగాఁ జేయఁబడినట్టి, అక్షాః = కన్నులు గల, కటాక్షాః = కడగంటి చూపులును - బొమ్మల నొయ్యారముగా నటు త్రిప్పఁగా నొకింత వంకరలైన కన్నుంగవకొలుకులచేఁ జూచు వాలుఁజూడ్కు లనుట - ఇందు * రేచితము భ్రూకుటియనుభ్రూలతావ్యాపారములు రెండును జెప్పఁబడియె, స్నిగ్ధాః = నెయ్యముతోఁ గూడిన, వాచః = పలుకులును - నెయ్యంపుఁదియ్యనిపలుకు లనుట, లజ్జిత అన్తాః = లజ్జ కడపలగాఁగల - సిగ్గునందు ముగియునట్టి యనుట, హాసాశ్చ = చిఱునవ్వులును - సునుసిగ్గుగాఁ బరిణమించు చిఱునవ్వు మోహకరముగాని నవ్వియు సిగ్గుమాలియుండుట మదనోద్దీపకము గాదు; ఆది హాస్యజనకమే యగును; గాన నవ్వునకు సిగ్గునంగుఁ బర్యవసానము చెప్పఁబడినది. † లీలామందం - లీలా = విలాసముచేత - మురువుచే ననుట, మందం = మెల్లనైన, ప్రస్థితం = నడకయు, స్థితంచ = నిలుచుటయు - అల్లనల్లన నొయ్యారముగా నడచుటయు నిలుచుటయు ననుట, ఏతత్ = ఇది (యంతయు), స్త్రీజాం = స్త్రీలకు, భూషణం = (మిక్కిలి నీటును గలుగఁజేయునదిగాన) ఆలంకారము; ఆయుధంచ = (వయసుకొండ గలుచుటకు సాధనము లగుటచే) కైదువును; ఆగుననుట. ఇందు భ్రుకుటి మొదలైనవానిని భూషణములుగాను ఆయుధములుగాను రూపించుటచే రూపకాలంకారము. ఇందు కటాక్షాదులు స్థాయికిఁ బోషకములై దానిని రసముగాఁ బరిణమింపఁజేయునట్టి యనుభావము లని పూర్వమే చెప్పఁబడినవి. ఇందుఁ జెప్పఁబడినలీల శృంగారచేష్ట యగును. భ్రుకుటి మున్నగుతక్కినవి అనుభావము లని తెలియనగును.

తే. భ్రూలతాక్షేపకుంచితరస్పరణఁ దాల్పు

కలికిచూపులు నెయ్యంపుఁబలుకుతీపు

సిగ్గునగవులు చె న్నగుఁచిన్నినడలు

సామ్మూ లాయుధములు ముద్దుగ్రుమ్మలకును.

3

తా. బొమ్మల నీటుగాఁ ద్రిప్పి వంకరలైన యొరగన్నులతోఁ జూచుచూడ్కులును, నెయ్యంబుఁ గులుకు తియ్యనిపలుకులును, సునుసిగ్గున గిఱిగొను చిన్నారి

* 'స్యాస్మిన్' వోర్లలితాక్షేప ఏకస్యా ఏకరేచితమ్! ద్వయో య్యాలసమక్షేప కాటిల్యాస్మిన్' కుటిం విదుః' ఒకబొమ్మ లలితముగాఁ ద్రిప్పట రేచితము. రెంటిని ద్రిప్పి మూలల మడివఱచి వంకరగావించుట భ్రుకుటి.

† ఇందు గమనమును లీలామందమైనదిగాఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్టిమందయానము పద్మినీజాతి స్త్రీలకే నియతము కాన వారికిఁ గల లజ్జాతిశయమును నిందు సూచితమగుచున్నది. పద్మినీజాతి 'వ్రజతి మృదుసలీలం రాజహంసీవ తస్య త్రివలీలతమధ్యా హంసవాణీ సువేసామ్మృదుకుచి లఘు భుక్తే మానినీ గాఢలజ్జా ధవళకుసుమ వాసో వల్లభా పద్మినీస్యాత్'.

లేనగవులును, హోయబ్బోమీఱ నల్లల్ల నడచు నడకయు, ఎలదీఁగెవలెఁ బాలసి నిలుచునిలువును, అనునివి స్త్రీలకు సొమ్ములు నాయుధములు నగును.

అవ. ఇఁక శృంగారమునకు అనుభావము లైనద్యుగ్విలాసము లను సపరికరముగా వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ క్వచి త్సభ్రూభక్తైః క్వచిదపిచ లజ్జాపరిగతైః

క్వచి ద్భూరిత్రస్తైః క్వచిదపిచ లీలావిలసితైః |

కుమారీణా మేతై ర్మదనసుభగై ర్నేత్రవలితైః

స్ఫురన్నీలాజ్ఞానాం ప్రకరపరికీర్ణా ఇవ దిశః ||

4

టీ. క్వచిత్ = ఒకానొకచోట, సభ్రూభక్తైః = బామముడిపాటుతోఁ గూడిన

వియు-భ్రుకుటిరేచితము లనెడి భూవాప్యపారములతోఁ గూడినవనుట, క్వచిదపిచ = ఒక్కయెడను, లజ్జాపరిగతైః = సిగ్గుచేఁ జుట్టఁబడినవియును- నునుసిగ్గు గిఱిగొన్నట్టి యు ననుట-('సప్రీడాలోక నేనై వ స్వానుకూల్యప్రకాశనమ్' ఆన్నట్లు సిగ్గుతోడి చూడుకొలే స్త్రీ)లయానుకూల్యమును చెలుపును గాన) నిజానుకూల్యమును చెలుపున ట్టివియు నని భావము, క్వచిత్ = మఱియొక్కడ, భూరిత్రస్తైః = మిక్కిలి భయముచే తత్తలపడినవియు-మిక్కిలి బెదరినవియుననుట, క్వచిదపిచ = మఱియొకచోట, లీలా విలసితైః-లీలా = రాకపోకలవిలాసవిశేషములచేత-నీటుగులుకుచు నటుపోవుట మరలి యిటువచ్చుట యనువాప్యపారములచేత ననుట, విలసితైః = ఇంపైనవియు-లేక చక చకని మెఱుంగులడరించునవియు, మదనసుభగైః = మదన = మన్మథునిచేత, సుభగైః = మనోహరమైనవియు, మరులు గొలుపునంతసాగపై నవియునుట-('యద్దర్శనా ద్విరక్తోఽపి త్సుభ్యతే తత్సమన్మథమ్' డేనిని జూచుటచే విరక్తుఁడును గలతనొందునో యది సమన్మథ మనఁబడును గాన) విరక్తునిమనస్సునేనిఁ గలంచునట్టివియు ననుట, ఏతైః = ఈ-ఇట్లు చెప్పఁబడినటువంటివైన యనుట, కుమారీణాం = కొమరాండ్రయొక్క-కలువరేకులవంటికన్నులు గలజవరాండ్రయొక్క యనుట, నేత్రవలితైః = నయ నవిలాసములచేత-బెక్కుమలీను కన్నుంగవల కులుకుందిరుగుడులచేత- వానిని నీటుగాఁ ద్రిప్పటలచేత ననుట, దిశః = దిక్కులు, స్ఫురత్ నీల అబ్జానాం = వికసెల్లుచున్న నల్ల గలువలయొక్క, ప్రకరపరికీర్ణా ఇవ = సమూహములచేత వెదచల్లఁబడినవో యనునట్లు; కనఁబడుచున్న వని శేషము. జవరాండ్రచూపులు కలువపూగుంపులవలె నిగుడుటచే నలుగడలు కలువలు చల్లఁబడినవో యనునట్లు గానిపించిన వని యుత్పేక్ష.

[ఇచట నయనవిలాసములు ప్రియజనులు మొదలైనవారిఁ గనుఁగొనుటయందలి చాపలముచేతఁ గలుగునవిగాన 'కుతూహలం రమ్యదృష్ట్యై చాపలం పరికీర్తితమ్' రమ్యము లైనవానిని జూచుటయందలిచాపలమే కుతూహల మనఁబడు ననుటచే, కు

తూహల యనెడి శృంగారచేష్ట సూచిత మైనది. మఱియు నిందు నయనముయొక్క వలన మనుక్రియచేత దిశలు వికీర్ణము లయ్యె ననెడిక్రియ యుత్పేక్షింపఁబడుటచే క్రిమానిమిత్త క్రియాస్వరూపాత్పేక్ష యూహ్యము. 'నయనవలితములచే దిక్కులు నల్లగలువలచే వెదచల్లఁబడెనో యన్న ట్లుండె' ననెడియాయుత్పేక్షచే నయనము లు నల్లగలువలతో సమానమగుట గమ్యమగుచున్నది. గమ్యమైనయీసామ్యముచే ఉపమ వ్యంజిత మగుచున్నదిగాన నిచట అలంకారముచే నలంకారధ్వని యని యెఱుఁగునది.

ఉ. భూలతికావిధంగయుతరముల్ సభయంబులు సత్రపంబు లు
దేవలిలాసముల్ మదనశ్రదీపనముల్ రుచిరంబు లైనకాం
తాలనమాననేత్రవలితంబులచే దిశ లెల్ల విస్ఫుర

స్నీలసరోజపత్రములు ౧ నిండె ననం గనుపట్టె నెంతయున్. 4

తా. * ఎలప్రాయంపుఁబువుఁబోండ్లు ఒక్కడెడ హేమలుముడివెట్టియు, నొక్కచో నునుసిగ్గున నూలుకొల్పియు, నొకచక్క మిక్కిలి బెదరన బిత్తరంపు తత్తఱసాటు నొందియు, నొక్కవలన నునుమెఱుఁగు లడఁరించునట్లు నిటునటుఁ బఱిపియును, నిట్లు మరుఁడు కోయని యార్చి చూపఱం బైకొనునంతసాగసుగాఁ, దమ నిడువారుఁ గన్నుఁగవ గిఱపి దెసలఁ గీలుకొలిపిచేని నల్ల నికలువపూఁజాయల నిగనిగలాడు వాని నునుఁజూడుటచే దిక్కులనల్ల గలువలు వెదచల్లఁబడెనో యన్నట్లు గానిపించెడిని.

* ప్రాయంబుననే స్త్రీలకుఁ గన్నులు నల్లఁగలువలతో సాటి యగును గాన నిచట నీలాబ్జవికిరణమునకు అనుగుణముగా యావనసూచక మగుకుమారీశబ్దము ప్రయుక్తమైనది. స్త్రీలకు యావనప్రదురావృమున నయనములు నీలోత్పలసమానము లగుట

శ్లో॥ 'నీరాత్మీర ముపాగతా శ్రవణయోస్సీమ్ని స్ఫురన్నేత్రయో

శ్చాశ్రమం లగ్న మిదం కి ముత్పలమితి జ్ఞాతుం కరం న్యస్యతి !

తై వాలాబ్జురశజ్జయా శశిముఖీ రోమావళీం ప్రోక్ష్యతి

క్రాంతా స్త్రీతి ముహు స్సఖీ మవిదితశ్రోణీభరా పృచ్ఛతి॥

కా. లీలక బాల తటాకముఁ వెడలి హాళిం గేలఁ గర్ణస్ఫుర

ల్లోలాపాంగము లంటుఁ గేళిలసదుల్లోలోత్పలం బంచు తై

వాలభ్రాంతిని నారుఁ జిమ్ము నఖరశివ్యాపారలీలం జెలి

సోలెక మే నని పల్కుఁగా యవిదితశ్రోణీభరాయాస యై.'

అని అజ్ఞాతయావనవిషయమై రసమంజరియందును,

అవ. ఉద్దీపనవిభావము ఆలంబనముయొక్కగుణము, చేష్ట, ఆలంకారము, తటస్థము అని నాలుగువిధములుగా నుండును గదా. ఆ నాలుగింటిలో మొదటఁ జెప్పఁబడిన గుణములను పిదపఁ జెప్పుకోరి కతో నిప్పుడు మానినవాఁడై 'స్మితేన' ఇత్యాదు లగు మూఁడుశ్లోకములచే రెండవది యగుశృంగారచేష్టలను గొన్నిటి వానితోఁగూడ కొన్ని యనుభావములను వ్యభిచారులను వర్ణించినాఁడు. ఇప్పుడు మూఁడవది యైన ఆలంకారమును జెప్పఁబూనినవాఁడై అవి నై సర్గికము, ఆహార్యకము అని ద్వివిధ మగుటచే ఆహార్యకము వెంబడినే తెలియఁగల దని లోఁ దలఁచి యిప్పుడు నై సర్గికాలంకారమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వక్త్రం చంద్రవికాసి పద్మజపరీహాసక్షమే లోచనే
వర్ణః స్వర్ణ మపాకరిష్ణు రలిసీజిష్ణుః కచానాం చయః ।
వక్షోజా విభకుమ్భవిభ్రమహారౌ గురీప్ నితమ్భస్థి
వాచాం హారిచ మార్దవం యువతిషు స్వాభావికం మణ్డనమ్॥ 5

టీ. చంద్రవికాసి=చంద్రునివలె వికసించునట్టి-అనఁగా సుందరమైన, వక్త్రం=ముఖమును; పంక...క్షమే-పంకజ=తామరలను, పరీహాస=పరిహాసించుటయందు, క్షమే=సమర్థములైనట్టి-తామరలను నిరసింపఁజాలినట్టి-తామరలను బోలినట్టి యనుట, లోచనే=కన్నుగలవయ; స్వర్ణమపాకరిష్ణుః=బంగారును సరకునేయని స్వభావముగల-బంగారుచాయం బోలిన యనుట, వర్ణః=దేహకాంతియు-దీనిచే పద్మినీజాతి నూచితము ('కాఽపి చామ్యైయగారీ-సంపెగఁగఘావంటిపసుపువన్నె గలది' అని పద్మిని లక్షణము.) అలిసీజిష్ణుః=ఆడుతు మ్మెదలను జయించునట్టిశిలము గల-ఆడుతు మ్మె

'అపక్రాంతే బాల్యే తరుణిమని చాగస్తుమనసి
ప్రయాతే ముగ్ధత్వే చతురిమణి చాక్షేపరసికే ।
న కేనాపి స్పృష్టం య దిహ వయసా మర్మ పరమమ్
త దేత తృప్తేషా ర్జయతి వపు రిందీవరదృశః॥'

అని ప్రసన్నరాఘవనాటకమునను,

శ్లో॥ ఆకృష్టే వసనాఞ్చరే కువలయశ్యామా త్రపాధఃకృతా
దృష్టి స్సంవలితా రుచా కుచయుగే స్వర్ణప్రభే శ్రీమతి ।
బాలః కశ్చన చూతపల్లవ ఇతి ప్రావృత్తితాస్యశ్రియం
శ్చివ్యం స్తా మథ రుక్మిణీం నతముఖేం కృష్ణ స్స పుష్టాతు నః ॥
అని కృష్ణకణ్ణామృతమునను వర్ణితము.

దలవలెనట్లైన యనుట, కచానాంచయః = వెండ్రుకలసమూహమును; ఇభి...హరౌ = ఇభిమృష్య = ఏనుఁగుకుంభములయొక్క, విభ్రము = విలాసమును, హరౌ = తీసివేయునట్టి - వానికెనయైనయనుట, వక్షోశౌ = చన్నదోయియు; గుర్వీ = పెద్దదియైన - బటువైన, నితమ్బస్థలీ = పిఱుఁదుపట్టును; హరి = మనోహరమైన, నాచాం = పలుకులయొక్క, మార్దవంచ = మృదుత్వమును - ఇంపారుమెత్తనికులుకుపలుకులు ననుట; (ఇవి యెల్ల), యవతిషు = యావనవతులయంగు, స్వాభావికం = స్వభావసిద్ధమైన - తెచ్చికొన్నది గాక తనంతటనే కలిగినట్టి యనుట, మణ్డనం = అలంకారము - ఇవి యెల్ల దేహము నందే పుట్టినసామ్యులనుట. ఇం దలంకారము * ఉపమ.

ఉ. తమ్ముల నేలుకన్నలు సుకధానిధిఁ బోలుమొగంబు మత్తభృం
గమ్ముల గెల్చుకొప్పు కనకద్యుతి మీఱుమెఱుంగు కుంభికుం
భమ్ముల సవ్యగుబ్బచనుబంతులు గొప్పపిఱుందు తేనియ
ల్చిమ్మెడుముద్దుఁబల్కులును † జేయనిసొమ్ములు సుందరాంగికిన్ .5

తా. † నిండుచందురునివలె ముద్దులు గలుకు నెమ్మొగంబును, దామరరేకులం బురుడించు నిడువారుకన్నంగవయు, జాళువాపసిండిచాయను జీ యను మేనికాంతి యు, తుమ్మెదగఱులవలె నల్లనై నిగనిగలాడు నెఱికురులును, గజకుంభములంబోని

* 'స్పర్థతే జయతి ద్వేష్టి హస తీగ్య త్యనూయతి | త దన్యే త్యనబద్ధాతి త చ్చీలతి నిషేధతి | తచ్చైవానుకరోతీతి శబ్దాః సాదృశ్యవాచకాః ||' అను ఆచార్యదండివచనముంబట్టి 'వికాసి' 'పరిహాసక్షమే' ఇత్యాదులు ఇటు సాదృశ్యమునే తెలుపు నవి గాన అలంకార ముపమయే యగును.

† చంద్రవికాసి యగు వక్త్రము మున్నగునవి యావనలక్షణములు గనుక యువతీశబ్దము సాధిప్రాయము. ఇందులకు

మ. వరవక్త్రేందు విలాసకృన్నవవయో-వగ్నావసానంబునం
దరుణీశైశవసింధు లింకునెడఁ ద- త్రత్కలలక్ష్యంబు లౌ
సరసాంతస్థితగండశైలములనం - జందోయి యంతంతకుం
బరఁగుం దత్కృమిశోషరేఖ లనఁ గ-న్నట్టుక వళిపుంజముల్.

నరసభూపాలీయము.

చ. కలికిముఖేందుకాంతికర-కాంతవయోజలదాంతవేళ వ
ర్ణులనుచగండశైలములు - దోఁప వళిత్రయశోషరేఖ లిం
పలరఁగ మధ్యసీమ బయ - లై కటిసైకత మొప్ప బాల్య మ
న్బలునది యింకుచో మెఱసె- నాభి గభీరజలాశయం బనన్.

వసుచరిత్ర.

గబ్బించునుగబ్బలును, బటువులై మిటారించు వలుఁదపిఱుండులును, మెత్తనై యింపారు పలుకువలుకులును, అను నివియె జవరాండ్రకు కెట్టక తమంతటనే మేనం బుట్టిన యెమ్మెసామ్మలు.

అవ. ఇక ఆలంబనముయొక్క గుణమైన యౌవనమును వర్ణించు చున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్మితం కించి స్మగ్ధం సరశతరళో దృష్టివిభవః

పరిస్పన్దో వాచా మభినవవిలాసో క్షిప్రసః |

గతానా మారమ్భః కిసలయితలీలాపరికరః

స్మృతన్త్యా స్తారుణ్యం కిమివ సహి రమ్భ్యం మృగదృశః || 6

టీ. స్మితం=మందహాసము-చిఱునవ్వు, కించిత్ ముగ్ధం=కొంచెము మనోహరమైనది-కొంచెముమాత్రమే ముగ్ధుగొలుపునది, (అగును అని శేషము. ఇట్లే మీఁద నెల్ల యథాయోగముగా నధ్యాహరించుకొనునది). ఇచట తరుణి, బాల్యమునకును యౌవనమునకును నడుమ నున్నదిగాన యింకను ప్రాగల్భ్యము కలుగమిందేసి చిఱునగ వొక్కింత సుందరమైనదిగాఁ జెప్పఁబడెనని తెలియునది; 'కించిద్వక్త్రే' అను పాతమున మొగమున చిఱునవ్వు కొంచెము కలిగియున్నదని యర్థము. ఈపాతమును సరసమే. దృష్టివిభవః=విలోకనసంపద-చూడ్కులసాంపు, సరశతరళః=సరశ=అకుటిలము-గా-ఏకుంటును లేక యనుట, తరళః=చలించునది-చూడ్కు లేవంకరయు లేక ధారాళముగా జెకువల దకుకొత్తుచుండు ననుట; వాచాం=వాక్కులయొక్క, పరిస్పన్దః=రచన-పన్నికయనుట-వాగ్వాన్యపార మని భావము, అభి...సరసః-అభినవః=క్రొత్తవైన, విలాసః=మరువులుగల-వింతపాలుపైనకులువలతోఁ గూడిన యనుట, ఉక్తిః=పలుకులచేత, సరసః=రసవంతమైనది-మాటాడునప్పుడు పలుకులు మునుపటివలెగాక మఱియొకక్రొత్తచెలుపుతోఁ గూడి తులకించుచుండుననుట; గతానాం=నడలయొక్క, ఆరమ్భః=మొదలుపెట్టుట- నడచుటకుం బూనఁగా ననుట, కిస...కరః=కిసలయితః=చిగిర్చిన-క్రొత్తగా నంకురించిన యనుట, లీలాపరికరః = విలాససమృద్ధి గలది-నడలయం దిప్పడిప్పడే క్రొత్తగా నెఱిసిటువోయలు గులుకుచుండు

సీ. దేవకీసుతుకోర్కి-తీరగలు వీడంగ, వెలదికి మైదీరగ - వీడఁదొడఁగ
కమలనాభునిచిత్త-కమలంబు వికసింపఁ, గాంతి నింతికి ముఖ-కమల మొప్పె
మధువిరోధికిలోన-మదనాగ్నిపొడనూపఁ, బాలతికిజనుదోయి-పొడవునూపె
శౌరికి ధైర్యంబు - సన్నమై డాయంగ, జలజాక్షిమధ్యంబు - సన్నమయ్యె
హరికిఁ బ్రేమబంధ-మధికంబు గాఁ గేశ, బంధ మధికమగుచు-బాలకలరె
బద్ధనయనువలనఁ-బ్రమదంబునిండాఁ, నెలఁతయౌవనంబు-నిండియుండె.

భాగవతము.

ననుట, లేక, పరికర మనఁగా ఆరంభము నగునుగాన ఒయ్యారము కొంతకొంత నూపుచున్న దని యర్థాంతరము ; (కాఁబట్టి) తారుణ్యం=యావనమును-లేఁబ్రాయము ననుట, స్పృశ స్త్యాః=తాఁతుచున్న-ఎలపరువ మప్పుడే కొంచెము వచ్చియున్నట్టి యనుట, మృగదృశః=(లేడికన్నులవంటికన్నులు గల) స్త్రీయొక్క-అనఁగా ఎలపరువము తలనూపుచున్న పడఁలని సంబంధించినట్టి దైన యనుట, కిమివ=ఏది, రమ్యం=మనోహరము, నహి (భవతి)=కాదు-పసమించు నెలప్రాయముగల పువ్వుబోడియొక్క యొక్కింతముద్దు లేనగవు చున్నగునవి యొక్కొక్కటియు మనోహరమే యగునని భావము. [ఇందు నాయికకు యౌవనము పొడనూపు చున్నది గాన యిది *ముగ్ధయగును. ఈ రెండొక్కోకములను క్లాఘ్యములైన విశేషణము లుండుటచే ఉదాత్త

* నాయికలు ముగ్ధ, మధ్య, ప్రాథ అని మూఁడువిధములు. ఇందులకు లక్షణము.

‘ఉదయద్యౌవనా ముగ్ధా లజ్జా విజితమన్మథా|

లజ్జా మన్మథమధ్యస్థా మధ్యమేదితయావనా|

స్మరమందీకృతప్రీడా ప్రాథా సంపూర్ణయావనా||’

ఉదయించుచున్న యౌవనము గలదియు, లజ్జచే జయింపఁబడినమన్మథుఁడుగలదియు (అనఁగా సిగ్గుచే కామము నడంచినదియు) ముగ్ధ. యౌవన ముదయించినదియు సిగ్గును కామమును సమముగాఁ గలదియు మధ్య. యౌవనము నిండారినదియు కామముచే సిగ్గుఁ దగ్గుపఱచినదియు ప్రాథ. అందు ముగ్ధ యెట్లన,

ఉ. నేరని నేర్పు కాఁగిటికి - నిండనిచన్నులు సిగ్గుపాటునం
జేరక చేరుదేహమును - జిన్నిమిటారపుఁగల్గి నేతలు
భీరము లేనిపొందికలు - బ్రీతివిలాసపుముద్దుమాటలుం
గోరక కోరుచుంబనము - గొంచెపుఁజూపులు ముగ్ధభామకున్.

మధ్య యెట్లన,

చ. నెఱి గలగుబ్బచన్నులును - నేర్పులు గుల్కెడివాలుఁజూపులుం
దఱిగొను మారుకేళియును - దట్టపుగర్వము భూషణంబులు
వెఱవక చేయునేతలును - వీడనికాఁగిలి మోహకోపముం
దుఱఁగలియొప్పు లేఁజెమట - తోరపుమాటలు యౌవనాంగికిన్.

ప్రాథ యెట్లన,

చ. కులుకుమెఱుంగుఁజూపులును-గొండెపుఁజేతలుఁ దియ్యమాటలు
జలిబిలిపాటలుం గలికి-చిత్తము మన్మథబంధభేదముం
దలకొనుచుంబనంబులును - దాటవపేటవభూషణవ్రజం
బలుకలుఁ గల్గి పైకొనుచు-నాసలఁ దేల్తురు ప్రాథభామినుల్.

మనుగుణము చెప్పఁబడినది. 'శ్వాప్యై ర్విశేషజై ర్లోకో యస్యాశ్చ స్యాదుదాత్తతా' అని ఉదాత్తగుణలక్షణము.]

ఉ. ఇంచుకముద్దులేనగవు ? లిం పగునవ్యవిలాససూక్తుల
భృంచితలోలదృష్టియు ననారూణపల్లవమండలంబు ని
ర్మించు సలీలయానములు ? మేలుగ యావసలక్ష్మితోడ వ
ర్తించు మృగాక్షిచందము లగ్నిప్రమదంబు ఘటంపఁ జాలవే. 6

తా. ఎలప్రాయము తలసూపుచున్న చిగురాకుఁబోడియందు మొలకనగ
వొకింత ముద్దుగుల్కుచున్నది. వాలారుఁజూడ్కు లేకుళుకును లేక బెళుకులు దళు
కొత్తుచున్నవి. మాటాడుతీరు వింతచెలుపుతోఁ గూడినపలుకులచే నొప్పు లాలుకు
చున్నది. నెన్నడలయందు నొయ్యారంపుఁగులుకు దులకింప మొదలుపెట్టుచున్నది.
పూపజవరాలిపాలు పేది మనోహరము గాదు?

అవ. ఇప్పుడు కన్నుమొదలై నయాటింద్రియములలో నొక్కొక్కటికిని లోకోత్తరములై నవిషయము లిందే నియతమైయున్న వని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ద్రష్టవ్యేషు కి ముత్తమగ మృగదృశః ప్రేమప్రసన్నం ముఖం
ఘ్రాతవ్యే వ్యపి కిం తదాస్యపవనః శ్రావ్యేషు కిం తద్వచః ।

కిం స్వాద్యేషు తదోష్ఠపల్లవరసః స్పృశ్యేషు కిం తద్వపు
ర్ధ్యేయం కిం నవయావనం సహృదయైః సర్వత్ర తద్విభ్రమాః. 7

టీ. (ఇందు ప్రశ్నోత్తరరూపంబుగా ఆస్వయము గ్రహించుకొనునది). ద్రష్ట
వ్యేషు=చూడఁదగినవానిలో-చూడనింపైనవస్తువులలో ననుట, ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమై
నది, కిం=ఏది-ఇది ప్రశ్నము. ప్రేమప్రసన్నం=ఆనందముచే వికసిల్లినట్టిదై న-ద్ర
వీభూతం మనో యత్ర దర్శనే ప్రేమదాయని-దేనిని జూడఁగా మనస్సు ద్రవమువలె
కరఁగునో యది ప్రేమదాయ' అనునట్లు ప్రేమదాయ యైనట్టి, మృగదృశః=తరుణి
యొక్క, ముఖం=ముఖము-ఇది ఉత్తరము. ఇట్లే ప్రశ్నోత్తరములు మీఁదనెల్లఁచె
లియునది. కన్నులకు మిక్కిలియింపుగూర్చున దగుటచే నిదియే శ్రేష్ఠమనుట. ఘ్రాత
వ్యేషు=చూచూడఁదగినవానిలో-కిం=ఏదిశ్రేష్ఠము. తత్ ఆస్యపవనః=దాని ఆతరు
ణియొక్క) మొగముయొక్క గాలి-దాని కమ్మనిముద్దు మొగముపైఁ బొలసి వచ్చున
ట్టిగాలి యనుట; ఇదియే మిక్కిలి ఘ్రాణతర్పణమైనదిగాన శ్రేష్ఠమనుట. మూర్కొ
నఁదగినది గంధమేకాని గాలికాదు గావున స్త్రీముఖపవనమును మూర్కొనఁజెప్పు
ట యెట్లు? అన్నచో ఇచట తరుణి పద్మినీజాలిగాన పద్మవాసన దానిపైఁ బొలయు

గాలికిని తగులువడుచున్నది. 'పుష్పము లాహూరింపఁబడును' అన్నచో పుష్పము లనఁగా కేవలపుష్పములుకాక గంధముతోఁగూడినపుష్పములను (అనఁగా పుష్పము లయొక్క గంధమును) ఆహూరించుట యర్థమైనట్లు ఇచట ముఖపవనము నాహూరించుటయనఁగా పద్మవాసనగల ముఖపవనమును (అనఁగా ముఖపవనముయొక్క పద్మ గంధమును) ఆహూరించుట యగునుగాన నోషములేదు. శ్రావ్యః=వినఁదగినవానిలో, కిం=(శ్రేష్ఠమైనది) ఏది? తత్ వచః=దానియొక్క (ఆతరుణియొక్క) పలుకు-మృగుమధురభాషణ మనుట; ఇదియె మిక్కిలి శ్రవణానందకరమైనదిగాన శ్రేష్ఠమనిభావము. స్వాద్యః=అనుభవింపఁదగినవానిలో, కిం=(శ్రేష్ఠమైనది) ఏది? తద్...రసః-తత్=ఆతరుణియొక్క, ఓష్ఠపల్లవ=చిగురాకువంటి మోవియొక్క, రసః=రసము-అధరామృతమనుట; ఇదియె మిక్కిలిచవి గొలుపునదిగాన శ్రేష్ఠమని భావము. స్పృశ్యః=స్పృశింపఁదగినవానిలో, కిం=(శ్రేష్ఠమైనది) ఏది? తత్=ఆతరుణియొక్క శరీరము-పువ్వువలె నలిసుకుమారమైయుండు దానిమే ననుట; ఇదియె మిక్కిలి యింద్రియసౌఖ్యావహమైనదిగాన శ్రేష్ఠమైనదనిభావము. ధ్యేయం=ధ్యానింపఁదగినది, కిం=ఏది? ధ్యానింపఁదగినవానిలో శ్రేష్ఠమైనది ఏది యనుట, నవయావనం=(తరుణియొక్క) ఎలప్రాయము. ఇదియె మిక్కిలి మనస్సును రజించునదిగాన శ్రేష్ఠమనుట. అన్నివిధముల ముఖ్యముగా ధ్యేయమెద్దియో చెప్పవచ్చును. సహృదయైః=హృదయముగలవారిచే- రసికజనులచే ననుట, సర్వత్ర=అన్నియెడలను, లేక, అన్నికాలములను, తత్ విభ్రమాః=ఆతరుణియొక్క విలాసములు-ఒయ్యార్పుఁగులు కలు, ధ్యానింపఁదగిన వని శేషము.

[ఇచట నాయాదానికిఁ బ్రసిద్ధములై యుండువిషయములెల్ల నీయొకచోటనే యొక్కటిగా యొనగూడియుండుటను జెప్పటచే దీనికి (తరుణికి) శృంగారరసమును బరిపోషించునట్టియతిశయము మిక్కిలియుఁ గలిగియుండుట చెప్పఁబడియె. దీనివలన దీనికి లోకోత్తరమైన యాభిరూప్యము నూచితమగుచున్నది. ఇట్లే మిక్కిలియుత్తమవిషయములను గోరువారికి నిట్టివిశిష్టతరుణీసంభోగమే కర్తవ్యమనియు నర్థము ఫలించుచున్నది. ఇందు చాతుర్యమతిశయించుటకొఱకు ప్రశ్నోత్తరమున పలుమాటు నిబంధించుటచే నలంకారము ఉత్తరము.]

నీ, చూడంగఁ దగినవశస్త్రపులందు ఘనమెద్ది

తుల లేక తగువెలంగదులమొగంబు

వలపుగైకొనఁదగువానిలో నెయ్యది

మగువలవదనాబ్జమారుతంబు

వీనుల కింపై నరవానియం దెయ్యది

కోమలాంగులముద్దుగులుకుపలుకు

తనువు సోఁకిన నుఖం ర బొనరించు నెయ్యది
మెలఁతలసొబగ్గై నరమేనుదీవ.

తే. యతిమధుర మెద్ది కాంతాధరరామృతంబు
సరసజనులకుఁ జింతింపఁ జాలు నెద్ది
పువ్వుబోఁడులవెలలేనిజవ్వనంబు
వెలయు నెల్లఁడఁ బడఁతులఁ విభ్రమములు.

7

తా. రసికులైనవారికి జవరాలియొక్క ప్రేమలూకు తెలియుదు మొగము
కంటె మిక్కిలియుఁ జూడఁదగినది గాని; తమ్మివాసనలు గొలుపు దానినెమ్మోగము
పైఁ బొలసివచ్చు కమ్మనితెమ్మెరకంటె మిక్కిలియు మూర్ఖునఁదగినదిగాని; తేని
యలొల్కు దాని తీయనిపల్కులకంటె మిక్కిలియు వినఁదగినదిగాని; చిగురాకు
వంటిదానికెమ్మోవిపానకముకంటె మిక్కిలియుఁ గ్రోలఁదగినదిగాని; మవ్వంపునుఁ
బువ్వువంటి దాని మెయిదీఁగకంటె మిక్కిలియు స్పృశింపఁదగినదిగాని; దానియెల
ప్రాయముకంటెను, దానికన్న ముఖ్యముగా నన్నియెడల దాని యొయ్యారంపుఁ గలు
కులకంటెను, మిక్కిలి ధ్యానింపఁదగినది గాని మఱి వేఱెవ్వియు నెఁగును లేవు.

అవ, ఇపుడు వీరల ముఖాద్యలంకారములను వర్ణించుమూల
ముగా నకలలోకములను మిక్కిలి మోహింపఁ జేయునట్టివా రగుదు
రని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఏతా శ్చలద్వలయసంహతిమేఖలోత్థ

ర్ముజ్కారనూపురపరాజితరాజహంస్యః |

కుర్వంతి కస్య న మనో వివశం తరుణ్యో

విత్రస్తముగ్ధహరిణీనద్భుతైః కటాక్షైః ||

8

టీ. చలత్...హంస్యః=చలత్=(గతివై చిత్రమువలన- అనఁగా నడకతీరు
వలన) కదలుచున్న, వలయ సంహతి=కడియముల సమూహమునుండియు, మేఖలా=
మొలనూలినుండియు-మొలనూలి చిఱుగ జ్జలనుండియు, ఉత్థ=లేచిన-పుట్టిన యను
ట, ర్ముజ్కార=ర్ముణర్ముణత్కారముచేతను, నూపుర=అందియలచేతను-అందియల
రవళిచేతను అనుట, పరాజిత=ఓడింపఁబడిన-‘నూపురరవాహృత’ అనుపాదమున‘అం
దియలరవళిచేతనువఁబడిన’ అని యర్థము, రాజహంస్యః=రాయంచపెట్టుగలవారు-
కడియములయొక్కయు మొలనూలి గజ్జలయొక్కయు ర్ముణర్ముణధ్వనిచేతను గిలుమ
టఁదియల రవళిచేతను ఆఁడురాయంచల గెలిచినవారనుట-రాయంచల యెలుఁగుల
కంటె వారలకంకణకాంచీనూపురధ్వనులు మఱిత శ్రావ్యము లనియుఁ గాఁబట్టి
కలరవంబులు సేయుచు సుందరమందగమనముతోఁ బోవురాజహంసాంగ నలవలె కర

కంకణాదిధ్వను లతిత్రావ్యనుగాఁ జెలంగహోయలుగులుకుచు-నడచువారనియునాశ
యము. ఏతాః=ఈ-అనఁగా పూర్వోక్తలైన, *తరుణ్యాః=జవరాండ్రు-ఇరువదియేండ్ల
కొక్కిరింతతక్కువవయస్సు గల స్త్రీలు, విత్రస్త...దృశ్యైః-విత్రస్త - చకితమైనట్టి
యు, ముగ్ధ=సుందరమైనట్టియు, హరిణీ=జింకతో-జింకయొక్క కన్నులతోననుట,
సదృశైః=సమానములైనవియుగు, కటాక్షైః=కడగంటిచూపులచేత (ఈచకితహరిణి
కటాక్షములచేత వీరు 'చకితమృగదృశభే ప్రాంతరక్తే చ నేత్రే' అన్నట్లు పద్మినీ
జాతివారని నూచిత మగుచున్నది) కస్య=ఎవనియొక్క, మనః=మనస్సును, వివశం
=మోహమునొందినదిగా, నమర్షన్తి=చేయురు. -చేసు నేచేయుదురనుట. ఇందుచెప్పఁబ
డిన నాయికలు మధ్యమలు. ఇచట రాజహంసియొక్కపరాజయము, దండివచనాను
సారముగా సాదృశమునందే పర్యవసించునుగాన ఉపమ. 'హరిణీసదృశైః' అనుచో
మతొకయుపమ. ఈరెండును ఒకటొకటిని అంగములై యాశ్రయంపక పరస్పరనిర
సేక్షములుగా నుండుటచే సజాతీయసంస్పృష్టి అలంకారము.

మ. కరచంచన్తణికంకణక్వణరణతాత్కంచీగుణస్వరనూ
పురనాదాహృతరాజహంసరమణుల్ శ్రుపూర్ణేందుబింబాననల్
ధర నెవ్వానిమనంబు సేకొనరు ముగ్ధత్రస్తవల్లన్మృగీ
తరళాలోకనతుల్యవిభ్రమద్వగంగ్రతస్తామపాతంబులన్. 8

తా. కలరవములు సేయుచు హోయలుగాఁ బోవునాఁడురాయంచలవలె కరం
బుల నల్లలాడు కడియంబులును మొలనులిచియుగ జ్ఞేలును ఝణంఝణధ్వనులు సేయ,
గిలుకుటండియలు గల్లుగల్లు మని మొరయ మురిపెంపుఁగులుకునడలతోఁ బోవు జవ

* తరుణీలక్షణము రతిరహస్యమున

బాలా స్యా త్స్నోడశాబ్దై తదుపరి తరుణీ వింశతే ర్యావదూర్ధ్వం।
ప్రాథా స్యా త్పృచ్ఛపఞ్చా శదవధి పరతో వృద్ధతా మేతి నారీ॥

క. 'పదియాలు బాలకును ము, ప్పదియేఁడులు జవ్వనికిని † ప్రాథకు నైదుం,
బదియేఁడులు నటవీరదట, తుదియేఁడులు లోలకయ్యొఁదోడ్తోవరుసన్' అనియు,
ఆయావయస్సులయొక్క లక్షణములు,

'నిదాఘశరదో ర్బాలా పథ్యా విషయిణో భవేత్ ।
హేమస్తే తరుణీ యోగ్యా ప్రాథా వర్ణావసన్తయోః ।
సతతం సేవ్యమానాపి బాలా ప్రభయతే బలమ్॥'

క. హేమంతంబున యావన, కామిని వర్ణావసంత-కాలములందుం,
గామించుఁ బ్రాథ బాలకు, సేమాసంభై న బలము - నిచ్చును వరుసన్.
అనియుఁ జెప్పఁబడినవి.

రాండు బెదరినబిత్తరిజంకవంటి బెళుకుంగడగంటిచూడ్కులచే నెట్టివారిమనసును మరులుకొలుపుదురు.

శ్లో॥ కుబ్జుమపబ్జ-కళజ్జితదేహః, గౌరవయోధరకమ్పితహారా।

నూపురహంసరణత్పదపద్మా, కం న వశీ కురుతే భువి రామా॥ 9

టీ. కుబ్జు...దేహః—కుబ్జుమపబ్జ=కుంకుములొంపిచేత - రొంపివలెఁ జిక్కగా మెదిచినకుంకుముచేత ననుట, (అథ కుబ్జుమమ్ । కాశ్మీరజన్మాగ్నిశిఖమ్ 'పక్షో-2-స్త్రీ శాదకర్దూ' అని యమరుఁడు; లేక, 'కుబ్జుచం ఘృస్పణమ్' అను అభిధానరత్నమాలచొప్పన కుంకుమ మనఁగా కుంకుమపువ్వు గాన 'కుంకుమపువ్వు మెదిచిన చందనపుఁజిక్కనిపూఁతచేత, ననుట; లేక, సిద్ధూరం నాగసమ్భవమ్ । చీన సిద్ధంచ గాఢారం పబ్జం శృంగారభూషణమ్' అను నమరునిచొప్పన పబ్జ మనఁగా సింధూర మనునామాంతరముగల శృంగారభూషణ మనియెడి యొకద్రవరూప మైన ద్రవ్యవిశేషమును ఆగును గాన 'కుంకుముచేతను అట్టి సింధూర మనెడి పంకము చేతను' అని యర్థాంతరము.) కళజ్జిత=చిహ్నితమైన-గుఱుతుగలదిగాఁజేయఁబడిన-అలఁదఁబడిన యనుట, దేహః=దేహము గలదియు—కుంకుమసిందూరాదిరంజకద్రవ్యములచే శృంగారిత మైనయాకారముగలదియు ననుట; కాఁబట్టియే, గౌర...హారా-గౌర=ఎఱుపువన్నె గల-లేక, పద్మినీజాతి యగుటచే 'స్తనయుగళ మనిద్యత్రీఫలశ్రీ విడమ్మి' అన్నట్లు మారేడుపండువన్నెగల, పయోధర=గుబ్బపాలిండ్లయందు, కమ్పిత=చలిత మైన-అల్లలాడుచున్న యనుట, హారా=ముక్తావళులు-అనఁగా ముత్తైపుస రులు, గలదియు; నూపు...పద్మా-నూపురహంస=అందియ లనెడిహంసలచేత-లేక, హంసలవంటియందియలచేత, రణిత్=ప్రొంగుచున్న, పదపద్మా=ఆడుగులనెడి తామరలుగలదియు-లేక, తామరలవంటియడుగులు గలదియు అగునట్టి, రామా=సుందరి, భువి=పుడమియందు, కం=ఎవనిని, న వశీకురుతే=వశముచేసికొనను-ఎట్టివాని నై నను వశముసేసికొనుననుట. ఇచట రూపకమును ఉపమయు రెండు నగుటకు సాధకబాధకములు లేమింజేసి సందేహసంకరము.

[ఇచట హారములు అల్లలాడుచున్నవనుటచే చన్నుగవలు మిక్కిలిబిగువులగుట నూచిత మగుచున్నది. మిక్కిలి బిగి లేనియెడ దానిపై ముత్తైపుసరులు వ్రాలియుండు నేకాని తాఁకితాఁకి యెగయుచు నిట్లు అల్లలాడుచుండు ననుట పొసఁగదు. చన్నుఁ గవనిబ్బరంపుబిగిచే మిక్కిలి మిక్కుటమైన పరువంపుసాంపు నూచిత మయ్యెడిని. పాలిండ్లకు గౌరము లనుటచే రూపసమృద్ధియు వ్యక్తమగుచున్నది. ఇందువలన ఆ లంబనగుణము లభించుట తెలియనగును. ఇట్లే 'కుబ్జుమపబ్జ' అనుటచే తటస్థమైన యుద్దిపనవిభావము చెప్పఁబడినది. అట్లే హారనూపురము లనెడి ఆలంబనాలంక

రణముఁజేల్పఁబడియె. 'రణత్వదపద్మా' అనుటచే లీలాగతివిశేషరూప మైన అనుభావమును దెలియనయ్యెడిది. ఇట్లు 'ఆభిరూప్యమకాతన్య మక్షానాం చాలిమార్దవమ్ | ఏవమాదిగుణావస్థా ప్రథమే యావనే భవేత్' అన్నట్లు యావనమునఁ బొడనూపు ఆలంబనగుణానుభావాదిసామగ్రిచే సముల్లసితమైనట్టియు, 'కృతాభరాజ్యసంస్కారా సభీ కేలీషు లాలసా' అను చేష్టావిశేషములతోఁ గూడిన యావనముచే నిండారియు న్నట్టియు, 'రమయతీతి రామా' అనువృత్త్యత్తివలన రమింపఁజేయునట్టిదిగాన లోకోత్తరలావణ్యసంపన్న మైనదియు నగు ఆలంబనవిభావముచేత (అనఁగా నాయికౌ రూపవిభావముచేత) బాడవిన శృంగారరసంపుటసముద్రమున నెవ్వఁడు మునుఁగకుండు నని భావము. ఇచట క్లాఘ్యము లైన విశేషణములతోఁ గూడి యుండుటవలన ఉదాత్తత యనుకావ్యగుణము తెలియునది. మఱియు నత్యంతసుకుమార మైనయర్థ సందర్భము కలిమిచే నిచట వృత్తి కైశికి యగును.]

చ. గౌన బగుమేన సంకుమద్రకుంకుమపంక మెనంగ సిబ్బెపుం

జనుఁగవ రత్న హారములు సారె పెనంగఁ బదాంబుజంబులఁ

మొనసినగిల్కుటందియలఁమ్రోత చెలంగ ననంగవై భవం

బెనయఁగఁ గుల్కుకల్కిసాబరగెవ్వనిఁ దా వలపింప దిమ్మహిన్.

తా. కుంకుమపూవుతోఁ జిక్కగా మెదిలినచందనంబు మెయినిండ నలందుకొని, పసిమివన్నెగబ్బిగుబ్బలపై ము త్రియంపునరులు అల్లలాడుచుండఁగా, నంచ రొదలవలె నింపుగులుకు గిలుకుటందియలరవలి యడుగుఁదమ్ముల నెమ్మెలునూప, నలరారు మిటారికి నిప్పుడమియం దెవ్వరు వశులు గారు?

అవ. వీరలప్రాబల్యమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నూనం హి తే కవివరా విపరీతవాచో

యే నిత్య మాహు రబలా ఇతి కామిసీ స్తాః |

యాభి ర్విలోలతరతారకదృష్టిపాతైః

శక్రాదయోఽపి విజితా స్త్వజలాః కథం తాః॥

10

టీ. యే=ఎవరు-ఏకవివరు లనుట, తాః=ఆ-ప్రసిద్ధులైనట్టి, కామిసీ=స్త్రీ)లను, అబలాః=అబలలు అని-అనఁగా బలహీనురాండ్రని, నిత్యం=ఎప్పుడును, ఆహుః=చెప్పుదురో-వర్ణింతురో యనుట, తే=ఆ, కవివరాః=కవిశ్రేష్ఠులు, విపరీతవాచః=వ్యత్యస్తమైన వచనములు గలవారు-ఒకవిషయమును దానికి విరుద్ధమైన మఱొకవిషయముగాఁ జెప్పవారనుట, నూనంహి=సత్యమేగదా. అబలాశబ్దమునకు రూఢ్యర్థము స్త్రీయైనను దాని నిచట యోగార్థమున (అనఁగా బలహీనురాలు అనునర్థమున) గ

హించి యిట్టియర్థమునకు విరుద్ధముగా స్త్రీలుండుటచే కవీశ్వరు లిట్టియర్థముతో వారిని వ్యవహరించుట విపరీతముగాదా యని యాశంకించి విపరీతమే యని స్థాపించుటకు నాస్త్రీలు ప్రబలురాండ్రని సాధించుచున్నాఁడు. యాభిః=ఏస్త్రీలచేత, విలోల...పాతైః - విలోలతర = మిక్కిలియుఁ జలించుచున్నట్టి, తారక=నల్ల గ్రుడ్డులుగల, దృష్టిపాతైః=లోచనప్రసారములచేత-చావుల నిగుడ్పుటలచేత ననుట- ఇటునటు నల్లగ్రుడ్డును సలీలముగాఁ ద్రిప్పి నిగుడ్పునట్టిచూడ్కులచేత ననిభావము, శక్రాదయః అపి = ఇంద్రుఁడు మొదలైనవారు గూడ - తక్కినవారిని జెప్పనేల యనుట, విజితాః=జయింపఁబడిరో-తమకు లోకువగాఁ జేసికొనఁబడిరో, తాస్తు= వాగో-అట్టికామినులలో, అబలాః=దుర్బలలు, కథం=ఎట్లు, దుర్బలలు గారు ప్రబలరే యని భావము. పీక్షణమాత్రముచేతనే యింద్రాదులను పైతము గెలువఁజాలినట్టి వారిబలము నేమని చెప్పవచ్చును. అట్టి యాస్త్రీలకు దౌర్బల్యమును ప్రతిపాదించు కవులపలుకులే దుర్బలములుగాని వారు గాదు అని భావము. ఇందు ఉత్తరవాక్యార్థము పూర్వవాక్యార్థమును సమర్థించుచున్నదిగాన తద్వాక్యార్థహేతుకమైన కావ్యలింగము అలంకారము.

చ. అతివలఁ జూచి వీ రబల శలంచు వచించుమహాకవీంద్రులు

ధృతవిపరీతవాదు లిది శ దబ్బట గాదు విలాసినినమం

చితతరళాక్షిపాతములరచే గెలువంబడి రింద్రముఖులు

ధృతి నటువంటివా రబల శ లేగతి నైరి తలంచి చూడఁగన్. 10

తా. కవీశ్వరు లెప్పుడును కామినులను అబల లనుచుండురు. ఆకామినులలో నల్లగ్రుడ్డును నొయ్యారముగా నటు నిటుఁ ద్రిప్పి నిగుడ్పునువాలుంజూడ్కుల చేతనే యింద్రాదులనుగూడ తమకు లోకువగావించుకొనునట్టిప్రబలురాండ్రు. అట్టి వారి నబల లని చెప్పకవులు విపరీతములు మాటలాడువారే యగుదురు గదా.

అవ. కామదేవుఁడును కామినులకుఁ గింకరుఁడే యగుట నుత్పేక్షించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సూన మాజ్ఞాకర స్తస్యాః, సుభ్రువో మకరధ్వజః।

యత స్తన్నేత్రసంఘార, సూచితేషు ప్రవర్తతే ॥

11

టీ. మకరధ్వజః=కామదేవుఁడు-మన్మథుఁ డనుట, యతః=ఎందుచేత, తన్నేత్ర...తేషు-తత్-ఆకామినియొక్క, నేత్రసంఘార = దృష్టిప్రసారముచేత-ఆకాంత నిగిడ్చినమాడ్కిచేత ననుట, సూచితేషు=సూచింపఁబడినవానియందు-గుర్తింపఁబడిన పురుషులయందు, ప్రవర్తతే=ప్రవర్తించుచున్నాఁడో-కామినులుతమ వాలుంజూవులఁ గీలుకొలిపినంత నేమన్మథావేశము పురుషులకుఁ గలుగు ననుట, (అతః=అందువలన),

తస్యాః=ఆ-ప్రసిద్ధమైన-తేక, పూర్వోక్త మైనట్టి, సుభూతః=(చక్కనికనుబొమలు గల) స్త్రీయొక్క-ఇట జాత్యేకవచనము గనుక స్త్రీలయొక్క అనిభావము, ఆజ్ఞా కరః-ఆజ్ఞానుజేయువాఁడు-కింకరుఁడగుట-ఏమిచెప్పిన నది సేయువాఁడగుట, మానం= నిజము-ఇది యుత్పేక్షావాచకము. లోకమునందు స్వామి కన్నుజూపినచోట సేవ కుఁడు నర్తించునట్లు స్త్రీలు తమచూడుకలు నిగిచ్చినవానియందు మన్మథుఁడు ప్రవర్తించుచున్నాఁడు. అనఁగా వానికి మరులుకొలుపుచున్నాఁడు గాన వాఁడు వారికి కింకరుఁడే యని భావము.

[కామినీకటాక్షముచేతనే జనులకు మన్మథావేశము కలుగుటవలన నీయుత్పేక్ష కలిగినది. ఇదియు 'మానవ' అను వ్యంజకశబ్ద ముండుటవలన వాచ్యమగుచున్నది. 'మన్వేశజ్ఞే ధ్రువం మానం ప్రాయ ఇత్యేవమాదిభిః। ఉత్పేక్షా వ్యజ్యతే శబ్దై రివశబ్దోఽపితాదృశః' అనుటంబట్టి 'మానవ' అనుశబ్దముచే నిచట నుత్పేక్ష యుత్థాపిత మైనది. దీనిచే స్త్రీలు జగత్తునెల్ల వశీకరించుకొనుటయందు నెదురులేని సామర్థ్యము గలవారని వ్యక్తమగుచున్నది. బామలతీరుతోఁ గూడిన కన్నుంగవ చూడుకలు మఱిత మదనోద్దీపకములు గాన 'సుభ్రువః' అనుపద మిట సాధి ప్రాయము.]

క. నారీజనముల కాజ్ఞా

కారి యగుభటుండు మరుఁడు १ గాఁబోలుఁ జూమి

వారికటాక్షము సోఁకిన

వారియెడన వాఁడిఁ జూపి १ వర్తించుఁ గదా.

11

తా. మన్మథుఁడు చక్కనికనుబొమలతీరు గలయెలనాఁగలు తమచూడుకలెందు నిగుడింతురో యందే ప్రవర్తించుచున్నాఁడు గాన వాఁడు వా రాసతిచ్చు పని సేయుకింకరుఁ డగుట నిజము.

అవ. కామినులయందు రాగము గలయొకఁడు ఒకానొకకామినిం జూచి శ్లేషవైచిత్ర్యముచే దానిని బ్రశంసించుట యగునట్లుగాఁ జెప్పినవచనమును రెండుశ్లోకములచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కేశాః సంయమినః శ్రుతే రపి పరం పారం గతే లోచనే

అస్తర్వక్త మపి స్వభావశుచిభిః కీర్ణం ద్విజానాం గతైః ।

ముక్తానాం సతతాధివాసరుచిరా వక్షోజకుమ్భా విమా

విత్థం తన్వి వపుః ప్రశాన్త మపి తే రాగం కరో త్యేవ నః॥ 12

టీ. కేశాః=కురులు, సంయమినః=కట్టఁబడినవి-ఇది సామాన్యమైన యర్థము; మంచినయమముతోఁ గూడిన పని ప్రశంసాపరమైన విశేషార్థము. ఇట్లు శ్లేష

వైఖరిచే మీఁద నెల్ల విశేషణములకు రెండేసియర్థములు గలుగుట తెలియునది. లోచనే అపి=కన్నులు గూడ, శ్రుతేఃపరం పారం=చెవులయొక్క యవ్వలిదరిని-అనఁగా కర్ణాంతము ననుట; వేదములయొక్క యవ్వలిదరిని-అనఁగా వేదాంతముల ననుట, గతే=పొందినవి-కర్ణాంతవిశ్రాంతము లై నవనియు, వేదాంతపరిశీలన తత్పరము లనియు నర్థద్వయము. అంతర్వక్త్రం=ముఖముయొక్క లోపలిభాగము, స్వభావశుచిభిః = స్వభావముచేత తెల్లనైనట్టి; స్వభావముచేత పవిత్రమైనట్టి, ద్విజానాం గణైః = దంతముల సమూహముచేత; బ్రాహ్మణులసమూహముచేత, 'దంత విప్రాణ్ణబాద్విజాః' అని యమరుఁడు; కీర్ణం=వ్యాప్తమైనది - స్వాభావికముగాఁ బెల్లనైయుండు పండ్లవరుసచేత నెఱసిన దని యర్థము; స్వాభావికముగాఁ బవిత్రులైన బ్రాహ్మణగణముఁగ గలిగియున్న దని యర్థాంతరము. ఇమా = ఈ-ఈ యని చేలితోఁ జూపుటగాఁ బెలియునది, వక్షోజశుక్లమ్భా=కుచకుంభములు-గుబ్బపాలిండ్లు, ముక్తానాం=ముత్తైపునరులయొక్క; జీవన్ముక్తులయొక్క, సత...రుచిరా=సతత=నిరంతరమైన, అధివాస=ఉనికిచేత; కాఁపురముచేత, రుచిరా=మనోహరములైనవి. 'ముక్తాతు మాక్తికే ముక్తః' 'ప్రాప్తముక్తాతు మోచితః' అని విశ్వము. గబ్బిగుబ్బలు ముత్తైపునరుల కెపుడు నాటపట్టె యుండు నని యర్థము; జీవన్ముక్తులకు నెపుడు వాసస్థానమై యుండు నని యర్థాంతరము. కాఁబట్టి, హేతన్విః ఓతీఁగఁ బోఁడి, ఇత్థం = ఈ చెప్పఁబడిన ప్రకారమున, తే = నీయొక్క, వపుః=శరీరము, ప్రశాన్తమసి=ప్రసన్నమైనను-తిన్నదనముగలదైన ననుట; మిక్కిలిశాంతి గలదైన ను-అనఁగా వైరాగ్యమునకు వలయు సంయమాదిసాధనసంపత్తిగల దయ్యను అని యర్థాంతరము, నః=మాకు, రాగం=అనురక్తిని-సంభోగాభిలాష నేయనుట, (క్షోభం=కలఁతను, అని పాఠాంతరము.) కరోలి=పుట్టించుచున్నది. వైరాగ్యసాధనములైన సంయములు, వేదాంతపారీణత, పవిత్రబ్రాహ్మణగణములు, జీవన్ముక్తులు ఆనెడు నివి గలిగియుండుటచే వైరాగ్యము నే కలిగింపవలసినదై యుండఁగా దానికి విరుద్ధముగా రాగమును గలిగించుచున్నదని నిరోధము స్ఫురించుచున్నది. ఈవిరోధము ఆభాసితమగుటచే నిచట ఆలంకారము విరోధాభాసము. ఇదియును 'సంయమినః' ఇత్యాదులందలి శ్లేషయొక్క శక్తిచే నుత్థాసితమైనదిగాన రెంటికిని అంగాంగిభావముచే సంకరము.

ఉ. వావిరిగన్నుదోయి శ్రుతిరపారగ మెంతయు సంయముల్ కురుల్
భావశుచిద్విజప్రకరభాజన మెన్న ముఖాంతరంబు ము
క్తావళిరమ్యముల్ కుచముగలక్కట యిట్లు ప్రశాంత మయ్యు రా
జీవదళాక్షి మేను విరగించుచు నున్నది మాకు రాగమున్. 12

తా. ఓ తీఁగఁబోఁడి! నీ నెఱివరులు సంయములు (ముడువఁబడిన వనుట). నీలోచనములు శ్రుతియొక్క పారమును జెందినవి (కర్ణాంతవిశ్రాంతము లనుట). నీ ముఖములోపల సహజముగా కుచగల ద్విజగణములు నిండియున్నవి (తెలిపండ్ల వరుస

గలిగియున్నవనుట). నీగుబ్బపాలిండ్లో ముక్తావలికి నిరంతరవాసమై యొప్పుచున్నవి (ముత్తైపునరు లెపుడు వ్రేలుచుండుననుట). ఇట్లు నీశరీరము వైరాగ్యసాధనభూతులగు సంయములు, బ్రాహ్మణులు, జీవన్ముక్తులు మున్నగువారిం గలిగి ప్రశాంతమై యుండియు (తిన్నదనము కలిగియుండియు ననుట) మాకు రాగమునే కలిగించుచున్నది కాని వైరాగ్యమును గలిగింపదు.

శ్లో॥ ముగ్ధే ధానుష్కతా కేయ, మపూర్వా త్వయి దృశ్యతే।

యయా విధ్యసి చేతాంసి, గుణై రేవ న సాయకైః॥ 13

టీ. పేముగ్ధే=ఓసుందరీ-లేక, యావనము పొటమరించుచున్నదానా, త్వయి=నీయందు, అపూర్వా=ఇంతవఱకుఁ జూచి యెఱుఁగనట్టి-అసాధారణమైన యనుట, ధానుష్కతా=విలుకొనితనము-విలువిద్యయనుట, దృశ్యతే=కనఁబడుచున్నది. ఇయంకా=ఇది యేది-ఇది యెట్టిదో తెలియరాకున్న దనుట. ఏలనఁగా, యయా=దేనిచేత-ఏవిలువిద్యను గొని యనుట, చేతాంసి=(వయసుకొండ) మనస్సులను-చుర్లత్వములైనవాని ననుట, గుణైః ఏవ = అల్లెత్రాడులచేతనే యని యర్థము; రూపయావనాదిగుణములచేతనే యని యర్థాంతరము, విధ్యసి = గ్రుచ్చుచున్నావో, ఆ యీవిలువిద్య యెట్టిదో తెలియరాకున్నదని పూర్వముతో నన్వయము. సాయకైః=బాణములచేతనో, న (విధ్యసి)=గ్రుచ్చువు. లోకమునఁ జ్రాధులైన విలుకొండగుఁటిపెట్టఁగూడిన లక్ష్మములనే బాణములతో నాటుచున్నారు; నీవో ముగ్ధవయ్యగుఁటిపెట్టరాని లక్ష్మములను(యువజనమనంబులను) అల్లెత్రాడులచేతనే నాటుచున్నావు; ఈవిలువిద్య మిక్కిలి వింతగా నుండుటచే ఎట్టిదో తెలియరాకున్నదని భావము. ఇచట గుణమనఁగా ఆలంబనగుణములైన రూపయావనాదులు నగును గాన నీరూపయావనాదిగుణములచేత వయసుకొండమనసులను మరుతూపులపాలు సేయుచున్నావని భావము. స్త్రీలకుఁ దమరూపయావనాదిగుణసంపత్తియే పరులనుబ్రహ్మించుటకు సాధన మగు నని ఫలితార్థము. ఇచట ఉత్తరవాక్యము పూర్వవాక్యమును హేతువై సమర్థించుటచే వాక్యార్థ హేతుక మగుకావ్యలింగము అలంకారము. అదియు 'గుణైః' అను శ్లేషయొక్క భిత్తికాభేద మగు అధ్యవసాయముమూలమునఁ గలిగిన అతిశయోక్తిచే నిర్వహింపఁబడినది. కాన రెంటికిని అంగాంగిభావముచే సంకరము. దానిచేఁ బ్రసిద్ధోపమాన మగుధానుష్కునికంటె ఉపమేయభూత యగుముగ్ధకు ఆధిక్యము ప్రతీత మగుటచే వ్యతిరేకకాలంకారము వ్యక్త మగుచున్నది గాన అలంకారముచే అలంకారధ్వని యని యెఱుంగునది.

క. శరములచే భేదింపక

నిరతముఁ జేసెదవు హృదయగనిర్భేదము భా

సురగుణములచే నద్భుత

కరచాపప్రాధి నీకే శ కలదు లతాంగీ.

13

తా. ముద్దరాలా! గుణిపెట్టరాని యువజనమనంబులను గుణములచేతనే (యాపయాపనాదిగుణములచేతనే యనుట) గ్రుచ్చుచున్నావు కాని తక్కిన విలు కాండ్రవల బాణములచే గాదు. నీ యీవిలువిద్య మిక్కిలి వింతగా నుండుటచే నెట్టిదో తెలియరాకున్నది.

అవ. ఇక నీమొదటివింశతి ముగియువఱకును కామినులయం దత్యంతానురాగము లగనా రా కామినులం గుఱించి చెప్ప ప్రశంసా వచనములం జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ సతి ప్రదీపే స త్యగ్నా, సత్సు తారారవీన్ద్రుః।

వినా మే మృగశాబాహ్యౌ తమోభూత మిదం జగత్॥ 14

టీ. ప్రదీపే = (విషయములను బ్రకాశింపఁ జేయునట్టి వెలుంగుగల) దీపము, సతి=ఉండఁగా-ఉండిన ననుట, అగ్నా = (అటువంటిదే యైన) అగ్ని, సతి=ఉండఁగాను, 'అర్కే' అను పాఠమున త్రిలోకప్రకాశకుఁడైనసూర్యుండుండఁగా నని యర్థము, తారా రవి ఇన్ద్రుః = (చీకటిని బోగొట్టునవిగాఁ బ్రసిద్ధములై యున్న) చుక్కలు సూర్యుండును చంద్రుండును ('తారామణీన్ద్రుః' అను పాఠమున మణి యనఁగా కెంపులు మొదలైన మణికృములు అని యర్థము.) సత్సు=ఉండఁగాను-వీరందఱు నుండిననుగాని యనుట, మృగశాబ అత్యౌ వినా = లేడిపిల్ల కన్నులవంటి కన్నులు గలదానిని (అనఁగాఁ బూర్వము నే ననుభవించిన యా ప్రియురాలిని) విడిచి-అట్టి ప్రియురాలు లేకుండుటవలన ననుట, ఇదం జగత్ = ఈజగము, మే = నాకు, తమోభూతం=అంధకారమైనది - చీకటివలెఁ గనఁబడుచున్న దని శేషము. అదియే నాకన్నుగవకు వెలుతురువంటిది గాన నది లేనిచో జగమెల్ల నాకుఁ జీకటిగానే కనుపట్టుచున్న దని భావము. చీకటిని నిరసించునవిగాఁ జేరొందిన ప్రదీపాదికారణములుండియు వానివలన చీకటిని నిరసించుకార్యము పుట్టనందున నలంకారము విశేషోక్తి. మఱియు ప్రదీపాదు లున్నను చీకటియయ్యె ననుటచే విరోధమును వ్యంజిత మగుచున్నది. దీనిచే నీయసురాగికిఁ గలమోహంధత్వము అనడివస్తువు గమ్య మగుచున్నది గాన అలంకారముచే వస్తుధ్వని యని తెలియునది.

ఆ. పెక్కుదివియ లున్న శ జక్కవచెలి యున్న

రిక్కరాయఁ డున్నఁ శ జుక్క లున్నఁ

జిన్ని లేడిచూపురచేడియ నెడఁబాయు

సప్ప డంధకార శ మయ్యె జగము.

14

తా. విషయములను దనవెలుంగుచే బ్రకాశింపజేయుగీప ముండినను, అట్టి దే యగునగ్ని యుండినను, జీకటిని బోగొట్టునవిగా వన్నె కెక్కిన చుక్కలును నూర్యుండును జందురుండు నుండినను, కొదమలేడివంటి బెళుకుంగన్నుగవ గల నావగలాడి లేనిచో యీలోకం బంతయుఁ జీకటి గాఱుకొన్నట్లే తోచు చున్నది.

శ్లో॥ ఉద్వృత్తః స్తనభార ఏష తరళే నేత్రే చలే భూలతే
రాగాధిష్ఠిత మోష్ఠపల్లవ మిదం కుర్వన్తు నామ వ్యథామ్॥
సౌభాగ్యాక్షరపక్షి కేవ లిఖితా పుష్పాయుధేన స్వయం
మధ్యస్థాపి కరోతి తాప మధికం రోమావలిః కేన సా॥ 15

టీ. ఉద్వృత్తః=మిక్కిలి వట్టువలెన-ఉత్పథము గలదైన; అనగా కాని త్రోవను వర్తించునదైన అని యర్థాంతరము, ఏష=ఈ-ఈ యని చేతఁజూపించెప్పట, స్తనభారః=చన్నులబరువును, బటువులైనచన్ను లనుట, తరలే=గలీలముగా చలిం చునట్టి నీటుగా నిటు నటు తిరుగునట్టి యనుట: చపలము లైన యని యర్థాంతర ము, నేత్రే = కన్నుదోయి, చలే=రేచితము మొదలైన విలాసములచేఁ గదలునట్టి: నిలుకడలేనట్టి యని యర్థాంతరము, భూలతే=తీరగవంటికి నుబాములును, రాగ అధిష్ఠితం = ఎఱుపు నెలకొన్నట్టిది: మత్సరము నెలకొన్నట్టిదని యర్థాంతరము. 'రాగ శ్చరక్తే మాత్సర్యే క్లేశాదౌలాహితేషుచ' అని విశ్వము. ఇదం=ఈ, ఓష్ఠపల్లవం= మోవిచిగురును, చిగురాకుమోవి యనుట, అనునివి, వ్యథాం=మనస్సునకుఁ బీడను, కుర్వన్తు నామ=కలిగించినఁ గలిగింపనీ - ఇచట ఉద్వృత్తాదివిశేషణములందు క్లేష వలన నర్థాంతరములుగా ఉత్పథపుత్తి, చపలత్వము, నిలుకడలేమి, మాత్సర్యగ స్తత మొదలైన దుష్టలక్షణములు ప్రతిపాదించఁబడుటచే నిట్టి దుష్టములైన స్తనభా రాదులు వ్యథ కలిగించుట యొకయాశ్చర్యము కాదనుట - దుష్టులకు పరులను పీడించుట స్వాభావికము గాన నవి పీడించిన పీడించుఁగాక యని భావము. అయితే, పుష్పాయుధేన = (పువ్వు లాయుధముగాఁ గలయట్టి) మన్మథునిచేత, స్వయం= తనంత-తనచేతితో నే యనుట, లిఖితా=వ్రాయఁబడిన దైన, సౌ...పంక్షికేవ - సౌభాగ్యః=సౌభాగ్యమును చెలుపునట్టి, అక్షరపంక్షికౌ ఇవ=పుణ్యనర్థముల బంతి వలె-అట్టివర్ణముల బంతియో యన్నట్లు ఉన్నట్టి యని యుత్పేక్ష, సా=ఆ, రోమా వలిః=ఆరు, మధ్యస్థా అపి=నడుమునందున్నదైనను: తటస్థమైనదిగా నున్నప్పటికిని అని యర్థాంతరము, కేన=ఎందుచేత, అధికం=మిక్కిలము మైన, తాపం=తుంగుడు: కును, కరోతి=చేయుచున్నది - తటస్థు లైనవార లొకరికి సంతాపము చేయరుగాన విశేషించి తటస్థమైన యీ యారేల మనస్సును తపింపజేయుచున్న దనుట - ఇచట స్తనభారాగులకును రోమావలికిని క్లేషచే నర్థాంతరములు కల్పించి యాయర్థములచే స్తనాదుల నెల్లదుష్టులనుగాను రోమావలినిమాత్రము మధ్యవ త్తియైనదిగానుఅవరించి

దుష్టము లైన స్తనాదులకు మనస్సును బీడించుట తగునుగాని మధ్యవర్తియైన యారన కట్లు చేయఁదగదు. అయినను ఆరే యన్నిటికంటె నధికతాపము చేయుచున్నదని యాశయము నిబంధించినాఁడు.

[ఇచటఁ బూర్వార్థమున క్లేషభంగిని ఉద్వృత్తాదిపదార్థములు విశేషణగలిచేత, బీడించుట యనుపదార్థమునకు హేతువు లగుటచే పదార్థహేతుకకావ్యలింగమలంకారము. ఉత్తరార్థమున మధ్యస్థపదార్థము క్లేషభంగిచేతనే కేవల సా తాపమధికం కరోతి' అను ఆక్షేపము అనెడి పదార్థమునకు హేతు వగుటచే పదార్థహేతుకకావ్యలింగము మఱియొకటియుఁ జూపట్టుచున్నది. ఈ రెండవది 'సౌభాగ్యాక్షరపంక్తికేవ' అను ఉత్ప్రేక్షచే నపేక్షిత మగుటచే రెంటికిని సంకరము. మొదటి కావ్యలింగమున కివి యపేక్షితములు గామిచే సజాతీయసంస్పృష్టి యలంకారము. దీనిచే స్తనభారాదులు లోకోత్తరలావణ్యసంపత్తి గలవనియు నత్యంతమోహనకరము లైనవనియు సూచితమగుచున్నది. ఆరును సౌభాగ్యాక్షరపంక్తికగా నుత్ప్రేక్షించుటచే నది నల్లనియక్షరములబంధితవలె నిడుదగా సాఁగియుండుట సౌభాగ్యసూచకమగుటయు దానినే 'స్వయంలిఖితా' అనుటచే అత్యంతమదకోద్దిపక మగుటయు సూహ్యము.

చ. గరువపుఁజన్నులుం బెళుకుఁగన్నులు నిల్కడలేనికన్బామల్
మురియుచు నెట్టఁబాటుగిజిరమోవియుఁ దాపముఁ జేయఁగాఁదగున్
స్మరలిఖితోరుభాగ్యలిపిరజాల మనం దగి మధ్యవర్తి యై
పరఁగినరోమరాజియును ౩ బాయక తాపముఁ జేయ నేరమే. 15

తా. చనుగుబ్బలు (మిక్కిలివట్టువ లైనవి) త్రోవదప్పి నడచునవి. కన్నుఁగవ(నీటుగా నిటునిటుచలింపుచునది) చపలమైనది. కనుబొమ (నిలాసపుఁద్రిష్టులు గలది) నిలుకడలేనిది. చిగురుంగెమ్మొవియో (ఎటుపుగిఱిగొన్నది) మత్సరము మిక్కిలియుఁ గలది. ఇట్టివియెల్ల దుష్టము లగుటచే మనస్సును బీడించినఁ బీడించుఁగాక. మన్మథుఁడు తనచేతులార వ్రాసినపుణ్యాక్షరములబంధితవలె నల్లనై నిడుదగాఁ జాఁగి సొంపు నింపుచున్నయారు తాను(నడుమునందున్నదైనను) మధ్యవర్తిగానున్నదైనను దుష్టులైన యా స్తనాదులకంటె నధికతాపము చేయుచున్నది. ఇది యెట్లో తెలియరాదు.

శ్లో॥ ముఖేన చస్త్రీకాస్తేన మహానీలైః శిరోరుహైః |
కరాభ్యాం పద్మరాగాభ్యాం రేజే రత్నమయీప సా॥ 16

టీ. చస్త్రీకాస్తేన=చంద్రునివలె మనోహరమైనః చంద్రకాంతిరూపమైన
యని యర్థాంతరము, ముఖేన=ముఖముచేతను, మహానీలైః=మిక్కిలి నల్ల నైనః సింహశ

ద్వీపమునఁబుట్టు నింద్రనీలములై న యని యర్థాంతరము, శిరోరుహైః=కుసులచేతను, ('సింహలసాగ్రకరోద్భూతా మహానీలాస్తుతేస్మృతాః' అని యగస్త్యులు.) పద్మరాగాభ్యాం=తామరలవలె నెఱ్ఱినైన: పద్మరాగమణులరూపమైన యనియర్థాంతరము, కరాభ్యాం=చేదోయిచేతను, సా=ఆసుందరి, రత్నమయాభవ=రత్నరూప మైనదాని వలె-రత్నములచేతనే చేయఁబడినదానివలె, రేజీ=విలసిల్లెను. ఇచట చంద్రకాంతాని శబ్దములకుఁ గల యర్థాంతరములచేత చంద్రకాంతమణ్యదుల నలవరించి యాసుందరి మణులచేతనే రచిత మైన దని యుత్పేక్షించినాఁడు. ఇచట శ్లేషానుప్రాణితమైన యుత్పేక్ష యలంకారము.

తే. మిగుల శశికాంత మైన నగ్గమ్మగముచేత

నెఱి మహానీలరూపులై నగ్గనెఱులచేత

జలజరాగము లయినహస్తములచేత

రత్నమయ మనఁ గామినీరత్న మమరె.

16

తా. ఆముగ్ధగుమ్మనెమ్మగము చంద్రకాంతము (చంద్రునివలె మనోహరమైనదనుట). దానికురులు మహానీలములు (మిక్కిలి నల్లనైనవనుట). దానికరములు పద్మరాగములు (తామరలవలె నెఱ్ఱినైనవనుట). కాఁబట్టి యది రత్నములచేతనే చేయఁబడినదో యన్నట్లు ప్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ గురుణాస్తనభారేణ ముఖచంద్రేణ భాస్వతా।

శనైశ్చరాభ్యాం సాదాభ్యాం రేజీ గ్రహమయీవ సా॥

17

టీ. గురుణా=గొప్పదియైన: బృహస్పతిరూపమైన అని యర్థాంతరము-('గురుస్తు గీష్మతా శ్రేష్ఠే గురౌ శితరి దుర్భరే' అని శబ్దార్థవము) స్తనభారేణ=చన్నుల బరువుచేత-నిబ్బంపునబ్బుచన్నులచేత ననుట, భాస్వతా=ప్రకాశముగల: సూర్యుని చేతను ('భాస్వాక్ భాస్కరసూర్యయోః' అని విశ్వము.) ముఖచంద్రేణ=ముఖమనెడి చంద్రునిచేతను-ఇచట 'భాస్వతా' అనుశబ్దముయొక్క మొదటియర్థము ముఖచంద్రునికి విశేషణము; రెండవయర్థము విశేషణముగాక తనంత వేతై నవగ్రహములలో సూర్యుని నిర్దేశించుచున్న దని తెలియునది. శనైశ్చరాభ్యాం = మందగమనము గల : శనైశ్చరుఁ డను గ్రహముచేతను, సాదాభ్యాం = అడుగులచేతను - ఇందును శనైశ్చరశబ్దము మొదటియర్థము సాదములకు విశేషణ మనియు, రెండవయర్థము వేతై శనిని నిర్దేశించుచున్న దనియుఁ తెలియునది, సా=ఆసుందరి, గ్రహమయీ భవ = గ్రహరూపమువలె - గ్రహము లనెడి సామగ్రిచేతనే రచింపఁబడినదో యన్నట్లు, అని యుత్పేక్ష, రేజీ = విలసిల్లెను - ఇందును శ్లేషమహిమచే గురువు మొదలైన గ్రహములను అలవఱిచి గూర్చిని గ్రహమయిగా నుత్పేక్షించినాఁడు. కాన శ్లేషసంకీర్ణమైన యుత్పేక్షయే యిట యలంకారము. ఇట్లు రెండుశ్లోకములను

రత్నమయిగాను గ్రహమయిగాను నుత్పేక్షించుటవలన లోకోత్తరములైన యాకార
రూప బాహ్య సౌందర్య కాంతి విశేష భాగ్య సౌభాగ్యాదు లగు సకలకల్యాణగుణ
ములచే మనోహరమై యుండుట నూచిత మగుచున్నది.

క. గురు వగుకుచభారంబును

సరసకళాభాస్వదాస్వరచంద్రుండు శనై

శ్చరము లగుచరణములుఁ గల

కరిగమన దనరెచ్చ నొరగ్రహరూప మనన్.

17

తా. గుబ్బచనుంగవ గురువు (గొప్పది). మొగంబు చంద్రుండును భాస్వం
తుండును (ప్రకాశముగలదియు). పాదములు శనై శ్చరములు (మందగమనముగలవి),
కాఁబట్టి యాసుందరి గ్రహములచేతనే చేయఁబడ్డదో యనునట్లున్నది.

శ్లో॥ తస్యాః స్తనౌ యది ఘనౌ జఘనం చ హారి

వక్త్రం చ చారు తవ చిత్త కి మాకులత్వమ్।

పుణ్యం కురుష్వ యది తేషు త వాస్తి వాఞ్శ్చ

పుణ్యై ర్వి నా సహి భవన్తి సమీహితార్థాః॥

18

టీ. తస్యాః=ఆతరుణియొక్క, స్తనౌ=చన్నుఁగవ, ఘనౌ=గొప్పలైనవి-
క్రిక్కిరిసినవనుట, యద్యపి=అయినను, జఘనంచ=కటిపురోభాగమును, హారి=మన
స్సును హరించునట్టిది, (యద్యపి=అయినను), వక్త్రంచ=మొగమును, చారు=సాగ
నైనది (అయినను), హేచిత్త=ఓమనస్సా, తవ=నీకు, ఆకులత్వం=ఆకులపాటు-
కలత, కిం=ఎందుకు-ఇట్లు స్తనములఘనత్వము మున్నగువానింబట్టి యాకులపడుట
వలన నాయాకులపాటు మాత్రమే కలుగును గాని మఱిమియుఁ గలుగదుగాన నది
వలదని భావము. అయితే చేయవలసినదేమియన్నచో, తేషు=వానియందు - ఆస్త
నాదులయం దనుట, తవ=నీకు, వాఞ్శ్చయది=కోరిక గలదేని, పుణ్యం=సత్కర్మ
మును, కురుష్వ=ఆచరింపుము. ఏలనఁగా, పుణ్యైః వినా=పుణ్యములులేక, సమీ
హిత ఆర్థాః=కోరినయర్థములు, భవన్తి హి=కలుగవుగదా. జ్యోతిష్టమాది సత్కర్మ
ము లాచరించుటవలన రంభాసంభోగము కలుగునట్లు ఏదేని నొకపుణ్యవిశేషము
చేత నీకును ఆతరుణితోడిసంభోగము కలుగఁగలదు గాన పుణ్య మాచరింపు మని
భావము. అలం-అర్థాంతరన్యాసము.

చ. సుదతివయోధరంబు లతిసుందరముల్ జఘనంబు రమ్య మా

వదనము హృద్య మంచుఁ జలవర్తన మేటికి నీకుఁ జిత్తమా

కదలక వానిపైఁ దలఁపు రిగల్గినఁ బున్నెము లాచరింపు మిం

పొదవ లభించునే సుకృత్రయోగము లేక సమీహితార్థముల్. 18

తా. ఆలలనజగిబిగిగుబ్బపాలిండ్లం జూచియు, మరులుగొలుపు దానికటిం జూచియు, ముద్దుగులుకుదానినెమ్మొంగులు జూచియు, ఓమనసా! నీపూరక యాకుల పడుటవలనఁ బస యేమి? వానియందు నీకు సంభోగవాంఛకలదేని పుణ్యకర్మము లాచరింపుము. పుణ్యములు సేయనిచో వాంఛితార్థములు కలుగనేరవుగదా.

అవ. ఇక విలాసవర్ణనమును నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఇమే తారుణ్యశ్రీనవపరిమళాః ప్రౌఢసురత

ప్రతాపప్రారమ్భాః స్మరవిజయదానప్రతిభువః ।

చిరం చేతశ్చోరా అభినవవికారై కగురవో

విలాసవ్యాసారాః కిమపి విజయస్తే మృగదృశామ్॥

19

టీ. తారుణ్య...మళాః-తారుణ్యశ్రీ=యావనపుసంపదయొక్క, నవ=క్రోత్తయైన, పరిమళాః=వాసనయైనవి-వాసనలవంటివి యనుట-వాసన లెట్లు తాము కలిగియున్నవస్తువులను బహులుపఱచునో యట్లే యవియు జవ్వనంపుసాంపును వెలిపుచ్చునవి యనుట-లేక, తారుణ్యశ్రీయొక్క, నవ=అపూర్వమైన, పరిమళాః=సౌభాగ్యవిశేషము గలవి యనియు నర్థము-యావనముయొక్క యపూర్వసౌభాగ్యవిశేషమును సూచించునవి యని భావము, ప్రౌఢ...ప్రారమ్భాః - ప్రౌఢసురత=మిక్కుటమైనరతికేళియందలి, ప్రతాప=సామర్థ్యముయొక్క, ప్రారమ్భాః = ఉపక్రమములైనవియు-మరుకేళి నురవడిగాఁ జేయు నేర్పు క్రొత్తక్రొత్తగా నలవడుచున్నదనుటకు సూచకములైనవని భావము, స్మర...భువః=స్మర-(జగత్తులనెల్ల జయింపఁజూచు) మన్మథునికి, విజయ=గెలుపును, దానే=ఇచ్చుటయందు, ప్రతిభువః=లగ్నకములు-పూటకొఁపులైనవియు ననుట-ఒకరు చేయుపనిని తాను జేసియుచ్చునట్లు పూనుకొనువాఁడు పూటకొఁపు. మన్మథుఁడు సేయవలయు త్రిలోకజయమును దాము చేసియుచ్చుటచే నివి పూటకొఁపు లనఁబడెను. అప్పులకొఁపు లీయవలసినధనము తీసి యప్పించినవారలకు నిచ్చుపూటకొఁపువలె మన్మథునికిఁ గలుగవలసిన దిగ్విజయమును దామే కలిగించి యిచ్చు నని యాశయము, చిరం=చిరకాలమునుండి, చేతః=చోరాః=మనస్సును దొంగిలునట్టివియు-మనస్సును చిరకాలము హరించి యుండునట్టివియు ననుట, అభినవ...గురవః-అభినవ వికార=క్రోత్తలైన యావనవికారములచేత-ఆకస్మికముగా బెదరుట, కంపించుట, ప్రియునిగుణచేష్టాదు లనుకరించుట మొదలైన యెలపరువంపువికారములచేత ననుట, ఏకగురవః మిక్కిలి గొప్పలైనవి-అట్టివికారములెంతయు నిండ్లారియుండునవి యనుట-లేక, ఏకగురవః=ముఖ్యశక్తులైనవియు-అనఁగా పైపయిఁ గ్రొత్తక్రొత్త లగు శృంగారవికారములను ముఖ్యముగాఁగఱపునట్టివియు నని యర్థాంతరము, అగు, మృగదృశాం=(లేడికన్నులవంటికన్నులు గల) జవరాండ్రయొక్క, ఇమే=ఈ-ఈ మునువర్ణింపఁబడినట్టి యనుట, విలాస

వ్యాపారాః=శృంగారచేష్టావిశేషములు, కిమపి=అనిర్వాచ్యముగా - ఇంతింతనరాని యట్లు, విజయస్తే=సహృద్యత్వములై వర్తించుచున్నవి.

చ. కనఁదగు నిండుజవ్వనపుంగులికి దాపులు ప్రాధానంగమం
బునకు నుపక్రమక్రియలు १ పుష్పధనుర్జయదానదక్షవా
జ్ఞానసిజచిత్తహారులు వికారనిదానము లైనకామినీ
జనులవిలాసకృత్యములు १ సంతతరమ్యతరంబు లెన్నఁగన్. 19

తా. లేడికన్నులవంటికన్నులు గలకులుకులాండ్రశృంగారంపుకలికిచెయ్యులు, వారి యెలపరువంపుసంపును తోలుదొలుత వెలువరించునవియు, మరుకేలి సురవడిగాఁజేయు ప్రోడతనము వారి కల్లల్ల నలవడుచుండుటకు సూచకములును, పూవిలుకొనికి ముల్లోకంబుల గెలుపు నొడఁగూర్చి యిచ్చుటకుఁ బూటకౌఁపులునై, మనంబు తద్దయుఁ గాలము చూఁగొని, పయింబయి నవచూవనంపువికారములు మిక్కిలియు నింఁడార, గండరించి యెల్ల యెడల నింతింతనరాని యెఱుఁపు మీఱి కఱలుచున్నవి.

శ్లో॥ *ప్రణయమధురాః ప్రేమోద్ధారా రసాశ్రయతాం గతాః
ఫణితిమధురా ముగ్ధప్రాయాః ప్రకాశితసంమదాః ।
ప్రకృతిసుభగా విప్రమాధ్యైః స్వరోదయదాయినో
రహసి కిమపి స్వైరాలాపా హరన్తి మృగీదృశామ్॥ 20

టీ. ప్రణయధురాః-ప్రణయ = స్నేహముచేత, మధురాః=తాపమును హరించునవియు, ('శితలీక్రియతే తాపోయేన తన్మధురం స్మృతమ్' అనుటచే తాపము చల్లార్చునవి మధుర మనఁబడును), ప్రేమ ఉద్ధారాః=అసురంగము గ్రహునవియు, రసా...గతాః-రస=శృంగారరసమునకు, ఆశ్రయతాం=ఆస్పదమై యుండుటను, గతాః=పోదినవియును-శృంగారరస ములుకఁ గూతు చూపునట్టివియు ననుట, ఫణితి మధురాః-ఫణితి=ఫక్తిచేత-మాటల కూర్పుపొందిక చేత- సందర్భవిశేషముచే ననుట, మధురాః=మాధుర్యగుణముతోఁ గూడినవియు-అమృతప్రాయము లైన వనుట, ముగ్ధప్రాయాః= సౌమమార్యముతో నెఱసినవియు - చెవుల కింపైన వనుట, ప్రకాశితసంమదాః= వెలిపఱుపఁబడిన సంభోగంపు తమి గలవియు - సంభోగంబునందలి తమిని వెలిపుచ్చున వనుట, ప్రకృతిసుభగాః = స్వభావముచేతనే యింపారునవియు, విప్రమాధ్యైః= విశ్వాసముచేఁ దడిసినవియు-నమ్మికతోఁ గూడు

*ప్రణయ మనఁగా 'విప్రమాధ్య పరమాకౌస్తా మారూఢో యావనాదిభిః। యేనాన్తరజ్ఞం ద్రవతి సన్నేహ ఇతి కథ్యతే' యావనాదులచే మిక్కిలియు నెక్కుడుగా వర్ధిల్లినదై యంతరంగమును గరఁగింపఁజాలునట్టి విప్రసంభము (విశ్వాసము) స్నేహ మనఁబడును' అను స్నేహమే యగును.

టచే సరసములుగా నుండునవియు ననుట, కావుననే, స్మరో...దాయనః-స్మర
ఉదయ=మన్మథుని పుట్టుటను - మారవికారము ననుట, దాయనః = ఇచ్చునట్టి
వియు-జితేంద్రియున కైనను మరులుకొలుపునట్టివియు ననుట, ఆగు, మృగీదృ
శాం=స్త్రీలయొక్క, రహసి=రహస్యమునందు, స్వైర ఆలాపాః=చనవుతోడి
మాటలు-మంతనమునఁ జనవు మెఱసి యిచ్చ మెయి నాడుమాట లనుట-నర్మోక్తు లని
భావము, కిమపి=అనిర్వాచ్యముగా, ఇట్టట్టు అని చెప్పరానట్లు, హరన్తి = మన
స్సును హరించునవి-మనోహరము లైనవి.

[ఇవట రెండు శ్లోకములందును శృంగారము గనువుచుండఁగానే ఆస్వా
దింపఁబడుచుండుటచే లోపలను వెలుపలను స్ఫురించునదగుం గావున నిందు ద్రాక్షా
పాక మని తెలియం దగును.]

చ. ప్రణయశ్రీమధురంబు లుజ్జ్వలరసప్రాచుర్యముల్ ప్రేమ భూ
షణముల్ దర్శితహర్షముల్ గుచిరవిశ్వాస్వార్థముల్ ముగ్ధముల్
ఫణితిశ్రావ్యము లంగజప్రభవముల్ సప్రాణేశ్వరీనర్మభా
షణముల్ నామదిఁ గొల్లలాడెడి రహస్యక్రీడలం దెప్పడున్. 20

తా. బెళుకుంగన్నలపూవుఁబోండ్లు మంతనమునఁ జనవు మెఱసి యిచ్చ
మెయి నాడునునుఁబలుకులు, నెయ్యంబుచే తియ్యంబులై, వలపుసాంపుచే నింపుగులు
కుచు శృంగారరసంబు నొలుకుచు, కూర్పుపొందికచే నమృతముచించుచు, మెత్తేందన
మునఁ దళుకొత్తుచు, మరుకేళితమిఁ గొమరుఁజూపుచు, తమంతటఁ జెలువంబులై,
నమ్మికచే మఱిమఱియమ్ములై, మరులు మొలపించుచు, నింతింతని చెప్ప నలవికొని
మనోహరము లగును.

ఇది శృంగారశతకమునందు స్త్రీప్రశంస మన్నది ప్రథమవింశతి.

శృంగారశతకము - సంభోగవర్ణనము.

అవ. * సంభోగము విప్రలంభము అను శృంగారవిధముల
లో సంభోగశృంగారమును సవిస్తరముగా మీఁద వర్ణించువాఁడై
మొదట నొకశ్లోకముచే విప్రలంభశృంగారమును జెప్పచున్నాఁడు.

* శృంగారము-సంభోగము విప్రలంభము అని ద్వివిధము. ఒండొరులఁ గలసి
యున్న స్త్రీ పురుషులకుఁ గలుగునది సంభోగము. ఒండొరుల నెడఁబాసియున్న స్త్రీ
పురుషులకుఁ గలుగునది విప్రలంభము. కావున 'సంయుక్తయోగ్తు సంభోగో విప్ర
లంభో వియుక్తయోగి' అనఁబడినది. అందు సంభోగము ఒండొరులఁజూచుట, మాటా

శ్లో॥ విశ్రమ్య విశ్రమ్య వనే ద్రుమాణాం

ఛాయాసు తస్మి విచచార కాచిత్ ,

స్తనో త్తరీయేణ కరోద్ధృతేన

నినారయ స్తీ శశినో మయాఖాన్ ॥

21

టీ. కాచిత్ = ఒకానొక, తస్మి = (కృశించినయంగముగల) స్త్రీ, వనే = వనమునందు, కరణధృతేన = చేతితోఁ బైకెత్తఁబడిన, స్తన ఉత్తరీయేణ = గుబ్బలనిగాది వలువచేత - పయ్యెడచేతననుట, శశినః = చంద్రునియొక్క, మయాఖాన్ = కిరణములను-అనఁగా వెన్నెలలననుట, నినారయ స్తీ = అడ్డగించుచున్నదై - పైఁటచెఱంగులై కిన్నెత్తి అడ్డముగాఁ బట్టుకొని వెన్నెల తనకుసోఁకకుండునట్లు వారించుకొనుచున్నదై యనుట, ద్రుమాణాం = చెట్లయొక్క, ఛాయాసు = నీడలయంగు - వెన్నెలలులేని చెట్లక్రిందిప్రదేశములందనుట, విశ్రమ్య విశ్రమ్య = విశ్రమించి విశ్రమించి-సారెసారెకు నలపుదీర్చుకొనుచుననుట, విచచార = సంచరించెను - వనములయంగు విహరించుట విరహజనుల కొకవిసోదోషాయ మగుటచే నంగు సంచరించెననుట - పివనచే వేసవితాపమును వారించునట్లు పయఁటచెఱంగుచే వెన్నెలతాపమును వారించుకొనుచున్నదనుట, వెన్నెల విరహజనులకు సంతాపకర మగుటచే దాని నివారించుకొనుట చెప్పఁబడినది. †దశావస్థలు చెప్పవచ్చును ననుసరించినయెడల నింగు ఆటవది యైన మన్మథావస్థయు నాలుగవది యగు జాగరావస్థయుఁ జెప్పఁబడినవి. పైఁటచెఱంగుతోఁ

డుట, కాగిలించుకొనుట, ముద్దిడుట మొదలైనవ్యాపారము లంతయుగాఁ గలిగియుండుటచే నది వేర్వేలుగ విభాగించుటకు శక్తియుగాక యంతయు నొక్కవిధముగానే గ్రహింపఁబడినది. విప్రలంభము- అభిలాష, ఈర్ష్య, విరహము, ప్రవాసము అనేడినాలుగు సేతువులచే నాలుగువిధములుగా గ్రహింపఁబడుచున్నది. అభిలాష మనఁగా సంభోగమునకు మునుపు గలుగుననురాగము. ఈర్ష్యయనఁగా నాయకుండు మఱొక స్త్రీయంగు ఆసక్తుడై యుండుటచేఁ గలుగుచిత్తవికారము. విరహమనఁగా మున్న కలిసిన నాయికానాయకులకు మఱల నొకకారణముచే కూడిక కలుగనీయని యెడఁబాటు. ప్రవాస మనఁగా దేశాంతరమునం గుండుట. ఈనాలుగింటిచే విప్రలంభము నాలుగువిధము లగును.

† ఈ శృంగారమునకు అంకురితత్వ (మొలకెత్తుట), పల్లవితత్వ (చిగుర్పుట), కుసుమితత్వ (పూచుట), ఫలితత్వము (పండుట) లను గలిగించు నవస్థలు కొందఱు పండ్రించెడినియు మఱి కొందఱు పదియనియుఁ జెప్పుదురు. 'చతుఃప్రీతి ర్మనస్సంగ స్సంకల్పోఽపప్రలాపితా జాగరః కార్య మరతి ర్లజ్జా త్యాగోఽభసంజ్వరః | ఉన్మాదో మూర్ఛనంచైవ మరణం చరమంవిదుః ||' కంటికిఁ బ్రీతిగలుగుట, మనస్సు తగులు పడుట, తలంచుచుండుట, ప్రలాపించుట, నిగురతప్పుట, మేను చిక్కుట, ఆరతి, సిగ్గువిడుచుట, కాఁకపుట్టుట, మతి బ్రమయుట, సామ్యునిలుట, మరణము అని కా

జంధ్రకిరణములు నివారింపరా దనువివేకము లేమిచే చిత్తవిభ్రమము తెలియుచున్నది గాన కామకాస్త్రప్రోక్తద్వాదకావస్థలయందు పదియవదియైన ఉన్మదావస్థ నూచితమగుచున్నది. తన్ని అనుటచే కార్యాన్వయస్థయుఁ జెప్పఁబడినది. *ఇందు నాయిక విరహోత్కంఠిత.

చ. విరహాకృశాంగి యైనఘనశ్రవేణి యొకర్తు వనంబులోపలం
దరువులనీడలందు నుచితంబుగ మాటికి విశ్రమించి బం
ధురగతి సంచరించెఁ జనుదోయిని బయ్యెదకొంగుఁ గేలఁ దా
వెరవుగఁ బూని యగ్గలపువెన్నెలకాఁక దొలంగఁజేయుచున్. 21

మకాస్త్రప్రోక్తము లైన ద్వాదశావస్థలు. 'దృఙ్మానస్సంగసంకల్పా జాగరః కృశతారతిః। హ్రీత్యాగోన్మాదమూర్ఛాన్తా ఇత్యనన్దకా దశ' అని, ప్రలాపము అరతి అనురంధవస్థలను విడిచి తక్కినదశావస్థలు చెప్పఁబడినవి.

* శృంగారరసాలంబనభూతు లగునాయకులు-అనుకూలుఁడు, దక్షిణుఁడు, ధృష్టుఁడు, శతుఁడు అని నాలుగువిధముల నుందురు. ఒక్కతరుణియందే మిక్కిలి యనురక్తుఁడైనవాఁడు అనుకూలుఁడు. అనేక నాయికలందు భేదములేక సమానమైన యనురక్తిగలిగియుండువాఁడు దక్షిణుఁడు. తాను జేసిన నేరము నాయికకుఁ దెలుపుచు భయములేకుండువాఁడు ధృష్టుఁడు. నాయికకు మాత్రము చెలియుగూఢవిప్రియమును జేసినవాఁడు శతుఁడు. ఇదియే 'సీకాయత్తోఽనుకూలః స్వాత్మలోఽనేకత్ర దక్షిణః వ్యతౌగా గతభీర్ధృష్టో గూఢవిప్రియకృచ్ఛతః' అని చెప్పఁబడినది. నాయికలు-స్వాధీనపతిక, వాసకసజ్జక, విరహోత్కంఠిత, విప్రలబ్ధ, భుజిత, కలహోన్మత్త, ప్రాపిత భర్తృక, అభీసారిక అని యెనిమిదివిధములు. ప్రియునిచే నెవ్వడు నుపలాంఘింపఁబడునది స్వాధీనపతిక. ప్రియుఁడు వచ్చువేళయందు కేళిగృహమును దన్నును మాటిమాటికి నలంకరించునది వాసకసజ్జక. ప్రియుఁడు రాక తడవునేసేసేని మనసున నారట పడునది విరహోత్కంఠిత. పురుషుడొకసంకేతపుఁజోటు చెప్పి రాక వంచనసేయఁగా మిగుల మదనార్తిం గుండునది విప్రలబ్ధ. ప్రియుఁడు మఱొకతరుణికడకు రాత్రి పోయియుండి దానితోడిసంభోగపుచిహ్నములతో వేకువ తనకడకు రాఁగా కోపించునది భుజిత. కోపముచే ముందు ప్రియుని పరుషములాడి పశ్చాత్తాపపడునది కలహోన్మత్త. ప్రియుఁడు దేశాంతరమునం దుండుటచే దుఃఖించునది ప్రాపితభర్తృక. మదనార్తి చే తాను గోరినచెలువునికడకు దానై వేమాదులుదాల్చి పోవునది అభీసారిక. నాయికలకు పద్మిని, చిత్రిని, హస్తిన మొదలైననామములు కామకాస్త్రప్రోక్తములు. సంక్షేపమున నాయికలు ముగ్ధ, మధ్య, ప్రౌఢ ఇవి ముత్యైలుంగులు మున్ను వివరింపబడియె.

తా. ఒకవనములో నొకానొకతీరగఱ్ఱాడి విరహతాపముచే గృశించిన మేని
లో వేడుకగా నుబుసుపోకకై విహరింపవచ్చి యందు నిచ్చలు గాయు పండువె
న్నెలవేడిమికిఁ దాళంజాలక పైఁటచెఱంగు నెత్తి యది తనకు సోకకుండునట్లు
అడ్డముగాఁ బట్టుకొనుచు వెన్నెలలు లేనిచెట్లయడుగునీడలయందు మాటికిమాటికి
నలపుదీర్చుకొనుచు నందుఁ దిరుగుచుండెను.

అవ. ఇక సంభోగశృంగారము. అది *బాహ్యము ఆభ్యంతరము అని రెండువిధములు. అందు ఆలింగనాదిరూప మైన మొదటి విధమును సపరికరముగా రెండు శ్లోకములచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అదర్శనే దర్శనమాత్రకామా

దృష్ట్యా పరిష్వజ్ఞసుఖైకలోలాః ।

ఆలింగితాయాం పునరాయతాత్మ్యా

మాశాస్యహే విగ్రహాయో రభేదమ్ ॥

22

టీ. పురుషులు ఆనుకర్త యిచట అధ్యాహార్యము. అదర్శనే = దర్శనములేనపుడు-
ఒకకాంతను చూచుట కలుగనపు డనుట, దర్శ... కామాః దర్శనమాత్ర-చూచుట
యందుమాత్రము, కామాః = కోరిక గలవారు-ఒకచెలువ కంటికిఁ గనఁబడకుండఁగా
దానిం జూచునంతమాత్రమేని కలిగినఁ జూలునని కోరుచుండువా రనుట, అగుదుము
అని శేషము, పిదప, దృష్ట్యా = చూచి-దై వికముగా దానిని చూడఁగలిగెనా యనుట,
పరి... లోలా-పరిష్వజ్ఞ = కాఁగిలిం-చుటయొక్క-కాఁగిలిం-చుటచేఁ గలుగునట్టి, సుఖ =
సుఖమునందు-('రస' అనుపాతమున కాఁగిలింతయందలిప్రేమయం దని యర్థము),
ఏక = ముఖ్యముగా-మిక్కిలియనుట, లోలాః = తమకముగలవారము, అగుదుము, పునః =
అయితే, ఆయత + ఆత్మ్యా = (నిడువాలకన్నులు గలయా) చెలువ, ఆలింగితాయాం
(సత్యాం) = కాఁగిలింపఁబడినది అగుచుండఁగా, మేము, విగ్రహయాః = దేహములయొ
క్క-దానియొక్కయు మాయొక్కయు దేహములు రెంటియొక్క, అభేదం = వేఱు
పాటు లేకుండుటను, వేఱువేఱుకొక ఒక్కటియే యై యుండుటను, ఆశాస్యహే =
కోరుచున్నారము-దై వికముగా ఆలింగనము సైతము కలిగెనేని అవి మరల కలుగక
పోవునేమో యనుభీతిచే నిరువురదేహములు రెండును ఎప్పుడు నొక్కటియే యై
యుండునా యని యుద్విగ్ఘాతము మనుట.

[ప్రియయాస్త్రియా సంపరిష్వక్తో నబాహ్యాం కిచ్చనవేదనాస్తరమేవాయం

* వాత్స్యాయనుఁడు వీనికే మఱియొకరీతిని రెండుభేదములు 'బాహ్యమాభ్యంతరం' చేతి సురతం ద్వివిధం స్మృతమ్ । తత్రాద్యం చుమ్మనాశ్లేషనభద్రస్తృతాది కమ్ ద్వితీయం సురతం సాత్వాన్నాకరణకల్పితమ్' అని చెప్పియున్నాఁడు.

పురుషః' ప్రియురాలగు చెలువచే గౌరవించబడిన యీపురుషుడు వెలుపలివస్తువు దేనినిగాని లోపలివస్తువునుగాని యెఱుంగఁడు' ఇత్యాదిశ్రుతులవలన, ప్రియతముల బిగికాగిలింతలవలన మఱి వేఱుద్దియఁ దెలియకుండునట్లు చొక్కించు బ్రహ్మానందముతో సాటియైన మహాసుఖవిశేషము కలుగుటచే నట్టి గాఢాలింగనముం గోరుటయు క్తమే యని భావము. ఇదియే రతిరహస్యమున 'తత్సృఖ్యం పరతత్త్వవేదనమహానందోపమం మూఢభీః కోవా నిద్దతి సూక్ష్మమన్మథకలావై చిత్ర్యమూఢో జనః' పరతత్త్వమును తెలియుటచే గలుగు మహానందముతో సాటియైనయాసృఖ్యమును సూక్ష్మము లగుమన్మథవిద్యయందలి విన్నాణములను తెలియని మూఢమతి యెవఁడు నిందించునో' అని చెప్పఁబడియున్నది. ఇందే యింకొకచోట 'ప్రాథాలిజ్ఞనచుమ్మనా మితసుఖం ప్రచ్ఛన్నవేద్యావ్రతమ్' అని కాన నగు.]

ఉ. బాలిక నన్నుఁ గన్గొననికపట్టున దర్శనమాత్ర మబ్బినం
జాలు నటంచుఁ గోరె మఱిచక్కఁగఁ గన్నుల నన్నుఁ జూచి ప్రో
యాలు కవుంగిలింపవలె १ నంచుఁ దలంచె దమిం గవుంగిట
మేలుగఁ జేర్చుకొన్న నిరుమేనులు నొక్కటి సేయఁగోరితిన్. 22

తా. ఒకవగలాడిని జూడకుండునంతవఱకు దానిం జూడనైనఁగలుగునాయని కోరుచుండుము. దైవికముగా దానిని జూడనోచితిమా దానిని బిగియారఁ గవుంగిలించి చొక్కఁ గలుగునా యని యుద్విష్టారుచుండుము. అదృష్టవశమున నా వాలుగంటిని బిగియఁ గవుంగిలించుకొనుటయఁ గలిగెనా యింక నిట్టిమహాసుఖము మరలం గలుగునో కలుగదో యను విరహభీతిచే మాయిద్దఱదేహములును వేలువేలుగాక యొక్కటియే యై యెప్పుడు నుండునా యని కోరుదుము. వగలాండ్రతోడి సుఖము మితిలేనిది గాన యెంత యనుభవించినను దృష్టి కలుగదు.

అవ. ఇట్లు పరమానందసంధాయక మగుటచే స్త్రీలయాలింగనము అపవర్గమే యగునని చెప్పి యిప్పు డదియే స్వర్గమనుచున్నాఁడు. శ్లో॥ మాలతీ శిరసి జృమ్భణోన్ముఖీ, చంద్రనం వపుషి కుంజుమావిలమ్ |
వక్షసి ప్రియతమా మనోహరా, స్వర్గ ఏష పరిశిష్ట ఆగతః ॥ 23

టీ. శిరసి=తలయందు, జృమ్భణ+ఉన్ముఖీ-వికసించుటయందు ఆసక్తి గల-వికసించ నారంభించినట్టి యనుట, మాలతీ=(బాజి-పూదండయు ననుట, 'జృమ్భణంముఖే' అనుపాదమున యావనంపుమదముచే మోమునంగలుగు ఆవులింత యనిగాని సంభోగంపుడమిని జూపు రాగవిలాసస్ఫూర్తి యనిగాని యర్థము. ఇది మిక్కిలి విరసము), వపుషి=దేహమునందు; కుంకుమ+ఆవిలం=కుంకుమపూవుతో మెదిచిన,

చంద్రనం=గందమును-దానిపూతయు, వక్షసి=తొమ్మున, మనోహరా=చక్కనిదైన,
(‘మదాలసా’ అనుపాతమున యావనంపు మదముచే మందవ్యాపారములు గల-
అనఁగా జవ్వనంపుపెంపుచే మత్తిలి లీలమై నల్లలమెలఁగునట్టి యని యర్థము), ‘ప్రి
యతమా=చెలువయు-అక్కన బిగియఁ గాఁగిలింపబడియున్న చెలువంపుతరుణియు
ననుట, ఏష=అనెడి యిది-మాలతి మొదలైన యీమూఁటియొక్క సముదాయ
మనుట, పరిశిష్టః=పుణ్యావశిష్టమై-పుణ్యముచే అనుభవింపఁగా మిగిలినదై, ఆగతః=
ఈధూలోకమునకు వచ్చినట్టి, స్వర్గః=స్వర్గము, పుణ్యవిశేషముచే జాలవఱకు స్వర్గ
మును అనుభవింపఁగా అందుఁ గొంత మిగిలి యీధూలోకమునం దనుభవింపఁబడుటకు
వచ్చిన (స్వర్గ) భాగమే యీమాలత్యాదులని యాశయము. [‘పరిశిష్ట ఆగమః’
అనుపాతమున ఈమాలత్యాదులు మూఁడే స్వర్గ మగును. ఇవితప్ప వేఱైనదానిని
స్వర్గముగాఁ జెప్ప ఆగమ (శాస్త్ర) ము అముఖ్యమైనది-అనఁగా స్వర్గపదమునకు
ముఖ్యార్థమైన యీమాలత్యాదులను జెప్పక మఱి యేయర్థముతో చెప్పన దని
యర్థము. ఈపాతము అంతగా సరసముకాదు). తలను జాజిదండ దాల్చుట మున్న
గునవి స్వర్గసమానసుఖప్రదములని యాశయము.

చ. తలపయి మాలతీకుసుమరదామము నెమ్మొయిఁ గుంకుమంబుతోఁ
గలసినకమ్మదావి విరిగందపుఁబూత వెడందతొమ్మునం
దలికులనీలకుంతలమరదాలసనీలసరోరుహక్షియుం

గలుగుట నింద్రభోగ మనఁగఁగా దగదే మఱి వేఱె యున్నదే. 23

తా. సిగయం దప్పుబావికినించుచున్న జాజిపూదండయు, మేనియందు కుంకుమ
పూ వైచి మెదిచినచందనంపుఁబూతయు, నక్కున బిగికాఁగిలియందు నెలకొన్న
జక్కవగుబ్బలాఁడియు ననెడి యీమూఁడును, మిగతపడి రాఁగా నిం దనుభవింపఁ
బడుస్వర్గమే కాని వేఱుకావు.

అవ. ఇఁక ఆభ్యంతరసంభోగమును వర్ణింప నుపక్రమించు
చున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రాజ్ఞామేతి మనా గనాగతరసం జాతాభిలాషం తతః
సప్రీడం తదను శ్లఘీకృతతను ప్రత్యస్తధైర్యం పునః ।
ప్రేమార్ద్రం స్పృహణీయనిర్భరరహఃక్రీడాప్రగల్భం తతో
నిశ్శృంఖలాఙ్గవికర్షణాధికసుఖం రమ్యం కులస్తీరతమ్ ॥ 24

టీ. ప్రాక్=మొదట, మనాక్=కొంచెముగా, మామా ఇతి=వద్దువద్దు అని.
అడ్డగింపుఁబలుకులచేత ననుట, అనాగతరసం=రానట్టి (అనఁగా పుట్టని) అను

రాగవిశేషము గలదియు-బేలతనముచే నింకను అనురాగము పుట్టనందున వలదువలద నునడ్డగింపుఁబలుకులతోఁ గూడియుండున దనుట, ('అమానితగుణమ్' అనుపాతమున కొంచెము నెన్నుంబడనిగుణములుగలదియు-గుణములులేస్స గానెఱుంగఁబడనిదియనుట, ఈపాతము సరసము కాదు); తతః=సిమ్మట-అడ్డగింపుమాటలకుఁ బిదప ననుట, బాత + అభిలాషం=అంకురించినకోరిక గలదియు-మొదట నడ్డగింపుఁబలుకు లాడి తీ తినవెనుక రలియందు కొంతకోరిక మొలకెత్తు ననుట, తదను=దానివెంట-ఆకోరిక గలిగినసిమ్మట, సప్రీడం (యథా తథా)=సిగ్గుతోఁ గూడునట్లుగా, శ్లఘీకృతతను=ప్రిదులఁజేయఁబడినమేను గలదియు-అవయవములు ముడుచుకొనియుండి రలియందుఁ గోరిక యుదయింపఁగా మేనిని రతి కనుగుణముగాఁ బ్రిదులఁజేయు ననియు నట్లు సేయునప్పుడు లజ్జ తలనూపు ననియు భావము. ('సప్రీడం తదను శ్లఘోద్యమ మథ' అనుపాతమున, తదను=సిమ్మట-కోరిక యుదయించిన పిదప, సప్రీడం=సిగ్గుతోఁ గూడినదియు-చెలువకుఁ గోరిక యుదయింపఁగాఁ బురుషుఁడాకీ లెఱింగి పోకముడి వదల్చుట మొదలై నవ్యపారములు సేయునపుడు దానికి నునుసిగ్గు మీఱు ననుట, అథ=సిగ్గు గలిగినసిమ్మట, శ్లఘ + ఉద్యమం=ప్రిదిలినపూనిక గలదియు-పురుషుని నడ్డగించుపూనిక బిగి పడినది యనుట-సిగ్గు గలిగియుండఁగా నడ్డగించుపూనిక బిగి యెచ్చునే కాని తగ్గునా యన్నచో సిగ్గుకంటెఁ గోరిక యొక్కుడుగా నుదయించి యుండుటచే నాసిగ్గు విఘ్నకారి గాదయ్యె నని తెలియునది-ఈపాత మంతగా సరసము గాదు.) పునః=పిదప, ప్రత్యస్తధైర్యం=నశించినధైర్యము గలదియు-అడ్డ గించుదిట్టతనము మానినది యనుట, 'ప్రథ్వస్తధైర్యమ్' అనుటకును ఇదియే యర్థము, ప్రేమ + ఆర్ద్రం=ప్రణయరసముచేఁ దడిసినదియు-నెయ్యముచే సరస మైనదియు ననుట, స్పృహ...గల్గిం-స్పృహణీయ=ఁబండ్లరులు కోరఁదగినవియు, నిర్భర=మిక్కుట మైనదియును అగు, రహః క్రీడా=ఏకాంతకేళికలయందు-ఏకాంతమున సిగ్గు విడిచి కోరికలు ప్రబ్ధి నిబ్బరముగా నలుపు విహారాదివ్యాపారములయం దనుట-ప్రగల్భం=ప్రాథమైనదియు-ఆటేతేతినదియు ననుట, తతః=దానికిఁ బిదప, నిశ్శబ్ద...నుఖం—నిశ్శబ్ద=జంకులేని, ఆజ్ఞ=కుచాద్యవయవములయొక్క, వికర్షణ=మర్దనముచేత-ఁబండ్లంటితోడి యొరపిడిచేత ననుట, అధికం=మిక్కిలి యైన, నుఖం=పరమానందము గలదియు-ఏకతమున నిచ్చలు గలసి మెలసి విహారాదులు సేయుటయందు నేర్పు ముదిరినపిదప జంకు విడిచి యుండ్లరులతో నణగి పెనగి చేయుకూటువలయందు కుచాద్యవయవముల యొరపిడివలన మిక్కిలియుం బుట్టుమహా నుఖము గలదియును, అగు, కుల స్త్రీరతమ్=కులకాంతలతోడి-(అనఁగా స్వస్త్రీల తోడి)సంభోగము-తమతమ పత్నులతోడిరతి యనుట, రమ్యం=మిక్కిలియు మనోహర మైనది, ఇచట 'మామా' అను నిషేధవచనము లాడుట మొదలుకొని 'నిశ్శబ్దాన్ల వికర్షణ' మను గాఢకేళియందుఁ జొక్కుటవలకుఁ గల సురతవ్యాపా

రములు వర్ణింపఁబడిన క్రమముంబట్టి యిది ప్రథమసమాగమపర మైన దని తెలియునది, కావున నిట్టి వ్యాపారక్రమము కలుగదు. ఇందలి నాయక ముగ్ధ, నాయకుఁడు ఉత్తముఁడును గామతంత్రనిపుణుఁడును అగు అనుకూలుఁడు. అట్టివాఁడు గామము, నీచెప్పఁబడినక్రమమున చతురముగా నాలలనను గరఁగించి చొక్కించుట కలుగదు. సంభోగము రతిరహస్యమున 'అనుకూలా నిషేవేతే యత్రానోన్యం విలాసిసా' దర్శనస్పర్శనాదీని ససంభోగ ఉదాహృతః 'విలాసు లిరువురు అనుకూలులై యొండొరులను దర్శనస్పర్శనాదులచే మిక్కిలి సేవించుటయే సంభోగము' అని చెప్పఁబడినది. మఱియు నిందు 'మామా' అను పలుకులచే నూచితములైన యనుభావములచేతను, 'జాతాభిలాషమ్' అని చెప్పఁబడిన రతి యనెడి స్థాయీభావముచేతను, 'సప్రీడం' అనుటచే నుపలక్షితము లగు వ్యభిచారిభావములచేతను, తక్కువల విశేషణములచే నూహ్యములైన యాయా యనుభావాదులచేతను, 'కులస్త్రీ' అని చెప్పఁబడిన యాలంబనవిభావముచేతను, ప్రతీయమానమైన రసలలామ మగుశృంగారము 'నిశ్చక్రాజ్జవికర్ణ జాధికసుఖమ్' ను పరిపాసాలితయము పొందుటను తెలియునది.

ఉ. ఆది మితాదరంబు తద్రసంతర మంచితరాగ మంత ల

జ్ఞోదయరమ్య మంత శిథిల్లోద్యమ మంత నింతాంతధైర్యవి
చ్ఛేదము ప్రేమపూరము విశేషవినిక్తవిహార మంత నా
హ్లాదకరాంగసంగము కులప్రమదారత మల్పసౌఖ్యమ్. 24

తా. ఇల్లాల్లో మొట్టమొదట మరుకేలిం గూడునపుడు తొలుత రసం బుప్పు తిల్లకుండుటచే వలదు వల దని యడ్డగింపుఁబలుకు లాడును. పిదపఁ గవగూడుటవఁ గోరికగలది యగును. అట్టికోరిక కలిగినపిదప మున్న బిగియ ముడుచుకొన్న యవయవములను అగ్గలంపునెగ్గ నీతి మరుకేలి కనుగుణముగా సడల్పును. పిదప రసము పైకొనఁగా తాలిమి యిసుమంతయు లేక తూలును. ఇట్లు తాలిమి దూలఁగా ప్రేమ రసం బెసలార నొలుపను. పిమ్మట మంతనమున నిచ్చలు గలసి మెలసి లీలావిహారాదిక్రీడులనుపు నెఱజూడయై రాజించును. అనంతరము ఆవంతయు జంకును గొంకును లేక బిగిగుబ్బలు మున్నగువాని నదిమి గదిమి యింతింతనరాని యానందమున నోలార్చును. కాన యిట్టి కులకాంతతోడిమరుకేలియే యెంతయు మనోహరము.

అవ. నాత్యాయనుఁడు 'ద్వితీయం సురతం సాక్షాన్నానాకరణ కల్పితమ్' అని ఆభ్యంతరసురతమును నానాకరణకల్పితముగా (అనఁగా నానాబంధవిరచితముగా) జెప్పినాఁడు. ధేనుకము మొదలైన యా బంధవిశేషములలో నొకబంధమును (అనఁగా పురుషాయితమును)

జెప్పఁబూని దాని కనుకూలమైన యుపరిసురతమును జెప్పఁచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఉరసి నిపతితానాం స్రస్తధమ్మిల్లకానాం

ముకుళితనయనానాం కిచ్చిదు స్త్రీలితానామ్ |

ఉపరిసురతభేదస్విన్నగణ్డస్థలానాం

మధరమధు వధూనాం భాగ్యవస్త్రః పిబన్తి ||

25

టీ. ఉరసి=తోమ్మునంగు, నిపతితానాం=వ్రాలినవారును-పురుషాయితబంధ వశమున ప్రియునితోమ్మున వ్రాలియున్నవారు ననుట, కావుననే, స్రస్తధమ్మిల్ల కానాం=బాటినకీలుగంటు గలవారును=చురుకేలిసేయు నురవడివలన ముడిపడినకీలుంటుగలవారును, ముకుళితనయనానాం=మోడ్పఁబడినకన్నులు గలవారును-సుఖపార వశ్యమువలనఁగాని లజ్జానుభావము ననుకరించుటవలనఁగాని కన్నుఁగవ మోడ్చియున్నవారనుట, అట్లు మోడ్చినప్పటికిని, కిచ్చిత్ ఉస్త్రీలితానాం=కొంచెము కన్నులు తెరిచియున్నవారును-కన్నుంగవ యరమోడ్చినవారునుట, కన్నులు పూర్ణముగా మొగుడ్చుట పురుషాయితమునకు అనుచితముగాన యరమోడ్చు చెప్పఁబడినది, కాఁబట్టి యె, ఉపరి...స్థలానాం-ఉపరి సురత=పైపయిం జేయు రతియందలి, భేద=శ్రమ చేత, స్విన్న=చెచ్చిన, గణ్డస్థలానాం=చెక్కిశ్లప్రదేశములు గలవారును, ('శ్రమః భేదోహి రత్యాదే ర్జాతః స్వేదాదిభూమిక్పత్' అని భేదలక్షణము) అగు, వధూనాం=చెలువలయొక్క, అధరమధు=అధరామృతము-మోవిపానకమును, భాగ్యవస్త్రః=భాగ్యముగలవారు, పిబన్తి=క్రోలుదురు, *పురుషాయితమున స్త్రీముఖము తమముఖమున కెదురై యుండుటంజేసి యనాయాసముగాఁ గెమ్మోవి నొక్కుదురని యర్థము. ఇట్టిసుఖము పుణ్యాత్ములకేకాని తక్కినవారికిఁ గలుగదుగాన 'భాగ్యవస్త్రః' అనఁబడియె. ఇచట చుంబనము బాహ్యరతవిశేషమయ్యునది ఆధ్యంతరమునకు అంగముగాఁ జెప్పఁబడిన దని తెలియునది. ఇచట నాయకలు ప్రాణలు; నాయకులు కామతంత్రకులైన యనుకూలురు. అలం. స్వభావోక్తి.

ఉ. అక్కున వ్రాలి కొప్ప విడి రయల్లల నాడఁగఁ గన్నుదామరల్
చక్కఁగ మోడ్చి చొక్కి పురుషాయితసంజనితశ్రమంబునం
జెక్కుల ఘర్మబిందువులు ర చిందఁగ విం దొనరించుబోంట్లమే
ల్చొక్కపుమోవిలేనె చవిఁ జూతురు భాగ్యముఁ గల్గునేర్పరుల్.

* 'స్వేచ్ఛయా శ్రమిణి వల్లభే తథాయాషి దాచరతి పురుషాయితమ్' ప్రియుఁడు ఆలసిసాలసియుండఁగా స్త్రీ తనయిచ్చగా పైకొని యతనివలె రతి నాచరించుట పురుషాయితము; అని రతిరహస్యము.

తా. ప్రియునితోమ్మున బిగిగుబ్బలు గ్రుమ్ముచు వ్రాలి, మరుకేలియురవడిని మిటారించు కీలుగంటు బిగిపీడ, నక్కజంపుఁజొక్కున వాలుఁగన్నఁగవ లరమొగుడ, నుపరిసురతంబున నలసి సాలసి నిద్దంపుఁజెక్కులు చెమర్చు, గొమరారునట్టి ముద్దుగుమ్మలకెఱ్ఱావి తేనియలం గ్రోలుట పుణ్యాత్ములకే కలుగునుగాని తక్కితరులకుఁ గలుగదు.

అవ. జ్ఞానపూర్వకముగాఁ జేయు సురతానుభవమే సార్థకముగాని తక్కినది కాదనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆమీలితనయనానాం, యః సురతర సోఽను సంవిదం భాతి।

మిథునైర్మిథోఽవధారిత, మవితథమిదమేవ కామనిర్వహణమ్॥26

టీ. ఆమీలితనయనానాం=(చొక్కి) ఒక్కింతమోడ్చినకన్నులు గలవారి యొక్క, యః=ఏ, సురతరసః=సురతముయొక్క ఆస్వాదము-రతికేళియొక్క చవి, సంవిదం అను=జ్ఞానమును అనుసరించి-తెలివియుం దింపై నెలకొని యనుట, భాతి=ప్రకాశించునో-ఇది యిట్టిది యని తెలివితో ననుభవించఁబడునో, ('భవతి' అనుచో కలుగునో యని యర్థము) ఇదమేవ=ఇదియే-ఇట్టిసురతానుభవవిలసనమే, అవితథం=వర్ధముకాని-సార్థకమైనట్టి యనుట, కామనిర్వహణమ్-కామ=మన్మథునియొక్క-లేక, కామపురుషార్థముయొక్క, నిర్వహణం=ప్రతిష్ఠాపనము-ఉజ్జీవనమునుట-ఇట్టిది కానట్టి తక్కినసురతము కామోజ్జీవనము కాదనుట, అని, మిథునైః=స్త్రీ పురుషులిరువురచేత, మిథః=అన్యోన్యముగా, అవధారితం=నిశ్చయింపఁబడినది. అనుభవము గలవారికే విషయము ఇట్టి దని నిర్ణయింపఁ గలుగును గాన అట్టిసురతరస మనుభవించు స్త్రీ పురుషులకే యది యిట్టిదని నిర్ణయింపఁగలుగుననిభావము. రతిపారవశ్యమునఁ గన్ను లరమోడ్చి తెలివితో మనంబున సురతంపుచవి ననుభవించుటయే కామపురుషార్థము సిద్ధించుట యని భావము. ఇట్టి సురతరసము ననుభవించనియెడల

కామపురుషార్థ మొడఁగూడినది కానేర దని యాశయము.

తే. కన్ను లరమోడ్చి విహరించుచున్న వారి

సురతభోగంబు తెలివితోఁ ౧ బరఁగెనేని

రమ్య మగునిది కామనిర్వహణ మనుచు

నాయికానాయకులకు నిర్ణయము గాదె.

26

తా. మరుకేలిపారవశ్యమునఁ జొక్కి కన్ను లరమోడ్చి యువయువతీజనులే సురతంపురసమును తెలివితో తమమనంబుల ననుభవించునో అదియే కామపురుషార్థముయొక్క సిద్ధి యని తద్రసజ్ఞులైన స్త్రీ పురుషులచే పరస్పరము నిశ్చయింపఁబడి యున్నది.

అవ. సురతకాలావధిని జెప్పించుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఇద మనుచిత మక్రమ శ్చ పుంసాం

యదిహ జరాస్వసి మాన్యథా వికారాః |

యదపి చ న కృతం నితమ్పిసీనాం

స్తవపతనావధి జీవితం రతం వా ||

27

టీ. ఇహ=ఇందు-ఈలోకముం దనుట, పుంసాం=పురుషులకు, జరాసు ఆపి=వార్ధకదశలయందును-ముసలితనమునం దనుట, మాన్యథాః=మన్యఘనసంబంధించిన-మన్యభక్తకృతము లైన, వికారాః=వికారములు-సురతవ్యాసంగము లనుట (కృతాః=చేయఁబడినవి అని శేషము), (ఇతి) యత్=అని యేదియో, నితమ్పిసీనాం=స్త్రీలకును, స్తన...వధి-స్తన=గుబ్బలయొక్క, పతన=పడుట-సోలుట, అవధి=మేరగా-కడపలగాఁ గల-చన్నుఁగవ బిగివీడునంతవఱకుమాత్ర ముండునట్టి యనుట, జీవితంవా=బ్రతుకుగాని, రతంవా=సురతముగాని, నకృతం=చేయఁబడన, (ఇతి) యదపి=అనునది యేదియో, ఇదం=ఇది-అనఁగా మగవారలకు ముదిమి గలిగినప్పుడు పైతము వలపుచిన్నెలు కలిగించుటయు, నాఁడువారిని గుబ్బలబిగి వీడకుండునంత వఱకే బ్రతికియుండునట్లు గాని రతి సలుపునట్లుగాని చేయకపోవుటయు ననెడి యీగెండును, అనుచితం = తగనిది, అక్రమశ్చ = క్రమమునుగానిది-మర్యాదమీతిన దనుట. మగవారికి యావనమునఁ గామవికారములు కలుగుటయే సార్థకముగాన ముదిమియందుఁ గలుగుట నిరర్థకమే యగుటంజేసి యవి అనుచితములు అక్రమములును అగును. స్త్రీలకుఁ జన్నుంగవ బిగి గలిగి మరులుకొలుపుచుండు వయసువఱకే బ్రతికియుండుటయు రతసలుపుటయు సార్థకము గాని * గుబ్బలు సోలి యెమ్మిదొఱగిన ముదిమిని బ్రతికియుండుటగాని రతి సలుపుటగాని అనుచితములును అక్రమములును అగునని భావము. స్త్రీపురుషులకు యావనమందు సేయు సురత మేరమ డీయ మని భావము.

* 'పంచపంచాశదవధిపరతో వృద్ధతామేతి నారీ' అని కామకాస్త్రవచనము చొప్పున వృద్ధలు సంభోగమునకు అనర్హు లగుటచేతను, 'త్యజే దన్త్యకులోహృతాః వృద్ధస్త్రీం కన్యకాం త్యజేత్' అని వృద్ధస్త్రీని నిషేధించుటచేతను, 'ఆలింగనం లమ్బపయోధరాణాం స్త్రీణాంచ గుఃఖం త్రయమేవ భూమా' అని చన్నులు సోలిన స్త్రీలోడిసంభోగము గుఃఖరూప మగుటచేతను, స్త్రీలకు స్తవపతనపర్యంత మైనజీవితమును రతమునే యనుచితమును క్రమము నని యెఱుంగునది. మాఘుఁడును 'అను మలిజరతాః ప్రకామ గుర్వీ రలఘువిలమ్బిపయోధరోపరుద్ధాః | సతత మసు మతా మగమ్యూపాః పరిణతదిక్కురికాస్తటిర్భిగ్ధి' అని చెప్పఁబడుట యను సంధించుకొనునది.

చ. ఇది యుచితంబుగానిపని ర యిమ్మహిలో మగవారికెంతయు
మదనసుఖాభిలాషములు ర మానకయున్ని జరాధరంబునం
గొదమమిటారిముద్దుచనురగుబ్బలు జాతినవెన్న బోంట్లకు
మదనసుఖంబు జీవితము ర మాన్పఁడు తామరచూలి జాణయే. 27

తా. మగవారికి ముదిసినపిదప పైతము కామవికారములు కలిగించుటయు,
స్త్రీలకు గుబ్బపాలిండ్లవిగి వీడినపిదపఁ గూడ బ్రతికియుండునట్లును రతిసలుపునట్లు
ను గావించుటయు నను నీరెండును సృష్టికర్తకు మిక్కిలి యనుచితములును ఆక్ర
మములు నగును.

అవ. సురతంపుసాంపు గోరినయెడల యశావన మత్యంతావశ్య
క మని మూఁడుశ్లోకములచే వర్ణించుచున్నాఁడు. అందును మొదట
రాజసేవాపరత్వమునఁ జిరకాల మిల్లాలిని బాసి దేశాంతరమునం దు
న్న కోడెగాండ్రపలుకులఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రాజం స్తృష్టామ్బురాశే ర్మహి జగతి గతః కశ్చిదేవావసానం
కోవాణోఽర్థైః ప్రభూతైః స్వవపుషి గళితే యశావనే సానురాగే
గచ్ఛామః సద్ధృ యావద్వికసితనయనేస్తవరాలోకినీనా
మాక్రమ్యాక్రమ్యరూపంఝటితినజరయా లుప్యతేప్రేయసీనామ్.

టీ. రాజః=రాజా, జగతి=ఈలోకమునందు, కశ్చిత్ ఏవ=ఎవ్వఁడును, తృ
ష్టామ్బురాశే=పేరాస యనెడు సముద్రముయొక్క-తృష్ట గొలఁదియిడరాని దగుట
చే అంబురాశిగా నిరూపితమైనది, పారం=గట్టును, నగతోహి=పొందఁడుగదా-
తృష్టాసముద్రమున మునింగినవాఁడేకాని దానిదరి చేరినవాఁడు లేనే లేడనుట, స్వ
వపుషి=తనశరీరమునందు, స+అనురాగే=అనురాగముతోఁగూడిన-వలపుఁ బుట్టిం
చునట్టి యనుట, యశావనే=ప్రాయము, గళితేసలి=జాతినదగుచుండఁగా, ప్రభూ
తైః=మిక్కిలియైన, అర్థైః=ద్రవ్యములచేత, అర్థః=ప్రయోజనము, కోవా=ఏమి, ఆ
శయో మితిలేనిది. దానిని యావనమందు తృప్తిపఱుచుటయే మిగులసుకరము. యా
వనముతీతనపిదప దానిని తృప్తిపఱుచుటకు శక్తియుండనేరదు. ఆశయో ఎంతవయ
స్సు చెల్లినను విడువదు. కావున శక్తియుక్త మైన యావనముననే దానిని తృప్తి
పఱుపఁదగునుగాని యావనముతీతనవెనుక ఎంతద్రవ్య ముండినను అట్లు తృప్తిపఱు
పశక్యమగునా యని యర్థము. రాజా! నీ వెంతద్రవ్యము లవ్వారిగానిచ్చినను, యా
వన ముండునపుడే వానినిగొని స్త్రీ సంభోగాదిరూపమైన తృప్తిను దృప్తిపఱుపఁ

గూడునుగాని అది లేనిపిదప నన్నియు వ్యర్థ మేయగు ననిభావము. కాఁబట్టి, విక... కినినాం=వికసిత=వికసించిన, నయన+ ఇంద్రియ=నల్ల గలువలవంటి కన్నులచేత, ఆలోకినినాం=చూచునట్టి-కన్నులు నల్ల గలువల వెదచల్లఁగా నీటుగులుక చూడ్కులు నిగుడ్చునట్టి యనుట ('వికసితముదేనీవరాలోకినినాం' అనుపాతమున వికసించిన తెల్ల గలువల నల్ల గలువలవంటికన్నులు గలవారైన యని యర్థము.) (ప్రేయసీనాం=ప్రియురాండ్రయొక్క, రూపం=పరువంపుఁ జక్కఁదనము, జరయా=ముదిమిచే, ఆక్రమ్య ఆక్రమ్య=మిక్కిలి యాక్రమింపఁబడి, యుటిలి=తటాలున-అతిత్వరలో ననుట, నలుప్యతే యావత్=ఎంతవఱకు మాపఁబడదో, (తావత్=అంతలోఁగా), సద్యః=మాయొంటికి, గచ్ఛామః=పోయెదము- మౌప్రియురాండ్ర పరువంపుఁజేలువు మాసి ముసలితనము రాకమునుపే మేము పోయి వారితో నిష్టసుఖము లనుభవింపఁదగును. లేనియెడ మాకు ముదిమివచ్చి యశక్తులమై యాశాత్మప్తికి అనర్హులమగుదుము. వారును, ముదిమివచ్చుచేతను వృద్ధస్త్రీ సంభోగము నిషిద్ధముగావునను, నిరర్థకలే యగుదురు. ఇచట 'నయనేనీవరాలోకినినాం' అనుటచే చూడ్కులకు నల్ల గలువల సాటియు దానిచే యావనమును ప్రియురాండ్రయందు గమ్యములు.

శా. ఆశాసాగరపార మేరికిని శరక్యం జానె చేరంగ భో

గాశాయుక్తము జవ్వనంబు గళితంబై నన్ ధనం బేల ధా

త్రీశా యింటికిఁ బోదుమే ప్రియవధూశృంగారోల్లసద్రూపరే

ఖాశోభాతిశయంబు దుర్భరజరాక్రంతంబు గా కుండఁగన్. 28

తా. రాజా! ఆశ సముద్రమువలె మేరలేనిది. కాన నట్టిదానిని దరించినవాఁడెవ్వఁడును లేడనుట తెలిసినవిషయమేగదా. అట్టిదానిని వలఁపు గొలుపునట్టి యౌవనమునందే చేస్తే సంతవఱకు తృప్తిపఱుపఁదగును. దేహమున యౌవనము జాతి వలపుడిగిన పిదప సంతద్రవ్య ముండిననేమి? దానిని తృప్తిసేయఁగూడునా? కావున నల్ల గలువచాయల వెదచల్లనట్టి నిడువారుఁజూడ్కులు నిగుడ్చు ప్రియురాండ్ర యెల జవ్వనంపుసాంపు ముదిమిచే మాయకమునుపే మామాయొడ్లకుఁ బోయి వారితో నిష్టసుఖము లనుభవించెదము.

అవ, ఇఁక యౌవనము అనర్థమునకు మూలమనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రాగస్యాగార మేకం సరకశతమహాదుఃఖనంప్రాప్తిహేతుః ।

గోహ సోత్పత్తిబీజం జలధరపటలం జ్ఞానతారాధిపన్య ।

కస్తర్ప సైక్మికమిత్రం ప్రకటితవివిధస్పష్టదోషప్రబన్ధం ।

లోకేఽస్మిన్నహ్యనర్థప్రజకులభవనం యౌవనా దన్య దస్తి॥ 29

టీ. రాగస్య=అసురాగమునకు, ఏకం=ముఖ్యమైన, అగారం=గృహము, సరక...హేతుః=సరకశత=సరకపరంపరలయందలి, మహాదుఃఖ- (తీవ్రయాతనాది రూప

మైన) మహాదుఃఖములయొక్క, సంప్రాప్తి=పొందుటకు, హేతు=సాధనమైనది-సంభోగింపఁదగని వారితో సంభోగించుట మొదలైన దుష్కర్మములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటచే నరకదుఃఖావహ మైనదనుట, మోహస్య=(మతొక స్త్రీయందలి) ఆస్తియొక్క, ఉత్పత్తిబీజం=పుట్టుకకువిత్తు-జన్మకారణమైనదనుట, జ్ఞానతారాధిపస్య-జ్ఞాన=ప్రబోధము నెడి-తత్త్వజ్ఞానము నెడు, తారాధిపస్య=చంద్రునికి, జలధరపటలం=మేఘసమూహము - మబ్బులెట్లు గ్రమ్మి చంద్రునిప్రకాశమును మఱుఁగుపఱుచునో యట్లే యిదియు జ్ఞానమును బ్రకాశింపనట్లు చేయుననుట, కస్తూర్వస్య=మన్మథునికి, ఏకమిత్రం=ముఖ్యుడైన చెలికాఁడు-మన్మథుని ఉద్దేశింపఁజేయునదనుట, ప్రక... బద్ధం-ప్రకటిత=ప్రకటింపఁబడిన, వివిధ=నా నావిధములుగలదియు, స్పష్ట=ప్రకాశమైనదియునగు, దోషప్రబద్ధం=పాతకసంబంధముగలదియు, 'యావన మగును గావున' అని శేషము, అస్మిక్=ఈ, లోకే=లోకమునందు, అనర్థ...భవనం-అనర్థ=అనర్థములయొక్క, వ్రజ=సమూహమునకు, కులభవనం=పుట్టినిల్లు అగునది ('కుసుమవనం' అనుపాతమున పూఁదోట-యనఁగా అనర్థములెల్ల మిక్కిలి తలనూపునట్టి స్థానము అనియర్థము), యావనాత్=యావనముకంటె, అన్యత్=మతొకటి, నాస్తిహి=లేదుగదా. యావనమే అత్యంతానర్థమాలమని భావము. ఇదియే 'యావనం భవనమ్పత్తిః ప్రభుత్వ మవివేకతా । ఏకైకమ ప్యనర్థాయ కిము యత్రచతుష్టయమ్' అని చెప్పఁబడినది.

చ. రతిపతిచేతివాలు ఘనరంగనివాసము నీతివైరి దు

ర్గతిశతదుఃఖమోహజనికారణ ముజ్జ్వలబోధతారకా

పతినిబిడాభిబృందము శుభప్రతిబంధము దోషసంఘసం

గత మగునేగి జవ్వనముకన్న జగంబున వేతె యున్నదే. 29

తా. యావనము అనురాగము కలిగించును. నరకపరంపరలం బారలించి పెను దుఃఖములకుఁ బాలుపఱుచును. పరకాంతలయం దాస్తి పుట్టించును. మబ్బు చంద్రుని గవ్వనట్లు జ్ఞానమును గప్పి దానిని బ్రకాశింపనట్లు చేయును. మదనవికారము రేచును. పలువగల పాతకములఁబ్రకటముగాఁ జేయించును. ఇట్లు అనర్థములను గలిగించునది యావనముకంటె మతొకటి యీలోకమునందు కలుగనే కలుగదు.

అవ. ఇట్టి యావనము కలిగినప్పుడు వికారము నొందనివాఁడెవ్వఁడో యొకఁ డని చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శృంగారద్రుమనీరదే ప్రసృమరక్రీడారసస్రోతసి ।

ప్రద్యున్నప్రియబాన్ధవే చతురవాఙ్మూక్తాఫలోదన్వతి ।

అన్వినేత్రచకోరపార్వణవిధౌ సౌభాగ్యలక్ష్మీనిధౌ ।

ధన్యోకోఽపి న విక్రియాం కలయతే ప్రాప్తే నవే యావనే॥ 30

టీ. శృంగార...నీరదే-శృంగార = శృంగారరసమునెడి, గ్రుమ = చెట్టునకు, నీరదే = మేఘమైనదియు-మేఘము వృక్షమున కెట్లో యట్లే యిదియు శృంగారమునకు, పొటమరించుట, మొలకెత్తుట, చిగుర్చుట, పూచుట యను నవస్థల గలిగించి పోషించున దనుట, ప్రస్ఫుమర...ప్రోతసి-ప్రస్ఫుమర=వ్యాపించుగుణము గల, క్రీడారస = మన్మథకేళీరసమునకు, ప్రోతసి=ప్రవాహమైనది-జలములను ప్రవాహస్థానములగు నదులుమొదలైనవి యెట్లు ఎడతెగక విచ్చలవిడిగా బ్రవహింపఁజేయునో యట్లే యిదియు మన్మథక్రీడారసమును ఎడతెగక ప్రవహింపఁజేయుస్థాన మగునని యర్థము-దానిని ఎడతెగక ప్రవర్తింపఁ జేయున దని భావము. ప్రద్యు...ధవే-ప్రద్యున్న=మన్మథునికి, స్రియబాధవే=ఆప్తబంధువైనదియు-మన్మథోద్రేకము కలిగించునది యనుట, చతుర...దన్వతి-చతుర=నిపుణములైన, వాక్=మాటలనెడి, ముక్తాఫల = ముత్యములకు, ఉదన్వతి = సముద్రమైనదియు - సరససల్లాపములను బుట్టించునది యనుట, తస్వీ...విధా-తస్వీ-విలాసినులయొక్క, నేత్ర=కన్నులనెడి, చకోర = వెన్నెలపులుగులకు, పార్వణవిధా=పున్నమచందరుఁ డైనదియు-చకోరములను బూర్ణచంద్రుఁ డెట్లు ఉల్లసిల్లఁజేయునో యట్లే యిదియు విలాసినుల కన్నులగవల నుల్లసిల్లఁజేయు నని భావము, సౌభాగ్య...నిధా-సౌభాగ్యలక్ష్మీ=సౌందర్యసంపదకు, నిధా=నిధానమైనదియు-మంచి చక్కందనమును గూర్చునది యనుట, అగు, నవే యావనే=నూతనమైన వయస్సు-ఎలప్రాయ మనుట, ప్రాప్తే సతి=కలిగినదగుచుండఁగా, కోఁపి ధన్యః=ఎవఁడో యొకధన్యుఁడు, విక్రీయాం=మన్మథవికారమును, కలయతే=పొందఁడు. ఇట్టివాఁడు మిక్కిలి యరు దని భావము. ఈ గెండుశ్లోకములను ఆలం. నిరవయవరూపకము.

ఉ. మారునికూర్చిచుట్టము సగమంచితకేళిరసహృదంబు శృం
గారమహీజనీరదము కంజముభీజనదృక్చకోరరా
కారజనీశేమండలము క కాంతవచోమణివార్ధి యావనం
భారయఁ జెందుచో వికృతినందనివాఁడె కృతార్థుఁడెమ్మహిన్. 30

తా. ఒకచెట్టునకు మబ్బువలె శృంగారరసమును ఆంకురించి, చిగిర్చి, పుష్పించునట్లు పోషించునదియు, జలమునకుఁ బ్రవాహమువలె మన్మథకేళీరసము నెడతెగక విచ్చలవిడిగా బ్రవర్తింపఁజేయునదియు, అనుంగుచుట్టమువలె మన్మథునికి దోడై యుద్రేకింపఁ జేయునదియు, *సముద్రము ముత్తిముముల నీనునట్లు విన్నాణంపు

* 'కోరితు జీమూత వరాహశఙ్ఖమత్సాహి య క్షర్తవ్యవవేణుజాని । ముక్తాఫలాని ప్రథితాని లోకే తేహంతు శుక్త్యుద్భవమేవ భూరి' వీనుఁగు, చెఱకు, మబ్బు, పంది, సంకుపు, చేప, పాము, ముత్యపుఁజిప్ప, సముద్రము, వెదురు అను వీనిలో బుట్టినముత్యములు లోకమునఁ బ్రసిద్ధము లైనవి. వానిలో ముత్తైపుఁజిప్పను బుట్టునవియే 'మెండు'.

నెఱజూణమాటల నీటుగులుకఁ గలిగించునదియు, పున్నమచందరుఁడు చకోరముల
సుల్ల నీలఁ జేయునట్లు చెలువలకన్నుఁగవల పుల్లనము గలిగించునదియు, నక్కజంపుఁ
జక్కందనపునీరిని గిఱిగొనఁ జేయునదియు, నైనయెలజవ్వనము చలనూపఁగా ధన్యుఁ
డెవఁడో యొక్కఁడు మన్మథవికారము నొందక యుండఁడుగాని యందఱు నట్లుం
డుట యరిది.

అన. యశావనము అనర్థమూలము గాన కామినులను నడలిన
యెడల నది యనర్థములకు మూలమగుటయు మిక్కిలి దొలఁగిపోవును
గదా యని యాశంకించి యాకామినులను విడుచుటయుఁ గష్ట మని
మాఁడుశ్లోకములచే వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *సంసారేఽస్మి న్నసారే కున్యపతిభవనద్వారసేవాకళఙ్కరమ్ |

న్యాసజ్వలస్తదైర్యం కథ మమలభియో మానసం సంవిదధ్యుః |
యద్యేతాః ప్రోద్యదిన్దుష్కృతిసిచయభృతోన స్యు ర్మోఽజనేత్రా
ప్రేభృత్కలాపాః స్తనభరవిసమస్మధ్యభాజస్తరుణ్యాః || 31

టీ. అమలభియః=నిర్మలమతులు-మహాత్ములనుట, ప్రోద్య...భృతః-ప్రోద్యత్
=ఉదయించుచున్న, ఇన్దు = చంద్రునియొక్క, ద్యుతిః=కాంతి వంటికాంతి గల,
సిచయః=చీరలను, భృతః=ధరించువారును- ఉదయించుచున్న చంద్రునికాంతితోఁ
బోల్పుటచే నీట చీరలు మాంజివర్ణము (అనఁగా ఎఱుపుమించిన పసుపువన్నె)గల
విగాఁ చెలియునది-ఆట్టిచీరలను దాల్చినవారు ననుట, ఆమ్భోజనేత్రా=తామరలవం
టికన్నులు గలవారును-తామరతేకులవలె నిడుదలై నకన్నులు గలవారనుట, ప్రేభృత్
...కలాపాః-ప్రేభృత్=కదలుచున్న-మ్రోగు, కాంక్షి=ఁజిటిపేట మొలనూలును,
కలాపాః=ఇరువదియైదు పేటలయొడ్డాణమును గలవారును- లేక ఆట్టి మొలనూలును
దక్కినపరాదిభూషణములును గలవారనుట, స్తన...భాజః-స్తనభర=గుబ్బలబరువు
చేత, వినమత్=వంగుచున్న, మధ్యః=నడుములను, భాజ=పొందినవారును ('మధ్య

* ఈ శ్లోకమునకు.

సంసారేఽస్మిన్...కున్యపతిభవనద్వారసేవావలమ్య |

న్యాసజ్వలస్తదైర్యం...మానసం సన్నిదధ్యుః ||

అనుపాతమున, కున్యప...దైర్యం=దుష్టరాజుల మోసలకడ కొలువును గైకొనుట
యందలి యాసక్తిచే మిక్కిలి నశించినదైర్యము గల, మానసం=మనస్సును, కథం=
ఎట్లు, సన్నిదధ్యుః=సమాహితము గావించుకొందురు-అనఁగా తేర్చుకొందురనియర్థము
తక్కినవానికిర్థము సమము. ఇట్టిజవరాండ్రు లేనిచో నట్టికొలుపు వలన దిటపుమాలిన
మనస్సును దేర్చుకొనలేరని భావము-ఆట్టికొలుపు మనస్సు తెంపును చూలించియు నిట్టి
జవరాండ్రు ఉండుటంబట్టి వారిమనస్సునకు దిటపు కలుగునని యాశయము.

భాగాః' అనుపాఠమున నడుమ నెడి భాగము గలవారని యర్థము), బలితంపు గుబ్బు చన్నులును సన్ననినడుమును గలవారననుట-ఇది సౌందర్యాతిశయనూచకము, అను, ఏతాః=ఈ-ప్రసిద్ధులైనయనుట, తరుణ్యః=జవరాండ్రు, నమ్యః యది=లేకపోయిరేని, అమలధియః=నిర్మలమతులగువారు-మహాత్ములనుట, అసారే=సారములేని, అస్మిక్=ఈ, సంసారే=(దారపుత్రాది పోషణవ్యాసంగరూపమైన) సంసారమునందు, కున్య పతి=దుష్టరాజులయొక్క, భవనద్వార=యింటిమోసలయొక్క, సేవా=కొలుచుట యనెడి, కళిబ్ధుః=అపవాదమునందు-నెఱిసునందనుట, వ్యాసజ్ఞః=మిక్కిలి యాసక్తి చేత, వ్యస్తః=చెడిన, ధైర్యం=ధీరత్వము గలదానినిగా, మానసం=మనస్సును, కథం=ఎట్లు, సంవిదధ్యుః=చేయుదురు - ఎట్లును చేమా సేరరనుట-మహాత్ము లీసంసారము నిస్సారమని తెలిసియు నిందలిజవరాండ్రు కులుకు బెళుకులకు లోనై, ధైర్యముదూలి, తమ నిర్మలమనస్సులను కుచ్చితంపురాచనగళుల మోసలకడ కొలువు గొలువ నియ్య కొనునట్టి కళంకము గలవానినిగా జేసికొని రనియు నీజవరాండ్రు లేకుండిరేని ఈ నిస్సారమగు సంసారమునకై యింతటి కుచ్చితంపు బ్రదుకునకుఁ జాలువడరనియు భావము. ఇట్టి విశిష్టతరుణు లుండుటవలననే మహాత్ములుపైత మిట్టివా రైరనియు కాన తరుణుల పరిహరించుట కష్టమనియు నాశయము. ఉత్తరవాక్యార్థము పూర్వ వాక్యార్థమును సమర్థించుపేతు వగుటచే కావ్యలింగ మలంకారము.

చ. జలజవిలోచనంబులును १ సన్నపుఁజందుర కావించీరలుం
గులుకుమెఱుంగుజన్నులును १ గొంచెపుఁగన్నులు రత్నకింకిణీ
కలరశనాగుణంబులును १ గల్గినకాంతలు గల్గరేని గా
సిలి మతిమంతు లేటికి వ్రసెంతురు రాజగృహంగణంబులన్. 31

తా. అప్పు డిదియించుచున్న చందరునికొంతివంటివన్నె గల వలువ చెలువుగాఁ గట్టి, తామరతీకులవలె వాలుకన్నుంగవ చెన్నుమాప, మొలనూలిగ జ్జెలు గల్లు గల్లని మొరయ, బలితంపుగుబ్బులవేగున లేఁగఁగిండ్లలాడ, బెడఁగారు లే జవరాండ్రు లేనిచో, నిర్మలాత్ములైనవారు నిస్సారమైన యీవట్టిసంసారమునకై దుష్టరాజులమొగ సాలకడఁ గొలువుకొలుచునట్టి కుచ్చితంపుబ్రదుకుచే మనస్సు తెంపుమాలినవారు గాకుండుదురు.

శ్లో॥ సిద్ధాధ్యాసితకన్దరే హరవృషస్కన్ధావరుగ్గద్రుమే।
గజ్జాధాతశిలాతలే హిమవతః స్థానే స్థితే శ్రేయసి।
కః కుర్యీత శిరఃప్రణామమలినం మానం మనస్వీ జనో।
యద్విత్రస్తకురజ్జశాబనయనా న స్యుః స్మరాన్త్రం స్త్రియః॥32
టీ. విత్రస్త...నయనాః-విత్రస్త=మిక్కిలి బెడదిన, కురజ్జశాబ=లేడిపిల్లవంటి, నయనాః=కన్నులుగలవారును-దీనిచే 'చకితమృగదృగాధే' అను పద్మినీజాతి నూ

చితము, కావుననే, స్మరాస్త్రం=మన్మథుని బాణమును- మహావీరుడైన మన్మథుని
కి జగముల నెల్ల గెల్పుసాధన మైనబాణమగువారనుట, అగు, స్త్రీయః=స్త్రీలు,
యత్ సన్మ్యః=లేకపోయిరేని, సిద్ధా...కన్తరే-సిద్ధ=యోగులచేత, అధ్యాసిత=అధిష్ఠిం
పఁబడిన-యోగులుండునట్టి యనుట, కన్తరే=గుహలుగలదియు, దీనిచే తపస్సిద్ధి గలి
గించున దని సూచితము, హర...ద్రుమే-హర= శివునియొక్క-హిమవత్సర్వత శిఖర
మగుకైలాసమున శివుఁడుగాఁపుండునుగాన నచటనేయెపుడు సన్నిహితుఁడై యుం
డునట్టి శివునియొక్క యనుట, వృష=(వాహనమైన) యెద్దుయొక్క-నందియొక్క
యనుట, స్పృశ్=మూఁపురముచే, అవరుగ్ల=విలువఁబడిన, ద్రుమః=చెట్లుగలదియు-
నంది వర్తించుటను జెప్పటచే దాని నెక్కు శివుఁడును దగ్గఱనే యుండుట సూచిత
మగుచున్నదిగాన నట్టి శివసన్నిధానముచే నఖిలశ్రేయఃప్రద మైన దని భావము, గ
క్ష్టా...తలే-గక్ష్టా=గంగచేత, ధౌత=కడుగఁబడిన, శిలాతల=తాళిపట్టులుగలదియు-
దీనిచే నతిపవిత్రమైనదని సూచితము, కాఁబట్టియే, శ్రేయసి-శ్రేష్ఠమైనదియు-లేక,
శ్రేయస్కుర మైనదియునగు, హిమవతః=మంచుకొండయొక్క, స్థానే=ప్రదేశము,
స్థితే (సతి) ఉండఁగా, కః మనస్వీ=ఏబుద్ధిమంతుఁడు, మానం=తనమానము, శిర...
మలినం-శిరః ప్రణామ=తలవంచి నమస్కరించుటచే, మలినం=చెడినదిగా-దుష్టరా
జులపాదములకుఁ దలవంచి నమస్కారము సేయుటచే కళంకిత మైనదిగా ('శిరఃప్ర
ణామమలినం మ్లానం' అను పాఠమున, శిరః=తనతలను, ప్రణామ మలినం=నమస్కా
రముచే కళంకిత మైనదిగా-అనఁగా దుష్టరాజులపాదములకు వందనముసేయుటచే దూ
షితమై, కావుననే, మ్లానం=వాడినదిగా-ఉత్కర్షణ లేనిదిగా) కుర్వీత=చేయును-
ఎవఁడును జేయఁడనియర్థము. కామునితాపులవలె మరులుకొలుపు జవరాండ్రు లేని
చో మతిమంతులు పుణ్యవంతమైన హిమవంతమున వసించి తపంబుసేసి కడలేతిన
వారగుదురుగాని, రాజులకుఁ దలవంచికొని కొలిచి బ్రతుకునంత మానమును జెలు
పుకొనువారు గారని భావము. ఆమోఘమన్మథాస్త్రములవలె నున్న స్త్రీలను బరిహ
రించుట కష్టము గాన వారినిబట్టియే మనస్సు లగువారికిని ఇట్టిప్రణామాదిమరవస్థా
ప్రాప్తి యని యాశయము.

శా. గంగాధాతశిలాతలంబు హరగోగ్గంధప్రదేశాహతో

త్తుంగత్పూజము సిద్ధసేవితగుహాస్తోమంబు శీతాచలో

త్సంగం బుండఁగ నెవ్వఁడోపు నృపపాదంబుల్ దలం దాల్చు సా
రంగీశాబవిలోచనల్ మనసిజాస్త్రంబుల్ నతుల్ లేనిచోన్. 32

తా. బెదిరిన కొదమలేడివంటి బెళుకుగన్నులఁ జెన్నారుచుఁ గాముని తూ
పులవలె మరులుకొలుపు చెలువలంబట్టియే బుద్ధిమంతు లగువారునైతము రాజుల
కుఁ దలవంచి కొలువుసేసి దమమానముఁ దూలపుచ్చుకొను చున్నారని యట్టికా

వినులు లేనిచో (సిద్ధులచేఁ దద్దయు నొప్పుగుహల కలిమిని) దపస్సిద్ధి కలిగించునదై,
(నంది తనలోని ప్రాకుల నందండ లీలమై విలుచుటవలనఁ జెలియండగు శివసన్నిధి
చే) నతిశ్రేయస్కరంబై, (గంగాజలంబులఁ దడిసిన శిలాతలంబులవలన) అతిపవిత్ర
మై యొప్పుమంచుకొండ నొకయొడనుండి కడతేఱఁ జూతురు గాని యట్లు తలవంచి
కొలిచి మానము చెఱుపుకొనరు.

శ్లో॥ *సంసార తప పర్యంతపదవీ న దవీయసీ!

అస్తరా దుస్తరా నన్య్యుర్యది తే మదిరేక్షణాః॥

౩౩

టీ. సంసార=ఓసంసారమా, తే=నీయొక్క, అస్తరా=నడుమ-సముద్రము
వంటిననడుమ ననుట, దుస్తరాః=తరింపశక్యముకానివారై -మహానగులవలె నతిక్ర
మించి ధోవఁదరము కానివారై, మదిరేక్షణాః=స్త్రీలు, నన్య్యుర్యది=లేకపోయిరేని,
తప=నీయొక్క, పర్యంతపదవీ=పొలిమేర, దవీయసీ=మఱితదూరమైనది, న=కాదు.
అనఁగాస్త్రీలునడుమనుండుటచేఁ గలిగినదూరముకంటె మఱితతక్కువదూరమున నే
నీవివరయెల్ల యుండుననుట. సంసారము దరిచేరుటకు స్త్రీలు అడ్డుపాటు అగుదురు-
కాన వారిని పరిత్యజించుటచేతనే శ్రేయము కలుగుననిభావము. అలంకారవ్యలింగము.
తే. అమితసంసార నీదుపర్యంతపదవి

గతి దలంప దవీయసి గాదునూవె

యర్థి కీలోనఁ గడవంగ నలవిగాని

ఖంజరీటాయతాక్షులు గలుగరేని.

౩౪

తా. ఓసంసారమా! నీపొలిమేరను జేరవలయునన్న నడుమ జవరాండ్రు
దాఁటఁగూడరాని వారై యున్నారు. వారు లేనియెడల నీయెల్ల యిప్పుడుతోచు
నంత దవ్యగా నుండను. మఱిత దాపుగానే యుండి యుండును.

* ఈశ్లోకమునకు.

‘సంసారోదధినిస్తారపదవీ న దవీయసీ!

అస్తరా దుస్తరా నన్య్యుర్యది రే మదిరేక్షణాః॥

అనిపాఠాంతరము. రే=ఓరీ-ఓజనుండా యనుట, ‘అస్తరా దుస్తరా మదిరేక్షణా న
న్య్యుర్యది=నడుమ (అనఁగా సంసారసముద్రమునడుమ) గడవరాని వారగు స్త్రీలు
లేకుండిరేని ‘సంసార + ఉదధి నిస్తారపదవీ=సంసార మనెడిసముద్రమును దాటు
మార్గము, దవీయసీ న=మఱితదూరముకాదు-సమీపమునందే యుండుననుట. స్త్రీలం
బట్టియే సంసారము తరింపరాని దై నదని రెండుపాఠములయందును భావముసమానము.

అవ. ఇట్లు స్త్రీలయం దనురక్తికై సంభోగమును వర్ణించి యిపుడు బుద్ధిమంతులకేని స్త్రీలను పరిహరించుట కష్టమగుటచే నందఱు వారియం దాసక్తులే యగుదురు. అట్టి సంసారులకు శ్రేయస్సు కలుగుట యెట్లు? అని యాశంకించి యా స్త్రీలను అనురక్తిచేగలసి యున్నవారికి నిహలోకఫలమును, విరక్తిచే వదలినవారికి బరలోకఫలమును గలుగునని తలచి దానిని నిరూపించుటకై యనురక్తి విరక్తి యనురెండుపక్షములను నీవింశతి ముగియువఱకు వర్ణించుచున్నాడు.

శ్లో॥ * దిశ వనహరిణేభ్యో వంశకాణ్డచ్చవీనాం

కబళ ముపలకోటిచ్చిన్నమూలం కుశానామ్ ।

శుకయువతికపోలాపాణ్డతామ్బూలవల్లీ

దళ మరుణనఖాగైః పాటితం నా వధూభ్యః॥

34

టీ. (హేజన=ఓయీ! అని అధ్యాహార్యము), వనహరిణేభ్యః=పుష్కారణ్యమందలి యాడుజింకలకు-అచ్చటఁ దపస్సుచేయుటవలన వెఱపులేక లేళ్లు దాపునకు రాఁగా వానికని భావము, వంశకాణ్డచ్చవీనాం=వెదురుమోసులయొక్కకాంతి గలవి యగు, కుశానాం = దర్భలయొక్క, ఉపల... మూలం-ఉపలకోటి=తాలిమొనచేత, ఛిన్న=త్రెవ్వఁబడిన, మూలం=మొదళ్లుగల-పుష్కారణ్యములందు కొడవలి మొదలగు సాధనములు గలుగవు గాన కఱకుకొనలు గలతాలు సాధనముగాఁ జెప్పఁబడినవని తెలియునది, కబళం = గ్రాసమునైనను-కఱకుతాల కొనలచే ద్రుంపఁబడినవై వెదురు మొలకలవలె నొప్పు దర్భలయొక్క గ్రాసమునుగాని యనుట, వా=లేక, వధూభ్యః=స్త్రీలకు, అరుణనఖ అగైః=ఎఱ్ఱనిగోళ్ల కొనలచేత, పాటితం=చీల్చఁబడిన, శుక...దళం-శుకయువతి=చిలుకపెంటియొక్క, కపోల=చెక్కిలివలె, ఆపాణ్డ=కొంచెము తెలుపుమించిన పసిమివన్నె గల, తామ్బూలవల్లీదళం=తములపాకునుగాని, ('శకయువతి' అనుపాఠమున, శకయువతికపోల=శకదేశపుతరుణులయొక్క చెక్కులవలె, ఆపాణ్డు=అంతటఁ దెల్లగానున్న, తామ్బూలవల్లీదళం=తములపాకునుగాని, అని యర్థము), దిశ=ఇమ్ము-ఇచట, నడవులందు లేళ్లకు గఱికపోచలు ద్రుంచి యిమ్మునుటచే తపస్సు నాచరించుటయు, జవరాండ్రు బాగా లిమ్ము

* 34-వ శ్లోకములొలుత 'ఇతి సంభోగవర్ణనమ్. అథపక్షద్వయనిరూపణమ్' అని యవతారిక దాక్షిణాత్యకోశములందుఁ గానిపించెడిది. 33-వ శ్లోకముతో సంభోగవర్ణనము ముగియఁగా 34-వది మొదలుకొని 40-యవది వఱకుఁ గల యేడు శ్లోకములచే పక్షద్వయమును (అనఁగా అనురక్తి విరక్తి యనుపక్షముల రెంటిని) నిరూపించునట్లు ప్రతిష్ఠాచూపట్టుచున్నది.

నుటచే సంసారము సలుపుటయు నూచితములు. విరక్తితో తపంతైన జలుపును. అనురక్తితో సంసారమునైన జేయు మనుట. విరక్తియందు తపస్సును ననురక్తి యందు సంసారమును అనుగెంటే పరమసౌఖ్యప్రదములు కాని తక్కినవి కావని భావము. ఇట్లే మీఁదనెల్ల నూహించుకొనునది. గోళ్లు ఎఱ్ఱనివిగా నుండుట మహా భాగ్యలక్షణమనుటచే సుభిత్వమును నలుపుటకై యది యిట్ల 'అరుణసఖాగ్రైః' అని చెప్పబడియె. ఇందులకు 'పాణీ పాదతలేరక్తే నేత్రాస్తశ్చ నఖస్తథా! తాలు జిహ్వధరోష్ఠంచ సప్తరక్తః సుభీధవేత్' అను సామద్రుకశ్లోకము ప్రమాణము.

చ. శిలమైన మూలముల్ చిదిమి ర చెన్నుగ వేణుకరీర కాంతిచే

లలితము లైనదర్శకబ్రళంబులు లేళ్లకు నిమ్ము కానలోఁ

గలితశ కాంగనావిపులగఁడసుపాండురనాగవల్లికా

దళముల గోళ్లఁ ద్రుంచి వనితాతతికైన నొసంగు మిమ్ములన్. ౩4

తా. ఓయీ! పుణ్యార్ణవములందు బెదరు లేనిదై దాపునకు వచ్చెడి యాడు జింకలకు వెనుదెసెనులవలెమిసిమిగల గజ్జికపోచలను గజకుతాశ్చ కొనలచే గోసి మేతపెట్టుము. (విరక్తి కలవాడవేని నడవికిఁ బోయి తపంబుసేయునుట). లేదా, జవరాండ్రకు, ఆడుచిలుకలచెక్కిగులవలె నిందుకు తెలుపురొసిన పసిమిమన్నె గల తిములపాపలను నెఱ్ఱిగోటిమునలచే జీల్చి యిమ్ము. (అనురక్తి గలవాడవేని నిండ్ల యందు చెలువలతో సంసారము సలుపు మనుట).

శ్లో॥ *అసారాఃసన్వేతే విరతివిరసా నాథ విషయా

జగుష్యంతాం యద్వా నను సకలదోషాస్పద మితి ।

* పక్షద్వయనిరూపకమైన శ్లోకసప్తకములోని యీ 'అసారాఃసన్వేతే' అను శ్లోకమునకు 'అసారాః సన్వేతే విరతి విరసాః పాపవిషయాః జగుష్యంతాం యద్వా నను సకలదోషాస్పద మితి' అను పాఠాంతరము గ్రహించి యీ పూర్వార్థమునకు 'పాపములైన విషయములెల్ల నసారములనికాని, విరతివిరసములనికాని, సకలదోషాస్పదమనికాని యేవగింపఁబడునుగాక' అని 'జగుష్యంతామ్' అనునొకక్రియను బట్టి విమక్తిపరముగా నర్థముసేసి యుత్తరార్థమునకు అనురక్తిపరముగా నర్థము చెప్పి యిది పక్షద్వయనిరూపకముగా సమర్థింపఁబడినది. అయినను ఉత్తరార్థము నందు మూడవ పాదమున 'పుడమిలో పరహితముకంటె సెక్కుడుపుణ్యము లేను' అనియు, నాలవపాదమున 'సంసారములో స్త్రీకి మించిన రమ్యవస్తువు లేను' అనియు నున్నవి. ఇందు మొదటిది యేపక్షములోను జేరని సామాన్యవిషయము. రెండవది మాత్ర మనురక్తిలోఁ జేరినది. ఈరెండును పరస్పరసంబద్ధములుకాక వేరువేరు నిబద్ధములైనవి. కాన యీరెంటిని గలిపి యనురక్తిపరముగాఁ జేయుట కల్పనా గౌరవమేకాని కవిహృదయము కానేరదు. పూర్వార్థ మెల్ల విరక్తిపరమైనట్లు ఉత్త

తథాప్యేత ద్భూమా నహి పరహితా త్పుణ్య మధికం

స చాస్మిక్ సంసారే కువలయదృశో రమ్య మపరమ్॥ 35

టీ. ఏతే=ఈ-ప్రసిద్ధములైన, విషయాః=శబ్దాదివిషయములు-లేక, హేరచంద నారులు, అసారాః=అశ్రిరములుగా-లేక, నిస్సారములుగాఁగాని, అథవా=లేక, విరతివిరసాః=పరిణామనయమున అనర్థములుగాఁగాని, సంతో=ఉండుఁ గాక, యద్వా=లేక, సకల...స్వదమితి = రాగద్వేషమోహోదిసకలదోషములకుఁ బట్టయిన దనిగాని, జుగుప్స్యంతాం=ఏవగింపఁబడును గాక-వెగటుతోవిడువఁబడునుగాక యను ట. అట్లు విడుచుటచే, 'స్వయం త్వక్తా హ్యేతే శమసుఖ మనంతం విదధతే' అన్నట్లు పరమసుఖము లభించును. తథాపి=అయినను-విషయములు నిస్సారములు గాను విరతివిరసములుగాను నుండినను దోషాస్వదములుగా ఏవగింపఁదగినవై నను అనుట, రెండువిషయములుమాత్ర మట్టివి గావనుచున్నాఁడు. అవి యేవన, ఏతత్= ఈ, భూమా=భూమియందు, పరహితాత్=ఇతరులకుఁ జేయుహితముకంటె, అధికం =ఎక్కుడైన, పుణ్యం=సుకృతము, నహి=లేదుగదా- 'శ్లోకార్థేన ప్రవక్ష్యామి యను క్తం గ్రంథకోటిభిః। పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపిడనమ్' అనుటచే పర హితమే ఆత్మ్యంతపుణ్యమైనదనుట, అస్మిక్ సంసారే=ఈసంసారమునందును, కువల యదృశః=కలువకంటికింటె, అపరం=వేరైన, రమ్యం=మనోహర మైనవస్తువు, న= లేదు-ఇదియే మిక్కిలిమనోహర మనుట, కాబట్టి విషయములన్నిటిని దోషములుగాఁ గనుఁగొనినను, భూమియందు పరహితము సంసారమునందు స్త్రీ అను రెండువిషయ ములను మాత్ర మట్లు గనుఁగొనరా దని భావము.

చ. దురితనిదానముల్ సకలదోషగృహంబులు సారహీనముల్

పరిణతిఘోరముల్ విషయోపగ్రతు లెంతయుఁ గుత్సితంబు లి

ద్ధరను బరోపకారసుకృతంబును బోలవు పుణ్యముల్ మనో

హారతరవస్తువుల్ కువలరహితూక్షులకన్నను గల్గ వెవ్వియున్. 36

తా. ఈశబ్దాదివిషయములను నిస్సారములని కొని, కడపట ననర్థము గలిగించిన వనికొని, సకలదోషములకుఁ బట్టయిన వనికొని యేవగించి విడిచినను వీనిలో పరో పకారమును పూవుబోడియు ననురెండుమాత్రమట్టివిగావు. ఏలన నిష్పడమిని పర హితమునకంటె మించినపుణ్యము లేదు. ఈసంసారమున కలువకంటికికంటె నింపైనది మఱొకటిలేదు. కావున పరహిత మాచరించుచు గాంతలం కూడి సంసారమును నడపవలయును.

రార్థమెల్ల అనురక్తిపరము గావలసి యుండఁగా నందు తృప్తియపాదవిషయము అప్రసక్తమైనదిగాను ఏకదేశమైనచతుర్థపాదముమాత్రముప్రకృతపరముగాను నుండ వేలకీ పూర్వార్థముయొక్క సాతాంతరమును అంతగాయుక్తముగాఁ దోఁపదు. కాన సీశ్లోకము పక్ష్యద్వయనిరూపకము గాదు.

శ్లో॥ మాత్స్యర్య ముత్సార్య విచార్య కార్య

మార్త్యాః సమర్థాద మిదం వదన్తు ।

సేవ్యా నితమ్భాః కిము భూధరాణా

ముత స్మరస్మేరవిలాసిసీనామ్॥

36

టీ. ఆర్యాః=పండితులు-లేక పండితులారా అని సంబోధనపరముగాను గ్రహింపవచ్చును, మాత్స్యర్యం=అమాయను, ఉత్సార్య=నిరాకరించి-విడిచియునుట-మాత్స్యర్యము యథార్థమును జెప్పనియందుగాన దానినివిడిచియనిభావము, కార్యం=కర్తవ్యము-చేయఁ దగినదాని ననుట, విచార్య=చక్కఁగా నాలోచించి, సమర్థాదం=మర్త్యాదతోఁ గూడనట్లుగా- అనఁగా సన్మార్గ మనుమేరను ఆతిక్రమింపక యనుట, ఇదం=దీనిని, వదన్తు=చెప్పుదురుగాక. అది యేదనఁగా, సేవ్యాః=ఆశ్రయింపఁదగినవి, భూధరాణాం=పర్వతములయొక్క, నితమ్భాః కిము=కటకప్రదేశములా, ఉత=లేక, స్మర...విలాసిసీనాం-స్మర=మన్మథునిచే, స్మేర=ఉల్లసిల్లునట్టి-అనఁగా మన్మథమదము మిక్కిలిగల, లేక, స్మర=మన్మథావేశముచే, స్మేర=అందక త్రియ లైన-అనఁగా సంభోగంపుతమిని జూపుచిటునవ్వుచే ముద్దుగులుకునెమ్మొగము గలవారైన యనుట, -లేక, ఏవిషయమందును గుఱిగా నెలకొనక విచ్ఛలవిడి నందంద యల్లల్ల నీటుగా వెలసి పాలయు కడగంటిచూపులు * స్మేర మనఁబడునుగాన, స్మరస్మేర=మన్మథుఁడుముఖ్యముగాఁ గలిగి (అనఁగామన్మథునిచే ముఖ్యముగాఁబురికొలుపఁబడి) యందంద విచ్ఛలవిడి నీటుగా నొలయుకడగంటిచూపులుగల యనియు నర్థాంతరము, విలాసిసీనాం=వగలాండ్రయొక్క, నితమ్భాః=మొలలా-కొండనడుములా కులుకులాండ్రపిటులులా యాశ్రయింపఁదగిన వేది చెప్పుదురుగాక యని భావము. వైరాగ్యమున్నచో గిరినితంబములును, అది లేనిచో విలాసిసీనితంబములును, సేవ్యము లని యాశయము. ఇచట వృత్త్యనుప్రాస మను శబ్దాలంకారము. పర్వతకటకములను స్త్రీకటిభాగములను 'నితమ్భాః' అను శ్లిష్టమైన యేకపదముచేత నే చెప్పినాఁడు గాన శ్లేష యనునర్థాలంకారము. మఱియు గిరికటక నారీ కటిభాగములు రెండును ప్రకృతములగుటచేత సీశ్లేష కేవలప్రకృతమైనది. ఒక కాడయందు రెండుపండ్లవలె నొకశబ్దమునందే రెండర్థములు స్ఫురించుటచే నిది యర్థశ్లేషయను నగు. మొదటఁ జెప్పిన వృత్త్యనుప్రాసమును దానికి విజాతీయమైన యీశ్లేషయు తిలతండులములవలె పరస్పరనిరపేక్షములుగా నుండుటచే సంసృష్టి.

* అపరిచ్ఛిన్నవిషయం మదమన్తరమీవితమ్ । స్ఫురద్భూతిపక్షతాయుక్తం తత్ స్మేరమితి కథ్యతే; విషయ మిది యనిలేక, మత్తుచే మందటిలి యరమోడ్చినదై కనిలుచున్న కనుబొమ్మలను తొంగలెఱుప్పలును గలిగినచూపు స్మేర మనఁబడును

ఉ. ఆరయ మత్సరంబు విడనాడి సమంచితకాగ్యనిశ్చయో
దారవిచారులై సరస్వతీ వచియింతురు గాక సజ్జనుల్
ధారుణి సేవ్యముల్ గిరినితంబములో మఱి కాక మన్మథ
స్మేరవిలాసినిజనవిశేషనితంబములో తలంపఁగన్.

36

తా. ఉండఁదగినవి కొండలకటకములా? లేక, మన్మథమదముచే నల్లల్ల నిటు
నటు వాలారుఁ గడఁగంటిమాడ్కులు నిగుడ్చు కుటుకులాండ్ర కటిదేశములా? ఈమ
విడిచి చక్కఁగా విచారించి పండితులైనవారు మేరతప్పనియట్లు చెప్పుదురుగాక.

శ్లో॥ సంసారే స్వప్నసారే పరిణతితరలే ద్వే గతీ పణ్ణితానాం
తత్త్వజ్ఞానామృతామృతస్థలలితధియాం యాతుకాలః కథశ్చిత్ |
నోచేన్మృగ్జానానాం స్తనజఘనఘరాభోగసమ్భాగినీనాం
స్థూలోపస్థనలీమ స్థగితకరతలస్పర్శలీలోద్యమానామ్॥

37

టీ. స్వప్నసారే=స్వప్నముయొక్క సారమువంటిసారము గలదియు-అనఁగా
స్వప్నమువలె మిథ్యాభూతమైన దనుట, పరిణతి తరలే-పరిణతి=పరిణామమునందు,
తరలే=అస్థిరమైనదియు-స్థిరమైన పరిణామము లేనిదనుట-కాశ్వతము కానిదని భావ
ము, సంసారే=సంసారమునందు, ('సంసారేస్మిన్నసారే' అనుపాదమున సారహీన
మైన యీసంసారమునందని యర్థము), పణ్ణితానాం=పండితులైనవారికి-ఎఱుక గల
వారి కనుట, ద్వే=రెండు, గతీ=అవస్థలు-లేకమార్గములు, కలవు అని శేషము, ఆగ
తులు రెం డేవియో చెప్పుచున్నాఁడు, తత్త్వ...ధియాం-తత్త్వజ్ఞాన = తత్త్వజ్ఞాన
మనెడి, అమృతామృత=అమృతమువంటి జలమునందు, స్థల=తెప్పవలె, లలిత=మనో
హరమైన, -లేక, స్థల=తెప్పలఁజేయుటయందు, లలిత=ఉల్లాసముగలదియగు ('పరి
లలిత' అనుపాదమున అంతట వర్తించునట్లుచేయఁబడినట్టి-అనఁగా ఆజలముననంతట
నోలార్పఁబడినట్టి యనుట), ధియాం=బుద్ధిగలవారలకు-తత్త్వజ్ఞానామృతరసమున
నెవరిమనస్సు నోలలాడునో యట్టిపండితుల కనుట, కాలః=కాలము, కథశ్చిత్=ఎ
ట్లోయొకవిధమున, యాతు=కడచి పోవునుగాక-తత్త్వజ్ఞానముచే నుల్లసిల్లుచు కాల
ము పుత్తురుగాక యనుట-ఇది యొకగతి. నోచేత్=(ఇట్లు) కాదేని, స్తన...సమ్భా
గినీనాం-స్తన=చన్నులయొక్కయు, జఘన=మొలలయొక్కయు, ఘన=గొప్పవియై
న, ఆభోగ=పరిపూర్ణతయొక్క-విస్తారముయొక్క, సమ్భాగినీనాం=అనుభవము-లేక
ఉపయోగము గలవారైన-విటిచివన్నులును వలుఁదపిఱుఁదులును గలవారైన యను
ట ('స్తనఘనజఘనాభోగసమ్భాగినీనాం' అనుపాదమున, స్తన...భోగ=చన్నుల
యు గొప్పమొలలయు విస్తారమునందు- అనఁగా విరివియైనచన్నులయందును బలితం
పు పిఱుఁదులయందును, సమ్భాగినీనాం=సంభోగించునిచ్చ గలవారైన, లేక, స్తన

ములందును ఘనజఘనములందును, ఆభోగసమ్భాగినీనాం=విస్తరించిన సంభోగేచ్ఛ గలవారైన-అనగా కుచమర్దనము అనెడి బాహ్యసంభోగమును రతి యనెడి ఆభ్యంతరసంభోగమును ఆభిలషించువారైన యనుట-దీనిచే స్త్రీకిని సమానురాగము వ్యక్తమగుచున్నది. ఇది లేనిచో *నాభాసము ప్రసక్తించునుగాన నిట్లు స్త్రీపురుషులకు సమానురాగత్వము చెప్పబడినదని తెలియునది-‘స్తనఘన...సంసర్గిణీనాం’ అనుచో. ‘చన్నులయు గొప్పమొలలయు సంసర్గము గలవారైన’ యని యర్థము.) ముద్గాబ్ధినానాం=ముద్గరాండ్రయొక్క-నవయావనము తలమూపుచున్న చలువలయొక్క, స్థూలోపథ స్థలీషు-స్థూల=బలుపుగల-బట్టువై నిండారిన యనుట, ఉపస్థస్థలీషు=మస్తకగృహస్థానములందు, స్థగిత...ద్యమానాం-స్థగిత=స్థిరమైన-గట్టిగా నెలకొలుపబడిన యనుట-లేక, కప్పబడిన-తెలియునట్లు ఉంపబడిన, కరతల=అటచేతులయొక్క, స్వర్చ=తాకుడు అనెడి, లీలా=లీలయందు, ఉద్యమానాం=పూనికగలవారికి-ముగుదల మర్కటానముల విలాసముగాఁ గేల స్పృశించి సుఖమనుభవించు పండితులకునుట, (కాలోయాతు=కాలము జరిగి పోవునుగాక)-ఇది రెండవగతి. జ్ఞాననిష్ఠచేఁగాని కామినీగోష్ఠిచేఁగాని పండితులు కాలము పుచ్చవలయు ననియును ఈరెండుగతులే యుత్తమములు గాన ఈరెండుతప్ప మఱియొక్క గతిని కాలము పుచ్చరాదనియును భావము. స్థూలోపథ* అనుటచే నిచట స్త్రీలకు చిత్రిణీబాతినూచితమగుచున్నది.

శా. సారం బెక్కడ లేక మిథ్య యగునంసారంబునక మార్గముల్
బాటం జూచిన రెండు పండితులకుక १ బ్రహ్మచుసంధానయో
గారూఢత్వము రూపవద్యవతిరమ్యస్థూలమీసధ్వజా
గారస్య నకరారవిండకృతయోగ్యస్వర్చలీలా ప్రియున్. 37

తా. సంసారము కలవలె కల్గయైనది, నిలుకడయులేనిది. కాన యెఱుకగలవారి కిందు సడచుకొనవలసినమార్గములు రెండుగలవు. ఆవి యేవనఁగా, వారు తమ మనస్సులను తత్త్వజ్ఞాన మనెడియమృతరసమున నోలలార్చుచు సుఖముగాఁ గాలము పుచ్చవలయును. ఇట్లు కాదేని వలుఁదచన్నులును బలితంపుఁబిఱుఁదులును గల యెలపరువంపు ముద్గరాండ్రతోడ విలాసముగాఁ గ్రీడించుచు నైనను కాలము జరుపవలయును.

శ్లో॥ †ఆవాసః క్రియతాం గాఙ్గే పాపహరిణి వారిణి ।

* ‘ఏక త్రైవానురాగ శ్చేతిర్యజ్ఞైచ్చగతోఽపివా|యోషితో బహుః శ్చేత్ప్రసాభాస స్త్రీధామతః’ అని ఆభాసము ప్రతిఁగము.

† ‘గాఙ్గంవారి మనోహరి మురారిచరణమృతమ్ | త్రిపురారిశరశ్చారి పాపహరి పునాతు మామ్ ||’ ‘పాపాపహరి దురితారి తదబ్ధధారి, దూరప్రసారి గిరిరాజ

స్తనద్వయే తరుణ్యా నా మనోహరిణి హరిణి॥

38

టీ. పాపహరిణి = పాపములను హరించువట్టి, గాక్షే = గంగానదిని సంబంధించినట్టి, వారిణి = జలమునందు, ఆవాసః = నివాసము. స్నానపానాదులు సేయుచు నా గంగానదియొడ్డన వసించుట యనుట, క్రియతాం = చేయఁబడును గాక. స్నానపానాదులచే బాహ్యభ్యంతరశుద్ధి గలిగి స్వర్గాపవర్గములు లభించునుగాన నట్లు చేయఁదగు నని భావము. (అథ) వా = లేక, హరిణి = ముత్తైపుసరులుగలదియు, కావున నే, మనోహరిణి = మనస్సును మిక్కిలి హరించునదియు, ఆగు, తరుణ్యాః = జవ్వనియొక్క, స్తనద్వయే = చున్న వోయియుండు, ఆవాసః క్రియాతాం = నివాసము చేయఁబడును గాక. అందే రమింపఁదగుననుట, తరుణీ స్తనముల నాశ్రయించుటయే నిరతిశయసుఖము కలిగించునది గాన నట్లు చేయఁదగునని భావము. ఇటు తరుణీశబ్దము గ్రహించుట చన్నుఁ గవ సోలక బలితంపుబిగి కలిగియున్నదని తెలుపుటకొఱకని తెలియునది. రతనాల కడియములు బంగారుకడియములు రెండు నెట్లొకటి చన్నుఁగవయు ముత్తైపుసరులును నొండొంటికి రామణీయకము గలిగించును గాన చందోయికి 'హరిణి' అని విశేషణము గూర్చఁబడెను. తరుణీశబ్దముచే బిగి తెలుపఁబడెను. ముత్తైపు సరులచే నలరారు బిగువుండుబట్టి మిక్కిలి రమించుటకుఁ దగిన వని భావము. ఇండు పూర్వార్థమున వృత్త్యనుప్రాసము. ఉత్తరార్థమున భిన్నార్థకము లైన యొక తీరుపదములే 'హరిణి హరిణి' అని వచ్చుటంబట్టి యమకము. ఈ రెండుశబ్దాలంకారములును బరస్పరనిరసేక్షములుగాన వీనికి సంస్పృష్టి యని తెలియునది.

తే. అఖిలపాతకభయహరి ధ్వైనగాంగ

వారియం దైన యునమనోహరి యగుచు

హరి యగుకల్పికుల్కుమిహారిచన్ను

దోయియం దైన వానంబు సేయవలయు.

39

తా. సకలపాపములను దూలించు గంగాజలంబుల స్నానపానంబులు సేయుచు దాని తీరమున వసించి బాహ్యంతరశుద్ధి నొంది స్వర్గాపవర్గములం బడయందగును.

సుహావిహారి యుక్తార్కారకారి హరిపాదరజోవిహారి, గాక్షం పునాతు పరితః శుభకారి వారి॥ అని గంగాజలములు సకలపాపక్షయకరములగుట వర్ణింపఁబడినది. మఱియు నది స్వర్గాపవర్గప్రదమని 'సితాసితేనసితే యత్ర సజ్జతే తత్రాప్లణాసో దివ ముత్పత్యన్తి॥ యేవైతన్వాం విసృజన్తి ధీరాక్షేజనాసో ఆమృతత్వం భజన్తే; తెల్లని నల్లని నదులు రెండెచట సంగమించుచున్నవో యందు మునిగినవారు దేవలోకమునకుఁ బోవుదురు. అచట నెవరు దేహమును విడుతురో నాధీరులు అపవర్గమును బొందుచున్నార' అని శ్రుతియు 'గక్షాతుష్ణతరణిణీ భవభయక్షేకాపహా సర్వదా, మర్త్యానా మహ గాహ నాత్మకృదపి స్వర్గేఽపి సంస్థాపిసే' అని స్మృతియు ప్రతిపాదించెడిని.

లేదా, *ముత్తైపుసరులచే నలరారు జవరాలి బిగిగబ్బిగుబ్బలయందు రమించుచు నిహ
లోకసుఖము నైన బడయందగును.

అవ. ఇంక రెండుశ్లోకములచే నిగమించుచున్నాడు.

శ్లో॥ కి మిహ బహుభి రుక్తై ర్యుక్తిశూన్యైః ప్రిలాపై
ర్వయ మిహ పురుషాణాం సర్వదా సేవనీయమ్ |
అభినవమదలీలాలసం సుందరీణాం

స్తనభరపరిభిన్నం యౌవనం వా వనం వా॥

39

టీ. ఇహ = ఈవిషయమునందు, బహుభిః = అనేకములును, యుక్తిశూన్యైః = బుద్ధి
దము లేనివియు-సారహీనములు ననుట, ఉక్తైః = చెప్పబడినవియునగు, ప్రలాపైః =
ప్రేలుటలచేత-అనర్థకవచనములచేత ననుట, కిం = ఏమి, ఫల మని శేషము-సారము
లేని వట్టి ప్రేలరిమాటలు పెక్కు చెప్పటవలన మొట్టపెట్టుకొనుటే కాని నుతీయ
క్క ఫలము గలుగ దనుట. అయితే, ఇహ = ఈలోకమునందు, పురుషాణాం = పురుషు
లకు, ద్వయం = రెండు, సర్వదా = ఎల్లప్పుడను, ('సర్వధా' అనుపాఠమున అన్నివి
ధములచేత నని యర్థము), సేవనీయమ్ = సేవింపదగినది. ఆ రెండెవ్వియనఁగాఁ జెప్ప
చున్నాడు, అభినవ...లాలసం-అభినవ = క్రొత్తయైన, మద = మన్మథావేశపుమత్తు
యొక్క-దానిచే గలిగిన యనుట, లీలా = విలాసములందు, లాలసం = ఆసక్తమైన
ట్టియు-వలపునాలపునఁ జేయుచిన్నెలు వన్నెలు గలదియు ననుట, స్తన...భిన్నం-
స్తనభర = గుబ్బలబరువుచేత, పరిభిన్నం = మిగుల బడలినట్టియు, సుందరీణాం = అందకత్తి
యలయొక్క, యౌవనం వా = ఎలప్రాయముగాని-ఇచట అచేతనమైన యౌవనమున
కు చేతనధర్మములైన లాలసత్వపరిభిన్నత్వములు కలవు గాని యౌవనవతియొక్క
యాధర్మము లాయౌవనమునందు ఉపచరించినవని తెలియునది-మరుఁడు శరేపువల
పుపాలుపునఁ గ్రొత్తలుగాఁ బొటమరించు కలికికులుకులు గలదియు, గబ్బిగుబ్బల
ప్రేగున నల్లల పచరించు చేష్టితములు గలదియు నైనయెలజవ్వనముగాని యనుట,
వనంవా = పుణ్యార్ణవముగాని, సేవింపదగినది యని సంబంధము. ఈరెండు పరమ
సుఖప్రదము లని భావము.

చ. కనుఁగొన యుక్తియుక్తములుగొనివి మాటలు వేయు నేటికి
గానబుగ రెండు మానవులకు భజనార్థము లైనవస్తువుల్
వినుతనవీనచారుమద్రవిభ్రమలాలససుందరీజన

స్తనభరభిన్నమై యమరురయౌవనమున్ వనమున్ వసుంధరన్.

* చనుగుబ్బలే ముత్తైపుసరులకు వన్నె గూర్చుట 'తరుణీస్తన ఏవ నీప్యతే
మణిహారావలిరామణీయకమ్' అని శ్రీహర్షుఁడు చెప్పియున్నాడు.

తా. సారములేనిపలుమాట లూరక పేలుటవలనఁ బస యేమి? మరువికారంపు సాంపు దశకు త్త మత్తిలి యొప్పు నొయ్యఁ బొడసూపు నొయ్యారంపుఁగులుకు మీఱుచును, గిక్కిఱియుచున్ను గవవేఁగున నల్లల్ల సోలి క్రాలుచునున్నయందకత్తియల యెలప్రాచుం బనుభవించి యిహసుఖంబు నేసి, లేదా పుణ్యార్ణవంబుల నిలిచి తపంబు నేసి యాముష్మికసుఖంబు నేసి పురుషు లెప్పుడును బొందవలయునుగాని యీ రెండుదప్ప వేరైదియును దగదు.

అవ. ఇప్పుడు సారముగాఁ దేలినవిషయమును జెప్పుచున్నాఁడు.
 స్లో॥ సత్యం జనా వచ్చి నపక్షపాతా, ల్లోకేషు సప్తస్వపితథ్య మేతత్ |
 నాన్య స్మనోహరి నితమ్పి నీభ్యో, దుఃఖైక హేతుర్నచ కశ్చిదన్యః॥

టీ. హేజనాః=ఓజనులారా, సత్యం=నిజమును, వచ్చి=చెప్పుచున్నాను, పక్షపాతాత్=పక్షపాతమువలన, న (వచ్చి)=చెప్పను-నిష్పక్షపాతముగానే చెప్పుచున్నానుట, సప్తసు లోకేషు అపి=ఏడులోకములందును, ఏతత్=ఇదియే, తథ్యం=సత్యమైనది-అది యేదియో చెప్పుచున్నాఁడు. నితమ్పి నీభ్యః=యువతులకంటెను, మనోహరి=మనోహరమైన (వస్తువు), అన్యత్=మఱియొక్కటి, న(అస్తి)=లేదు. అట్లే వారికంటె, దుఃఖ ఏకహేతుః=దుఃఖములకు ముఖ్యకారణమైనది, అన్యః=మఱియొక్కటి, న (అస్తి)=కలుగదు, 'కోభోగో రమణీవి నా' ఇత్యాదులచే రమణీయే భోగైక సాధనముగాను, 'బద్ధమాలస్య మూలం హి మహద్వై రతకో స్త్రియః' అన్నట్లు ఇదియే అనర్థకమాలముగాను నుండుటచే నితంబినులే పరమసుఖమునకుఁగాని పరమదుఃఖమునకుఁగాని నిదానమైనవారని భావము. ఇచట స్త్రీకంటె వేరైన రమ్యవస్తువును అనర్థహేతువును ఉండియు లేవనఁబడెను. ఇట్లారెంటియొక్క సంబంధ ముండియు లేదని యసంబంధము చెప్పటచే అతిశయోక్తి.

తే. తథ్యమ వచింతుఁ బక్షపాతమునఁ గాదు

నిఖలజగములయం దిది ర నిక్కువంబు

తొయ్యలులకన్న రమ్యవస్తువులు లేవు

నారలే కష్టముల కెల్లఁ ర గారణములు.

40

తా. జనులారా! నేను సత్యమొకటి చెప్పెద. అది చెప్పట పక్షపాతముచేఁ గాదునుండీ. వలుఁదపిఱుఁదులుగల జవరాండ్రకంటె మనోహరమైనవస్తువును లేదు. వారికంటె దుఃఖకారణ మగువస్తువును గలుగదు. ఇది యిందే కాదు. ఈసప్తలోకములందును నిజము.

ఈ యైదుశ్లోకములందు పక్షద్వయము నిరూపించుటకు భావ మేమనఁగా, అఖండానందప్రాప్తిలక్షణమైన మోక్షము ముఖ్యపురుషార్థ మనుట సర్వసిద్ధాంతసమ్మతము. సకలప్రాణులును స్త్రీపుంసయోగాత్మక మైనకామముచేతనే జనించుటచే

తను మహాత్ములును సిద్ధాంతము క్రికై దానిని పరిగ్రహించుటచేతను కామమును పురుషార్థ మని నందికేశ్వర శ్వేతకేతు పాంచాల వాత్సల్యనాదుల సిద్ధాంతము. అందు ముఖ్యపురుషార్థమైనమోక్షమునకై తత్సాధనములందు ప్రవర్తింపవలయు. లేదా, 'పూర్వాలాభేపరఃపరః' అనున్యాయముచొప్పున కామపురుషార్థమునకు సాధనము లైనవానియందైన నవశ్యము ప్రవర్తింపవలయునని గెండుపక్షములును జెప్పఁబడినవిగాఁ దెలియునది.

ఇది నీతిశతకమునందు సంభోగవర్ణన మన్నది ద్వితీయవింశతి.

భర్తృహరిసుభాషితము-కామినిగర్హణము.

అవ. 'దుఃఖైకహేతుర్నచ కశ్చిదన్యః' అని చెప్పినదానినే విస్తరించి నిరూపించుట కిపుడు కామినిగర్హణమును అనఁగా స్త్రీనింద నిరుపదిశ్లోకములచేఁ జేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కాస్తే త్యుత్పలలోచనేతి విపులశ్రోణీభరే త్యున్నమ

త్ప్రీనోత్తుజపయోధరేతి సుముఖామ్యాజేతి సుభ్రూ రితి।

దృష్ట్వా ముహ్యతి మోదతేఽభిరమతే ప్రిస్తాతి విద్వానపి

ప్రత్యక్షాశుచిభస్త్రికాం స్త్రీయమహోమోహస్య దుశ్శేష్ప్రితమ్॥

టీ. విద్వాత్ అపి = ఎఱుకగలవాఁడైనను - సారాసారములను విచారించునేర్పు గలజ్ఞానవంతుఁడైనను, ఇంకొకరిని జెప్పనేల యనుట, ప్రత్య... స్త్రీకాం - ప్రత్యక్ష = ప్రత్యక్షముగా, అశుచిభస్త్రికాం = అపవిత్రమైన త్రిత్రియై - మిక్కిలి యేవగింపఁ దగినస్వరూపము గలదైన యనుట, ('ప్రత్యక్షమపిపుత్రికాం' అనుపాఠమున, ప్రత్యక్షముగాఁ గనఁబడుచున్న చూరగత్తి యైనట్టి - అనఁగా చూరగత్తివలె వేధించునట్టి దైనయనుట), స్త్రీయం = స్త్రీని, దృష్ట్వా = చూచి, కాస్తా ఇతి = మనోహర మైనది యనియు - చెలవయనియు ననుట, ఉత్పలలోచనా ఇతి = నల్లకలువలవంటి కన్నులు గలదనియు, విపులశ్రోణీభరా ఇతి = వలూడపీఱుఁడులబరువు గలది - అనఁగా బలితం పువలూడపీఱుఁడులుగలది యనియు, ఉన్న... భరేతి - ఉన్నమల్ = ఎగయునదియు - పుటమెగయునట్లున్నట్టిదియనుట, సీన = బలుపుగలదియు, ఉత్తుజ = పొడవైనదియు నగు, పయోధరా ఇతి = చన్నులుగలదియనియు - చన్నులు సీనోత్తుంగము లగుటచే పైకి నెగయునో యన్నట్లు గానిపించునవనుట, ('ఉత్తుకః సీనోత్తుజపయోధరేతి' అనుపాఠమున, ఉత్తుకః = తమి గలవాఁడై అని విద్వాంసునికి విశేషణమగును), సుముఖ + అమృతా ఇతి - చిక్కనిమోముదామర గలది యనియు - తామరవలె చిక్కనైన నెమ్మె

ముగలదియనుట, సుభూః ఇతి=తీరై నకనుబామలు గలదియనియు, ముహ్యతి=మోహ పడుచున్నాఁడు-మతిమాలిసాగియుచున్నాఁడనుట ('మాద్యతి' అనుపాఠమున మ త్తుఁడగుచున్నాఁడు-చొక్కి మత్తిలుచున్నాఁడనుట), మోదతే=సంతసిల్లుచున్నాఁ ఁ, అభిరమతే=క్రీడించుచున్నాఁడు, ప్రప్తేతి=(ముందుచెప్పినట్లుగాని మఱొకరీతి నిగాని) పొగడుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి, మోహస్య=మోహముయొక్క, సుశ్చేష్టితం= దుర్విలసితము-చెడుసయాటము, అహో=ఆహా! ఆశ్చర్యము-విద్వాంసునిగూడ నిట్టి వానినిగాఁ జేయుచున్నదే యేమాశ్చర్యమనుట. ఇచట పెక్కుక్రియలు సముచ్చిత ము లగుటచే సముచ్చయాలంకారము.

మ. మలభూయిష్టపుడోలుబొమ్మ యగుకొరమ్మంజూచి విద్వాంసుఁడుం బులినశ్రోణి మనోహరస్తని ననాంభోజాస్య నీలోత్పలా క్షి లతాతన్వి యటంచు మత్తుఁడగు హాస్తింఁచు రమించు బళి బళియంచు వినుతించు మోహవికృతుల్ భావింపఁగాఁజిత్రముల్.

తా. ప్రత్యక్షముగా కనుమాలపు తిత్తి యై చూపట్టుచున్నస్త్రీని జూచినం తనే సారాసారములు తెలిసినపండితుఁడు పైతము మిక్కిలి యసహ్యపడఁదగిన దానిస్వరూపమును మఱచి చెలువ యనియు, కలువకంటి యనియు, వలుఁడపిఱుఁడు లాఁడి యనియు, నుడుటుగబ్బిగుబ్బలాఁడి యనియు, తామరవంటినెమ్మోము గల దనియు, కామునివిలువలె దీరిచినట్టులున్న కనుబామలు గలదియనియు, మతి మాలి, చొక్కి, యుబ్బి, దానితోఁ గ్రీడించుచు బొగడుచునున్నాఁడు. * ఆహా! మో హముయొక్క సయాట మేమనవచ్చును?

అవ. మూఁడు శ్లోకములచే దానిస్వరూపమును దూషించు చున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్మృతా భవతి తాపాయ దృష్టా చోన్మాదకారిణీ ।

స్మృష్టా భవతి మోహాయ సా నామ దయితా కథమ్ ॥ 42

* 'అమేధ్యపూర్ణం కృమిజస్తసజ్జులం స్వభావదుర్గత మశౌచ మద్రువమ్ । కశేబరే మాత్రపురీషభాజనే రమేత మూఢో న రమేత పణ్ణితః' అమేధ్యముచే నిండి నదియు, పురుగులచే నెఱసినదియు, సహజముగా చెడుకంపుగొట్టునదియు, శుచికా నిదియు, నిత్యముకానిదియు, మాత్రపురీషములకు పట్టు అయినదియు నగు బొంది యందు మూఢుఁడే రమించునుగాని పండితుఁడు రమింపఁడు; అన్నట్లు, పండితునికి నేవగింపఁదగిన యిట్టికామినియొక్క కశేబరమునందు రమించుటయే కలుగదు. అయి నను మోహము మిక్కిలిప్రబల మైనదిగాన నట్టివానినిగూడ దానియందు రమింపఁ జేయుచున్న దని భావము.

టి. (యా=ఏది), స్పృతాసతీ=తలంచుకొనఁబడినదగుచు-పురుషునిచే దేశాంతరమున నొకప్పుడు స్మరింపఁబడినదగుచు, తాపాయ=తాపముకొఱకు, భవతి=అగుచున్నదో-తాపముకలిగింపఁజాలిన దగునో యనుట, పిదప, దృష్టాసతీ=చూడఁబడినదగుచు, ఉన్మాదకారిణీ=చిత్తవిభ్రమము కలిగించునదో-మదికిఁ దత్తఱపాటు కలిగించునది యగునో, స్పృష్టాసతీ=తాఁకఁబడినదగుచు-కాఁగిలింపఁబడినదగుచు ననుట, మోహాయ=మైమఱపునకు, భవతి = అగుచున్నదో-పారవశ్యమున బయటిప్రపంచమును మఱచునట్లు సేయుచున్నదోయనుట, సా=అది-ఆకాంత, కథం నామ=ఎట్లు, దయితా=ప్రియతమ-మనస్సునకింపై నదనుట-ఎట్లును ప్రియతమకాదు ; ఉక్తకారణములంబట్టి యస్మినుతమయె యగు ననిభావము. ఇచట 'స్పృతా భవతి తాపాయ' ఇత్యాదిపదార్థములు 'సా దయితా కథం' అను పదార్థమునకు విశేషణగతిని హేతువులగుటచే నలంకారము కావ్యుంగము.

క. తనుఁ దలఁచినఁ బరితాపము

గనుఁగొనఁ జిత్తభ్రమంబుఁ గడువేడుక ము

ట్టిన మోహంబు నొసంగెడు

వనిత దయిత యనుచుఁ బలుక గ వచ్చునె జగతిన్. 42

తా. దేశాంతరమునందుండి యొకానొకప్పుడు మనకామినిని దలంచుకొందుమేని నది తోడనే మదనతాపము పుట్టించును. దానినిఁ గన్నులారఁ జూచితిమామని దత్తఱపఱచి కలఁచును. వచ్చి కాఁగిలింపితిమా యంతయు మఱచి పారవశ్యము నొందునట్లు చేయును. ఇట్టిది ప్రియురాలని యెట్లు చెప్పవచ్చును?

శ్లో॥ తావదే వామృతమయీ యావ ళ్లోచనగోచరా ।

చక్షుష్పథా దతీతాతు విషాద పృతిరిచ్యతే॥ 43

టి. యావత్=ఎంతవఱకు, లోచనగోచరా=కంటికిఁ గనఁబడునది యగునో, తావదేవ=అంతవఱకే, అమృతమయీ=అమృతమైనదిగా నుండును-అమృతమువలె మిక్కిలి మధురముగా నుండుననుట, చక్షుఃపథాత్=కంటియొక్క-త్రోవనుండి-చూపుమేరనుండి యనుట, అతీతాతు=కడచిపోయినదై తేనో, విషాదసి=విషమునకంటె-కాలకుట విషమునకంటెను, అతిరిచ్యతే=అతిశయించిన దగును-దానివలె స్రావము నలంచుననుట, ఇచట వధువు అమృతమయిగాను విషాతిరిక్తగాను నుండునంబంధములేసన్నను సంబంధ మున్నట్లు చెప్పటచే నలంకార మతిశయోక్తి.

తే. ఎంతలో నింతి కన్నులగయెదుట నిలుచు

నంతలో నింపు వాటించు గ నమృతమట్లు

కాక లోచనమార్గంబు గడచెనేని

గరళమునకన్నఁ బ్రాణసంకటముఁ జేయు.

43

తా. కాంత కంటికి నగపడుచుండునంతవఱకె యమృతమువలె నింపుసాంపు గూర్చుచుండును. కంటికి మఱుంగయ్యెనా కాలకూటమునకు మించి ప్రాణముల నలంచును.

అవ. చెప్పినయర్థమునే మఱొకరీతిని జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నామృతం న విషం కిఞ్చి దేకాం ముక్త్యా నితమ్బినీమ్ |

సై నామృతలతా యుక్తా వియుక్తా విషవల్లరీ |

44

టీ. నితమ్బినీం = చక్కనిసిఱుఁగులు గలదానిని - కాంతను, ఏకాం = ఒక్క తెను, ముక్త్యా = విడిచి, అమృతం = అమృతమనునది, కిఞ్చిత్ = ఏదిగాని, న = లేదు, విషం = విషమనునది, కిఞ్చిత్ = ఏదిగాని. న = లేదు. స్త్రీతప్ప అమృతముగాని విషముగాని వేఱొకటి లేదు - ఇదియే అమృతమును విషమును అగుననుట - అమృతమువంటిదియు విషమువంటిదియు నగునని భావము. అగుట యెట్లనఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు. యుక్తా (చేత్) = కూడఁబడియుండినది (అగు నేని), సావీవ = అదియే - అనితంబినీయే, అమృతలతా = అమృతపు తీగ - సంజీవిని - అగుననుట, వియుక్తా (చేత్) = ఎడఁబాఁయఁబడినది (అగు నేని), విషవల్లరీ = విషపుతీగ, అగును - ప్రాణాపహారిణి అగుననుట. ('యుక్తా' అనుటకు 'రక్తా' యనియు 'వియుక్తా' అనుటకు 'విరక్తా' యనియు పాఠాంతరములు. అప్పుడు, రక్తా = అనురాగము గలదియనియు, విరక్తా = అనురాగములేనిది యనియు నర్థము.) అమృతలతలె బ్రతికించునదియు విషవల్లరివలెఁ జంపునదియు నగు ననుట. నితంబినీయేకాక వేఱైనయమృతమును విషమును లోకమునఁ గలిగియున్నవి. ఇట్లు వేఱైన అమృతవిషములకుఁ గలిగియుండునట్టిసంబంధ ముండియు 'నామృతం నవిషం' అని అవిలేవనెడియసంబంధమును జెప్పటచే నిచట నలంకార మతిశయోక్తి. ఉత్తరార్థమునందు, నితంబినీని అమృతలతగాను విషవల్లరిగాను రూపించుటచే నలంకారము రూపకము. 'యుక్తా' 'వియుక్తా' అను పదార్థములే హేతువులై అమృతలతాత్మవిషవల్ల రీత్యులను సమర్థించుటచే నలంకారము కావ్యలింగమును చెలియునది. 'యుక్తావియుక్తా' అని హేతువులు ప్రతిపాదించు నీకావ్యలింగముచేతనే 'అమృతలతా' 'విషవల్లరీ' అని రూపణములుసేయు రూపకాలంకారము ఉత్థాపితమైనది. నితంబినీనే అమృతలతగాను విషవల్లరిగాను నీరూపకము రూపించుటచే, 'నామృతం నవిషం కిఞ్చిత్' 'మఱొకయమృతమును లేదు విషమును లేదు' అను అతిశయోక్తి యుత్థాపితమైనదిగాన నిది రూపకానుప్రాణిత మగును. ఇట్లు అలంకారములు పరస్పరాపేక్షితములై యుండుటంజేసి సంకర మనియుఁ చెలియునది.

ఆ. పడఁతి యొక్కదాని శ్ర విడిచి యించుక యమ్మ
తంబు లేదు భవి విషంబు లేదు
అమృతలత లతాంగి శ్ర యనురాగవతి యైనఁ
గాక మెలఁగె నేని శ్ర గరళవల్లి.

44

తా. బలితంపుపిఱుఁడులు గలయెమ్మెలాఁడి కూడియుండునప్పు డమృతలతవలె ప్రాణముల నెలకొలుపుచున్నది. ఎడఁబాసినయెడల విషవల్ల రివలె ప్రాణముల నలంచుచున్నది. కాఁబట్టి యదితస్స నమృతముగాని విషముగాని జేచొకటి లేను.

అవ. స్త్రీ య నెడుయంత్రమును సృజించిననానిని దూషించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆవర్తః సంశయానా మవినయభవనం పట్టణం సాహసానాం
దోషాణాంనన్నిధానం కపటశతమయం త్రేత్ర మప్రత్యయానామ్
స్వర్గద్వారస్య విఘ్నో నరకపురముఖం సర్వమాయాకరణ్ణం
స్త్రీయన్త్రం కేన సృష్టం విషమమృతమయంప్రాణిలోకస్యపాశః॥

టీ. సంశయానాం=సందేహములయొక్క, ఆవర్తః=సుడియు. సుడి త్రిప్పనట్లు ఎడతెగని సందేహములచే మనస్సును త్రిప్పనదియు, అవినయభవనం=అవినయములకు నిల్లు అయినదియు-వినయము లేక వర్తించున దనుట, సాహసానాం=తెగదారితనములకు, పట్టణం=పట్టణ మైనదియు, దోషాణాం=రాగ ద్వేషాదిదోషములకు, నన్నిధానం=అక్షయమైనదినిధి యైనదియు-తఱుఁగనిపాఠతఱ యైనదనుట- దీనియందలి దోషము లెన్నఁటికిఁ దఱుఁగవనుట-తెక్కింపరాని దోషములకు పట్టు అయినదని భావము, కపట శతమయం=పెక్కులైన కపటములచే మిక్కిలి యైనదియు- నిలువెల్ల కపటములే కాన పలువిధములైన కపటముల నిందే చూడఁగలుగు నని భావము, అప్రత్యయానాం=అవిశ్వాసములకు, త్రేత్రం=పుట్టుచోటు-అవిశ్వాసములను పెక్కుపుట్టించునదియనుట, స్వర్గద్వారస్య=స్వర్గలోకప్రాప్తికి సాధనమైనదానికి, విఘ్నః=ఆడ్డపాటు అయినదియు, నరకపురముఖం=యమలోకమునకు ద్వారమైనదియు-నరకము గలిగించునది యనుట, సర్వమాయాకరణ్ణం=సమస్తములైన యింద్రజాలాదిమాయలకు పెట్టియ యైనదియు-పెట్టియవలె నన్నివిధములైనమాయలను సంగ్రహించియున్నది యనుట, అమృతమయం=అమృతరూపముగా నున్నట్టి, విషం=విషమైనదియు-బయటికి నమృతమువలెఁ దోఁచుచు లోపల విచారింపఁగా విషప్రాయమైనదియనుట, ప్రాణిలోకస్య=జనసముదాయమునకు, పాశః=పాశమైనదియు-బంధించు సాధన మనుట, అగు, స్త్రీయన్త్రం=స్త్రీయనెడి జంత్రము, కేన=ఎవ్వనిచేత, సృష్టం=నిర్మింపఁబడినది-ఇట్టి యనర్థావహమైన యంత్రము నిర్మించుట కుత్సితమే

యగునుగాన అట్టికుత్సితుఁ డెవ్వఁ డని ప్రశ్నము, లేక, బ్రహ్మయే యిట్టిదుష్టయం
త్రమును నిర్మించినవాఁడేని యాతని నామము సుచ్చరించుటయొక దగదుగాన 'కేన'
అని అనిర్దిష్టముగాఁ జెప్పఁబడినదనియు గ్రహింపవచ్చును. ఇచ్చట స్త్రీయంత్రమున
పట్టజాదిరూపణము లుండుటచే నిరవయవరూపకాలంకారము.

మ. సరకద్వారము సాహసాకరము పుణ్యస్వర్గవిఘ్నంబు దు
స్తరమాయాశతపేటి దంభనిధి దోషస్థాన మప్రత్యయో
త్కరసుత్కేత్రము కాలకూటమమృతాకారంబు స్త్రీయంత్రము
ధర నెన్వాడు సృజించెఁ బూరుషగళోద్బంధక్రియాపాశమున్.

తా. ఎడతెగనిసందేహములను బుట్టించి మనస్సును సుశృంభెట్టునదియు, అవి
నయములకు నునికిపట్టయినదియు, సాహసములకు వీడైనదియు, పలువగల కపట
ములు నిలువెల్లఁ గలదియు, అవిశ్వాసములను బుట్టించునదియు, స్వర్గప్రాప్తికి సాధ
నములైనవాని నెల్లఁ జెఱుపునదియు, సరకమును గలిగించుసాధన మైనదియు, సకల
మాయలను నేకరించి పెట్టియున్న పెట్టియవంటిదియు, బయటి కమృతమువలె నుండి
యు లోపల విషప్రాయమై యుండునదియు, జనిసముదాయమునకెల్ల బంధనమైనది
యు నగు స్త్రీయంత్రమునకు గుత్సితుఁ డెవఁడు నిర్మించెనో తెలియరాదు.

అన. ఇట్లు కపటమునకే పాలుపడి యున్న స్త్రీయంత్రమును
మఱియొక్కవిధ మైనదిగా పొగడుకవులవిస్తారవర్ణనములచే మోసపో
యి మూఁడుడు అనువర్తించుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నో సత్యేన మృగాజ్ఞా ఏష వదనీభూతో స చేంద్రివర
ద్వంద్వం లోచనతాం గతం స కనకైర ప్యజ్జయప్తిః కృతా।

కి న్నేవం కవిభిః ప్రతారితమహ స్తత్త్వం విజానన్నపి

త్వజ్ఞాంసాస్థిమయం వపు ర్మృగదృశాం మన్దోజనః సేవతే॥ 46

టీ. ఏష=ఈ-ఈకనఁబడుచున్న యనుట, మృగాజ్ఞా=చంద్రుఁడు, సత్యే
న=యథార్థముగా, వదనీభూతః=ముఖముగా నైనవాఁడు-ముఖముగా పరిణమించిన
వాఁడనుట, నో=కాదు, ఇంద్రివరద్వంద్వం=రెంకనల్ల గలువలు, లోచనతాం=లోచనభా
వము-కన్న గుటను, గతంసచ=పొందినదియుఁ గాదు-రెండుకలువలు కందోయిగాఁ బరి
ణమింపలేదనుట, కనకైః=బంగారు తీసులచేత-లేక, సంపెంగపూవులచేత, 'అథ చా
ప్సేయశ్చమృతో హేమపుష్పకః' అని యమరుఁడు, అజ్ఞయప్తిః=దేహము, కృతా
న=చేయఁబడినది కాదు. 'కాపిచామ్యేయగారీ' అని సంపెంగవన్నె గలిగియుండుట
పద్మినీలక్షణము. కిన్తు=అయితే, ఏవం=ఇట్లు-మొగము చంద్రుఁడు, కన్నులు నల్లగ

లువలు, మేను బంగారు అని యీ ప్రకారమున, కవిభీః=(మాట నేర్చు గల) కవుల
చేత, ప్రతారితమనాః=వంచింపఁబడినమనస్సు గలవాఁడై - వారివర్ణనములు మది
నమ్మి మోహమునొందినవాఁడై యనుట, మద్దః=మూఁడు, జనః = జనుఁడు,
తత్త్వం=కలరూపును, విజానక్ అసి=తెలియువాఁడై నను - ఈ మొగముచంద్రుఁడు
గాదు పోలికచేత నట్లు చెప్పఁబడినది యని ముఖాదుల కలరూపును నెఱుంగుచున్న
వాఁడయ్యు ననుట, త్వ...మయం-త్వక్=తోలు, మాంసం= కండ, అస్థి=ఎముకలు,
మయం=వీనిచే నై నట్టి-మిక్కిలి యేవగింపఁదగినదై నను అనుట, నృగదృశాం=స్త్రీల
యొక్క, వపుః=కశేబరమును-బొందిని, సేవతే=సేవించుచున్నాఁడు-సంభోగించుట
కై చేకొనుచున్నాఁడు. ఎఱుక గలవాఁడో యట్లు దానిం గైకొనఁ డనుట. ఇచట
'ప్రతారితమనాః' అనుపదార్థము విశేషణగతిచే త్వక్శాస్త్రాస్థిమయవపుః సేవనము
అను పదార్థమునకు హేతువగుటచే నలంకారము కొవ్వలింగము.

చ. అలనెల కామినీవదన ర మై జనియింపఁగ లేదు కల్వలుక్

నెలతరుఁ గన్నులై యునికి ర నిక్కము గాదు కడానిచే నొడల్

వలనుగఁ జేయలేదు కవిరవంచితమానసుఁ డై వినేకియుక్

మలమలినాంగనాతనుసమాశ్రయఁడై విహరించు మందతన్.

తా. నిజము విచారింపఁగా చంద్రుఁడు స్త్రీయొక్క మొగ మెనవాఁడుగాఁడు.
దానికన్నులు నల్లగలువలు కావు. దాని మెయిదీఁగయు మిసిమిబంగారుతోఁ జేయఁ
బడినదిగాదు. అయితే కవులు వానిని అట్లు వర్ణింపఁగా మూఁడు విని చుతిమాలి
స్త్రీశరీరము తోలు, కండ, యెముకలతో నై నదని తెలిసినవాఁడయ్యు దాని సేవించు
చుచున్నాఁడు.

అవ. పురుషులు స్త్రీని జూచి భ్రమించుటను దృష్టాంతపూర్వ
కముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ లీలావతీనాం సహజా విలాసాస్త ఏవ మూఢస్య హృది స్ఫురన్తి
రాగో నలిన్యా హి నిసర్గసిద్ధస్తత్ర భ్రమత్యేవ ముధా పడజ్ఞీః॥

టీ. లీలావతీనాం=విలాసినలయొక్క, విలాసాః=భ్రమములు-ఽయాశంపు
వగలనుట, ('స్వభావాః' అనుపాతమున కటాక్షభ్రూవిక్షేపాదిభర్తృములనియర్థము),
సహజాః=కూడఁబుట్టినవి-వారికి స్వభావసిద్ధములై నవేకాని తెచ్చిపెట్టుకొన్నవి కా
వనుట, తేవేవ=అవియే-ఽ సహజములై నట్టి విలాసములే, మూఢస్య= తెలివితేనివాని
యొక్క, హృది=మనస్సునందు, స్ఫురన్తి ప్రకాశించుచున్నవి-అవి తన్నుఁగూర్చి
చేయఁబడినవిగా వానిచునమ్మునందు ప్రకాశించుననుట, ఇట్లు స్ఫురించుట వర్ధమే
యగు నెట్లనఁగా, నలిన్యాః=తామరతీగయొక్క, రాగః=అనురాగము-ఎఱుపు అని
యాశయము, నిసర్గసిద్ధః=స్వభావముచేతనే కలిగినదిగదా, పడజ్ఞీః = తుమ్మెద,

ముధావీవ=వ్యర్థముగానే, తత్ర=ఆతామరతీఁగయందు, భ్రమలి=తిరుగాడుచున్నది, తన్ను గుఱించియే యాతామరకు రాగము గలిగినదని భ్రమించి దానిఁ జూట్టి తిరుగు ననుట. నిజముగా తామరతీఁగకు తుమ్మెదయొడ రాగము లేదుగాన నది భ్రమించుట వ్యర్థమేయనిభావము. ఇటు రాగమనఁగా ఎఱుపనియు నది తామరతీఁగకు స్వభావ సిద్ధమైన దనియు భావము.

ఇచట రెండువాక్యములందు బింబప్రతిబింబభావముచే సామ్యమును నిర్దేశించుటవలన దృష్టాంత మలంకారము. ఎఱు పనేదిరాగమునకు ఆసురక్తియనెడురాగమునకు భేదముండియు శ్లేషచేసిన యభేదాభ్యసామ్యమువలన నతిశయోక్తి. దానిచే 'భ్రమత్యేన' అని భ్రాంతిమదలంకారము నిర్వహింపఁబడియె. ఈభ్రాంతిమంతముచే, ప్రస్తుతములైన నశినీపట్నదములవలన ఆప్రస్తుతములైన కామినివిటులను దోఁపించు సమాసోక్తి ఉజ్జీవితమైనది. ఇది పూర్వోక్తదృష్టాంతమునకు అంగ మగుటచే సంకరము నూహ్యము.

తే. లలిత మైనట్టిలీల లీలలావతులకు

సహజ మది మూఢునకు మది ౩ సందడించుఁ

బద్ధినికి రాగగరిమ స్వాభావికంబు

తేటి పనిలేక దానిలోఁ ౩ దిరుగుచుండు.

47

తా. తామరతీఁగకు రాగము సహజమైనదిగానున్నను అది తన్ను గుఱించిన దిగాఁదలఁచి తుమ్మెద దానియందు భ్రమించునట్లు లీలావతులకు నొయ్యారంపువ గలు కూడఁబుట్టినవే యైనను మూఢున కవి యట్టివిగాఁ దెలియక తన్ను గుఱించి పవరింపఁబడినవిగా మనస్సునఁ దోఁచుచుండును.

అవ. పైకి సాగసై నదిగాఁ దోఁచుచెలువలమొగంబును జూచి మోహపడరా దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ య దేత త్పుణ్యేన్దుద్యతిహర ముదారాకృతి పరం

ముఖాబ్జం తన్వక్ష్యాః కిల వసతి యత్రాధరమధు ।

ఇదం త త్కింపాకద్రుమఫల మిదానీ మతిరసం

వ్యతీతేఽస్మి న్నాతే విషమివ భవిష్య త్యసుఖదమ్॥

48

టీ. యత్ ఏతత్=ఏ యీ, తన్వక్ష్యాః=స్త్రీయొక్క, ముఖాబ్జం=మోముఁ దామర-తామరవంటినైనమ్మెగ మనుట, పూర్ణ...హరం-పూర్ణేన్దు=నిండుచందురుని యొక్క, ద్యుతి=కాంతిని, హరం=దొంగిలునదియు-నిండుచందురునికి సాటియైనది యనుట, తామర నిండుచందురునికాంతి హరించుట విరుద్ధమని భ్వని, పరం=మిక్కిలియు, ఉదారాకృతి=రమ్యమైన ఆకారముగలదియు, యత్ర=నిండు-ఏముఖాబ్జము

నం దనుట, అధరమధు=మోవిలేనియ, వసతి కిల=ఉన్నదియంగుట-ఉన్నది యని లోకు లనుటేకాని యెప్పుడు ననుభవింపఁబడినది కాదు; ప్రసిద్ధమైన తామరయం దు పూఁడేనే యున్నది; ఈముఖతామరసమందో అది వార్తామాత్రమే కాని వాస్తవము కాదనుట, తత్ ఇదం=అయిది - అయిముఖాబ్జ మనుట. కింపాక... ఫలం-కింపాక ప్రాప్త=ముసిడిచెట్టుయొక్క, ఫలం=ఫలమైనది ('కింపాకః స్యా న్యహాకా శః' అని హలాయధుఁడు. 'విషముష్టే నిరగ్ధ కేచ' అని శబ్దరత్నకోశము. ముసిడిపండగుట యెట్లనఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు.), ఇదానీం=ఇప్పుడు - భక్షించుకాలమున అని ముసిడిపరముగాను-అనుభవింపఁదగిన యీ యావనకాలమునం దని ముఖాబ్జపరముగాను గ్రాహ్యము, అతిరసం = మిక్కిలియు మాధుర్యాదిగుణము గలది-మిక్కిలియు ననురక్తి గొలుపున దనుట, అయితే, అస్మికాకాలే= ఈనుమగవం పఁడు కాలము-యావనసమయ మనుట, అతీతేసతి=కడచిన దగుచుండఁగా, విషమిశ=విషమువలె, ఆసుఖచం= దుఃఖమునిచ్చునది, భవిష్యతి=అగును, ముసిడిపండువలె భుజించునపు డితిమధురముగా నుండి పరికామమున విషతుల్య మైనట్లు తరుణీ ముఖాబ్జమును అనుభవయోగ్యమైన యావనసమయమందు నతిప్రేమావహమై యది బాటినపిదప విషమువలె దుఃఖావహ మగు నని భావము.

శా. రాకాకై రవమిత్రకాంతిహర మై १ రమ్యాధరోష్ఠామృతా
స్తోకం బై విలసిల్లు చున్నరమణీశుంభన్ముఖాబ్జంబు కిం
పాకక్షౌభ్యఫలం బగుట రుచిర మై १ ప్రారంభకాలంబునం
గాకోలంబు తెఱంగునక నరలకుం १ గవ్వం బొసంగుం దుదిన్. 48

తా. నిండుచంగురునిం బోలునదనియు, నింపారురూపు గలదనియు, మోవియంగుఁ డేనియ గలదియనియుఁ జెప్పఁబడు తీగబోడియొక్క యీమోముఁదామర, ముసిడిపండువలె అనుభవింపఁబడు (యావన) కాలమున మిక్కిలి రసవంతముగా నుండి యీ (యావన) కాలము కడచిపోవఁగా విషమువలె దుఃఖప్రద మగును.

అవ. ఇప్పుడు దీనిని అనర్థమును గలిగించు నొకసదిగా నిరూపించి తన్ములమున పరిత్యజింపఁదగినదిగాఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఉన్మీలత్ప్రివళితరజ్జవలయా ప్రోత్తుజ్జహీనస్తన
ద్యద్వే నోద్యతచక్రవాకయగళా వక్త్రాముబ్బజోద్భాసిసీ|
కాంతాకారధరా న దీయ మభితః క్రూరాశయా నేష్యతే
సంసారార్థసమజ్జనం యది తదా దూరేణ సన్త్యజ్యతామ్॥ 49

టీ. ఉన్మీలత్...వలయా-ఉన్మీలత్=పొడసూపుచున్న, త్రివళి= మూడువళులనెడి, తరజ్జ=అలయొక్క, వలయా=పంక్తులుగలదియు, ప్రోత్తు...ద్యేన-ప్రోత్తుజ్జ=మిక్కిలిపొడవైనదియు, హీన=బలహీననియునగు, స్తనద్యద్వేద్యేన=చనిచివేత-

ఇట్టిచన్నుఁగవ యనెడి నెపముచేత ననుట, ఉద్య...గౌ-ఉద్యత=పైకినిక్కిన, చక్ర
వాక=చక్రవాకపక్షులయొక్క, యుగౌ=జతగలదియు-మిక్కిలి చూడవుగా నిక్కు
చున్న గట్టినుబ్బివోయి యనెడి పైకి నెగయు జక్కవకవ గలది యని భావము,
స్తనద్వంద్వము ప్రోత్తుంగ మనుటకుసరిగా చక్రవాకముల నుద్యతములని చెప్పినాఁడు,
వక్త్రా)...సిని-వక్త్ర అయ్యుజ=మొగ మనెడి తామరచేత, ఉద్భాసిని=ప్రకాశించు
చున్నదియు, అభితః=అంతటను, క్రూర ఆశయా=(నదీపక్షమున) పూతుకజంతు
పులకు (మొనుగులు మొదలై నవానికి) స్థానమైనదియు-(స్త్రీ పక్షును) కతినమైన
హృదయముగలదియు ('నృశంసోపూతుకఃక్రూర' అనియు 'కర్మశం కతినంక్రూరం
కఠోరమ్' అనియు ననురుఁడు. 'క్రూరాత్రనాపేక్ష్యతే' అనుపాతమున 'క్రూరా'
అనుటకు పూర్వోక్తములైనయర్థములే గ్రాహ్యములు, అత్ర=ఈలోకమునం దని
యర్థము), కాంతాకారధరా=కాంతరూపమును దాల్చినదియు నగు, ఇయం=ఈ-
ఈయగపడుచున్నయనుట, నదీ=నీలు-వశుల నెడియలలును నిక్కుచన్నుఁగవ యనెడి
నెగయు జక్కవగవయు మొగ మనెడి తామరయుఁ గల స్త్రీయునెడి యీ నది
యనుట, సంసారార్థవమజ్జనం-సంసారార్థవ = సంసారమనెడి సముద్రమునందు,
మజ్జనం=మునుగుట, యది న ఇద్యతే=కోరఁబడదేని, తదా=అప్పుడు-అట్లు సంసార
సముద్రమున మునుంగ నపేక్షింపనిపక్షమునం దనుట, దూరేణ=దూరముగా, సప్త్య
జ్యతాం=మిక్కిలి విడువఁబడునుగాక. నదులు సముద్రమునకుఁ బోవునట్లు ఈ స్త్రీ
యనెడినది సంసార మనెడి సముద్రమునకుఁ బోవును. ఈస్త్రీనది నాశ్రయించిన
యెడల నిది సంసారమునఁ గొనిపోయి ముంచునుగాన నాసముద్రమున మునుంగ
నిచ్చగింపనివాఁ డీనదిని విక్కిలిదూరముననే విడిచిపెట్టఁ దగు నని భావము.
స్త్రీయే సంసారమూలముగాన సంసారము గోరనివారు స్త్రీని మిక్కిలి పరిత్యజింప
వలయు నని భావము. ఇచట స్త్రీని నదిగాను దానివశులు మొదలైనవానిని నదియొ
క్కయలలు మొదలైనవానినిగాను, అది కొంపోవు సంసారమును నది ప్రవహించు
సముద్రముగాను నిరూపించుటచే సావయవరూపక మలంకారము.

ఉ. చన్నులు చక్రవాకములు ౧ చక్కనిమోముఁ గరంబు లబ్జముల్
గన్నులు మీలు నాభి సుడి ౧ గాఢనితంబము పైకతంబుగా
నెన్నికఁ గన్నబోటి యనుననేటికి దవ్వల నున్ని చాల మే
లెన్న భవాభిమజ్జన మరదేమియుఁ గోరనినారి కిమ్మహిన్. 49

తా. వశులనెడియలలును నిక్కువలుఁ దన్నుఁగవ యనునెగయుచున్న జక్క
వవోయియును, మొగ మనెడి తామరయుఁ గలిగి యంతటఁ గ్రూరజంతుపులకు
నాశయమై (కతినహృదయము గలదై) యుండు కామిని యనెడి యీనది సంసార
మనెడి సముద్రమునకుఁ గొనిపోవునది కాఁబట్టి యాసముద్రమున మునుంగఁ గోరని
వా రీనదిని మిక్కిలి దూరముగానే విడిచిపెట్టఁదగును.

అవ. స్త్రీలు నమ్మడగినవారు గా రనుటకు మఱియు హేతువులు రెండుశ్లోకములచేఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ జల్పన్తి సార్థమన్యేన పశ్యన్త్యన్యం సవిభ్రమాః |

హృద్గతం చిత్తయన్త్యన్యం ప్రియః కోనామ యోషితామ్ || 50

టీ. (స్త్రీలు), అన్యేనసార్థం = ఒక పురుషునితోడ, జల్పన్తి = మాటలాడుదురు, సవిభ్రమాః = విలాసముతోఁ గూడినవారై - కులుకు బెళుకులు చూపుచుననుట, అన్యం = మఱొకనిని, పశ్యన్తి = చూతురు. హృద్గతం = మనస్సునందుండెడి, అన్యం = ఇంకొకనిని, చిత్తయన్తి = తలచుకొనుచుందురు. కాఁబట్టి, యోషితాం = స్త్రీలకు, ప్రియః = ప్రియుఁడైనవాఁడు - నిలుకడగా మిక్కిలి ప్రియుఁడై యుండునట్టివాఁడనుట, కోనామ = ఎవఁడు - ఎవఁడును లేడనుట.

తే. ఒకనితోఁ గూడి భాషింతు రొక్కనరుని

జూతురు విలాసనంపద ర సొంపుగులుక

మఱియు నొక్కనిఁ దలఁతురు ర మనసుగోనఁ

గూర్చుప్రియుఁ డెవ్వఁడో ముద్దురగుమ్మలకును.

50

తా. కాంత లొకనితో నెఱుఁగియుమాటలాడుదురు. మఱొకని నొయ్యారముగాఁ జూతురు. ఇంకొకని మనస్సునఁ దలంచుచుందురు. కాఁబట్టి వారికి నియతముగాఁ బ్రియుఁడైనవాఁ డెవ్వఁడును లేడు.

అవ. స్త్రీని సర్పముగా నిరూపించి చెలికానికి వెఱపు గలిగించుచు దానికి దూరముగాఁ దొలఁగి పోవుని యుపదేశించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అపసర సఖే దూరా దస్మా త్కటాక్షవిషానలా

ప్రకృతివిషమా ద్యోషిత్సర్పా ద్విలాసఘణభృతః

ఇతరఘణినా దప్తః శక్య శ్చికిత్సితు మాషధై

శ్చతురవనితాభోగిగ్రస్తం త్యజన్తి హి మన్త్రిణః ||

51

టీ. హేసఖే = ఓ చెలికాడా, కటాక్షవిష అనలాత్ = కడగంటిచూపు లనెడి విషాన్ని గలదియు, ('కటాక్ష శిఖానలాత్' అనుపాదమున కడగంటిచూపు లనెడి జ్వాలలయన్ని గలది యని యర్థము), ప్రకృతి విషమాత్ = స్వభావముచేతనే కుటిలమైనదియు - పుట్టుకచేతనే వంకరగానుండున దని సర్పపరమైన యర్థము, విలాస... భృతః - విలాస = విభ్రమములనెడి, ఘణా = పడగలను, భృతః = తాల్చినదియు నైన, అస్మాత్ = యీ, యోషిత్ సర్పాత్ = స్త్రీయనెడి సర్పమువలననుండి, దూరాత్ = దూరముగా, అపసర = తొలఁగిపోయి, హి = ఏలనఁగా, ఇతరఘణినా = తక్కిన ప్రసిద్ధ

సర్పముచేత- పుట్టుకచేతనే సర్పమైన జంతువుచేత, దష్టః=కఱవఁబడినవాఁడు, బ్రౌహ్మణః = మందులచేత-మూలికా మణిమంత్రాదులచేత, చికిత్సితం = కుసుర్పుటకు-విషమును దింపి బ్రతికించుటకు, శక్యః = అలవియైనవాఁడు - వానివిషమును గునుర్ప సాధ్యమును ననుట, చతుర...గ్రస్తం-చతుర=నేర్పుకత్తెయైన, వనితా=స్త్రీయనెడి, భోగి=సర్పముచేత, గ్రస్తం=పట్టుకొనఁబడినవానిని- కఱవఁబడినవాని ననుట-స్త్రీకి వశమైనవాని నని యాశయము, మన్త్రిణః=మాంత్రికులు-విషవైద్యులనుట- ఆలోచనపరులు-అనఁగా బుద్ధిమంతులని యర్థాంతరము, త్యజన్తి=వదలుదురు-ఆస్త్రీసర్పము గ్రసించఁగాఁ గలుగు నున్మాదము దీర్పరాని దగుటచే వదలుకొందురనుట. ప్రసిద్ధమైన సర్పముయొక్క కాటువలెఁ గాక స్త్రీయనెడియాసర్పముయొక్కకాటు కుదుర్చరాని దగుటచే దీనితోడిసంగతి సుంచుకొనక దవ్వుగాఁ దొలఁగిపోవుమని యర్థము. ఇచ్చటను సావయవరూపక మలంకారము. దీనిచే, ఉపమానమైన ప్రసిద్ధసర్పముకంటె నుపమేయమైన వనితాసర్పమున కాధిక్యము తెలియుచున్నది గాన వ్యతిరేకము వ్యంజిత మగుటంబట్టి యలంకారముచే నలంకారధ్వని యని యెఱుఁగునది.

ఉ. చూపు విషంబు విభ్రమముఁసొంపు ఫణాఫలకంబు గా వధూ
రూపము దాల్చుభోగికిని శ్రీరూఢిగ దూరముగాఁ దొలంగుమీ
దాపుగ సర్పదష్టునకుఁ శ్రీదప్పు విషంబు మనఁపక్షంబులం
బాపవధూభుజంగవిషభగ్నునిచెంతకుఁ బోరు మాంత్రికుల్. 51

తా. చెలికాఁడా! వాలారంగడగంటిచూపు లనెడి విసంపునిష్పకలు గుప్పించుచు, స్వభావముచేతనే కుటిలమై (వంకరయై), యొయ్యారము లనెడిపడగలు దాలిచియున్న యీచెలువయ నెడిచిలువనుండి దవ్వుగాఁ దొలఁగిపోమ్ము. ఏలనఁగా, ప్రసిద్ధమైన తక్కిన సర్పము గఱచినవానిని మందు లిచ్చి కుదుర్చవచ్చును. కాని నీటుకత్తియయైన చిత్తరియనెడిపాము గ్రసించినవానిని గుదుర్చుట యశక్య మని యెఱిమంత్రము గలవారును వదలుకొందురు.

అవ. మరల మఱియొకరీతిని వెఱపించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ విస్తారితం మకరకేతనధీవరేణ

స్త్రీసంజ్ఞితం బడిత మత్ర భవామ్బురాశౌ।

తే నాచిరా త్తదధరామిషలోలమర్త్య

మత్స్య నిష్కృప్య స పచ త్యనురాగవహ్నా॥

52

టీ. మకరకేతన ధీవరేణ=మన్యగుఁ డనెడిజాలరిచేత, అత్ర=యా, భవ + అమ్బురాశౌ=సంసారమనెడి సముద్రమునందు, స్త్రీసంజ్ఞితం=స్త్రీయనెడి సంజ్ఞ (నేరు)గల-స్త్రీరూప మైన యనుట, బడితం=గాలము, విస్తారితం=పవరింపఁబడినది-విసరి వైవఁబడి యున్న దనుట. తేన=దానిచేత-అట్లువై చియున్న గాలముచేత, అచి

రాత్=త్వరలో, తప...చ త్యాక్-తత్=వారియొక్క-ఆ స్త్రీలయొక్క, ఆధర=వారిమీద, ఆమిష=నిరయంను, లోల=ఆసక్తి గల, మర్త్య=మనుష్యులనెడి, మత్యాక్=చేపలను, వికృష్య=లాగి, అనురాగవహ్నా=వలపు అనెడి నిష్పనంను, సః=వాడు-ఆమన్మథుడు, పచలి=పక్వము సేయును-మిక్కిలి సంతాపము కలిగించును - మన్మథుఁ డీమూలమున పురుషులను బీడించుననుట. ఇచటను సావయవరూపక మలంకారము.

ఉ. చేరి మనోజగ్ధీవరునిరచేత భవాంబుధిలోన నంగనా

కారముఁ బూనియున్న పెనుగలము చిమ్మగ నయ్యె దానిచే
భీరుజనాధరామిషముఁ గ బేర్చి భుజించునరాండజంబులక

నారక సారెకుం దిగిచి గ వండు మరుం డనురాగవహ్నిలోన్. 52

తా. మరుఁ డనుజాలరి సంసారమ నెడిసముద్రమునం దున్నమనుజు లనెడిచేపలను బట్టుటకై కులుకులాఁడి యను గాలమును విసరి నై చియున్నాడు. ఆ గాలముం దు కష్టపూరియను నెర యున్నది. దానికి నాపించి చిక్కువడెడు మనుజు లనుచేపల నా గాలముచేతఁ ద్వరలో లాగి వలపనెడినిష్పనంను వాడు పక్వముచేయును.

అవ, ఇప్పుడు మనస్సును నెఱపించుచున్నాడు.

శ్లో॥ కామినీకాయకాంతారే, కుచపర్వతదుర్గమే॥

మా సంచర మనఃపాథ, త త్రాస్తే స్మరతస్కరః॥ 53

టీ. హేమనఃపాథ=ఓమనస్సనెడిబాటసారీ, కుచపర్వత దుర్గమే=కుచపర్వత=చన్నులనెడి కొండలచేత- దుర్గమే=పోవరానిచైన, కామినీ...తారే=కామినీకాయ=స్త్రీయొక్క దేహమనెడి, కాంతారే=అడవియందు, మా సంచర=సంచరింపకుమా, ఏలనఁగా, తత్ర=అందు-ఆడుడవియందు, స్మరతస్కరః=మన్మథుఁ డనెడిదొంగ, ఆస్తే=ఉన్నాడు-వాడు నీమానధనమునెల్ల దొంగిలు నని భావము. సావయవరూపక మలంకారము.

క. స్తనపర్వతదుర్గమ మై

ఘన మగుకాంతాశరీరకాంతారమునం

జనఁజోకు మనఃపాంథుడ

కనలుచు మరుఁ డనెడిదొంగ గ గలఁ డచోటన్. 53

తా. మనస్సనెడి యోతెరువరీ! బలితంపుఁజనుఁగొండలచే జొర శక్యముకాని కామినీమేననెడినుడవియందు మరుఁడనెడిదొంగ దాఁగియున్నాడుగాన నందు నీవు నడవము. నడతువేని నీమానమెల్ల వాడు కొల్ల గొనును.

అవ, ఒకానొకనియనుభవమును మూఁడుశ్లోకములచే జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ వ్యాధీర్ఘ్నే చలేన వక్రగతినా తేజస్వినా భోగినా
 నీలాబ్జద్యుతి నాహినా వర మహం దప్తో న తచ్చక్షుషా |
 దప్తే సన్తి చికిత్సకా దిశిదిశి ప్రాయేణ ధర్మార్థినో
 ముగ్ధాక్షీక్షణవీక్షితస్య నహి మే వైద్యో న నా ప్యౌషధమ్ || 54

టీ. ఇచట సర్పమునకును నేత్రమునకు గంటికిని బాసంగునట్లు విశేషణములు నిబంధించినాడు. ఎట్లన, వ్యాధీర్ఘ్నేణ = (స్వపరముగా) మిక్కిలి నిడుదయైనదియు - (నేత్రపరముగా) చెవివఱకు నిడుదగాఁ జూఁగియున్నదియు, చలేన = చలించుచుండునదియు - గంటికినిసమము, వక్రగతినా = (స్వభావముచేత నే) కుటిలమైన సంచారముగలదియు - గంటికినిసమము, తేజస్వినా = బలము గలదియు - (నేత్రపరముగా) కాంతిగలదియు, భోగినా = పడఁ గలదియు. (నేత్రపరముగా 'ఆభోగినా' అని ఛేదముచేయఁగా) విశివిగలదియు, నీలా...ద్యుతి నా - నీలాబ్జ = నల్ల గలువయొక్క, ద్యుతి నా = కాంతి గలిగినదియు - నల్ల గలువవంటివన్నె గలదియని స్వపరముగాను నల్ల గలువతో పాటియైనదని నేత్రపరముగాను అర్థము గ్రాహ్యము, అహినా = సర్పముచేత, దప్తః = కఠవఁబడినవాఁ డగుట, వరం = కొంతమేలు, తచ్చక్షుషా = దాని నేత్రముచేత - ఆచెలువకంటిచేననుట, (దప్తః) న = కఠవఁబడుట కొంచెమేనియుమేలుగాను. వ్యాధీర్ఘ్నుమును, వక్రగతియు, తేజస్వీయు, భోగీయు, నీలాబ్జద్యుతియునైన యహిచేతఁ గఠవఁబడుట గొంతమేలుగాని వ్యాధీర్ఘ్నుమును, వక్రగతియు, తేజస్వీయు, ఆభోగీయు, నీలాబ్జద్యుతియునైన యాచెలికన్నుచే గఠవఁబడుట కొంచెమైననుమేలు గాదనుట, (ఒక్కొక్కవిశేషణమునకు సర్వనేత్రముల కనుగుణముగా నర్థవ్యయము పూర్వోక్తరీతిని చెలియునది.), ఏలనఁగా, దప్తే (సతి) - ఆసర్పముచేతఁగఠవఁబడినయెడల, దిశిదిశి = ప్రతి దిక్కునంగును, ప్రాయేణ = తఱచుచుగా, ధర్మార్థినః = పగోపకార మనెడి ధర్మమే ప్రయోజనముగాఁ గలవారైన, చికిత్సకాః = విషవైద్యులు, సన్తి = కలరు, అయితే, ముగ్ధా...వీక్షితస్య - ముగ్ధాక్షీ = సోగపై న కన్నులు గల చెలువయొక్క, ఈక్షణః = కంటిచేత, వీక్షితస్య = చూడఁబడినట్టి - లేక, ముగ్ధాక్షీచేత, త్షణవీక్షితస్య = త్షణమాత్రము చూడఁబడినట్టియనియు నర్థాంతరము - ముద్ధిరాలి వాలారుఁజూడ్కిచే గ్రసించఁబడినట్టి యనుట, మే = నాకో, వైద్యః = చికిత్సకుఁడు, నహి = లేనదా, ఔషధంవా = విషమును హరించుచుండుగాని, న = లేదు, ప్రసిద్ధమైన సర్పముకాటునకు మందుమంత్రములు గలవుగాని యాకామినియొక్కవాఁడేమాడ్కికాటుతగిలెనా దానిచేఁగలుగు నున్మాదమును నీర్ప నేమందును మంత్రమును లేదు. కాన నట్టికంటిమాపు తగులుటకంటె పాముకాటె కొంతమేలని భావము. ఇచటఁ ప్రసిద్ధమైన సర్పముతోఁ బోల్చిచూడఁగా చక్షువనెడియహియే యధికముగాఁ చెలియుటచే వ్యతిరేక మలంకారము.

ఉ. ఉరగము ముట్టెనా నరుల కుర్విని వెజ్జలు భర్తృశీలు రై
గరళము నెక్కు- డింజు రధిశకంబుగ నాయతమేచకోత్పల
స్ఫురణ వహించి వక్రగతిఁ గ బూనినమానినిచూపు సోకినం
బురుషున కెందు మందులునుబొందవు పొందరు వెజ్జలెవ్వరున్. 54

తా. మిక్కిలి నిడుదయు, చలించుచున్నదియు, వంకరగాఁ బోవునదియు, బలిమిగలదియు, బడగచే బెడిదమైనదియు, నల్లగలువవన్నెవంటి వన్నెగలదియు నైన పాముచేఁ గఱవఁబడినను గొంత మేలనవచ్చునుగాని, చెవివఱకు నిడుదగాఁ జాఁగి, బెళుకువీనుచు, కుటిలముగాఁ బోలయుచు, కాంతిదళుకొత్తుచు, విఱివియై, నల్లగలువతోఁ బురుడించు నాకలువకంటికంటిచేఁ గఱవఁబడుట కొంచెమైనను మేలుకాదు. ఏలనఁగా, ఆపాముచేఁ గఱవఁబడినయెడల దానికాటునకుఁ బరోపకారశీలు రగు విషవైద్యులెందలో యేదిక్కునందు నున్నారు. సాగసుంగన్నులుగల చిన్నారికంటిచూపు తగిలెనా నాకు దానివలనియ్యూదము గీటుటకు నేవైద్యుఁడు గాని యేమందుఁగాని కలుగ నేకలుగదు.

శ్లో॥ ఇహ హి మధురగీతం సృత్త మేత ద్రసోఽయం
స్ఫురతి పరిమ లోఽసౌ స్వర్చనష స్తనానామ్ ।
ఇతి హతపరమార్థై రిద్రియై ర్భ్రామ్యమాణః

స్వహితకరణధూరైః పఞ్చభి ర్వఞ్చితోఽస్మి ॥

55

టీ. ఇహహి=ఇందే-ఈతరులులయందే యనుట, మధురం=తాపహరమైన-చెవులకింపైన యనుట- 'శీతలీక్రియతే తాపోయేనతన్మధురం స్ఫుతమ్' అనుటచే మధురమనఁగా తాపహరియని తెలియునది, గీతం=(వారి) గానము, స్ఫురతి=బిప్పుచున్నది, ఏతత్=ఈ-కంటికింపైనయనుట, సృత్తం=నాట్యము, బిప్పుచున్నది, అయం = ఈ-నాలుకకింపైన, రసః = రసము-అధరామృతమనుట, బిప్పుచున్నది. అసౌ = ఈ-మూచూచుటకింపైన, పరిమళః=వాసన - పద్మినిజాతి యగుటచేఁ గలిగినమేని కమ్మనితావియనుట-లేక, పచ్చకపురము గందము మొదలైనవాని పయిపూఁతలచేఁ గలుగు వాసనావిశేషము, బిప్పుచున్నది, ఏషః=ఈ-స్పృశించుట కింపైన, స్తనానాం=చన్నులయొక్క, స్వర్చః=తాఁకుడు, బిప్పుచున్నది, ఇతి=అని-ఈవిధముగా, హతపరమార్థైః-హత=నశించిన-చెడినయనుట, పరమార్థైః=తత్త్వార్థము గలవియు-విషయములయొక్క కలరూపు తెలియక వానికి లోనైనవి యనుట, కాఁబట్టియే, స్వ...ధూరైః-స్వహిత=తనయొక్క-మేలును, కరణః=చేయుటయందు, ధూరైః=మోసగాండ్రును-తనకు హితముచేయక పోయినను చేయువానివలె నున్నట్టి యనుట, పంచభిః=విను, ఇంద్రియైః=ఇంద్రియములచేర-చెవులు మొదలైనవానిచేర, భ్రామ్యమాణః=త్రిప్పఁబడుచున్నవాడ నగుచు-ఆయావిషయములందుఁ దగులు

కొలుపఁబడినవాఁడగుచు, వశ్యతః = మోసపుచ్చఁబడినవాఁడను, అస్మి = అగుచు న్నాను. ఈమోసమును మునుపే తెలియనైతి నని భావము.

ఉ. ఈమృదుగాన మీనటన శ్రీమీకుచమర్దన మీనుధారనం
 బీమహనీయసౌరభము శ్రీనింతులయందుఁ దనర్చు నంచు న
 న్నేమఱఁజేసి యాత్మహిత శ్రీమిచ్చినభంగి మెలంగి యింద్రియ
 గ్రామము మోసపుచ్చె హితశ్రీకార్యవిహీనుఁడ నైతి నక్కటా! 55

తా. ఈ జవరాండ్రముండే యిదె యింపైనపాట వినఁబడుచున్నదని నాచె వియు, నిండే యీ సాంపైనయాట గనఁబడుచున్నదని నాకన్నును, ఇందే యీమో విలేనియ యనెడిరసము చవి గులుకుచున్నదని నానాలుకయు, నిండే యీకమ్మతావి గుబులుకొనుచున్నదని నాముక్కును, నిండే చనుగుబ్బల నంటిన సుఖముగా నుండు నని నాయెడలును, నిట్లు నాయెదింద్రియములును నా కేమోహితము చేయువానివలె నటించి విషయములకలరూపును జెలియనీక చెఱిపి యాయావిషయములందు నన్నుఁ దగులుకొలిపి యేమఱించినవి. ఇది యప్పుడే తెలియక మోసపోయినవాఁడ నైతి.

అవ. మిక్కిలి మోహమును బుట్టించుమన్మథుని దూషించు చున్నాఁడు.

శ్లో॥ న గమ్యా మన్త్రాణాం న చ భవతి భైషజ్యవిషయో
 న చాపి పృథ్వంసం వృజతి వివిధైః శాస్త్రకళతైః |
 భృగూవేశా దజ్ఞే కమపి విదధ ద్భజ మసకృత్
 *స్మరాపస్మారోఽయం భృమయతి దృశం ఘూర్ణయతి చ॥ 56

టీ. అయం = ఈ, స్మర అపస్తారః = మన్మథుఁడనెడియపస్తారరోగము-మన్మథుఁడు గలిగించు స్త్రీవ్యామోహ మనెడియపస్తారరోగ మనుట, మన్త్రాణాం = మంత్ర

* 'ప్రదృష్టాతుభి రాహతేన మనసి ప్రాణీ తమః సంవిత్ దంతాక్షాదతి ఘేనముద్వమతి దోఃపాదౌ ఓప న్యూఢః | పశ్యన్మాప మసత్ ఓతౌ నిపతతి ప్రాయః కరోతిక్రియా బీభత్స్యః స్వయమేవ శామ్యతి తథావేగేత్వపస్మారరుక్' అపస్మారరోగి ధాతువులు ప్రకోపించి మనస్సునుగొట్టఁగా చీకటి గ్రమ్మినట్టివాఁడై పండ్లు కొలుకును, నులువుగ్రక్కును, మలిమాలి కొలుసేతులు జాడించును, భూమిమీఁద లేనిరూపమును గాంచి దానికై పడును, రోతపనులు పెక్కు సేయును, దనకుఁదా సేయుపశవిల్లును' అని యున్నది. ఇట్టియవస్థలు మన్మథార్తులకును గలుగును గాన వ్యామోహమును అపస్మారరోగముగా వర్ణించినాఁడని తెలియునది.

ములకు, నగవ్యూహమునదికాదు-సాధ్యమైనదికాదునుట, భైషజ్యవిషయశ్చ=
 ఔషధమునకువిషయమైనదియు-మందుచే కుదుర్పడగినదియు, న భవతి = కాదు,
 వివిధైః=పలువగలైన, శాస్త్రికశస్త్రైః అపి=నూలులకొలది శాంతికర్మములచేతను,
 ప్రభవ్యంసం=నాశమును, నవ్రజతి=పొందదు, 'పూర్వజన్మకృతంపాపం వ్యాధిరూపేణ
 బాధతే తచ్చాన్తి రాషధై ద్దానై ర్జపహోమార్చనాః' అన్నట్లు ప్రసిద్ధమైన
 రోగము జపాదులచేత శాంతించును, ఇదియో యట్లు గాదనుట. భ్రమ + ఆవేశాత్
 =మోహమును బుట్టించుటవలన, అక్షే=శరీరమునందు, కమపి=ఇట్టి దట్టినరాని, భజం
 =బాధ్యమును-లేక, భ్రమావేశాత్=మతిభ్రంశము గలిగించుటవలన, అక్షే=అంగము
 నందు-కరచరణాద్యవయవములందు, కమపి=ఇట్టిదట్టినరాని, భజం=విరుల్పుట
 మొదలైన వికారమును, ఆసక్యత్=మాటికి, విదధత్=చేయుచు, దృశం=నాచూ
 ఘను, భ్రమయతి=తబ్బిబ్బపలుచుచున్నది, ఘూర్ణయతిచ=గిరగిరఁ ద్రిప్పుచున్నది.
 ఏమిచేయుదు వీని నెట్లు కుదుర్పనగునని భావము. ఇచట నలంకారము వ్యతిరేకము.

ఉ. ఆరయ మంత్రగమ్యమును १ నౌషధసాధ్యముఁ గాదు శాంతికా
 చారశతంబులం జెడదు २ చండతరభ్రమకల్పనోద్ధతిఁ
 భూరివికార మంగములఁ ३ బూన్పుచు మన్మథజన్య మీయప
 స్తారము లోచనద్వయము ४ సారేకుఁ ద్రిప్పెడుఁ జక్రిముంబలెన్.

తా. లోకములో నపస్మారమ నెడిరోగము మందునకు మంత్రాదులకు లోనై
 కుదురును. మరుఁడు కామినులయెడఁ గలిగించు మోహమనెడి యపస్మారరోగమో
 మంత్రములకును లోనుగాదు, మందుచేతను కుదురదు. నూలులకొలదిశాంతికర్మములఁ
 జేసినను నాశమునొందదు, కుఱి మనస్సును భ్రమముకలిగించి యవయవములను తాలు
 మాలుగా విరుల్పుట మొదలైనవికారములఁ బుట్టించి చూపులను తత్తటపటిచి గిర
 గిరఁ ద్రిప్పుచున్నది. ఏమి చేయుదును? దీని నెట్లు మాన్పుకొందును?

అవ. మూఁడుశ్లోకములచే నెలయాండ్రు నిందించుచు నిగ
 మించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ జాత్యన్ధాయచ దుర్ముఖాయచ జరాజ్యేష్టాఖిలాజ్ఞాయచ
 గ్రామిణాయచ దుష్కులాయచ గళత్కుష్టాస్థాభిభూతాయచ।
 యచ్చస్త్రీషు మనోహరం నిజవపు ర్లక్ష్మీలవత్రేణయా
 పణ్యస్త్రీషు వివేకకల్పలతికాశ స్త్రీషు రజ్యేత కః॥

టి. బాధ్యుడాయుఁపుట్టుగ్రుడ్డికొఱకును, గుర్ముఖాయుఁచ=వదరుఁబోతుకొఱకును-లేక దుర్గంధముగలముఖముగలవానికొఱకును, జరా... లాక్ష్మాయచ-జరా=మునిమిత్ర, జీర్ణ=జీర్ణించిన-చిక్కి సంఘటబిగి వీడిన యనుట, అఖిల=సమస్తమైన, అక్ష్మాయచ=అవయవములు గలవానికొఱకును, గ్రామీణాయు = పల్లెటూరివానికొఱకును-లేక, మఱియొక్క గ్రామమునుండి వచ్చి కులగోత్రములు దెలియకుండునట్టివానికొఱకును, దుష్కులాయుఁచ=చెడుకులముగలవానికొఱకును, వేమేల, గళ... భూతాయచ-గళత్=కాటుచున్న, కుష్ఠ=కుష్ఠచేత-కుష్ఠచేసిన చీమునెత్తురుమొదలైనవానిచే ననుట, అభిభూతాయ=నిందితుఁడైనవానికొఱకును- కోయఁదగినవానికొఱకుననుట, లక్ష్మీ... శ్రద్ధయా-లక్ష్మీ=సంపదయొక్క, లవ=లేకమునందలి, శ్రద్ధయా=అక్కఱచేత-ఇంచుకంతథనమున కాసపడి యనుట, మనోహర=మనస్సును హరించునట్టి-మిక్కిలియింపైన, నిజవపుః=తనదేహమును, యచ్చస్త్రీః=అర్పించుచున్నట్టివారును-ముద్దిడుట కాఁగించుట పంట నొమ్మట గోరఁజీరుట మొదలైన సంభోగవ్యాపారములకై తమదేహమును అట్టిచారి కధీనము చేయుచున్నట్టివారు ననుట, వివేక—శస్త్రీః-వివేక=వివేకమనెడి-ఇది తగును ఇది తగదనెడి విచార మనునట్టి, కల్పలతికా=కల్పపుండరీకము, శస్త్రీః=చూరగత్తులైనవాను-తీరగెలను ద్రెంచుచూరగత్తులవలె వివేకమును ఛేదించునట్టివారును, (వివేకముపై తము సకలార్థముల నొడఁగూర్చునది గాన కల్పలతగా నిరూపింపఁబడినదని తెలియునది), అగు, పణ్యస్త్రీః=వేశ్యాంగలనయందు, కః=ఎవఁడు, రజ్యేత=అమరరక్తి పొందును-ఎంతవివేకహీనుఁడును అట్టివేశ్యలయందు రక్తినొందఁ డని యర్థము. అలం. రూపకము.

చ. విమవక పుట్టుగ్రుడ్డునకు శ్రవృద్ధశరీరికిఁ గుష్ఠగోగికిఁ
జడునకు బాతిహీనునకుఁ శ్ర జారునిజాంగము లొక్కరూకకై
కడువడి నిచ్చువారి గుణకల్పలతల్ విదళించుకత్తులం
బడువుఁబడంతలం దనదుఃఖావముఁ జేర్చునె యెవ్వఁడేనియున్.

తా. వారకాంత లొకింతద్రవ్యమున కాసపడి మిక్కిలి సాగనైన తమమైదీరగలను పుట్టుగ్రుడ్డివానికైనను, వదరుఁబోతునకైనను, ముదిసి యంగములపటిమతప్పినవానికైనను, ఊరును బేరును తెలియనియొకపల్లెటూరివానికైనను, చెడుకులమునఁబుట్టినవానికైనను, వేమేల ! కుష్ఠచేఁ జీము నెత్తురుఁ గాటుచున్నంతయసహ్యముగా నుండువానికైనను, సంభోగార్థము అప్పగింతురు. సకలార్థముల నొడఁగూర్చుకల్పలతవంటి వివేకమును బటాపంచలు సేయుచు నిట్టిమేవపుకార్యముల కొడిగట్టు వారస్త్రీలయెడ నెంతవివేకహీనుని కైనను రక్తి పుట్టనేరను.

శ్లో॥ వే శ్యాసౌ మదనజ్వాలా రూపేంద్రననమేధితా।

కామిభి ర్యత్ర హూయస్తే యావనాని ధనాని చ॥

58

టీ. అసౌ=ఈ, వేశ్యా=వేశ్య-వెలయాలు, రూపే...ధితా-రూప=సౌందర్య మునెడి, ఇంద్రన=వంటకట్టియలచేత, సమేధితా=మిక్కిలి పెంపఁబడినదియైన, మదన జ్వాలా=మన్మథాగ్నిశిఖ, యత్ర=ఎందు-అందు అనుట- వేశ్యయనెడి మన్మథాగ్ని జ్వాలయందు-కామిభిః=కాముకులచేత, యావనాని=ప్రాయములును, ధనానిచ=ధనములును, హూయస్తే=హోమముచేయఁబడుచున్నవి. స్వర్ణాదిఫలములను గోరువారు ఆహవనీయాగ్నిజ్వాలయందు హవిస్సులను వేల్చునట్లు వేశ్యాసంభోగఫలముగోరువారు వేశ్యలనెడి మన్మథాగ్నిజ్వాలయందు యావనము ధనము అనెడిద్రవ్యములను వేల్చుచున్నారనుట. అగ్నియందు వేల్వఁబడు ద్రవ్యము లెట్లు రూపుమామునో యట్లే వెలయాండ్రకై యుపయోగింపఁబడిన వయస్సును ధనమును మాయనని భావము. ఇచట యావనధనములను హోమము సేయుట ప్రకృతము. ఈ ప్రకృతమైన హోమ కార్యమున కుపయోగించుటకు నగ్ని యావశ్యకముగాన వేశ్యయందు మదనజ్వాలా త్వము ఆరోపితమగుటవలన పరిణామ మలంకారము. అది రూపేంద్రన మనెడి రూప కముతో సంకీర్ణమగుచున్నది గాన సంకరమును చెలియునది.

క. రూపేంద్రనవర్ధిత వే

శ్యాపంచశరాగ్నికీలయం దంగజపూ

జాపరతంత్రులు వేల్చురు

దాపుగఁ దమజవ్వనములు ౩ ధనములుఁ గడఁకన్.

58

తా. ఈవెలయాలు ఒకమన్మథాగ్నిజ్వాల. ఇవి చక్కందన మనెడిసమిధలచే మీయమిక్కిలి పెంపఁబడినది. ఈజ్వాలయందు కాముకులు తమయావనములను ధనములను హవిస్సులుగా నర్పించి వేల్చురు.

శ్లో॥ క శ్చుమ్భుతి కులపురుషో వేశ్యాధరపల్లవం మనోజ్ఞ మపి।

. చారభటచోరచేటకనటవిటనిష్ఠీవనశరావమ్॥

59

టీ. మనోజ్ఞమపి=మనోహరమైనది యయ్యను, చార...శరావమ్-చార=వేగులవారు, భట=భటులు, చోర=దొంగలు, చేటక=కుంటెనగాండ్రు, నట=నట్టుపులు, విట=జారులు-అనెడి వీరలయొక్క, నిష్ఠీవన=ఎంగిలికి - ఎంగిలి నుమియు, శరావమ్=మూకు దై నట్టి-ఇటువంటితక్కువపాటిమనుజు లెల్ల ముద్దిడి యెంగిలి సేయుటచే మిక్కిలి యపవిత్ర మైనట్టి యనుట, వేశ్యాధరపల్లవం - వేశ్య = వెల యాలయొక్క, అధరపల్లవం=చిగురువంటి మోవిని, కులపురుష=సత్కులమునందుఁ

బుట్టిన మనుష్యుడు, కః=ఎవడు, చుమ్మతి=ముద్దిడును-మంచులమునఁ బుట్టినవాఁడెవడును ముద్దువెట్టఁ జనుట, 'రతికాశే ముఖంస్త్రీణాం శుద్ధ మాభేటకే శునామ్' అన్నట్లు రతిశమయమున స్త్రీముఖము పవిత్రమే యైనను ముందు చెప్పఁబడిన కనుమాలపునుజులసంపర్కమువలన హేయమై చుంబనమున కనర్హ మగుటచే దానిని చుంబింపరాదని తాత్పర్యము. ఇచట 'అధరపల్లవం' అనుచో 'చిగురువంటిమోవి' యనియే ఉపమితసమాసముగా నర్థము సేయఁదగును గాని 'మోవి యనెడి చిగురు' అని రూపకసమాసముగా నర్థము దగదు. ఏలన, రూపకమున ఉత్తరపదమే ప్రధానముగనుక 'మోవిచిగురును ఎవఁడు ముద్దాడు' ననుచో మోవికాక యుత్తరపదమైన చిగురునే ముద్దాడుట యని అసంగతి కలుగుచున్నది. కాన ఉపమితసమాసముగా నర్థము గ్రాహ్యము. కాఁబట్టి, 'అధరపల్లవం' అనుచో ఉపమ. అధరపల్లవమును నిష్ఠివనశరావముగా రూపించుటచే రూపకము. ఉత్తరాధ్యమునందు అనుప్రాస మనెడి శబ్దాలంకారము. ఈమూఁడును పరస్పరనిరపేక్షములై యేకవాక్యమున నిబద్ధము లగుటచే సంస్పృష్టి యనియుఁ చెలియునది.

క. జారభటచోరచేటక

చారసటప్రభృతినీచరజననిష్ఠీవా

ధారశరావము వార

స్త్రీరమ్యాధరము సంస్పృశింతురె కులజుల్.

59

తా. వెలమాలియొక్క చిగురువంటికెమ్మోవి యెంత యింపైనదిగా నుండినను అది జారచోరాదులైన కనుమాలపునుజులు ముద్దుకొనుటచే వారందఱు నెంగిలి నుమియుమూఁతుడుపాత్రవలె మిక్కిలియు నపవిత్ర మైనది కాఁబట్టి సత్కులమునందుఁ బుట్టినవాఁడెవఁడుగాని దానిని జుంబింపఁడు.

అవ. స్త్రీలు మీఁగ తీయఁదనమును లోపల విషమును గలిగియుందురు. కావున వారు సర్వవిధములఁ ద్యజింపఁ దగినవారే కాని కైకొనఁ దగినవారు కా రనునభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మధు తిష్ఠతి వాచి యోషితాం హృది హాలాహలమేవ కేవలమ్ |

అత ఏవ నిషీయతేఽధరో హృదయం ముష్టిభి రేవ తాడ్యతే॥ 60

టీ. యోషితాం=స్త్రీలకు, వాచి=నోటియందు, మధు=రేసె, తిష్ఠతి=ఉండును, హృది=హృదయమునందు, కేవలం=ముఖ్యముగా, హాలాహలమేవ=కాలకూట విషమే, ఉన్నది. అత ఏవ=కాఁబట్టియే, అధరః=క్రిందిపెదవి, నిషీయతే=క్రొలఁబడుచున్నది. అందు తేనియ యున్నదని తలఁచి సకలజనులును మిక్కిలి యాదర

మతో జాట్టునురనుట. హృదయం=ఎద-టొమ్మనుట, ముష్టిభిరేవ=పిడికిఱులచేతనే, తాడ్యతే=కొట్టఁబడుచున్నది. అందు విషయము వర్తింపచున్నదని తలఁచి యందఱును గొట్టుచున్నారనుట - స్త్రీలు మాటలందు తేనె లాలుకుచున్నారనియు మనస్సు నందు విషయవంటి తలంపులు గలవారనియుఁ బూర్వార్థమునఁ బ్రదర్శింపఁబడినవిగాను, ఉత్తరార్థమున మొదటిపాదమునందలి తేనె గొనుటయు, రెండవపాదమునందలి హోలాహలస్థానమైన హృదయమును గొట్టుటయుం బ్రదర్శింపఁబడినవిగాను నభిప్రాయము. ఇచట 'మధు తిస్థతి వాచి' అనుచో వాక్కునకు మధుసంబంధము లేకుండియుఁ జెప్పఁబడుటచే నతిశయోక్తి, 'హృది హోలాహల మేవ' అనుచో ఏవ కారముచే నిచట నధ్యవసాయము సాధ్య మనుటచే ఉత్పేక్ష. పూర్వార్థముచే ఉత్తరార్థము సమర్థితము గాన కావ్యలింగము. ఇట్లు పైకి తీయగను లోపల విషయముగను నుండు ననుటచే స్త్రీలు తృణింపఁదగినవా రనియు భ్వని స్ఫురించెడిని. ఈనాలుగింటికి సంస్కృతి.

చ. కలదుగదా సుధారసము శ కంజదళాక్షులముద్దుఁబల్కులక
వెలయుఁగదా హలాహలము శ వీరలచి త్తమునందుఁ గావునం
బలుమఱుఁ బల్ల నాధరము శ బాన మొనర్తురు నిండువేడుకక
బలితపుటొమ్మ ముష్టితలరపాతములం బ్రహరింతు రెంతయున్.

తా. చెలువలకు నోటినుండు తేనియ యెలుకుచున్నది. హృదయమునో హలాహలమే యున్నది. కాబట్టియే పురుషులు వారికెఱ్ఱావి నావరముతోఁ గ్రోలుదురు; హృదయమునో పిడికిఱులతోనో కొట్టుదురు.

ఇది శృంగారశతకమున కామినీగర్హణ మన్నది తృతీయవింశతి.

భర్తృహరిసుభాషితము - సువిరక్త దుర్విరక్త పద్ధతి.

ఇంతవఱకుఁ గామినీగర్హణము సేయఁబడినది. విరక్తులు గలరా లేరా యని యాశంకించి కల రనియే మది నుంచుకొని వారియందును సువిరక్తులు దుర్విరక్తులు అని రెండువిధములుగా నుండుట ప్రతిపాదించునాఁడై మొదట సువిరక్తపద్ధతిని దొమ్మిదిశ్లోకములచే వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ధన్యాస్త ఏవ ధవళాయతలోచనానాం

తారుణ్యదర్పఘనవీనపయోధరాణామ్ |

తామోదరోపరి లన త్రివళితానాం

దృష్ట్యాకృతిం వికృతి మేతి మనో న యేషామ్॥

61

టీ. ధవళా...లోచనానాం- ధవళ=తెల్ల నైనదియు- తెల్ల దామర తీకుల వంటివి యనుట, ఆయత=విశాలములై నవియు నగు, లోచనానాం=కన్నులుగలవారును, తారుణ్య...ధరాణాం-తారుణ్య=యావనముయొక్క, దర్శ=మదముచేత, ఘన=గొప్పలును-క్రిక్కిరిసినవియు, పీన=బలుపుగలవియు నగు, స్తనానాం=చన్నులు గలవారును, తామో...పరి-తామ=మిక్కిలి కృశించిన, ఉదర=కడుపుయొక్క-నడుముయొక్క యనుట, ఉపరి=మీద, లనత్...లతానాం-లనత్=ప్రకాశించుచున్న, త్రివళితానాం = తీగలవలె నున్న మూడు ముడుతలు గలవారును, 'త్రివళితమధ్యా హంసవాణీ సువేషా' అన్నట్లు మూడువశులు కలిగియుండుటచే పద్మసీజాతి సూచితమగుచున్నది. ఇట్టిరూపసంపత్తి గలవారగుకామినులయొక్క, ఆకృతిం=ఆకారవిశేషమును దృష్ట్యా=చూచి, యేషాం=ఎవ్వరియొక్క-ఏపురుషులయొక్క యనుట, మనః=మనస్సు, వికృతిం=వికారమును-కామినులకు పరతంత్రమై యుండుటను, న ఏతి=పొందవో, తే ఏవ=అట్టివారే, ధన్యాః=ధన్యులు-సుకృతాత్ములను-ఇట్టి నిర్వికారమైన చిత్తము గలిగియుండుట శమసంపన్నులకే గాన ధన్యులనగా శమవంతులైన సువిరక్తు లని భావము.

చ. కలికిమెఱుంగునాలుఁదెలిగన్నలు సన్నపుఁగౌనుదీఁగెపై

నలరెడునద్వళీలతలు ౧ నంచితయావనదర్పలక్ష్మీచేఁ

గులికెడుసిబ్బెపున్వలుఁదగుబృలునుంగల మించుఁబోండ్లనూ

పులఁ గని నిర్వికారు లగుఁపూరుషులే కృతకృత్యు లిద్దరన్. 61

తా. తెల్ల దామర తీకులంబురుడించు తెలిగన్నుఁగవ గలిగి, పరువంపుసాంపునఁ క్రిక్కిరిసిన బలితంపు గబ్బిగుబ్బలు నొప్పి, నకనకలాడు నెన్నడుముమీద నునుఁగి నియలవలె నున్నమూడువశులు మరువుఁ జూప, నిం పారుచెలువలయాపుం జూచి వికారము నొందనిమనస్సు గలవారే సుకృతాత్ములు.

అవ. ముందు తా ననుభవించి యున్నయొకకామిని నిపుడు సంబోధించుటచే తనసువిరక్తిని బ్రకటించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బాలే లీలాముకుళిత మమీ మన్ధరా దృష్టిపాతాః

కిం క్షీప్యస్తే విరమ విరమ వ్యర్థ ఏష శ్రమ స్తే ।

సమ్ప్రత్యన్యే వయ ముపరతం బాల్య మాస్థా వనా స్తే

క్షీణో మోహ స్త్రాణమివ జగజ్జాల మాలోకయామః॥

62

టి. హేబారే=ఓముద్దరాలా ! లీలాముకుళితం: లీలా = విలాసంపువగచేత,
ముకుళితం యథాతథా=మొగుడునట్లుగా - అరమోడ్వబడినట్లుగా-అరమోడ్చి అర
తెరిచినకంటనుండి నిగుడునట్లుగా ననుట, మన్థరా=మందసంచారములై న-అల్లల
నీటుగాఁ బాలయునట్టి యనుట, అమి=ఈ, దృష్టిసాతాః=విలోకనప్రసారములు-
చూడ్కుల పచరింపులు, కిం=ఎందుకు, క్షిప్యస్తే=చిమ్మబడుచున్నవి-వానిని జిమ్మ
దగదనుట-విలాసముచే నరమోడ్చిన కన్నుదమ్ములనుండి యల్లల దిన్నగా నొలయు
వాడిచూడ్కుల సేల నాపైఁ జూటుకుగా నిగిడించెద వనుట. విరమవిరమ=ఉడు
గుము ఉడుగుము-చూపులఁ జిమ్ముట మిక్కిలియు మాను మనుట, ఏలనఁగా, ఏమః
=ఈ, తే=నీయొక్క, శ్రమః=ఆయాసము-కడగంటిచూడ్కుల నిగుడ్చుటచే గలి
గినయలఁత, వ్యర్థః=నిరర్థకము-పసలేని దనుట-దానివలనఁ గోరినఫలము ఒనగూడ
నేరదుగాన నిష్ఫలమే యనుట. ఇంతవఱకును వలపుమత్తునకు లోనై యున్న మన
స్సులు గలమిబోంట్లయందు చూపులు నిగుడ్చుటవలన ఫల మేల కలుగ దనఁగాఁ
జెప్పుచున్నారు, సమృద్ధి=ఇప్పుడు, వయం=మేము, అన్యే=వేరైనవారము-మునుప
టివలె నీవిలాసములకు లోనై మోహము నందునట్టివార మిపుడు గా మనుట, ఏ
లనఁగా, బాల్యం=పసితనము-లేక బేలతనము అనఁగా అవివేకము, ఉపరతం=
ఉడిగినది, అయితే, వనాస్తే=అరణ్యమునడుమ, ఆస్థా=ఆదరము - మిక్కిలియాశ,
కలిగియున్న దని శేషము-నీయందు రక్తిని మాని విరక్తితో వనవాసముసేయఁ గో
రుచున్నార మనుట, ఇది యెట్లు కలిగె నన గా, మోహః= ఆజ్ఞానము, క్షీణః=
నశించినది-నీయం దాసక్తిని గలిగించు కారణమైన మోహము నిర్మూల మైనద
నుట, కాఁబట్టి, జగత్ జాలం=లోకములగమోహమును-గకలప్రపంచము ననుట,
తృణమివ = పోచవలె-నిస్సారమైనదిగాననుట, ఆలోకయామః=చూచుచున్నా
రము. 'నిః స్పృహస్య తృణం జగత్' అన్నట్లు జగమునెల్ల గడ్డిపరకవలె నెన్ను
చున్నామనుట-ఇప్పుడు జ్ఞాన ముదయించుటవలన మనస్సుభుతతప్ప తక్కిన నెల్ల
తుచ్ఛముగా ననుసంధించుచున్నా మనియు భావము కావున నీవు మాపయిఁ జూ
పులు చిమ్మవల దని యాశయము.

ఉ. మానిని యేల చిమ్మెదపు १ మాపయి మంధరదృష్టిసాతము
ల్బానుము నీశ్రమంబు విఫలం బిది వింతల మైతి మిత్తటిక
మానుగ జవ్వనం బడఁగె १ మానసవృత్తి వనంబుఁ గోరె న
జ్ఞానము నప్త మయ్యె యవగనంబుగఁ జూచెద మెల్లలోకమున్.

తా. ఓ ముద్దియా! విలాసంపువగచే నర మోడ్చినకన్నుగవనుండి యల్లల
బాలయు నునుఁజూడ్కులు మాపయిఁ జిమ్ముకు చిమ్ముకుమా. అట్లు చిమ్ముటవలన
వట్టియాయాసమే కలుగును గాని వేటుపస లేదు. ఏలనఁగా మేము మునుపటివలె

నీకులుకు బ్రతుకులకు బేలుపోవుచుండినవార మిప్పుడుగాము. మాబేలతనము తీసిపోయినది. ఇప్పుడు విరక్తితో వనవాసమునేయఁ గోరిక కలిగియున్నది. ఏలన, నీయందుఁ దగులుకలిగించుమూల మైనమోహము నిర్మూల మైనదిగాన ప్రపంచమంతయు మాకు గడ్డిపోచవలె నిస్సారమైయున్నది. అట్టిమాయందు నీమాడ్కులు నిష్ఫలముగాఁ జిమ్మఁ దగదు.

అవ. చెప్పినదానినే మఱొకరీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఇయం బాలా మాం ప్ర త్యసవరత మింద్రివరదశ
ప్రభాచోరం చక్షుః క్షిపతి కి మభిప్రేత మనయా ।
గతో మోహోఽస్మాకం స్మరకుసుమబాణవ్యతికర
జ్వరజ్వాలా శాస్తా తదపి న వరాకీ విరమతి॥

63

టీ. ఇయం=ఈ, బాలా=ముద్రియ, మాంప్రతి=నన్నుఁగూర్చి, అనవరతం=ఎడతెగక, ఇన్ద్రి...చోరం-ఇంద్రివరదశ=నల్ల గలువ తేనులయొక్క, ప్రభా=కాంతిని, చోరం=దొంగిలునట్టి-నల్ల గలువ తేనులతో సాటియైన యనుట, చక్షుః=కంటిని, క్షిపతి=ప్రసరింపఁజేయుచున్నది-నిగుడ్డు చున్నదనుట, అనయా=దీనిచేత-ఈముద్రియ చేత ననుట, కిం=ఏమి, అభిప్రేతం=అపేక్షితమైనది-ఈబాల యేమి యపేక్షించితన కన్నుఁగవ నాపయి నిగిడ్చినదో యది నాకుఁ బెలియకున్న దనుట. అది నీపొంగు నే యపేక్షించినది, దాని నీవు తెలియకుండుట యెట్లు అని యడుగఁగా జెప్పుచున్నాఁడు, అస్మాకం=మాకు, మోహః=అజ్ఞానము, గతః= పోయినది-ఇప్పు డుడిగిన దనుట, స్మర...జ్వాలా-స్మర=మన్మథునియొక్క, కుసుమ బాణ=పూవు టుమ్ములయొక్క, వ్యతికర=సంపర్కముచేత ('స్మర శబరబాణ వ్యతికర' అనుచో మన్మథుఁ డనెడి బోయవానియమ్ములసంపర్కముచేత నని యర్థము)కలిగిన, జ్వర=సంతాపముయొక్క, జ్వాలా=నెగ, శాస్తా=నిమ్మలించినది-ఉడిగినదనుట, తదపి=అయినప్పటికి, వరాకీ=ఈదొర్భాగ్యురాలు-లేక యలినీచురాలు, న విరమతి=ఉడుగకున్నది - చూపులను జిమ్ముట నుడుగకున్న దనుట. పూర్వము ప్రాణప్రియురాలై గొప్పదిగా నెన్నఁబడిన బాల నిష్పడు వరాకి యని పేర్కొనుటచే దానియెడ నత్యంతవైరాగ్యము కలిమి సూచితమయ్యెడిది. మాకు మోహదులెల్ల నశించి మహావైరాగ్యము కలిగియుండఁగా నిది మమ్ముఁ దనవాఁడిచూడ్కులతో గ్రుచ్చుట నిష్ఫలమే కాని దానిచే మాకు నలపు కలుగదు. ఇది తెలిసియు నింకను మఱి చూపులు చిమ్ముచున్నదే యిది యెంతనిచురా లని యాశయము.

ఉ. నీలసరోజపత్రకమగ్నీయవిభావరణప్రసీద్య

గ్జాలము లీలతాంగి వెదరచల్లెడు నాపయి నేమి గోరెనో

తూల సమస్తమోహవికృతుల్ రతివల్లభభిల్లభల్లసూ
జ్వాల లడంగె మాకుఁ దనన్ వైఖరి మానదు జోటి నేటికిన్ . 63

తా. ఈముద్దియ, నిద్దంపునల్లగలువ తోకుల నునుఁజాయలను జీ యనునట్టి తన కన్నుంగవ నాపయి నెడతెగక నిగుడ్చుచున్నది. ఏమి తలఁచి యిట్లు నిగుడ్చుచున్నదో తెలియరాదు. నేనుఁ దన్నువలతునని తలఁచియా? మా కిపుడు మోహ మెల్ల నుడిగినది. మరుని పూవుటమ్ములతాతుచే నెమ్మునట్టి పెనుఁగాఁక పెగలును ఉడిగినవి. ఇట్లు కేవలవిరక్తిచే మాకు వలపులన్నియు నుడిగియుండఁగా ఈనీచురాలుమాత్ర ముడుగక వలపించుటకు వ్యర్థముగా మాపయి వాఁడిచూడ్కులు చిమ్ముచు నే యున్నది.

అవ. ఇపుడు మరునియొక్కయు నాని పరివారముయొక్కయు నేపురు గర్వమును నిరాకరించుపలుకుఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రే కన్దర్ప కరం కదర్థయసి కిం కోదణ్డటక్కూరితైః

రే రే కోకిల కోమలైః కలరవైః కిం నా వృథా జల్పసి ।

ముగ్ధే స్నిగ్ధవిదగ్ధముగ్ధమధురై శ్లో॥ కటాక్షై రలం

చేత శ్చుష్పితచంద్రిచూడచరణధ్యానామ్భతం వర్తతే ॥ 64

టీ. రే కన్దర్ప=ఓరిమన్మథా, 'రే' యనుట నీచసంబోధనము, కోదణ్డటక్కూరి తైః=వింటియొక్కటంకృతులచే-అల్లెత్రాటిని లాగి చేయుటంకారములచేత ననుట, కరం=చేతిని, కిం=ఎందుకు, కదర్థయసి=పడించుచున్నావు? ('కరం కదర్థయసి కిం కోదణ్డటక్కూరితం' అనుపాఠమున కోదణ్డటక్కూరితం=వింటిటంకారముగలదిగాఁ జేయఁబడిన-ముందు అల్లెత్రాటిని మొరయించుటతోఁ గూడినవైన యనుట, కరం=బాణమును, కిం=ఎందుకు, కదర్థయసి=చెఱుపుచున్నావు? నారి మొరయించి తూపు నేయుటవలనఁ బసయేమి యని యర్థము), రే రే కోకిల=ఓకోరికోయిలా, కోమలైః=మెత్తనివైన, కలరవైః=అవ్యక్తమధురధ్వనులచేత. కులకులమను తియ్యనియెలుగుల చేత ననుట, వృథా=వ్యర్థముగా, కింనా జల్పసి=ఏల వదరుచున్నావు? ('కోమలం కలరవం...జల్పసి' అనుపాఠమున మృగునవైన యవ్యక్తమధురధ్వని యెందులకుఁ గూయుచున్నావననుట), వదరుటవలన ఫలము లేదు గాన నది వ్యర్థమే యని భావము. ముగ్ధే=నుండరీ, స్నిగ్ధ... మధురైః=స్నిగ్ధ=దట్టములును 'స్నిగ్ధస్థు మస్థుజే సాద్యే' అని యమరుఁడు-లేక 'విప్రమ్నే పరమాంకాస్థా మారాధే దర్శనాదిభిః । యేనాన్తరజ్ఞం ద్రవతి స స్నేహ ఇతి కథ్యతే' అనునట్టి స్నేహముతోఁ గూడినవియు ననుట, విదగ్ధ=పలువగలవిలాసములను మెఱయించుటయందు నిపుణము లును-అనఁగా 'యద్దర్శనే విరక్తోఽపి తోగధ్యతే తత్సమన్మథమే' అన్నట్లు విరక్తు నైన వలపించుటయందు చతురములును, ముగ్ధ=సొగపైనవియు - 'అపరిచ్ఛిన్నవిష

యం మదమస్థరమీలితం । స్ఫురచ్ఛ్చాపక్షతాయుక్తం తత్స్మేరమితి కథ్యతే' అన్నట్లు ఏదే నొకవిషయమాత్రమన నెలకొనుట లేక నల్లల్ల పొలయుచు మదమంధరత్వాదిగుణములు గలిగియుండునట్టి స్మేరములును, మధురైః=స్వీయములును-లేక, 'శీతలీక్రియతే తాపో యేన తన్మధురం స్మృతమ్' అన్నట్లు సంతాపహరములును, అయినవియు, లోలైః=స్వభావముచే చంచలములైనవియు-లేక తృప్త్యగలవియు 'కటాక్షైర్వాసగర్భైస్తు సమ్మోగాత్సుక్యభావనా' అని సంభోగంపుండమిని నెఱపునట్టివి యనుట, అను, కటాక్షైః=కడగంటిచూపులచేత- 'యద్రతాగతవిక్రాంతివైచిత్ర్యేణ వివర్తనమ్' అని పూర్వోక్తలక్షణములు గలచూపులచేత ననుట, ఆలం=చాలును-ఇటువంటి చూడ్కులు నిగిడింప నక్కఱలేదనుట, ఏలనఁగా, చేతః=నా మనస్సు, చుమ్మిత.....మృతం=చుమ్మిత=ఆస్వాదించబడిన, చంద్రమాడ=(చందురునిశిరస్సునందుఁ గల) శివునియొక్క, చరణః=అడుగులయొక్క, ధ్యానః=ధ్యానమనెడి, అమృతం=అమృతము గలది యగుచు - శివచరణధ్యాన మనెడియమృతము నాస్వాదించుచు ననుట, వర్తతే=వర్తించుచున్నది. మన్మథుని గెలిచినపరమశివునిచరణముల ధ్యానముచే మాచిత్తము వైరాగ్యము లభించినది. మన్మథుని జయించినవానిని చలించుటచే మన్మథజయరూపమైన వైరాగ్యము కలుగునే కదా. అట్టివిరక్తచిత్తులమైనమమ్ము త్సుద్రులైనయీమన్మథాదులు ఏమి చేయును రని యొకభావము. 'ధ్యానామృతం' అనుటచే అమృతము గ్రోలి తృప్తిచెందినవానికి పులియఁజెట్టినకడు గేల యని యొకభావము. బ్రహ్మానందముచే నిండినవానికి విషయములవలనఁ గలుగు త్సుద్రమైన యానందముతోఁ బనియేమియని యొకభావము. నేనిపుడు పూర్వమువలె విూపఁ గింకరుండనుగాను శంకరకింకరుండ నని భావాంతరము. ఇట్టిశివచరణధ్యానాసక్తుని నన్ను వశముసేసికొనుట యసాధ్యముగాన నిట్టి యలవికాని పనిని సాధింపఁబూనుటకు మీ కేమివెట్టి యనియు భావము. అన్నివిధముల మాకు కామి నులయొడ నపేక్షయే లేదు అని పరమభావము.

ఉ. ఓరిమనోజనూన శర ౧ మూరక చిమ్మకు మిన్నకే కుహుం
కారము లేల చేసెదు పిరకధ్వజ యో మృగశాబకాక్షి నీ
చారువిలోకనంబు లింకఁ ౧ జాలును నాహృదయంబు శంకరో
దారపదాబ్జచింతనసుధారసతత్పర మయ్యె నియ్యడన్. 64

తా. ఓరిమన్మథా! వింటిసారి మొరయించుచు నీచేయి నేల గాసివెట్టుకొని యెదవు? ఓకోయిలా! కులకులమని యింపారు మెత్తనియెఱుగుల మారక యేల వదరెదవు? ఓచెలువా! నెయ్యంబుచే తియ్యంబులై, నెఱిసిటు మిటారించుచు, సాగసులు కుసుకుచు, నింపు సాంపారుచు, నగుకుండెగుకు లీను నీకడగంటివాడిచూడ్కులు

నిగుడ్చుట చాలుబాలు. నాచిత్తము, పరమశివచరణారవిందమకరందమును గ్రోలి
యితరవిషయములందు విరక్తి నొందియున్నది.

అవ. మనస్సుయొక్క స్థితినిబట్టియే సంగమము గాని విరహము
గాని కలుగు నని చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ విరహేఽపి సజ్గమః ఖలు పరస్పరం సజ్గతం మనో యేషామ్ ।

హృదయ మపి విఘటితం చే త్సజ్గో విరహం విశేషయతి ॥ 65

టీ. యేషాం=ఎవ్వరికి-ఏస్త్రీపురుషుల కనుట, మనః=మనస్సు, పరస్పరం=
ఆన్యోన్యముగా, సజ్గతం=కలిసి యుండునదో-పరస్పరానురాగము కలిగియుండునో
యనుట, (తేషాం=వారికి), విరహేఽపి=వియోగావస్థయందును-ఒండొరుల నెడఁ
బాసియుండునప్పుడును, సజ్గమః ఖలు=సమాగమమే యగునని శేషము-ఒండొరులను
బాసియున్నను గలిసియున్నట్టివారే యగుదు రనుట, ('విరహోఽపి సజ్గమః ఖలు'
అనుపాఠమున విరహోఽపి=ఎడఁబాటుకూడ, సజ్గమః ఖలు=సంగమమే యగును-
వారియెడఁబాటు సంగమముతో సాటియగు నని యర్థము) 'హృదయసజ్గమఏవ సుస
జ్గమో న తనుసజ్గమఏవ సుసజ్గమః, మనస్సులయొక్క- కలయికయే మంచికలయిక
గాని దేహములకలయిక మంచికలయిక గాదు' అనువచనముంబట్టియు, శరీరమున
కంటె సంతరంగమే బలీయమైన దనున్వాయంబునను, అంతరంగములు కలిసియున్న
యెడల శరీరములుకలిసియుండుటతో సమానమగుననిభావము. మనస్సుకూడికలేనివో
సంగమముండినను విరహమే కలిగించు ననుచున్నాడు-హృదయం=మనస్సు, విఘ
టితంచేత్=వేలుపలుపఁబడినదేని-కలసియుండదేని యనుట, సజ్గః అపి=కూడికయు,
విరహం=ఎడఁబాటును, విశేషయతి=వృద్ధి జేయుచున్నది. ('హృదయం విఘటితం
చేత్' అనుపాఠమున, హృదయము, విఘటితంచేత్ = చక్కఁగా కొట్టువడినదేని-
లెస్సగా నిగ్రహింపఁబడినదేని యనుట-నిగ్రహించి విరక్తికి లోఁబలుపఁబడిన దైన
యెడల నని భావము, సజ్గః=సమాగమము, విరహం = ఎడఁబాటును, విశేషయతి=
విశేషించినదానినిగాఁ జేయుచున్నది-తనకంటె మేలైనదానినిగాఁ గావించుచున్న
దనుట, స్త్రీపురుషులు మనస్సును ఒండొరులయెడ నిగిడింపక నిగ్రహించినయెడల
నది వారికి సంగమము కలిగియుండినను విరహము నేదానికంటె మేలైనదిగాఁదోషిం
చి దాని నే శ్రీరుద్రునట్లుచేయుననిభావము-ఈపాఠమునకనుగుణముగా పూర్వార్థమునకు
ఉత్తరార్థమునకు అర్థాన్వయ మెట్లనఁగా స్త్రీపురుషులు తమతమమనస్సులను నిగ్ర
హింపకయొండొరులయెడ విచ్ఛలవిడిగా నిగిడించిలేని వారు ఒండొరులనుబాసి విరక్తిని
బొందఁ జూచినను మనస్సులు కలసియుండుటవలనను రక్తితో నొండొరులఁ గూడి
యున్నట్టివారే యగుదురు. ఇట్లుగాక వారు మనస్సులను బరస్పరము నిగిడింపక నిగ్ర
హించిలేని వారు రక్తిగలవారివలెఁ గలసియున్నను విరక్తితో ఏడియున్నట్టివారే
యగుదురు అని యర్థము. కాఁబట్టి మనస్సును నిగ్రహించుట యావశ్యక మనియు,

అది నిగ్రహింపఁబడఁగా నింద్రియములును విషయములనుండి నివర్తింపఁబడుననియు, నింద్రియములు నివర్తింపఁగా దానివిషయము లైదింటను విరక్తి తనంతనే సిద్ధించుననియు, నిట్లు పంచవిషయములను విరక్తి సిద్ధించుప్రకార మిరందవయర్థమున నిరూపిత మైన దని తెలియునది).

క. విరహమునం దైనఁ బర

స్వర మనురాగులకుఁ బొందు १ భాసిలు మన సె

వ్వరి కెనయదు నారలకును

విరహము హెచ్చుగ నొనర్చు వెన సంకతియున్.

65

తా. స్త్రీపురుషులమనంబులు ఒండొంటితోఁ గలిసియుండెనేని వా రడఁబాసియున్నను గూడియున్నట్టివారే యగుదురు. మనస్సులు వేఱుపడియుండెనా వారు కూడియుండినను ఎడఁబాసినట్టివారే మిక్కిలి యగుదురు. [రెండవయర్థమునకుఁ దా త్వర్యము తద్వివరణమందే నిబంధింపఁబడినది.]

అన. దేశాంతరమునం దున్నయొకానొకవిరక్తునికిం గలవైరాగ్యమును నాఁడు సేయువిచారముంబట్టి ప్రకటించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. శ్లో॥ కిం గతేన యది సా న జీవతి, ప్రాణితి ప్రియతమా తథాపి కిమ్! ఇ త్యుదీక్ష్య నవమేఘమాలికాం, న ప్రయాతి పథికః స్వమన్దిరమ్॥

టీ. సా=ఆ, ప్రియతమా=ప్రేయసి-మిక్కిలి ప్రియురాలైన యా నాచెలువ యనుట, యది న జీవతి=బ్రతికియుండదేని-విరహవేదనఁ దాళమిచే బ్రతికియుండకుండిన యెడల ననుట, గతేన=పోవుటచే-నే నింటికిఁ బోవుటచే, కిం=ప్రయోజన మేమి-లేక 'గతేన మయా కిం' అని 'మయా'శబ్దము నధ్యాహరించుకొన్నయెడల 'పోయినట్టి నాచేనేమి' అని యర్థము. ప్రియురాలు బ్రతికియుండదేని నేనింటికిఁ బోవుటవలనఁ బ్రయోజనమేమియు లేదని భావము. లేక, (యది) ప్రాణితి=బ్రతికి యుండునేని-నాప్రియతమ యేదేని వినోదోపాయములచే నెట్లో ప్రాణములు విడువక యుంబును పుచ్చుచు బ్రతికి యుండునేని యనుట, తథాపి=అట్లయినను-అది యట్లు బ్రతికియుండినప్పటికిని, (గతేన) కిం=(నేను పోవుటచే) ప్రయోజనమేమి-అది బ్రతికియున్నను విరక్తుడనైన నాకు దానివలనఁ బ్రయోజనములేదు గాన నేను బోవుట వ్యర్థమే యని భావము. ఇతి=ఇట్లని-ఇట్లు విచారమునేని యనుట, పథికః=(ఒకానొక) తెరువరి, నవ...మాలికాం-నవ=క్రొత్తయైన, మేఘమాలికాం=మబ్బులవరుసను - విరహిజనులను మిక్కిలి పీడించునట్టిదాని ననుట, ఉదీక్ష్య=తలయెత్తిచూచి, స్వమన్దిరం ప్రతి=తనయింటినిగూర్చి, నప్రయాతి=పరుసము కాఁడు. * వైరాగ్యమువలన చిత్తము

* 'య ద్భావి తద్భవ త్యేవ య నభావి నతద్భవేత్' ఇతి నిశ్చిత్తుణ్ణినాం నచ

గట్టిగా చలింపకుండుటచే తన చెలువంగూర్చి యింటికి బోడయ్యె ననుట.

క. చన నేటికి బ్రేయసి జీ

వనవతి యగునేని పాణివతి గానితటిం

బని యే మని యొక తెనువరి

చనఁ డింటికి నవ్యజలదక్షనమయమునందున్.

66

తా. ఒకానొకపాంఘండు అప్పుడు క్రొత్తగా లేచుచున్న *మబ్బులవరుసను జూచినవాఁడై యది విరహజనులకు మిక్కిలి మదనతాపము కలిగించి ప్రాణసంకటము చేయునట్టిదిగాన యింటనున్న తన సెయ్యంపుటిల్లాలు విరహాగ్నిచే నేచుగనో యని తలఁచి యింటికి బోవంజూచియు విరక్తుఁడుగాన తనలో నిట్లు విచారించుచున్నాఁడు: 'ఒక నేళ నాప్రియురాలు విరహతాపముచేఁ గుందిప్రాణములు విడిచియుండునేని నే నింటికి బోవుటవలనఁ బయ్యేమి? లేక, యది యెట్లో యుమసుపుచ్చుచుబ్రతికియే యుండినను నేను విరక్తుఁడను గానఁ బోయియుఁ బ్రయోజన మేమి? ' ఇట్లు విచారించినవాఁడై వాఁడు తనయింటికి బయనమై పోయినవాఁడు గాఁడు.

అవ. పండితు లైనవారికి దానియందు వైరాగ్యము నుపదేశించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ విరమత బుధా యోషిత్సజ్జా త్సుఖా త్తణభజ్గురా

త్కురుత కరుణామైత్రీప్రజ్ఞావధూజనసజ్జమమ్|

స ఖలు నరకే హారాక్రాంతం ఘనస్తనమణ్డలం

శరణ మథనా శ్రోణీబిమ్బం రణన్యఃశిమేఖలమ్॥

67

టీ. హేబుధాః=విద్యాంసులారా, త్తణభజ్గురాత్=త్తణకాలములో నశించునట్టి, యోషిత్ సజ్జాత్=స్త్రీతోడిసమాగమ మనెడి-చెలువతోడిహూడిక యనెడి,

స్తా బాధతేక్వచిత్-కలుగనున్నది కలిగియేతీతును, కలుగ రానిది కలుగ నే కలుగను అని బుద్ధిని నిశ్చయించి యున్నవారిని చింత యెచ్చటను బాధింపను' అనుట విరక్తచిత్తునిలక్షణము.

* మేఘోదయము మిక్కిలి మదనోద్దీపకము. ఇదియే మేఘసందేశమున 'మేఘులొకే భవతి సుఖినోఽప్యన్యథావృత్తి చేతః | కణ్ఠాశ్లేషప్రణయిని జనే కింపున రూరసంస్థే' 'సుఖముగలవారికి-అనఁగా కాంతలం గూడియున్న పురుషులకుఁగూడ-మేఘమునుజూడఁగా మనస్సు మఱియొకవృత్తి అనఁగా వికారముగలది యగుచున్నది. కాంతను బాసి దూరమందున్నవాఁడై దానికుత్తుక బిగి యార కాఁగిలించుకొన నువ్విఘ్నమునట్టివానినినటించి చెప్పనేల' యని కాళిదాసు చెప్పియున్నాఁడు.

సుఖాత్ = సుఖమువలన, విరమత = విరమింపుడు - త్వణకాలమే సుఖము నిచ్చునట్టి స్త్రీ
సంగమము నుడుగుడనుట - దానివలనసుఖము తుణికికముగాన తుచ్చ మనియు కావున
త్యాజ్యమనియు నాశయము, అయితే, కరుణా... సద్భవమ్ = కరుణా = దమ - (సర్వభూ
తములందుఁగాని గుఃఖమునొందినవారియెడఁగాని) కనికరము, మైత్రీ = (పుణ్యవంతు
లతోడి) చెలిమి, ప్రజ్ఞా = బుద్ధి - ఆత్మవిషయ మైనజ్ఞానము, వీర లనెడి, వసూజన = స్త్రీ
సయాహముయొక్క, సద్భవం = కూటువను, కరుణ మైత్రీ ప్రజ్ఞ అనెడి స్త్రీలతోడికూ
డిక ననుట, కరుణత = చేయుడు, కరుణాగులే అంతఃకరణముయొక్క మాలిన్యమును
బోగొట్టి శుద్ధపఱుచునట్టివి గాన చిత్తపరికర్యములని సాంఖ్యసిద్ధాంతము - ఈ స్త్రీల
వలన మార్జితమైనసుఖము గలుగఁగా తుణికికసుఖము నిచ్చుచా స్త్రీని జేపట్ట నేల యని
భావము. ఏలనఁగా, నరకే = నరకమునందు, హార ఆక్రాంతం = ముత్తై పుసరులచే నా
క్రమింపఁబడినదియైన - ముత్తై పుసరులచే శోభిల్లునట్టియునుట, ఘన... మణ్డలం - ఘన =
గొప్పదైన, స్తనమణ్డలం = కుచమండలము - విఠివియైన వట్టువగుబ్బలును, ఆఘవా =
లేక, రణ... ఖలమ్ - రణత్ = ప్రాఁగుచున్న, మణిమేఖలమ్ = మణులు పొదిగిన మొల
నూలు గల, శ్రోణీబిమ్మం = నితంబమండలము - గుండ్రని వలుడవపిఱుఁడులు ననుట, బిగి
గబ్బిగుబ్బలును బలితంపువలుడవపిఱుఁడులును గలమెఱుఁగుఁబోం డ్లనుట, శరణం =
రక్షక మైనది, నఖలు = కాదుగదా. కరుణామలతోడిసంగతియో నరకమందును
రక్షించునట్టిది. కాబట్టి దానినే కయికోనఁదగు నని యాశయము.

మ. మన సిం పొండఁగ ధీదులార కరుణామైత్రీమనీషాత్మమా

వనితాసంగమ మాచరింపుఁ డెపుడు ౧ భామాసుఖం బస్థిరం

బని వర్జింపుడు హారరమ్యకుచముల్ ౨ ప్రాంచస్మణీమేఖలా

ధ్వనితాలంబినితంబమున్ నరకబాధల్ మాన్పి రక్షించునే. 67

తా. విద్వాంసులారా! స్త్రీతోడికూడిక త్వణకాలమే సుఖ మొసంగి నెంచు
నట్టిదిగాన దానితోఁబడేమి? మీకు స్త్రీలతోకూడికయం దిచ్చయుండు నేని కరుణ,
మైత్రీ, ప్రజ్ఞ యనెడి స్త్రీలతోఁ గూడుడు. ఏలనఁగా ముత్తై పుసరులచే నిరులు
చూపు చెలువలగబ్బిచనుగుబ్బలుగాని లేక చిఱుగజ్జెలచే ప్రాఁగుచున్న రతనంపు
మొలనూలిచే చులకించు వారి బలితంపువలుడవపిఱుఁడులుగాని నరకమునందు వచ్చి
మిమ్ము రక్షింపవుగదా.

లవ. ఇట్లు సాంఖ్యసిద్ధాంతముచొప్పున నై రాగ్యమును జెప్పి
యిపుడు యోగమతానుసారముగా దానినే చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ యదా యోగాభ్యాసవ్యసనకృతయో రాత్మమనసో

రవిచ్ఛిన్నామైత్రీ స్ఫురతి కృతిన స్తస్య కిము తైః ।

స్రియాణా మాలాపై రధరమధుభి ర్వక్తృవిధుభిః

సనిశ్వాసామోదైః సకుచకలశాన్లేషసురతైః ॥

టీ. యదా=ఎప్పుడు, (యస్య=ఎవనికి-మీద 'తస్య' అని తచ్చబ్రముండుటచే నిది యధ్యాహార్యము), యోగా...కృశయోః-యోగ అభ్యాస=(యమనియమాద్య స్టాంగములచే చిత్తమును నిరోధించి యాత్మయందు నిలుపుట యనెడి) యోగముయొక్క యలవాటునందలి, వ్యసన=ఆసక్తిచేత, కృశయోః=చిక్కినట్టి - యోగాభ్యాసమున మెదిగినట్టి యనుట, ఆత్మమనసోః=ప్రత్యగాత్మ అంతఃకరణము అనురెంటికి, అనిచ్ఛిన్నా=ఎడతెగని, మైత్రి=చెలిమి-సంగడి-యోగాభ్యాసవశమున మనస్సు బాహ్యములైన శబ్దాదివిషయములను బరిత్యజించి ప్రత్యగాత్మయందు రమించుట యనుట, స్ఫురతి=ప్రకాశించునో, (తదా=అప్పుడు), తస్య కృపిణః = ఆధన్యవశ, ప్రియాణాం=ప్రియుర్రాండ్రయొక్క, త్రైః=ఆ, ఆలాపైః=మాటలచేతను-చెవి కింపైన తియ్యనిముద్దుపలుకులచేత ననుట, అధరమధుభిః = మోవి తేనియలచేతను-నాలుక కింపైన 'కమ్మోవిపానకములచేత ననుట, సనిశ్వాసామోదైః=ఊర్చులయొక్క వాసనలతోఁ గూడినట్టి-పద్మినీజాతిని బట్టిఘ్రాణమున కింపైనవాసనలుగల కమ్మయూర్పులతోఁ గూడినట్టి యనుట, వక్త్రాదిధుభిః=ముఖచంద్రులచేతను-కంటికింపై చగురునివలె నొప్పునెమ్మోములచేత ననుట, సకుచ...సురత్రైః-సకుచ కలశ ఆశ్లేష=గిండ్లవంటి పాలిండ్ల కౌగిలింతలతోఁగూడిన, సురత్రైః=రతికేళులచేతను-బిడలి కింపైన బాహ్యసంభోగములచేతను ఆధ్యంతరసంభోగములచేతను- 'మచకలశ' మనుట బాహ్యరతికిని 'సురత' మనుట ఆంతరరతికిని గమకములు, ఇట్లు చెవి కన్ను మొదలైన యాయాదియము లన్నిటికిని నింపుగూర్చు, ముద్దియలముద్దుపలుకులు, మోముచందరులు మొదలైనవానిచేత, కిము=ఏమి-వానితో ఏమిసంబంధ మనుట, మనస్సు ఆత్మయందు నెలకొని యందలి యమందానందమును అనుభవించునపుడు ప్రియుర్రాండ్ర యాయాలాపాదులు అతితుచ్ఛములుగాఁ దోచును గాన నిట్టివానితోఁ బ్రేమియని భావము.

చ. ఎనసినయోగమార్గరతి యెవ్వనిజెందములో నెలుగుతో

గొనకొని యేకమై వెలుగుఁ గొని గూరిమి మీఱఁగ వాని కేటికి

వనితలముద్దుపల్కులును నాతెర తేనియ లూర్పుదాపులున్

గొనబగుమోముజంచురులు నగుబ్బల గౌగిట జేర్చుకూటముల్.

తా. ఎవడు యోగాభ్యాసమందలినిష్ఠకు మనస్సును బనుపఱచి యాత్మయందు నెలకొల్పి యందలిమహానందము నెడతెగక అనుభవించునో యట్టిధన్యనికిఁ బ్రియుర్రాండ్రముద్దుపలుకులచేతను, మోవి తేనియలచేతను, మోముచందరులచేతను, కమ్మయూర్పులచేతను, గిండ్లవంటిగుబ్బపాలిండ్ల బిగకౌగిలింతలతోఁగూడిన పెనకువలచేతను వరుసగాఁ జెవి మొదలైన యాయాదియములకుఁ గలుగుసుఖము తుచ్ఛమే యగును గాన నట్టివానితో వానికి సంబంధము కలుగదు.

అన. వేదాంతముయొక్క సిద్ధాంతముచొప్పున వైరాగ్యమును వర్ణించి నిగమించుచున్నాడు.

శ్లో॥ య దాసీ దజ్ఞానం స్మరతిమిరసఞ్చరజనితం

తదా దృష్టం నారీమయ మిద మశేషం జగ దితి |

ఇదాసీ మస్మాకం పటుతరవివేకాజ్ఞానజుషాం

సమీభూతా దృష్టి స్త్రిభువన మపి బ్రహ్మ మనుతే || 69

టీ. యదా=ఎప్పుడు, స్మర...జనితం-స్మర=మన్మథుడనెడి, తిమిర=(బుద్ధి పరముగా) చీకటియొక్క - కామాంధకారముయొక్క యనుట-(దృష్టిపరముగా) 'తిమిరం' సేత్రకోశే స్యా దన్యకారేఽపిచ స్మృతమ్' అన్నట్లు, తిమిరమనెడి కంటి తెవులుయొక్క, సఞ్చర=వ్యాప్తిచేత, జనితం=పుట్టింపఁబడినదైన, అజ్ఞానం=అవివేకము, అసీత్=ఉండెనో, తదా=అప్పుడు, అశేషం=సమస్తమైన, జగత్=ప్రపంచము, నారీమయం ఇతి=స్త్రీమయమైనదని - స్త్రీలచే నిండినదని, దృష్టం=కనుగొనఁబడినది. మన్మథుఁడు కలిగించిన యజ్ఞానముచే లోకమెల్ల స్త్రీలుగాఁ గనఁబడిన దనుట, ఇదాసీం=ఇప్పుడు, పటు...జుషాం-పటుతర=బలీయమైన-(బుద్ధిపక్షమున) అజ్ఞానమును చూలింపఁ జాలినట్టి యనుట-(దృష్టిపక్షమున) ఆరోగమును చూలింపఁజాలినట్టి, వివేక=వివేక మనెడి, అజ్ఞానం=కాటుకను-నేత్రకల్మాషమనెడి సిద్ధాంజనము ననుట. జుషాం=పొందియున్నట్టి, అస్మాకం=మామొక్క, దృష్టిః=మతి-చూపు అని ఆర్థాంతరము, సమీభూతాసతి=సమముగాఁ జేయుబడినది అగుచు-తన యెప్పటివాగునకు వచ్చినవై యనుట, త్రిభువనం=యూఁడఃలోకములను, బ్రహ్మ=బ్రహ్మముగా-బ్రహ్మమయముగా ననుట, మనుతే=తలచుచున్నది-జ్ఞానముదయించుటవలన జగములనెల్ల బ్రహ్మస్వరూపముగా తెలియుచున్న దనుట. కాటుకచేత కంటి తెవులు తీసిపోగా కుండమొదలైన వస్తువులు వానివాని కలరూపునఁ గనఁబడునట్లు, తత్త్వజ్ఞానముచే కామాంధకారమువలనఁ గ్రమ్మిన యజ్ఞానము తొలఁగఁగా పరవస్తువు సాక్షాత్కరించుచున్నది. ఈతత్త్వసాక్షాత్కారరూపమైన సమస్తగర్భనముచే సమస్తమును బ్రహ్మకారముగాఁ గనుపట్టెడి. ఇదియే వేదాంతసిద్ధాంతమని భావము. ఇట్లు వివేకము పరశ్రేయస్సు కలిగించునది గాన దానింబడయుటకై ప్రయత్నము సేయవలయు నని తాత్పర్యము. 'స్మరతిమిర' 'వివేకాజ్ఞాన' ఇత్యానిప్రకృతిరంజకములైన యారోపములచే రూపకమలంకారము. 'దృష్టిః' అనుచో మతికిని చూపునకును క్లేషమూలకమైన యభేదారోపము. అలంకారములు గెంటికిని సంకరము.

చ. స్మరతిమిరప్రచారభవశశ్వదబోధము గల్గువేళ మే

సురగతి ముజ్జగంబులు వగధూమయ మై కన నయ్యె నిష్పాడిం

పరయఁగ నద్వివేకమహితాంజనసంగత మై మదీయభా
సురసమదృష్టి బ్రహ్మముగఁగ జూచుచున్నది విశ్వ మంతయున్.

తా. కంటికిఁ దిమిర మనుకోగము కలిగినపుడు చూపు చెడి ఒక గుణము గల వస్తువు మఱొకగుణము గలదిగా నగపడునట్లు, బుద్ధికి కామాంధకారముచే నజ్ఞానము కలిగినపుడు బ్రహ్మత్వకమైన జగత్తెల్ల మాకు స్త్రీమయముగాఁ దోచినదయ్యె. కాటుకచే నాకంటితెవులు నశింపఁగా చూ పాయావస్తువులను కలరీతిని గనుఁగొనునట్లు, వివేకముచే నాయజ్ఞానము నశింపఁగా మాబుద్ధి ముల్లోకములను బ్రహ్మస్వరూపముగాఁ దలఁచుచున్నది.

అవ. ఇంతవఱకును జెప్పఁబడిన సువిరక్తపద్ధతికి విలక్షణ మైనదిగా దుర్విరక్తపద్ధతిని జెప్పచున్నాఁడు. అందు తోలుత కృతాత్ములకు వివేకము స్ఫురించు నని చెప్పినదానినే నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తావదేవ కృతినామపి స్ఫుర త్యేష నిర్మలవివేకదీపకః।

యావదేవ న కురజ్జచక్షుషాం తాడ్యతే చటులలోచనాఞ్చలైః॥

టీ. కృతినాం అపి=కుశలులై నట్టివారికిని, ఏష=ఈ-పూర్వోక్తమైనయనుట, నిర్మల...దీపకః-నిర్మల=కళంకములేని, వివేక=తత్త్వజ్ఞాన మనెడి, దీపకః=దీపము, కురజ్జచక్షుషాం=జింకకన్నులవంటి కన్నులు గల స్త్రీలయొక్క, చటు...చలైః=చటుల=చంచలములై న, లోచన అఞ్చలైః=కన్నులకొలుకులచేత-కడగంటిచూడ్కులచేతననుట, యావదేవ=ఎంతవఱకు, నతాడ్యతే=కొట్టువడదో-చూడఁబడదోయనుట, తావదేవ=అంతవఱకే, స్ఫురతి=ప్రకాశించుచుండును. ఎంతటివివేకకుశలుఁడైనను కామినికడగంటిచూపు తగిలెనా యావివేకమును నిర్వహించుకొని యుండువాఁడెవ్వఁడని భావము. అంచలశబ్దము 'అఞ్చలత్వంకుకాస్తే స్ఫాత్' అన్నట్లు కొనకు వాచకముగా నుండియు కొనయందుండు సామ్యమునుబట్టి కడగంటిచూడ్కులయందు ఉపపరించెడి నని తెలియునది.

క. నీలోత్పలనయనాతర

ళాలోకనహతులు సోకురనంతకు వెలుగుక

ధీలలితసుజనవిమలా

ద్వేలాతిస్ఫుటవివేకదీపము నెమ్మిన్.

70

తా. వివేకకుశలులై నవారికిఁ గూడ నిర్మలమైనవివేక మనెడిదీపము, లేడిచావులవన్నెలాండ్రు బెళుకుంగడగంటిచూడ్కులు స్రుచ్చుకొనకుండునంతవఱకే ప్రకాశించును గాని యవి తగిలెనా ప్రకాశింపనేరదు.

అవ. వీరలు దుర్విరక్తులని వీరినాకృత్యములవలననే తెలియ
నగును. ఆవచనము లిట్టివే యని చెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ వచసి భవతి సజ్జత్యాగ ముద్దిశ్య వార్తా
శ్రుతిముఖరముఖానాం కేవలం పణ్డితానామ్ ।
జఘన మరుణరత్నగ్రన్థికాశ్చీకలాపం
కువలయనయనానాం క్రో విహతుం సమర్థః ॥

71

టీ. శ్రుతి...ముఖానాం - శ్రుతి=వేదములచే, ముఖర = శబ్దించుచున్న-ఎడ
తెగక వేదములను బఠించుచుండుటచే శబ్దించుచున్న యనుట, ముఖానాం=నోళ్లుగల,
పణ్డితానాం=వివేకులకును - వేదవేదాంతపారీణులైనవారికిఁగూడ ననుట, కేవలం
వచసి=వట్టివాక్కుననే- మాటయందుమాత్రమే యనుట, సజ్జత్యాగం=స్త్రీలతోడి
కూడికవదలుటను, ఉద్దిశ్య=గుఱించి, వార్తా = కథ, భవతి=కలుగుచున్నది-మాట
లందుమాత్రమే స్త్రీలసంబంధము వదలుకొనవలయు ననువిషయముగాని మనస్సునం
దని లేదనుట-అట్లు ఊరక చెప్పటేకాని యాచరించుట లేదని భావము. ఏలనఁగా,
కువలయ నయనానాం=కలువటేవలవంటి కన్నులు గల స్త్రీలయొక్క, అరుణ...
కలాపం-అరుణమణి=కెంపులయొక్క, గ్రంథి=కూర్పుగల-కెంపులుపొదిగిన యనుట,
కాశ్చీ=మొలనూ లనెడి, కలాపం=భూషణముగల, జఘనం=మొలను, విహతుం=విడు
చుటకు, కః=ఎవ్వఁడు, సమర్థః=చాలినవాఁడు-ఎవఁడును విడువఁజాలఁ డనుట.
బహుతరముగా దుర్విరక్తులమాట లిట్టివే యని భావము.

చ. నిగమనుభాషితాభ్యసనరనిష్ఠులు గల్గినయట్టిపండితుల్
మగువలపొందు నింద్య మని ర మాటికి వార్తలు చెప్ప నేర్పరుల్
జగమున నెవ్వఁ యోపు విలసత్కురువిందమణిప్రభాధగ
ద్ధగితకలాపరమ్యవనిరతాజఘనంబుఁ బరిత్యజింపఁగాన్ .

71

తా. దుర్విరక్తులు వేదముల నెప్పుడు పఠించుచుండు వేదాంతవేత్తలైనను
చెలువలతోడిసంబంధము కూడ దని మాటలుమాత్రమే చెప్పచుండురు గాని మనః
పూర్వకముగా నట్లు లాచరింపరు. ఏలన మంచికెంపులు పొదిగిన మొలనూలిచే చెలు
వారుచున్న కలువకంటులమొలలను విడువ నెవ్వరితరము?

శ్లో॥ స్వపరప్రతారకోఽసౌ, నిస్తతి యోఽశీకపణ్డితో యువతీః ।

యస్మాత్తపసోఽపి ఫలం, స్వర్గః స్వర్గేఽపి చాప్సరసః॥

72

టీ. యః=ఏ, ఆశీకపణ్డితః= కపటపండితుఁడు- నిజమైన పాండిత్యము లేని
పురుషుఁ డనుట, యువతీః=జవరాండ్రను, నిస్తతి=చూపించుచున్నాఁడో, అసౌ=

అట్టి యీ, స్వ... తారకః-స్వపర=తనయొక్కయు నితరులయొక్కయు, ప్రతార
కః=వంచకుడు-తన్నును నితరులను వంచించువాడు అగునని శేషము-ఎవడు పండి
తుడై యుండి జవరాండ్రను దూషించునో యట్టివానిపాండిత్యము సత్యమైనది కాదు,
వట్టి బూటకమే యగును. ఏలన, వాఁ డట్లు వారిని నిందించినను దుదకు నిందించిన
తన్నును ఆనిండలను విన్నయితరులను వంచించినవాడే యగునని భావము. ఆ వంచించు
చుట యెట్లో చెప్పచున్నాడు, యస్మాత్=ఎందువలన, తపసోఽపి = ఆ పండి
తుడు సేయు చాంద్రాయణాదులు వ్రతోపవాసాదులు మొదలైన యాపముగా
నుండు) తపస్సునకుఁగూడ, ఫలం=ఫలము, స్వర్గః=స్వర్గమో, స్వర్గేఽపి=ఆస్వర్గమునం
దుఁగూడ, అప్సరసః=ఊర్వశిమొదలైన యచ్చరలు, ఫలం=భోగ్యవస్తువో-ఆ స్వర్గ
మునందు యచ్చరలతోడిసంగమమే ఫలమగునో యనుట, అంచుచేత వారిని నిందించు
కల్ల పాండిత్యము గలవాడు తన్నును తనయుపదేశమును విను నితరులను వంచించిన
వాడగు నని పూర్వముతో నన్వయము. తపస్సునకు ఫలము రంభాది స్త్రీలతోడిసంభో
గము. ఇట్లు పండితుడు తపంబుచేసి యా స్త్రీలతోఁగూడంబోవువాడయ్యు నదితెలి
యక యిచట స్త్రీలను నిందించుటచే దన్ను వంచించుకొన్నాడనియు, నిట్లే పరు
లకును ఫలమైయుండఁగా స్త్రీలను నిందించెప్పుటచే వారినిగూడ వంచించినాఁ
డనియు భావము. ('స పరప్రతారకోఽసా' అనుపాతమున, ఏపండితుడు తనకు
జవరాండ్రప్రియలుగా నుండియు వారిని నిందించుచున్నాఁడో యట్టివాడు కేవలము
పరులనువంచించువాడనియుఁ గాఁబట్టి సరియైనపండితుడు గాఁడనియు నర్థము.)
తే. కుటిలవాదియుఁ బరవంచకుండు నాఁడు

నెమ్మి నెవ్వఁడు యువతుల ౧ నిండసేయు

నింద్రలోకము తపముల ౨ కెల్ల ఫలము.

స్వర్గమున నున్నసార లచ్చరలు గారె ?

72

తా. తపంబుసేయుటకు స్వర్గము ప్రాప్తించి యందు రంభాదులైన కుంభ
స్తనుల ననుభవించుటయే ఫలము. ఇట్లు చెలువంపు జవరాండ్రతోడికూడికయే ఫల
ముగా నుండియుఁ బండితుఁ డెవ్వఁడేని వారిని నిందించునని వాని పాండిత్యము
గల్గయే యగును. వాడును అట్టిఫలము తెలియక నిందించుటచేతన్నెకాక, నిందించి
చెప్పుటచే తక్కినవారినిగూడ వంచించినవాఁ డగును.

అవ. మన్మథుని జయించుట మిక్కిలియుఁ గష్ట మని చెప్పు
చున్నాడు.

శ్లో॥ మత్తేభకుమ్భదళనే భువి సన్తి ధీరాః

కేచి త్ప్రచణ్డమృగరాజవధేఽపి దత్తాః |

కిస్తు బ్రహ్మిమి బలినాం పురతః ప్రసహ్య

కన్దర్పదర్పదళనే విరలా మనుష్యాః ॥

73

టీ. భువి=భూలోకమునందు, మత్తే...దళనే=మత్తే భ=మదించిన యేనుఁగుల యొక్క, కుమ్మ=కుంభస్థలమును, దళనే=చీల్చుచుండును, ధీరాః=శూరులైనవారు, సన్తి=కలరు, కేచిత్=కొందఱు పురుషులు, ప్రచడ్డా...వధేఽసి - ప్రచడ్డా=మిక్కిలి భయంకరమైన, మృగరాజ=సింహముయొక్క, వధేఽసి=చంపుచుండును-బెడిదంబైన సింగమును జంపుటకుఁగూడ ననుట, దక్షాః=చాలినవారు-ఏనుఁగును జంపువారి కంటె శూరులైనవారును గల రని భావము. కింతు=అయినను, బలినాం=బలాధ్యులైనవారియొక్క-జ్ఞానబలము గలవారియొక్క యనియు గమ్యము, పురతః=మోల, బ్రహ్మిమి=చెప్పుచున్నాను-చే యెత్తి జంకులేక చాటిచెప్పిన ననుట, చెప్పుచు యేదనఁగా, ప్రసహ్య=బలాత్కారముగా-భుజబలమువలనఁగాని బుద్ధిబలమువలనఁగాని యనుట, కన్దర్ప...దళనే- కన్దర్ప=మన్మథునియొక్క, దర్ప=గర్వమును, దళనే=చీల్చుచుండును-పోఁగొట్టుచుండు ననుట, మనుష్యాః=(నేర్పరులైన) మనుష్యులు, విరళాః=పలుచనైనవారు-ఎక్కడనో యరుగుగా నుండురుగాని పెక్కుండు లేరనుట. ఇచట 'కన్దర్పదర్ప' అనుటచే వృత్త్యనుప్రాసము.

తే. సమదకుంజరకుంభభంజనులు మఱియు

సుగ్రీమృగరాజవధదత్తు ౧ లుర్విఁ గలరు

తఱుచుగా లేరు కందర్పదర్పదళన

నిపుణజను లని చాటింతు ౧ నిఖిలనభల.

73

తా. పుడమియందు మదపుటేనుఁగుల కుంభములనుం చీల్చిబాలినట్టిశూరులున్నారు. ఏరన నేల, మిగుల బెడిదమైనసింగమును గునుచుబాలు మహావీరులును మఱి కొందఱున్నారు. ఎట్టివారుండిన నేమి? మన్మథునియేపు రూపుమాపంజాలినవా రెవరో మిక్కిలియరు దని యెట్టిబలవంతులమోల నేని జంకు లేక చెప్పుచున్నాఁడు.

అవ. మన్మథుని జయింపరాదని ముందుచెప్పినదానినే మఱొక రీతిని మఱలఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సన్ధ్యాగ్నే తావ దాస్తే ప్రభవతిచ సర స్తావదే వేన్ద్రియాణాం

లజ్జాం తావ ద్విధత్తే వినయమపి సమాలమ్బతే తావదేవ॥

భూచాపాకృష్టముక్తాః శ్రవణపథగతా నీలపద్మాణ ఏతే

యావల్లీలావలీనాం స హృది ధృతిముషో దృష్టిబాణాః పతన్తి॥

టీ. భూచా...ముక్తాః-భూచాప=కసుబామ యనెడివింటిచేత, ఆకృష్ట=

ఈడువఁబడినవియును, ముక్తాః=విడువఁబడినవియు-(దృష్టిపరముగా) కనుబొమలు
 త్రిప్పినిగిడింపఁబడినవియు, (బాణపరముగా) విలు వంగునట్లు నారి నీడ్చి ప్రయోగిం
 పఁబడినవియు నని తెలియనది, శ్రవణపథగతాః=చెవిత్రోవను బొందినవియు-(దృ
 ష్టిపరముగా) కన్నులు చెవివఱకు నిడుదగాఁ జాఁగి యుండుటచే నందుండి వెడలున
 పుడు చెవి నొఱసికొని నిగుడునట్టివియు-(బాణపరముగా)వింటిని జెవివఱకు సారిం
 చుటవలన నందుండి వెడలునవి యనియు నర్థములు, నీలపఞ్చాణః=(దృష్టిపక్షమున)
 నల్లని తెప్పలు గలవియు-(బాణపక్షమున) నల్లనిగఱులు గలవియు, భృతిముషః=భై
 ర్యమును హరించునవియు-గెంటికి సుము, అయిన, ఏతే=ఈ-పురుషుల తెంపును
 చూచిం చుటచే ప్రసిద్ధములైన యనుట, లీలావతీ నాం=వగలాండ్రయొక్క, దృష్టిబా
 ణాః=చూపుల నెడితూపులు, యావత్=అంతవఱకు, హృది=(దృష్టిపరముగా) మన
 స్సునందు-(బాణపరముగా) అొమ్మునందు, నపతన్వి=పడవో-నాటవో యనుట, న
 రః=పురుషుఁడు-విద్వాంసుఁడైనననుట, సన్మార్గే=మంచిమార్గమునందు-శ్రుతిస్సృ
 తులు బోధించెడియాచారమునం దనుట, తావదేవ=అంతవఱకే, ఆస్తే=వర్తించుచు
 న్నాఁడు, ఇన్ద్రియాణాం=ఇంద్రియములకు, తావదేవ=అంతవఱకే, ప్రభవతి=చాలి
 నవాడగును-అంతవఱకే యింద్రియముల నడంపజాలు ననుట, లజ్జాం=సిగ్గును-రోత
 పుట్టించు పనులఁ జేయుటకుఁ గొంతుట ననుట, తావదేవ=అంతవఱకే, విభ్రతే=అ
 నువర్తించుచున్నాఁడు, వినయమపి=అడఁకువనుగూడ, తావదేవ=అంతవఱకే, సమా
 లమృతే = కైకొనుచున్నాఁడు. కులుకులాండ్రవాలారుఁజూడ్కులు తాఁకినపిదప
 సన్మార్గప్రవర్తనాదులు నిలుపుకొన నెవ్వఁడును నేరఁడనిభావము-ఇచట నుత్తరార్థ
 మున సమస్తవస్తువర్తిసావయవరూపక మలంకారము.

శా. సారాచారముఁ బూను నిందియములకై శాసించు లజ్జాన్వితం
 డై రాజిల్లుఁ బ్రశాంతిఁ జేకొను నరుంఁ డందాఁక నందాఁక దు
 ర్వారంబుల్ శ్రుతిమార్గగాములు నుదారభ్రాధనుర్ముక్తముల్
 నారీపీక్షణబాణముల్ చొరపు విరన్నాణంబుగా డెందమున్. 74

తా. విలుకొండు వింటిని వంచి చెవివఱకు నారిని లాగి విడుచునట్టి నల్లనిగ
 ఱులతోఁ గూడినతూపులవలె, కులుకులాండ్రు కనుబొమలు వంచి చెవివఱకుఁ గడ
 లుకొనుకన్నుంగవనుండి నల్లని తెప్పలనీటు దీటుకొనువాడిచూపులు నిగిడింపకుండు
 సంతవఱకే యెట్టిపురుషునకుఁగాని మంచినడవడియు, నింద్రియములనడంచుటయు,
 లజ్జయు వినయమును నుండును. వారట్టిచూపులు నిగిడించిరా యివియెల్ల నుండనే
 యుండఁజాలవు.

అవ. వే యేల; చెలువలు పూనినయెట్టిపనికిఁగాని బ్రహ్మయు
 నడ్డపడఁజాలఁ డనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఉన్మత్తప్రేమసంరమ్భా, దారమ్భంతే య దగ్ధనాః ।

తత్ర ప్రత్యూహ మాధానం, బ్రహ్మపి ఖలు కాతరః ॥ 75

టీ. అగ్ధనాః = స్త్రీలు, ఉన్మత్త... సంరమ్భాత్ = ఉన్మత్త = మిక్కిలమైన-విచ్చలవిడియైన, ప్రేమ = అనురాగముయొక్క, సంరమ్భాత్ = సంభ్రమముచేత - ఉరవడిచేననుట, యత్ = దేనిని-ఏపనిననుట, ఆరమ్భంతే = చేయఁదొడఁగుదుకో, తత్ర = అందు-ఆపనివిషయమున ననుట, ప్రత్యూహం = విఘ్నమును, ఆధాతుం = చేయుటకు, బ్రహ్మ అపి = బ్రహ్మయును-తక్కినవారినిజెప్పనేల యనుట, కాతరః ఖలు = పిఠికియైనవాఁడు గదా-ఆపనిని చెఱుచుటకు భయపడుననుట-చెఱుచుటకు శక్తుఁడు గాఁడనిభావము. ఒకటిని నిశ్చయించిరా దాని నెవ్వ రడ్డగించినను విడువక యెదురులేక యుండునంగ నలను అడ్డగించువాఁడెవఁడని యాశయము.

క. ప్రేమావేశభరంబున

భామాజను లూచరించుపని మరలింపం

దామరవిరిలోఁ బొడమిన

యామేటికి నైన నలవిర యగునె తలంపన్. 75

తా. చెలువలు బలితంబైనవలపున తత్తలపడి మంచిదో చెడ్డదో యెట్టిపనిని గాని చేయఁబూనిరేని దాని నడ్డగించి నిలుపుటకు బ్రహ్మయు సేరఁడనఁగాఁదక్కినయెట్టివారు నడ్డగింపఁజాల రని చెప్ప నక్కఱలేదుగదా.

శ్లో॥ తావ స్మహత్త్వం పాణ్డిత్యం కులీనత్వం వివేకితా ।

యావ జ్వలతి నాక్లేష హతః పశ్చేషుపావకః ॥ 76

టీ. యావత్ = ఎంతవఱకు, హతః = నీచుఁడైన-తన్నుఁ గొలిచినవారిని మిక్కిలి యగ్రారవపాత్రులం జేయుటచే నికృష్టుఁడైనట్టియనుట, పశ్చేషుపావకః = మస్మగుఁడనెడి యగ్ని, అక్లేషు = అవయవములందు, నజ్వలతి = వెలుఁగకుండునో-తాపము పుట్టింపకుండునో యనుట, తావత్ = అంతవఱకు, మహత్త్వం = మహానుభావత్వము-పేరిమి యనుట, పాణ్డిత్యం = ప్రజ్ఞ కలిమి-ఎఱుక యనుట, కులీనత్వం = మంచికులమునఁ బుట్టుటయు, వివేకితా = ఎగ్గులగ్గులను విచారించి తెలియుసేరువును, ఉండు నని శేషము.

క. కులశీలవివేకంబులు

దొలఁగక నరులందు నిల్పు ర దుర్భరమదన

జ్వలనము సర్వాంగంబుల

నెలకొననందాఁక నంత ర నిలువం గలవే.

76

తా. మన్మథాగ్ని శరీరమును తపింపఁజేయ కుండునంతవఱకే పెద్దఱికమును,

నెలుకయును, ఆభిజాత్యమును, వివేకమును నిలిచియుండును గాని యది తపింపఁ
దొడఁగెనా యివి యేవియు నిలిచియుండవు.

అవ. సాంసారికులకు సద్గతి కలుగుట మర్ల భ మని సహేతుక
ముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శాస్త్రజ్ఞోఽపి ప్రగణితనయోఽప్యాత్మబోధోఽపి బాధం

సంసారేఽస్మి నృవతి విరలో భాజనం సద్గతీనామ్ ।

యే నైతస్మిన్నిరయనగరద్వార ముద్ధాటయ స్తీ

వామాక్షీణాం భవతి కుటిలా భూలతా కుశ్చి కేవ॥

77

టీ. యేన=ఎందుచేత, ఏతస్మిన్ (సంసారే)=ఈసంసారమునందు, వామాక్షీణాం
=(సాగపై నకన్నులు గల) స్త్రీలయొక్క, కుటిలా=వంకరయైన, భూలతా=తీర
వంటి కనుబొమ, కుశ్చికా ఇవ=కుం చెకోలవలె-గడియ మ్రానుదీయు వంకరయినప
కమ్మివలె, నిర...ద్వారం=నిరయనగరం=యమపురముయొక్క, ద్వారం=వాకిటిని వాకి
టితలుపుగడియమైన ననుట, ఉద్ధాటయ స్తీ=తెరిచునట్టిది-వ్యాపారమును బుట్టిం
చుగర్లతిని ప్రవేశింపఁజేయున దనుట, భవతి=అగునో, (అతః=అందుచేత), శాస్త్ర)
జ్ఞః అపి=సకలశాస్త్రరహస్యములను చెలిసినవాఁడైనను, ప్రగణితనయః అపి=ప్రగ
ణిత=మిక్కిలివల్లింపఁబడిన, నయః అపి=నీలికాస్త్రము గలవాఁడైనను-నీలికాస్త్ర)
మును జక్కగా పరిశీలించినవాఁడైన ననుట - ('ప్రణితవినయోఽపి' అనుచో ప్రసి
ద్ధి నొందినవినయము గలవాఁడైనను-వినయముచే బ్రసిద్ధుఁడైన ననుట), బాధం=
దృఢముగా, ఆత్మబోధః అపి=పొందఁబడినజ్ఞానము గలవాఁడైనను-దృఢజ్ఞాన ముప్ప
తిల్లినవాఁడైన ననుట-ఆత్మబోధోఽపి' అనుచో ఆత్మజ్ఞానముగలవాఁడైన ననుట),
అస్మిన్=ఈ, సంసారే=సంసారమునందు, సద్గతీనాం=మంచిగుతులకు, భాజనం=
పాత్రము, విరలః=పలుచనైనవాఁడుగా-ఎవఁడో యొకఁ డనుట, భవతి=అగును.
స్వగ్ధాదిసద్గతులను ఎవఁడో యొకఁడు పొందు ననుట, యమపురమువాకిలిఁ జెరుచు
కుం చెకోలవంటిదై కలువకంటలు వంకరయైన కనుబొమ జనులకు మరులుకొలుపు నీ
సంసారమునం దెంతవఱకు మెలఁగుచుండునో యంతవఱకు శాస్త్రజ్ఞత్వాదిగుణ
ములు గలపురుషులుకూడ సద్గతులకుఁ బాత్రులు కౌఁజాల రని భావము. స్త్రీలతోడి
సంగము కలవారికి సద్గతి యొక్కడి దని యాశయము. అలంకార ముపమ.

తే. శాస్త్రవిదుఁ డైన బుధుఁ డైన శ్రీ ననయుఁ డైన

సద్గతికిఁ బోవు టరిది సంసారసరణి

యమపురద్వారములక నాటముల గుంచి

కలునుబలె విప్పుచున్నవి శ్రీ కలికిబొమ్ము.

77

తా. చెన్నారకున్నంగవలు గల చిన్నారి పూజోడుల విలువంపుగలిగి తీవ్రయవలె సాంపారు కనుబొమ, యమపుర ద్వారముయొక్క తలుపుగడియఁ దీయు కుంఠెకోలవలె (దుర్గతికిం బొనుపునవై) యీసంసారమునందు వెలయుచుండఁగా నిందు వర్తించు పురుషుడు శాస్త్రజ్ఞుఁడైనను, నీతిశాస్త్రముకలుఁడైనను, జ్ఞానసంపన్నుఁడైనను సద్గతికిఁ బాత్రుఁడగుట యరిది.

అవ. రెండుశ్లోకములచే మన్మథునివింతనడవడిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ కృశః కాణః ఖజ్జః శ్రవణరహితః పుచ్ఛవికలో

ప్రణీ పూయక్లిన్నః కృమికులశ్చై రావృతతనుః |

క్షుధా క్షామో జీర్ణః పితరకకపాలార్పితగళః

శునీ మన్వేతి శ్వా హతమపిచ హస్త్యైవ మదనః ||

78

టీ. కృశః=(కూడు దొరకమిచే దేహమున తోలు నెముకలుమాత్రము మిగులునట్లు) చిక్కినదియు, కాణః=గ్రుడ్డిదియు-లేక, 'కాణః కాక్షై కచక్షుహః' అన్నట్లు ఒంటికన్ను గలదియు, ఖజ్జః=కుంటిదియు-చేరురాని పని చేయుటంబట్టి దుడ్డుకట్టబెట్టచేతఁ గాలుబిలిగిన దనుట, శ్రవణరహితః=చెవులు లేనిదియు-చెవులు మొదలంట తెగినదియు, పుచ్ఛవికలః=తోకయందు విచ్ఛేదము నొందినదియు-తోక తెగినది యనుట, ప్రణీ=(దేహ మెల్ల) గాయములు గలదియు-లేక కులుపులు గలదియు, కావుననే, పూయక్లిన్నః=(ఆ కులుపులనుండి కాలునట్టి) చీముచేఁ దడిసినదియు, కృమికులశ్చై=వందలకొలది పురుగుల సమూహములచేత, ఆవృతతనుః-ఆవృత=క్రమ్ముకొనఁబడిన-పురుగు లంతటను వ్యాపించిన యనుట, తనుః=దేహముగలదియు, క్షుదా=ఆకటిచేత, క్షామః=క్షీణించినదియు, జీర్ణః=ముదిసి యంగములబిగి వీడినదియు, పితరక...గళః=పితరక=కుండయొక్క, కపాల=పెంకుచేత, ఆర్పిత=ఉంపఁబడిన, గళః=మెడగలదియు-కుండయొక్క పలయముగా నుండు మాతిపెంకు మెడయందుఁ దగులుపడి యున్నది యనుట-కుండయందు తల చూచి యందలియన్నమును బూర్ణముగాఁ దిని యంతమాత్రకే బలిసి తలను వెలికిఁ దీయజాలక యిటునటుఁ గుండ నీడిచికొట్టఁగా నది పగిలి యడుగుపెంకు వేలుపడినంత దానిమూతిపెంకు తన గొంతునఁ జిక్కుకొనియున్న దనుట-లేక, దొంగతనమునకై దండించుటకుఁగాను చట్టినో మంగలమునో నడుమ నొందఁజేసి మెడకుఁ దగిలింపఁబడినది యనియు గ్రాహ్యము, ఇట్లు రోతఁబుట్టించులక్షణములుగల, శ్వా=కుక్క, శునీ=ఆడుకుక్కను, ఆన్వేతి=వెంబడించుచున్నది-కలయికొఱువ వెనుకొనుచున్న దనుట, హతమపిచ=నశించినదానిని పైతము, మదనః=మన్మథుఁడు, హస్త్యైవ=చంపనే చంపుచున్నాఁ

దు-మరులుకొలిపి పీడించుచున్నాడనుట-చచ్చినదానినే చంపుట యన్యాయమని యు విచారింపఁ డనుట; పలుగాక్షయైన మరుఁడు ఎవరిని ఏమి దాఁ జేయఁడునుట. మరులు దలసూపరాని యిట్టియవలక్షణపుదశనున్నకుక్క మరులుకొనుట దానిస్వభావము కాదు, మరునిప్రభావమే యని యాశయము.

చ. కరము కృశించి కాల్ విటిగి కన్నులు గానక పుచ్చహీన మై పురుగులు గ్రమ్ము చున్నవ్రణాపుంజము మే నలమంగ నాఁకటం బరవశ మై ఘటిముఖకరపాలగళం బగుకుక్క పెంటితో

సరిగెడుఁ గూళజంతువుల నైన వధించు మనోజుఁ డక్కటా. 78

తా. ఎమ్ములు తోలుగాఁ జిక్కి, యొకకన్ను పోయి, కాలు విటిగి, కుంటై, చెవులు మొదలంటఁ చెగి, తోఁకయుఁ చునిగి, దేహమంతయు గంట్లును బుండ్లునై పానినుండి కాటుచీమచేఁ దడిసి, అందుండిపుట్టిన లెక్కిడరాని పురువులు దేహము నంచెల్లఁ బ్రాతులాడ, ఆఁకటిచేఁ దఱిగి, ముదిమిచేఁ చూలి, కుండయొక్క వలయా కారపు మూలిపెంకు మెడఁ దగులుపడి, యిట్లు నోతలపాలై యున్న కుక్కస యితము తనచెడుగలిని దలంపక యొకయాఁడుకుక్కను జూచెనా మరులుకొని దాని వెనువెంటఁ నగులుచున్నది. ఇది మరునిమహిమ. వాఁడేమి! ఇంచుమించుగాఁ జచ్చి నదానినిగూడ విడువక వలపుకొలిపి చంపనేచంపుచున్నాడు. ఏమి యన్యాయము!

శ్లో॥ స్త్రీముద్రాం యుషకేతనస్య పరమాం సర్వార్థసమ్మత్కరీం
యే మూఢాః ప్రవిహాయ యాన్తి కుథియో మిథ్యాఫలాన్వేషిణః
తే తేనైవ నిసాత్య నిర్దయతరం సగ్నికృతా ముడ్డితాః
కేచి త్పిచ్చశిఖికృతా శ్చ జటిలాః కాపాలికా శ్చాపరే॥ 79

టీ. కుథియః=గుర్బుద్ధి గలవారును, కాఁబట్టియే, మూఢాః = వివేకము లేని వారును అగు, యే=ఎవరు, మిథ్యాఫలాన్వేషిణః సన్తః-మిథ్యాఫలం=బూటకములైన ఫలము లైనవానిని - ఆభూతచరము లగుటచే లేనివానితో సాటి యగు స్వర్గాది మోక్షఫలముల ననుట, అన్వేషిణః సన్తః = వెదకునట్టివా రగుచు, సర్వా... కరీం - సర్వ అర్థ = సమస్తములైన భర్మార్థకామము లనెడిపురుషార్థములయొక్క, సమ్మత్ = కలిమిని, కరీం = చేయునట్టిదియు- భర్మార్థకామపురుషార్థముల సమ్మద్ధికి హేతు వైనది యనుట, పరమాం = శ్రేష్ఠమైనదియు, ('జయినీం' అను పాఠమున మన్మథునికి జయముగలిగించునదియు ననియర్థము). అగు, యుషకేతనస్య = (చేఁప పడగయందుఁ గల) మన్మథునియొక్క, ('కుసుమాయుధస్య' అనుచో పువ్వులు ఆయుధముగాఁగల మన్మథునియొక్క), స్త్రీముద్రాం = స్త్రీయనెడి ముద్రను - స్త్రీరూపముగా నున్నవానిచిహ్నము ననుట, ప్రవిహాయ = విడిచి,

యాన్తి=పోవుదురో-మఱొకమార్గమునఁ బోవుదురో యనుట-ప్రవాజకు లగుదురో
యని భావము, తే=అమూఘులు, తేనవీవ=వానిచేతనే-తనముద్ర నలికమించుటచేఁ
గుపితుఁడైన యామన్యగునిచేతనే యనుట, నిర్దయతరం = మిక్కిలి దయలేనట్లుగా,
నిహత్య=తక్కువపటుపబడి, నగ్నికృతాః=దిస్సమెలవారుగాఁజేయఁబడిరి- దిగంబ
రులనెడి సన్న్యాసులు గావించఁబడిరని యర్థాంతరము, ముడ్డితాః=తల గొఱిగింపఁబ
డినవారైరి-ముండితెగిరమ్ములై యుండు పరమహంసులుగాఁ జేయఁబడి రని యర్థాం
తరము, కేచిత్=కొందఱు, పశ్చిశిఖీకృతాః=అయిదుశిఖలు గలవారుగా - అనఁగా
సగము గొఱిగింపఁబడి సగముజుట్టుగలవారుగాఁ జేయఁబడిరి-పంచశిఖు లనఁబడుదు
రులైరనుట, కేచిత్=కొందఱు, జటిలాః=జడలుదాల్చినవారైరి-మునులైరని య
ర్థాంతరము, అపరే=మఱికొందఱు, కాపాలికాశ్వు = తలపునుకతో బిచ్చమెత్తువా
రైరి-కాపాలికు లను నొకతెగసన్న్యాసులైరనుట-తనముద్రను బరిత్యజించినవారి
నెల్ల వస్త్రహీనులు మొదలైనవారినిగాఁ జేసెనుగాని పౌభాగ్యసంపన్నులను జేయ
లేదనుట. లోకమున తీక్షణుడగులై నరాజులు తమయాజ్ఞ నుల్లంఘించి యపరాధు
లైన జనులను కొందఱిని కలధనమెల్లఁ దిసికొని కట్టుగుడ్డపైతము లేకుండఁజేసియు,
కొందఱిని తలయంతయు గొఱిగించియు, కొందఱిని సగముతలమాత్రము గొఱిగించి
యు, కొందఱిని జడలందాల్చునట్లు చేసియు, కొందఱిని పునుకతో బిచ్చమెత్తునట్లు
చేసియు నెట్లు దండించునో అట్లే మన్యగుం డమరాజును సంసారసుఖసాధనము
స్త్రీయే యని సిద్ధాంతముచేసి దానిమీఁద తాను వేసియున్నస్త్రీరూపమైన ముద్రను
ఎవఁ డుల్లంఘించి మఱొక మార్గమునఁ బ్రవర్తించునో వారిని వస్త్రహీనులు మొ
దలైనవారినిగాఁ గావించి దండించు ననిభావము. స్త్రీసంగము వదలి వైరాగ్యము
నొందినవారిలోఁ గొందఱు దిస్సమెలగా నుండు సన్న్యాసులుగాను (లేక దిగంబరు
లనెడి బుద్ధసన్న్యాసులుగాను) గొందఱు పరమహంసులుగాను గొందఱు పంచశిఖు
లను తెగవారుగాను, గొందఱు జడదారులుగాను, గొందఱు కాపాలికు లనెడి యొక
తెగయతులుగాను నగుదురని యాశయము. ఇచట వైరాగ్యకృతములైన నగ్నిత్యా
దులను మన్యభక్తములుగా నుత్ప్రేక్షించుటచే ఉత్ప్రేక్షాలంకారము. ఇహిమానమే
ఇత్యాదివ్యంజకములు ప్రయుక్తములు కానందున గమ్య మగును.

చ. స్మరునకు సర్వలోకజయఃసంపద లీయఁగఁ జాలుప్రౌఢలం
దరుణుల నింద సేయుట సకధర్ములు కొందఱు మానవుల్ దిగం
బరులును బ్రహ్మచారులుఁ గరపాలకపాణులు దండహస్తులై
తిరుగుచు నున్నవారు రత్నిదేవుని మీఱిన భోగ మబ్బునే. 79

తా. ఏమూఁగులు బుద్ధిచెడినవారై ప్రత్యక్షముగా సకలార్థముల నొడిగూ
ర్చునదియు స్త్రీ యనఁబడునదియు వైన మన్యగుని మేల్మనుద్రను వైకొనిక వదలి

స్వర్గము మోక్షము ననెడి కంటికిఁ దెలియరాని బూటకపుఫలముల నెవరుచుం చో
పురుషో యట్టివారిని మన్మథుఁడు, లోకములో రాజులు తమముద్రను సరకుసేయని
వారిని గావించునట్లు, విక్కిలియు దయమాలి కీడుపఱిచి వారిలోఁగొందఱిని గట్టు
పుట్టముపై తమ దేనివారినిగాను (దిగంబరులనుగా ననుట), కొందఱిని దలయంతయు
గొఱిగింపఁబడినవారినిగాను (పరమహంసులనుగా ననుట), కొందఱిని సగముతల గొ
ఱిగించి సగముజుట్టు పెట్టఁబడినవారినిగాను, (పంచశఖులనుగా ననుట), కొందఱిని
తలయెల్ల జడలుగట్టినవారినిగాను (జడదారులనుగా ననుట), కొందఱిని పురుకచిప్ప
లో బిచ్చమెత్తి బ్రతుకువారినిగాను (కౌపాలికులనుగా ననుట) చేసి దండించిన
వాడయ్యె.

అవ. వేయేల, మహర్షులునయిత మింద్రియముల నిగ్రహింపఁ
జాలినవారు గా రైరని చెప్పి యుపసంహరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ విశ్వామిత్రపరాశరప్రభృతయో నాతామ్బుపర్ణాశనా
స్తేఽపి స్త్రీముఖపజ్కుజం సులలితం దృష్ట్వాన మోహంగతాః |

శాల్యన్నం సఘృతం పయోదధియుతం భుజ్జన్తి యే మానవా
స్తేషా మిద్ద్రియనిగ్రహో యది భవేద్విధ్యః స్థవేత్సాగరే॥

టీ. నాతా... శనాః-నాత=గాలియు, అమ్బు=జలమును, పర్ణ = ఆకులును,
అశనాః=ఆహారముగాఁ గలవారైన - శరీరయాత్రామాత్రమునకు వలయు గాలిని
సీళ్లను బండఁటాకులను భక్షించువారే కాని యింద్రియపుష్టికై మృష్టాన్నమును భు
జించువారు కానట్టి యనుట, తే=ఆ, విశ్వామిత్రపరాశరప్రభృతయః అపి=విశ్వామి
త్రుఁడు పరాశరుఁడు మొదలుగాఁ గలవారుకూడ, సులలితం=మిక్కిలి సుందరమైన
ట్టి, స్త్రీ...జం-స్త్రీ=స్త్రీలయొక్క - మేనక రంభ సత్వవతి మొదలైన సుందరి
మణులయొక్క యనుట, ముఖపజ్కుజం=మోముఁదామరను, దృష్ట్వా ఏవ=చూచి
యే, మోహం=మోహమును, గతాః=పొందినవారైరి-ఆ స్త్రీలకు లోఁబడినవారైర
నుట-ఇంద్రియముల నిగ్రహింపఁజాలకపోయిరని భావము. యేమానవాః=ఏనాథార
ణమునుఘృలు, సఘృతం=నెయ్యితోఁగూడినదియు, పయో...యుతం-పయః = పా
లుతోడను, దధి=పెరుఁగుతోడను, యుతం=కూడినదియు, అగు, అన్నం=వరియన్న
మును-మిక్కిలి వీర్యపుష్టికలిగించుమృష్టాన్నము ననుట, భుజ్జన్తి = భుజింతురో, తే
షాం=అట్టివారికి, ఇద్ద్రియనిగ్రహః=ఇంద్రియముల నడంచుట, భవేత్ యది=క
లుగునేని, విధ్యః=వింధ్యపర్వతము, సాగరే=సముద్రమునందు, స్థవేత్=తేలును,
(‘విధ్యస్తరే త్సాగరమ్’ అనుపాఠమున వింధ్యము సముద్రమును దాటు ననుట),
బండలు నీటందేలుట కన్నదియు విన్నదియుఁ గాదు. కాన వింధ్య మొకప్పుడును
సాగరమునఁ జేరును, వింధ్యము జేలుట యెట్లొ యట్లే యింద్రియముల నిగ్రహించు

టయు అసంభావితమేయగుననియాశయము. వాతాదులను గొనుఋతులకే యిటునం
టియవస్థ గలిగినప్పుడు మృష్టాన్నమును భుజించుమానవులనుగుఱించి చెప్పినేల యని
భావము. ఇచట నింద్రియములకు గ్రహింపఁబడుసంబంధ ముండియు వింధ్యప్లవనదృ
ష్టాంతముచే నట్టిసంబంధము లేమిని (అనఁగా అసంబంధమును) జెప్పటచే నతిశయో
క్తి యలంకారము.

చ. వనదశవాతముల్ మెనవునవారు పరాశరకౌశికాదు లా
ఘనులును సుందరీజనులఁ గన్గొని మోహితచిత్తులైరి సా
చ్చినఘృతపాయసాన్నము భుజించెడివారలకు మనోజయం
బు నెగడు నేని వింధ్యము నరముద్రజలంబులఁ దేలియాడదే. 80

తా. శరీరయాత్రామాత్రమునకు వట్టిగాలి, నీళ్లు, ఆకు లలుము లనెడి సేలవ
మైన యాహారమును దిని తపంబులు సలుపుచుండు విశ్వామిత్రుఁడు పరాశరుఁడు
మొదలైన మహర్షులే సాగనులు కుటుకు మేనక సత్యవతి మొదలైన చెలువలమొగ
మును జూచినంతనే మోహముపాలై యుండఁగా, నిక నేయిపాలు పెరుగులతోఁ
గూడినదై వీర్యప్రప్తి కలిగించు మంచివరియన్నమును దిను సాధారణజనులకు నిం
ద్రియనిగ్రహము కలుగు టెట్లు? అట్లు వా రింద్రియముల నిగ్రహించితేని వింధ్య
మనెడి పెనుగొండ సముద్రమునఁ దెప్పలఁ దేలదా?

ఇది శృంగారశతకమున సువిరక్త దుర్విరక్తపద్యతి యన్నది చతుర్థవింశతి.

భర్తృహరిసుభాషితము - ఋతువర్ణనపద్యతి.

అవ. ప్రసంగవశముగాఁ జెప్పనచ్చినదానినిజెప్పి ముగించి ప్రకృ
తమైన శృంగారమున కుపయోగించునదిగా ఋతువర్ణనము నారంభిం
పఁ గోరినవాఁడై లోకమునను వేదమునను, వసంతము మొదటిదిగా
వ్యవహరింపఁబడుటవలన దాని నాఱుశ్లోకములచే వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పరిమళభృతో నాతాః శాఖా నవాఙ్మురకోటయో

మధురవిరుతోత్కణ్ఠాభాజః ప్రియాః పికపక్షిణామ్ ।

విరళవిరళస్వేదోద్ధారా వధూవదనేద్దవః

ప్రసరతి మధా ధాత్యాం జాతో న కస్య గుణోదయః॥ 81

టీ. నాతాః=వాయువులు-ఉపవనములనుండి పొలయుతెచ్చెన లనుట, పరి
మళభృతః=పరిమళమును దాల్చునవి-‘విమద్ధోన్మేపరిమళోగ్ధే’ అన్నట్లు నానాపుష్ప

ములసమృద్ధమువలని నాసనావిశేషమును వలచునవి, అయ్యెను ఆని శేషము, ఇట్లే
 మీఁదనెల్ల నెఱుంగునది, కాఖాః=(మామిడి మొదలైన వప్రమానుల) కొమ్మలు, నవ
 ఆజుగ్గర కోటయః=క్రొత్తలైన మొలకలు గల కొనలు గలవి-మొనలయందు చిగిర్చి
 న ననుట, అయ్యెను. పికపక్షిణాం=కోయిలపిట్టలయొక్క, ప్రియాః=స్త్రీలు-ఆఁడు
 కోనెలనుట, మధుర... భాజః-మధుర=మామిడిచిగుళ్ల వగరురసమును గ్రోలుటచే
 నింపైనట్టి, విరుతః=ఎలుఁగులందు, ఉత్కణ్ఠా=తమకమును, భాజః=పొందినవి-తీ
 యని యెలుఁగులతోఁ గూయుటకుం దమిగలవి యనుట, (మధురవిరుతోత్కణ్ఠా
 వాచః=అనుపాతమున, పికపక్షిణాం=కోయిలపిట్టలయొక్క, వాచః=పలుకులు, మధు
 ...త్కణ్ఠా-మధుర=తీయని, విరుతః=ఎలుఁగులచేత, ఉత్కణ్ఠాః=ఉత్సుకము లైనవి
 యు-మధురమైనధ్వనిచేత నుత్సాహముగలవిగాఁ గనఁబడునవి యనుట-వానిపలుకుల
 యుత్సాహము అందలికలరవముచేఁ దెలియు నని భావము, కాఁబట్టియే, ప్రియాః=
 ఇంపైనవియు-కోయిలలు తమకంబుతో తియ్యనియెలుంగుల నింపారుపలుకులు వలుకు
 ననుట), అయ్యెను, వధూ...దవః-వధూ=స్త్రీలయొక్క, వదన + ఇందవః=ముఖ
 చంద్రులు-చందరునివంటి ముద్దుమొగము లనుట, విరళ...ద్వారాః-విరళ విరళ =
 మిక్కిలిపలుచనైన-వేసవివేండ్రములేమిచే మిక్కిలి కొంచెముగాఁ గలిగిన యనుట,
 క్షేద ఉద్వారాః=చెమటల చిందుటలు గలవి-ఆతిస్వల్పముగా చెమరించునవి యనుట-
 కావుననే మఱితయనుభవయోగ్యములైనవని భావము, అయ్యెను. (విరళసురతస్వే
 నోద్వారాః) అనుచో స్వల్పముగా రలిక్రీడయందు చెమట గాఱునవి యనుట, ఇచట
 ఉద్వారశబ్దమునకు గౌణవృత్తిచే గ్రామ్యత్వము గలుగదు. ఇట్లు ఇవి యెల్ల ననుటకు
 హేతువేమనఁగా, ధాత్ర్యాం=భూమియందు, మధా=వసంతము, ప్రసరతిసతి=వ్యా
 పించుచుండఁగా, కన్య=దేవికి-ఏవస్తువునకు, గుణ ఉదయః=గుణము పొడనూపుట-
 లేక, గుణము హెచ్చుట, న జాతః=కలుగదు-నకలవస్తువులకును గుణాతిశయము
 కలుగు ననుట, కావుననే వాయువులు మొదలైనవి మనోహరము లైనవని భావము.

చ. వలపు వహించె గంధగిరివాతపరంపర భూరిభూజశా

ఖలు చిగిరించె నిం పెనఁగెఁ గాకలి కోకిలలందుఁ జెక్కులం

బలుచనిఘర్మబిందువులు భామలకుం బ్రసరించె నెయ్యడం

జెలుపు ఘటింపఁజాలదు విశేషవసంతసమాగమం బిలన్. 81

తా. పుడమియందెల్ల వసంతముతువు వ్యాపించి విలసిల్లు చుండఁగాఁ బ్రతి
 వస్తువునకు గుణ మతిశయించును. కాఁబట్టి యపు డుపవనములనుండి పొలయు నెల
 దె మైరలు పలువగలపువ్వులతావులు వలచుచుండును. ప్రాఁకుఁగొమ్మలు మొనలం దె
 ల్లఁగ్రొంబిగుళ్లు మొలకలై మురుపుగాఁ జూపట్టును. కోయిలలు తియ్యనియెలుఁగైతి

కొలకొలమని యింపారుపలుకులు సొంపుతోఁ గూయును. ముద్దరాండ్రచందురునివం
టి ముద్దు మొగంబులు మిక్కిలి పలుచగాఁ జెనురించుటచే మఱింత యుపభోగయోగ్య
ముగా నుండును.

శ్లో॥ మధురయం మధురై రపి కోకిలా, కలకలై ర్మలయస్యచ నాయుభిః।
విరహిణః ప్రహిణస్తి శరీరిణో, విపదిహస్త సుధాపి విషయతే॥

టీ. అయం = ఈ-పూర్వము చెప్పఁబడిన యనుట, మధుః = వసంతుఁడు, మధు
రైః = యింపైన, కోకిలాకలకలైః = ఆఁడుకో నెలలయొక్క కలకలమను నెలుఁగులచే
తను-('కలకలవై' అనుచో వానియవ్యక్తమధురభవమలచేత ననుట), మలయస్య =
చందనపుఁగొండయొక్క, నాయుభిశ్చ = తెమ్మెరలచేతను-మిక్కిలి హాయిగాఁ జూల
యువానిచేత ననుట, విరహిణః = విరహము గలిగియున్న, శరీరిణః = ప్రాణులను-జనుల
ననుట, ప్రహిణస్తి = నాశము సేయుచున్నాఁడు ('ప్రహహస్తి' అనుచో నిదియే
యర్థము). ఇంచైన కోయిలపలుకులు మొదలైనవానిచే వసంతుఁడెట్లు విరహిణులను
నాశము సేయు ననఁగా, విపది = ఆపత్కాలమందు, సుధా అపి = అమృతముకూడ,
విషయతే = విషమువలె నగుచున్నది-విషమువలె ప్రాణముల నలంచుననుట, హస్త =
అక్కటా! 'మధురయం' ఇత్యాదివిశేషముచే 'విపదిహస్త సుధాపి విషయతే' అను
సామాన్యము సమర్థింపఁబడినదిగాన అర్థాంతరన్యాస మలంకారము. అది 'విషయ
తే' అనుచోఁ గలయుపమతో సంకీర్ణమగుచున్నది. అనుప్రాస మనెడి శబ్దాలంకా
రమును 'మధురయం మధురైః' 'విరహిణః ప్రహిణస్తి' ఇత్యాదులందుఁజెలియునది.

తే. నిండుకొని వచ్చుగండపుఁగొండచల్ల

గాలియును బికకాకలిరకారనంబు

విరహిజనుల వధించె నరవ్వేళఁ గాన

నమృతమును విష మగు విపరత్పాప్తియందు.

82

తా. ఆపత్కాలమందు నమృతమువంటి వస్తువుకూడ విషమువలెఁ బ్రాణ
సంకటముగా నుండునుగాన జనులకు విరహముకలుగునపుడు కొలకొలమని పలుకుతో
యిలల తీయనిపలుకులును, నల్లల్ల హాయిగాఁ జూలయుమలయమాయతమలును, గుస్సు
హములుగా నుండును. కావున వసంతుఁడు వీనిని గొని విరహిజనులప్రాణముల నలం
చుచున్నాఁడు.

అవ. వసంతము విరహిజనులకే కష్టముగా నుండును గాని
తక్కినవారి కట్లు గా దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆవాసః కిలికిఞ్చితస్య దయితాః పార్శ్వే విలాసాలసాః
కర్ణే కోకిలకామినీకలరవః స్మేరో లతామణ్డపః।

గోష్ఠీ సత్కవిభి స్సమం కతిపయై గృధ్రా స్సితాంశోః కరాః

కేహంచ త్సుఖయన్తి చాత్రీహృదయం చై త్రే విచిత్రాః సృజః*॥

టీ. పార్శ్వే=ప్రక్కను, కిలికిఞ్చితస్య=రోషము అశ్రువు హర్షము భీతి మొదలైనవానియొక్క సంకరముగానుండు శృంగారచేష్టావిశేషముయొక్క, ఆవాసః=ఉనికిపట్టును-ఉనికిపట్టుయినవారును అనుట, ఇచట కిలికిం-చితమునకు ఆధారమాత్రమే చెప్పఁగోరుటవలన 'ఆవాసః' అని ఏకవచనము గ్రహింపఁబడినదిగా వివేచించుకొనునది, 'రోషాశ్రుహర్షభీత్యాదే స్సజ్జరః కిలికిఞ్చితః' అని కిలికించితలక్షణము, విలాస అలసాః=లీలలచే ముందటినిఁచును-కటాక్షము భుజాక్షేపము మొదలైన వివిధవిలాసముల నల్లల్ల నీటుగులుకఁజేయువారు ననుట-ఇచట 'స్మరమస్తీకృతప్రీడా' యన్నట్లు వలపుచే సిగ్గు డిండుపఱుపఁబడి యుండుటవలన నాయికలు ప్రగల్భారాండ్రని తెలియునది, అగు, దయితాః=ప్రియురాలిండును, కర్ణే=చెవియందు, కోకిల... రవః=కోకిలకామినీ=ఆడుకోవలలయొక్క, కల=అవ్యక్తమధురమైన, రవః=శబ్దమును, స్త్రేరః=వికసించినట్టి, లతామణ్డపః=పొదరిల్లును-తీరగయిల్లును-వికసించినపువులుగల పొదరిల్లునుట, ఇచట పువ్వులయొక్క వికసించుట యనుభర్తృము పువ్వులుగల పొదరింటియందు ఉపచరించునట్లు చేయఁబడెనుగాన పొదరింటిపువ్వులు వికసించె ననుటకు మాఱుగా పొదరిల్లే వికసించెనని చెప్పఁబడెను, కతిపయైః=కొందఱేయగు-పెక్కండైన రసాభాసమగునుగాన కొందఱునఁబడెను, సత్కవిభిః సమం=మంచికవులతోఁ గూడ, గోష్ఠీ=ప్రసంగము, ముగ్ధాః=మనోహరములైన, సితాంశోః=చంద్రునియొక్క, కరాః=కిరణములు, విచిత్రాః=పలువిధములైన, స్రజః=పూదండలును, అత్ర=ఈ, చైత్రే=వసంతమునందు, కేహంచిత్రే=కొందఱియొక్క-విరహులుకొని యితరులయొక్క యనుట, హృదయం=మనస్సును, సుఖయన్తి=రంజింపఁ జేయుచున్నది-అందఱియొక్క హృదయములను రంజింపఁజేగు ననుట. ఇటువంటిసాభాగ్యము గలవారు కొందఱేగాన కొందఱినే రంజిల్లఁజేయునని భావము. ఇచట దయితలు మొదలైన నబహుకారణములు హృదయమును రంజించుట యను నొకకార్యమును సాధించుటకై పూనుటను జెప్పటచే ద్వితీయసమన్వయ మలంకారము.

* ఈశ్లోకమునకుఁ బాఠాంతరము.

శ్లో॥ ఆవాసః కిల కిఞ్చిదేవ దయితాపార్శ్వే విలాసాలసః

కర్ణే కోకిలకామినీకలరవః స్మేరో లతామణ్డపః|

గోష్ఠీ సత్కవిభి స్సమం కతిపయై స్వేవ్యాః సితాంశోః కరాః

కేహంచ త్సుఖయన్తి వేహి హృదయం చై త్రే విచిత్రాః స్రజః॥

టీ. దయితాపార్శ్వే=ప్రియురాలిప్రక్కను, విలాసాలసః=లీలచే నల్లల్ల వర్తిం

చ. ఘనకిలికించితప్రచురకాంతలు చెంతఁ బికాంగనాకల

స్వనములు వీనులందు సుమరళాలినికుంజము పుష్పమాల్యముల్

వినుతకవిప్రసంగమును ర వెన్నెలతేటలు భాగ్యవంతు లా

జనులకుఁ జై త్రమానమున ర సౌఖ్యమొనర్చు సుగంధితోయముల్.

తా. ఈవసంతకాలమందు, జంకనచూపులు కన్నీళ్లు నుబ్బును వెఱపును బిరిగొన్న శృంగారంపుచేష్టలు పచరించుచుఁ, గడగంటఁజూచుట బామలుత్రిప్పట మొదలైన యొయ్యారంపువగలు కులుకుచుఁ, గలఁకులఁ జెలువారుచుండు చిగురాకుఁ బోండ్లును, జెవులకింపుగాఁ గూయు నాఁడుకోవెలలును, నిండాఁరఁబూచిన పాదరిండ్లును, సరసవచనరచనాచతురులైన కొందఱు కవివరులతోడి ముచ్చటలును, జంగురునిసాంపారుచల్లని తెల్లనివెన్నెలలును, పలువగలపూవుదండలును సౌభాగ్యసంపన్నులైన యొకకొందఱికిమాత్రము గలిగి వారిని సుఖింపఁజేయును.

శ్లో॥ పాన్ధవస్త్రీవిరహానలాహుతికలా మాతన్వతీ మజ్జరీ

మాకస్తేషు పికాజ్ఞనాభి రధునా సోత్కణ్ఠ మాలోక్యతే ।

అల్పాస్తే నవపాటలాపరిమళప్రాగ్భరపాటచ్చరా

నాన్తి క్లాన్తివితానతానవకృతః శ్రీఖణ్డశైలానిలాః॥

84

టీ. అధునా=ఇప్పుడు-ఈ వసంతసమయమునందనుట, పాన్థ...కలాం-పాన్థస్త్రీ=(సోపితభర్తృకలయొక్క, విరహ + అనల=వియోగాగ్నియొక్క, ఆహుతి కలాం=హవిస్సువేల్పు వ్యాపారమును-అగ్ని నెట్లు హవిస్సు వేల్చి ప్రజ్వరిల్లఁజేయుదురో యట్లే యావిరహ మనెడియగ్నిని వేల్చి యుద్దీపింపఁజేయు ననుట-విరహాగ్నిని మిక్కిలి యుద్దీపింపఁ జేయు ననిభావము, ('ఆహుతికథాం' అనుచో ఆహుతి యనెడి వృత్తాంతము ననుట), ఆతన్వతీ = చేయుచున్నట్టిదైన, మాకస్తేషు = తియ్యమామిడి

చున్నట్టి, కిచ్చిదేవ=ఒక్కొంతయేయైన, ఆవాసః=నివాసమును, ('కర్ణే...కతిపయైః' అనువఱకు ఉభయపాఠములను అర్థము సమము), సేవ్యాః=సేవింపఁదగినవైన, సితాంశోః కరాః=చంద్రకరణములు, చైత్రే=వసంతమునందు, విచిత్రాః=పూర్వోక్తములైన 'ఆవాసః' ఇత్యాదివివిధసుఖములచే వింతలైన, తూపాః=రాత్రులు, కేషాంచితః=కొందఱియొక్క, హృదయం=మనస్సును, సుఖమన్తి=రంజింపఁజేయుచున్నది. అవేహి=ఎఱుంగుము.

తా. వసంతర్తువునందు ప్రియురాండ్రపజ్జ నీటుగులుక వసించుటచేతను, జెవికింపైన యాఁడుకోవెలపలువలచేతను, పూచినపాదరిండ్ల చేతను, కొందఱు కవివరులతోడి ముచ్చటలచేతను, వెన్నెలలచేతను వింతలు సేయురాలియును కొందఱు పుణ్యాత్ములకే కలిగి వారిని మిక్కిలి రంజింపఁజేయు నని యెఱుంగుము.

చెట్లయందు, (గల అని శేషము), మంజరీ=పూగుత్తి, పికాజ్జనాభిః=ఆడుకోవెలల చేత, స ఉత్కణ్ఠం=తమకముతో, ఆలోక్యతే=చూడఁబడుచున్నది-ఇట్లు మై యుండుటచేత నని భావము. నవ...చ్చరాః=నవ=క్రొత్తయైన, పాటలా=కలిగొట్టుచెట్టుల యొక్క, పరిమళ=వాసనలయొక్క, ప్రాగ్భార=అతిశయమును, పాటచ్చరాః=దొంగిలించునవియు-కలిగొట్టుచెట్టులందప్పడు క్రొత్తగాఁ బుట్టినపువులనుండి బుగులుకొనుతావులతోఁ గూడినది యనుట, క్లాన్తి...కృతః-క్లాన్తి=బడలికలయొక్క, వితాన=సమాహమయొక్క, తానవ=తనుత్వమును-కృతత్వముననుట, కృతః=చేయునవియు-బడలికలనెల్లఁ బోఁగొట్టునవి యనుట, అల్పాః=మందములైనవియు, నగు, తే=ఆ-ప్రసిద్ధములైన, ('అప్యేతే నవపాటలా...' అనుపాఠమున, అపిచ=మఱియును, ఏతే=ఈ-ప్రసిద్ధములైన యనియర్థము), శ్రీఖడ్గ...నిలాః-శ్రీఖడ్గశైల=చందనపుఁగొండయొక్క, అనిలాః=వాయువులు-మలయమారుతములనుట, వాన్తి=వీచుచున్నవి. మంజరీప్రభృతులచే వసంతము విరహిజనులకు దురంతదుఃఖకరమనియుఁ, గవగూడియున్నవారికి పరమానందకర మనియుఁ చెలియునది. 'వియోగాగ్ని' యనుచోఁ గల రూపకము 'అహుతికలాప్' అనుచోఁ గలయుపమ యపేక్షిత మగుటచే దానితో సంకరము నొంది కాబట్టెన అనుప్రాసముతోడను సంకీర్ణమయ్యెడి.

చ. వరలు వియోగినివిరహావహ్నికి నాహుతిలీలఁ బొల్పు భా
సురసహకారమంజరులఁ శ్రీ జూచి మదించె బికంబు ల త్తటిక
సురతపరిశ్రమాతితయశ్రూదనముల్ విహరించె బాటలీ
పరిమళభారచోరములు శ్రీ బంధురచందనశైలనాతముల్. 84

తా. వసంతకాలమునఁ దియ్యమావులందుఁ బూగుత్తి పొడనూపుచున్నది. హవిస్సు అగ్ని నెట్లో యట్లే యాపూగుత్తియు, దేశాంతరమునందుఁ బురుషులుండుటచే వారి నెడఁబాసి గాసిపడుచున్నయెలనాఁగల మదనాగ్నిని మఱింత యధికముగాఁ జేయుచున్నది. దాని మెనువుటకై యాడుకోవెలలు మిక్కిలి యాతురతతోఁ జూచుచున్నవి. చందనపుఁగొండనుండి చిలుచె మ్రోరలు కలిగొట్టుచెట్టులందుఁ క్రొత్తగా ననిచినపువుల గుబులుకొనుతావులను గొల్ల గొనుచు, బడలికలనెల్లఁ బాపుచు వీచుచున్నవి.

శ్లో॥ ప్రథితః ప్రణయవతీనాం, తావత్పద మాతనోతు హృది మానః।
భవతి న యావ చ్చస్తనతరుసురభి ర్మలయపవమానః॥ 85

టీ. ప్రథితః=ప్రసిద్ధమైన-మఱింతదృఢమైనయనుట, మానః=మానము-మనస్సుయొక్క. బిగి-ప్రియుఁడు పరకాంతతోఁ గూడుటవలని యసూయచేఁ గలిగిన కోపమనుట, 'స్త్రీణా మిర్వాకృతః కోపోమానో' న్యాసజ్ఞినిప్రియే । శ్రుతే వాసుమితే దృష్టే' అని మానలక్షణము, చస్తనతరుసురభిః-చస్తనతరు=చందనపు చెట్ల చేత-వానిపై

వీచి వాని తావులతోఁ గూడుటచేత ననుట, సురభిః=పరిమళించుచున్న, మలయపవ
మానః=మలయపర్వతపుగాలి, యావత్=ఎందఁక, నభవతి=కలుగదో-వీవదోయ
నుట, తావత్=అందఁక, ప్రణయవతీనాం=ప్రేమ గల ప్రియురాలండ్రయొక్క,
హృది=మనసునందు, పదం=స్థానమును, ఆతనోతు=చేయునుగాక-అందఁక నెలకొని
యుండుననుట. మలయమారతము మిక్కిలి మదనోద్దీపకమైనదిగాన మానినులకుఁ
దమప్రియులయెడ మాన మెంతదృఢముగా నుండినను ఆగాలి వీవఁగానే దానిని
విడిచి తమంతటనే ప్రియులకు లోనగుదు రని భావము.

తే. అంగజునిగంధసింధురం శ్రీ బనఁగఁ బరఁగు
మలయజనుగంధిమలయాద్రిమాంబు
మలయ దెందఁక నందఁక శ్రీ మానవతుల
మానసంబుల నెలకొని శ్రీ మాన మమరు.

85

తా. మానినులకుఁ దమప్రియులయం దెంతప్రేమయుండియు వారు పరకాం
శలతోఁ గలిసినయీసుచే నాప్రేమ మడంచి మిక్కిలియుఁ గోపము పూనియుండుదు.
అయినను మలయపర్వతమునందలి చందనపుచెట్లయొక్క వాసనలతోఁ గూడిన చల్ల
నిగాలి మరులుకొలుపుచుఁ బయిని వీవకుండునంతవఱకే యాకోపము దాల్చియుండఁ
జాలుదురు గాని యవి వీచెనా మానము వీడి వల పగ్గలింపఁగాఁ దమంతనె ప్రియు
లకు వశమగుదురు.

శ్లో॥ సహకారకుసుమకేసర, నికరభరామోదమూర్ఖితదిగస్తే ।
మధురమధువిధురమధుపే, మధౌ భవే త్కన్య నోత్కణా॥ 86

టీ. సహ...అస్తే-సహకార = తియ్యమావుల, కుసుమ = పూవులయొక్క,
కేసర నికరభర = ఆకరువుగుంపులపెంపులయొక్క-మిక్కిలియొక్కవగా నివ్వటిలు
చున్న యకరువులయొక్క యనుట, ఆమోద=వాసనలచేత, మూర్ఖిత=వ్యాప్తము
లైన, దిగస్తే=దిక్కులకొనలుగలదియు, మధుర...మధుపే-మధుర=తీయని,మధు=
పూఁదేనియచేత-దానిని గ్రోలుటచేత ననుట,విధుర=విహ్వలములైన-మత్తుగొని కళవ
లించుచున్న, మధుపే=తు మ్మెదలుగలదియు-మామిడిపూవుల యకరువుల వాసనలు
బుగులుకొనుటచేతను దేనియ లాని సాక్కుచు ర్ఘంకారములు సేయుతు మ్మెదలచేతను
మిక్కిలి యుద్దీపక మైనట్టియనుట,మధౌ=వసంతమునందు, కన్య=ఎవనికి- స్త్రీకిఁగాని
పురుషునికిఁగాని యనుట, ఉత్కణా=తమి-మరుకేలియందు తమకము,నభవేత్=కలు
గదు-అందఱికిని గలుగుననుట. కాఁబట్టి యప్పుడు మానమును విడుచుటయే యుక్త
మని భావము. అనుప్రాసము శబ్దాలంకారము.

తే. సరససహకారకుసుమకేసరసమూహ
గురుతరామోదమయదిగంతరము మధుర

మధువిధురమధుపము మధురమానసమయ

మెవ్వనికి వేడ్క వాటింప ౧ దిజ్జగమున.

86

తా. వసంతమునందు తియ్యమావులు పూచుటచే వానియందలి యకరువుల తావులు నలుగడల గుబులుకొనుచున్నవి. తీయనిపూచేనియలు క్రోలి సోలి తుమ్మెదలు పాటలు పాడుచున్నవి. ఇట్టికమ్మవాసనలచేతను గండుతుమ్మెదలపాటలచేతను మిక్కిలి మరులుకొలుపుచు వసంతము రాగా నప్పు డెట్టివానికేని మరుకేళియందుఁ దమి కలుగకపోవదు.

అవ. ఇక మూఁడుశ్లోకములచే గ్రీష్మఋతువునువర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అచ్చచ్చచందనరసార్ద్రతరా మృగాక్ష్యో

ధారాగృహణి కుసుమానిచ కౌముదీచ |

మద్దో మరు త్సుమనసః శుచి హర్త్య పృథ్థం

గ్రీష్మే మదంచ మదనంచ వివర్ధయన్తి ||

87

టీ. అచ్చ...తరాః-అచ్చ అచ్చ = మిక్కిలియు నచ్చమైన-కడుం దెల్లనైన యనుట, చందనరసః=గంధపుద్రవముచేత-అనుకుగానున్నగంధంపుఁబూఁతలచేత ననుట, 'గుణేరాగే ద్రవేరసః' అనియమరుఁడు, ఆర్ద్రతరాః=మిక్కిలి తడిసినవారైన-వేడిమి శమించి చలువగలుగుటకై దట్టముగా మేనఁగలప మలందుకొన్నవారైనట్టి యనుట, మృగాక్ష్యః=జవరాండ్రను, ధారాగృహణి=నీటిని దారలుగాఁగాని తుంపరలుగాఁగాని చల్లునట్టియంత్రములు గల యిండ్లును, కుసుమానిచ=మల్లెలు మొదలయిన పువ్వులును, కౌముదీచ=వెన్నెలయును, సుమనసః=బాజిపువ్వుయొక్క-బాజి పూవుందావులతోఁ గూడిన యనుట, 'సుమనా మాతీ జాతీ' అని యమరుఁడు, మద్దః=మెల్ల గాఁ బొలయునట్టి, మరుత్=గాలియు, శుచి=(పాలగచ్చుచే) శుభ్రమైన, హర్త్యపృథ్థం=మేడవూడిభాగమును, గ్రీష్మే=వేసవికొలువనను, మదంచ=ఉబ్బును, మదనంచ=మన్మథునిని-మరులుననుట, వివర్ధయన్తి=పెంచుచున్నది. ఇందు నొక్కకార్యమునకై కారణములు పెక్కు చెప్పబడుటంజేసి ద్వితీయ మగు సముచ్చయ మలంకారము.

చ. అతిసితచందనార్ద్రచిరరాంగులు భామినులు సుగంధసం

గతమగుమందమారుతముఁ ౧ గౌముదియు జలయంత్రగేహము

న్నతశుచి సాధభాగము ఘనసం బగువాసనఁ బూనుపుష్పసం

తతియు మదంబు దర్పకునిదర్పముఁ బెంపుగఁ జేయు వేసవిన్. 87

తా. వేసవికొలువనందు ననుకుగాఁగలిగిన యచ్చంపుగంధమును దట్టముగా నలందుకొనుటచే చల్ల నైయున్న చెలవంపుమేనులు గల జవరాండ్రను, జలయంత్ర

ములు గలయిండ్లును, మల్లెలు మొదలగు పువ్వులును, బండువెన్నెలయు, బాజిపూవుల
తావులం గలసి హాయిగాఁ బొలయుగాలియు, పాలగచ్చుపూతలచే శుద్ధముగా నుండు
మేడలును, జనులకు మిక్కిలిసొంపు పెంపొరఁ జేసి మన్మథవికారము నెసకొలుపును.

శ్లో॥ స్రజో హృద్యామోదా వ్యజనపవన శ్చంద్రికిరణాః

పరాగః కాసారో మలయజరసః శీఘ్ర విశదమ్ |

శుచిః సౌధోత్పజ్ఞః ప్రతను వననం పఙ్కజదృశో

నిదాఘుర్తా వేత ద్విలసతి లభ న్తే సుకృతినః॥

88

టీ. హృద్య ఆమోదాః=ఇంపైన వాసన గల, స్రజః=పూదండలును, వ్యజన
పవనః=వీచనలగాడ్పును, చంద్రికిరణాః = చందరుని వెలుంగులును - వెన్నెలయు
ననుట, పరాగః = పుష్పాడియు, కాసారః = (క్రీడించుటకైన) తమ్మికొలనును,
మలయజరసః=గండపుద్రవమును-అనుకైన కలప మనుట, ('మలయజరజః' అనుచో
గండపుఁబొడి యనుట), విశదం=తేటయైన, శీఘ్ర=మద్యమును, ('శీఘ్ర' అనుచో నిది
యే యర్థము), శుచిః=నిర్మలమైన-తెలిగచ్చుచే మెఱయుచు నేముఱికియు లేకుం
డుటచేఁ గ్రీడించుటకు రమణీయముగా నున్న యనుట, సౌధ ఉత్పజ్ఞః =మేడపయి
భాగమును, ప్రతను=సూక్ష్మమైన-సన్నని, వననం=వలువయు-బిలుగువస్తువునునుట,
పఙ్కజదృశః=(తామరలవంటికన్నులు గల) చెలువలును, అనెడి, ఏతత్=ఇది-ఈ
చెప్పఁబడిన భోగసాధనములెల్ల ననుట, నిదాఘుర్తా=వేసవికాటు, విలసతిసతి=
మిక్కిలి యొప్పుచుండఁగా, సుకృతినః=పుణ్యశాలులు, లభన్తే=పొందుచున్నారు.
('నిదాఘుర్తా ప్యేత త్సుఖ ముపలభన్తే సుకృతినః' అనుపాతమున నిదాఘ ఆర్తాః
=వేసవిచేఁ బీడింపఁబడినవారైన, సుకృతినః=పుణ్యవంతులు, ఏతత్=ఈపూర్వో
క్తమైనవాని నెల్ల, సుఖం=అనాయాసముగా-పుణ్యాత్ములుగాన కష్టములేకయే య
నుట, ఉపలభన్తేహి=పొందుదురుగదా, యని యర్థము.) పుణ్యాత్ములు కాని వారి
కిట్టిభోగము లెట్లు కలుగు నని భావము.

ఉ. కమ్మనిదండలు సురటిగొడ్పులు వెన్నెలయుం బరాగపుం

జమ్మును మంచిగంధమును శ సన్నపువల్వలు సీధుపానముం

దమ్మికొలంకు మేడయును శ దామరసాక్షు లసంగ నొప్పు భో

గమ్ములు పుణ్యవంతులకుఁ శ గాని లభింప వటండ్రు వేసవిన్. 88

తా. గుమగుమవాసనలు మెండుకొను పూదండలును, వీచనలనుండి హాయిగాఁ
బొలయుగాలియు, చందరునిచలివెలుంగులును, గమ్మపుష్పాడియు, దమ్మికొలంకు
ను, గలపంపుఁబూతలయు, తెఱకురసమునఁగాని యారెపువ్వులచేఁగాని చేయఁబడి

మీదైన తేటకల్లును, ముఱికి యిసుమంతయు లేక తెలిగచ్చుచే మెఱయునట్టి మేడలును, జిలుగు వలువలును, జవరాండ్రును, వేసవికాలపువేండ్రము నడంచి మిక్కిలి సౌఖ్యము నొసంగును. అయిన నివి పుణ్యాత్ములకే కలుగును గాన వారే యాబుతువున నీభోగముల నెల్ల ననుభవించుదు గాని తక్కినవా రనుభవంప నేరరు.

శ్లో॥ సుధాశుభ్రం ధామ స్ఫురదమలరశ్మిః శశిధరః

ప్రియావక్త్రామ్యాజం మలయజరస శ్చాతిసురభి।

స్రజో హృద్యామోదాస్త దిద మఖిలం రాగిణి జనే

కరో త్యస్తఃక్షోభం న తు విషయసంసర్గవిముఖే॥

89

టీ. సుధాశుభ్రం=సున్నపుఁబూతచే స్వచ్ఛమైన-లేక, అమృతమువలె స్వచ్ఛమైన, 'సుధా' స్యాల్లేపనద్రవ్యేఽమృతేచ' అని విశ్వము. ధామ=గృహమును, స్ఫురత్ అమలరశ్మిః=ప్రకాశించుచున్న తెల్లనికిరణములు గల-తెల్లనికాంతిచేఁ దుఱిగించుచున్న యనుట, శశిధరః=చంద్రుఁడును, (ప్రియా వక్త్ర) అమ్యాజం=ప్రియురాలియొక్క మోముఁదామరయు-తామరపువ్వువలె మనోహరమైన ప్రియురాలి నెమ్మొగ మనుట, అతిసురభి=మిక్కిలి పరిమళించుచున్న, మలయజరసః=చందనంపు ద్రవమును-అనుకుగందంపుఁబూత యనుట, ('మలయజరజః' అనుచో చందనపుఁబూడి యనుట), హృద్య ఆమోదాః=ఇంపైనతావి గల, స్రజః=పూదండలును, ఆనెడి, తత్ ఇదం అఖిలం = ఆ యీసమస్తమును-పూర్వోక్తములైన భోగసాధనములన్నియు ననుట, రాగిణి=రాగముగల-విషయములందు రక్తి గలిగినట్టి, జనే=జనుని యందు-విషయాసక్తునివిషయమందనుట, అస్తః క్షోభం=లోపలియొక్క కలఁతను-మనస్సును గలంచుటను, కరోతి=చేయుచున్నది. విషయ...విముఖేతు-విషయ సంసర్గ=విషయములతోడిసంబంధమునందు, విముఖేతు=పెడమొగముగలవానియందన్న నో-విరక్తునియందో యనుట, న (కరోతి)=(మనస్సు కలఁతను) జేయదు-విరక్తుని గలంపఁజాల దనుట.

తే. కలువచెలియును బూవునండలును మంచి

గందమును కేళిసాధంబు ౧ గలికిమోముఁ

గాముకునకు వికారంబు ౨ గలుగఁజేయుఁ

గలఁక వాటింప వెపుడు నిఁష్కాముకునకు.

89

తా. అచ్చంపుఁ జెలిగచ్చుచే మెచ్చులు గులుకు గృహమును, చెలివెలుంగులు దుఱింగలించుచున్న చందురుఁడును, విరిదమ్మివలె ముద్దుగొలుపు ప్రియురాలి నెమ్మొగంబును, గమగమతావులు గుబులుకొనుగంధమును, కమ్మనివాసన లీను పూదండలు ఆనునివి యన్నియు విషయాసక్తుఁ డగువానిమనస్సును గలంచు నే కాని విషయవిరక్తుని గలంపఁజాలదు.

అవ. ఇంక వర్షాకాలమును వర్ణింప నారంభించుచున్నాడు.

శ్లో॥ తరుణీ వైషా దీపితకామా, వికసితజాతీపుష్పసుగంధిః |

ఉన్నతపీనపయోధరభారా, ప్రావృట్ తనుతే కస్య న హర్షమ్॥

టీ. ఇందు వర్షర్తువును దరుణితో బోల్చుచున్నాడు- దీపితకామా=ఉద్దీపింపఁబడినమన్మథుఁడు గలదియు-మన్మథు నుద్దీపింపఁజేయునదనుట, విక...గంధిః-వికసిత=విరిసిన, జాతీపుష్ప=జాజిపువలచేత, సుగంధిః=మంచివాసనగలదియు (వర్షాపరముగా) జాజిపువ్వులు వికసించుటచేత వాసింపు ననియు-(తరుణీపరముగా) జాజిపువ్వులు దుఱుముటచే వాసింపునని యర్థము, ('వికసితజాతిః పుష్పసుగంధిః' అనుపాదమున వికసించినజాజిపువ్వులు గలదనియుఁ గావుననే పుష్పమైన-అనఁగా మనోజ్ఞమైన-వాసన గలదనియుఁ గెంటికి నర్థము సమము. 'పుష్పం త్రిషు మనోజ్ఞే స్యాత్' అని విశ్వము), ఉన్న...భారా-ఉన్నత=పొడవైనవియు, పీన=బలిసినవియునగు, పయోధర=మేఘములయొక్క, భార=అతిశయము గలది అని మేఘపరము-పొడవులై బలిసినచన్నులబరువు గలది యని తరుణీపరము, 'స్తనామృదౌ పయోధరౌ' అని వైజయంతి, అగు, ఏనా=ఈ, ప్రావృట్=వానకాటు, తనుతే ఇవ = జవరాలివలె, ('తరుణీవేషా' అనుపాదమున జవరాలివేషమువంటి వేషము గల, ప్రావృట్=వర్షాకాలము, అని యర్థక్రమము), కస్య=ఎవనికి, హర్షం=సొంపును-సంభోగంపుఁదమిని, నతనుతే=చేయదు-ఎల్ల వారికిని మరుకేలియందుఁ దమకము పుట్టించు ననుట. వర్షర్తు వొకతరుణివలె కాము నుద్దీపింపఁజేయుచు, వికసించిన జాజిపువ్వులు గుఱులుకొన్నదై, యున్నతపీనపయోధరములు గలదియునై యుండుటచే దానివలెనే తానును బ్రతివానికి సంభోగమునందుఁ దమి కలిగించునని యర్థము. ఒకతరుణి యెట్లు కొప్పునఁ దుఱిమిన జాజిపువ్వుల గుమగుమతావులచేతను, నుదుటుగిబ్బిగుబ్బలచేతను మరులుకొలుపుచుఁ బ్రతివానికి సంభోగాభిలాషకలిగించునో యట్లే వర్షర్తువును నలుగడల జాజిపువ్వులు వికసించి వాసనలు వెదచల్లుటచేతను, పొడవుగా మింటఁ బొడనూపు పెనుమబ్బులచేతను మరులుకొలుపుచుఁ బ్రతివానికి సంభోగాభిలాష కలిగించుననిభావము. జాతీపుష్పవాసనయు మేఘోదమమును స్మరోద్దీపకములుగాన నవిగల వర్షర్తువును స్మరోద్దీపకరాలగు తరుణితో బోల్పబడిన దని తెలియునది. ఇచట నలంకార ముపమ. ఇది శ్లేషునుప్రాణిత మైనది.

క. కామోద్దీపకయు నము, ద్దామపయోధరవిరాజితయు జాతిసుమస్తామసుగంధియునై న, ర్వామోద మొనర్చెఁ బ్రావృడంగనబళిరే.

తా. ఈవర్షర్తువు కాము నుద్దీపింపఁజేయుచు, వికసించు జాజిపువ్వులు తావులు గుఱులుకొనుచున్నదై, పొడవులై న బలితంపు పయోధరములు (మబ్బులు, గు

బ్బలు) గలిగి, యొకతరుణివలె నొప్పటంజేసి దానివలెనే ప్రతివానికి మరుకేళియం దుఁ దమి పుట్టించుచున్నది.

శ్లో॥ వియ దుపచితమేఘం భూమయః కన్దళినోఽన్య

నవకుటజకదమ్బామోదినో గన్ధవాహః ।

శిఖికులకలకేకారావరమ్యా వనాన్తాః

సుఖిన మనుఖనం నా సర్వ ముత్కణ్ఠాయ ॥

91

టీ. ఉపచితమేఘం=పుష్టి నొందింపఁబడిన మేఘములు గల బలితంపుమబ్బలు గ్రమ్మి న యనుట, వియత్=ఆకాశమును, కన్దళిన్యః=మొలకలుగల-క్రో మ్మొలకలు దలసూపిన, భూమయః=నేలలును, నవ...మోదినః=నవ=క్రో త్తలైన, కుటజ=కొండమల్లెయొక్కయు, కదమ్బ=కడపపువ్వులయొక్కయు, ఆమోదినః=వాసనలు గల, గన్ధవాహః=గాడ్పులును-ఎలదోఁటలందలి కొండమల్లెలు కడపపువ్వులు మున్నగువాని తావులఁ గలసి పొలయు నెలదెమ్మెరలనుట, శిఖి...రమ్యాః=శిఖికుల=నెమిళ్లగుంపుయొక్క, కల=అవ్యక్తమధురమైన-లేక, మందమైన, కేకా ఆరావ=కేకలశబ్దముచేత-కేకయనఁగా నెమిలికూత, రమ్యాః=మనోహరములైన, వనాన్తాః=అరణ్యప్రదేశములును-లేక, కేళీవనమధ్యప్రదేశములును, సుఖినం=సుఖము గలయట్టి కాని, అసుఖినంవా=సుఖము లేనట్టి కాని-దుఃఖము గలయట్టి కాని యనుట, సర్వం=అందఱిని, ఉత్కణ్ఠాయ ॥=తమి గొలుపుచున్నవి-తమకాంతలతో సంభోగించుటకై మిక్కిలి తమకము గలవారినిగాఁ జేయుచున్న దనుట.

చ. జలధరమాలికాఖచిత్రచారునభంబు నవాంకురప్రభా

లలితమహీతలంబును గల్గెన్వనకేకికులొల్ల నద్వన

స్థలములు జాతినీపకుటరజస్సుటగంధిలగంధవాహముల్

నెలకొని యెల్లవారలకు ర నిండుముదంబు ఘటించె నత్తటిన్. 91

తా. వానకాటున పెనుమబ్బలు పయింబయిఁ గ్రమ్ముకొన్న మిన్నను, క్రో మ్మొలకలు దలసూపిన నేలలును, ఎలదోఁటల కొండమల్లియులు కడపపువ్వులు మొదలగువానితావులం గలసి పీచు కమ్మదెమ్మెరలును, నెమిళ్లగుంపులు కూయు నిం పారుకూతలచే మిగుల సొంపునింపు నడవిపట్టులును, వీఁడు సుఖి వీఁడు దుఃఖాత్ముఁడని భేదమెన్నక యందఱికిని దమతమసుందరులతోరమించునట్లుతమిగొలుపుచున్నవి.

శ్లో॥ ఉపరి ఘనం ఘనపటలం, తిర్యగ్గిరయోఽపి న ర్తితమయూరాః ।

క్షితి రపి కన్దళధవళా, దృష్టిం పథికః క్వ పాతయతి॥ 92

టీ. ఉపరి=మీఁద, ఘనం=దట్టమైన, ఘనపటలం=మేఘములగుమాహము, ఉన్నది యని శేషము. తిర్యక్=అడ్డముగ-దిక్కులయం దనుట, నర్తితమయూరాః-

నర్తక=ఆడుచున్న-లేక, మేఘోదయమునం దుల్లాసముచేనాడుట గలదుగాన మబ్బులచే నాడింపఁబడిన, మయూరాః = నెమిళ్లుగల, గిరయోఽపి = పర్వతములును, ఉన్నవి అని శేషము. క్షీతిరపి=భూమియు, కన్దశధవళా=పలువగల మొలకలచేత స్వచ్ఛమైనది. కాఁబట్టి, పథికః=తెరువరి-ప్రియురాలిని విడిచి యాత్రాదికారణమున నితరదేశములం దిరుగుచున్నవాఁడనుట, దృష్టిం=చూపును, క్వ=ఎక్కడ, పాతయతి=పడవైనచును-నిగిడించుననుట, ఎటుప్రక్కఁ జూచినను గామోద్దీపకములైన మబ్బులు మొదలైనవి గానంబడుటచే నెచ్చోటను వానికిఁ జూడ్కి నిగుడ్చుట కష్టముగా నున్నదని భావము. విరహిజనుల కీవానకాటు మిక్కిలి కష్టమైనదని పరమార్థము. ('దృష్టిం పథికస్య వారయతి' అనుచో పథినినిచూపును వారిం చుచున్నదని యర్థము. వాని నెటుప్రక్కను జూడనీయదనుట-నలుగడల మబ్బులు మొదలైనవి మరులుగొలుపుచు గానంబడుటచే వాఁ డేప్రక్కను జూడఁ జాలఁడయ్యె నని భావము.)

తే. మీఁద మబ్బులమోనులు १ మిసిమిచూపఁ
బుడమియును గందళమ్ములఁ १ బొదల నాడు
నెమ్మిగమితోడ దెసల కైరలమ్ములుండ
విరహిజనుఁ డెందుఁ దనదృష్టి १ విరియఁజేయు.

92

తా. మీఁద, నలుపు బలుపు నెక్కినమబ్బులు దట్టముగాఁ గ్రమ్మియున్నవి. చుట్టు నామబ్బులం జూచి చెలరేగి యాడుచున్న నెమ్మితోడం గూడిన కొండలు మెండుకొనియున్నవి. క్రింద భూమియంతయుఁ బలువగల క్రొమ్ములకలచేఁ జేలు వారుచున్నది. ఎటు చూచిన నివియన్నియుఁ గామోద్దీపకములై కనఁబడుచున్నవి. కాన యిల్లాలిని బాసి క్రుమ్మరుచున్న బాటసారి యేవంకను జూపు నిగిడింపఁ జాలకున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఇతో విద్యుద్వల్లీవిలసిత మితః కేతకితరోః

స్ఫురన్తస్థః ప్రోద్యజ్జలదనినదస్ఫురిత మితః |

ఇతః కేకీకీడాకలకలరవః పక్ష్యులదృశాం

కథం యాస్య స్త్యేతే విరహాదివసాః సంభృతరసాః ||

93

టీ. ఇతః=ఈప్రక్క, విద్యు...సితం - విద్యుద్వల్లీ = మెఱపుండిగయొక్క, విలసితం=స్ఫురణము-మెఱచుటయనుట, 'భవతి' (ఉన్నది) అని శేషము, ఇతః=ఈచోట, కేతకితరోః=మొగలిచెట్టుయొక్క-వానిపూవులయొక్క యనుట, స్ఫురన్త=వ్యాపించుచున్న, గన్ధః=పరిమళము, 'వర్తతే' అనిశేషము. ఇతః=ఈయెడ, ప్రోద్య...స్థితం-ప్రోద్యత్=పయిని లేచుచున్న, జలద=మబ్బుయొక్క, నినద=ధ్వనియొక్క-ఉటుముయొక్కయనుట, స్ఫురితం=స్ఫురణమును, 'భవతి' అని శేషము, ఇతః=ఈ

చాయ, కేకి...రవః-కేకి=నెమిళ్ల యొక్క, క్రీడా=కేళులయందలి, కలకలరవః=కోలాహలధ్వనులును-లేక, మిక్కిలియు నవ్యక్తమధురములైన శబ్దములును, 'ఉజ్జ్వలమృతే' (చెలరేఁగుచున్నవి) అని శేషము. కాబట్టి, సంభృతరసాః-సంభృత=కడలుకొన్న, రసాః=శృంగారరసము గల-శృంగారరసమును గడలుకొలుపునట్టి. యనుట-మొఱపుతీఁగలు మొగలిపూవాసనలు మొదలైనవానిచే శృంగారరస ముప్పొంగఁజేయునట్టి యనిభావము, ఏలే=ఈ-కామోద్దీపకము అని ప్రసిద్ధములైన యనుట, విరహాదివసాః=వియోగపుదినములు-స్రియుల నెడఁబాసియున్న దినము లనుట, పక్షులదృశాం=స్త్రీలకు, కథం=ఎట్లు, యాస్యన్తి=కడచును-ఎట్లును గడవ నేర వనుట. దిన మొక్కయుగము గాఁదోఁచి కడపరానివై యుండునని భావము. మొఱపుతీఁగలు మొగలిపూవాసనలు మబ్బులయులును నెమిళ్ల కూతలును శృంగారరసోద్దీపకము అని కవిసమయము.

ఉ. ఇక్కడఁ గొమ్మెఱుంగుఁదివె ర లిక్కడఁ గేతకిగంధవైభవం
బిక్కడ భూరిగర్జితము ర లిక్కడ మత్తమయూరనిస్వసం
బక్కట యీరసోజ్జ్వలము ర లైనదినంబులు మన్మథార్తిపెం
పెక్కువియోగినీజనుల ర కెట్లు చనం గల నెన్ని చూడఁగన్. 93

తా. ఒక్కయెడఁ దళతళమని మొఱపుఁదీఁగె మొఱచుచున్నది. ఒకచోట మొగలిపూవులతావులు బుగులుకొనుచున్నవి. మఱియొకచక్క పొడతెంచుచున్న మబ్బు ఉఱుముచున్నది. ఇంకొకవంక నెమిళ్లు కలకల మని యాడుచుఁ గూయుచున్నవి. ఇవియెల్ల నీదివసములయందు శృంగారరస ముప్పొంగఁజేయునవి. స్రియుల నెడఁబాసి యున్న యువతులు మిక్కిలియు మరులుకొలుపు నిట్టిదినముల నెట్లు గడపుదురో తెలియరాదు.

శ్లో॥ అనూచీనశ్చారే తమసి నభసి పౌఢజలద
ధ్వనిప్రాజ్ఞంమన్యే పతతి పృషతానాంచ నిచయే।
ఇదం సౌదామిన్యాః కనకకమసీయం విలసితం
ముదంచ స్థానించ ప్రథయతి పథి స్వైరసుదృశామ్॥ 94

టీ. తమసి=చీకటి, అనూచీ సశ్చారే=సూదియొక్క తిరుగుట లేనట్టి దగుచుండఁగా-నూదిమొన మోపునంతమాత్రమేని యెడము లేనట్లు క్రమ్ముకొనుచుండఁగా ననుట-కారు క్రమ్ముకొనుచుండఁగా నని భావము, నభసి=అకాశము, ప్రాథ...మన్యేసతి-ప్రాథ=గంభీరమైన, జలదధ్వని=మేఘగర్జితముచే - ఉఱుముచేత, ప్రాజ్ఞంమన్యే = తన్ను మాటకారిగా నెన్నుకొనునది యగుచుండఁగా-మిక్కిలి యులుములతో నిండిన దగుచుండఁగా ననుట, ('ప్రాథజలదధ్వని ప్రాయే' అనుచో బెడిదము లైన యులుములచే దలుచైనది యగుచుండఁగా ననుట),

పుషతానాం=నీటిబిందువులయొక్క, నిచయే=సమూహము, పతతిసతి=పడుచుండగా, ('పతతిదృషదాంనీరనిచయే' అనుచో, దృషదాం=వడగండ్లయొక్క, నీరనిచయే=నీటితోఁ గూడినసమూహము, పడుచుండగా ననుట), కనకకమనీయం-కనక=బంగారువలె-ఒరగంటియందలి బంగరుగీజవలె ననుట, కమనీయం=మనోహరమైన, ఇదం=ఈ, సౌదామిన్యాః=మెఱపుఁదీఁగయొక్క, విలసితం=స్ఫురణము-మెఱుచుట యనుట - ఒరగంటియందు తళతళలాడు బంగారుగీజవలె బాలుపై మెఱుచుచున్న మెఱు మనుట, స్వైరసుదృశాం=అభిసారికలకు, పథి=ప్రియునింగూర్చి పోవుమార్గమునందు, ముదంచ=(మార్గమును దెలుపుటచే) సంతోషమును, హ్లానించ=(భ్రమ్యు వెలిపుచ్చుటచే) వాడుటను-విన్ను దనముననుట, ప్రథయతి=ప్రకటించుచున్నది-కలిగించుచున్నదనుట, మెఱపులు మెఱచుట, కటికచీకటిలోఁ గానరాని మార్గమును దెలుపుటచే సంతోషమును, గూఢముగాఁ బోవుచున్నతమ్ము బయలుపఱుచుటచే సంతోషమును అభిసారికలకుఁ గలిగించిన దని భావము. వేషదులందాల్చి ప్రియునింగూర్చి సంకేతస్థానమునకుం బోవునది యభిసారిక యని తెలియునది. 'కాంతాభిసరఃకోద్యుక్తా స్మరార్తా సాభిసారికా' అని తల్లక్షణము.

చ. ఘనతిమిరంబు నూది కవరకాశ మొసంగమి మీఁద వారిద
స్వనముల మిన్ను పిక్కటిల ర వారికణంబులు రాలుచుండఁగాఁ
గనకపురేఖలం దెగడురకారుమెఱుంగులు జారకామిని
జనములకుఁ ముదంబునువిషాదఘనం బ్రకటించెఁద్రోవలన్. 94

తా. కటికచీకటి నూదిమొన మోపునంతయెడమును లేనట్లు నిబిడముగాఁ గ్రమ్ముకొనుచుండఁగాను, బెడిదములైన యులుములచే మిన్నెల్ల మ్రోగుచుండఁగాను, చినుకులు పడుచుండఁగాను, ఒరగంటియందు రాచిన బంగరుగీజవలె దళతళ మెఱుచుచున్న మెఱపుఁదీఁగ యభిసారికలకుఁ జీకటిలోఁ గానరానిమార్గముం దెలుపుటచే సంతోషమును, గూఢముగాఁ బోవుచున్న దమ్ము వెలిపుచ్చుటచే సంతోషమును గలిగించుచున్నది.

శ్లో॥ ఆసారేణ న హర్షతః ప్రియతమై ర్భాతు బహిః శక్యతే
శీతోత్కమ్పనిమిత్త మాయతదృశా గాఢం సమాలిప్యతే |
జాతాః శీకరశీతలా శ్చ మరుతో రత్యస్తభేదచ్ఛిదో
ధన్యానాం బత దుర్దినం సుదినతాం యాతి ప్రియానజ్జమే || 95

టీ. ప్రియతమై=వల్లభులచేత - పతులచేత, ఆసారేణ=వడగండ్లచేత - వడగండ్లు పడుటంబట్టి యనుట, హర్షతః=ఉప్పరిగనుండి, బహిః=వెలుపలికి, భాతుం=పోవుటకు, నశక్యతే=అలవికాదు-వడగండ్లు పడుటవలనఁ బురుషు లుప్పరిగలను విడిచి బయటఁబోవ నేర ననుట, ఆయతదృశా=(విశాలమగుకన్నులు గల) చెలువచేత, శీత ఉత్కమ్ప నిమిత్తం=చలిచేతనైన వడఁకు కారణముగా-చలిచే గలిగినవడఁకుం బోఁగా

ట్టుటకై యనుట, గాఢం=మిక్కిలిబిగిగా, సమాలిప్యతే=కాగిలింపఁబడుచున్నది. శీకరశీతలాః=తుంపరలచే చల్లగా నున్నవియు, రత్య...చ్చిదః- రతి అన్త=మరుకేలి కడపటఁ గలిగెడు, ఖేద=శ్రమమును, శ్రమఃఖే దోఁఁగరత్యాదేర్జాతః స్వేదాదిభూ మిక్యతో' అని ఖేదలక్షణము, ఛిదః=తుంచునవియును - సురతంపుకడపటఁ గలుగు బడలికను బాపునట్టిది యనుట, అగు, మరుతశ్చ=వాయువులును, జాతాః=పుట్టినవి- పీచుచున్న వనుట, కాఽబట్టి, భన్యానాం=పుణ్యాత్ములకు, ప్రియాసజ్జమే సతి=కాంతతోడి సంభోగము ఉండఁగా, దుర్దినం=దుష్టదిన మైనను-మబ్బు క్రమియైనది న మైనను అనియు గ్రాహ్యము, 'మేఘచ్చన్నేహిదుర్దినమ్' అని యమరుఁడు, సుది నతాం=మంచిదిన మగుటను, యాతి=పొందుచున్నది - మంచియుప్పరిగలు వాలుం గన్నులయొప్పులాండు మొదలైన భాగ్యవిశేషములు గల పుణ్యాత్ములకు మబ్బు క్రమి పసమాలినదినములుకూడ మిక్కిలి సుఖప్రదములై మంచిదినములవలెనే యుండును. పుణ్యహీనులకో యట్లుగాదని భావము. ఇచట 'దుర్దినమపి సుదినతాం యాతి' అనుచో స్ఫురించువిరోధము క్రిందఁజెప్పఁబడినసమాధానములచే నాభాషితమయ్యెం గాన విరోధాభాస మలంకారము.

ఉ. కేరుచు మేడనుండి వెలికిం జన శక్యము గాకయుండె నా
సారముచేత శీతమున ర జవ్వనికాఁగిలి గల్గె శీకరో
దారసమీరణంబు సురతశ్రమవారణ మయ్యె దుర్దినం
బారయ నయ్యెడన్ సుదిన ర మయ్యె గృతార్థుల కంగనారతిన్.

తా. మబ్బుక్రమియైన కొఱగానిదినము జనులను వడగండ్లుకురిసి యిండ్లు వెడల నీచుకయును, జలి పుట్టించి మిక్కిలి వడఁకునట్లును, తుంపరలతోఁ గూడినవాయువులను జిల్లుమని పీవఁజేసి గాసిపడునట్లును జేయుచున్నది. ఇట్లది సామాన్యముగా నందఱికి బాధకర మగుటచే జెనుదినమయ్యు ప్రియాసంగమభాగ్యము గల పుణ్యాత్ముల కది యావడగండ్లు మున్నగువానిచే సుఖమునే కలిగించి తాను సుదినమే యగుచున్నది. ఎట్లన వడగండ్లు కురిసి వారిని బయట పోనియక మేలియుప్పరిగల యందే యిందువదనలతో సుఖము గావసించియుండునట్లు చేయును. చలి వారిప్రియ రాండ్రకు వడఁకుఁ బుట్టించి వారిని బిగియఁకాగిలింపఁజేయుటచే బిగికాగిలింతల సొంపును గలిగించుచున్నది. తుంపరతోఁ గూడినచలిగాలి, మరుకేలియం దలసి సోలసియున్నవారియలఁత నెల్లఁ దీర్చుచున్నది. ఔరా! దుర్దినమైనను బుణ్యాత్ములకు సుదినమే యగుంకదా!

అవ. ఒకశ్లోకముచే శరదృతువును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అర్థం సుప్త్యా నిశాయాః సరభససురతాయాసనన్నశ్లేఢాఙ్గః
ప్రోద్భూతానహ్యతృప్తో మధుమగనిరతో హర్షపృష్ఠే వివిక్తే!

సమ్మోగక్లాంతకాంతాశిథిలభుజలతావర్జితం కర్కరీతో

జ్యోత్స్నాభిన్నాచ్చధారం పిబతి న నలిలం శారదం మద్దపుణ్యః॥96

టీ. నిశాయాః=రాత్రియొక్క, అర్థం=సగము, సుప్త్యా=నిదురించి-రాత్రి తొలిగెండుజాములు నిద్రచే (గడపి యనుట, (అర్థం నిత్యానిశాయాః' అనుచో రాత్రి సగము నెట్లోకడపి యని యర్థము), సరభస... థాజ్ఞః-సరభస=ఉరవడిలోఁ గూడిన, సురత=రతిచేత గలిగిన, ఆయాస=శ్రమచేత, సన్న=వాడి, శ్లథ=ప్రిదిలిన-బిగిపడి సోలిన యనుట, అజ్ఞః=అవయవములు గలవాఁడును, 'మధ్యం నక్త ముదాహృతం శరదీయ ప్రత్యూషకాలే హిమమ్' అను భోజనచనముంబట్టి శరత్కాలమం దర్ధ రాత్రసురతమే భోగ్యముగాన నప్పుడు *రతికేళి సలిపి యలసియున్నవాఁడనుట, కావుననే, ప్రోద్బూత... తృప్త్యః-ప్ర + ఉద్బూత=మిక్కిలియుం బుట్టినదియు, కావు ననే, అసహ్యః=సహింపరానిదియు నైన, తృప్త్యః=దప్పిగలవాఁడును, మధు...నిర తః-మధు=సంభోగమునకు ముందు త్రాగినమద్యముచేత నైన, మద=మత్తుచేత, నిర తః=పరవశుఁడును, మద మనఁగా 'మదిరాదికృతోహేహాహో హర్ష వ్యతికరో మదః' అని మద్యపానముచేత గలిగినమోహము (తెలివితప్పట), ఇష్టివాఁడై, వివిక్త=ఏకాంతమైన, హర్ష్యపుష్టే=ఉప్పరిగిమీఁదిభాగమున, కర్కరీతః=కర్కరివలననుండి-గిండి వంటి మట్టిపాత్రముననుండి, సమ్మోగ...వర్జితం-సమ్మోగ=రతిచేత, క్లాంత=వాడిన-అలసిన, కాంతా=తనప్రియురాలియొక్క, శిథిల=సోలునట్టి, భుజలతా=తీగవంటి బుజముచేత, ఆవర్జితం = ధారగాఁ బోయఁబడినదియు, శారదం = శరత్కాలమునకు సంబంధించినట్టిదియు, నైన, సలిలం = జలమును-ఁ హంసోదకము ననుట,

* దీనిచే నాయుపడు కామతంత్రకుశలుండనియు నాయొక మూఁడవజామున రతి గోరునదగుటచే శంఖినియనియుఁ జెలియునది. 'రమయతిచ తృతీయే శక్తిని మార్తృభావాం, గమయతి రమణీయాం పద్మినీం తుర్యయామే' అనియు 'కుసుమితవన మధ్యే కూచిమారస్తృతీయే తిమిరనిబిడయామే శక్తినిం సంలభేత' అనియు శంఖిని లక్షణము తెలియునది.

† ద్రవ్యరత్నమాలయందు 'అహితప్త మహిమాంకురశ్శిఖిః, శీత మమ్ము శశిరశ్శిఖి ర్నిశి। ఏవమేవ తదహర్నిశంస్థితం, తచ్చ హంసజలనామకం స్తుతమ్' పగలు సూర్యకిరణములచేఁ గ్రాగి రాత్రి చంద్రకిరణములచేఁ జల్ల నై యిట్లే రేయుం బవలు నుండుజలము హంసజల మనఁబడును' అని హంసజలలక్షణము చెప్పఁబడియె. దీనిని ద్రాగుటచేఁ గలుగు గుణములు 'ప్రసాదకం త్రిదోషఘ్నం హృద్యం లఘుచశిత లమ్। వృషం మనోహరం స్వాదు విషఘ్నం కాంతికృత్వరమ్' అని యంతె చెప్పఁ బడినవి. మఱియొకచో శరత్కాలమందు దీనిని ద్రాగునియమము 'కర్పూరాగరుజం సితాద్యభిరైర్హంసోదకంవానితం। పాథ శ్చాలితమనోహరం శిశిరతో ముగ్ధాజ్ఞనాని జ్ఞనమ్' అని చెప్పఁబడియున్నది.

జ్యోత్స్నా... ధారం-జ్యోత్స్నా=వెన్నెలచేత, భిన్న=కూడినట్టియు, కావుననే
అచ్చ=తెల్లనై నట్టియు, ధారం యథాతథా=ధారకలుగునట్లుగా, మన్దపుణ్య=భాగ్య
హీనుడు, నపిబలి=త్రావడు-భాగ్యవంతుడే త్రాగుననుట. శరత్తున నెవడు నడి
రేయిని రతిసలిపి యలసి బలుదప్పిగొని యిట్టికామిని పోసినజలమును ద్రాగునో వాడే
ధన్యుడని భావము.

చ. ప్రియముగ రేనగంబు నిదురించి నితాంతరతాంతవిహ్వలుం
డయి దగఁ జెంది యానవమరదాలనుఁ డై రతిభిన్నకామిని
శయమునఁ గర్కరీగళితశచంద్రవిభాచ్ఛశరజ్వలంబు లా
రయఁ గృతపుణ్యుఁ డింపెనఁగఁ ? ద్రాగు రహస్థితసాధనీమలన్.

తా. ఎవడు రాతిరి తొలిరెండుజాములు నిదురించి పిదప నురవడిగా మరు
కేలి సలిపి యలసిసాలసి మిక్కిలియుఁ దప్పిగొన్నవాడై, మను ద్రాగియున్న మధ్యం
పుమత్తునఁ దడఁబడుచు, నొంటిగా నుప్పరిగమిఁదనుండి, రతియంగు నలంగిన తన
చెలువ చేతులు పోల గిండిని వంచి నీరుపోయఁగా, నచ్చంపుఁదెలివెన్నెలతోఁ గూడి
తెల్ల గాఁ బడుచున్న యాదారను ద్రాగఁడో వాడు భాగ్యహీనుడే యగును.

అవ. ఇప్పుడు రెండుశ్లోకములచే హేమంతమును వర్ణించుచు
న్నాడు.

శ్లో॥ హేమస్తే దధిదుగ్ధసర్పిరశనా మాజ్ఞేష్టవాసోభృతః
కాశ్మీరద్రవసాస్త్రీదిగ్ధవపుషః ఖన్నా విచిత్రై రతైః ।
వృత్తోరుస్తనకామినీజనకృతాశ్లేషా గృహోభ్యస్తరే
తామూర్బీదశపూగపూరితముఖా ధన్యాః సుఖం శేరతే॥ 97

టీ. హేమస్తే=మంచుకొనునందు, దధి...రశనాః=దధిదుగ్ధ సర్పిః=పెరుగు
పాలు నేయి అనునవి, ఆశనాః=ఆహారముగాఁ గలవారును, పాలును నేయియు చలు
వను బోఁగొట్టునుగాన వానిని సేవించుట దగునుగాని చలువహెచ్చించుపెరుగు నుప
యోగించుట యీబుతువునఁ దగునాయన్నచో నాయుష్కముఁ డైనవాడు హే
మంతమునను పెరుగు సేవింపవచ్చునని భోజరాజు చారుచర్యయందు బుతుప్రస్తావ
మున 'త్రిషుచ దధి నిషేవ్యం గ్రీష్మకాలే వసస్తే, శరదిన పరివర్జ్యం వాశ్చతా దీర్ఘ
మాయుః। యది ఖలు పరివాశ్చా సేవ్యతాం సర్వకాలం, సహగుడమధుపాత్రే శర్క
రా ముద్గయూషైః' అని చెప్పియున్నాడుగాన దోషము లేదని తెలియునది, మాజ్ఞే
ష్ట=మంజిడివన్నె గల, వాసః=వలువలను, భృతః=తాల్పువారును - మిక్కిలి యెటు
వువన్నెవలువలు గట్టువారనుట, 'నిర్వాతం భవనం సురక్తవసనంవహ్నేః పరంసేవ
నమ్' అని మంచియెట్టునివలువ వసంతమునఁ గట్టఁదగినదిగాఁ జెప్పఁబడియు నిట

మతాంతరముంబట్టి హేమంతమునందును గట్టందగినదిగాఁజెప్పఁబడె నని తెలియు నది, కాశ్మీ...వపుషః-కాశ్మీరద్రవంకుంకుమపంకముచే, సాన్ద్ర=దట్టముగా, దిగ్ధ= పూయఁబడిన, వపుషః=దేహములుగలవారును, విచిత్రైః=బాహ్యములని అభ్యంతరములని నానావిధములైన, రత్నైః=సురతములచేత, భిన్నాః=అలసియున్నవారును, వృత్తి...శ్లేషాః-వృత్త=వట్టునలును, ఉరు=గొప్పలును నైన, స్తనః=చన్నులుగల, కామినీజన=స్త్రీసమూహముచేత, కృత=చేయఁబడిన, ఆశ్లేషాః=కాఁగిలింతలుగలవారును-ఇదియే 'కస్తూర్యాగురు కుంజుమైరతికృతం పానం తటాకనీతం శీతం నై వవిదీర్యతే ప్రియత మై రాతిష్ఠనం కమ్బులమ్' అని చెప్పఁబడియున్నది. తామ్బూలీ...ముఖాః-తామ్బూలీదళ=తములపాకులచేతను, పూగ=పోకలచేతను, పూరిత=నిండింపఁబడిన, ముఖాః=నోళ్లుగలవారును-బాగాలు నమలుచుండువారనుట, ఇట్టివారైన, ధన్యాః=భాగ్యవంతులు, గృహ ఆభ్యంతరే=ఇంటిలోపల, సుఖం యథా తథా=సుఖముగా, శేరతే=నిదురింతురు. తాంబూలము మనస్సునకు సాంపుఁబుట్టించుట మొదలైన బహుగుణములు కలిగించుటచే దానిని నమలుట యిటు చెప్పఁబడినది-ఇది చారుచర్యముండు-మనసో హర్షణం శ్రేష్ఠం రతిదం మదకారణమ్ ముఖోగహరం హృద్యం దీపనం బస్తీకోధనమ్ ముఖసద్ధి కృమిహరం తామ్బూలం శ్రీకరం పరమ్' అని చెప్పఁబడియున్నది.

చ. ఘృతదధిదుగ్ధభోజన మొగ్గి భుజియించి సురంగవస్త్రముల్ హితముగఁ దాల్చి కుంకుమము ర హెచ్చుగ మేన నలంది ధన్యుల ద్భృతరతిభిన్నులై విడెము ర పుక్కిట నుంచి పృథుస్తనాంగనా కృతపరిరంభులై కడు రమింతురు మేడలలోన నీతునన్. 97

తా. హేమంతమునందు దాని కనుగుణమైన యుపచారముగా వీర్యవృద్ధి కరమైనదిగానఁ దొలుత నెయ్యి పాలు పెరుగుతోఁగూడిన మృష్టాన్నమును గుడిచి, పిదప మెయినిండ కుంకుమపూవు కస్తూరి మొదలగువానితో మెదిచినకలపం బలందు కొని, పలువిధములైన శురతక్రీడలు సలిపి యలసిసాలసి, గట్టినబల్బలాండ్ర బిగికాఁగి లింతలం జొక్కి యెప్పుడు బాగాలు నమలుచు నుండు సుకృతాత్ములు సుఖముగా గాలితేని యింటిలోపలిభాగమునందు నిదురింతురు.

శ్లో॥ ప్రోద్యత్ప్రోధప్రియజ్ఞద్యుతిభృతి వికసత్కుస్తమాద్యద్విరేఫే
కాలే ప్రాలేయవాతప్రచలవిలసితోదారమన్తారదామ్ని ।
యేషాం నో కణ్ఠలగ్నా త్కణమపి తుహినతోదదత్తౌ మృగాక్షీ
తేషా మాయామయామా యమసదనసమా యామిసీయాతి
[యానామ్॥

టీ. ప్రోద్య...భృతి-ప్రోద్యత్=పోడనూపుచున్న, ప్రోధ=ప్రవృద్ధములైన-
చక్కఁగాఁ జెరిగియున్న, ప్రీయజ్ఞు=ప్రేంకణపుఁ జెట్లయొక్క, ద్యుతి=కాంతిని-
అవి యెరుగుటచేఁ గలుగుశోభను, భృతి=తాల్చినదియు, విక...రేఫే-విక
సత్=వికసించుచున్న, కుంద=ముల్లలచేత, మాద్యత్=మత్తిలుచున్న, ద్వీరేఫే=
తుమ్మెదలుగలదియు, ప్రాలేయ...దామ్ని-ప్రాలేయవాత=మంచు గాలిచేత, ప్రచల
=కదలునదియు, కావుననే, వికసిత=విరిసినవియు, ఉదార=రమ్యములైనవియు,
నగు, మద్దారదామ్ని=మందారపుఁబూదండలు గలదియు, ('విలసిల్లోదార మద్దార
ధామ్ని' అనుపాతమున, మంచు గాలిచే చలించునవియు, కావుననే, విలసిత=ప్రకా
శించుచున్నవియు, ఉదార=రమ్యములైనవియు నగు, మద్దారధామ్ని=వేప చెట్లకు
స్థానమైనది-లేక సంతానకవృక్షములకుఁ బట్టు అయిన దని యర్థము. 'పారిభద్రో
నిమ్మతరుర్మదారః పారిజాతకః' అని యమరుఁడు), ఇటువంటిదైన, కాలే=హేమంత
సమయమునందు, యేసాం యూనాం=ఏవ సుసుకాండ్రకు, తుహిన...దత్త-తుహిన
=మంచును, త్తోద=నివారించుటయందు, దత్త=సమర్థురాలైన ('తుహిన త్తోద
రత్త' అనుపాతమున, తుహిన=మంచుయొక్క, త్తోద-పొడినుండి-తుంపరనుండి య
నుట, రత్త=రక్షించునదని యర్థము)-గుబ్బచున్నలు నెచ్చగానుండునుగాన వానిఁ
గఁగిలించుటచే మంచుతుంపరలవలనిచలిని బోఁగొట్టఁజాలినదనుట, మృగాక్షి=
(లేడివంటికన్నులు గల) స్త్రీ, త్తణమపి=అల్పకాలమైనను, కణ్ణలగ్నా=మెడయం
దుఁ దగులువడినది-మెడయం దాలింగనము చేయఁబడినది-లేక, తమమెడ నాలింగ
నము చేసినది, నో=కాదో, లేసాం=వారికి - ఆవయసుకాండ్రకు, ఆయామ యా
మా సతీ-ఆయామ=నిడివిచే విశిష్టములైన-నిశుదలైన యనుట, యామా సతీ=జా
ములు గలదియగుచు- విరహవేదనచే జాములు మిక్కిలి గడపరానంతేదిర్లుములుగా
దోచుచున్నట్టి యని భావము, యామినీ=రాత్రి, యమగదనసహా = యమలోక
ముతో సాటియైనదై - మిక్కిలియు దుఃఖావహమైనయనుట, యాలి=జరుగుచు
న్నది-హేమంతపు రాత్రులయందు ప్రియాంగనాలింగనము లేక విరహవేదన సహిం
చుట అలికష్టముగా నుండునుగాన నవి మిక్కిలి దుఃఖావహము లగునని భావము.
'ప్రోద్యత్ ప్రోధప్రీయజ్ఞు' ఇత్యాదులందు అనుప్రాసము. 'యమసదనసమా' అ
నుచో ఉపమ-ఈశబ్దార్థాలంకారములు రెంటికి సంస్పృష్టి.

సగ్ధర || ప్రోద్యత్ప్రోధప్రీయంగుస్సుటరుచియుతమై పుల్లమల్లీమతల్లీ
మాద్యత్సారంగమై హైమసవనచలరన్తంజుమందారభూజా
తద్యోతం బైన హేమంతమున విరహసంతప్తు తానారి కెల్ల
సద్యామాయామరాత్రుల్ గచనువిషయమగ్ధానసాదృశ్యమూర్తిన్ ||

తా. దప్పముగాఁ జెరుఁగుచున్న ప్రేంకణపుఁ జెట్లకాంతిం దగుకొత్తుచు,
బూచుచున్న ముల్లలచేమత్తిలి చలరేఁగుచున్న మొకరితుమ్మెదలచే నిమ్మనూపుమ,

మంచుగాలిసోకుటచే తేకులు ప్రిదిలి విరియుచున్న మందారంపుఁ బూదండలు
మెండుకొనుచును, మంచుకారు రాఁగా, మెచ్చలుగులుకు గుబ్బచన్నల వెచ్చందన
ముచే మంచుతుంపరలవలనిచలిని మానుపుచుఁ గలవకంటి యెవరిమెడఁ గాఁగి
లించుకొనదో యావయసుకాండ్రకు రాతిరి విరహపేదనచే మిక్కిలి నిడుదయై కడవ
రాక కడచిన దగును.

అవ. రెండుశ్లోకములచే శిశిరఋతువును వర్ణించుచు నిగమించు
చున్నాఁడు.

శ్లో॥ చుమ్మన్తో గణ్ణభిత్తీ రలకపతిముఖే సీత్యతా న్యాదధానాః

వత్సః సూత్యః శ్చుకేషు స్తనభరపులకోద్భేద మాపాదయన్తః |

ఊరూ నాకమ్పయన్తః పృథుజఘనతటా త్స్రీంసయన్తోఽంశుకాని

వ్యక్తం కాంతాజనానాం విటచరితభృతః శైశిరా వాన్తివాతాః || 99

టీ. ఇట చలిగాడ్పులను విటకాండ్రతోఁ బోల్పుచున్నాఁడు. కాంతా జనా
నాం = స్త్రీ సమాహములయొక్క, గణ్ణభిత్తీ = చెక్కిలిగోడలయందు-గచ్చుగోడల
వలె నిద్దముగా నున్న చెక్కులయందు-కపోలస్థలములం దనుట, చుమ్మన్తః = ముద్దిడు
చును-సోకుచు నని వాతపరము, 'స్తననయనకపోలా శ్చుమ్మనస్థాన మాహుః'
చన్నులు కన్నులు చెక్కిఁకులును ముద్దిడుచోటు లని రతిరహస్యము, కాఁబట్టియే,
అలకపతి = అలకలుగల-కాఁగించుటవలన నలకలు గ్రమ్మినట్టి యనుట, ముఖే =
మొగమందు, సీత్యతాని = సీతార్థములను- 'సీత్' అని యనుకరణశబ్దము, అద
ధానాః = చేయుచును-పుట్టించుచు ననుట-చలిచేతనని వాతపరముగాను మోవిసొక్కు
టచేతనని విటపరముగాను గ్రాహ్యము, వత్సః = తోమ్మలు, ఉత్ + కంచుకేషు
సత్కుఅపి = చక్కఁగా ముడివేయఁబడిన అవికలుగలవి యయ్యు-లేక, తీసివేయఁబడిన
అవికలు గలవి యగుచుండఁగా ననియు నర్థము, స్తన... ధ్వేదం - స్తనభర = బలితం
పుఁజన్నులయందు, పులక = గగురుపాడుపుయొక్క, ఉద్భేదం = పొటమరించుటను,
ఆపాదయన్తః = కలుగఁ జేయుచున్నవియును-చలిచేత నని వాతపక్షము-చేతఁ బుడు
కుటచే నని విటపక్షము-ఇందు రోమాంచ మనుసాత్త్వికభావము చెప్పఁబడినది,
ఊరూ = తోడలను, ఆకమ్పయన్తః = కదల్పుచున్నవియును, రతికొఱకుఁ బట్టి క
దల్పుచున్నాఁడని విటపరముగాను చలిచే వడఁకించుచున్నదియని వాతపరముగాను
గ్రహించునది, పృథుజఘనతటాత్ = వికాలమైన కటియొక్క ప్రదేశమునుండి-విరివి
యగు మొలనుండి యనుట, అంశుకాని = చీరలను-పోకముల్ల ననుట, స్రంసయన్తః =
బార్చుచున్నవియు, కాఁబట్టియే, వ్యక్తం = స్పష్టముగా, విటచరితభృతః = విట
కాండ్రవంటినడవడి దాల్చినట్టి, శైశిరాః = శిశిరఋతువునఁ బుట్టిన, వాతాః = గా
డ్పులు, వాన్తి = పిచుచున్నవి, 'అలకచుబుకగణ్ణం నాసికాగ్రంచ చుమ్మన్',
పునరుపహితసీత్యం తాలుజహ్వంచ భూయః | భరిత లిఖితనాభీమాలవక్షిరం

హోరు, శ్లోకయితభృతధైర్యః శ్లాఘయ త్వాఘనీవీమ్' అని రతిరహస్యప్రాక్తము లైన గండాదిచుంబనముఖసీతాకరములు మొదలైనవిటలక్షణములు గలిగియుండుటచే వాతములు విటచరితభృతము అనఁబడినవి. వలిదెమ్మెరలు చెలువల చెక్కులపై సోఁకి చలిచే వారి నుస్సురని సీతాకరముచేయించుచు, తొమ్ములందలి గుత్తంపుటవిక లుండియు గుబ్బుచన్నులందు చలిచే గగురు పుట్టించుచు దానిచేతనే తొడల వడంకఁజేయుచు నావడఁకుచే మొలయందలి వలువ సడల్చుచు వీచు నని భావము. 'విటచరితభృతః' అనుచో ఉపమ. 'వ్యక్తమ్' అనుటచే నుత్ప్రేక్షయు వ్యంజితమై యాయుపమ కంగమగుచున్నది; కాన రెంటికి సంకరము.

ఉ. చెక్కులు ముద్దుగొంచు ముఖశనీమను సీతకృతులన్ ఘటించుచుం
జక్కనిచన్దనం బులకరజాలములన్ మొలపించుచుం గటిం
జెక్కినచేలముం దొలఁగఁ ర జేయుచు శై శిరమారుతంబు లిం
పెక్కఁగఁ గాంత లందు విటరకృత్యముఁ బూని చరించు నత్తఱిన్.

తా. శిరబుతువునందలి చలిగాడ్పులు విటకానినలఁ జెలువనిద్దంపుఁజెక్కి శుల ముద్దుగొనుచు, నుస్సురని సీతాకరముచేయించుచు, గుత్తంపుటవికలు దాల్చి యున్న ను బిగిగుబ్బలయందు గగురు పుట్టించుచు, తొడల నాడించుచు, మొలనుండి వలువ జారుచు వీచుచున్నది.

శ్లో॥ కేశా నాకులయన్ దృశో ముకుళయన్ నాసో బలా దాక్షిప
న్నాతస్వన్నులకోద్గమం ప్రకటయ న్నశ్లేష కమ్పం శనైః ।
వారం వార ముదారసీతకృతకృతో దస్తచ్ఛదాన్ పీడయన్
ప్రాయః శై శిర ఏష సమ్ప్రతి మరుత్కాంతాను కాంతాయతే॥100

టీ. ఈశ్లోకమున శిరర్తువునందలిచలిగాలి నొకచెలుపునితోఁ బోల్చి యుధ యులకు నన్వయించునట్లు విశేషణముల నిబంధించినాఁడు. 'కేశాన్' = వెండ్రుకలును, ఆకులయన్ = చెల్ల చెదరుగాఁ జేయుచు-వడిగా వీచుటచేత నని గాలిపరముగాను సురవడిగా రతిసలుపుటచేత నని కాంతునిపరముగాను గ్రాహ్యము, దృశః = కన్నులను, ముకుళయన్ = మొగుడ్చుచు-బిట్టుగా సోఁకుటచేత నని గాలిపక్షము, సుఖపార వశ్యముచేత నని కాంతునిపక్షము, వాసః = కట్టినవలువను, బలాత్ = బలవంతముగా, ఆక్షిపత్ = ఈడ్చివైచుచు-ఒకట వీచువడిచేత ననియు మఱియొకట రమించుకోరిక చేత ననియుఁ దెలియునది, పులక ఉద్గమం = గగురుపొడుచుటను, ఆతస్వన్ = కలిగించుచు-ఒకట చల్లగా సుడియుటచేత ననియు, నింకొకట శృంగారరస ముప్ప తిల్లుటచేత ననియు గ్రాహ్యము, అశ్లేషః = అవశేషములయందు, శనైః = మెల్లగా, కంపం = వడఁకును, ('అక్షేగకమ్' అనుచో ఉద్దేగమువలన వడఁకునని యర్థము),

ప్రకటయన్ = బయలుపలుచుచు - తెలుపుచు ననుట - ఈ రెండు విశేషములందును రోమాంచకంపము లనుసాత్త్వికములు చెప్పఁబడినవి, ఉదారసీత్యైకకృతః = మనోహరములైన సీత్యైకములను జేయునట్టి, దస్తచ్ఛదాన్ = పెదవులను-క్రింది పెదవులననుట, వారంఽరం = మాటిమాటికి, పీడయన్ = గాని పలుచుచు-ఒక్కట మిక్కుటంపుచలిచేతననియు మఱొక్కట మోవినొక్కుటచేత ననియు నూహ్యము, ఏషః = ఈ, శైశిరః = శిశిరర్తుసంబంధియైన, మరుత్ = గాలి-చలిగాలియనుట, సమ్ప్రీతి = ఇష్టము- ఈశిశిరఋతువునందనుట, ప్రాయః = తలుచుగా-కాన్తాసు = స్త్రీలయందు-స్త్రీలవిషయమునందనుట, కాన్తాయతే = కాంతునివలె నాచరించుచున్నది. కురులు గలంచుట, కన్నులు మొగిడించుట, వలువను వీడ్చుట మొదలగుకాంతునికృత్యములుండుటచే కాంతునివలె నగు నని యర్థము. కురులను చెల్లచెదరు గావించుచు, బిట్టుగా సోఁకుటచే వారికన్నులు మూసికొనఁజేయుచును, వడిగా వీచి వారిమొలవలువ నూడ్చుచు, చల్లఁగాఁదాఁకుటచే గగురుపాడవఁజేయుచు, మిక్కుటంపుచలిచే నొడలెల్ల వడఁకునట్లు చేయుచుఁ బెదవులయందు నున్నరని సీత్యైకముఁ బుట్టించుచును పీచు నని భావము. ఇచట నలంకార ముపమ, 'ప్రాయః' అనుటచే నుత్పేక్షయు వ్యంజితమై యంగ మగునుగాన, రెంటికిని సంకరము.

ఉ. వేనలిక్రొన్ననల్ చెదర ర విప్పుచుఁ గన్నుల మూయఁ జేయుచుం
బూనిన సీత్యైకతుల్ నెఱుపురమోవుల నొక్కుచు నీవు లూడ్చుచున్
జానుగ మేనులం బులకరజాలములన్ వెలయించుచున్ బర
స్త్రీనికరంబునందుఁ బత్తిరీతిఁ జరించు సమీరుఁ డత్తజీన్. 100

తా. శిశిరర్తువునందలి యీచలిగాలి చెలువలకురులఁ గలంచుచు, కన్నులు మూయించుచు, బలిమి మొలవలువ జార్చుచు, గగురు పుట్టించుచు, మేనియం చెల్లనట్లు వడఁకుఁ గలిగించుచు, మాటికి నున్నరని కమ్మవి సీత్యైకము నొనరించునట్లు చేసి గానిపలుచుచు, వారియెడ నొకచెలువునివలె మెలంకుచున్నది.

ఇది శృంగారశతకమున ఋతువర్ణన మన్నది పంచమవింశతి.

చ. ఉపనిషదర్థవేద్య దుర్వితోగ్రభవామయవైద్య వాసరా
ధివశశివహ్నినేత్ర సముదీర్ణపవిత్రచరిత్ర సత్కృపా

* 'కథాభిః కమనీయాభిః కామ్యై రోచ్ఛితైశ్చ సర్వదా ఉపచారైశ్చ రమయేద్యః సకాంత ఇతీర్యతే' ఇంపైనకథలచేతను నిచ్చకువచ్చినభోగములచేతను దగినయు పచారములచేతను నెవ్వఁడెప్పుడును రమింపఁజేయునో వాఁడు కాంతుఁడనఁబడును.

న్నపితనమస్తలోక కరసంగతదివ్యపినాక భీకర
ద్విపసురవైరిభంజన సు-ధీజనరంజన నిర్గతాంజనా.

ఉత్సాహ, తారకాసురారిజనక ర దక్షయాగభంజనా
తారకాచలేంద్రవాస ర దానకల్పభూరుహా
తారకాధినాయకావశతంస భవపయోధినం
తారకాభిధాన యాతురధానవైరినన్నతా.

క. దండధరచండవిక్రమ
దండనసాండిత్యమండితప్రబలభుజా
దండ సుపర్యాలయకో
దండ యఖండప్రమోదరతాండవలోలా.

శృంగారశతకము - అధికశ్లోకములు.

అవ. ఈసంసారమునఁ బరోపకారమునకు మించినపుణ్యమును
కలువకంటికి మించినసౌంపును లే దనుచున్నాఁడు.

*శ్లో॥ భవంతో వేదాస్తప్రణిహితధియా మాప్తగురవో
విచిత్రాలాసానాం వయమపి కవీనా మనుచరాః ।
తథా ప్యేత ద్యుమో సహి పరహితా త్పుణ్య మధికం
న చాస్త్రిసంసారే కువలయదృశో రమ్య మపరమ్ ॥

టీ. భవంతః=మీరు, వేదాస్తప్రణిహిత ధియాం=వేదాంతమునందు ఉంపఁ
బడినబుద్ధి గలవారలకు-వేదాంతవేత్తల కనుట, ఆప్తగురవః=ఆప్తులును ఆచార్యు
లును, అగుదురని శేషము-మీరు వేదాంతవేత్తలకును వేత్తలని భావము. వయమపి=
మేమును, విచిత్ర ఆలాసానాం=(రసాలంకారాది వైచిత్ర్యే) విచిత్రములైన భాష
ణములుగల, కవీనాం=కవులకు, అనుచరాః=అనువర్తించువారము, మిగుల గొప్ప
యగు బ్రహ్మవిచారముసేయు వేత్తలకును మీరు గురువులు, సామాన్యములై చదురు
పలుకు లాడుకవులకు మేము శిష్యులము. మహనీయు లైనట్టివారికిని గురువులైన
మికంటెను, సామాన్యలకును శిష్యులమైనమే మెంతయో తక్కువవార మనిభావము,
తథాపి=అయినను - వస్తుతత్త్వ మెఱుంగుటయందు జ్ఞానసంపన్నులైనమికంటెను
మేమెంతయో తక్కువజ్ఞానము కలవార మైయున్నను అనుట, (ఈరెండువిషయములను

* ఈశ్లోకము పూర్వార్థమునందుమాత్రము భిన్నమై-పుటయందుఁ జూపఁబడి.

మాత్రము సత్యములైనవని మేముధీరముగా నొక్కిచెప్పఁగల మనుచున్నాఁడు. అని యేవనఁగా, అస్మిన్ సంసారే=ఈ సంసారమునందు, పరహితాత్=పరోపకారమునకంటె, అధికం=హెచ్చైన, పుణ్యం=పుణ్యము, నహి=లేదు, కువలయదృశః=కలువకంటికంటెను, అపరం=వేటైన, రమ్యంచ=ఇంచైనవస్తువును, న=లేదు, అని, ఏతత్=దీనిని-ఈరెంటిని, బ్రాహ్మణః=చెప్పదుము. పరోపకారమునకు మించినపుణ్యము లేదు, కలువకంటికి మించినయింపు లేదు, అని మే మెంతయల్పజ్ఞానులమైనను మిము బోఁటి జ్ఞానసంపన్ను లొప్పుకొనకపోయినను దృఢముగా సత్యమని చాటిచెప్పఁగలమని భావము.

శా. చింతింపక నిగమాంతతత్పరులకుం శ జె న్నొగురుల్ మీరు మే మంతేవాసులమే కవీశ్వరుల క శ ట్లయ్యుం దెగం బల్కఁగాఁ బంతం బూనితి మా పరోపకృతికి శ బాగైనపుణ్యంబునం గాంతారత్నము మించుసొంపు నెదియుం శ గా దీమహానంనృతిన్.

తా. మీరు వేదాంతవిదులకును గురువులు గాన మిక్కిలిజ్ఞానసంపన్నులైనను, మేమింపుగాచూటలాడు కవిమాత్రులకును శిష్యులమే గాన నల్పజ్ఞానులమైనను 'సంసారమునందు పరోపకారముకంటె మించినపుణ్యము లేదు; కలువకంటికంటె మించినసుఖము లేదు' అను నీరెండుమాత్రము సంసారదూరులగు మీరు కల్లలన్నను మేము సత్యములేమని సాహసించి చెప్పఁగలము.

అవ. తగుణిబిగ్గిరొగిలంత్రో రాత్రి పరుండి నిదురించువాడే ధన్యుఁ డనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మత్తేభకుమ్భపరిణాహిని కుజ్జుమా ర్ద్రే

కానాపయోధరతటే రతిభేదభిన్నః ।

వక్షో నిధాయ భుజపఞ్చరమధ్యవర్తీ

ధన్యః క్షపాం క్షపయతి క్షణలబ్ధనిద్రః ॥

టీ. (యః=ఎవఁడు,) రతిభేదభిన్నః సన్=రతిసలుపుటవలని శ్రమచే బడలి నవాఁడై, మత్తే...హిని—మత్త + ఇభ=మదపుటేనుఁగుయొక్క, కుంభ=కుంభస్థలమువలె, పరిణాహిని=విలీవిగలదియు, కుజ్జుమ + ఆర్ద్రే=కుంకుముచేతఁ దడిసి నదియు—కుంకుము పూతగలదియును, అగు, కానాపయోధరతటే=ప్రియురాలి యొక్క చన్నుపట్టునందు, వక్షః=తోమ్మును, నిధాయ=ఉంచి, భుజ...వర్తీ—భుజపఞ్చర=ప్రియురాలి బుజము లనెడిపంజరముయొక్క, మధ్యః=నడుము, వర్తీ=వర్తించువాఁడై -పంజరంబునం దగులువడిన శుకాదు లెట్టు లిటునటుఁ బోవక యండే

తిరముగానుండునో యట్లైప్రియురాలు బుజములచేబిగ్గగాఁగిలింతుకొనఁగా నాకాఁగి
టిలోఁ దగిలి యిటునటుఁబోవక తిరముగా నుండువాఁడై యనుట, కావుననే, త్తణ
లభినిద్రః=త్తణమాత్రములో పొందఁబడిన నిద్రగలవాఁడై, త్తపాం=రాత్రిని, త్తప
యతి=కడపునో, (సః=వాడు) ధన్యః=ధన్యఁడు. ఈసంసారమునందు గబ్బిగుబ్బి
లాఁడి బిగి కాఁగిలిలోఁ బరుండి నిదురించుటయే పరమసుఖావహ మనిభావము.
అలంకారము ఉపమ.

తే. కుంకుమార్ద్రంబు జితకుంభిరకుంభ మైన
కాంతకుచకుంభమున రతిశ్రాంతుఁ డగుచు
లీల నెడఁ గ్రుమ్మి బిగికాఁగిరిలింతఁ జిక్కి
హాయిగాఁ గూర్చుచును బుచ్చు రేయి సుకృతి.

తా. మదపుటేనుంగు కుంభమువలె విఱివియై, కుంకుమపూతచేఁ నొంకమై,
మరుపుచూపు ముద్దరాలి గబ్బిగుబ్బలయందు తొమ్ము గ్రుమ్మి దానిబుజముల బిగికాఁగి
లింతలోఁ బరుండి హాయిగా నిదురగూరుకుచు రాతిరిని గడపువాఁడే కడుధన్యఁడు.

అవ. ప్రియురాలిముక్కుఁజము త్తియమును జఁద్రునిఁగా నుత్పే)
క్షించి వర్ణించు చున్నాఁడు.

శ్లో॥ సుధామయోఽపి త్తయరోగశాస్త్రై
నాసాగ్రముక్తాఫలకచ్చలేన ।
అనన్తనజ్జీవనదృష్టశక్తి
ర్ముఖామృతం తే పిబతీవ చంద్రః ॥

టీ. (హేనాయికే=ఓనాయికా, అని అధ్యాహార్యము), సుధామయః=అమృ
తమయుఁ డైనవాఁడును, కావుననే, అనన్త...శక్తిః-అన్తః=మన్మథునిని, సంజీవన=
పుట్టించుటయందు, దృష్ట=చూడఁబడిన, శక్తిః=సామర్థ్యముగలవాఁడును-అమృతము
బ్రతికించునట్టిదిగాన అమృతమయుఁడైన చంద్రుఁడును శివునిచే మృతుఁ డైనమన్మ
థుని బ్రతికించువాఁడగుననుట-చంద్రుఁడు మన్మథోద్దీపకుఁడుగాన కాము సుగ్రీపింపఁ
జేయువాఁడనిభావము, అపి=అయ్యును, చంద్రః=చంద్రుఁడు, త్తయరోగశాస్త్రై=
తనకుఁ గలిగినత్తయరోగమును అడంచుటకు - కృష్ణపక్షమున త్తయించుట యిచట
త్తయరోగముగాఁ జెప్పఁబడినదని సారస్వము గ్రహింపవలయును, నాసాగ్ర...చ్చ
లేన-నాస-అగ్ర=ముక్కుకొనయందలి, ముక్తాఫలక=ముక్కుఁజ ముత్తెమ నెడి, ఛలే
న=నెపముచేత-ముక్కుఁజము తైపురూపముఁ దాల్చినవాఁడై యనుట, తే=నీయొక్క,
ముఖ+అమృతం=మొగమునందలియమృతమును, పిబతిషవ=త్రాగుచున్నట్లున్నది, అని

తలఁచుచున్నానని శేషము. చంద్రుఁడు మన్మథునిఁగూడఁ బుట్టించునట్టి మహిమగల తనయందలి యమృతముచేతను దనత్తయము తీవనందున నీముఖమునందలి యమృతమును ముక్కుఁబుట్టుతైపు రూపముగా వచ్చి క్రోలుచున్నాఁడని నాకుఁ దోఁచుచున్న దనియర్థము. అలంకారము, 'పిబతీవ' అనుచో ఁ త్రేప్రిత 'నానాగ్రముక్తా ఫలకచ్చలేన' అనుచోఁ గలయపహ్నుతిచే నీయుత్పేత్తు యుత్థాపితమైనది.

తే. అమృతమయఁ డయ్యుఁ జంద్రుఁ డగ్రనంగజీవ

నౌషధం బయ్యుఁ దనదుక్షరయంబు మాన్ప

నలవి గామి ముక్కుఁబుట్టుత్రియంబుపేర

నబల! యానెడినో నీముఖామృతంబు.

తా. చంద్రుఁ డమృతమయఁడు, కావుననే మన్మథునిఁగూడ సుజ్జీవింపఁ జేయుచున్నాఁడు. ఇట్టిమహిమగల యమృతమే తనయొద్దఁగలవాఁడయ్యును నతఁడు తన(కృష్ణపత్ని) త్తయమును గుదుర్చుకొనలేక దానిని నీముఖమునందలి యమృతముచే బోఁగొట్టుటకు నీమత్తైపుముక్కుఁబుట్టురూపముఁ దాల్చి దానిని గ్రోలుచున్నాఁడేమో యని తలఁచెద.

అవ. స్త్రీపురుషులు చిత్తము లొక్కటిగాఁ గలసి చేయునంగ మమే కామపురుషార్థఫలము గాని చిత్తము వేఱువేఱై యుండఁగాఁ జేయు సంగమము శవసంగమమువలె నిష్ఫలమే యగు ననుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఏత త్కామఫలం లోకే, యద్వయో రేకచిత్తతా।

అన్యచిత్తకృతే కామే, శవయోరివ సజ్జమః ॥

టీ. లోకే=లోకమునందు, ద్వయోః=స్త్రీపురుషు లిరువురయొక్క, ఏకచిత్తతా=ఒక్కమనస్సు గలిగియుండుట-మనసు లొక్కటిగాఁ గలసియుండుట, (ఇతి) యత్=అనునది యేదియో, ఏతత్=ఇదియే, కామఫలం=కామపురుషార్థమునకు ఫలము. కామపురుషార్థమును గైకొన్నందుల కదియే ఫల మనుట, అగుననిశేషము. కామే=కామము, అన్యచిత్తకృతే సతి=ఇతరులయందలి మనస్సుతోఁ జేయఁబడినది -పురుషుఁడు మఱొక స్త్రీయందును స్త్రీమఱొక పురుషునియందును మనస్సునుంచి చేయునట్టిది యగుచుండఁగా, శవయోః=రెండఁపీనుఁగులయొక్క, సజ్జమ ఇవ=సంగమమువలె, అగును.

క. మానసము లిరువు రొక్కటి

గా నుంచియుఁ గూడు టదియర్ కామఫలం బొం

డైనతెఱంగునఁ గూడినఁ

బీనుంగులకూడినట్లు ర బెరయుం గాదే.

రా. స్త్రీపురుషు లిరువురు నొండొరులమనంబు లొక్కటిగాఁ గలసి కా
వించు సంగమముచేతనే కామము సఫల మగునుగాని మనస్సులు మఱొక్కయొడ
నుంచి యొండొరులఁ గామించి చేయుసంగమము రెండుపీనుంగులసంగమముతో
సాటియగును.

అవ. రాగులయందుఁగాని విరాగులయందుగాని శివుడొక్కఁడే
రాజిలుచున్నాఁడు గాని మఱివ్వరు నట్లు గానేర రనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఏకో రాగిషు రాజతే ప్రియతమా దేహార్థహరీ హరో
నీరాగేష్వపి యో విముక్తలనానశ్చో న యస్మా త్పరః ।

దుర్వారస్మర బాణపన్నగవిషజ్వాలావలీఢో జనః

శేషః కామవిడమ్మితోహి విషయాన్ భోక్తుం న మోక్తుం త్షమః॥

టీ. ప్రియ...హరీ-ప్రియతమా=ప్రియురాలైన పార్వతియొక్క, దేహార్థ=
సగముదేహమును, హరీ=కయింకొన్న వాడగు, హరః=శివుఁడు, ఏకః=ఒక్కఁడే,
రాగిషు=విషయములందు రక్తిగలవారియందు-కామలయందనుట, రాజతే = ప్రకా
శించుచున్నాఁడు- తనసగముదేహమునందే ప్రియురాలి నెప్పడుఁ దాల్చియుండునం
తటిరాగి మఱియొకఁడు లేఁడుగాన నట్లు దాల్చియున్న శివుడొక్కఁడే రాగులలో
నెల్ల మిక్కిలి యతిశయించినరాగి యని భావము. అతఁడు మఱియు నెట్టివాడనఁ
గా, యః=ఎవఁడు, విముక్త...సజ్జః సక-విముక్త=విడువఁబడిన, లలనాసజ్జఃసక
=స్త్రీలలోడికూటువగలవాడై, నీరాగేషుఅపి=రాగము లేనివారియందును, (ఏకః
రాజతే=ఒక్కఁడే రాజిలునో), యస్మాత్=ఎవనికంటె, పరః=అధికుఁ డైనవాఁడు,
న=లేదో, ఆశివుఁడు 'రాగిషు రాజతే' రాగులయందు రాజిలు నని పూర్వముతో
నన్వయము. ప్రియురాలికి దేహము సగమునిచ్చి రాగులయందుఁ దానొక్కడే యగ్ర
గణ్యుడగును, పడఁతులతోడి సంగమునే మాని విరాగులయందు నొక్కఁడే యగ్ర
గణ్యుడగును, కాన రాగిత్యవిరాగిత్యములు రెంటియందును నతనికంటె నధికుఁ
డైనవాఁడు లేఁడనిభావము. దీనినే సహేతుకముగా నుపపాదించుచున్నాఁడు.
దుర్వార...లీఢః=దుర్వార=వారింపరాని, స్మరబాణ=మన్మథుని బాణముల నెడు,
పన్నగ=సర్పములయొక్క విషజ్వాలా=విషంపుసెగలచేత-విషముతోఁగూడిననాలు
కలచేతననుట, అవలీఢః=నాఁకఁబడిన, శేషః=తక్కిన, జనః=జనుఁడు, కామవిడ
మ్మితఃసక=కామునిచేమోసపుచ్చఁబడినవాడగుచు, విషయాన్=స్త్రీలుమొదలగు
విషయములను, భోక్తుం=(శివునివలె) ననుభవించుటకును, మోక్తుం=(శివునివలె)విడు
చుటకును, త్షమః=సమర్థుఁడు, నహి=కాఁడుగదా, విషజ్వాలావలీఢుఁడు ఎట్లు
భోగ్యవస్తువుల ననుభవింపలేడో యట్లేస్మరబాణ విషజ్వాలావలీఢుఁడును కామి
న్యాదిభోగముల జక్కుగా ననుభవింపలేడు; కామునిచే వంచితుండుగానవానిని
విడువను లేఁడు. శివుఁడు స్మరబాణవిషావలీఢుఁడుగాఁడు గనుక నాభోగములను

జక్కఁగా ననుభవింపఁ గలవాఁడును కామునే జయించినవాఁడు గాన నా భోగములను విడువఁజాలువాఁడును అగును. కనుక రాగులందును విరాగులందును నాతఁడొక్కఁడే యప్రతిముఖుఁడై వెలుంగునుగాని తక్కినవారట్లు గారనిభావము. శివుఁడు పార్వతిని దెండ్లియాడకమునుపు తన్ను మోహింపఁజేయుటకు మన్మథుఁడు పూనినను వానిం గాల్చుటంచేసి విముక్తలనాసంగుండై విరాగులందు వెలింగె ననియు, బార్వతితపంబునకుఁ దుష్టింజెందినవాఁడై తద్వియోగభంగము గలుగుననుభీతిచేత తన సగముదేహముగా నాదేవిం దాల్చినవాఁడై రాగులందును వెలింగె ననియు తెలియు నది. ప్రియతమాదేహార్థ హరిత్యముచేతను విముక్తలనాసంగత్వముచేతను రాగివిరాగులందును రాజిల్లుట యనుపదార్థము సమర్థితము. కాన అలం. కావ్యలింగము. స్మరభాణివిషాగ్నిజ్వాలావర్ణిత్యముచేతను కామవిడంబిత్యముచేతను విషయభుక్తిముక్తులం దక్షమత్వము సమర్థింపఁబడిన యిచటను, మఱొక కావ్యలింగము. ఈ కావ్యలింగము పూర్వకావ్యలింగముచే సమర్థితము గాన రెంటికిని సంకరము.

శా. రామం గూడియు సాముమే నొసఁగియున్ శ్రరాజిల్లె దా రాగులన్
రామాసంగవిదూరుఁ డై పరముఁ డై శ్రరాజిల్లె నీరాగులం
గామారాతి యొకండ యక్కరణి భోగం బూనఁగా మానఁగాఁ
గామక్రూరతరాహిదప్తుఁ డగునేకకృష్ణుండుఁ దా నేర్చునే.

తా. శివుఁడు ప్రియురాలికిఁ దనసగదేహము నిచ్చి రాగులందును, నంతకు మున్ను లలనాసంగమునే వీడియుండి విరాగులందును దా నొక్కండ యతిశయించి వెలుంగుచుఁ దనకంటె మించినవాఁడు లేనివాఁడయ్యె. ఇది యిట్లేయగు. ఏలన నతఁడుతప్ప తక్కినజనుఁడెవ్వఁడుగాని మరుత్పాపులచే విషముసోఁకినట్లు తడఁబడి విషయముల నతనివలె ననుభవింపను జాలఁడు; కామునికి లోనై యుండుటచే నతని వలె విషయములను విడువనం జాలఁడు. కాబట్టి రాగివిరాగు లుభయులందును విషయభుక్తిముక్తులంబట్టి శివుఁ డొక్కఁడే యతిశయిల్లును.

అవ. స్త్రీలభ్రూవిక్షేపము మిక్కిలి యపకారము చేయునది గాన దుర్జనులతోఁ బోల్చి వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అజితాత్మను సంబద్ధః, సమాధికృతచాపలః |

భుజజ్గకుటిలః స్తభ్ధో, భ్రూవిక్షేపః ఖలాయతే ||

టీ. అజిత ఆత్మను=జయింపనిమనస్సు గలవారియందు-జితేంద్రియులు కాని వారియెడ ననుట, సంబద్ధః=సంబంధించినది-జితేంద్రియులు కానివారిని మరులు కొలువునదని భ్రూవిక్షేపపరము, జితేంద్రియులుకానివారిలోఁ గూడియుండువాఁడని ఖలపరము, సమాధి...చాపలః=సమ ఆధి=చక్కఁగా మనస్సును చీడించుటయందు,

కృత=చేయఁబడిన, చాపలః=ఆసక్తిగలది అని భూవిత్తేపపరము-సమాధి=చిత్తము యొక్క వికాగ్మ్యమునందు-మనస్సు ఒక్కదానియందే స్థిరముగ నెలకొనియుండువిషయమున, కృత=చేయఁబడిన, చాపలః=చాంచల్యము గలవాఁడు-ఒక్కటను దిరముగా నెలకొనక చలించువాఁడని ఖలపరము, భుజ్యకుటిలః=సర్పమువలె వంకరయైనదని భూవిత్తేపపక్షము-విటకానివలె కుటిలుఁడని ఖలపక్షము, స్తబ్ధః=స్థిరమైనది-ఉభయపక్షమున గర్వింపినవాఁడని యర్థము, ఇట్టి, భూవిత్తేపః=కనుబొమ త్రిప్ప, ఖలాయతే=ఖలునివలె నాచలించుచున్నది. జితేంద్రియులు కానివారిని మరులుగాలుపుచు మనస్సును మిక్కిలియుఁ బీడించుచు, సర్పమువలె వక్రముగాఁ బాలయుచు భూవిత్తేప ముండునని భావము. 'ఖలాయతే' అనుచో నుపమ. ఇది 'సమాధికృతచాపల' ఇత్యాదివిశేషములందలిశ్లేషచే అనుప్రాణిత మైనది.

క. అజితాత్మసమాగతమును

భుజంగకుటిలంబు స్తబ్ధభూతంబు సమా

ధిజనితచాపలమును నై

కుజనుంబలె నొప్పు బొమలకులుకుంద్రిప్పల్.

తా. కన్యోమత్రిప్ప, మనస్సు జయింపనివారితో సంబంధించి యుండును; సమాధి (మనఃషీడ, మనోలయము) యందు చాపలము కలిగియుండును; భుజంగము (సర్పము, విటుని) వలె కుటిలముగా (వంకరగా, కపటముగా) వర్తించును; స్తబ్ధమై, (స్థిరమై, గర్వితమై) యుండును; కాఁబట్టి యది దుర్జనునివలె నడచుకొనుచున్నది.

భర్తృహరిసుభాషితము శృంగారశతకమునందలి

యధికశ్లోకములు సంపూర్ణము.

భర్తృహరిసుభాషితము - వైరాగ్యశతకము.

తృప్తాదూషణము.

శ్లో॥ చూడో త్తంసితచారుచన్ద్రకలికాచఞ్చచ్ఛిఖాభాస్వరో
 లీలాదగ్ధవిలోలకామశలభః శ్రేయోదశాగ్రే స్ఫురన్ ।
 అన్తఃస్ఫూర్జదపారమోహతిమిరప్రాగ్భార ముచ్చాటయం
 శ్చేతఃసద్దని యోగినాం విజయతే జ్ఞానప్రదీపో హరః ॥ 1

టీ. ఇందు శివుని నొకదీపము గా రూపించి వర్ణించుచున్నాడు. చూడో...
 భాస్వరః-చూడా=నిగయందు, ఉత్తంసిత=భూషణముగాఁజేయఁబడిన, చారు=మ
 నోహరమైన, చన్ద్రకలికా=చంద్రకలయనెడి, చఞ్చత్=చలించుచున్న-అల్లలాడు
 చున్న, శిఖా=సెగచేత, భాస్వరః=ప్రకాశించునదియు, లీలా...శలభః-లీలా=విలా
 సముచేత-అనాయాసముగాననుట, దగ్ధ=కాల్పఁబడిన, విలోల=చపలమైన, కామ
 =మన్మథుఁడనెడి, శలభః=మిడుతగలదియు, శ్రేయో...గ్రే-శ్రేయః=శుభమనెడు,
 దశా=వత్తియొక్క, అగ్రే=కొనయందు, స్ఫురన్=ప్రకాశించుచున్నదియు-నిచట
 శ్రేయఃపరముగా 'అగ్రే' అనుటకు 'ముందు' అనియర్థము, శుభముకలుగుటకు ముందు
 స్ఫురించువాఁడనుట-అతఁడు స్ఫురించినలోడనే శుభముకలుగుననిభావము, అన్తః...
 ప్రాగ్భారం-అన్తః=లోపల-హృదయమునం దనుట, స్ఫూర్జత్=విజృంభించుచున్న,
 అపార=మేరలేని, మోహ=అజ్ఞానమనెడి, తిమిర=చీకటియొక్క, ప్రాగ్భార=అతి
 శయమును, ఉచ్చాటయన్=పోఁగొట్టునదియును అయిన, జ్ఞానప్రదీపః=జ్ఞానమనెడి
 దీపము-దీపమువలె స్వయంప్రకాశమైయున్న జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁగలవాఁడ
 నుట, అగు, హరః=శివుఁడు-శివుఁడనెడి జ్ఞానమయదీపమనుట, యోగినాం=సనకాది
 యోగులయొక్క, చేతఃసద్దని=మనస్సుఅనెడిగృహమునందు, విజయతే=సర్వోత్క్ర
 మ్మండై వర్తించును. ఒకదీపము జ్వాలకలవై, తనయందుఁబడినమిడుతల నవలీలఁ
 గాల్పుచు, వత్తికొనయందు వెలుగుచు, చీకటినిల్లఁ బోఁగొట్టుచు, గృహములందు
 ఎట్లు మిక్కిలి విలసిల్లునో యట్లే శివుఁడనెడిజ్ఞానాత్మకమైనదీపము, చంద్రుఁడను
 జ్వాలగలదియై, మన్మథుఁడనుమిడుతనుగాల్చి, శుభమనెడివత్తిమొనయందు వెలు
 గుచు (శుభప్రాప్తికిఁ బూర్వము స్ఫురించుచు ననుట), అజ్ఞానమనెడిచీకటిని బోఁ
 గొట్టుచు, యోగులమనస్సులనెడి గృహములందు సర్వాతిశయమై విలసిల్లుననియర్థ
 ము. ఇట్ల చంద్రుఁడనక చంద్రకలికయనుటచేతనే దీపశిఖిగా రూపించుట పొసఁగు
 చున్నది. శిఖాశబ్దమునకు జ్వాలయుఅగ్రమును అర్థములగునగాన తలయందుఁ దాల్పఁ

బడినచంద్రకలిక హరుఁ డనుదీపమునకు శిఖాగ్రముగా నున్నదను నర్థ విశేషము స్ఫురించెడి. తలయందు అగ్నిభావలవలెఁ బ్రకాశించుచంద్రరేఖం దాల్చి, అగ్ని మిడుత నెట్లో యట్లే యనాయాసముగాఁ గామునిం గాల్చి, శుభావహముగా స్ఫురించుచు, భక్తజనాంతఃకరణములయందుఁ జీఁకటివలెఁ గ్రమ్ముకొన్నయజ్ఞానమును దొలఁగించుచు, నిండ్లయం దలిస్వస్థముగా వసించునట్లు యోగిజనహృదయారవిందంబులనెలకొని, జ్ఞానస్వరూపుఁడగు నీశ్వరుఁడు సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తిల్లుననిభావము. తొలుత, 'చూడో తంసిత' అనువాక్యమున చంద్రపదమును గ్రహించుటచే భక్తతాపహారియనియు, 'లీలాదగ్ధ' అనువాక్యమున 'కామశలభ' యనుపదము గ్రహించుటచే మహాశత్రువుల నేని యవలీల సంహరించువాఁ డనియు నర్థములు లభించెడిని. అలంసావయవరూపకము.

క. శ్రీరమణధృతమృదంగగ

భీరధిమింధిమినినాదరభేదక్రమయో

గ్యారంభగుంభనటన

శ్రీరంజితసుఖనివేశ ౧ శ్రీసోమేశా.

చ. కలితవతంసితేందుకలిశిఖాచే విలసిల్లి చిత్తభూ

శలభము నుగ్గుసేసి శుభరసారదశాగ్రమునక వెలుంగుచు

బలవదపారమోహభరరబాధతమోహరణంబు సేయుచుం

దెలివివెలుంగు పొల్పు శివరదేవుఁడు యోగిమనోగృహంబులన్. 1

తా. హరుం డనుజ్ఞానమయదీపము, తలపువ్వుగాఁ దాల్చినచందురుకళ యనెడిసెగకొన గలిగి, యవలీల మరుఁ డనుమిడుతం గాల్చి, మంగళమనెడి వత్తిమొనను వెలుంగుచు, లోనఁ గడలుకొనునజ్ఞాన మనుచీకటిపెల్లును దూలించుచు, సనకాది యోగులమనంబు లనెడి యిండ్లయందు సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తిల్లుచున్నాఁడు.

అవ. వైరాగ్యమునకు విరుద్ధ మైనది రాగము. రాగమునకు మూలము తృప్తి. ఇట్టితృప్తిను నిరసింపనియెడ వైరాగ్యము సిద్ధింపదు గాన నది సిద్ధించుటకై దానికి మొదటిశత్రు వైనతృప్తిను రాగల తొమ్మిదిశ్లోకముల దూషించుచున్నాఁడు. అందుఁ దొలుత తృప్తిచేదానుజేసినకార్యములును బడినకష్టములును దెలుపుచు దానిం బేర్కొని మూడుశ్లోకముల దూషించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భ్రాస్తం దేశ మనేకదుర్గవిషమం ప్రాప్తం న కిచ్ఛిత్ఫలం

త్యక్వా జాతికులాభిమాన ముచితం సేవా కృతా నిష్ఫలా ।

భుక్తం మానవివర్జితం పరగృహేష్వాశజ్జయా కాకవ
తృప్తే జృమ్భసి పాపకర్మనిరతే నాద్యాపి నన్తుష్యసి || 2

టీ. అనేక... విషమం-అనేకదుర్గ = పెక్కుదుర్గములచేత - కొండలు చెట్లు జలములు మొదలైనవానిచే బోవరాని ప్రదేశములచేత ననుట, విషమం = వికటమైన, దేశం ప్రతి = దేశమునుగూర్చి - దేశమునం దనుట, భ్రాస్తం = (నాచే) తిరుగుబడినది-నేను తిరిగితి ననుట, ఇట్లు తిరిగియు, కిఞ్చిత్ = కొంచెమైనను, ఫలం = ఫలము, ప్రాప్తం = పొందబడినది కాదు-మిక్కిలి ఫలముఁ గోరి పోరానిదుర్గములకుఁ బోయినను ఆవంతఫలమును గలుగదయ్యెనని యర్థము. ఉచితం = తగిన-నాకుండఁదగినట్టియునుట, జాతికుల ఆభిమానం = జాతియందును కులమునందునుగల యభిమానము-నాగొప్పజాతిని మంచికులమునుట్టి నాకుండఁదగినయభిమాన మనుట, తృక్త్వా = విడిచి, నిష్ఫలా = ఫలశూన్యమైన, సేవా = కొలువు-ధనవంతులఁగొలుచుట, కృతా = చేయబడినది-రెంటును గట్టమే దక్కినదిగాని ఫలమేమియు లేదయ్యె నని భావము. మానవివర్జితం యథాతథా = మానము లేనట్లుగా-సరిగొరవమును వదలియునుట, పరగృహేషు = ఇతరులయిండ్లను, కాకవత్ = కాకివలె, ఆశజ్జయా = జుకుచేత, భుక్తం = భుజింపబడినది-కాకి తలఁచినపుడు తన్నుఁ దఱిమివేయుదు రనుజంకుచే నెట్లు గుడుచునోయట్లే నేనును గుడిచితి ననుట-ఆవమానముతో నొరులు పెట్టినపిండము తింటి నని భావము. ఇన్నికష్టములుపడియు, పాపకర్మనిరతే = పాపకార్యములయందు ఆసక్తి గలిగియున్న, తృప్తే = విషయరాగమా - విషయములందలిపేరాసా, జృమ్భసి = చెలరేగుదున్నావు-పయింబయి పెరుగుచు నేయున్నావు కాని, ఆద్యాపి = ఇంకను-ఇట్టి కష్టములుపఱచియు, నసంతుష్యసి = సంతోషమునొందవు - తృప్తినొంది యుడుగవనుట, ఇంతటితోఁ దృప్తినొందక యింకను పాపకర్మములు చేయ నొడిగట్టి యున్నా వని నాకుఁ దోచుచున్న దని భావము.

చ. విసిగితి దుర్గదుర్విషయవిభ్రమయుక్తి గులాభిమానముం
బన చెడ నేనఁ జేసితి విరపన్నుండ నై పరగేహసీమ వా
యసమునలెక భుజించితి బ్రయత్నము నిష్ఫలమై నశించె సం
తనపడ వుగ్రకర్మశిశునత్యముఁ జూపెద వాళ యేటికిన్. 2

తా. ఎక్కరానికొండలు చాచరానియేళులు మున్నగుదుర్గములచే నొడుదొడు కై యున్నదేశ మంతయుఁ దిరిగితినిగాని యావంతఫలము నొందనైతి. నాజాతి గొప్పదియయ్యి, వంశముమేలై నదయ్యి వానినిగూడఁబాటింపక ధనవంతులకొలువుఁ గొలిచి యేలాభమును బడయనైతి. మానమువిడిచి పరులయిండ్లఁ గాకివలె తలఁచి నంత నే తఱిమివై తురోయని జంకుకొంతులతోఁ గుడిచితిని. ఓతృప్తా! నన్నిన్నిపాట్లు

పఱచితివి. ఇంతటితోనైన నుడుగక పయిఁబయిఁ బెరుఁగుచు తృప్తిపడకున్నావు. ఇంకను నేనున్నర్థమున కొడిగట్టుచువో తెలియరాదు.

శ్లో॥ ఉత్థాతం నిధిశబ్దయా క్షీతితలం ధృతా గిరే ర్ధాతవో

నిస్తీర్ణః సరితాంపతి ర్నృపతయో యత్నేన సన్తోషితాః ।

మన్త్రాధనతత్పరేణ మనసా నీతాః శృశానే నిశాః

ప్రాప్తః కాణవరాటకోఽపి నమయా తృప్తే సకామా భవ ॥ ౩

టీ. నిధిశబ్దయా=పాఠు ఉన్నదనుభవముచేత, క్షీతితలం=భూప్రదేశము, ఉత్థాతం=పెల్ల గింపఁబడినది-త్రవ్వఁబడినదనుట, అప్పటికిని ఏమియు లభింపలేదని యర్థము, గిరేః ధాతవః=కొండయొక్క మనశ్శిలాది *ధాతువులు, ధృతాః=ఊడఁబడినవి-అవి బంగారుమగునని తలఁచి మూసయంచు తగినయూలికలతోఁ గూడఁ జేర్చి యుంచి నిష్పనఁబెట్టి కాంచి యూడఁబడినవనుట, అప్పటికిని ఏమియుఁ గలుగ లేదనియర్థము, సరితాంపతిః=(నదులకు మగఁడైన) సముద్రము, నిస్తీర్ణః=దాటఁబడినది-ద్రీపాంతరములందు వర్తకమునేసి బహుధనము సంపాదించెదనని యాత్రికుఁడనైన సముద్రమును దాటి నాడ ననిభావము, నృపతయః=రాజులును, యత్నేన=పూనికచే-వారియిష్టము ననుసరించి కొలుచు ప్రయత్నముచే ననుట, సన్తోషితాః=సంతోషపెట్టఁబడిరి, మన్త్రాధన తత్పరేణ=మంత్రములను జపించుటయందలి యాసక్తి గల, మనసా=మనస్సుచేత, శృశానే=ప్రేతభూమియందు, నిశాః=రాత్రులు, నీతాః=కడపఁబడినవి-భూతప్రేతశిశుచాదులవలనిభయమును గణింపక నిధిమొదలైనవానిని జూపి యనుగ్రహించునట్టిచేవతలు ప్రసన్నులగునట్లు చేయుటకు వలయుమంత్రములను జపించుచు రాత్రులు ప్రేతభూమియందుఁ గడపిలిననుట, కాణవరాటకోఽపి=గ్రుడ్డిగవ్వయైనను-ఇంక ధనమును జెప్పనేల యనుట, మయా=నాచేత, ప్రాప్తః=పొందఁబడినదికాదు, కాఁబట్టి, తృప్తే=విషయరాగమా, సకామా=ఈ డేజినకోరిక గలదానవు, భవ=కమ్ము-నీవాసపెట్టిచూపినయర్థము లేవియుఁ గలుగమిచే నీ వికనైనఁ దలంపులన్నియు నొడఁగూడినట్లుగాఁ దలఁచుకొని యూటడుమనుట. ('తృప్తేఽధునామంచమామ్' అనుపాఠమున తృప్తా! ఇప్పుడు నన్ను విడిచిపెట్టు మని యర్థము. ఇంతవఱకు నీవలనిలాభము చాలు నికనీజోలి నాకువలదని భావము), అన

* 'సువర్ణయాప్యతామ్రాశ్చ హరితాలమనఃశిలాః । గైరికాఞ్జనకాశ్మీర లోహ సీసాశ్చహిణ్ణులాః । గర్భకాధ్రక మిత్యాద్యా ధాతవో గిరిసంభవాః' అని సువర్ణరజ తాదులు గైరికధాతువు లగును. బంగారుదొరకుటకై వానినూఁదినాఁడని యిచ్చుటఁ దెలియునది. అయిన నేమియు దొరకలేదనుటచే బంగారు వెండి ధాతువులు గాక తక్కినధాతువులనే యూఁదినాఁ డని యూహ్యము.

ర్థముల నిట్లుగలిగించుత్పన్నమబట్టి వ్యర్థముగాఁ బాటుపడి ప్రయాసయే దక్కినదికాని
కోరిక యీజేతినదిగాదు. కాబట్టి వానిని మొదలంట మానవలయు నని భావము.

చ. నిధి యనుశంక భూతలము १ నిచ్చలుఁ ద్రవ్వితీ నావచే మహా
దధిఁ దరియించితీ శిఖరిధాతువు లూఁదితి రాజఁ గొల్పితీ
వ్యధగొని ఘోరమంత్రజప १ మర్థి నొనర్చితీ గవ్యయైన నే
విధమునఁ బొందనైతిఁ గదరవే ముద మండఁ గదే దురాశరో. ౩

తా. పాఠు దొరకునని పుడమిని బెల్లగించితిని. బంగారుమొదలై నవి చిక్కు-
నని కొండధాతువులనెల్ల మానసుంచి యగ్గిలోఁబెట్టి యూఁదితిని. దీవులకుఁబోయి
వర్తకమునేసి యవ్యాధిగా గడననేయునునని యోడలెక్కి సముద్రముమీఁదను గడచి
పోయితిని. రాజులను వారిమనస్సునకు వచ్చునట్లెల్లఁగొలిచి సంతోషపెట్టితిని. లిబ్ధి
మొదలై నవి చూపునని దేవతలను వశము చేసికొనుటకై తత్సర్వములైనమంత్రములను
జపించుచు ప్రేతభూమియందుఁ బెక్కురాత్రులుంటిని. ఇన్నిపాటులుపడియు నొక
గ్రుడ్డిగవ్యయు నాకు దొరకినదికాదు. తృప్తా! ఇంకనైన నీకోరికలెల్ల నీజేతినట్లు
తలఁచుకొని యూఁడిలుమా.

శ్లో॥ ఖిలోల్లాపాః సోధాః కథ మపి తదారాధనపరై

ర్నిగృహ్యస్తర్భాష్పం హసిత మపి శూన్యేన మనసా।

కృతో విత్తస్తమ్భ ప్రతిహతధియా మజ్జలి రపి

త్వ మాశే మోఘాశే కి మపర మతో నర్తయసి మామ్ ॥ 4

టీ. ఖల ఉల్లాపాః=మర్దనలయొక్క చెడుమాటలు, తత్ ఆరాధన పరైః=
వారిని మనసునకు వచ్చునట్లు గొలుచుటయందు తత్సర్వమైన, (అస్మాభిః=మాచేత
అని శేషము), కథమపి=ఎట్లా-మిక్కిలికష్టముతో ననుట, సోధాః=ఓర్పుకొనఁబడి
నవి-ఓర్వకున్న కార్యభంగము కలుగుననివెఱచి ఓర్వఁబడినవనుట, ఆపరుసంపుమా
టల నూరక యోర్పుకొనుటేకాదు, అస్తః=లోపలనే, బాష్పం=కన్నీటిని, నిగృ
హ్య=అడంచి- ఆవాఁడిమాటలను వినుటచే బాడమి నయశ్రుజలమును బయటికిరానిక
లోపలనే యడంచి యనుట, శూన్యేన=వట్టిదియైన-నవ్వునుబుట్టించునట్టి భావములేన
ట్టిదైన యనుట, మనసా=మనస్సుతో, హసితమపి=నవ్వును, ('కృతః=చేయఁబడినది'
అని శేషము)-నవ్వుపుట్టించువిషయమేదైన మనస్సునందుండిన నే నవ్వుకలుగును, అట్టి
విషయమేదియులేక మనస్సు శూన్యముగానుండినను 'పీరలు మన మెంతమరుసులాడి
నను సంతోషముతో నున్నవారుగాని విషాదమొందరు. కాబట్టి పీరు మిక్కిలియు
విశ్వాసపాత్రు' లని యాఖిలులకుఁ దోచునట్లుగా లేనినవ్వు తెచ్చుకొని నవ్వును
గూడ నవ్వితీమనిభావము. విత్త...ధియాం-విత్త=ద్రవ్యముచేనైన, స్తంభ=మ్రాసు
పాటుచే - జడభావముచే-గర్వముచేతననుట, ప్రతిహత=కొట్టఁబడిన, ధియాం=బుద్ధి
గలవారికి-ద్రవ్యగర్వముచే బుద్ధిచేడి మాయెడ నడచుకొనువారి కనుట, అజ్జలిరపి=

కేలుమోడ్చును, కృతః=చేయఁబడినది. ఇంతచేసియు నేమియులభింపదయ్యెనని భావము. ('కృతశ్చిత్తస్తంభః ప్రతిహతధియాం' అనుచో, చిత్తస్తంభః=మనస్సుయొక్క-ప్రానుపాటు-మనస్సునం దేవికారము కలిగినను వెలికిఁ దోఁపనీక మాటు సేయుట యనుట, కృతః= చేయఁబడినది, ప్రతిహతధియాం-ప్రతిహత=కొట్టఁబడిన-అనఁగా చెడిన, ధియాం=బుద్ధిగలవారికి, అజ్ఞలిరపి=కేలుమోడ్చును, కృతః=చేయఁబడినది-ఈపాఠమందే 'ప్రహసితధియాం' అనుచో మిక్కిలి నవ్వునందు బుద్ధిగలవారికి-మిక్కిలియు మమ్ముఁజూచి నవ్వునట్టివారికినని యర్థము.) కాఁబట్టి, మోఘ ఆశే=వ్యర్థమైననునోరథముగల-కోరిక యీడేతనట్టియనుట, ఆశే=తృప్త, త్వం=నీవు, మాం=నన్ను, ఆతః=దీనికంటెను-దురుసుల కోర్చుట మొదలుగా నాడించినయాటలకంటె, ఆవరం=వేటైనదానిని-వేటైనయాటను, కిం=దేనిని, సర్తయసి=ఆడించెదవు-ఇంతవఱ కాడించినయియాటలేకాక మఱివేటయాట నాడించెదవనుట. ఏయాటయు లేదని భావము-ఇంతవఱ కాడించిన యాటలకంటె నీచమైనవి లేమింటేసియు, నిక నన్నేమియాడించినను నీపూనిక వ్యర్థమేగావునను నన్నాడింపవలసినదింతకంటె మఱేదియు లేదని భావము.

చ. పలువలు పల్కుమాట లొకకథంగి నహించితి బాష్పనారి లో
పలనె హరించి శూన్య మగుభావమునక వెడనవ్వు నవ్వితిం
బాలు పటి విత్తజాడ్యహతఃకంజుల కంజలి చేసితిం గటా
తలఁకక యింక నేపనికిఁ ౧ దార్చెదు నన్ను దురాశ నీ విటన్, 4

తా. దుష్టులను వారిమనస్సునకు వచ్చునట్లు కొలిచి వా రాడినదురుసులనెల్ల నెట్లో యోర్చుకొంటిమి. ఆ వాఁడిమాటలకుఁ గన్నులనీరు గ్రమ్మఁబోవఁగా దానిని లోపలనే యడంచి రిత్తభునస్సుతో లేచినవ్వుతెచ్చుకొని వారు మమ్ము మంచివారని మెచ్చుకొనుటకై నవ్వితిమి. ద్రవ్యగర్వముచే వివేకముమాలి మాయెడల నడచుకొన్న వారికిని జేయత్రి మొక్కిలిమి. ఓతృష్టా! నీవు మాకుఁ గోపము కలిగింపవలయు నని యెన్నిపాటులు పడినను నీకోరిక యీడేతనదిగాదు. ఇంతవఱకు నన్నాడించినవాని కంటె మఱియేమి యాడింపఁగలవు? అట్లాడించును దానివలన నీకుఁ బడయేమి?

అవ. తృప్తయొక్క చెడు సయ్యాటముచేతనే మిక్కిలియాఁదగనికార్యముకూడఁ జేయఁబడిన దని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అమీషాం ప్రాణానాం తులితవినిసీపత్రపయసాం
కృతే కిం నాస్మాభి ర్విగళితవివేకై ర్వ్యవసితమ్ ।
య దాధ్యానా మగ్రే ద్రవిణమదనిస్సంజ్ఞమనసాం
కృతం వీతప్రీడై ర్నిజగుణకథాపాతక మపి ॥

టి. తులిత... పయసాం-తులిత=సమానముగాఁ జేయఁబడిన, బిసిసేపత్ర=తామ
రాకునందలి, పయసాం=నీరుగల-తామరాకునందలి నీటితో సమానమైనయనుట-అతి
భంగురమైనయని భావము, అమీషాం=ఈ-ఇట్లు మిక్కిలి నమ్మరానియనుట, ప్రాణా
నాంకృతే=ప్రాణములకొఱకు-ప్రాణముల రక్షించుటకై యనుట, విగళితవివేకైః=భ్ర
ష్టమైన తెలివిగల-తెలివి మాలినట్టియనుట, అస్తాభిః=మాచేత, కిం=ఏది-ఏమిట్కర్త
మనుట, నవ్యవసితం=పూనఁబడినదిగాదు-అన్ని దుష్కర్మములును పూనఁబడినవే
యనుట, యత్=దేనిచేత-ఏలనఁగా ననుట, ద్రవి...నసాం-ద్రవిణమద=ధనగర్వము
చేత, నిస్సంజ్ఞ=సంజ్ఞ లేని-మ్రాసుపడినయనుట, మనసాం=మనస్సుగల-విమర్శ చేయ
లేనట్టియంతఃకరణములుగల యనుట, ఆధ్యానాం=ధనపరిపూర్ణ తైనవారియొక్క,
ఆగ్రే=మ్రోల, పితప్రీడైః=పోయినలజ్జగల లజ్జమాలిన, మాచేతనని యధ్యాహార్యము,
నిజ...పాతకమపి-నిజగుణకథా=సాంతగుణములను చెప్పికొనుటయనెడి-స్వవిద్యావిన
యాదిగుణములను బాగడికొనుటయను, పాతకమపి=పాపముకూడ, కృతం=చేయఁబడి
నది. 'ఆత్మప్రశంసాపరగర్వణమివతన్నుఁబాగడికొనుట పరులనునిందించుటవలె' 'ఆత్మ
ప్రశంసామరణం పరనిద్దాతతైవచ; తన్నుఁ బాగడికొనుటయు నట్లే పరులనిందించు
టయుమరణము' అనువచనములంబట్టితనగుణములఁబాగడుట నిషిద్ధము. అది నరకమును
గలిగించునట్టిదిగానపాతకమునగును. ఇట్టిపాతక మైనయాత్మగుణప్రశంసచేసియైన ధన
ముసంపాదించి ప్రాణములను తృప్తిపఱచెద ననెడి యాశచేత యిట్టి యనుచితమును
గూడ చేసితిని. అప్పటికిని ధనము దొరకినదిగాదు అని అపిశబ్దార్థము.

మ. నశిసేపత్రగతాంబుచంచలము లెన్నం బ్రాణముల వీనికై
గళితప్రజ్ఞత మేము చేయనియసత్కార్యంబు లే దేమియున్
బలవద్విత్తమదాతిరేకజనితార్పస్సార్థు లై నట్టిలు
బ్ధులమ్రోలన్ నిజనద్గుణస్తుతిమహోదోషంబు గావించుటన్. 5
తా. ఈప్రాణములలో తామరాకునందలి నీటిబొట్టులవలె మిక్కిలి యస్థిరము
లైనవి. అయినను ఇట్టివానిని గాపాడఁగోరి తెలివిమాలినమే మేయకృత్యమునైనను
వెనుదీయక చేసెదము. ఎట్లనఁగా, ధనగర్వముచేఁ జొక్కి మతిమఱచియున్న ధనా
ఘ్యులయొద్ద మౌగుణములను లజ్జ విడిచి పొగడుకొంటిమి. ఇట్టి పాతకమునే చేసి
నప్పుడు మతి యేయకృత్యము చేయును.

అవ. ఉచితమునే చేసినను, దానిని ఎట్లు చేయఁదగునో యారీతిని
జేయమిచే దానిచే ఫలము గలుగదయ్యె ననుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తూన్తం న త్తమయా గృహాచితసుఖం త్యక్తం న సన్తోషతః
సోఢో దుస్సహశీతనాతతపనక్లేశో న తప్తం తపః।

ధ్యాతం విత్త మహర్నిశం నియమితప్రాణై ర్న శమ్భోః పదం
తత్తత్కర్మ కృతం యదేవ మునిభి సైస్యైః ఫలై ర్వశ్యతాః॥ 6

టీ. త్తమయా=(అవమానమునకు హేతువైనది యుండియు మనస్సు ఉద్వేగము పొందకుండుటయే ఓర్పు, అట్టి) ఓర్పుచేత, నత్తూన్తం=(అవమానాదులు) ఓర్వబడినదికాదు. అయితే అశక్తిచేతనో భయముచేతనోయాయవమానాదు లోర్వబడినవనుట, గృహాచితసుఖం=గృహమునందు తగినసుఖము-మృష్టాన్నభోజనముభార్యాసంభోగము మొదలైనవానిచే గృహంబునఁగలుగఁదగిన యానందాదులనుట, సన్తోషతః=సంతోషముచేత-‘ఇనీయది యేమి’యని మనఃపూర్వకము గాఠోయుటచేతననుట, నత్యక్తం=విడువఁబడినదికాదు-అయితే త్రోసి పుచ్చరాని బ్రహ్మచర్యముచేతనో పారతంత్ర్యముచేతనో విడువఁబడినదనుట, దుస్స... క్లేశః - దుస్సహ=సహింపరాని, శీతవాతతపన=చలి గాలి యెండ అను వీనిచేఁ గలుగునట్టి, క్లేశః=దుఃఖము, సోఢః=ఓర్వబడినది-దేహయాత్రకొఱకు దేశాంతరసంచారముచేయునప్పుడు వీనిస్థల సహించితి ననుట, అయితే, తపః=తపస్సు, నతప్తం=తపింపఁబడినదిగాదు - శీతవాతాదుల నోర్చుట తపస్సునుబట్టికాదు దేహయాత్రకొఱ కని భావము. విత్తం=ద్రవ్యము, అహర్నిశం=రేయంబవలు, ధ్యాతం=ధ్యానముచేయఁబడినది-చింతింపఁబడినదనుట, అయితే, నియమితప్రాణైః=లోపల నడ్డగింపఁబడినప్రాణవృత్తులచేత - ప్రాణవ్యాపారముల లోపల నే నిరోధించునుట, శమ్భోః=శివునియొక్క, పదం=చరణము, న(ధ్యాతం)=ధ్యానింపఁబడినదికాదు. కాఁబట్టి, మునిభిః=ఈశ్వరుని మననముచేయునట్టివారచేత, యత్ కర్మ=ఏయేకర్మము-త్తమ సుఖత్యాగము మొదలైనవనుట, కృతం=చేయఁబడినదో, తత్ తత్ కర్మ=ఆయాకర్మమే, కృతం=మాచేతను జేయఁబడినది. అయితే, తైః తైః=ఆయా, ఫలైః=ఫలములచేత-ఆయాకర్మములకు నియతములై యున్న యాయాఫలములచేత ననుట, వశ్యతాః=(మేము) వంచింపఁబడితిమి, మునులకుఁ గలిగిన యాయాఫలములే మాకుఁ గలుగక మఱ్ఱువంచించినవనుట-మునులూచరించినత్తమాది కర్మములనే మేమును ఆచరించినను వారువానిని జేసినరీతిని మేముచేయనందునవాని వలన వారు పొందినఫలములు మాకుఁ గలుగవయ్యెనని భావము. ఋషులవలె త్తమాదులచేతనే యవమానాదులనుఓర్చుకొనియుండుమేని ఫలలాభముకలిగియే యుండునని యాశయము. ఆరీతిని వానినాచరింపకుండుటకు మూలము తృప్త్యాదుర్లొలసివేయని భావము.

మ. త్తమచేఁ గా దవమాన మోర్పుట మహాసంతుష్టిచేఁ గాదు గే
హమునం దై నసుఖంబు మానుట తపోవ్యాస క్తిచేఁ గాదు దు
ర్దమశీతోష్ణజయంబు కాదు హరుపై ర ధాన్యంబు వి త్తంబుపై
నమరెమాకు మునీంద్రకృత్యములులేవానత్ఫలాభ్యున్నతుల్.6

తా. మే మవమానాదుల నోర్చితిమికాని యది త్తమచేతఁ గాదు. ఇండ్లయం
దనుభవింపఁదగిన సుఖములను విడిచితిమిగాని యది మనఃపూర్వకమైనదిగాదు. చలి
గాలి యెండలకుఁ దాళితిమిగాని దానిచే తపము సేయలేదు. రేయంబవలు ధనమునే
ధ్యానించితిమి కాని ప్రాణవృత్తులను లోపల నాసి శివచరణములను ధ్యానింపలేదు.
ఇట్లు మునులు సేయు త్తమ గృహసుఖత్యాగము శీతవాతాదిసహనము ధ్యానము
మొదలైన కర్మములు మేమును జేసినను వానిని జేయవలసినరీతిని జేయనందున వారికిఁ
గలుగుఫలములు మాకుఁ గలుగక యేమజీనవార మైతిమి.

అవ. మూఁడుశ్లోకములచే ముదిమిని దూషించుచు తన్ముల
మున తృష్ణను నిందించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భోగాన భుక్తావయమేవ భుక్తా, స్తపోన తప్తం వయమేవ తప్తాః |
కాఙ్గోనయాతోవయమేవయాతా, స్తృష్టానజీర్ణావయమేవజీర్ణాః ||

టీ. భోగాః=భోగములు-హారచందనాదిసుఖానుభవములనుట, నభుక్తాః=అను
భవింపఁబడినవిగావు, అయితే, వయమేవ=మేమే, భుక్తాః=భుజింపఁబడితిమి-ఆభోగ
ములకొఱ కై నదురంతచింతచే మేమే గ్రసింపఁబడితిమనుట- లేక సర్వభక్షకుడైన
కాలమనెడి రాక్షసునిచేత మేమే భుజింపఁబడినవార మైతి మనుట-భుక్తశబ్దమునకు
భోగపక్షమున అనుభవింపఁబడుటయు, 'వయం' అను పక్షమున భుజింపఁబడుటయు
నని యర్థములు. తపః=తపస్సు, నతప్తం=తపింపఁబడినదిగాదు, వయమేవ=మేమే,
తప్తాః=(ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయముచేత) తపింపఁజేయఁబడితిమి-తప్తశబ్దము తపస్సు
చేయఁబడుటకును తపింపఁజేయఁబడుటకును గ్రాహ్యము. కాలః=కాలము, నయాతః=
పోయినదిగాదు, అయితే, వయమేవ=మేమే, యాతః=(జీవితకాలపుమేరను దాఁ
టి)పోయితిమి-అవసానము నొందితిమనుట. అప్పటికిని, తృష్టా=తృష్ట, జీర్ణాన=శిథిల
మైనదిగాదు-దానికి శిథిలత్వము గలిగించునది లేనందుచే నని భావము, వయమేవ=
మేమే, జీర్ణాః=ముదిమిచే నవయవములు సోలినవార మైతిమనుట, కాఁబట్టి యిటవీఁద
వేగము తృష్టను నిర్మూలించుదానిని సంపాదింపవలయునని భావము. అలం. విశేషము.

క. భోగానుభవంబు తపో

యోగము కాలంబు చనుట్రయును ఘనతృష్టో

ద్యోగవిరామము లే దహ

హా గురుత వహించి తృప్త యలజడి దెచ్చెన్.

7

తా. భోగములు భుక్తములు (అనుభవింపఁబడినవి) గావు. మేమే భుక్తులము (దురంతచింతచేగ్రసంపఁబడినవారము.) తపస్సు తప్తము (తపస్సుచేయఁబడినది) గాదు. మేమే తప్తులము (తాపత్రయముచే తపింపఁ జేయఁబడినవారము). కాలము (అనంత మగుటచే) పోయినది గాదు. మేమే పోయినవారము (అంత్యదశను బొందినవారము). తృప్త జీర్ణించినది (శిథిలమైనది) గాదు. మేమే జీర్ణించిన (ముదిసిన) వారము.

శ్లో॥ వలిభి ర్ముఖ మాక్రాంతం పలితై రజ్జితం శిరః ।

గాత్రాణి శిథిలాయన్తే * తృప్తై కా తరుణాయతే ॥

8

టీ. వలిభిః = (ముదిమిచేగలిగిన) మునుతలచేత, ముఖం = మొగము, ఆక్రాంతం = ఆక్రమింపఁబడినది - ముఖము విరూపమైనదనుట, పలితైః = నరలచేత, శిరః = తల, అజ్జితం = గుఱుతుగలదిగాఁ జేయఁబడినది - తల నరసిన దనుట, గాత్రాణి = శరీరములు - కరచరణాద్యవయవములనుట, శిథిలాయన్తే = శిథిలము లగుచున్నవి - ముదిమిచే బిగితిప్పి తమతమవ్యాపారములు సేయుట కశక్తము లగుచున్నవనుట, అయితే, ఏకాత్మస్థై = తృప్తయొక్కటి, తరుణాయతే = పరువమైనదానివలె నాచరించుచున్నది - బలిష్ఠమైనదనుట - దేహేంద్రియాదులశక్తు లన్నియు నుడిగినను దృష్ట యొకదానిశక్తిమాత్రముడుగక బలియముగానే యుండు నని భావము.

క. కరచరణాద్యవయవముల

భర ముడిగె వళులు మొగమురపై నిండారె

శిర సెల్లఁ దెల్లఁబాతెను

దరి మాలినతృప్త యొకఁడె తరుణతఁ బూనెన్.

8

తా. మొగమెల్ల ముడుతలుపడినవి. తలయంతయునరసినది. అవయవములెల్ల బిగితిప్పినవి. అయినను తృప్తయొక్కటిమాత్రము పరువంపుదానివలె బలియముగానే యున్నది.

శ్లో॥ నివృత్తా భోగేచ్ఛా పురుషబహుమానో విగళితః

సమానాః స్వర్యాతాః సపది సుహృదో జీవితసమాః ।

శనై ర్యప్త్యైతానం ఘనతిమిరరుద్ధేచ నయనే

అహో ధృప్తః కాయ స్తదపి మరణాపాయచకితః ॥

9

* ఇదియే 'జీర్వన్తే జీర్వతః కేశాః, దంతా జీర్వన్తి జీర్వతః । జీర్వత శ్చక్షుః పీశ్రోత్రే, తృప్తై కా తరుణాయతే॥' అనుచోటను జెప్పఁబడినది.

టీ. భోగఇచ్చా=విషయానుభవమునందలి స్పృహ, నివృత్తా=నివర్తించినది-సామర్థ్యములేమిచే నని భావము. పురుషబహుమానః=పురుషుడనెడి సన్మానము, విగళితః=వీడిపోయినది-పూర్వపౌరుషాదులు లేమిచేసనుట, లేక, పురుషబహుమానః=పురుషులయొక్క (అనఁగావయసుకాండ్రయొక్క) తమ్ముగొప్పగాఁ దలఁచుకొనుట-వయస్సునందలిగర్వ మనుట, వీడిపోయినదనియు నర్థము. లేక, పురుషబహుమానః=ఇతర పురుషులయొక్క గొప్పగాఁ దలఁచుట-ఇతరులు తమ్ముగొప్పగాఁ దలఁచుట వీడినదనియు నర్థాంతరము. మృతులైన సుహృదులనుగుఱించి శోకించుమూలమున తనవ్యర్థజీవమును సూచించుచున్నాఁడు. జీవితసమాః=ప్రాణముతో సాటియైనవారును, సమానాః=సమానవయస్సుగలవారును, అగు, సుహృదః=సఖులు. లేక బంధువులు, సపది=తోడనే-ముదిమి రాకమునుపేయనుట-లేక, నాయట్టి దుర్దశ రాకమునుపే, స్వః=స్వర్గమునుగూర్చి, యాతాః=పోయినవారైరి-తమ పుణ్యపరిపాకమువలనఁ బుణ్యలోకమును బొందిరి-ముదిసి పెంపు సొంపు దక్కిన నేను బోవక వ్యర్థము గాబ్రతికి పడియున్నాననుట. ఇట్లు తన్నుదూఱుకొన నేలయనఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు. శనైః=మెల్ల మెల్ల గా, యష్టిఉత్థానం=కొయ్యచేతలేచుట-కాళ్ల యందు పట్టుత్వములేమివలనఁ దనంతలేవను దిరుగను సత్తువలేమిచే కఱ్ఱనూనుకొని మెల్ల గాలేచుటయైనదనిభావము. నయనేచ=రెండుకన్నులును, ఘనతిమిరరుద్ధే-ఘనతిమిర=దట్టమయినతిమిరమనుకంటితెవులుచేత, రుద్ధే=అడ్డగింపఁబడినది-ప్రసరించి విషయములను గ్రహింపనీయకుండునట్లు చేయుఁబడిన వనుట. ఇట్లు కుంటియు గ్రుడ్డియునై బ్రతికియుండు తాను నిఁదార్హుఁడై; ఇట్టి దుర్దశ కలుగకమునుపే గలిగించిన తనసుహృదులు పుణ్యాత్ములే యగుదురని భావము. తదపి=అయినను-ఇట్లు కుంటును గ్రుడ్డితనమును గలిగి జీవించుటకంపెను మరణమే మేలయినను, ధృప్తః=లజ్జలేని ('మూఢః' అనుచో తెలివిలేనియనుట), కాయః=దేహము, మరణా... కిరః-మరణాపాయ=మరణముచేతఁ గలుగు నెడఁబాటువలన-లేక, మరణరూపమైన యెడఁబాటువలన-దేహము నెడఁబాయుటవలన ననుట, చకిరః=భయపడినది, అగునని శేషము, ఇచట దేహిధర్మమైన భయపడుట తద్దేహమునందు ఉపచరించినదని తెలియునది, అహో=అశ్చర్యము. *ఇట్టికష్టదశ గలిగినను జీవితాశయే బలీయముగానున్నదిగాని జ్ఞానోదయము గాదని యాశ్చర్యము-ఇట్టికష్టములు కలుగుటయు తృష్టావిలసితమే యని భావము. అలం. విభావన.

*'అతికష్టా స్వప్నస్థాను జీవితనిరపేక్షా న భవన్తిభిరు ప్రాణినాం ప్రవృత్తయః' మిక్కిలి కష్టములైన యవస్థలు గలిగినను జీవితమం దపేక్ష మాని ప్రాణులు నడచుకొనరు' అని కాదంబరి.

శా. భోగాపేక్ష దోలంగెఁ బూజ్యత సెడం ॥ బోరానిమిత్రుల్ మహా
భాగుల్ సెల్లిరి దండఁబూత గొనుటల్ సప్రాప్తిచెఁగన్నుల్ తమో
రోగచ్ఛన్నము లయ్యె దేహము జరారూఢంబు పాణినిల
త్యాగాపాయభయంబునక నడఁకెడుం దా నెంతసమ్మాధమో. 9

తా. అనుభవించుటకు శక్తిలేమిచే భోగములం దాశమానినది. పురుషత్వము వలనిగర్వమును పీడినది. నాకుఁ బ్రాణపదమై నాయీడువారై న చెలికాండ్రందఁ జూచు నప్పుడే స్వర్గప్రాప్తులైరి. నేనో ముదిమిగ్రమియు బ్రదికియెయున్నాను. ఎందుల కీబ్రతుకు? కొయ్య నూనియే లేవవలసియున్నది. కంటికిఁ జెవులు దట్టముగాఁ గలిగి విషయములు గానరావయ్యె. ఇట్టిదుర్దశ గలిగి బ్రతుకుటకంటె మరణమే మేలయ్యె సిగ్గుచాలిన యీదేహమో మరణమన్న భయపడుచున్నదే. ఏమాశ్చర్యము ! ఆశ్చర్య మేమి? ఇదియంతయు తృప్తాదుర్విలసితము గదా.

అవ. ఇటువంటితృప్త నుల్లంఘించి స్వకీయాత్మనుభుము ననుభవించుమహాత్ములెవ్వరేని గలరా యని యాశంకించినవాఁడై కలరేయని నిగమించుచు నాత్మత్వ యట్టిమహాత్ములు తప్ప నితరులకు దాఁటరానిదని తెలుపుటకై యొకమహానదిగా రూపించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆశానామ నదీ మనోరథజలా తృప్తాతరజ్జాకులా

రాగగ్రాహవతీ వితర్కవిహగా ధైర్యద్రుమధ్వంసినీ ।

మోహావర్తసుదుస్త రాతిగహనా ప్రోత్తుజ్జచింతాతటి

తస్యాః పారగతా విశుద్ధమనసో నస్తన్తి యోగీశ్వరాః॥

10

టీ. ఆశానామ = ఆశయనెడి, నదీ = ఏలు, మనోరథజలా = (పుష్టాన్న పానభోజనము విచిత్రవస్త్రధూషణధారణము యువతీసంభోగము మొదలైనవాని యందువర్తించు మనోవ్యాపారముల నెడి) కోరికల నెడిజలముగలది, తృప్తా...కులా- తృప్తా = (లభింపరాని వస్తువులు లభింపవలయు నను నభిలాషవిశేషములైన) తృప్తల నెడి, తరజ్జ = అలలచే, ఆకులా = వ్యాపించినది, రాగ...వతీ-రాగ = (ఆభివృద్ధియులైన వస్తువులందు స్నేహరూపమైన) రాగముల నెడి, గ్రాహవతీ = మొనశులుగలది, రాగశబ్దము ద్వేషాదులకు నుపలక్షణము, వితర్కవిహగా-వితర్క = (ఇట్లుచేసిన నిది కలుగునో లేదో యను) ఊహల నెడి, విహగా = పక్షులుగలది, ధైర్యద్రుమధ్వంసినీ = (వికారముకలిగించు హేతువులుండియును నస్సువికారమునొందకుండుట ధైర్యము. అట్టి ధైర్యమనెడి మ్రోతును నిర్మూలము చేయునది. మోహా...స్తరా - మోహ = అజ్ఞానవృత్తుల నెడి,

ఆవర్త = సుడులచేత, సుదు స్తరా = దాఁటుటకు మిక్కిలియుఁ గష్టమైనది, అతిగహనా = (ఆశాపక్షమున) మిక్కిలియుఁ చెలిసికొనరానిది - (నదీపక్షమున) మిక్కిలియుఁ జొరరానిది, ప్రోత్తుజ్జ... తటి - ప్రోత్తుజ్జ = మిక్కిలిపొడవులైన, చింతా = చింతలనెడి, తటి = దరులు గలది, తస్యా = దానియొక్క, పారగతాః = గట్టును బొందినవారును - జ్ఞాన మనుతెప్పచేత ననుట, కావుననే, విశుద్ధమనః = నిర్మలమైన అంతఃకరణము గల వారును, అగు, యోగీశ్వరాః = మహాయోగులు, నన్దన్తి = ఆనందించుచున్నారు - బ్రహ్మానంద మనుభవించు రనుట. కాఁబట్టి శ్రేయస్సును గోరువాఁడు తృప్త్యను దరించునుపాయము నెల్లపుడు నెడకవలయునని భావము. ఇచట ప్రవాహరూపమున నవిచ్ఛిన్నముగా సాగుచుండుటచే ఆశను నదిగాను, దానికి స్వరూపనిరూపకమైన నలుగడల భ్రమించుచుండుటచే మనోరథములను జలములుగాను, ఒకటివెనుక నొకటి వరుసగా లేచుచు మునుఁగుచు నుడుగక యుండుటచే తృప్త్యను తరంగములుగాను, దుష్టస్వభావమునఁ బట్టుకొనుగుణము కలిగియుండుటచే రాగాదులను గ్రాహములుగాను, నానావిధగతులు కలిగియుండుటచే వితర్కములను విహంగములుగాను, మిక్కిలి సీరముగా నుండుటచే ధైర్యమును ద్రుమముగాను, ఎడతెగక సుశ్లఁ చెట్టుచుండుటచే మోహములను ఆవర్తములుగాను, లోఁతైయునికిని చెలుపుటచే చింతలను తటములుగాను, గవిరూపించినాఁ డని తెలియునది. కావున నలం. సమ స్తవస్తువర్తి సావయవరూపకము.

చ. కలితమనోరథంబు లుదరకంబులు తృప్తలు భూరివీచికా

నఖు లనురాగముల్ మకరరనర్గము మోహవితర్కముల్ సుడుల్
పులుఁగులు గాఁగ ధైర్యఫలభూజముఁ గూల్చుదురాశపేరిపు
మృలనది దాఁటి నిత్యసుఖనంపద గాంతురు యోగిపుంగవుల్. 10

తా. కోరికలనెడి జలములు గలిగి, తృప్త్యలనెడిచులులు గొట్టుచు, రాగాదులనెడి మొసళ్లు కలిగి, వితర్కములనెడి పక్షులతోఁగూడి, దరులనున్న ధైర్యమనెడి మ్రోతును గూల్చుచు, మోహములనెడి సుశ్లతోను, చింతలనెడి పొడవులైన దరులతోను గూడి, చొరరానిదై యాశ యనెడినది యొప్పును. నిర్మలాంతఃకరణులైన యోగీశ్వరులు దాని నుత్తరించి బ్రహ్మానందము ననుభవించుచుండురు.

ఇది వై రాగ్యశతకమున తృప్తాదూషణ మన్నది ప్రథమదశకము.

వై రాగ్యశతకము - విషయపరిత్యాగవిడంబన.

అవ. యోగులు తృప్తానదిని దాఁటి యానంద మనుభవించు
నారయ్య విషయపరిత్యాగము సేయక యది వారికిఁ గలుగఁ

జాలదు గాన *విషయపరిత్యాగవిడంబన యింకఁ బదిశ్లోకములఁ జెప్పఁ బడుచున్నది.

శ్లో॥ న సంసారోత్పన్నం చరిత మనుపశ్యామి కుశలం

విపాకః పుణ్యానాం జనయతి భయం మే విమృశతః ।

మహద్భ్యః పుణ్యైశ్చై శ్చిరపరిగృహీతా హి విషయాః

మహాన్తో జాయంతే వ్యసన మివ దాతుం విషయిణామ్॥ 11

టీ. సంసార ఉత్పన్నం=సంసారమందుఁబుట్టిన, చరితం=నడవడి-లేక, ఫలోన్దేశముతోఁ జేయఁబడు పుణ్యాచరణము, కుశలం=క్షేమకరమైనదిగా, న అనుపశ్యామి=కనుగొనను-అనాదిజన్మపరంపరారూపము గానుండునిహసంసారమునందు నడచు కొనునట్టియేనడవడిగాని క్షేమకరముకాదని నాకుఁ దోచుచున్నదనుట. ఏలనఁగా, పుణ్యానాం=పురాకృతములైన నుకృతములయొక్క, విపాకః=పరిపాకము-ఫలమునుట, విమృశతః=పరామర్శించుచున్న-ఇది నిజముగా సుఖప్రదమా కాదా యని విమర్శింపఁచుచున్నట్టి, మే=నాకు, భయం=వెఱపును, జనయతి=కలిగించుచున్నది-పుణ్యముచేసగు సంపదలన్నియు నాపుణ్యముయొక్క వ్యయముచేతనె కలుగును గాన నవి విపత్తులేయగునని భయపడుచున్నాననుట. ఇదియే 'పూర్వపుణ్యవిభవవ్యయలభ్యః సంపదో విపద ఏవ విమృష్టాః-పూర్వముచేసిన పుణ్యవిభవముయొక్క వ్యయముచే లభించిన సంపదలువిమర్శించి చూడఁగా విపత్తులేయగు'నని శ్రీహర్షుండును జెప్పియున్నాడు. లేక, పుణ్యములయొక్క-అనఁగా జ్యోతిష్టోమాది సత్కర్మములయొక్క - విపాకమనఁగా స్వరూపిరూపమైన ఫలమును ముందు వెనుక నాలోచించి చూడఁగా 'క్షేణే పుణ్యేమర్త్యలోకం విశంతి-పుణ్యము అనుభవించి తీఱఁగా మరల మనుష్యలోకమును బ్రవేశింతురు'అనువచనముం బట్టి యాఫలములు తీఱఁగా మరల భూలోకమును బ్రవేశించి మహాదుఃఖకరములైన గర్భనరకాదు లనుభవంపవలసివచ్చుచున్నది గాన నిట్టిపరిణామములగుల పుణ్యములు భయమే నాకొసంగుచున్నవనియు కావున నీసంసారమునందుఁ జేయఁబడునదేదిగాని కుశలమైనది కాదని కనుగొనుచున్నాననియు భావము. మఱియును, మహద్భ్యః=గొప్పలైన, పుణ్యైశ్చ=పుణ్యసమూహములచేత, చిరపరిగృహీతాః=చిరకాలము గయికొనబడిన-చిరకాలముగా అనుభవింపఁబడుచున్న యనుట, విషయాః= భోగములు, విషయిణాం=విషయాసక్తులైనవారికి, వ్యసనం=దుఃఖమును,

* విషయములనఁగా రూపరసాదులు గాని లేక హారచందనవనితాదులు గాని గ్రాహ్యము. పరిత్యాగమనఁగా సన్నద్ధునించుట. విడంబన యనఁగా ననుకరణము-అభినయమునుట-విషయసన్నాప్తము నభినయించుట యింకఁ జెప్పఁబడునని భావము.

దాతుమివ=ఇచ్చునట్లు-లేక 'ఇవ' శబ్దము అవధారణార్థకముగా గ్రహించినయెడల, ఇచ్చుటకే, మహాస్త=మిక్కిలిపెద్దవిగా-మఱిమఱి సుఖప్రదములుగా ననుట, బాయస్తే=అగుచున్నవి. ఆపుణ్యములచే బహుకాలముగా ననుభవించబడుచున్న భోగము లోమఱిమఱి సుఖముచూపి విషయాసక్తుల నాకర్షించుటచే వారికి దుఃఖమే కలిగించునట్లుగా నున్నవి గాని సుఖమును గాదనుట. కాబట్టి యైహికాముష్మికభోగములన్నియు ననిష్టములయందే పర్యవసించుటచే వానినెల్ల పరిత్యజించుటయే శ్రేయ మని భావము.

అన. విషయములు సర్వవిధములను ద్యాజ్యములే యని చెప్పుటకై వాని వ్యవస్థితిని జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అవశ్యం యాతార శ్చిరతర ముపిత్వాపి విషయాః

వియోగే కో భేద స్త్యజతి న జనో య త్వయ మమూన్ ।

వ్రజస్తః స్వాతన్య్యా దతులపరితాపాయ మనసః

స్వయం త్యక్తా హ్యేతే శమసుఖ మనస్తం విదధతి ॥ 12

టీ. విషయాః=శబ్దాదులు-శబ్దాదివిషయభోగము లనుట, చిరతరం = బహుకాలము, ఉపిత్వాపి=నిలిచియుండియు, అవశ్యం=నిశ్చయముగా-నిష్ఠముగా ననుట, యాతారః=పోవునవి-ఆగమాపాయాలు (వచ్చుచు పోవుచుండునవి) గాన తమ్మునుభవించు పురుషుని విడిచి పోవునే కాని పరిచయముంబట్టి పురుషుని జీవపర్యంతముండునవిగావనుట, యత్=ఎందుచేత, జనః=పురుషుడు, ఆమూన్=ఏనిని, స్వయం=తానే, నత్యజతి=విడువఁజొి, (తత్=అందుచేత), వియోగే=ఇవి తామైపోసిపోవుటయందు, భేదః=విశేషము, కః=ఏమి-విషయములను తానై విడువఁడుగాన అవి తామే విడిచిపోయిననే పోనిచ్చునని తెలియుచున్నది. తానే వానిని విడుచుటకంటె అవి తామే విడిచిపోవుటయందుఁ గలయతిశయ మేమి? ఏమియు లేదుగాన తానే వాని నేల విడువరాదు? అని భావము. తానై వానిని విడువఁడు కాబట్టి అవియే తన్ను విడిచిపోవుటయందుఁ గలవిశేషమేమి యని యాక్షేపము. దీనినే యుపపాదించుచున్నాడు. స్వాతన్య్యా=స్వాతంత్ర్యమువలన-తమంతనే యనుట, వ్రజస్తః సస్తః=పోవునవి-పురుషుని విడుచునవి, అగు, (విషయములు అని శేషము), మనసః=మనస్సునకు, అతుల పరితాపాయ=మిక్కిలిసంతాపముకొఱకు, అగుచున్నవి అని శేషము. తామై పురుషుని విడిచిపోవునేని వానికి దుఃఖకరములే యగునని యర్థము. స్వయం=తనంతనే-పురుషునిచేతనే యనుట, త్యక్తాః=(తుచ్చుములుగా త్యజీకరించి) విడువఁబడినవై, ఏతే=ఇవి-విషయభోగములు, అనస్తం=కొలఁదిలేని, * శమసుఖం = మన

* 'మాత్రాస్పర్శాస్తు కాస్తేయ శితోష్ణసుఖదుఃఖదాః ఆగమాపాయినోఽనిత్యాస్తాత్తితిక్షస్వ భారత' అని గీతయు విషయములయొక్క ఆగమాపాయిత్యమును చెలిపెడిది.

శ్వాంతివలనిసుఖమును, విదధతిహి=కలిగించుచున్నవి. మనస్సుయొక్క తృప్తి నడంచి నెమ్మది గలుగఁజేయు నని భావము.

చ. ఉరుగతితోడ నేఁగుఁ దడ ౩ పుండియు భోగము లట్టివానిఁ దా నరుఁడు పరిత్యజింపఁడు కరనం గన దద్విరహంబు భిన్నమే పురుషుని భోగముల్ విడిచి ౩ భూరిమనోవ్యధ లాచరించు నా పురుషుఁడెభోగముల్ విడిచిరహించు నిరామయశాంతిసౌఖ్యముల్.

తా. విషయభోగములు చిరకాలము పురుషునిచే ననుభవింపఁబడు చుండినను దుదకు నవి వానిని విడిచిపోవుననే యగుననుట సిద్ధము. పురుషుఁడు తానై వానిని విడువఁడు కాఁబట్టి యవియే విడిచిపోవున వగుచున్నవి. పురుషుఁడే విడుచుటకంటె నవియే విడిచిపోవుటయందు విశేషమేమియు లేదు. మఱియు నవి తమతత్వ విడిచిపోవునేని పురుషుని మనస్సునకు మిక్కిలియు సంతాపము కలుగుచున్నవి. పురుషుఁడు తానే వానిని విడిచెనేని వానిమనస్సుఁ గలంచుచున్న తృప్తి నిమ్మలించి దానిచే వానికి మిక్కిలిసుఖము కలుగును. కాన విషయములు తామే విడిచిపోవుటకంటె పురుషుఁడు తానే వానిని విడుచుట మిక్కిలియు శ్రేయము.

అవ. విషయములను ద్యజింపఁజాలినపురుషులెట్టివారని యాశంకించి జ్ఞానులే యిట్టివారు గాని మాబోటులు గా దనుచున్నాఁడు శ్లో॥ బ్రహ్మజ్ఞానవివేకినో ౨మలధియః కుర్వన్త్యహో దుష్కరం యన్ముచ్చన్త్యపభోగభాజ్జ్యపి ధనాన్యేకాన్తతో నిఃస్పృహః | న ప్రాప్తాని పురా న సంప్రతి నచ ప్రాప్తా దృఢప్రత్యయో వాఙ్మమాత్రపరిగ్రహణ్యపి పరం త్యక్తుం న శక్తా వయమ్ || 13

టీ. బ్రహ్మజ్ఞానవివేకినః=బ్రహ్మవిషయమైన జ్ఞానముచేఁ గలిగినవివేకము గల వారు, అగు, అమలధియః=నిర్మలమైనబుద్ధి గలవారు-బ్రహ్మజ్ఞానముచే మంచితెడ్డల వేటువేట తెలియునట్టిశక్తి గలిగి దానిచే బుద్ధియు నిర్మలమైనవారనుట, ('బ్రహ్మజ్ఞానవివేకనిర్మలధియః' అనుచో బ్రహ్మజ్ఞానముచేఁ గలిగినవివేకమువలనఁ దేటయైన బుద్ధి గలవారని యర్థము), యత్=ఎందుచేత, ఉపభోగభాజ్జ్యే=అనుభవమును బొందునట్టి-హారచందనాదిరూపముగా ననుభవింపఁబడుచున్నట్టి యనుట, ధనాని=ద్రవ్య

* ఇదియే 'యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖమ్ | తృప్తాశమ సుఖస్యైవ నార్హతః పోడశీం కలామ్' || అనియు 'విపాయ కామాక్ య స్సర్వాక్ పుమాం శ్చరతి నిఃస్పృహః | నిర్మమో నిరహజ్కారః స శాన్తి మధిగచ్ఛతి' అని యుఁ జెప్పఁబడినది.

ములను, ఏకాంతతః=నిశ్చయముగా-బాత్తిగా ననుట, నిఃస్పృహః=ఇచ్ఛలేనివారై, ముఖ్యై=విడుతుకో, (తత్=అందుచేత), దుష్కరం=చేయ నలవి కానిదానిని-అను భవింపఁబడుచున్న ధనములను విడుచుట దుష్కర మైనను అట్టిదానినిగూడ నని భావము, కుర్వంతి=చేయుచున్నారు, అహా=ఆశ్చర్యము. పురా = పూర్వము, ప్రాప్తాని న=లభించినవి కావు-మాకు ముందైన సిధ్ధనములు గలిగినవి కా వనుట, సంప్రతి=ఇప్పుడును, న=(లభించినవి) కావు, ప్రాప్తా=అవి కలుగుటయందు, దృఢ ప్రత్యయశ్చ=గట్టినమ్మికయు, న=లేదు-అవి మాకు నిఁకఁ గలుగునని గట్టిగా నమ్ము టకును పిలులేదనుట, వాఙ్మామాత్రపరిగ్రహణి అపి = కోరికమాత్రముచేతనే పరిగ్ర హింపఁబడుట గలవి యయ్యును-మనస్సునందుమాత్రము కోరఁబడుచున్నవే కాని నిజముగా అనుభవింపఁబడునవి కాకపోయినను ఆనుట, త్యక్తం=విడుచుటకు, వయం =మేము-మాబోఁటులనుట, పరం=మిక్కిలి, నశక్తాః=సమర్థులు కానివారము-కాఁబ ట్టి పూర్వోక్తలై నబ్రహ్మజ్ఞానలే ధన్యులని భావము. విషయపరిత్యాగమునకు బ్రహ్మ జ్ఞానమే ముఖ్యసాధనము. కాఁబట్టి బ్రహ్మజ్ఞానము సంపాదించి విషయత్యాగము అవశ్యము చేయఁదగినది.

చ. అనఘులు బోధపూర్ణులు మగహోత్స్వులు భోగనిదాన మామహా ధనముఁ బరిత్యజింతురు గతస్పృహలు లై పరమాద్భుతంబుగా మునుపును బొంద కిప్పుడును 1 ముట్టక యింకను జెందలేక నె మ్మనమునఁ దోచుభోగములమానఁగఁజాలముమే మెంకితయున్.

తా. హోచందనాదిరూపముగా ననుభవింపఁబడుచున్నధనములను విడుచుట దుష్కరము. అయినను బ్రహ్మజ్ఞానముచే సారాసారవివేకముగలిగి నిర్మలబుద్ధినొందిన జ్ఞానులు బాత్తిగా నాశ మాలినవారై బేరా! యట్టిదుష్కరమైన ధనపరిత్యాగమును జేయుదురు. మాబోఁటులకో ధనము లింతకు ముందును గలిగినదిగాదు. ఇప్పుడును గలిగినదికాదు. ఇఁకఁ గలుగుననుగట్టినమ్మికయు లేదు. కాఁబట్టి యేయనుభవించుట లేక యూరక మనస్సునందుఁ గోరఁబడుచుమాత్రమే యుండునవయ్య నట్టివానిని గూడ విడుచుటకు మే మెంతయు నశక్తులమై యున్నారము.

ఆవ. చెప్పినదానినే మఱొకరీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ధన్యానాం గిరికన్దరేషు వసతాం జ్యోతిః సరం ధ్యాయతా మానన్దాశ్రుజలం పిబన్తి శకునా నిఃశక్కు మజ్జేశయాః | అస్మాకం తు మనోరథోపరచితప్రాసాదవాపీతల క్తీడాకానసకేళికాతుకజుషా మాయుః పరిక్షీయతే ||

టి. గిరికన్దరేషు=కొండగుహలయందు, వసతాం=వసించువారును, 'వివిక్తనే
 వీ లఘ్వాకే' అనునట్లు జనసమృద్ధము లేని కొండగుహలం దొంటిగా వసించియుండు
 నట్టివారు ననుట, పరం జ్యోతిఃస్వప్రకాశమైన పరబ్రహ్మమును, ధ్యాయతాం=
 ధ్యానించువారును, అగు, ధన్యానాం=పుణ్యాత్ములయొక్క, ఆనంద అశ్రుజలం=
 ఆనందమువలనికన్నీటిని, నిశ్శబ్దం = (వారు తపస్సమాధి నుండుటవలన) జంకు
 లేనట్లుగా, అశ్లేశయాః=తోడయందు నెలకొన్న-వారు నిశ్చలులై తపంబు నేయు
 చుండగా జంకక వారితోడలయందు వ్రాలినట్టి, శకునాః=పక్షులు, పిబన్తి=త్రాగు
 చున్నవి, తు=అయితే, మనోరథో...జుషాం-మనోరథ=కోరికమాత్రముచేత-మనస్సు
 చేమాత్ర మనుట, ఉపరచిత=కల్పింపబడిన, ప్రాసాద=ఉప్పరిగలందును, వాషేతట
 =చిన్నకొలంకులకలఁకులందును-క్రీడాకానన=ఉద్యానవనములందును, కేళి=విహార
 ములందలి, కాతుకజుషాం= కుతూహలము గలిగియున్నవారైన, అస్తాకం=మాకు-
 పూర్వోక్త లైనవారికి వ్యతిరిక్తమైననడవడి గలవారికనుట, ఆయుః=ఆయువు, పరి
 ష్ఠీయతే=మిక్కిలిక్షీణించుచున్నది - పూర్వోక్తలైన ధన్యులయాయువు బ్రహ్మజ్ఞాన
 ప్రాప్తిచే సఫలమగుచున్నది. దుర్లభవిషయములను చింతించుకొనుచు బ్రహ్మజ్ఞా
 నము మాలినమాయాయువు ఊరకయే గడపంబడి వ్యర్థమగుచున్నది. కాబట్టి వారి
 వలె మేము ధన్యులము కా మని భావము.

చ. గిరిగుహలఁ వసించి వృషకేతనచింతన మాచరించున

త్పరుషులసమ్మదాశుక్రికణఘంజముఁ గోలుచు నంకశయ్యలం

దిరవుగ నుండుఁ బక్షులు నశమిద్ధమనఃకృతసౌధవాపికా

వరవనకేళిశీలు రగురవారల కాయువె విక్షతం బగున్.

14

తా. కొండగుహలం దొంటిగా వసించి జ్యోతిఃస్వరూపమైన పరబ్రహ్మమును
 ధ్యానించుచు బ్రహ్మసుధవజనిత మైన యానందమువలనఁ దొరఁగుతమబాష్పజలముల
 నొడియందు జంకులేక వ్రాలి పక్షులు త్రాగునంతనిశ్చలు లై కాలము గడపుధన్యుల
 యాయువే సార్థకము. అట్లుకాక మనస్సుమాత్రముచేతనే యుప్పరిగలు కొలఁకులు
 నుద్యానవనములు మొదలగువానిని గల్పించుకొని యందుఁ గల్గి విహారములు సలుపుచు
 నేదియు నిజముగా ననుభవింపక బ్రహ్మజ్ఞానమును గడింపక యూరక కాలము
 పుచ్చు మముబోటులయాయువో నిరర్థకము.

అవ. విషయములవలనిపన గానక విధలుఁ డై యొకానొకఁడు
 చెప్పికొనుమాటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భిక్షాశనం తదపి నీరస మేకవారం

శయ్యా చ భూః పరిజనో నిజదేహమాత్రమ్ |

వస్త్రం నుజ్జీర్ణశతఖణ్డమయీ చ కన్ధా

హాహా తథాపి విషయా న్న జహాతి చేతః॥

15

టీ. భిక్షా=బిచ్చము, అశనం=ఆహారము, తదపి=ఆబిచ్చపుఁగూడైనను, సీర
సః=రసములేనిది-చప్పిడియైనదనుట, ఆదియును, ఏకవారం=ఒకసారియే-ఒక్కపూ
టకే దొరకుననుట, శయ్యాచ=పడుకయు, భూః=భూమి-చాఁపమొదలైనవి లేని వ
ట్టికఱకునేలయే యనుట, పరిజనః=సేవకజనము, నిజదేహమాత్రం=సొంతదేహము
మాత్రమే-తనకుఁదానే పరిజనుఁడుగాని మఱియొకఁడు పరిజనుఁడులేడనుట, వస్త్రం
=గుడ్డ, సుజ్జీర్ణ...మయీ=సుజ్జీర్ణ=మిక్కిలి-చివికిన, శతఖణ్డ=నూలుపేలికలచే,మయీ
=నిండారిన, కన్ధా=బొంత, తథాపి=అట్లయ్యెను-విషయములందు విరక్తి పుట్టించు
నిట్టినిచదశ కలిగినను అనుట, చేతః=మనస్సు, విషయా=విషయములను-విషయభో
గముల ననుట, నజహాతి=విడువదు. హాహా=అయ్యయ్యా-ఇని విషాదవిస్మయాల్పశయ
ములను దెలిపెడిని. ఇచట విషయపరిత్యాగమునకు వలయుకారణములు సమగ్రము
గా నుండియు నాకార్యము కలుగమిచే నలంకారము విశేషాక్తి.

చ. నిరతముఁ దిండి బిచ్చ మగు సీరన మద్దియు నొక్కపూటయే

ధరణితలంబు సెజ్జ నత్రతంబును దోడు శరీరమాత్రమే

చెఱఁగులచీరతున్కగమిచేత నమర్చినబొంత పుట్ట మీ

కరణి మెలంగినకా విషయకాంక్ష లొకింతయుఁ బాయ వక్కటా.

తా. బిచ్చమేకాడు. ఆదియును జప్పిడిదియై యొకపూటకే దొరకును. పడుక
చాఁపమొదలైనవి లేనివట్టికఱకునేల. సేవకుఁడు తనదేహమే. వస్త్రమొ మిక్కిలిపా
తగిలిననూలుపేలికలతోఁ నట్టిన వట్టిబొంత. విషయసుఖములందు విసుగు పుట్టించు
నిట్టి తక్కువదశ గలిగియు పాడుమన సావిషయములను విడువ ననుచున్నది. అక్క
టా! ఏమివంత యిది.

అవ. విషయానుభవమునందు స్త్రీలే ముఖ్యులు గాన వారిని
దూషింపనియెడల వానిని విడుచుట సులువుగాదని తలఁచియాస్త్రీలను
దూషించుచున్నాడు.

శ్లో॥ స్తనౌ మాంసగ్రాస్థి కనకకలశా వి త్యుపమితౌ

ముఖం శ్లేష్మాగారం తదపిచ శశాజ్జేన తులితమ్॥

ప్రవ స్మృత్యక్లిన్నం కరివరశిరఃస్పర్ధి జఘన

మహా నిస్వయం రూపం కవిజనవిశేషైర్దురుకృతమ్॥

16

టీ. స్తనౌ=చన్నులు, మాంసగ్రాస్థి=మాంసపిండములు-మాంసపు కంఠు లను
ట, తథాపి=అట్లయినను, కనకకలశౌ=బంగారుకుండలు, ఇతి=అని, ఉపమితౌ=పో

ల్పఁ బడినవి-వానికి నీడుగా వర్ణింపఁబడినవనుట, ముఖం=మొగము, శ్లేష్మ అగారం=తెమడకు పట్టుయినది, తదపి=అయినప్పటికిని, శశాజ్ఞేన=(జింకను గుఱుతు గాఁగల) చంద్రునితో, తులితం=పురుడింపఁబడినది, దానితో నెనయైనదిగా వర్ణింపఁబడినదనుట, జఘనం=మొల, స్రవ... క్లిన్నం-స్రవత్=కాటుచున్న, మూత్ర=మూత్రము చేత, క్లిన్నం=తడిసినది-మిక్కిలి ఆవవిత్రమైనదనుట, అయినప్పటికిని, కరివర శిరఃస్పర్ధి-కరివర=శ్రేష్ఠమయినయేనుగుయొక్క, శిరః=తలతో-శుంభస్థలములతో, స్పర్ధి=మచ్చరించునది-దానితో నెనయైనదిగా వర్ణింపఁబడినదనుట, అవో=బేరా, నిద్ర్యం=గంధిమొదలైన యాకారముచే నేవగింపఁదగిన, రూపం=స్త్రీయొక్కరూపు, కవిజనవిశేషైః=(కామిజనులను రంజించుటయం దాసక్తిగల) కొందఱుకవులచేత, గురుకృతం=గొప్పదిగా చేయఁబడినది-కనకకలశాదులతో సాటిచెప్పి శ్రేష్ఠముగావింపఁబడినది. ఈరూపము కవిజనవాక్యత్రసారమే కాని నిజమైనసారము కలది కాదనుట, ఇచట స్తనములు మాంసపిండము లనుటచే పినుకఁదగని వనియు, ముఖము శ్లేష్మాగార మగుటచే చుంబింప నర్హము కాదనియు, జఘనము స్రవన్మాత్ర క్లిన్నమగుటచే పేయమై సంభోగమునకు పాత్రముకాదనియు సూచితము. కామినులయొక్క యాయవయవములే సంభోగమునకు స్థానములుగా నంగీకరింపఁబడియున్నవి. ఇట్లంగీకరింపఁబడినవే యీతీరున పేయములై యుండునేని స్త్రీయందు మఱిది భోగయోగ్య మగు నని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ స్తనములు మాంసపిండములు ३ చక్కనిబంగరుకుండ లంచు నా నవము కఫాలయంబు తుహినద్యుతితుల్య మటంచు మూలభా జనజఘనస్థలంబు కరిచారుశిరస్సమ మంచుఁ గామిని జనమలినాంగముల్ సుకవిచారురి వర్ణన కెక్కె నిమ్మహిన్. 16

తా. చనుగుబ్బలు వట్టిమాంసపుముద్దలైనను బంగరుకుండలనియు, మొగము తెమడ జొల్లు మొదలైనవానికిఁ బట్టుయినను చంద్రునితో సాటియైనదనియు, మొల మూత్రము కాఱి తడిసి యుండుటచే నేవగింపఁ దగినదయ్య, నేనుంగుశుంభములనంటి దనియు నిట్లు మిక్కిలి నింద్యములైనవానిని కడుంగొప్పగాఁ గొందఱు కవులు కాముకుల రంజించుటకై వర్ణించెదరు.

అవ. పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడే పూర్ణముగా అనురక్తుఁడును విరక్తుఁడును అగును. తక్కినవారు అట్లు అనురక్తులుగాని విరక్తులుగాని కారు గనుకఁ గష్టలే యనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఏకో రాగిషు రాజతే ప్రియతమాదేహార్ధహారీ హరో నీరాగేషు జనో విముక్తలనాసజ్జో న యస్మాత్పరః।

దుర్వారస్మరబాణపన్నగవిషన్యవిధముద్ధో జనః

శేషః కామవిడమ్మితాన్న విషయాన్ భోక్తుం న మోక్షం త్నమః॥

టీ. ప్రియ... హరీ-ప్రియతమా=ప్రియురాలైన పార్వతియొక్క, దేహ=శరీరముయొక్క, అర్థ=సగభాగమును, హరీ=కయికొన్న వాడైన-మిక్కిలియు కాముకత్వముచేత త్నాణమాత్రమేని ప్రియురాలి నెడఁబాసి యుండకోపక యామెను తనదేహమునందె సగభాగముగా కల్పించుకొన్నవాడైన యనుట, హరః=శివుఁడు, ఏకఏవ=ఒక్కడే, రాగిఘ=అనురక్తులందు-కాముకులందనుట, రాజతే=సాటిలేక ప్రకాశించు మన్నాఁడు-దేహమునందు సగ మిల్లాలుగా నే చేసికొన్న రాగి మతెవ్వఁడును లేనందున అట్లు చేసికొన్న శివుఁ డొక్కడే వారిలో నెల్ల అగ్రగణ్యుఁ డని భావము. సీరాగేఘ=విరక్తులయందును, విముక్తలచాసజ్ఞః=విడువఁబడిన స్త్రీలతోడి కూటువగలవాడైన, జనః=పురుషుఁడు-విరక్తపురుషుఁడనుట, యస్మాత్=ఎవనికంటె-ఏ శివునికంటెననుట, పరః=అన్యుఁడు, న=లేఁజో-తపస్సుచేయునప్పుడు మన్మథుని గాల్చుట మొదలైన కృత్యములచే నట్టి వైరాగ్యమును బ్రకటించుటవలన శివునికంటె విరక్తుఁడును మఱొక్కఁడు లేఁడనిభావము, అయితే, గుర్వార... ముగ్ధః-దుర్వార=వారింపవలవికాని, స్మరబాణ=మున్మథునిబాణము లనెడి, పన్నగ=సర్పములయొక్క, విష=విషముచేత-విషతుల్యమైన వ్యామోహముచేతననుట, వ్యావిధః=కొట్టువడి, ముగ్ధః=మూఁగుఁడైన-నిశ్చేష్టుఁడైన యనియునర్థము, పామువిషపుకాటుచే నెట్లు మూఁగుఁడగునో యట్లేమరునితూపులచేతను మూఁగుఁడగును గాన మరునితూపులు పాములుగా రూపింపఁబడియె, సర్పపక్షమున మూర్ఖులినవాడనియు, బాణపక్షమున మరులుచే మతితప్పినవాడనియు మూఁగశబ్దమున కర్థము గ్రాహ్యము, ఇట్టివాడైన, శేషః జనః=తక్కినజనుఁడు-శివుఁడుతప్ప దక్కినవాఁ డనుట, కామ విడంబితా=మన్మథునిచే మోసముగాఁ గల్పింపఁబడిన, విషయా=విషయములను-స్త్రీసంభోగాదులననుట, భోక్తుం=అనుభవించుటకును, మోక్షంవా=విడుచుటకును, త్నమః=సమర్థుఁడు, న=కాఁడు, శివునికిఁగలయనురాగాతిశయముగాని విరాగాతిశయముగాని లేనందున నతనివలె భోగించుటకును త్యజించుటకును జాలఁడని యర్థము. అగుటితఘటనాచతురుఁడైన పరమేశ్వరుఁడొక్కడే అనురక్తులయంచును విరక్తులయంచును మిక్కిలియుత్కృష్టుఁడగును. తక్కినవారందఱును ఉభయభ్రష్టులేయనిభావము. విషము మేనవ్యాపించి సామ్యసీలినవాఁడు దేనినిజేయనుగాని మాననుగాని నేరఁడు. కాఁబట్టియే మరుతూపులను సర్పములుగా రూపించి తద్విషవ్యావిధుఁడై ముగ్ధుఁడైనవానికి విషయములను భోగింపను ద్యజింపను సాధ్యము కాదని సమర్థింపఁబడినది. మన్మథబాణములను పన్నగములుగా రూపించుటచే అలం. రూపకము.

చ. కాముకులందు మే సగముఁ ర గాంతకు నిచ్చినశంకరుండె ని
 మ్మాములలోనఁ బంచశరశాసనుకన్నఁ బరుండుఁ గల్గఁ డు
 ద్దామమనోజబాణవిమరదగ్ధులు తక్కినమూఢు లోప రే
 నీమల భామినీసుఖముఁ ర జేరి భుజింపఁ బరిత్యజింపఁగన్. 17

తా. శివుఁడు ప్రియరాలినే తనసగదేహము చేసికొన్నవాఁడు గాన నతఁడే
 కాముకులలో నగ్రగణ్యుఁడు. స్త్రీసంగమును మానినవాఁ డతనికంటె మతెవ్వఁడు
 ను లేడుగాన నతఁడే విరక్తులలోను అగ్రగణ్యుఁడు. తక్కినజనులలో మరుతూపులు
 నాటఁగా పాచువిషపు కాటులచేతంబోలె మతిదప్పి కాముఁడు కపటముగాఁ బన్ని
 న విషయములను నతనివలె ననుభవింపనుఁ జాలరు; పరిత్యజింపనుఁ జాలరు.

అవ. విషయములందలిదోషములు తెలిసినప్పటికిని వానిని
 విడువకుండుటకుఁ గారణమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అజాన స్దాహాత్మ్యం పతతు శలభా దీపదహనే
 న మీనోఽప్యజ్ఞానా దృడిశయుత మశ్నాతు పిశితమ్ |
 విజానంతోఽప్యేతే వయ మిహ విపజ్జాలజటిలా
 న్న ముచ్చామః కామా నహహ గహనో మోహమహిమా॥18

టీ. శలభః=మిడుత, దాహాత్మ్యం=దహించుస్వభావము కలిగియుండుటను,
 అజానన్=తెలియనిదనుచు, దీపదహనే=దీపపునిష్ఠునందు, పతతు=పడునుగాక-పడి
 నీటగునుగాకయనుట, సః=ఆ-ప్రసిద్ధుడుగు, మీనః అపి=చేపయు, అజ్ఞానాత్=తెలి
 యమిచే-తన్ను నశింపఁజేయున దిదియనువివేకము లేమిచేననుట, బడిశయుతం=గాల
 ముతోఁగూడిన-గాలమున గ్రుచ్చబడినయనుట, పిశితం=మాంసమును, అశ్నాతు=
 తినునుగాక-ఎరయందలి లోభముచే గాలము మ్రింగి కుత్తుకయం దడ్డుపడి చచ్చును
 గాక యనుట, 'పతద్గ మాతద్గ కురద్గ భృద్గ మీనా హతాః పశ్చభిరేవ పశ్చ'
 అనున్యాయంబునం జేసి యీ మీనశలభము లేమటుట వానియపరాధము గాదు,
 అజ్ఞానముచేఁ జేయఁబడినవిగాన వానికార్యము లపరాధములు కానేరవు. అయితే,
 ఇహ = ఈలోకమునందు, విజానన్తః అపి=(ఇవి వివాశహేతువులు అని) తెలియు
 చున్నవార మైనచు, ఏతే = ఈ, వయం = మనము, విప...టిలా - విపత్ జాల
 = ఆపదల సమూహముచేత, జటిలా = పెనఁచుకొనియున్న - విపత్తులతోఁ గూ
 ర్పబడి యున్న యనుట, కామాన్ = విషయములను, నముచ్చామః = విడువ
 ము. విషయములస్వరూపము తెలిసియు వానిని విడువకున్న మనదే యపరాధ మని
 భావము. విచారింపఁగా మిక్కిలిప్రబలమై మఱొకకారణముండుటచే మనకుఁగూడ
 నపరాధము లేదనుచున్నాఁడు. మోహమహిమా=అజ్ఞానముయొక్క మోహాత్మ్యము,

గహనా = తెలిసికొనరానిది. అహహ = అక్కటా. అఘటితఘటనాచతురమైన యవి
ద్యయొక్క విలాసమహిమచేత లోకులు విహితము కానట్టిదానిని సైతము చేయు
దురు. కాఁబట్టి మనయపరాధ మేమియు లే దని భావము.

చ. తెలియక నాశహేతు వగుతీవ్రతరానలకీలలోపలఁ

శలభము చొచ్చుఁ గాక మతి ర చాలక మిఁనము గాలపుంగొనం
గలపిశితంబు తా మెసఁగుఁ ర గాక యెఱింగియు మేము దుఃఖిదో
హలవనితాసుఖంబు విడరనాడము మోహమహత్త్వ మెట్టిదో. 18

తా. శీపపుసగ తన్ను నీటుగాఁ గాల్చునని తెలియమిచే విడుత యందుఁ బడి
చెడుచున్నది. ఎర గాలములోఁ గ్రుచ్చఁబడియున్న దని యెఱుఁగనిదై చేఁప దానిని
మింగి బ్రుంగుడువడుచున్నది. ఈరెండును జెలియమిచే నిట్లుచేసినవి. కావున వీనియం
దేయపరాధమును లేదు. కాని విషయములు పెక్కువిపత్తులను గలిగించునవని చక్కఁ
గాఁ జెలిసియున్న వార మైనను వానిని విడువకున్నచునమే సాపరాధులము. మనమును
అపరాధులము కాము. ఏలన, నిది యంతయు అజ్ఞానముయొక్క మహిమ. ఆమహి
మయో కట్టా! యిట్టి దట్టి దని తెలియరాకున్నది.

అవ, అజ్ఞానమహిమయే సుఖప్రదములు కానియన్న సానాదివిష
యములందును సుఖబుద్ధిని కలిగించుచున్న దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తృషా శుష్య త్యాస్యే పిబతి సలిలం శీతమధురం

క్షుధార్తః శాల్యన్నం కబళయతి మాంసాదికలితమ్ ।

ప్రదీప్తే కామాగ్నౌ సుదృఢతర మాలిఙ్గతి వధూం

ప్రతీకారం వ్యాధేః సుఖ మితి విపర్యస్యతి జనః ॥

19

టీ. తృషా = దప్పిచేత, ఆస్యే = నోరు, శుష్యతి = ఎండుచుండఁగా, శీతమధు
రం = చల్లనిదియు తాపహరము నైన, ('స్వాదు సురభి' అనుచో తీయనిదియు
వాసనగలదియు నైన యనియర్థము), సలిలం = జలమును, పిబతి = త్రాగుచున్నాఁడు-ఇట్లు
'మధురం' అనఁగా 'శీతలీ క్రియతే తాపో యేన తస్మధురం స్పృతమ్' అన్నట్లు
తాపహరమైనదనుట-లేక చక్కెర మొదలైనవనిచేఁ దీయనిదిగాఁ జేయఁబడిన దని
యు గ్రాహ్యము, క్షుధార్తః సన్ = ఆకలిచేఁ బీడింపఁబడినవాఁ డగుచు, మాంసా
దికలితమ్-మాంసాది = మాంసము మొదలైనవనితో-మాంసము నేయి పాలు కెరుంగు
మొదలైన వ్యంజనద్రవ్యములతో ననుట, కలితమ్ = కూర్చఁబడిన, శాల్యన్నం = వరి
యన్నమును, కబళయతి = ముద్దగొనుచున్నాఁడు. (క్షుధార్తః సన్ కాలీ నృబళ
యతి కాకాదివలితాన్' అనుచో, కాకాదివలితాన్ = కాయగూరలు మొదలైన
వ్యంజనములతోఁగూడిన, శాలీన్ = బియ్యమును-బియ్యపుటన్నముననుట, తినుచున్నాఁ

డని యర్థము), కామాగ్నా=మన్మథాగ్ని, ప్రదీప్తేసతి=మిక్కిలి వెలుగుచుండఁగా-
మరులు చెలరేగఁగా ననుట, ('రాగాగ్నా' అనుచో రాగ మనెడియగ్నియని యర్థము),
సుదృఢతరం=మఠింత మిక్కిలి గట్టిగా, వసూం=స్త్రీని, ఆలింగతి=కాఁగిలిం-
చుకొనుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి, వ్యాధే=రోగముయొక్క-ఆఁకలి దప్పి మొదలైన
బాధలయొక్క యనుట, ప్రతీకారం=మాటుచేయుట-వానిని అన్నపానాదులచే
నుపశమింపఁజేయుట, సుఖం ఇతి=సుఖము అని, జనః=మనుష్యుఁడు, విపర్యస్యతి=
తబ్బిబ్బువడుచున్నాఁడు-తలక్రిందుగా గ్రహించుచున్నాఁడు. సుఖమనునదియే లేదు;
సుఖముగా ననుభవింపఁబడున వెల్ల బాధ తొలగుటచే నట్లు తోచుచున్నవే కాని
యథార్థములుగా సుఖములు గావు. అయినను జనులు వానిని సుఖము లని తప్పగా
నెన్నుచున్నారని భావము.

ఉ. శీతలవారిఁ ద్రావు వడఁగ జెందినవాఁడు తుధార్తుఁ డిష్టమృ

ష్టాతతభక్ష్యమాంసకలిరతాన్నము సాపడు మన్మథాగ్నితా

పాతురుఁ డైనవాఁడు జవరాలిఁ గవుంగిట్టిలోనఁ జేర్చు నీ

రీతిని రోగశాంతికరకృత్యము భోగ మనంగఁ జెల్లునే.

19

తా. మనుజుఁడు దప్పిచే మొగము వట్టువట్టునవుడు తీయనిచల్లనినీరు
త్రాగుచున్నాఁడు. ఆఁకలి పీడించినపుడు పాలు నేయి పెరుగు మొదలైన వాని
తోఁ గూడినవరియన్నమును దినుచున్నాఁడు. మరులుగొన్నయెడల జవరాలిని బిగ్గఁ
గాఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు ఇట్లు బాధకు మాటుసేయుటయే సుఖ మని తలక్రిం-
దుగాఁ దలచుచున్నాఁడు. కాని నిజముగా సుఖ మెక్కడిది?

అవ. అజ్ఞుఁడు సంసారవిషయంబులందు బద్ధుఁడగుచున్నాఁడు.
జ్ఞానియో సర్వసంగములను వదలి కృతకృత్యుఁడగుచున్నాఁడనిచెప్పి
నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తుష్టం వేశ్య సుతాః సతా మభిమతాః సజ్ఞాతిగాః సంపదః

కల్యాణీ దయితా వయశ్చ నవ మి త్యజ్ఞానమూఢో జనః ।

మత్స్వ విశ్వ మనశ్వరం నివిశతే సంసారకారాగృహే

సందృశ్య తుణభక్షారం త దఖిలం ధన్యస్తు సన్న్యస్యతి ॥

20

టీ. తుష్టం=పొడువైన, వేశ్య=యిల్లు, సతాం=సజ్జనులకు, అభిమతాః=ఇష్ట
లగువారైన, సుతాః=పుత్రులు - విద్యావినయాదిగుణంబులు పడసినవారనుట,
సజ్ఞాతిగాః=రెక్కనుగడచిన-రెక్కపెట్టరాని, సంపదః=సంపత్తులు, కల్యాణీ=
శుభకారిణి యైనదై - ఆనుకూల్యాదిగుణములతోఁ గూడినదనుట-ఇదియే 'అనుకూలాం

విమలాక్షీం కులజాం కుశలాం శుశీలసంపన్నాం । పశ్చులకారాం భార్యాం పురుషః
 పుణ్యోదయా ల్లభతే' అని చెప్పబడియున్నది. దయుతా=ప్రియురాలు, నవం=
 క్రొత్తదైన, వయః=వయస్సు-యౌవనమనుట, ఇతి=అని, అజ్ఞాన మూఢః=మోహ
 ముచే మతిమాలిన-వివేకశూన్యుడైన, జనః=జనుడు, విశ్వం=సమస్తమును-ఇల్లు
 బిడ్డలు ధనము పెండ్లము మొదలుగాఁ గలప్రపంచము ననుట, అనశ్వరం=శాశ్వత
 మైనదిగా, మత్వా=తలఁచి, సంసారకారాగృహే=సంసారమనెడిచెఱసాలయందు
 నివిశతే=మిక్కిలిచొచ్చుచున్నాడు-సంసారమునందు తగులువడుచున్నాడుగాని
 అది యనర్థకరమని తెలియఁడనుట. అతిసంకటమై మిక్కిలి నిర్వృంధము కలిగించునది
 గాన సంసారము కారాగృహముగా నిరూపింపఁబడినది. ధన్యస్తు=జ్ఞానియైన పుణ్యా
 త్ముడన్ననో, తత్ అఖిలం=దానినంతయు-అయిల్లు మొదలైన యఖిలప్రపంచమును
 త్సణభ్రంశం=త్సణకాలములో నశించునదిగా-అనిత్యమైనదిగా ననుట, సందృశ్య=
 తెన్నగా కనుఁగొని, సన్న్యసిం=సన్న్యసింపుచున్నాడు-వానియందుఁ దగులువడఁ
 డుగాని విరక్తుడనుననిభావము. కాఁబట్టి జ్ఞానముచే సర్వానర్థములకు మూలమైన
 యజ్ఞానమును దొలఁగించి కృతకృత్యత పొందవలయు నని యాశయము.

చ. పొడువులు మాడువుల్ ఘనులుగ్రపుత్రులు పెక్కులురమ్యసంపదల్
 పడఁతుక చారుశీల యెల్గప్రాయ మటంచు నరుండు మూఢుడై
 కడు జగ మెల్ల శాశ్వతముగఁ గొని సంస్మృతిబందిలోపలం
 బడు నిదిమాయయంచుమతిగ్రమంతఁడుదావిడుచున్ సమస్తమున్ .

తా. పొడువులైన మిదైలను మేడలను, సజ్జనులచేఁ గొనియాడఁబడినకొడుకు
 లను, కొలఁది యిడరాని సంపదలను, అనుకూలవర్తియైన యిల్లాలిని, ఎలజవ్వనమును,
 మఱియుం గలప్రపంచమునంతయు నజ్ఞాని యగుజనుడు నిత్యముగా నమ్మి సంసార
 మునందగులువడుచున్నాడు. జ్ఞాని యగు పుణ్యాత్ముఁడో వానినెల్ల ననిత్యముగా
 గ్రహించి సన్న్యసింపుచున్నాడు.

ఇది వైరాగ్యశతకమున

విషయపరిత్యాగవిడంబన యన్నది ద్వితీయదశకము.

వైరాగ్యశతకము-యాచ్ఛాదైన్యదూషణము.

అవ. విషయములు యాచనయు దానివలన దైన్యమును గలి
 గించుచున్నవి. కాన విషయపరిత్యాగవిడంబనను బ్రస్తావించినపిదప
 యాచ్ఛాదైన్యమును దూషింపఁ దగును గానఁ బదిశ్లోకములచే దానిని
 దూషించుచున్నాడు.

శ్లో॥ దీనా దీనముఖైః నదైవ శిశుకై రాకృష్టజీర్ణామ్బరా
 క్రోశద్భిః తుధితై ర్నిరన్నవిధురా దృశ్యా న చే ద్దేహిసీ ।
 యాష్టాభజ్జభయేన గద్గదగళత్రుట్యద్విలీనాక్షరం
 శో దేహీతి వదే త్వదగ్ధజతరస్యాథే మనస్వీ పుమాన్. 21

టీ. దీనా=పేదరాలును, కావుననే, దీనముఖైః=విన్నవైన మొగములు గల వారును-కాంతిలేనిముఖములు గలవారనుట, దేనిచేతననగా, క్రోశద్భిః=ఏడ్చుచున్న వారును, ఇది దేనిచేతననగా, తుధితైః=ఆకలిగొన్నవారును, అగు, శిశుకైః=నిసువులచేత, సదా ఏవ=ఎప్పుడును, ఆకృష్ట జీర్ణ అమ్బరా=పట్టి లాగఁబడిన చినిగిన వలువగలదియు- బిడ్డలు అన్నాదు అడుగుచు వలువనుబట్టి యీడుచుచుండుట గలది యనుట, నిరన్నవిధురా=అన్నము లేనిదియు (కావుననే) కష్టపడుచున్నదియు, 'విధురః ప్రత్యవేతేస్యా తక్ష్మవశ్లిష్టయోరపి' అని విశ్వము, అగు, గేహిసీ=ఇల్లాలు, దృశ్యా=కనఁబడునది, నచేత్=కాదేని, ('నరైర్నివిధురా దృశ్యేతచే ద్దేహిసీ' అనుచో, విధురా=అన్నాదులు లేమిచే కష్టపడునట్టి, గేహిసీ=ఇల్లాలు, నరైః=మనుజులచేత, నదృశ్యేతచేత్=చూడఁబడదేని), మనస్వీ=ధైర్యశాలియగు, కః=ఏ, పుమాన్=పురుషుడు, యాష్టాభజ్జభయేన-యాష్టా=యాచనయొక్క, భజ్జ=చెడిపోవుటవలని, భయేన=దిగులుచేత-యాచించుట విఫలమగునో యనునెఱపుచే ననుట, గద్గద...క్షరం యథాతథా-గద్గద=డగ్గత్తిక గల-హీనస్వరముగల యనుట - గద్గదశబ్దము అనుకరణశబ్దము, గళ=మత్తుకయందు, త్రుట్యత్=తునుఁగుచు, కావుననే, విలీనా=లోపలనే యడంగునట్టి-ఇంచుమించుగా నుచ్చరింపఁబడనట్టి, అక్షరంయథాతథా=అక్కరములు గలుగునట్లుగా-డగ్గత్తిక చే నక్షరములాకొక్కొక్కటియుకొంతగొంతులోపలనేయడఁగి కొంత బయటికి వచ్చునట్లు అనుట, స్వదగ్ధ జతరస్య-స్వ=తనయొక్క, దగ్ధ=కాలిన-తుచ్చమైనయనుట, జతరస్య = పొట్టయొక్క, ఆర్థే = కొఱకు-దాని నిండించుట కొఱకు-దగ్ధశబ్దము నిర్వేదమును నూచించెడి, ఇట్లే సురేశ్వరవార్తికమున 'అస్య దగ్ధోదరస్యాథే కిం న కుర్వన్త్యసాంప్రతమ్' అని చెప్పఁబడినది, దేహి ఇతి=ఇమ్ము అని, వదేత్=చెప్పును-అట్లు ఆకలిచేతను నిసువులవలని రొదచేతను నవయుచున్న యిల్లాలిని జూడనియెడల మాట తొట్టువడం బాడుపొట్టకొఱకు 'దేహి' యని ధీరుడెవ్వఁడును యాచింపఁడనుట. అట్టియిల్లాలిం జూచుటవలననే యిట్టియవస్థ గలుగుచున్నది గాన అనర్థమూలమైనయద్దాని నవశ్యము పరిత్యజింపవలయు నని భావము.

ఉ. ఆఁగొని యేడ్చులేఁజిలుత ౧ లన్నముకై తనకొంగు లాగఁ బె
 ల్లాకట సోలు చుండెడునిజాంగనదుర్దశఁ జూడఁడేని యా

చ్ఛాకలనావిభంగభయసంభృతగర్లదళూన్యకంఠః డై
చేకొని దేహి యం చడుగఁగ జేరునె కాలినపొట్ట కెవ్వఁడున్. 21

తా. నిఱుపేదరా లగుటచే బిడ్డలకుఁ గూడువెట్టుటకు గతిలేకుండుటవలన వా
రాకలిగాని యేడ్పుచు మొగములువాడఁ దనచినిగినచీరచెఱంగుఁ బట్టి యెడతెగక
లాగుచుండఁగాఁ, దాను నన్నాదులు లేక నవయుచున్నయిల్లాలు కంటఁ బడకుండు
నేని ధీరుఁ డెవ్వఁడుగాని యీపాడుపొట్టకొఱకు యాచింపఁబూని, యాచించినచో
నేమియు నియ్యక యెవరు దన్నుఁ దూలనాడుమరో యనుదిగులుచేత గొంతుకలోనుం
డి యత్సరములు సగము వచ్చియు రాక తొట్రుపడుచుండఁ గ్రేటుకొనుచు 'దేహి'
యని యడుగఁడు.

అవ. ఇపుడు దీనత్వమునకును అనర్థమునకును మూల మైన
యుగరమును నిందించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అభిమతమహామానగ్రన్థిప్రభేదపటీయస్థీ
గురుతరగుణగ్రామామ్భోజస్ఫుటోజ్జ్వలచన్ద్రికా
విపులవిలసల్లజ్జవల్లీవితానకుతారికా
జఠరపితరీ దుష్పూరేయం కరోతి విడమ్యనమ్॥ 22

టీ. అభిమత...పటీయస్థీ-అభిమత=(కీర్తి మొదలై నవి కలిగించున దగుటచే)
ఇష్టమైనదియు, మహత్=గొప్పదియు, మాన=అభిమానముయొక్క-తన్ను గొప్పగా
నెన్నుకొనుటయొక్క, గ్రన్థి=ముడియొక్క, ప్రభేద=విడఁచియుటయందు, పటీయస్థీ
=మిక్కిలి సమర్థమైనదియు-ముడిని విడఁచియుట యనఁగా పట్టులేకుండఁజేయుట-
అనగా ఛేదించుట, కనుక మానముయొక్క ముడిని వీడ్చునది యనఁగా మానము
ను నాశము సేయునది యని భావము, మతీయును, గురుతుర...చన్ద్రికా-గురుతర=
మిగులగొప్పలైన, గుణగ్రామ=గాంభీర్యధైర్యాదిగుణగణములనెడి, అమ్భోజ=తామర
లకు, స్ఫుట=విశదమును, ఉజ్జ్వల=ప్రకాశించుచున్నదియు-విశదముగా వెలుఁగుచు
న్నట్టి యనుట, చన్ద్రికా=వెన్నెలయైనదియు-తామరలను వెన్నెల యెట్లో యట్లే గు
ణగణములను సంకోచింపఁజేయునది యనుట, విపుల...కుతారికా-విపులం యథాత
థా=మిక్కిలిగా, విలసత్=ప్రకాశించుచున్న, లజ్జ=సిగ్గుఅనెడి, వల్లీ=తీగలయొ
క్క, వితాన=సమాహమనన, కుతారికా=గొడ్డలియైనదియు-తీగలను ద్రుంచుగొ
డ్డలివలె సిగ్గును ద్రుంచివైచున దనుట, దుష్పూరా=పూరించుట కలవి కానిదియు-
ప్రతిదినమును=అన్నపానాదులచే నిండించినను చాలు ననకుండున దనుట, అగు, ఇ
యం=ఈ, జఠర పితరీ=ఉదరమ నెడివంటకుండ, విడమ్యనమ్=డిందుపడుటను-అనఁగా
అకార్యములు సేయుట అవాచ్యములు పలుకుట అహేయములు విడుచుట మొదల
గువానిని, కరోతి=చేయుచున్నది, లేక, యాచన ననుకరింపఁ జేయు ననుట, యా

చాచై న్యమును మనల నభినయింపఁ జేయుచున్నదని భావము, ఇంతకంటె చై న్యమును గలిగినది మఱొక్కటి లేదని యాశయము. అలం. రూపకము.

శా. మానగ్రంధివిభేదనక్షమము శుంభధైర్యగాంభీర్యము

భ్యానేకప్రియసద్గుణాంబుజసమూహహజ్యోత్స్న లజ్జాలతా

హానిస్సార్థకుతారధార జతరంభ బన్నట్టిపెన్నాన యా

రా నిండారదు చై న్యవృత్తభినయరప్రాగల్భముం జూపుచున్.

తా. ఈయుదర మను సెనరుకుండ మిక్కిలియు నిష్టమై విడువరానట్టి పెను మానమునుగూడఁ దూలునట్లు చేయుచున్నది. మిక్కిలి గొప్పలైనగుణములనెల్ల, వెన్నెలఁ దామరలనుంబోలె, సంకోచింపఁజేయుచున్నది. మిక్కిలి విలసిల్లులజ్జను, గొడ్డలి తీగను ద్రుంచునట్లు, ద్రుంచుచున్నది. ఎంత నిండించినను నిండదు. మఱి యాచన సేయించి దీనత్వము కలిగించుచున్నది.

అవ. మాని యైనవానికి బంధువులకడ యాచించుటకంటె మఱొకచోట బిచ్చ మెత్తి బ్రతుకుట మే లనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పుణ్యే గ్రామే వనేవా మహతి సితపటచ్చన్నపాలీం కపాలీ

మాదాయ న్యాయగర్భద్విజహుతహుతభుగ్నామధూమ్రోపకణ్ఠే

ద్వారం ద్వారం ప్రవిష్టో వర ముదరదరీపూరణాయ త్సుధార్థో

మాసీ ప్రాణైః సనాథో న పున రనుదినం తుల్యకులేష్వఘ దీనః॥23

టి. న్యాయ...కణ్ఠే-న్యాయగర్భం యథాతథా=మీమాంసాశాస్త్రమునం జెప్పఁబడిన విధానములు లోపలఁ గలుగునట్లుగా-లేక, న్యాయములులోపలఁ గలవారైన అని ద్విజశబ్దమునకు విశేషణము- స్వరప్రకారమున మంత్రములను బఠించునట్టివారైన యనుట, ద్విజ=బ్రాహ్మణులచేత, హుత=వేల్చఁబడిన, హుతభుక్=అగ్నిహోత్రములయొక్క, ధూమ=పొగచే, ధూమ్ర=నలుపుమించినయెలుపుగల, ఉపకణ్ఠే=సమీపప్రదేశముగల, పుణ్యే గ్రామే=పవిత్రమైన యొక గ్రామమందుఁగాని-అగ్రహారమందుఁగాని యనుట, మహతివనే=గొప్పయడవియందుఁగాని-అడవియందును వానప్రస్థులు లుండుటచే నందుఁగాని యనుట, సిత...పాలీం-సిత=తెల్లని, పట=గుడ్డచేఁచున్న=కప్పఁబడిన, పాలీం=ఓరలుగల-ఇతరులదృష్టికిఁ దెలియకుండునట్లు గుడ్డతోఁగప్పఁబడిన యనుట-ఇట్లు గప్పట విశిష్టాచార మని తెలియునది, కపాలీం=బిచ్చపు మూఁకుడును, ఆదాయ=కొని, త్సుధార్థైః=ఆఁకటిచేఁ బీడింపఁబడిన, మాసీ=మానముగల పురుషుండు, ఉదర...పూరణాయ-ఉదరదరీ=పొట్ట యనెడిగుహను, పూరణాయ=నిండించుటకొఱకు, ద్వారం ద్వారం=గృహస్థులయొక్క యిండ్లకడప కడ

పను, ప్రవిష్టః=చొచ్చినవాడై, ప్రాణైః సనాథః చేత్=ప్రాణములతోఁగూడిన వాడగు నేని-ఇంటింట బిచ్చమెత్తితిని బ్రతుకునేని, వరం=కొంతమేలు. పునః=అయి తే, అనుదినం=ప్రతిదినమును, తుల్యకుల్యేషు=సమానకులజాలయందు- తనకుసమాన కులజనితులైనవారినడుమ, దీనః=దీనుడగు నేని-ఁగడు విన్నదనముతో బ్రతుకునేని, న=మేలుకాదు. ('మానీ ప్రాణీ సభన్యోనపునః' అనుపాఠమున-ఇంటింట నట్లు బిచ్చ మెత్తుమానవంతుడైన ప్రాణియగువాడే ధన్యుడు. తనసమానకులజాలైనవారినడు మ తక్కువపాటుతో దీనుడై యుండి బ్రతుకువాడు ధన్యుడు గాఁడని యర్థము), బంధువులనడుమ యాచించి నీచముగా బ్రతుకుటకంటె ముఖ్యముగా నింటింట బిచ్చమెత్తి బ్రతుకుట మేలని భావము. 'న బన్ధుమధ్యే ధనహీనజీవనమ్; ధనములేక బంధువులనడుమ బ్రతుకరాదు' అనువచన మిటు నూహ్యము. అయినను 'త్యజస్త్వ సూక్త శర్మచమూనినో వరం త్యజన్తి న త్వేకమయాచితవ్రతమ్-మానవంతులుప్రాణ ములను సుఖమునైన మేలుగావిడుతురుగాని యాచింపకుండునట్లు తాము చేసికొన్న వ్రతము నొకటినిమాత్రము విడువదు' అన్నట్లు మానులకు నెప్పుడు యాచింపకుండు టయే ముఖ్యవ్రతమయ్యును, మిక్కిలి యాచింపెట్లుచే నొకవేళ యాచింపఁ బూని రేని యప్పుడు పరిచితముకాని యొకానొకచోట శ్రోత్రియులగృహములందుఁ గ పాలంబున బిచ్చమెత్తి కడుపుఁ బ్రోచుకొనఁదగునుగాని ప్రాణసంకటము గలిగినను బంధుజనులయాచించి బ్రతుకుట యతినీచముగాన వారికిఁదగదు అని గూఢాభిసంధి. చ. అవనినురావళీహుతహుతాశనకోమలధూమధూమలా

ప్రవిశద నాటియందు వనభాగమునందుఁ గపాలపాణి యై

భవనములందు భిక్షుగొనిప్రాణముదాల్చుట కొంతమేలు బాం

ధవులను జేరి వేడి కడుర్దైన్యముఁ జెందుటకంటె మానికెన్, 23

తా. స్వరప్రకారమున బ్రాహ్మణులు మంత్రములు పఠించుచు వేల్పునగ్ని హోత్రములనుండి వెడలుపొగలచే నలుపుమించిన యెఱుపువన్నె గాంచిన చుట్టుఁబ ట్లు గలిగినయొక పుణ్యగ్రామమునఁగాని గొప్పయడవినిగాని తెలిగుడ్డ కప్పిన యొక్క తిరిపపుమూఁతుడుగొని యాచిగొన్నప్పుడు పెరుగడుపుఁ బ్రోచికొనుటకై యిల్లిల్లు దిరిగి తిరిప మెత్తి బ్రతుకుట మానవంతునికిఁ గొంతమేలుగాని ప్రతిదినము తనసరి యగుకులజాలనడుమ యాచించుచు దీనవృత్తి నుండుట యంతయు మేలుగాదు.

అవ. ఈ యాచనకంటె మేలైనగతి మఱి వే తొకటి లేదా యని వితర్కించుచు నట్లుండగా నిదియేల యని దూషించుచున్నాడు.

శ్లో॥ గజ్ఞాతరజ్జహిమశీకరశీతలాని

విద్యాధరాధ్యుషితచారుశిలాతలాని।

స్థానాని కిం హిమవతః ప్రళయం గతాని
య త్సావమానపరపిణ్డరతా మనుష్యాః॥

24

టీ. గణ్డా... శీతలాని-గణ్డాతరణ్డ=గంగానదియలయొక్క, హిమ=చల్లని, శీకర=తుంపురులచేత, శీతలాని=చల్లనై నవియు, విద్యా... తలాని-విద్యాధర=విద్యాధరులనెడి దేవయోనివిశేషులచేత, అధ్యుస్థితాని=అధిష్ఠింపబడిన, చారు=రమ్యములైన, శీలాతలాని=తాతీప్రదేశములు గలదియు-ఈగండువిశేషములచేత నే పరమపవిత్రమయినదని సూచితము, అగు, హిమవతః=మంచుకొండయొక్క, స్థానాని=ప్రాంతప్రదేశములు, ప్రళయం=నాశమున, గతాని కిం=పోందినవా యేమి? కింశబ్దమిటు వితర్కమును దెలుపును. హిమాలయస్థానములు నశింపకుండగా నవి నశించినాయని యేల వితర్కింపవలసె ననగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. యత్=ఎందుచేత, మనుష్యాః=మనుజులు, సావ... రతాః-సావమాన=అవమానముతోఁ గూడిన-తిరస్కారపూర్వకముగా పెట్టంబడు, పరపిండ=ఇతరుల కూళ్ల యందు, రతాః=ఆస్త్రుతో, అందుచేత నవి నశించినవా యని వితర్క మునుట. హిమగిరిస్థానములు నశింపకుండు నేని జను లిట్లు కష్టపడి యాశించి బ్రతుకువారు గా నేరరు. అవి నశించుటంబట్టి యిట్టికష్టదశపాలై రని తలఁచి యీవితర్కము కలిగ నని వాక్యార్థము. యాష్టయనెడి పాడుపితాచమునె త్తని పిడుగు వై చి పర్వతపరిసరంబుల సుఖముగా వసంపఁదగు నని సూచితము.

తే. పూతగంగోర్మిశీకరశీతలములు

లలితవిద్యాధరాధ్యశీలాలములు

హిమగిరిస్థానములు సశ్శిరయించె నొక్కొ

నరులు నిందితపరపిండనిరతు లగుట.

24

తా. పరులవమానపూర్వకముగాఁ బెట్టు పిండమును దినుటకంటె, గంగయలలవలని చల్లనితుంపురులచే జల్లనై విద్యాధరులు విహరించు మనోహరశీలాప్రదేశములు గలిగి వెలయు హిమాలయమునందలిప్రదేశములందు సుఖముగా వసించి కాలముపుచ్చుట మనుష్యులకు మిక్కిలి శ్రేయము.

అవ. ఇప్పు డింతకంటె వేటాకజీవనోపాయములేదా యని వితర్కించుచు నట్లుండగా నిది యేల యని దీనిని దూషించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కిం కన్దాః కన్దరేభ్యః ప్రళయ ముపగతా నిర్ఘరా నా గిరిభ్యః
ప్రధ్వస్తా వా తరుభ్యః సరసఫలభృతో వల్కలిన్య శ్చ శాఖాః |
వీక్ష్యంతే యన్ముఖాని ప్రసథ మపగతప్రళయాణాం ఖలానాం
దుఃఖోపాత్తాల్పవిత్తస్మయపవనవశాన ర్తితభూలతాని॥ 25

టీ. కన్దరేభ్యః = గుహలవలననుండి, కన్దా = గడ్డలు - కందమూలఫలాదులనుట - ఆకలిని బోగొట్టఁజాలినపదార్థములనిభావము, ప్రశయం = నాశమును - మొలవక యుండునుటను, ఉపగతాఃకిం = పొందినవామేమి? ఇచట కింశబ్దము వితర్కనూచకము. గిరిభ్యః = కొండలనుండి, నిర్ఘరాః = సెలయేళ్లు - దప్పిని బోగొట్టఁజాలునవి యనుట, కింవా ప్రశయముపగతాః = నశించినవామేమి - దీనిని శ్లేష్ఠ మిందనెల్ల గ్రహించుకొనునది. తరుభ్యః = చెట్లనుండి, సరసఫలభృతః = మాధుర్యరసముతో గూడినపండ్లనుదాల్చునవియు, వల్కలిన్యః = నార-వీరలుగలవియు, అగు, కాఖాః = కొమ్మలు, ప్రభృష్టావా = నశించినవామేమి? 'సరసఫలభృతః' 'వల్కలిన్యః' అను రెండువిశేషణములచేత మంచిభోజ్యవస్తువులతో నిండియుండుటయు కట్టుపుట్టుములు గలిగియుండుటయు సూచితములు. ఇట్లు కందమూలాదులెల్లనుండఁగా అవిలేవా యని వితర్కింపనేల యనఁగాఁ జెప్పించున్నాఁడు. యత్ = దేనివలన, ప్రసభంశుథాతథా = మిక్కిలియు, అపగతప్రశయాణాం = పోయినవినయముగలవారగు - వినయశూన్యులనుట, ఖలానాం = దుర్జనులయొక్క - దుష్టప్రభువులయొక్కయనుట, దుఃఖ...లతాని - దుఃఖ = కష్టముచే, ఉపాత్త = పొందఁబడిన, అల్ప = కొంచెమైన, విత్త = ధనమువలనఁగలిగిన, స్వయం = గర్వమునెడి, పవన = గాలియొక్క, వశ = ఆధీనతచేత, ఆనర్తిత = ఆడింపఁబడిన, భూలతానాం = లీఁగలవంటికనుభూములు గల - భూవికారములు గలిగినట్టి యనుట, ముఖాని = మొగములు, పితృన్తే = చూడఁబడుచున్నవో - యాచకజనులచేత నని శేషము, అందుచేత నే కందమూలాదులు కందరాదులందు లేవా యని వితర్కింపఁబడె నని భావము. ఆకలిదప్పలకుఁ గట్టుకొనుటకు కందమూలఫలనిర్ఘరవల్కలాదులు కందరాదులందు వలయునంతయుండఁగా నొకరిని యాచింపక యావస్తువులతో గౌరవముగాను సుఖముగాను కడుపుఁబ్రోచుకొనక దుష్టప్రభువులఁగొలిచి జనులు గష్టపడుచున్నారు. వారు కష్టపడుటంజూచి కందమూలాదులుగల గిరికందరాదులు లేవా యని యిట్లు వితర్కింపవలసివచ్చినదికాని మఱేమికాదని భావము. వినయశూన్యులగు దుష్టప్రభువులఁగొలుచుట మిక్కిలినిచమును శాస్త్రనిషిద్ధము నగునుగాన యట్టికొలుపుచే బ్రతుకుట దగదని యభిసంధి. 'స్వయంపవన' 'భూలతా' అనుచోట్ల ఉపమాయాపకములు రెండును గూడునుగాన సంఘటనంకరము.

మ. ఇలఁ గందంబులు మూలముల్ మడిసెనోరయేల్లింకెనో కొండలఁ
ఫలముల్ నారలు వృక్షశాఖలయెడం ర బాడయ్యెనో చూడఁ గే
వలదుఃఖాప్తమితార్థగర్వపవననన్యానర్తితభూలన
తలభూపాస్యము లర్థి జూచెదరు భ్రాంతస్వాంతులై యాచకుల్.

తా. ఆకలిదీర్చుటకు గుహలంశుఁ గందమూలములును, దప్పిపోగొట్టుటకుఁ గొండలందు సెలయేళ్లును, జవులుగా మెసపుటకుఁ జెట్లయందుఁ దియ్యనిపండ్లును,

పయంగప్పకొనుటకు వారయందే నారలును, వలయునంతయుండఁగా వానితోఁసుఖముగాఁగడుపుఁ బ్రోచుకొనవచ్చునుగాని, కష్టపడి యొక్కింతభనమాజ్ఞించినంతనే మరియద తప్పి గర్వ పెచ్చి బాప లెగాదిగ్నిత్రిప్పు దుష్టులమొగములు చూచుచు వారిని గొలుచుట మిక్కిలి తగదు.

అవ. యాచకులు ఖలులముఖములు చూచుచు గొలుచుచున్నారని మున్ను వారియెడఁ దాను సూచించిననింద నిపుడు ప్రకటముగాఁ దెలుపుటకై, దుష్టప్రభువును జిరకాలము గొలిచి వేసరినయొకా నొకఁడు చెప్పమాటలను నిరూపించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పుణ్యైర్హులఫలైః ప్రియే ప్రణయినీ వృత్తిం కురు స్వాధురా
భూతయ్యానవవల్కలై రకరుణై రుత్తిష్ట యావో వనమ్
క్షుద్రాణా మవివేకమూఢమనసాం య త్రేశ్వరాణాం సదా
విత్తవ్యాధివికారవిహ్వలగిరాం నామాపి న శ్రూయతే॥ 26

టీ. ప్రియే=ప్రియవస్తువునందు, ప్రణయినీ = ఆశగలిగియున్న - కోరినదాని నొడంగూర్చుకొన్నట్టిదాన వైన, (త్వం=నీవు), పుణ్యైః=పవిత్రము లైన, మూల ఫలైః=వేళ్లచేతను పండ్లచేతను, అకరుణైః=దయలేని-కఠినమైన యనుట, భూశయ్యో నవవల్కలైః=భూశయ్యచేతను క్రొత్తనారచీరలచేతను-భూమియే శయ్యగాఁబయ్యెడియు క్రొత్తనారలనే వలువలుగాఁగట్టికొనియు ననుట, వృత్తిం=బ్రతుకును, ఆధునా = ఇప్పుడు, కురుష్వ=చేసికొనుము. ఇంక వేళ్లు పండ్లు దిని పుడమినే పండు కొని నారలే కట్టుకొని బ్రతుకునట్లు పూనుచునుట, (భూశయ్యం నవపల్లవై రకృపణైః'అనుచో, అకృపణైః=వాడనట్టి, నవపల్లవైః=క్రొత్తచిగుళ్లచేత, భూశయ్యం=భూమియందలిపండుకను, కురుష్వ=కావించుకొనుము. అని యర్థము), ఇట్లు బ్రతుకుటకై, ఉత్తిష్ఠ=లెమ్ము, వనం=అడవికి, యావః=ఇరువురును బోవుదము. ఇచట నుండి నీచులను గొలిచి కుచ్చితపుబ్రతుకు బ్రదుకక యడవికిఁ బోవుదము రమ్మనుట. అట్లచటికిఁ బోవుటవలనిఫలమును జెప్పుచున్నాఁడు. యత్ర=ఏయడవియందు-ఆయడవియందనుట, తుద్రాణాం=నీచులైనవారును, అవివేకమూఢమనసాం = వివేకము లేమిచే తెలివిమాలినమనస్సుగలవారును, సదా=ఎప్పుడును, విత్త...గిరాం-విత్తవ్యాధి=ధనమనెడిరోగముచేత, కలిగిన, వికార=విపరీతభావముచేత, విహ్వల=వికలమైన-స్పృష్టమౌకొని, గిరాం=పలుకులుగలవారును, అగు, ఈశ్వరాణాం=ఏలికల యొక్క-ప్రభువులయొక్క, నామఅపి=పేరుకూడ, నస్త్రాయతే=వినఁబడదో-వారిపేరే వినఁబడదేని వారిదర్శనసేవనాదు లెక్కడివని భావము. ధనమదాంధులైనవారివలన మరములు దూఱ నాడుమాటలు వినుటకంటె కాఁడవియందు నాకులలములు తిని

బ్రతుకుట యుత్తమమనిభావము. ఐహికాముష్మికఫలలేశమును గలిగింపనిచులఁ గొలుచుటమాని సకలశ్రేయంబుల నొడఁగూర్చువనంబునకుఁ జామ్యుః; వనవాసము కర్తవ్యమని యాశయము.

చ. ప్రవిమలకందమూలఫలరపంక్తుల జీవికఁ జేయు ముర్విపై నవనవపల్లవంబుల నొసనర్పుము పానుపు లెమ్ము పాననాటవికిని బోవు మయ్యెడ దృఢద్రవిణామయదుర్వికారగౌరవవికలోక్తులై మెలఁగురజులపేరును జెప్పఁ డెవ్వఁడున్. 26

తా. ఓసీ! నీచులఁ గొలిచి బ్రతుకరాదనుకొరిక నెఱవేర్చుకొనఁదలఁచితేనేని, యిది మొదలుగా కందమూలాదులు దిని పుడమియై పడుకగాఁ బరుండి నారలు వలువలుగాఁ గట్టుకొని బ్రతుకు జరుపఁ జూడుము. లెమ్ము. అందులకై మనయిరువుర మడవికే పోవలయు. ఏలన, నడవియందు, మలితెలివమాలి ధనమదముచే తాటుమాటుగ నోరికొలఁదు లాడు నీచప్రభువులపేరైనను వినరాదు గాన నీకోరినట్లు వారి తోడికూడికయే మనకుఁ గలుగదు.

అవ. బ్రతుకుటకు వలయుసాధనములెల్ల మితిగాని యడ్డుగాని లేక సమృద్ధముగా నుండఁగా కృపణుఁడు తనకార్పణ్యమును విడువక యొగుల యాచించుచుదై న్యముచేఁ గుందుచున్నాఁడే. ఏమి చేయవచ్చు ననుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఫలం స్వేచ్ఛాల్లభ్యం ప్రతివన మభేదం షీతిరుహం
పయః స్థానే స్థానే శిశిరమధురం పుణ్యసరితామ్ ।
మృదుస్పర్శా శయ్యా సులలితలతాపల్లవమయీ
సహస్తే సంతాపం తదపి ధనినాం ద్వారి కృపణాః ॥ 27

టీ. ప్రతివనం=ఒక్కొక్కయడవియందును-ఒక్కొక్కచోటనే కాదనుట, అభేదం యథాతథా=అనాయాసముగా, స్వేచ్ఛాల్లభ్యం=తనయిచ్చచే దొరకఁదగినవి-తానే సాంతముగాఁ బడయవచ్చును; ఒకరినిగొని నడయనక్కఱలేదనుట, షీతిరుహం=చెట్లయొక్క-అరఁటి మామిడి పనస మొదలైన ఫలవృక్షములయొక్క, ఫలం=పండు, ఉన్నదని శేషము-కడుపునిండించుటకుఁ జాలినన్ని యున్నవని భావము. స్థానేస్థానే=ఒక్కొక్కచోటను, శిశిరమధురం=చల్లనై తాపముఁ బోఁగొట్టునట్టి దగు, పుణ్యసరితాం=గంగ గోదావరి మొదలైన పవిత్రనదులయొక్క, పయః=తీర్థము, అస్తి=ఉన్నదని శేషము-సరిత్తులకు 'పుణ్య' అనువిశేషణముచే స్నానపానములవలన బాహ్యభ్యంతరకాలుష్యములనుదొలగించి తృప్త్యనుపశమింపఁజేయునవై యున్నవని భావము. శాస్త్రములు 'పరోపకారాయ ఫలం నై వృత్తః పరోపకారాయ వహంతి నద్యః' అని వృత్తిములకును నదులకుఁ జెప్పుపరోపకారవృత్తి యిటు సూచితము. సులలితలతా

పల్లవమయీ - సులలిత=మిక్కిలికోమలములైన, లతాపల్లవ = తీగలయాకులచేత,
మయీ=ప్రచురమైనదియు, కావుననే, మృదుస్సర్పా=మెత్తనితాళుడు గలదియు-
అంటుటకు మృదువైనదియు, అగు. శయ్యా=పడుక, ఉన్నదని శేషము-సుఖముగా
నిదురించుటకుఁ దగినదై యున్న దనిభావము. తదపి=అయినను, ధనినాం=ధనవంతుల
యొక్క, ద్వారి=మోసలయందు, కృపజాః=ధనపరాయణులైనవారు, సంతాపం=
వారలను గొలుచుట యనువర్తించుట మొదలైనవానివలనికొందలపాటును, సహస్తే
=ఓర్పుకొనియెదరు. వారిట్టినిచులైయుండఁగా ఇక వారిమేలు గోరి మేమేమి
చేయవచ్చుననియర్థము. ఏఫలమును గలిగింపనీచై, బలవదనిష్టపరంపరలఁ గూర్చుచు,
దురంతసంతాపముంజేయుచు, నతికార్యణ్యముపుట్టించుచు, కీర్తిప్రతిష్ఠాభంజకమైన
యాదుష్టప్రభుసేవను మాని సకలశ్రేయస్సంపాదనమైన వనవాసజీవనమే చేయుం
దగు నని *తాత్పర్యము.

చ. కలవు పచేళిమంబు లయి ౩ కానలలోపలఁ బండ్లు మ్రాఁకులం

గలవు పవిత్రవాహినలఁ ౩ గమ్మనిశీతలవారిపూరముల్

గలవు చివుళ్లవాన్పు లవి ౩ గైకొననేరక దీనులై ధనా

ఘ్యులగవనిక వసించి నరుల్లోలి సహింతురు తీవ్రతాపమున్.27

తా. ఒక్కొక్కయడవియందును జెట్లలోనిపండ్లు కడుపునకుఁ బాలినన్ని సుఖ
ముగా దొరకుచున్నవి. ఎడనెడ నొక్కొక్కచోటఁ బుణ్యనదులందు చల్లనితీయ్యనినీరు
దాపముఁ బోఁగొట్టుట కున్నది. తీగలలేఁజగుళ్ల చేనైన మెత్తనిసెజ్జయు సుఖముగా
నిదురించుటకుఁ గలిగియున్నది. ఇట్లన్నియుండియు ద్రవ్యాకాపరు లగునీచులు ధనవం
తులయిండ్ల మొగసాలలకడఁ గొలువుగొలిచి కష్టపడియెదరు. ఏ మాశ్చర్యము!

అవ. విరక్తుడై సమాధి నధిగమించినయొకఁడు మున్ను ధనా
ఘ్యులఁ గొలుచుచు విషయలంపటుఁడై యున్న కాలమందు దినములు
పుచ్చినరీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యే వర్ధంతే ధనపతిపురః ప్రార్థనాదుఃఖభాజో

యే చాన్వత్వం దధతి విషయాక్షేపపర్యస్తబుధ్దేః ।

* ఇదియే 'చీరాణి కిం పథి న సన్తి దిశన్తి భిక్షా, నోవాష్ఠ్మిపాఃఫలభృతః
సరితోఽప్యశుష్యన్, శుద్ధాగృహః కిము న సన్తి మహాసుభావా, యస్మా ద్భజన్తి
యతయో ధనదుర్మదాన్ధాన్-దారియందువలువలులేవా? బిచ్చములు పెట్టరా? పండ్లు
గలచెట్లులేవా? నదులుకూడ నెండిపోయినవా? నిర్మలములైనయిండ్లు లేవా? మహా
త్ములు లేరా? యతులు, ద్రవ్యముచే మత్తిలి కన్ను గాననివారిని గొలువనీల' అని
భాగవతమునను జెప్పఁబడినది.

తేషాం సుస్థురితహాసితం వాసరాణాం స్మరేయం
ధ్యానచ్ఛేదే శిఖరికుహరగ్రావశయానిషణ్ణః॥

28

టీ. ధనపతిపురః-ధనపతి=ధనాధ్యుః దైవవానియొక్క, పురః=మ్రోల, ప్రారానాదుఃఖభాజః=యాష్టాదైవమును బొందినవానికి, యే=ఏవి-ఏదినములనుట, వర్ధనే=పెరుగుచున్నచో-దీర్ఘములుగానుండుచో-ధనవంతుల గొలుచుకట్టముంబట్టి దినములు గడవరాక దీర్ఘములుగా దోచుచున్ననుట, విషయా...బుద్ధేః-విషయ=విషయభోగములయొక్క, ఆత్మేష=ఆకర్షణమువలన, పర్యస్త=వ్యాపకమైన, బుద్ధేః=బుద్ధిగలవానికిని-విషయసుఖానుభవములందు మగ్నుడై చొక్కి బుద్ధి తడబడి యున్నవాని కనుట, యేచ=ఏదినములు, అల్పత్వం=కుటుచదనమును-కుటుచగా దోచుటను, దధతి=తాల్చుచున్నచో, తేషాం వాసరాణాం=ఆదినములను, శిఖరి... నిషణ్ణః-శిఖరి=కొండయొక్క, కుహర=గుహయందలి, గ్రావ=తాయునెడి, శయా=పడుకయుండు, నిషణ్ణః=కూర్చున్నవాడనై, ధ్యానచ్ఛేదే=ధ్యానమును వీడిన పిదప-ధ్యానమును నిలిపియున్న వ్యుత్థానములందనుట, లేక-ధ్యానముయొక్క కడపటు, అస్తాస్థురితహాసితం. యథాతథా=లోపలనే స్ఫురించినట్టి నగపు గలుగునట్లుగా-లోపలనే నవ్వుకొనుచునుట, స్మరేయం=తలంచుకొనుచున్నాను. ఇప్పుడు నేను విషయలంపటుడనై దినములు గడపుచున్నాను. ఇక నీశ్వరానుగ్రహమువలన దీనిని విడిచి యొకకొండగుహకు జని యందలితాల్చిపై కూర్చుండి ధ్యానసమాధి నొందువాడనగుదు నేని యిపుడు ధ్యానముచేసి తీటుపాటు గలిగినకాలమందుగాని ధ్యానము చేయుచు నడుమనడుమ తెరిపిగా నుండుకాలమందుగాని యిప్పుడు నేను జరుపుచున్న యీవిషయానుభవవృత్తిని మనస్సులోనే నవ్వుకొనుచు దలచుకొందును. ఇట్టివిషయసుఖమును దలపునకు తెచ్చునట్టి దేదైన 'నదృశాః దృష్టిచిత్తాద్యాః స్మృతిబీజస్యభోధకాః' అన్నట్లు కంటికి గాని మనస్సునకు గాని తగిలినట్లయిన నవ్వుడియ నుభవించుచున్నవి నాతలపునకు వచ్చును. నేను వీనిని దలచి లోపలనే నవ్వుకొందు నని భావము.

చ. ధనపతిమ్రోల నిల్చి కడుర్దైవ్యముఁ జూపెడువార లెవ్వరో
ఘనవిషయాభిలాష మతిరకల్పన మీఱిననీచు లెవ్వరో
మొనయుచు వారిదుష్టదినముల్ మది నవ్వి తలంతు నాత్మచింతనములుదిగ్ గుహాంతరమునన్ రుచిరోపలతల్పశాయి నై. 28

తా. నేను, దైవానుగ్రహమున విరక్తి గుదిరి యొకకొండకేగి యందలిగుహయందలితాల్చిపై జైపై కూర్చుండి, ధ్యానసమాధి నొందువాడనగుదు నేని యిపుడు ధనవంతులమ్రోల యాచించి కట్టముగాబ్రతుకుచో గడుపై దీర్ఘములుగా దోచుదినములును, విషయానుభవములందలి మతి దడబడ చొక్కియున్నప్పుడు కడుగు

ఋచగా సాగనినములును నపుడు సమాధి తీతీయున్నకాలమునందు తలఁపునకు వచ్చినేని 'ఇనీ ఏ ట్లాదిసములుగడపిలిమి!' అని వింతయు వెగటును బిరిగిన లోలోన నవ్వుకొందును.

అవ. తృప్త యెంతకును నుడగదు గాన దానికొఱకై యాచించి దీనతను బొందనేల యనుచున్నాడు.

శ్లో॥ యే సన్తోషనిరస్తరప్రముదితా స్తేషాం న భిన్నా ముదో

యే త్వస్యే ధనలుబ్ధసజ్కులధియ స్తేషాం న తృప్తా హతాః

ఇత్థం కస్య కృతే కృతః స విధినా తాదృ కృదం సమ్పదాం

స్వాత్మస్యేన సమాప్తహేమమహిమా మేరు ర్నమే రోచతే॥ 29

టీ. యే=ఎవరు, సన్తోష...ముదితాః=సన్తోష=(చై వికముగా లభించినవిస్తువు లచేఁ గలుగుచునోవిలాసమైన) సంతోషముచేత, నిరస్తర=ఎడతెగకుండునట్లు, ప్రముదితాః=మిక్కిలి తుప్పు లగుదురో-తృప్తులై యుండురో యనుట, తేషాం=వారికి, ముదః=ఆనందములు, న భిన్నాః=వెన్నెఱై చెడినవికావు-అయితే పయింబయి వర్ధిల్లునవే యగుననుట, అస్యే=ఇతరులైన, యే=ఎవరు, ధన...ధియః-ధన=ద్రవ్యము నందు, లుబ్ధ=లోభము గలదియు-పేరాసగలది యనుట, కావుననే, సజ్కుల=వ్యాకులమైనదియు, నగు, ధియః=బుద్ధిగలవారో, తేషాం=వారికి, తృప్తా=విషయస్పృహ, న హతాః=నశించినదికాదు-ఉడిగినది కాదనుట, ధనలోభమునకు కొలఁది లేదుగాన నెంతకు నుడగదనిభావము, ఇత్థం=ఇట్లు-విషయము లిట్లుండఁగా ననుట, సంపదాం=రత్నాదిసమృద్ధులకు, తాదృక్=అటువంటి-వర్ణింప నలవికాని యనుట, పదం=స్థానమైనదియు, స్వాత్మనివేష=తనయందే, సమాప్తహేమమహిమా-సమాప్త=పర్యవసించిన-తనకొఱకే యుపయోగించునదై పరోపకారముకొఱకుఁ గానట్టి యనుట, హేమ=బంగారముయొక్క, మహిమా=సంపత్తి గలదియు-తనబంగారపుపెంపుతన కేకాని యితరుల కుపయోగింపనిదిగాఁ గలయట్టియనుట, సఃమేరుః=ప్రసిద్ధమైన బంగారుకొండ, బ్రహ్మజా=బ్రహ్మచేత, కస్యకృతే=ఎవనికొఱకు, కృతః=నిర్మింపఁ బడినది-నిత్యసంతోషతృప్తులు ధనలోభదుఃఖితులు అని యిరు తెగలపురుషులు గలరు. ఆందు నిత్యసంతోషుల కపేక్షయుండదుగాన వారికి మేరు వక్కఁబలేదు. ధనలుబ్ధులకు లక్షమేరువులైనను జాలవుగాన వారికి నొకమేరువు ఉపయుక్తముకాదు. ఇట్లు ఇరుడెగలవారికి నుపయుక్తము గానిచై యున్నమేరువును ఆట్టివర్ణనాతీతరత్నాదిసమృద్ధులతో స్వర్ణమయముగా బ్రహ్మ మశయెవ్వరికొఱకు సృజించెనో యనియర్థము. ఆది యెవ్వరికి నుపయోగింపమిచే దానిని బ్రహ్మ నిర్మించుట వ్యర్థమే యని భావము. కాఁబట్టి, మే=నాకు, న రోచతే=రుచింపదు. మేరువును నిర్మించుట నాకు సమృతముగా దనుట. మేరువునంతధనరాసులు దొరకినను తృప్తాధనపితాచికి సంతోషము కలు

గదు గావున నది కలిగించుయాష్టాదైన్యవిశ్రమమును దత్త్వవిచారముచే నిరసించి
సంతుష్టాంతరంగులై యాయుష్మంతు లుండవలయు నని యాశయును.

మ. వరసంతోషనిరంతరప్రముదితుల్ వర్ణింప నెవ్వారు ని

ర్భరముల్ వారికి మోదముల్ కనకలుగ్భస్వాతు లావారికే
విరతిం బొందదు తృప్త యెవ్వనికిఁ గాఁవింపబడెన్ బ్రహ్మచే
స్థిరసంపన్నిధి మేరు నాత్మధృతలక్ష్మీకంబు నా కిష్టమే. 29

తా. వైవికముగా నేవి దొరకిన సంతతితో సంతుష్టులై తృప్తి నొందియుండు
పురుషులకు నానంద మెట్లును జెడక పెరుగుచు నేయుండును. ద్రవ్యమునందుఁ బేరాస
నొంది కుండుచున్నవారికి తృప్తయెట్లు నుడుగకయేయుండును. నిత్యసంతుష్టులకు మే
రువునందు నపేక్షకలుగదు. ధనలబ్ధులకు మేరువును జాలదు. ఇట్లుగటంజేసి మేరువు
నందలి బంగరురాములు దానికొఱకేకాని మతెవ్వరికి నుపకరింపనివయ్యె. ఇట్టిమేరు
వును గొలఁదియిడరానట్టి రత్నాదిసంపదలతో బ్రహ్మ నిర్మించుట యెవ్వనికి నుపక
రింపమిచే వ్యర్థమే యగునుగాన నామను సమృతము కావయ్యె.

అవ. యాచింపరాదన్నచో నిక జీవించుట యెట్లు? అని యా
శంకించినవాఁ డై జీవించునుపాయమును దానిపరికరములతోఁ దెలు
పుచు నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భిక్షాహార మదైన్య మప్రతిముఖం భీతిచ్ఛిదం సర్వదా
దుర్మాత్సర్యమదాభిమానమథనం దుఃఖౌఘవిధ్వంసనమ్॥
సర్వత్రాన్యహ మప్రియత్నసులభం సాధుప్రియం పావనం
శమ్భాః సత్రీ మనార్య మక్షయనిధిం శంసన్తి యోగీశ్వరాః॥30

టీ. యోగీశ్వరాః=పరమార్థతత్త్వజ్ఞులై నమహాయోగులు, భిక్షాహారం=భిచ్చమే
యాహారముగాఁగలదియు-యాచింపవలయునై న్యములేక 'దేహి' యన్నప్పుడే మంచి
గృహస్థులు బహుమానపూర్వకముగాఁ బెట్టునట్టి భిచ్చమును భుజించుట గలది య
నుట, కాఁబట్టియె, అదై న్యం=దీనత్వములేనిదియు, అప్రతిముఖం=ఎదురులేనిదియు-
తనకెదురై నసుఖము మఱొకటి లేక తానే నిరతిశయముఖ మైనదనుట, సర్వదా=ఎ
ప్పుడును, ('సర్వతః' అనుచో అన్నియెడల ననుట), భీతిచ్ఛిదం=భయమును బోఁగొ
ట్టునదియు-భిక్షాశనము సేయువాని కెందును భయములేదనుట, దుర్మా...మథనం=దు
ష్ట=దుష్టస్వభావములయిన, మాత్సర్యం=అసూయ, మద=దర్పము, అభిమానం=గర్వము
అనెడివీనిని, మథనం=నిరసించునదియు, దుఃఖ ఓఘ విధ్వంసనం=(సాంసారికము
లైన) బాధలసమూహములను నాశము సేయునదియు, సర్వత్ర=అన్నియెడల-అన్ని
దేశములందు ననుట, అన్యహం=ప్రతిదినమును, అప్రియత్నసులభం=ప్రియత్నములేక

యే సుఖముగా లభించునదియు, సాధుప్రియం = అహంకారరహితులగు సజ్జనులకు నిష్టమైనదియు, పావనం = పవిత్రమైనది యు, అగు, శమోఽశివునియొక్క, సత్రం = పూజనమును. లేక 'యద్రోయేన కపాలపాణిపుటకే భిక్షాటనం సేవతే' అన్నట్లు శివునికి తృప్తిసాధనమైనదనియు నర్థాంతరము, అవార్యం = అడ్డగింపబడని-ఎవ్వరికిని దొరకుటకు నభ్యంతరము లేని, యక్షయనిధిం = తలుఁగని పాత్రలుగా, శంసన్తి = చెప్పచున్నారు.

మ. అభివర్ణింతురు యోగిపుంగవులు భిక్షాహారము భూతదై
న్యభయకోధమదాభిమానజడిమాంసాంకారము సత్సుఖ
ప్రభవం బశ్రమలభ్య మూర్జిత మనార్యం బక్షయం బుగ్రదుః
ఖభిదాదక్షము శంభునత్రము మహాకై వల్యనత్పాత్రమున్. 30

తా. 'శివునిపూజనము అక్షయనిధివంటిదై యెవ్వరికిని అడ్డి లేక దొరకునది. అందు గృహస్థులు గౌరవముతోఁ బెట్టుబిచ్చమేయాహారము గావున దీనత్వము కలుగదు. అది మతీయు నిరతిశయసుఖమై యెయ్యెడను వెఱపును బోగొట్టుచు, మాతృర్యగర్వాహంకారములఁ దూలించుచు, దుఃఖసమాహంబుల నిర్మూలించుచు నన్నియెడలఁ బ్రతిదినమును సులభముగా లభించునదై సజ్జనులకుఁ బ్రియమై పవిత్రమై యొప్పునది' అని మహామోగులు చెప్పెదరు.

ఇది యాఞ్ఞాదైన్యదూషణ మన్నది తృతీయదశకము.

భర్తృహరిసుభాషితము-భోగాస్థైర్యవర్ణనము.

అవ. భోగము లస్థిరములుగా వర్ణించుట యాఞ్ఞాదైన్యమును దూషించుటతో నించుమించుగా సాటియగునని మనసున నుంచుకొని యాఞ్ఞాదైన్యమును దూషించినపిదప భోగములయస్థైర్యమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ భోగే రోగభయం కులే చ్యుతిభయం విత్తే నృపాలాద్యయం
మానే దైన్యభయం బలే రిపుభయం రూపే జరాయా భయమ్ |
శాస్త్రే వాదభయం గుణే ఖలభయం కాయే కృతాంతాద్యయం
సర్వం వస్తు భయాన్నితం భువి నృణాం కై రాగ్యమే వాభయమ్ ||

టీ. భోగే = విషయముల భోగించుటయందు, రోగభయం = వాతపితృదిరోగములవలనిభయము, ఉన్నది అనిశేషము-రోగములు భోగమును అడ్డుపఱచునని భావము. కులే = మంచినంశమునందు, చ్యుతిభయం = ఆచారభ్రంశమువలనిభీతి-ఆచారభ్రంశము

కులమునకు ఆప్రతిష్ఠావహ మైనదిగాన నని భావము, విత్తే = ధనమునందు, నృపా
లాత్ = రాజువలన, భయం = భయము-రాజు ఆపహరించునని భయమునుట, మానే = ఆభి
మానముందు, వై న్యభయం = దీనత్వమువలనిభయము-దీనత్వము చూపుటవలన మానము
చెడునని భయ మనుట, బలే = బలిమియందు - లేక, సామర్థ్యమునందు, రిపుభయం =
పగతునివలన భయమును-శత్రువు తనబలంబు నడంచునని భయమనుట, యాపే = సౌం
దర్యమందు, జరాయాం = ముదిమివలన, భయం = భయము - ముదిమివలన సౌందర్యము
మాయునని భయ మనుట, శాస్త్రే = వేదాంతాదిశాస్త్రములందు, వాదభయం = వాద
మువలన భయము-కుత్సర్కములు నేసి రిత్త కలహించుకంటకులవలన భయము, గుణే
= గుణమునందు-విద్యావినయాదిగుణములం దనుట, ఖలభయం = గుర్జనునివలనిభయ మ
నుట-ఖలుఁడు గుణములను దూషించుటచే భయమనుట, కాయే = దేహమునందు, కృతా
న్తాత్ = యమునివలన, భయం = భయము-యముఁడు దేహము నంతము నొందించుటచే
ననుట, కాఁబట్టి, భువి = భూమి చుందు, నృణాం = మనుష్యులయొక్క-మనుష్యులను
సంబంధించినట్టి, సర్వం = సమస్త మైన, వస్తు = వస్తువును-సకలభోగాద్యర్థములు
ననుట, భయాన్వితం = (చుందు చెప్పఁబడినరీతిని) భయముతోఁగూడినవి-అంతము గల
విగాన ఆపాయమును గలవి యనుట, అయితే, వై రాగ్య ఏవ = విరక్తియే, ఆభయం =
భయము లేనిది-నిరాతంక మైనది గాన నిరపాయ మైన దనుట.

చ. బలగుణభోగరూపకులభర్త కళేబరశాస్త్రమానముల్
బలిఖలరుగ్జరాచ్యుతిస్సృపాలయమప్రతివాదిదైన్యసం
కులభయయుక్తముల్ నకులఘ్న భువి నెవ్వియు నిర్భయంబులే
నెలకొని యెన్ని భంగులను నిర్భయ మొక్కవిరాగమే సుమీ. 31

తా. భోగము లనుభవించునపుడు రోగ మొక్కడ వచ్చి చెఱుపునో యని
భయము. మంచుకులంబునఁ బుట్టినయెడల నాచారము భ్రంశమునొందిన కులప్రతిష్ఠ
చెడుననిభయము. ద్రవ్యమున్నయెడ రాజపహరించుకొనునో యనిభయము. మానము
కలిగినయెడ నేదై నదీనత్వము చూపఁగలిగినయెడ నది చెడునో యని భయము. బల
ముండినచో నెవఁడేని పగతుఁడు వచ్చిగెలుచునో యని భయము. రూపముగలయెడ
ముదిమిచే నది తీసిపోవునో యనిభయము. శాస్త్రములు తెలిసినయెడ వితండాదివాద
ము లేమిప్రసక్తించునో యనిభయము. మంచుగుణము లుండిన గుర్జనుఁడు చూపోపక
వాని నేమినిందించునో యనిభయము. దేహమును జూచినపుడు యముఁ డెపుడు దానిం
దుదముట్టించునో యని భయము. ఇట్లు భూమియందుఁ గలయొక్కొక్కవస్తువును
భయముతోఁ గూడినదిగా నున్నది. వై రాగ్య మొక్కటియే భయము కలిగింపనిది.

అవ. భోగము లస్థిరము లని చెప్పఁ దొడంగి దానినే వేర్వేలు
రీతులఁ దొమ్మిదిశ్లోకములచే వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆక్రాంతం మరణేన జన్మ జరయా విద్యుచ్ఛలం యావనం

సంతోషో ధనలిప్సయా శమసుఖం ప్రౌఢాజ్ఞనావిభ్రమైః ।

లోక్తై ర్మత్సరిభి ర్గుణా వసభువో వ్యాతై ర్మృపా దుర్జనై

రస్థై ర్యేణ విభూతయోఽపుష్పహతా గ్రస్తం న కిం కేన నా॥౩౨

టీ. జన్మ=పుట్టుక, మరణేన=(స్వయాపనాశకమైన) మృత్యువుచేత, ఆక్రా
ంతం=ఆక్రమింపఁబడినది - గ్రసింపఁబడినదనుట-దీని నిట్లే మీఁద నధ్యాహరించుకొ
నునది. విద్యుచ్ఛలం=మెఱపుఁదీగవలె చంచలమైన, యావనం=ప్రాయము, జర
యా=ముదిమిచేత, గ్రసింపఁబడినది ('జరసా చాత్యుజ్జ్వలం యావనం' అనుచో -
అత్యుజ్జ్వలం=మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న, యావనము, జరసా=ముదిమిచేత, గ్రసిం
పఁబడినదని యర్థము), సంతోషః=(చైవికముగా లభించినవస్తువులచే గలుగు) సంతో
షము, ధనలిప్సయా=(దానికి సుపద్రవముసేయు) ద్రవ్యాశచేత, గ్రసింపఁబడినది.
శమసుఖం-శమ-ఇంద్రియవ్యాపారోపరతివలనఁ బుట్టిన-లేక, అంతఃకరణనిగ్రహము
వలనఁ గలిగిన, సుఖం=ఆనందము, ప్రౌఢాజ్ఞనా విభ్రమైః-ప్రౌఢాజ్ఞనా=ప్రోడలైన
విలాసినులయొక్క, విభ్రమైః=(కడుము విదుల్చుట, చెవులగీటుట, చన్నుగవరాయు
టమొదలైన) విలాసములచేత, ఆవరింపఁబడినది. గుణాః=(విద్యావినయాది) గుణ
ములు, మత్సరిభిః=అనూయగల, లోక్తైః=జనులచేత-ఆగుణములం దపవాదము మోపు
వారిచేత ననుట, ఉపహతాః=కొట్టువడినవి. వసభువః=అరణ్యప్రదేశములు, వ్యాతైః
=గుప్తగజములచేత-లేక, సర్పములచేత-అడవియందు జొరనీయక దిగులుకొలుపువాని
చేతననుట, (ఉపహతాః=గ్రసింపఁబడినవి). నృపాః=రాజులు, దుర్జనైః=దుర్మంత్రము
లుపదేశించి వారిబుద్ధిని తడఁబడఁజేయుదుష్టులచేత, (ఉపహతులైరి). విభూతయః=
సంపదలును, అస్థైర్యేణ=నిలుకడలేమిచేత, (ఉపహతాః=కొట్టువడినవి). కాఁబట్టి,
కిం=ఏది-ఏవస్తువనుట, కేనవా=దేనిచేత-ఏయుపద్రవముచేత, నగ్రస్తం = గ్రసింపఁ
బడినది కాదు-ముందుచెప్పఁబడినట్లు సర్వమును గ్రసింపఁబడినదే యనుట. ఇట్లన్నియు
నస్థిరము లగుటచే నెందును నమ్మిక యుంపక నిత్యవస్తు వగుపరమేశ్వరునియందే
మనసు సంపదలయు నని భావము.

చ. జననము చావుచేత శమసౌఖ్యము కాంతలీలచేత జ

వ్వనము జరాంతిచేత గుణ్యవర్గము కూళలచేత రాజు దు

ర్జనములచే ముదంబు ధనరరాగముచే సిరు లెల్ల లేమిచే

వినిహతిఁ జెందె దోషపరివిధము గాదె తలంప నెద్దియున్. ౩౨

తా. జన్మమును మరణము స్వరూపముతో మాపుచున్నది. అతిచంచల మగు యావనమును ముదిమి చెటిపివైచుచున్నది. సంతోషమును ద్రవ్యాశ్రయ పడఁగొట్టుచున్నది. శాంతిసుఖము ప్రోడ లగుపడఁతులకులుకుబెళుకులచేఁ గలఁత నొందుచున్నది. గుణములు మచ్ఛరము గల జనులచే నిందపా లగుచున్నవి. ఆడవిపట్టులు సర్వములచే తను దుష్టగజములచేతను జొరరాకయున్నవి. రాజులు దుర్మంత్రములు చెప్పగుట్టుల చేఁ జెడుచున్నారు. సంపదలు నిలుకడలేకున్నవి. ఇట్లు సర్వమును ఉపద్రవగ్రస్తుముగానే యున్నది. నిరుపద్రవ మైనది యీశ్వరధ్యానమే గాన బుద్ధిమంతులు దానినే కయికొనవలయును.

అవ. మరల శ్రోతలకుఁ బూర్వము చెప్పినదానియందు నమ్మిక దృఢముగాఁ గలుగుటకై దానినే మఱొకరీతిని జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆధివ్యాధిశతై ర్జనస్య వివిధై రారోగ్య మున్మూల్యతే
లక్ష్మీ ర్యత్ర పతన్తి తత్ర వివృతద్వారా ఇవ న్యాపదః।

జాతం జాత మవశ్య మాశు వివశం మృత్యుః కరో త్యాత్మసా
త్త త్కిం నామ నిరఙ్కుశేన విధినా య నిర్మితం సుస్థిరమ్॥ ౩౩

టీ. వివిధైః = నానాప్రకారములైన, ఆధివ్యాధిశతైః = ఆధి = మనోవ్యథలయొక్కయు, న్యాధి = శరీర వ్యాధులయొక్కయు, శతైః = వందలచేత - నూలులకొలఁది మానస శారీరవ్యథలచేత ననుట, 'పుంసాధి ర్మానసీ వ్యథా' అని యుచుండు. జనస్య = మనుజునియొక్క, ఆరోగ్యం = దేహము స్వస్థమైయుండుట, ఉన్మూల్యతే = నిర్మూలింపఁబడుచున్నది. యత్ర = ఎచట - ఎవనియందనుట, లక్ష్మీ = విశ్వర్యము, ఉన్నదోయని శేషము, తత్ర = అచట - ఆజనునియందు, న్యాపదః = వి + ఆపదః = విభగములైన సంకటములు, వివృతద్వారా ఇవ = తెఱవఁబడిన ద్వారములు గలవానివలె. ఏప్రతిబంధమును లేక యనుట, పతన్తి = పడుచున్నవి - చొచ్చుచున్నవి యనుట, మృత్యుః = యముఁడు, జాతంజాతం = ప్రారబ్ధకర్మవశమున మాటిమాటికిఁ బుట్టుచున్న - లేక, పుట్టిన మాత్రముగల, కావున నే, వివశం = విహ్వలమైన - తనకు వశముగాక తత్తతపడునట్టి యనుట, జంతువును అని శేషము, అవశ్యం = నియతముగా, ఆశు = శీఘ్రముగానే, ఆత్మసాత్ = తనకులోనుగా, కరోతి = చేయుచున్నాఁడు - చంపుచున్నాఁడనుట, తత్ = కాఁబట్టి, నిరఙ్కుశేన = ఏయడ్డులేక విచ్ఛలవిడిగానున్న - అప్రతిహతవ్యాపారుడైన యనుట, విధినా = దైవముచేత - లేక బ్రహ్మచేత, యత్ = ఏది, సుస్థిరం = మిక్కిలి స్థిరమైనదిగా, నిర్మితం = నిర్మింపఁబడినదో, (తత్ = అది), కిం నామ = ఏదిదా - ఏదియు లేదనుట.

శా. ఆధివ్యాధిశతంబుచే జనులధైర్యం బెల్ల నిశ్శోభ మై
బాధింపంబడు సంపదల్ గలుగుచోఁ గ్రబ్రత్యక్షమై ద్వారసం
రోధం బేమియు లేక దుర్దశలు చేరఁగ మృత్యువు మర్త్యుల
స్వేధించు విధి యేది సుస్థిరముగా నిర్మించెఁ దర్కించినన్.

తా. నానావిధములైన మనోవ్యథలచేతను శరీరరోగములచేతను ఆరోగ్యము
నిర్మూల మగుచున్నది. ఐశ్వర్యమున్నచోట నిరాశంకముగా నాపదలు పెక్కువిధ
ములు కలుగుచున్నవి. పుట్టినప్రాణి నెల్ల మృత్యువు పట్టికొని రూపుమాపుచున్న
ది. విధి నిర్మించిన దేదియు సుస్థిరముకాదు. విధియో నిరంకుశ మైనది. కాన దాని
వ్యాపారములకు నడ్డుపడ నెవరితరము?

అవ. ఇట్లయినచో నిఁకఁజేయఁదగినదేమి యని యాశంకించి
భోగములయస్థిరత్వమును జెప్పచునే చేయఁదగినదానిని మూఁడుశ్లోక
ముల నుపదేశించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భోగా స్తుజ్వలరజ్జభజ్జ్వలరశాః ప్రాణాః త్షణధ్వంసినః
స్తోకాన్యేవ దినాని యౌవనసుఖస్ఫూర్తిః ప్రియాసుస్థితా |
త త్సంసార మసార మేవ నిఖిలం బుద్ధ్వా బుధా బోధకా
లోకానుగ్రహపేశలేన మనసా యత్నైః సమాధీయతామ్॥ 34

టీ. భోగాః=హారచందనాది విషయములు, తుజ్జ...తరశాః=తుజ్జ=పొడవు
లైన, తరజ్జ=అలలయొక్క, భజ్జ=చెడుటవలె, తరశాః=చపలములైన నవి-అతిసూక్ష్మ
ములేకాని కొన్నిదినములైన నవి నిలుకడగా నుండునవి కావనుట, ప్రాణాః=ప్రా
ణములు, త్షణధ్వంసినః=క్షణకాలములో నశించునవి-మిక్కిలిచుస్థిరములనుట, యౌ
వనసుఖస్ఫూర్తిః=యౌవనమునందలివిషయసుఖముయొక్క తోఁచిక-ప్రాయమునందలి
విషయసుఖానుభవ మనుట, స్తోకాన్యేవ దినాని=స్వల్పదినములే, ప్రియాసు=ప్రి
యురాలండయందు, స్థితా=ఉండునట్టిది-ప్రియురాలండతో విషయభోగము లనుభ
వించుట యౌవనముండు కొన్నిదినములవఱకేకాని వార్ధకిమునం దావనితానుభుము
వీడుటచే నది యౌవజ్జీవ ముండనది కాదనుట, యౌవనసుఖం ప్రీతిః ప్రియే ష్యస్థి
రా అనుచో-యౌవనసుఖం=యౌవనమువలనిసుఖము, స్తోకాన్యేవ దినాని=కొన్ని
దినములే ప్రియేషు=ప్రియులైనవారియందు, ప్రీతిః=ప్రేమ, అస్థిరా=నిలుకడలేనిది,
అని యర్థము. తత్=కాబట్టి, బోధకాః=హితోపదేశము సేయువారగు, బుధాః=
విద్వాంసులారా, నిఖిలం=సమస్తమైన, సంసారం=భోగాదిరూపమైన సంసారమును,
అసార మేవ=అనిత్య మనియే-అనిర్థ మనియే యనుట, బుద్ధ్వా=తెలిసి-అలోచించి

యనుట, లోక అనుగ్రహ పేశలేన=లోకుల ననుగ్రహించుటయందు నేర్పు గల, మనసా=మనస్సుచేత, యత్నః=ప్రయత్నము, సమాధీయతాం=చేయఁబడునుగాక, పరమదయాశుత్వమువలనఁ గలిగిన యనుగ్రహముచే మీరు జ్ఞానోపదేశాదులయూలమున సంసారార్థవమగును లగు జనుల నుత్తరింపఁ జేయవలయును గాని యుపేక్షింపరాదని భావము. లేక, లోకానుగ్రహపేశలేన = లోకసంగ్రహమునందు అనురక్తి గల, మనస్సుచేత యత్నము నేయవలయును-అనగా 'యద్యదాచరత్రిశ్శ్రేష్ఠస్తత్తేవేతరోజనః' స యత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే' అనుప్రమాణముంబట్టి, మిమ్మును జూచియే జనులు నడచుకొందురు గాన మీరు లోకసంగ్రహమునందు రక్తి గలిగి యెట్టిప్రయత్నములు చేసినయెడ జనులు సైతము వానిని తామును జేసి కృతార్థు లగుదురో అట్టిప్రయత్నములను తప్పక చేయవలయు ననియు భావము.

ఉ. తుంగతరంగభంగములరత్నో మలదూఁగువిలోలభోగముల్
భంగపడుకొనిమేషమునఁగ బ్రాణము కొన్నిదినంబులే నుఖం
బంగనలందు నిల్లు మది ర నారసి బ్రహ్మవిచారయత్న ము
హ్నిండుచుఁ జేయఁ గావలయు ర భూరిజగద్ధితబుద్ధిఁ బండితుల్. 34

తా. భోగములు పెనుగరుళ్లవలె నురువుగాఁ దోచి వానివలెనే చంచలములై యుండును. ప్రాణములో మఱింతనిలుకడ లేనివి. వనితలవలనిసుఖమో యావనముండు కొన్నిదినములవఱకే గాని యావజ్జీవ ముండునదిగాదు. కాఁబట్టి, హితోపదేశకులగు విద్వాంసులు సంసారమంతయు ననిత్య మని యెఱింగి లోకానుగ్రహమునందు రక్తి మదిఁ గలిగి యందులకై తగినప్రయత్నము చేయవలయును.

అవ. మరల మఱింతనమ్మిక గట్టియగుటకును, యుక్త్యంతరములభించుటవలనను, జెప్పినదానినే మఱొకరీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భోగా మేఘువితానమధ్యవిలసత్సదామిసచఞ్చలా
ఆయు ర్వాయువిఘటితాబ్జపటలీలీనామ్బున దృఙ్గురమ్|
లోలా యశావనలాలనా తనుభృతా మి త్యాకలయ్య ద్రుతం
యోగే ధైర్యసమాధిసిద్ధిసులభే బుద్ధిం విధగ్ధ్వం బుధాః॥ 35

టీ. తనుభృతాం=దేహధారులకు, భోగాః=పూర్వోక్తము లైన భోగములు, మేఘ...చఞ్చలాః-మేఘువితాన=మబ్బులసమాహముయొక్క, మధ్య=నడుమ, విలసత్=ప్రకాశించుచున్న, సదామిస=మెఱిపుఁగిఁగవలె, చఞ్చలాః=చపలములై నవి-క్షణికము లై నవనుట, ఆయుః=ఆయువు-బ్రతుకనుట, వాయు...నామ్బువల్-వా

2 m

యః=గాలిచేత, విఘ్నాతిత=కదల్పఁబడిన, అబ్జపటలీ=తామరాకునోరలందు, లీన=అంటియున్న, అమ్బువత్=జలమువలె-జలబిందువువలె ననుట, భక్తురం=నశించునట్టిది. ఇదియే 'నశినీదళగతజల మతితరళమ్' అని చెప్పఁబడినది, ('వాయువిఘ్నాతితాభ్రపటలీలీనామ్బువత్ ఆనుచో- వాయువిఘ్నాతిత=గాలిచే నెగురఁగొట్టఁబడిన, అభ్రపటలీ=మబ్బులబంతియందు, లీన=ఉన్నట్టి, అమ్బువత్=జలమువలె' నని యర్థము.) యావనలాలనా=యావనమందలిసుఖము, లోలా = చంచల మైనది, (లోలా యావనలాలసాః' అనుచో-యావన లాలసాః = యావనమునందలి మహాభోగాభిలాషలు- 'కామోఽభిలాష స్తర్జ శ్చ స మహాన్ లాలసాద్వయోః' అని యమరునిచొప్పన 'లాలసా' యన మహాభిలాష, లోలాః=చంచలము లైనవని యర్థము), ఇలి=ఇట్లు, ఆకలయ్య=ఆలోచించి, హేబుధాః=పండితులారా, ధైర్య...సులభే-ధైర్య=ధైర్యము చేతఁ గలిగిన, సమాధిసిద్ధి=సమాధియొక్క సిద్ధించుటచేత, సులభే=సుకరముగా లభింపఁదగిన, యోగే=యోగమునందు - పరమాత్మతోడిసంయోగమునం దనుట-విడువని పూనికతో ధ్యానముసేయుటచే చిత్తసమాధానరూపమైన సమాధి సిద్ధింపఁగా దానివలన పరమాత్మతోడఁ గలుగుసంగతియం దనుట - సమాధియనఁగా మనస్సు బాహ్యవిషయములనుండి మరల్చి ఆత్మస్వరూపమునం దేకాగ్రముగా నెలకొల్పుట, ఆట్టియోగమునందు, బుద్ధి=బుద్ధిని, ద్రుతం=శీఘ్రముగా, విభద్ధ్యం=చేయుఁడు. పరమాత్మధ్యానమందు బుద్ధిని బట్టికొలుపుఁడనుట. అలం-ఉపమయు, కావ్యలింగమును.

చ. జలవములోనికొమ్మెఱుగుఁగ్రజాయలు భోగపరంపరల్ మహా

నిలపరిఘట్టితాబ్జదళశరీరతుషారము జీవితంబు చం

చలతరముల్ వయోభిమత్రసౌఖ్యము లీగతి నాలకించి న

భ్యులు పరమాత్మయోగమునగ్ బుద్ధి ఘటించుఁడు నత్వరంబుగన్.

తా. భోగములు మబ్బుపిండునడుమఁ దగుక్కని మెఱసి మఱుగువడు మెఱుగుఁగ్ర దీగవలె చంచలమైనది. ఆయువో గాలిచేఁ గదల్పఁబడినతామరాకునందలి నీటిబొట్టువలె నశ్వరమైనది. యావనసుఖమో యలిచపలమైనది. కాబట్టి విద్వాంసులు దీని సంతయు నాలోచించి యెడతెగనిపూనికచే సిద్ధించుసమాధివలన సులభమైనపరమాత్మధ్యానమందు మనస్సు నెలకొలుపవలయును.

శ్లో॥ ఆయుః కల్లోలలోలం కతిపయదివసస్థాయినీ యావనశ్రీ

రథాః సంకల్పకల్పా ఘనసమయతటిద్వభ్రమా భోగపూగాః।

కణ్ఠాశ్లేషోపగూఢం తదపి చ నచిరం య త్ప్రియాభిః ప్రణీతం

బ్రహ్మణ్యాన క్తచిత్రా భవత భవభయామ్బాధిపారం తరీతుమ్॥

టీ. ఆయుః=ఆయువు, కల్లోలలోలం=అలవలె చంచలమైనది-ఆచంద్రార్కస్థాయయైనది గాదనుట, యావనశ్రీ=యావనసంపద, కతితయదివసస్థాయినీ=కొన్ని

దినుములే నెలకొనియుండునది-యావజ్జీవముండునది గాదనుట, అర్థాః=ధనధాన్యాదివస్తువులు, సంకల్పకల్పాః=తలంపుతో సాటియైనది. మనస్సులోనితలంపువలె అస్థిరములైన వనుట, భోగపూగాః=విషయపరంపరలు ('భోగపూరాః' అనుచో విషయప్రవాహము లనుట), ఘన... విభృతాః=ఘనసమయ=వర్షాకాలమందలి, తటిత్=మెఱపుఁదీగలయొక్క, విభృతాః=విలాసమువంటివిలాసముగలవి-లేక, స్ఫురణమువంటి స్ఫురణము గలవి-క్షణభంగురములైన వనుట, ప్రియాభిః=ప్రియురాండ్రచేత, యత్=ఏ, కణ్ఠా... గూఢం-కణ్ఠ ఆశ్లేష = కుత్తుకము గాఁగిలించుట గల, ఉపగూఢం=కాఁగిలింత-కంతమునందుఁ గాఁగిలించుకొనుట, ప్రణీతం=రచింపఁబడినదో, తదపి=అదియును, చిరం=చిరకాల ముండునది, న (భవతి) = కాదు, కాబట్టి, భవ... పారం-భవ=సంసారమువలని, భయం=భయము నెడి, అంభోధి=సముద్రముయొక్క, పారం=గట్టును, తరీతుం=దాఁటుటకు-సంసారసముద్రమును దరించుటకు, బ్రహ్మణి=బ్రహ్మమునందు, ఆసక్తచిత్తాః = తగులుగల మనస్సులు గలవారు-బ్రహ్మధ్యానైకపరాయణులనుట, భవతః=కండు-బ్రహ్మధ్యానముకంటె మఱియొక తరచోపాయమేదియుఁ గానిపింపదని భావము, ఇట్లు పరమార్థము నొడఁగూర్చు బ్రహ్మధ్యాననిష్ఠయందు దృఢతరవిశ్వాసము గలుగుటకై యది మూఁడుశ్లోకములచేఁ జెప్పఁబడినది. కాని యనర్థము నొడఁగూర్చుసంసారాసక్తి చెప్పఁబడినదికాదు. తత్త్వవిచారవేత్త లిం దేది యుక్తమో దానిని గైకొనవలయు నని శ్లోకత్రయతాత్పర్యము. అలం. కావ్యలింగము.

ఉ. ఆయువు వీచించలము శ యౌవన మల్పదినోచితంబు పు
స్పాయుధకేళిజన్యసుఖ శ మస్థిర మర్థము వాంఛవోలె సా
పాయము భోగముల్ మెఱపులట్లు భ్రమించు భవాబ్ధిలంఘనో
పాయము బ్రహ్మచింతనముఁ బాయక చేయుండు నజ్ఞనోత్తముల్.

తా. ఆయు వొకయలవలెఁ జంచలమైనది. ప్రాయంపుసాంపు కొన్ని దినముల వఱకే యుండునది. ద్రవ్యములో తలంపులవలె క్షణికము లైనవి. భోగములు వానకాలమందలి మెఱుములవలె నొకింతసేపు మిక్కిలియు వెలిగి తోడనే మటుమాయ మగునవి. కుత్తుక నలము ప్రియురాలికాఁగిలింతయుఁ జిరకాల ముండునదిగాదు. ఇట్టి సంసారసముద్రమును దాఁటుటకు బ్రహ్మధ్యానమే సాధనము. కాబట్టి బ్రహ్మధ్యానైకపరులు కండు.

అవ. లోకమునందుఁ దఱచుగా సంసారసుఖపరాయణులే కనఁబడుచున్నారు. కాబట్టి యట్టిసంసారము నిషేధించుట యెట్లు? అని యాశంకించి మరల దాని నుత్పత్తిమొదలుకొని విచారముసేయఁగా నందు సుఖలేశమును లే దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కృచ్ఛేణామేధ్యమధ్యే నియమితతనుభిః స్థీయతే గర్భవాసే
కాంతావిశ్లేషమఃఖన్యతికరవిషమో యావనే చోపభోగః।
వామాక్షీణా మవజ్ఞావిహసితవసతి ర్వృద్ధభావోఽప్యసాధుః
సంసారే రే మనుష్యా వదత యది సుఖం స్వల్ప మప్యస్తి కిచ్ఛిత్ ॥

టీ. గర్భవాసే=గర్భమునందు వసించునపుడు-లేక, గర్భాశయమునందు, ఆ
మేధ్యమధ్యే=మూత్రపురీషములనడుమ, నియమిత తనుభిః = ఆయాకొలఁచులలోపల
నడంపఁబడిన దేహములు గలవారైన - దేహములు ముడుచుకొన్నవారగు, ప్రా
ణులచేత నని శేషము, కృచ్ఛేణా=చిక్కిలికష్టముతో, స్థీయతే=ఉండఁబడుచున్నది-
ప్రాణులు గర్భాశయమునందు మలమూత్రములనడుమ దేహములు ముడుచుకొని
కష్టపడుచు నుండురనుట. యావనే=యావనమునందు, ఉపభోగశ్చ=సంభోగమును,
కాంతా... విషమః=కాంతావిశ్లేష=ప్రియురాలి నెడఁబాయుటచేత గలుగు, దుఃఖ
=దుఃఖముయొక్క, వ్యతికర = సంబంధముచేత, విషమః=వికలమైనది-కట్టువైన
దనుట, అగు నని శేషము. వామాక్షీణాం = (సాగసుంగన్నులు గల) స్త్రీలయొక్క,
అవజ్ఞా... వసతిః-అవజ్ఞావిహసిత=అవమానముతోఁ గూడిన పరిహాసములయొక్క,
వసతిః=స్థానమును, వృద్ధభావః అసి=ముసలితనమును, అసాధుః=మంచిదికానిది-ప
డఁతులయవహాసమునకుఁ బాత్రమైనముదిమి మంచిని యెట్లగు నని భావము. కాఁబ
ట్టి, రే మనుష్యా=ఓరిమనుష్యులారా, 'రే' యని నీచసంబోధనము; ఇచట సాంసా
రికుండై యుండుటయే నీచత్వముగాన నట్టివారికి 'రే' యని సంబుద్ధి, సంసారే=(గ
ర్భవాసము జన్మించుట ముదిమి మొదలగు రూపముగా నుండు) సంసారమునందు,
స్వల్పం=అల్పమైన, సుఖం=సుఖము, కిచ్ఛిదపి=కొంచెమైనను, అస్తియది=ఉన్న
యెడల, వదత=చెప్పఁడు. కొంచెమైనను సుఖము లేదనుట. కాఁబట్టి గర్భనరకాది
సాంసారికదుఃఖముల నొంది కుందనేల? పునరావృత్తిరహితమైన నిర్వృణితము
బ్రహ్మానందప్రాప్తికై ప్రయత్నింపుఁ డని భావము.

ఉ. కాయము గుంచి గర్భనరకంబున నుండుట దుఃఖ మూడియం
దాయతలోచనావిరహా శ్రమబ్బుట దుఃఖము జవ్వనంబునం
బాయక భామినీహననశ్రవాత్రము దుఃఖము వృద్ధభావ మిం
కేయెడఁ గల్గు సౌఖ్యలవ శ్రమించుకయే జనులార చెప్పఁడి. 37

తా. మొదటఁ దల్లికడుపునందుఁ గాలునేతులు ముడుచుకొని మలమూత్రము
లనడుమఁ గష్టముతో నుండఁగలుగుచున్నది. పిదపఁ బుట్టి యావనమును బొంది భోగ
ము లనుభవించు జూచినయెడల, నదియు నొక్కతీరుగానే యుండక ప్రియురాలి
యెడఁబాటువలనిదుఃఖముతోఁ గలసియుండుటచే వికలమగుచున్నది. యావనమును

గడచి ముదిమియం దైన సుఖముగా నుండుద మన్నచోఁ బడఁతులపరిహాసములకు నది పట్టుగా నుండుటచే మంచిదికానేరదు. తల్లికడుపుంచొట్టి ముదిమివఱకు నిట్టిదై యున్న యీ సంసారమునందు గొప్పది కామన్నను అల్పమైన నగు సుఖము గొంచె మేనియుఁ గలుగదు.

అవ. లోకులు తమ్మును బడఁగూల్చు హేతువులు సమీపించియే యున్నను మంచినారు గాకున్నారు. ఇ దేమాశ్చర్య మనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వ్యాఘ్రీవ తిష్ఠతి జరా పరితర్జయ స్తీ
రోగా శ్చ శత్రవ ఇవ ప్రహరన్తి దేహమ్ |

ఆయుః పరిస్రవతి భిన్నఘటా దినామ్నా
లోక స్తథా ప్యహిత మాచర తీతి చిత్రమ్ ||

38

టీ. జరా=ముదిమి, వ్యాఘ్రీవ ఇవ=ఆడుపులివలె, పరితర్జయ స్తీసతీ=బెడరించుచు, తిష్ఠతి=ఉన్నది-బొందిని జీర్ణింపఁ జేయుచున్నదై మృత్యువు దాపున నుండుటఁ దెలుపుచున్నదనుట. రోగాః=వ్యాధులు, శత్రవః ఇవ=పగవాండ్రవలె, దేహం=శరీరమును, ప్రహరన్తి=కొట్టుచున్నవి-మిక్కిలి పీడించుననుట. ఆయుః=ఆయువు, భిన్నఘటాత్=పగిలిన కుండనుండి, అమృత ఇవ=నీటివలె, పరిస్రవతి=కాలుచున్నది-ప్రతిక్షణమున నశించుచున్న దనుట, తథాపి=అట్లయినను, లోకః=జనము, అహితం=పరులకపకారమును-లేక, తమకు శుభముకానిదానిని, ఆచరతి=ఆచరించుచున్నది, ఇతి=అని, చిత్రం=ఆశ్చర్యము. రానున్నయనర్థముల నాలోచించియైన తమకు హితమైన(శుభమైన) వానియం దభినివేశము కలిగియుండుటలేదు. ఇ దేమి చిత్రమనుట. అలం. ఉపమ.

చ. కడు వెఱపించుచుకొ ముదిమి గగన్దటిబెబ్బులిమాడ్కి నున్న వెక్కుడుపగదాయలంబలఁ దెగగుల్లు శరీరము నొంచుచున్న వెప్పుడుఁ జనుభిన్నకుంభజలముంబలె నాయువు లిట్లు లయ్యుఁ దారుడుగక మానవుల్ దురిత గమోలి నొనర్చుచు నున్న వారహా.

తా. ముసలితన మొకయాడుపులివలె బెడరుచుపుచున్నది. రోగములును బగవారివలె దేహమును పీడించుచున్నవి. ఆయువు నోటికుండలోనినీరువలె తీసిపోవుచున్నది. ఇట్లయ్యును మనుష్యుడు తనకు హితము కానిదానినే యాచరించుటను జూడఁ జిత్రముగా నున్నది.

అవ. మాయుపదేశమందు విశ్వాసముగలదేని దానిచొప్పున నాశలన్నిద్రుంచి మదికి శాంతి గలిగింపుఁడు. అదియే తగు ననుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భోగా భజ్జురవృత్తయో బహువిధా సై రేవ చాయం భవ
స్తత్క స్యేహ కృతే పరిభ్రమత రేలోకాః కృతం చేష్టితైః।
ఆశాపాశశతోపశాన్తివిశదం చేతః సమాధీయతాం

కామోచ్చిత్తివశే స్వధామని యది శ్రద్ధేయ మస్మ ద్వచః॥ 89

టీ. బహువిధాః=నానాప్రకారములైన, భోగాః=విషయములు, భజ్జురవృత్తయః=భంగమునొందువృత్తి గలవి-ఆగమాపాయు లగుటచే నస్థిరము లైనవనుట, తై రేవ=వానిచేతనే, అయం=ఈ, భవః=సంసారము, కల్పితమైనదనిశేషము, 'కారణగుణాః కార్యేననువర్తంతే' అన్నట్లు అస్థిరములైన యా భోగములచే రచింపఁబడిన యీసంసారమును అస్థిరమే యగు నని భావము, తత్ = కాఁబట్టి, రేలోకాః=ఓలోకులారా, ఇహ=ఇందు-ఈసంసారమందు, కస్యకృతే=దేనికొఱకు-ఏభోగమును బ్రాపించుకొఱకునుట, పరిభ్రమత = తిరుగుచుచున్నారు. చేష్టితైః=వ్యాపారములచేత-భోగముల నొడఁగూర్చుకొనుప్రయత్నములచేత, అలం=చాలును-అస్థిరములైన భోగములకై యింతవఱకుఁ జేయుచున్న మీవ్యాపారముల నిరక నిలుపుఁడనుట. ఇరకఁ జేయవలసినదాని నుపదేశించుచున్నాఁడు. అస్మత్ వచః=మాయొక్కమాట-మేము చేయునుపదేశము, శ్రద్ధేయం యది=విశ్వసింపఁదగినది యేని, మీకు అనిశేషము, ఆశా...విశదం - ఆశా=ఆశయొక్క, పాశా=రజ్జువులయొక్క-బంధ హేతువగుటచే రజ్జువులనుట చెలియునది, శత=నూలులయొక్క-పెక్కులైన యాశాపాశములయొక్క యనుట, ఉపశాన్తి=ఉడుగుటచేత, విశదం=నిర్మలమైన, చేతః=మనస్సును, కామ ఉచ్చిత్తి వశే=కామము నిర్మూలమగుటచే స్వాధీనమైన, స్వధామని=తనపట్టునందు - దానియొక్క పట్టునందును-ఇటు మనస్సే దానికి గృహముగాఁ జెప్పఁబడుట తెలియునది, సమాధీయతాం=స్థిరముగా నిలుపంబడుఁ గాక-కామములను ద్రెంచుటచే లోనై యున్నదానిగృహమునందు దానిని నిలుకడగా నెలకొలుపుఁడనుట- ఆశాపాశములన్నియు నుడిసి దాని నిర్మలముగాఁజేసి కామమును బొత్తిగా విడిచి దానికి నెమ్మది కలిగింపుఁడని భావము. మనస్సు ఆశలచే కలుషితమును గామముచే చంచలమునగుటచే నాశల నుడుగుటచే నిర్మలముగాను గామమును ద్రెంచుటచే స్థిరముగాను అది యగు నని యాశయము.

చ. తరళతరంబులు బహువిధంబులు భోగము లీదురంతనం

సరణము వానిచేఁ బొడమెఁ ౧ జాలుఁ బరిభ్రమణంబు వానికై

నరులు మదీయభావణము ౨ నమ్మెదరేని శమప్రసన్న మై

పరఁగుమనంబు శంభుపదఃపద్మయుగప్రవణంబు సేయుఁడి.

39

తా. పలువిధములుగాఁ గానంబడుచున్న భోగములన్నియు తుణఁగంగరములు కాని స్థిరములు కావు. ఇట్టియస్థిరములచేతనే యీసంసారమును జేయఁబడినది గాన నిదియును స్థిరము గాదు. కనుక నిట్టి సంసారమం దేయర్థముకొఱకుఁ దిరుగాడె దరు? అస్థిరములగు భోగములకొఱకై న మీవ్యాపారములెల్ల నికఁ జాలింపుఁడు. మే మొక యుపదేశము సేసెదము. అది మీకు నమ్మఁదగినదిగాఁ దోచెనేని దానిచొప్పున, నాశాపాశములన్నియు నుడిపి మనస్సును నిర్మలముగావించి కామమును నొత్తిగా విడిచి దానికి నిలుకడ గలిగింపుఁడు.

అవ. నీకు భోగమునందు సర్వవిధముల స్పృహ యుండునేని మే ముపదేశించు నట్టిభోగమందే యభిరతి గలిగియుండుము; తక్కిన దానియందు వల దని చెప్పి యుపసంహరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మేంద్రాదిమరున్దణాం స్తృణకణా న్యత్ర స్థితో మన్యతే
యత్స్వాదా ద్విరసా భవంతి విభవా ప్రైలోక్యరాజ్యాదయః |
భోగః కోఽపి స ఏక ఏవ పరమో నిత్యోద్యోజ్యమృతే
భో సాధో తుణభణ్ణరే తదితరే భోగే రతిం మాకృథాః || 40

టీ. యత్ర=అందు - ఏనిరతియనిత్యభోగ సామ్రాజ్యమునందనుట, స్థితః=ఉన్నట్టివాఁడు, పురుషుఁడని శేషము, బ్రహ్మ ఇంద్ర ఆది మరుత్ గణాః=బ్రహ్మ యింద్రుఁడు మొదలుగాఁగల దేవతాసమూహములను-ఇక తక్కినవారిని జెప్ప నేల యనుట, తృణకణాః=గడ్డిపరకలనుగా-మిక్కిలి నిస్సారలనుగాను పరమనీచులనుగాను ననుట, మన్యతే=తలఁచునో - బ్రహ్మభోగమును ఇంద్రభోగమునుగూడ నిట్టి భోగ సామ్రాజ్యమునందు వేయింట నొకపాలును సాటిగామిచే నట్లు తలఁచునో యనుట, యత్ స్వాదాత్=దేనిని చవిచూచుటవలన, ప్రైలోక్యరాజ్యాదయః=మూఁడు లోకములయాధిపత్యము మొదలుగాఁగల, విభవాః=సంపదలు, విరసాః=హేయములు-అనిష్టము లనుట, భవంతి=ఆగుచున్నవో, ప్రైలోక్యాధిపత్యాదులుకూడ నీభోగ సామ్రాజ్యమునంతరుచికరములు గావనుట, తుండ్రములగు నితరానందములెల్ల బ్రహ్మ నందమునందంతర్భూతములు. ఇదియే 'ఏతస్యైవానందస్య స్యాన్యానిభూతాని మాత్ర ముపజీవంతి' అనుశ్రుతినిం జెప్పఁబడియె. కోఽపి=ఇట్టి దట్టి దని చెప్పరానిదియు, పరమః=సర్వోత్కృష్ట మైనదియు, నిత్య + ఉదిత=ఎప్పుడును ఆభ్యుదయసంపన్న మైనదియును, అగు, సః=ఆ, భోగః=భోగము-బ్రహ్మనందరూపమైనభోగ మనుట, ఏక ఏవ=ఒకటియే, జృంభతే=సర్వోత్కృష్టమై వర్ధించుచున్నది. కాఁబట్టి, భోసాధో=ఓయీ సజ్జనుఁడా, తా ముపదేశించుదానిని ఆలించి వినుటకై స్తుతిరూపముగా 'సాధో' యని సంబోధించినాఁడు. ఇటు ఏకవచనము సముదాయము గుఱించినదియే

గాన 'రేలోకాః' అనుపూర్వశ్లోక చుందలిబహువచనమునకు విరుద్ధముకాదు. త్తదాభిప్రాయం
రే=అనిత్యమైన-ఇది నీచత్వమునకును ఉపలక్షణము గనుక పరమనీచమునైన, తదితరే
=దానికంటె వేరైన, భోగే=భోగమునందు-బ్రహ్మానందానుభవముకంటె నితరమైన
యనిత్యమై తుచ్ఛమునైన సాంసారికసుఖానుభవమునందెనుట, రతిం=రాగమును-
ప్రీతిని, మాకృతాః=చేయకుమా, అయితే పూర్వోక్తబ్రహ్మానుభవమునందే రతిం
జేయుము; అది పరమశ్రేయస్కరమని భావము.

ఉ. ఎందు వనించి ధన్యుడు విగ్రహేంద్రముఖామరకోటి నెల్ల నెం
చుందృఢమట్లు దేనిఁ జవిరచూచుటచే రసహీనభావముం
జెందు జగత్సృజుత్వమును శివోగరాని యనంతకేవల
నందము దానియందు మది శివాత్ము మూనుము నీచభోగముల్.

తా. బ్రహ్మానందానుభవమునందు నెలకొన్నవాడు బ్రహ్మాందాదిదేవతలం
గూడ గడ్డిపరకలవలె జూచును. దానిని జవిరచించినవానికి ముల్లోకములయాధిపత్య
మువంటివిభవములుకూడ నిస్సారములుగాఁ దోచును. కావున నాబ్రహ్మానందాను
భవము ఇట్టి దట్టి దనరానిదై అద్వితీయమై సర్వోత్కృష్టమై సంతతాభ్యుదయసం
పన్నమై నెలయుచున్నది. అట్టిదానిని విడిచి యితర మగుసాంసారికసుఖానుభవము
త్తదాభిసరము గాన నందు సజ్జను లాసత్తులు కాఁదగదు.

ఇది వైరాగ్యశతకమున భోగ్యాస్థైర్యవర్ణన మన్నది చతుర్థదశకము.

భర్తృహరిసుభాషితము - కాలమహిమానువర్ణనము.

అవ. అన్నియును గాలమునకు లోనై యుండుటవలన దానిమహి
మను బదిశ్లోకముల వర్ణించుచున్నాడు. అందు మొదట దానినియామ
కత్వమును దెలుపుచు నమస్కరించుచున్నాడు.

శ్లో॥ సా రమ్యా నగరీ మహా స్స సృపతిః సామస్తచక్రం చ త
త్పార్శ్వే తస్య చ సా విదగ్ధపరిష త్తా శ్చంద్రిబిమ్బాననాః |
ఉద్రిక్తః సచ రాజపుత్రనివహ స్తే వర్జితస్తాః కథాః
సర్వం యస్య వశా దగాత్ స్మృతిపథం కాలాయ తస్మై నమః || 4 ||

టీ. సా=ఆ-పూర్వమనుభవించినట్టి యనుట, *ఇం దన్నిటంగల తచ్ఛబ్దము పూర్వ

* ఇదియే 'ప్రకృతప్రసిద్ధానుభూతార్థగోచర స్తచ్ఛబ్దోనయచ్ఛబ్ద మపే
క్షతే' అని కావ్యప్రకాశమందును జెప్పబడినది.

మనుభవింపఁబడినదానిని గుఱించినది కాన దీనికి యచ్చబ్బ మపేక్షితము కాదు, రమ్యా=క్రీడించుటకుం దగిన-మనోహర మైన, నగరీ=పట్టణమును-రాజధానియును, అందు, స=ఆ, మహా=గొప్పవాఁడైన, నృపతి=రాజును, తస్య=ఆతనియొక్క-ఇది మీఁదనెల్లఁగూర్చుకొనునది, పార్శ్వే=ప్రక్కను, తత్=ఆ, సామస్తచక్రం=సామంతరాజమండలమును, సా=ఆ, విదగ్ధపరిపత్=విద్వాంసులసభయు-లేక కర్త వ్యాధియులందు చతురులైనవారి సభయు, 'కృత్యవస్తువు చాతుర్యం వైదగ్ధ్యం పరి కీర్త్యతే' అని అక్షణము, తా=ఆ, చంద్రబిమ్మనాఁ=చంద్రబింబమువంటి మొగములుగల స్త్రీలును, ఉద్రిక్తః=గర్వించిన, సః=ఆ, రాజపుత్రనివహశ్చ=రాజకుమారుల సమాహమును, తే=ఆ, వద్దినః=స్తుతిపాఠకులును, తా=ఆ, కథాశ్చ=కథలును-ఇంపైన వచనములు ననుట, (ఇతి)సర్వం = (అను) సమస్తమును, యస్య=దేనియొక్క - వశాత్=అధీనతవలన, స్మృతిపథం=స్మరణమార్గమును- ఊరక తలంచుకొనఁబడుటను, అగాత్=హించెనో-అన్నియు ననుభవింపఁబడుట పోయి యిపుడూరక వానిమనస్సునఁ దలంచుకొనుటమాత్రము దేనిచేఁ గలిగెనో యనుట, తస్మై=ఆ, కాలాయ=కాలముకొఱకు, నమః=నమస్కారము.

మ. అది మేలైనపురంబు పూజ్యచరితుం య డారాజు రాణ్డండలం
బది పార్శ్వంబున నావిదగ్ధసభ వా ర రజ్జాస్య లత్యుద్ధతం
బది రాజస్యక మద్ది వందినికరం య బాగాథలుక సర్వముం
గదలం జేసినకాలమూర్తికి నమఃస్కారంబు సత్కీర్తిన్. 41

తా. ముం దనుభవింపఁబడుచుండినయాసాగస్తైనపట్టణము, అం దేలుచుండిన యాగొప్పరాజు, నాతనిచుట్టుఁ గొలుచుచుండినసామంతరాజులు, నతనికలంకుల సరసగోష్ఠి సలుపు విద్వాంసులు, చంద్రబింబమువంటి మొగంబులు గల యాతనికాంతలు, భుజగర్వంబున విష్ణుపీఠుచు నతని బలసియుండిన యారాజుకుమారులు, నతని పొగడుచుండిన స్తుతిపాఠకులు, నతనిముచ్చటలు, నివి యన్నియు నశించినవై యిపుడు కేవలము స్మరింపఁబడుచుమాత్ర మున్నవి. ఇదియంతయు కాలమహిమయే. కాన నట్టికాలమునకు నమస్కరించెద.

అవ. కాలమును బాచికలాడుజూడరితోఁ బోల్చి సర్వప్రాణుల నది నియమించుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ య త్రానేకే క్వచి దపి గృహే తత్ర తిష్ఠ త్యథైకో
య త్రాప్యేక స్తనం బహవ స్తత్ర నైకోఽపి చాస్తే ।
ఇథం చేమా రజనిదవసా దోలయ న్ద్వా వివాక్షౌ
కాలః కాశ్యా భువనఫలకే క్రీడతి ప్రాణేశ్వరైః ॥

టీ. యత్రకవ్విచిత్ = ఏ యొకానొక, గృహే = ఇంటియందు - నెత్తపలకయం దలి యింటియందు, ఇట్లే యర్థద్వయము విఱచినెల్లఁ జెలియునది, అనేకే = పెక్కుం డ్రు-పెక్కుండు పాణి లనుట - పెక్కుసారె లని యథాంతరము, ఉండిరో యని శేషము, అభ = పిమ్మట, తత్ర = అందు-ఆయింటియందు-ఆనెత్తపలకలోని యింటి యందు, ఏకః = ఒకఁడు-ఒకపాణిని - ఒకసారె, తిష్ఠతి = ఉండును. యత్ర = ఎందు-ఏ యింటియందు, ఏకః = ఒకఁడును-ఒకసారెయు, తదను = పిదప, బహవః = పెక్కుం డ్రును-పెక్కుసారెలును, ఉండిరో, తత్ర = అందు, అస్తే = కడపట, ఏకోఽపి = ఒకఁ డును-ఒకసారెయు, న = ఉండఁడు. ఇత్థం = ఈప్రకారముగా, కాలః = కాల మను పురుషుఁడు, ఇహ = ఈ, రజనిదివసా = రేయుంబగులు రెంటిని, అతౌ ద్వౌ ఇవ = రెండుపాచికలవరె, భువనపుకే = జగముఅనెడి నెత్తపుఁబలకయందు, దోలయన్ = దొర్లించుచు, కాశ్యాసహ = కాశితోఁగూడ, పాణిశిశారైః = పాణిలనెడి సారెల చేత, క్రీడతి = ఆడుచున్నాఁడు-జూదమాడుచున్నాఁడనుట. పాచికలదొర్లుటచేతనే సారెల రాకపోకలు గలుగునట్లు రాత్రిందివములగలిచేతనే పాణిలబీజితముల రాక పోకలు గలుగుచున్నవి గాన రేయుంబగులు పాచికలుగాను, పాణిలు సారెలు గాను రూపింపఁబడినవి- 'అతౌవివ' అనుచో 'ఇవ' యను నుపమాలింగము స్పష్ట ముగా నుంటుచే నన్నిట నుపమితసమాసముగా గ్రహించినయెడల నలంకార ముపమ. లేక 'క్రీడతి' యనుట కుపయుక్తముగా రూపకమునే యాశ్రయించినయెడ నలంకారము రూపకము. అదియు 'కాలః' అనుచో అక్షరూర్తత్వరూపణము గమ్యము గా నుండుటచే ఏకదేశవర్తి యగు. అందులకు 'అతౌవివ' అనునుపమ యంగము.

శా. ఏయింటన్ వసియించుఁ బెక్కు లొకఁ డాఁరియింటంబ్రవర్తించు నే చాయన్ నిల్చు నొకండు పెక్కు లచటన్ సంధిల్లు నొండైన లే దాయింటన్ మది నిట్లు రాత్రిదినరూపాక్షద్వయం జిమ్ముచుం జేయుం గాలుఁడు క్రీడ లోకఫలకశ్రేణిన్ నృశారంబులన్. 42

తా. నెత్తపలకయం దేయింట మొదట నొకసారె యుండెనో యందే పెక్కు సారెలుండుటయు, నెందొకసారెయుఁ బిదపఁబెక్కుసారెలు నుండెనో యందుఁ గడ పటనొక్కసారెయు లేకుండుటయు నెట్లోయట్లే భూమిలో సాంసారికగృహములం దెచటఁ బెక్కుండ్రుండిరో యచట నొక్కఁ డుండును. ఎచ్చట నొకఁడును బిదపఁ బెక్కుండ్రునుండిరో యచటఁ గడపట నొక్కఁడు నుండఁడు. దీనినిబట్టి చూడఁగా నిట్లు లేలుచున్నది. ఈపుడమి యనెడినెత్తపుఁబలకయందు రేయుంబవలనెడి రెండుపాచికల దొర్లించుచుఁ బ్రాణు లనెడిసారెలతో కాల మనుజూదరి కాశి తోడ జూదమాడుచున్నాఁడు.

అవ. లోకులు నిత్యము పరాకువలన నీకాలమహిమను దెలియజాల కున్నారనుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఆదిత్యస్య గతాగతై రహరహః సంక్షీయతే జీవితం
వ్యాపారై ర్భహుకార్యభారగురుభిః కాలో న విజ్ఞాయతే |
దృష్ట్వా జన్మజరావిపత్తిమరణం త్రాస శ్చ నోత్పద్యతే
పీత్వా మోహమహిం ప్రమాదమదిరా మున్మత్తభూతం జగత్ ॥

టీ. ఆదిత్యస్య=సూర్యునియొక్క, గతాగతైః=రాకపోకలచేత-ఉదయాస్తమయములచేత ననుట, అహరహః=ప్రతిదినమును, జీవితం=ఆయువు, సంక్షీయతే=మిక్కిలి తఱుఁగుచున్నది-కాలక్రమమున నాయువు త్వయించుచున్నదనుట. అయినను, బహు...గురుభిః=బహు=అనేకములైన, కార్యభారః=కార్యాతిశయములచేత-దేహగేహములకొఱకు వలయునర్థపరంపరలచేత ననుట, గురుభిః=గొప్పలైన, వ్యాపారైః=చేష్టితములచేత-జీవనమునకైన పూనికలచేత ననుట, కాలః=కాలము, నవిజ్ఞాయతే=విశేషించి తెలియఁబడదు-జీవితార్థమైన వ్యాపారపరంపరలందు మునిగియుండుటచే కాలముపోకడను విశేషించి పాటించుటలేదని యర్థము. జన్మజరావిపత్తిమరణం=పుట్టుట ముదిమి ఆపద చావు అనువానిని, దృష్ట్వా=చూచి, త్రాసశ్చ=భయమును, నఉత్పద్యతే=పుట్టదు, ఈజన్మాదులు క్లేశపూర్ణములైనవి, ఇందు సుఖలేశమును లేకుండియు వీనిని సుఖప్రచురములుగా మూఢులు దలంచి వీనిని గలిగించు నవిద్యాకామకర్మముల నుడుగకయుండురని భావము. జగత్=జగము-లోపలందఱుననుట, మోహమహిం=అజ్ఞానముచే నిండాదిన-బుద్ధిని తలక్రిందు సేయునట్టి యనుట, ప్రమాదమదిరాం=పరాకు అనెడి మద్యమును, పీత్వా=త్రాగి, ఉన్మత్తభూతం=వెట్టిగొన్నది-వివేకశూన్యమైనది, అగునని శేషము. కాలముచేతనే లోకులు పరాకునొందుటవలన దానిమహిమ వా గెట్లు నెఱుంగనేరక యిట్లెల్ల నాచరించుచున్నారని భావము.

చ. అనుదినమున నశించు బరమామాయపు సూర్యనిరాకపోకలఁ
ఘనబహుకార్యభారములఁ గాలము పోవుట గానరాదు సం
జననజరామయంబులును జూపును జూచి భయంబు లేదు దు
ర్జనభవనంబు మోహమదిరారసవిహ్వల మయ్యె నయ్యెయో. 43

తా. సూర్యునియందయాస్తమయములచే నాయువు మిక్కిలి నానాఁట క్షీణించుచున్నది. అయినను లోకులు జీవితార్థమైన పెద్దకార్యములందు మునిగియుండుటచే కాలమట్లుపోవుచు నాయువును దగ్గించుచుండుటను విశేషించి పాటించరు. పుట్టుక,

ముదివి, యిడుములు, చావు మొదలగు కష్టములం జూచియు దిగులునొందరు పరా
కువలన లోకులబుద్ధి తడఁబడి యున్నది. తేకున్న వారు పిచ్చిగానియై జేయరు.

అవ. చెప్పినదానినే మఱాకరీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రాత్రిః సైవ పునః స ఏవ దివసో మ త్వాబుధా జన్తవో

ధావ న్త్యద్యమిన్తన్తైవ నిభృతప్రార్థిత తత్క్రియాః |

వ్యాపారైః పునరుక్తభుక్తవిషయై రేవంవిధే నామునా

సంసారేణ కదగ్ధితా వయ మహో మోహో న్న లజ్జామహే. 44

టీ. రాత్రిః=ఈనడచుచున్నరాత్రి, పునః=మరల, సైవ=అదియే-కడచినరా
త్రివంటిదేయనుట, దివసః=ఇప్పుడు జరుగుచున్న దినము, పునః=మరల, సఏవ=అది
యే-కడచిపోయిన దినమువంటిదే, (ఇతి=అని), మత్వాబుధా=తెలిసియు, అబుధా=ఎ
ఱుకలేని, జన్తవః=ప్రాణులు, ఉద్యమినః=పూనికగలవారై, తత్క్రియా=అట్లే-మును
పటివరెనే, నిభృత...క్రియాః-నిభృత=దృఢముగా-లేక, రహస్యముగా, ప్రార్థిత=
ఆరంభింపఁబడిన, తత్క్రియాః సన్తః=ఆయాకార్యముగలవారు అగుచు, ధావ
న్తి=పరుగిడుచున్నారు. జరుగుచున్న రాత్రియుఁ బగలును గడచిపోయినరాత్రిని
బగటిని బోలినవేయని తెలిసియు నిందేహా విశేషము కలిగియున్నట్లు తలఁచి మును
పటికార్యములనే మరలఁబూనిచేయఁదమకింతురనియర్థము. పునరుక్తభుక్తవిషయైః-
పునరుక్తం మథాతథా=పునరుక్తముగా, భుక్త=అనుభవింపఁబడిన-మునుపటివే యై
మరలమరల ననుభవింపఁబడిన, విషయైః=విషయములుగల, వ్యాపారైః=చేయులచే
తను-ఏవ్యాపారమునందును ముం దనుభవించినవిషయములే మరలమరల ననుభవింపఁ
బడుచున్నవిగాని విశేష మేమియులేదనుట, ఏవంవిధేన=ఇట్టివిధముగల-ఇట్లు నిర్వే
దము కలిగించునదైన, అయినా సంసారేణ=ఈసంసారముచేతను, కదగ్ధితాః=ఎగ్గిం
పఁబడినవారమైన-నిరర్థకులుగాఁ జేయఁబడినవారమైన యనుట, వయం=మనము-
మన మిట్లు చర్చితచర్చణముగా మునుపటివిషయములనే యనుభవించుకార్యములు
సేయుటచేతను నిట్టివానివలన నిర్వేదావహమైన యీసంసారముచేతను వ్యర్థులమై
మనబ్రతుకునకు లజ్జపడఁదగినవారయ్యును, మోహో=అజ్ఞానమువలన, నలజ్జా
మహే=సిగ్గుపడకున్నారము. అహో=ఆశ్చర్యము ! కాలమహిమచే నిస్సారులుగా
మన మయ్యు నందులకై లజ్జింపకుండుట మిక్కిలి యాశ్చర్య మని భావము.

ఉ. వచ్చినరాత్రులే తిరిగి ౧ వచ్చుట పోయినవానరంబులే

వచ్చు టెఱింగి గూఢతర్రవర్తనులై పునరుక్తకార్యముల్

నిచ్చులు సేయుచు జనులు ౧ నిశ్చలవృత్తి జరింతు రీభవా

భ్యుచ్చయరీతిచే జెడి కురుబుద్ధులు సిగ్గు పహింప రెంతయున్. 44

తా. ఇప్పుడు జరుగుచున్న రాత్రిగాని పగలుగాని కడచిన పోయిన రాత్రినిఁ బగటిని బోలినవేకాని మఱి విశేషించిన వేమియుఁగావు. ఇట్లని తెలిసియు ప్రాణు లెఱుకమాలి యిందేమో విశేషముండునట్లు తలఁచి పనిపూని మనుషటియాకార్యములనే మరలఁ జేయుటకుఁ బరుగిడుచున్నార. ఇట్టికార్యము లేల? ఏవ్యాపారము నందును మున్నుభవించినవిషయములే మరల ననుభవింపఁబడుచున్నవికాని వింతయేమియు లేదు. ఈసంసారమో ఎంతయు నిర్వేదకరము. ఇట్టివ్యాపారములచేతను నిట్టి సంసారముచేతను గలిగినమనబ్రతుకున కెంతో లజ్జింపవలసినవార మైనను అజ్ఞానమువలన లజ్జింపకుండుట యెంతయు వింతగా నున్నది.

అవ. లోకంబునఁ బురుషులకు ధర్మార్థకామమోక్షము లనెడి చతుర్విధపురుషార్థములు సంపాదించుటకు సాధనములుగా పరమేశ్వర పదధ్యానము, యజ్ఞము, అధ్యయనము, యశోవిత్రార్జనము, గురుశుశ్రూష, అంగనాలింగనము మొదలైనవి యాయాదానికిఁ దగునట్లు విహితములై యున్నవి. మేమో వానియం దొకటియుఁ గావించిన వారము గాము. కాన మాజన్మము నిర్ధకమైనదని సారెసారెకు శోకించువారలవచనము నభినయించి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ న ధ్యాతం పద మీశ్వరస్య విధివ త్సంసారవిచ్ఛిత్తయే
స్వర్గద్వారకవాటపాటనపటు ర్ధర్మోఽపి నోపార్జితః ।
నారీషీనపయోధరోరుయుగళం స్వప్నేఽపి నాలిగ్లితం
మాతుః కేవలమేవ యావనవనచ్ఛేదే కుతారా వయమ్ ॥ 45

టీ. సంసారవిచ్ఛిత్తయే=సంసారమును నిర్మూలించుటకొఱకు-మోక్షప్రాప్తి కొఱకునుట, ఈశ్వరస్య=శివునియొక్క, పదం=అడుగు-పాదారవిందయుగళ మనుట, విధివత్=కాస్త్రముచొప్పన, నధ్యాతం=ధ్యానింపఁబడినదికాదు. 'శమ్ముపాదామ్బుజధ్యానం సాక్షాన్మోక్షైకసాధనమ్' అని యనేకపురాణేతిహాససంహితావచనములచేత సాక్షాన్మోక్షసాధనముగా విధింపఁబడిన శంభుపదధ్యానము సేయమిచేత తత్ఫలమైన మోక్షపురుషార్థమును మేము గడించినవారము కామైతి మని భావము. ఇట్లే ధర్మార్థములను సంపాదించుమికి శోకించుటను జెప్పుచున్నాఁడు. స్వర్గ... పటుః=స్వర్గ ద్వార=స్వర్గ ద్వారముయొక్క, కవాట=తలుపును, పాటన=చీల్చుటయందు, పటుః=సమర్థమైనదగు-ఇట స్వర్గము అపవర్గమునకును ఉపలక్షకము గాన స్వర్గా పవర్గములను నిరాటంకముగాఁ జొరనిచ్చునట్టి దగు, ధర్మోఽపి=జ్యోతిష్టమాదిధర్మమును, న ఉపార్జితః=సంపాదించఁబడినదికాదు. 'జ్యోతిష్టమేన స్వర్గకామాయజేత' 'ధర్మా త్సుఖంచ జ్ఞానా న్మోక్ష మవాప్నుయాత్' ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతులందు స్వర్గాది

సాధకముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన భర్తృము ననుష్ఠింపమిచే తత్ఫలమైన పురుషార్థములును మాకు సిద్ధింపవయ్యె ననిభావము. నాచీ...యుగళం-నారీ=స్త్రీలయొక్క, పీన=బలుపుగల, పయోధర=స్తనములయొక్క, ఉరు=గొప్పవై న, యుగళం=జంట-బలితంపుగబ్బిగుబ్బుచందోయియునుట-లేక, పీన=బలుపుగల, పయోధర = చన్నులయొక్కయు, ఉరు=తోడలయొక్కయు, యుగళం=జంట, అనియు నర్థము, స్వప్నే ౭పి=కలయందుఁగూడఁ-ఇంక మేలుకొనియున్నపుడు చెప్పనేల యనుట. న ఆలి శ్లితం=కాఁగిలింపఁబడినది కాదు. 'సంసారే పటలాంత్రతోయతరశే సారం యడేకం పరం । యన్యాయంచ సమగ్ర ఏష విషయగ్రామప్రపన్నో జనః । తత్సౌఖ్యం పర తత్త్వేదనమహానందోపమం మన్దగః । కోవా నిద్రతి నూత్నమనన్తభకలావైచిత్ర్య మూఢోజనః ॥ మబ్బులచాలు చివరలోని నీటివలె నిలుకడలేనిసంసారమునందు ఏది యద్వితీయమై మిక్కిలియుత్కృష్టమగుసారమో, విషయసమూహముల నాశ్రయించిన యీజనుఁడు దేనికిఁ జాలినవాడో, పరబ్రహ్మనుభవజనితమహానందముతో సాటియైన యాసౌఖ్యమును, నూత్నములగు మన్తభకశావిచిత్రములను దెలియక నిందించువంద మతి యెవఁడు' అని కామకాస్త్రోక్తిప్రకారమును సుహృదేయమైన కామపురుషార్థము నొడఁగూర్చునదిగాఁ జెప్పఁబడిన యుగనాకుచకుంభాలింగ నాదికము గూడ మేము చేసినవారము గాము గాన తత్ఫలమైనకామపురుషార్థమును మాకు సిద్ధింపవయ్యె నని భావము. అయితే, కేవలం=మిక్కిలియు, మాతుః=తల్లియొక్క, యావనవనచ్ఛేదే =ప్రాయమనెడి వనమును చీల్చుటయందు, వయం=మేము, కుతారా ఏవ=గొడ్డం ద్రమే-యావనము పుత్రోత్పత్తిపర్యంత మైనదిగాన మేము పుట్టి తల్లి యావనమును బోఁగొట్టితి మిం తేకాని మఱియేయర్థము సాధించినవారము గాము ; కాబట్టి మా జన్మము నిరర్థకమే యని భావము.

ఉ. శ్రీరమణీయశంభుపదఃచింత యొనర్చుట లేదు గోపుర
ద్వారకనాటపాటననుభర్తృము సేయుట లేదు సుందరీ
హరికుచోరుల్బ్ధి గల ౩ నైన నెఱుంగము మాతృయావనో
దారవనీకుతారముల ౩ మై జనియించినవార మిమ్మహిన్. 45

తా. సంసారము చూలునట్లు పరమేశ్వరపదధ్యానము సేయమిచే మోక్షమును బొందమైతిమి. స్వర్గము నిరాతంకముగాఁ జొరనిచ్చుభర్తృమును గడింపకపోయితిమి, వగలాండ్రగబ్బిగుబ్బులను నూరువులను గలలోనైనఁ గాఁగిలింపమిచే కామపురుషార్థమునకు దూరుల మైతిమి. కాన తల్లియొక్కప్రాయము చూలించుటకొఱకే మేము జన్మించితిమి గాని మఱి యేపురుషార్థమును గడించుటకొఱకుఁ గాదు గాన నిరర్థక జన్మల మైతిమి.

శ్లో॥ నాభ్యస్తా భువి వాదిబృన్దదమసీ విద్యా వినీతోచితా
ఖడ్గాగ్రైః కరికుమ్భపీఠదశనై ర్నాకం న నీతం యశః ।

కాంతాకోమలవల్లనాధరరసః పీతో న చన్దోదయే

తారుణ్యం గతమేవ నిష్ఫలమహో శూన్యాలయే దీపవత్ || 46

టీ. భువి=పుడమియందు, వాదిబృద్ధమసి = ప్రతివాదుల సమాహము నడంచునట్టిదియు, వినిత ఉచితా=వినయసంపన్నులైన సజ్జనులకుఁ దగినదియు, అగు, విద్యా=వేదశాస్త్రాదిరూపమైన విద్య, నఅభ్యస్తా=అభ్యసించబడినదిగాదు. ఖడ్గ అగ్రై=కత్తి మొనలచేత, కరి...దళనైః=కరి-ఏనుఁగులయొక్క, కుమ్మపీత=పీటల వంటి కుంభస్థలములను, దళనైః=చీల్చుటలచేత, యశః=కీర్తి, నాకం=స్వర్గమును గూర్చి, నీతం న=కొనిపోవబడినదిగాదు-కీర్తి యాకసము ముట్టునట్లు కత్తిగొని శత్రుగజకుంభములను జీల్పలేదనియర్థము. క్షత్రధర్మముచే లోకాంతరమునను బాగడ్డకెక్కునట్టికీర్తిని గడింపలేదని భావము. 'కీర్తిః స్వర్గఫల మాహు రాసంసారం వివశ్చితః' అనువచనముంబట్టి స్వర్గసాధనము గాఁ బ్రతిపాదితమైనకీర్తి నాజ్ఞింపమిచే స్వర్గమును గలుగదనియు 'కింజన్యకీర్తింవి నా' అనుటచే పుడమియందు కీర్తి లేనిచో జన్మమును సఫలముకాదనియు నాశయము. చన్దోదయే=చంద్రుఁడొదయించునపుడు, కాంతా...రసః-కాంతా=ప్రియురాలియొక్క, కోమల=మృదువైన, పల్లవాధర=మోవిచిగురుయొక్క-చిగురువంటి క్రిందిపెడవియొక్క, రసః=రసము-అధరామృత మనుట, పీతః న=క్రొలంబడినదిగాదు. కాఁబట్టి కామపురుషార్థమును గడింపలేదని భావము. 'మలయానిలచంద్రాద్యా స్తటస్థాః పరికీర్తితాః' అన్నట్లు చంద్రుఁడు తటస్థమైనశృంగారరసోద్దీపనవిభావ మగుటంజేసి చంద్రోదయ మిట చెప్పబడినది. తారుణ్యం=యావనము, శూన్యాలయే=ఎవరు లేనియింటియందు, దీపవత్=దీపము వలె-పాడుపడినయింటియందుఁబెట్టినదీపమువలె ననుట, నిష్ఫలమేవ = నిరర్థకము గా నే, గతం=పోయినది. పాడుపడినయింటియందలిదీప మెవ్వరికి నుపయోగింపమిచే నిరర్థకమైనట్లు యావనమును ఏపురుషార్థమును గడింపమిచే నిరర్థకమే యయ్యె నని యర్థము. అహో=అకటా.

చ. వలనుగ విద్య నేర్చి ప్రతివాదుల గెల్చుటలేదు కుంభిని
ర్దశననిశాతఖడ్గముల ర్దైవతలోకమునందుఁ గీర్తులు
నిలుపుట లేదు చారురమగ్నేమధురోష్ఠముఁ గ్రోలలేదు ని
ష్ఫలమయి జన్వనం బరిగెఁబాడుగృహంబున దీపముంబలెన్ .46

తా. ప్రతివాదుల మూఁకలనడంపఁజాలినదియు వినితులకు వలయునదియు నగు విద్యను గఱచినవారము గాము. వాఁడికత్తి మొనచేతఁ బగవారియేనుఁగులకుంభముల ప్రయ్య నడుచుపీఠత్వంబున మిన్నముట్టినట్టికీర్తియుఁ బొందినవారము గాము. శృంగారరస మిగురొత్తు చంద్రోదయసమయమునఁ బ్రియురాలిచిగురాకువంటినునుమోవి లేనియ నానినవారము గాము. ఇట్లు విద్యయులేక కీర్తియుఁ గానక సుఖమును బడయక పాడింట నెత్తినదీపమువలె మాజన్వన మంతయు కట్టా! రిత్తవోయినది.

శ్లో॥ విద్యా నాధిగతా కళజ్ఞరహితా విత్తంచ నోపార్జితం
 శుశ్రూషాపి సమాహితేన మనసా పిత్రో ర్న సమ్పాదితా |
 ఆలోలాయతలోచనాః ప్రియతమాః స్వప్నేఽపి నాలిక్ష్ణితాః
 కాలోఽయం పరపిణ్డలోలుపతయా కాక్తై రివ ప్రేరితః || 47

టీ. కళజ్ఞరహితా = కళంకములేని - సప్రమాణ మైన యనుట, విద్యా = విద్య, న అధిగతా = అధ్యసింపఁబడినది కాదు. విత్తంచ = ధనమును - త్యాగభోగసాధన మైన దనుట, న ఉపార్జితం = ఆర్జింపఁబడినది కాదు. 'యస్యాస్తివిత్తం స నరః కులీనః' 'ధన మార్జయ కాకుత్స్థ ధనములమిదంజగత్' అన్తరం నాభిజానామి నిర్ధనస్య మృతస్యచ' ఇత్యాదివచనముల నుపదిష్టమైనయథార్థనములేమిచే దానివలనిశలమును మాకు లేదనిభావము. సమాహితేన = ఎచ్చరికగల, మనసా = మనస్సుచేత, పిత్రోః = తల్లిదండ్రులకు, శుశ్రూషా = పరిచర్య, సమ్పాదితా న = చేయఁబడినది కాదు. 'మాతాపితృస మందైవం సర్వేషాం సకావిద్యతే' తస్మాత్సమర్పయేన్నిత్యం పితరా జేవరూపిణౌ' ఇత్యాదివచనములవలన పరమేశ్వరారాధనముతో సాటిగాఁ జెప్పఁబడిన పితృసేవ యుఁ గావించినవారము గామనుట. ఆలోల ఆయతలోచనాః = చంచలములును వికాలములు నగుకన్దులుగల, యువతయాః = జవరాండ్రు, స్వప్నేఽపి = కలయందును, అలిక్ష్ణితాః న = కాలింపఁబడినవారుగారు. వట్టిమిథ్యాయగుకలలోని సుఖమే లేనపుడు మేలకొనియున్నప్పుడు నిజముగా ననుభవించుట కలుగనే కలుగదని చెప్పనేల యనిభావము. ఆయం = ఈ, కాలః = కాలము - ఈజరుగుచున్న కాల మనుట, కాక్తైః ఇవ = కాకులచేతంబోలె, మాచేత నని శేషము, పరపిణ్డలోలుపతయా = బరులకూటి యందలిపేరాస కలిగియుండుటచే, ప్రేరితః = కడపఁబడినది. ('ప్రేర్యతే' అనుచో కడపఁబడుచున్నది యని యర్థము).

చ. వినయవిశేషహృద్య లగువిద్యలు నేర్చుటలేదు నీతిచే
 ధనమును గూర్చలేదు తల్లిదండ్రులసేవయుఁ జేయలేదు చ
 క్కనిచిగురాకుఁబోండ్లబిగ్గికొఁగిలియుం గలనైన లేదు గొ
 బ్బున సమయంబు కాకులకుఁబోలె గతించె బరాన్నభుక్తులన్.

తా. నిష్కళంకమైనవిద్య నభ్యసింపలేదు. త్యాగభోగసాధనమైన ద్రవ్యము నార్జింపలేదు. ఎచ్చరికతోడఁ దల్లిదండ్రులకుం బరిచర్య సేయలేదు. వాలుంగన్నుల జవరాండ్రు గలనైన గాఁగిలింపలేదు. కాలమంతయుఁ గాకులవలె బరులకూటి లోఁ బొట్ట ప్రోచికొనుచు గడపితిమి. కాని మతేపురషార్థమును గడింపమైతిమి.

అవ. కాలపరిపాకమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ వయం యేభ్యో జాతా శ్చిరపరిగతా ఏవ ఖలు తే
 సమం యైః సంవృద్ధాః స్మృతివిషయతాం తేఽపి గమితాః |

ఇదానీ మేతే స్మః ప్రతిదివస మానన్నపతనా

గతా స్తుల్యావస్థాం సికతిలనదీతీరతరుభిః॥

48

టీ. వయః=మనము, యేభ్యః=ఎవరివలననుండి-ఏతలిదండ్రులవలననుండి యనుట, జాతాః=పుట్టితిమో, తే=వారు, చిరపరిగతా ఏవ ఖలు=చాలకాలమునకు మునుపే మృతులైనవారలేగదా. ('చిరపరిచితాః' అనుచో చాలకాలమునకు మునుపటిపరిచయముగలవారనుట-వారితోడిపరిచయము పోయి చాలకాల మైనదనుట), యైః సమం=ఎవరితోఁగూడ, సంవృద్ధాః=చక్కఁగాఁ బెరిగితిమో, తేఽపి=వారు కూడ, స్మృతివిషయతాం=స్మరణమునకు గోచరు లగుట-మనస్సులో తలఁచుకొనఁబడుటను, గమితాః=పొందింపఁబడినవారైరి-మనస్సునఁ దలంచుకొనఁబడువారేకాని పుడమిలోఁ జూచుటకు లేనివారనుట-మృతులైనని భావము. ఇదానిం=ఇప్పుడు-ఈ వార్ధకదశయం దనుట, (వయః=మేము), ప్రతిదివసం=ఒక్కొక్కదినమును-నాఁడు నాఁటికి, ఆనన్నపతనాః=సమీపించినపాటు గలవారును-నాశము సమీపించుచున్నవారననుట, కాఁబట్టియే, సిక...తరుభిః-సికతిల=ఇసుకపాఱయైన, నదీతీర=ఏటిగట్టునందలి, తరుభిః=చెట్లతోడ, తుల్యఅవస్థాం=సమానమైనదశను, గతాః=పొందినవారును-అను, ఏతే=వీరు-ఇట్టివార మైయనుట, స్మః=ఉన్నారము. ఇదియంతయుకాలమునేఁతయే; మఱొకరి కిట్టిసామర్థ్య మెక్కడిదనిభావము. అలలు గొట్టుటచే నిసుక తొలఁగిపోవఁగా నందుమొలచినచెట్లు త్వరలోఁబెల్లిగిలికాలుచున్నవి. కావుననే నదీతీరమున కిచట 'సికతిల' విశేషము. ఆచెట్లవలె నానాఁటఁ ద్వరలో నాశము సమీపించుచుండుటవలన వానితోడిసామ్య మిటు నిబద్ధము. అలం. ఉపమ.

ఉ. తాలిమి మాలి కన్నతలిదండ్రులఁ దోడ మెలంగువారలం

గాలము గోలుపుచ్చె నని ౩ కానరు ఘోరజరాభరాత్తులై

తూలుచు నిత్యసన్నిహితక్షుద్దశులై సికతాలగన్నదీ

కూలమహామహిజములకున్ సరివత్తురు మూఢమానవుల్. 48

తా. మనలఁ గన్నవారుపోయి చిరకాలమైనది. మనమెవరితోఁగూడఁ బెరిగితిమో వారిపుడు తలంపునమాత్రమే యున్నారు. మేమో యిసుకపాఱైన యేటిగట్టచెట్లువలె నానాఁటికి నాశము సమీపించుచు నిందె యున్నారము.

అవ. ప్రాణులకు విచారింపఁగా కొంచెమేనియుఁ దీటుపాటు లేదనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆయుర్వర్షశతం సృణాం పరిమితం రాత్రౌ తదర్థం గతం
తస్యాధ్యస్య పరస్య చార్థ మపరం బాలత్వవృద్ధత్వయోః।

శేషం వ్యాధివియోగదుఃఖసహితం సేవాదిభి ర్నియతే
జీవే వారితరజ్జచఇచ్చులతరే సౌఖ్యం కుతః ప్రాణినామ్॥

49

టీ. సృజాం=మనుష్యులయొక్క, ఆయుః=ఆయువు, వర్ష శతం=నూలుసంవత్సరములుగా, పరిమితం=కొలదిపెట్టబడినది-బ్రహ్మచేతననిశేషము, తదర్థం=దాని సగము-ఏబదిసంవత్సరము లనుట, రాత్రౌ=రాత్రియందు, గతం=పోయినది-ఇంద్రియవ్యాపారము లుడిగియుండు నిద్రాదశచే గళితమైనదనుట, తక్కినదైన, పరస్య తస్య అర్థస్య=తక్కిన ఆసగముయొక్క-మేలుకొని కడపు కడమ యేబదిసంవత్సరము లయొక్క యనుట, అపరం=మఱియొక, అర్థం=సగము-అనగా నిరుపదియైదుసంవత్సరము లనుట, లేక, చకారమువలన 'తస్య అర్థస్య అర్థం; పరస్య అర్థస్య అర్థం' అని రెండుగా విభజించుకొని 'తస్య=ఆయేబదియొక్క, అర్థస్య=సగముయొక్క-అనగా నిరుపదియైదింటియొక్క, అర్థం=సగమును అనగా పండ్రెండునరయు, పరస్య అర్థస్య=(ఆయేబదియొక్క) తక్కినసగముయొక్క, అర్థం=సగమును-పండ్రెండునరయు, బాలత్వవృద్ధత్వయోః=బాల్యవార్ధకములందు, గతం=పోయినది. బాల్యమునందు పండ్రెండునరయు వార్ధకమునందు పండ్రెండునరయుఁ బోయినవని యర్థము-అజ్ఞానముతోఁగూడినబాల్యదశయందును, ఆశక్తితోఁగూడిన వార్ధకము నందును వృద్ధముగాఁ జెఱి పండ్రెండునగవత్సరములు గడచిపోయెననిభావము. ఇట బాల్యవార్ధకములకొలనిష్టముమందు రాత్రులు గడింపబడెను. పగళ్లుమాత్రమేకైకొనబడినవికొనచెఱి పండ్రెండునరయనగా నిది వట్టిపగళ్ల మొత్తమేయగును. రాత్రులతోఁగూడ గడించిన చెఱి యిరుపదియైదువత్సరము లగు నని యూహించునది. శేషం=తక్కినది-మిగిలినయిరుపదియైదువత్సరములనుట, వ్యాధివియోగదుఃఖసహితం సత్=రోగములయొక్కయు పుత్రకళత్రాదుల నెడఁబాయుటలయొక్కయు దుఃఖములతోఁగూడిన దగుచు, సేవాదిభిః=కొలుపు మొదలైనవానిచేత-పొట్టిపోసికొనుటకు విత్తవంతులఁ గొలుచుట మున్నగుకష్టకర్మములచేత ననుట, నియతే=కడపఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి, వారి...తరే-వారితరజ్జ=నీటికరుళ్లవలె, చఇచ్చులతరే=మిక్కిలి యస్థిరమైన, జీవే=ఆయువునందు, ప్రాణినాం=ప్రాణులకు, సౌఖ్యం=సుఖము, కుతః=ఎక్కడిది-ఎట్లును సుఖము లేదనుట, విచారింపఁగా ప్రాణులకు రవ్యంతసుఖముఁ బొందుటకును దీలుపాటు లేదని భావము.

ఉ. ఆయువు నూలువత్సరము ౩ లందు సగంబు నశించె నిద్రచే
నాయఅలో సగంబు గత ౩ మయ్యెను బాల్యజరాప్రసక్తిచే
బాయక తక్కినట్టిసగఁబాలు గతించుఁ బ్రయాసవృత్తిచే
నాయువు చంచలం బగుటఁ ౩ బ్రాణుల కెట్లు సుఖంబు చేకులున్.

తా. మనుష్యుల కాయస్కృలము నూతేండ్రకొలఁదిగా నేర్పఱుపఁబడియున్నది. అందు సగము (ఏఁబదియేండ్లు) ఇంద్రియవ్యాపారములేని నిద్రాదశ గలరాత్రి యందుఁ బోయినది. మిగతసగమునందు సగము (ఇరువదియైదేండ్లు) అజ్ఞానముతోఁ గూడిన బాల్యముచేతను అశక్తితోఁగూడిన ముదిమిచేతను జరుపఁబడినది. మిగిలిన సగమో (యిరువదియైదేండ్లలో) రోగములు వియోగములు మున్నగువానివలనదుఃఖములం బడుచు నుదరపోషణమునకై కొలువునేయుట మొదలైన నకష్టములందుఁ గడపఁబడినవి. ఆయువో నీటికరుళ్లవలె నలిచించలమైనది. అదియు నిట్లు జరుపఁబడెనేని ప్రాణులకు సుఖము కలుగుట కవకాశ మెక్కడిది?

అవ. బాల్యాదిదశలను వరుసగాఁ బొందుచు మనుజు లందఱును మృతిం జెందుచున్నారని చెప్పి యుపసంహరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ త్మణం బాలో భూత్వా త్మణమపి యానా కామరసికః

త్మణం విత్తై ర్హీనః త్మణమపి చ సమ్పూర్ణవిభవః |

జరాశ్చై ర్జై ర్మృతం ఇవ వలీమణితతను

ర్షరః సరసారాస్తే విశతి యమధానీయవనికామ్॥

50

టీ. నరః=మనుష్యుఁడు-మనుష్యులెల్ల వారునుట, నట ఇవ=నర్తకునివలె, త్మణం=త్మణమాత్రమున-స్వల్పకాలమునుట, బాలః=బాలుఁడు, భూత్వా=అయి, త్మణమపి=త్మణముననే, కామరసికః=మన్మథునిచే రసజ్ఞుఁడైనవాఁడగు-శృంగారరసాభిజ్ఞుఁడగు, యువా=వయసుకాఁడు, అయి, త్మణం=త్మణములోన, విత్తై=ద్రవ్యములచేత, హీనః=తక్కువయైనవాఁడు-దరిద్రుఁడనుట, అయి, త్మణమపిచ=త్మణముననే, సంపూర్ణవిభవః=పరిపూర్ణమైన ధనము గలవాఁడు, 'అర్థరై విభవాపి' అని విభవశబ్దము ధనపర్యాయముగా నమరుఁడు, అయి, జరాశ్చై ర్జై ర్మృతం=ముదిమిచేతజ్జీర్ణించిన-సంధులబిగిలెప్పినట్టి యనుట, అశ్లేః=అవయవములచేత, వలీ...తనుః=వలీ=ముడుతలచే, మణిత=అలంకరింపఁబడిన-గుర్తింపఁబడిన యనుట, తనుః=దేహముగలవాఁడును, అయి, నటుఁడు బాలుఁడుగాను, యౌవనవంతుఁడుగాను, ధనికుఁడుగాను, దరిద్రుఁడుగాను, వృద్ధుఁడుగాను నల్పకాలమున నాయావేషములు దాల్చునట్లు మనుష్యుఁడు నాయాబాల్యకామార్యాద్యవస్థలు స్వల్పస్వల్పకాలములే తాల్చినవాఁడై కడపట వార్ధకమునుజెంది యనుట, సరసారాస్తే=బాల్యయావనాదిరూపసంసారము యొక్క కడపట యని నరపక్షము-నాట్యప్రవర్తనాడంబరముకడపట యని నటపక్షము, యమ...యవనికాం-యమధానీ = యమునిరాజధాని యనెడు-సంయమని యనెడు, యవనికాం=తెరను, విశతి=చొచ్చుచున్నాఁడు - మృతుఁడగుచున్నాఁడనుట- తెరచొచ్చుచున్నాఁడని నటపక్షము. అలం. ఉపమ.

ఉ. బాలకుఁ డై త్తణంబు యువరభావయుతుం డయి కొంతకాలము
 ద్వేలదరిఁడై త్తణము ౩ విత్తనమన్నియై డై త్తణంబు జీ
 యాలనగాఁత్రుఁ డై నటునిరయట్లు నటించి తుదికా నరుండు యా
 మ్యాలయనామ మైన తెర్రయందుఁ జొరంబడు నత్వరంబుగన్.

తా. మనుష్యుఁ డొకనర్తకునివలె నొకింతకాలము బిడ్డగాను, గొంతకాలము
 కామసుఖము లనుభవించు పడుచువాఁడుగాను, గొంతకాలము దరిఁడుగాను,
 మఱికొంతకాలము సంపద పెంపారినవాఁడుగాను, గనఁబడి ముదిమిచే నంగములవిగి
 సడలి యెడలెల్ల ముడుతలువడినవాఁడై యానర్తకుఁ డాటతుదను జెరచొచ్చి మ
 టుఁగై నట్లు తానును సంసారముతుదను యమపురముసొచ్చి మాటుపడుచున్నాఁడు.

ఇదివైరాగ్య శతకమున కాలమహిమానువర్ణన మన్నది

పంచమదశకము.

భర్తృహరిసుభాషితము-యతిన్యపతినంవాదవర్ణనము.

అవ. ఇం దెవఁడేనొకఁ డొకానొక భాగ్యవశమునఁ గాలమిట్లు
 విషమ మైనదని యెఱింగి విరక్తి నొంది యతి యగునేని వాఁ డప్పుడు
 నిరపేక్షుఁడై జగజ్జాలమును గడ్డిపరకవలెఁజూచుచు రాజు ననువర్తించు
 ట యోసి యారాజుతో సఁవాదమునేయ శక్తుం డగును గాని మఱొక
 విధమున నట్లు శక్తుండు గానేరఁడు. కాఁబట్టి రాజునేని సరకునేయ
 నంత నిరంకుశత్వముగల యతిభావ మవశ్యముం బడవలయు నని వివేకి
 జనులకుం దెలుపుటకై యతినంవాదప్రకారముం జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ త్వం రాజా వయ మప్యపాసితగురుప్రజ్ఞాభిమానోన్నతాః
 భ్యాత స్త్వం విభవై ర్యశాంసి కవయో దిక్షు ప్రతస్వన్తి నః |
 ఇత్థం మానధనాతిదూర ముభయో రప్యవయో రస్తరం
 య ద్యస్మాను పరాఙ్ముఖోఽసివయమప్యేకా స్తతోనిఃస్పృహః॥

టీ. త్వం=నీవు, రాజా=రాజువు, వయమపి=మేమును, ఉపా...న్నతాః-
 ఉపాసిత=సేవింపఁబడిన, గురు=గురువుచేలభించిన, ప్రజ్ఞా=కార్యాకార్యవివేకము
 గల బుద్ధియొక్క-లేక, త్రికాలగోచరబుద్ధి విశేషముయొక్క, అభిమాన=గర్వముచేత
 -అతిశయముచేతననుట, ఉన్నతాః=పావైవనవారము, త్వం=నీవు, విభవైః=వి
 శ్వర్యములచేత, భ్యాతః=ప్రసిద్ధుఁడైనవాఁడవు. నః=మాయొక్క, యశాంసి=కీర్తుల
 ను, కవయః=విద్యాంసులు.

దిక్షు=దిక్కులయందు, ప్రతస్వన్తి=మిక్కిలి విస్తరింపఁజేయుదురు-కాఁబట్టి మేమును బ్రసిద్ధుల మైనవారమే యనుట. ఇత్థం=ఈప్రకారమున, మానద=శత్రువులమానము ఖండించువాఁడా, ఆవయోః ఉభయోరపి=మనయరువురకును, అన్తరం=తారతమ్యము, న అతిదూరం=మిక్కిలి దవ్వైనదికాదు-మిక్కిలి యెచ్చైనదికాదనుట, ('మానధనాతిదూరమ్' అనుచో, మానధన=మానముచేతను ధనముచేతను, అతిదూరం=మిక్కిలిదవ్వయినది-అనఁగా మేము ప్రజ్ఞాభిమానము గలవారము నీవు ధనము గలవాఁడవు కాఁబట్టి మనయరువురకుఁదారతమ్యము మిక్కిలియుఁగలదని యర్థము), అస్మాసు=మాయంగు, పరాజ్ఞుః=అదరములేనివాఁడవు, అసిమిది=అగుదువేని, వయమపి=మేముకూడ, ఏకాన్తతః=ఆత్యంతము, నిఃస్పృహః=స్పృహలేనివారము-నీయెడ నాదరములేనివారము-లేక విహికవిషయములందు రక్తిలేనివారము. అనఁగా మాకు నైహికవిషయములం దావంతయు స్పృహలేదుగాన నీయనాదరమువలన మా కిసుమంతయు బాధ లేదని భావము.

ఉ. రాజపు నీవు మేము గురుర్రాట్కరితప్రతిభాభిమానవి

భ్రాజిమహోన్నతాత్ములము १ భవ్యధనప్రథితుండ పీవు న

ద్రాజి నుతించు మాయశము २ దవ్వసమీ ఎననాసి మమ్ము ని

ర్వాజతః జూడవేని యనుర్రాగము మాకును లేదు నీయెడన్.

తా. నీవు రాజపు. మేమును గురుసేవచేఁ బడసిన ప్రజ్ఞావిధవముచే నతిశయించినవారము. నీ వైశ్వర్యములచేఁ బ్రసిద్ధుండవు. మాక్షీర్తులను గవులచే నలుగడల వ్యాపితమై యున్నవిగాన మేమును బ్రసిద్ధులమే. కాఁబట్టి నీకును మాకును దారతమ్యము విశేషముగాలేదు. నీవేయిక్కుడనితలఁచుకొని మాయెడ ననాదరముచూపుదువేని నీయందును మాకుఁగూడ నాదర మిసుమంతయులేదు. మే మైహికవిషయము లన్నిటి యందు రక్తియే లేనివారము గాన నీయనాదరమువలన మా కేమి నష్టియుఁ గలుగదు సుమీ.

అవ, చెప్పినవిషయమునే మఱొకరీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అర్థానా మీశిషే. త్వం వయమపిచ గిరా మీశ్మహే యావదర్థం

శూర స్త్వం వాదిదర్పవృత్తపశమనవిధా వక్ష్యం పాటవం నః।

సేవస్తే త్వాం ధనాధ్యామతిమలహతయే మామపి శ్రోతుకామా

మయ్య ప్యాసా న తేచే త్త్వయి మమసుతరా మేషరాజన్తతో २ స్త్రి॥

టీ. త్వం=నీవు, అర్థానాం=ధనములకు, ఈశిషే=ఈశ్వరుఁడగుదువు, వయమపిచ=మేమును, యావదర్థం=అర్థమువఱకు-అర్థమెంతో యంతవఱకుననుట, గిరాం=శాస్త్రవచనములకు, ఈశ్మహే=ఈశ్వరు లగుదుము-నను స్తశాస్త్రార్థవై భవములను తెలియుదుమనుట, త్వం=నీవు, శూరః=శూరుఁడవు-శత్రువుల నడంచుటయందనుట.

నః=మాకును, వాది...విధా-వాది=ప్రతివాదులయొక్క, దర్ప=గర్వముయొక్క, వ్యుపశమనవిధా=అడంచువిధానమందు, అక్షయం=నశింపని, పాటవం=శక్తి, ఉన్నదనిశేషము. త్యాం=నిన్ను, ధనాధ్యక్షి=ధనాధిపతులు, సేవశ్చే=కొలుచుచున్నారు. మామపి=నన్నును-మమ్ముననుట. మతిమలహతయే=బుద్ధిజాడ్యముయొక్క నివృత్తికొఱకు, 'యస్తుపర్యటతేదేశాక్' యస్తుసేవేతపణ్డితాక్| తస్య విస్తారితాబుద్ధిస్తైలబిద్ధరివామ్భసి' అనువచనముంబట్టి బుద్ధిశుద్ధియాలముగా జ్ఞానముం బ్రాపించుట కనుట, శ్రోతుకామాః=వినినిచ్చగించువారు-శుశ్రూషువులనుట, 'గురుముఖాచ్ఛోతవ్యమ్' అన్నట్లు మాముఖమువలన శాస్త్రోక్తవణము నభిలషించువారు, కొలుతురు. కాంబట్టి, హేరాజక్=ఓరాజా, తే=నీకు, మయి=నాయుండు, ఆస్థానచేత్=ఆస్థానీయియెడల, మమ=నాకు, త్వయిఆపి=నీయందును, సుతరాం=మిక్కిలియు, (న=కలుగదనుట-నీయందును నాకును ఆదరముకలుగదనుట,) అయితే, ఏమః=ఈ నేను, గతఃఅస్మి=మఱొకచోటికిఁ బోవుచున్నాను, తాను నిరంకుశుఁడగుటం దెలుపుటకై 'ఏష' యన్నాడు.

చ. ధనపతి వీవు మేము వివిధశ్రుతిపుంజపదార్థతత్త్వశా
ననులము నీవు శూరుండవు १ చండతరప్రతివాదిగర్వభం
జనులము మేము నిన్ను ధనశాలురు మమ్ము భజింతు రాశ్రితుల్
వినయము సేయవేని పృథివీవర సాగెద మీక్షణంబునన్. 52

తా. రాజా! నీవు ధనములకు నధిపతివి. మేము శాస్త్రవచనములకు వానియశేషవిశేషార్థములతోఁగూడ నధికారులము. పగతుర నడచుటయందు నీవు శూరుండవు. ప్రతివాదులగర్వ మడంచుటయందు మేమును జెడనిపటిమ గలవారము. నిన్ను ధనము గోరువారు గొలుతురు. మమ్ము మనఃకలుషములు నశించుటకు శాస్త్రముల వినఁగోరువారు నేమింతురు. కాంబట్టి మనమిరువురము సమానులమే. నాయుండు నీ కాదరము లేదేని నేను నిరపేక్షుఁడ నగుటచే నీయందు మిక్కిలియు నా కాదరము గలుగదు. కాన యిదే నే నొండొకచోటికిఁ బోయెద.

అవ. 'మఱొకచోటికిఁ బోయెద' మనుట యెట్లని యడుగఁగా మేము నిత్యనంతుష్టాంతరంగుల మగుటచే నెచటికిఁ బోయినను గట్ట మేమియు నుండ దనుచున్నాడు.

శ్లో॥ వయ మిహ పరితుష్టా వల్కలై స్త్వం దుకూలైః
సమ ఇహ పరితోషో నిర్విశేషో విశేషః।
స తు భవతు దరిద్రో యస్య తృష్ణా విశాలా
మనసి చ పరితుష్టే కోఽర్థవా కో దరిద్రః॥

టీ. ఓరాజా! వయం=మేము, ఇహ=ఇందు-లేక, యిపుడు, వల్కులైః=నారలచేత, పరితుష్టైః=తృప్తినిొందినవారము, త్వం=నీవు, దుకూలైః=పట్టుపుట్టములచే, (పరితుష్టైః=తృప్తినిొందినవాడవు అని విపరిణామము.) ఇహ=ఇందు, పరితోషః=సంతోషము, సమాః=నీకును మాకును సమానమే. విశేషః=విశేషము-నీకును మాకును భేదమునుట, నిర్విశేషః=విశేషములేనిది-భేదరహితమైనదనుట-మనమిద్దఱిసంతోషములకుఁ దారితమ్య మేమియు లేదనుట, కింతు=అయితే, యస్య=ఎవనికి, తృప్తా=ధనాశ, విశాలా=విరివియైనదో, సః=వాఁడు, దరిద్రః=పేద, భవతు=అనుఁగాక-మఱొకఁడు దరిద్రుఁడు గాఁ డనుట. ఎట్లనఁగా, మనసి=మనస్సు, పరితుష్టేనతి=తృప్తినిొందిన దనుచుండఁగా, కః=ఎవఁడు, అర్థవాక్=ధనవంతుఁడు, కః=ఎవఁడు, దరిద్రః=పేదవాఁడు-ఎవఁడును గాఁడనుట, మనస్సు తృప్తినిొందియుండఁగా లాభాలాభములు రెండును సమానములే యగుటంజేసి యట్టిమనస్సుగలవాఁడు ధనికుఁడును గాఁడు దరిద్రుఁడునుగాఁ డనిభావము. మేము నట్టివారమే కాన మఱొకటికిఁ బోయినను మాకును గట్టము లేదని భావము.

చ. కలితదుకూలవ స్త్రీములు ౧ గట్టిననీకును జీర్ణవల్కులం

బులు ధరియించుమాకును బ్రహ్మోదము తుల్యము లేదు వావి యగ్గల మగుతృప్త యెవ్వనికి ౧ గాఢదరిద్రుఁడు వాఁడు లేమియుం గఱిమియు నేల నమ్మదవికస్వరమానను లై నవారికిన్. ౧౩

తా. రాజా! మాకు నారలచేతనే తృప్తి నీకుఁ బట్టుపుట్టములచేదృప్తి. కాన మనయిరువురసంతోషములును సమానములుగానే యున్నది గాని వానియం దేతారతమ్యమును గానము. ఎవనికి ద్రవ్యమందుఁ బేరాసయో వాఁడు దరిద్రుఁడు గాని, మనస్సు తృప్తినిొందియుండువానికి ద్రవ్యమును లేదు దారిద్ర్యమును లేదు.

అవ. అయినను శరీరయాత్ర దుర్జనులను గొలువకయే మఱొకవిధమున జరుపఁగూడును గాన నాదుర్జనులు మాయెడల వినయము లేక నడచుకొన్నయెడల దానిని మేము సైఃపఁజాల మనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఫల మల మశనాయ స్వాదు పానాయ తోయం

క్షీతి రపి శయనార్థం వాససే వల్కులం చ॥

నవధనమధుపానభ్రాస్తనర్వేన్ద్రియాణా

మవినయ మనుమన్తుం నోత్సహే దుర్జనానామ్॥

54

టీ. ఫలం=పండు, ఆశనాయ=(శరీరధారణమున కై న) భోజనముకొఱకు, అలం=చాలును. స్వాదు=తియ్యని, తోయం=నీరు, పానాయ=(దప్పి నడంచుటకై) త్రాగుటకు, చాలును. క్షీతిరపి=భూమియు, శయనార్థం=పరుండుటకు, చాలును.

వల్కలంచ=నారయు, వాసనే=(కప్పకొనుటకై) పుట్టముకొనుటకు, చాలును. (శయన మవనిపుష్పం వల్కలేవాసనీచ' అనుచో, అవనిపుష్పం=భూతలము, శయనం=పడుక, వల్కలే=రెండునారలు, వాసనీచ=రెండువస్త్రములు-పడుకకు రిత్త నేలయుఁ గట్టుకొనుటకు రెండునారపట్టులును జాలు నని యర్థము.) కాఁబట్టి, నవ...యాణాం-నవ=క్రోత్తగాఁ గలిగిన, ధన=ద్రవ్య మనెడి, మధుపాన=మద్యముఁ ద్రాగుట చేత, భ్రాస్త=దారితస్పీన-తడఁబాటునొందిన, సర్వే=సమస్తమైన, ఇన్ద్రియాణాం=ఇంద్రియములు గలవారికి-మద్యము త్రాగుటచే నెట్లో నడిమంతరమున వచ్చినధనము చేతను అట్లే ఇంద్రియములు తడఁబడునుగనుక నవధనము మద్యపానముతోఁ బోల్పఁ బడినది, ఇట్టివారైన, దుష్టనానాం=దుష్టులయొక్క, అవినయం=అడఁకువలేమిని-ఉద్ధృతిననుట, అనుమస్తం=అంగీకరించుటకు, న ఉత్సహే=ఉత్సహింపను-పూనననుట. బ్రహ్మకుటకు గత్యంతరముండఁగా వారియుద్ధతిని నైఁచుకొనవలసినదేలయని భావము.

చ. ఫలములు చాలు జీవికకుఁ గృ బాసముసేయ జలంబు చాలు న

ల్కలములు చాలుఁ గట్టుట కిరలాతలముల్ శయనింపఁ జాలు ని
ష్ఫలనవవిత్తశీధురసరపానవిజృంభితమోహలీనచి

త్తు లగునికృష్టభూపతులరదుర్ణయ మించుకయున్ సహింతునే. 54

తా. దేహధారణమునకై భుజించుటకుఁ బండ్లు చాలును. దస్పితీఁద్రావుటకుఁ దియ్యనినీరుచాలును. పరుండుటకు వట్టి నేల చాలును. కట్టుకొనుటకు నారలు చాలును. ఇట్లు దుష్టనులను గొలువకయే దేహయాత్ర జరుపుటకు నయితకలిగియుండఁగా నడిమంతరపుసిరిచేఁ గన్నుఁగానక కల్లుద్రాగినవానివలె నింద్రియములెల్లఁ దడఁబడుచుండుదుష్టను లుద్ధతిం జూపిలేని దాని నెట్లును నైఁపఁజూడను.

అవ. ఈయరమునే వేఱొకవిధమునఁ జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *అశ్నీమహి వయం భిక్షా, మాశావాసో వసీమహి

శయీమహి మహీపుష్టే, కుర్వీమహి కి మీశ్వరైః॥ 55

టీ. వయం=మేము, భిక్షాం=భిక్షాన్నమును, అశ్నీమహి=భుజింతుము, ఆశావాసః=దిక్కుల నెడిపుట్టమును, వసీమహి=కట్టుకొందుము-దిగంబరుల మగుదుమనుట,

* ఇందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినస్థితియే బ్రహ్మనిష్ఠకు లక్షణము. ఇదియే 'యేన కేన చిదాచ్ఛన్నో యేనకేనచిదాశితః|యత్రకన్యచన శాయీ స్యా త్తందేవా బ్రాహ్మణం విదుః' అని మహాభారతోద్ద్యోగపర్వమునను, 'సంపీతో యేనకేనాశ్న సృత్యం వాభక్ష్యమేవవా| శయానో యత్ర కుత్రాపి సర్వాత్మా ముచ్యతే|త్ర సః', అని శివగీతయందును జెప్పఁబడియున్నది.

మహిపృష్ఠే=గృహతలమున-వట్టి నేలమీద ననుట, శయామహి=పరుండుదుము. కాఁ బట్టి, ఈశ్వరైః=అధిపతులతో-రాజులతో, కిం=ఏమి, కుర్వీమహి=చేయఁగలము-వారి వలన మా కేమియూఁ బ్రయోజనము లేదని భావము.

తే. చేరి భిక్షాన్న మారగింఁచెదము మేము
కట్టెదము దిక్కు లనియెడికలితశాటిఁ
బవ్వళించెద మిల యనురపాన్పుమీఁద
నేమికార్యము మాకు నశరేంఁద్రులందు.

55

తా. బిచ్చమెత్తి పొట్టఁబ్రోచికొందుము. దిక్కులనే వలువగాఁ గట్టుకొందుము. వట్టి నేలమీఁదఁ బరుంచుము. ఇట్టిమాకు రాజులతోఁ బనేమియు లేదు.

అవ. తాము రాజును దర్శించుటకుఁ దగునారము కా మని తెలుపుమిషచే నాతని నిందించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ న నటా న విటా న గాయకా, న చ సభ్యేతరవాదచుష్పవః ।

నృపమీక్షితుమత్ర కే వయం, స్తనభారానమితా నయోషితః॥

టీ. వయం=మేము, నటాః=నటులము, న=కాము - వివిధవేషములు ధరించి విచిత్రనాట్యములచే నయనానందము గూర్చువారము గామనుట, విటాః=విటులము-ముఖస్తుతులు సేయువాఁడు-లేక, నాయకునకు నాయక ననుకూలంపఁజేయు* ఏకవిద్యులగు విటులమనియు నర్థము, న=కాము, గాయకాః=పాడువారము-సంగీతకుశలులమై కర్ణానందము సేయువారమనుట, న=కాము, సభ్యే...చుష్పవః-సభ్య ఇతర=సజ్జనుల కంటె నితరులైనవారియొక్క - ఏవగింపుమాట లాడువాఁడేకాని శాస్త్రసంవాదులు కానివారనుట, ఇట్టివారియొక్క, వాద=వాక్యములచేత, చుష్పవః=సమర్థులమైన వారము-మనస్సునకు విరోధముకలిగించు హాస్యకారుల మనుట, న=కాము. ('నపర ద్రోహానిఽద్ధబుద్ధయః' అనుచో ఇతరులకు ద్రోహము సేయుటయందు మిక్కిలి కట్టఁ బడినబుద్ధులు గలవారు, న=కాము. అనియర్థము), స్తనభార ఆనమితాః=చన్నులబరువుచే గొంత వంగిన, యోషితః=స్త్రీలును, న=కాము. సంరంభసంభోగమునకుఁ దమికిల్పువారమును గామనుట, కాఁబట్టి, నృపం=రాజును, ఈక్షితుం=చూచుటకు

* నాయకులకు నాయక లనుకూలించుటయందు సహాయులగువారు పీఠమర్హన, విట, చేట, విదూషకు లని నలుగురు. అందు, 'కిచ్చేదూనః పీఠమర్హః ఏకవిద్యో విటః స్మృతః। సన్ధానకుశల శ్చేటో హాస్యప్రాచ్యో విదూషకః' ప్రధాననాయకునికి గుణములందుఁ గొంతతక్కువయినవాఁడు పీఠమర్హుఁడు. నాయకున కుపయుక్తములగు నృత్యగీతాదివిద్యలయం దొకవిద్యమాత్ర మెఱింగినవాఁడు ఏకవిద్యుఁ డనంబడు విటుఁడు. తక్కినవారిలక్షణములు సుగమములు.

దర్శనము సేయుటకు నుట, అత్ర=ఇందు - ఈ చెప్పబడిన నటవిటామలందు, వయం=మేము, కే=ఎవ్వరము-వారిలో నెవ్వరును గామనుట. వారిలో నొకరుగా నుండుమేని రాజదర్శనమునకు యోగ్యుల మగుదు మని భావము. రాజు అసభ్యులకే యవకాశ మొసంగుచు గాని సభ్యులకు నొసంగఁడని తన్నింద సూచితమగుచున్నది. ('నృపసద్యని నామకే వయమ్' అనుచో నృపసద్యని=రాజునింట, వయం=మేము, కేనామ=ఎవ రుదా నగుదుము - ఎవ్వరును గామనుట, ఎందులకును గొఱగా మని భావము).

క. విట గాయక వైతండిక

నటజనులము గాము పృథుఘ్నన స్తననమితో

త్కటవారకాంతలము గా

మటుగావున నృపునిఁ జూడ నగునే మాకున్.

56

తా. రాజదర్శనముం బడయుటకుఁ, గంటి కింపుగా వేసములు వైచి వింతలుగా నాడు నటులైనను, నాయక లనుకూలించుటయందు సాయపడు విటులైనను, జెవికింపుగాఁబాడుగాయకులైనను, ముఖస్తుతులు మదికింపుగాఁజేలుచుండువారైనను, రతిసుఖ మొసంగు బలితంపుగబ్బిగుబ్బలాండ్రయినను గావలయు. వీరియందు మే మెవ్వరమును గాము. కాన రాజును దర్శింప మేము దగువారము కాము.

అవ. రాజునిందయే నాలుగుశ్లోకముల విస్తరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ విపులహృదయై ర్ధన్యైః కైశ్చి జగ జ్జనితం పురా ।

విధృత మపరై ర్దత్తం చాన్యై ర్విజిత్య తృణం యథా ।

ఇహ హి భువనాన్యన్యే ధీరా శ్చతుర్దశ భుజ్జతే

కతిపయపురస్వామ్యే పుంసాం క ఏష మదజ్వరః ॥

57

టీ. విపులహృదయైః=ఉదారములైన మనసులు గలవారగు, కైశ్చి ర్ధన్యైః=కొందఱు ధన్యులచేత-ధన్యాత్ములగు ప్రజాపతులచేత ననుట, పురా=ముందు-సృష్టి కాలమందనుట, జగత్=జగము, జనితం=పుట్టింపఁబడినది. అపరైః=మఱికొందఱి చేత-పాలకులైన విష్ణువు మొదలైనవారిచేత, విధృతం=పాలింపఁబడినది. అన్యైః=మఱియుతరులచేత-పరభూరామాదులచేతననుట, విజిత్య=జయింపఁబడి, తృణంయథా=గడ్డివలె, దత్తం=(బ్రాహ్మణులకు) ఒసంగఁబడినది. ఇహహి=ఇందే-ఈలోకమందే యనుట, అన్యేధీరాః=ధీరులైన మఱికొందఱు-బలిప్రముఖులనుట, చతుర్దశ భువనాని=పదునాలుగు జగములను, భుజ్జతే=అనుభవించుచున్నార-ఇప్పుడు ననుట, కతిపయపురస్వామ్యే=కొన్నిపట్టణములయొక్క-యధిపతిగా నుండుటయందు-కొన్నిపట్టణము లేలఁ గలుగఁగానే యనుట, పుంసాం=మనుష్యులకు, ఏషః=ఈక నఁబడుచున్న, మదజ్వరః=మద మనెడి జ్వరము-దర్పాతిశయ మనుట-మదము బుద్ధిభ్రంశము కలిగిం

చుటచే జ్వరముగా రూపింపఁబడినది, కః=ఏమి, ఎందుల కనుట, వారల కీ పెనుగ ర్వమువలనఁ బ్రయోజనము లేదని భావము.

ఉ. అంచితబుద్ధులై నమనుజాధిపతుల్ జగ మెల్లఁ దొల్లి ని
ర్మించిరి దానిఁ గొందఱు భరించిరి యిచ్చిరి గొందఱు అర్థికి
న్మించి జగంబు లన్నియును నెమ్మి భుజించుచుఁ గొందఱుండఁగాఁ
బంచమపట్టణేశుల క్రవారమదజ్వర మింత యేటికిన్. 57

తా. ఈ జగత్తు మొదట నుదారమనస్కులగు కొందఱు భన్యులచే సృజింపఁ బడినది. పిదప మఱికొందఱిచే నిది పాలింపఁబడినది. అవ్వల మఱికొందఱు దీనిని జయించి గడ్డిపరకవలె దానము నేసిరి. ఇప్పుడును మఱికొందఱు ధీరులు పదునాలుగు లోకములను బాలించుచున్నారు. మహాత్ము లిట్లుండగా నేవో నాలుగయిదుపట్టణము లేలునంతపదవి కలిగినా మనుజులు మదాంధు లయి కన్నుఁ గానకుందురు.

శ్లో॥ అభుక్తాయాం యస్యాం త్షణమసి న యాతం నృపశతై
ర్భువ స్తస్యా లాభే క ఇవ బహుమానః క్షీతిభృతామ్ ।

తదంతస్యా ప్యంశే తదవయవలేశేఽపి పతయో

నిషాదే క ర్తవ్యే విదధతి జడాః ప్రత్యుత ముదమ్ ॥ 58

టీ. నృపశతైః=వందలకొలదిరాజులచేత, యస్యాం=ఏది-ఏభూమి యనుట, అభుక్తాయాం సత్యాం=అనుభవింపఁబడని దగుచుండఁగా, త్షణమసి=క్షణమంతకాల ముకూడ, యాతం-జరుపఁబడవో-ఏది త్షణకాలమైనను రాజుల నేకులచే నేలఁబడ కుండినది కాదో యనుట-దేనిని ప్రతిక్షణమును రాజులు పెక్కుండ్రు నేలుచునే యుండుకో యనిభావము, తస్యాఃభువః=అభూమియొక్క, లాభే=ప్రాప్తియందు-క్షణమునేపుకూడ నవకాశములేక పెక్కుండ్రురాజులచే ననుభవింపఁబడుచునే యుండునట్టిభూమిని బడయుటవలన ననుట, క్షీతిభృతాం=రాజులకు, బహుమానః=ఉత్కర్షణము-శ్రేష్ఠి, క ఇవ=ఏమిదా-ఏమియులేదనుట-అందఱికి నిది సాధారణమైయుండుట చే నేరాజునకును దీనివలన నొకయతిశయము కలుగదనిభావము. అయితే, తదంతస్య=అభూమిలోని భాగముయొక్క, అంశేఽపి=భాగమునందును, తదవయవలేశేఽపి-తత్=అభాగముయొక్క, అవయవ=ఒకకొంతభాగముయొక్క, లేశేఽపి=ఒక్కొంత యందును-రవ్వంతమాత్ర మైనయొకమూలయందు ననుట, పతయః= అధిపతులు-రాజులు, విషాదే=దుఃఖము, క ర్తవ్యేసతి=చేయఁదగినదై యుండఁగా-మిక్కిలియుం గొంచెమైన భూభాగమునకే మన మధిపతులైతిమిగదాయని దుఃఖపడవలసియుండఁ గా ననుట, జడాః సంతైః=మందులై-బుద్ధిహీనులై యనుట, ప్రత్యుత=విపరీతముగా-విషాదముపడుటకు మాటుగా ననుట, ముదం=సంతోషమును, విదధతి=చేయుదురు.

భూమియో పెక్కండ్రచే నెడతెగక భుజింపఁబడుచుండునది. అదియును బూర్ణము గాఁగాక అందు నేదోయొకపాలులోఁ బాలుగాని, ఆపాలులోనొక పాలై నచోటిలో నేదోయొకమూలగాని తమ కేలుటకుఁ గలిగెనా యిస్! పెక్కండ్రచే భుజింపఁబడిన దానిలోని పాలిలోను మిక్కిలి యలంఠిపాలికి మనము పరులమైతిమే యని దుఃఖం పక మనము రాజులమని యుబ్బుచున్నాము. వీరియవివేక మే మనవచ్చునని యాశ యము. 'ప్రత్యుత్తేత్యుక్తే నైపరీత్యే' అని గణవా్యాఖ్యానము.

చ. ఎడ నిమిషంబు లేక ధర్మణేశ్వరతంబు భుజించు చున్నయి

ప్పుడమి లభించినన్ మహిమ న్ పొందునె రాజుల నేల తున్నలో
నడరు లవంబులోఁ దునియ్యయం దొకమూలకు నాఘు లైనవా
రడలక వైపరీత్యమున న్ హర్షముఁ జెందుదు రెంత మందులో. 58

తా. భూమండలమంతయుఁ బ్రతిక్షణమును పెక్కండ్రు రాజులచే నేలంబు డుచు నేయుండునది కాని వారు దాని నేలనిక్షణ మొకటియులేదు. కాఁబట్టి యిట్టి భూముయంతయుఁ గలిగినను రాజులకేయలిశయమును గలుగదు. ఇట్టిభూమిలోనిభాగ ములో నొక పాలుగాని, యాపాలిలోని యొకపాలుయం దొకానొకమూలగాని యేలఁ గలిగినంత నే మూఘులు కొంస అంతయల్పమునకుఁ దాము పరులైనందులకు వగచుటకు మాటుగా మిక్కిలి యుబ్బునొందెదరు. ఏమి వీరియవివేకము!

అవ. త్సుద్రులగు రాజులనార్త యటండఁగా వారిని యాచించి బ్రతుకువారు వారికంటఁ బరమత్సుద్రులని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ మృత్పిష్టో జలరేఖయా వలయితః సర్వోఽప్యయం స స్వః
స్వాంశీకృత్య సవన సంయుగశ్చైతే రాజ్ఞాం గణై ర్భుజ్యతే ।
నో దద్యు ర్దదతేఽథవా కిమపి తే త్సుద్రా దరిద్రా భృశం
ధగ్ధికాక్ పురుషాధమాక్ ధనకణం వాఞ్చన్తి తేభ్యోఽపి యే॥59

టీ. జలరేఖయా=సముద్రాకారముగానుండు నీటిరేకచే, వలయితః=చుట్టఁబడిన-ముద్దగాఁ గూర్చఁబడిన యని యర్థాంతరము, ఆయం=ఈ, సర్వోఽపి=సమస్త మునైన, మృత్పిష్టః=భూమియనెడి మట్టిముద్ద-నీటిచేఁ గూర్చఁబడిన మట్టిముద్దయుం బోలె సముద్రజలముచేఁ గూర్చఁబడిన మట్టిముద్దయగు నీపుడమి యని చమత్కారము ధ్వనించెడి, భూమిని మృత్పిండ మనుట అతిశయము కామిని చూపుటకొఱకు; జలరేఖచే వలయితమనుట కొఱఁది యడరానిదికాక యొకకొలఁదికి లోనైనదని తెలుపుట కొఱకు నని తెలియునది. ఇట్టి భూమి, అణునను=అణువేకదా-మిక్కిలియు స్వల్ప మేయగుననుట, సవన=అదియే - అట్టి యతిస్వల్పమైన మృత్పిండమాశ్రమేయనుట, రాజ్ఞాంగణైః=రాజులగమూహమాచేత, సంయుగశ్చైతేః=హింసాప్రచరములైనవందల

కొలదియుద్ధములచేత, స్వాంతీకృత్య = తమతమ భాగములుగాఁ జేయఁబడి-తమతమ సొంతభాగములుగా భాగించుకొని యనుట, భుజ్యతే = అనుభవింపఁబడుచున్నది. ('స్వాంతీకృత్య తమేవ సజ్జరకతై రాజ్ఞాం గణా భుజ్యతే' అనుచో రాజులసమాహములు వందలకొలదియుద్ధములచే దానినే తమతమవిగాఁ జేసికొని యనుభవించునని యర్థము). తే=వారు-భూమి సంతయుఁగాక నందులో నొకొకపాలును బొందుటకై యనేకప్రాణులను జంపునట్టి యారాజులు, కిమపి=కొంచెమైనను, నోదద్యుః=(ఇంక)ఇయ్యరు. అథవా=లేక, నోదదతే=ఇప్పుడిచ్చుచున్నవారునుగారు. కాఁబట్టి, భృశం=మిక్కిలి, త్సుద్రాః=నీచులును, దరిద్రాః=పేదలును, అగుదురు, అనేకయుద్ధములంబడి యాజ్ఞించినమృత్పిండమును ననుభవించువా రగుటచే త్సుద్రులును, దానియందుఁగూడ నంశములే గలవారుగాన దరిద్రులునని భావము. కావుననే యొకరికిప్పుడును బెట్టరు, మఱిప్పుడును బెట్టఁబోరు అని యర్థము. తేభ్యోఽపి=ఇట్టివారి వలనఁగూడ, యే=ఎవరు, ధనకణం=ద్రవ్యలేశమును-అధికముగా నొసంగుదాతృత్వము లేమిచే అత్యల్పధనము ననుట, వాఞ్శ్చన్తి=కోరుదురో, తాన్ పురుషాధర్మాన్=ఆ నికృష్టమనుష్యులను-అట్టివారింగూర్చి యనుట, ధికోధిక్=చీ-చీ-మోచేతిక్రిందినీటిని ద్రాగునట్లు అతినీచమైనయిట్టియాచన సేయువా రారాజులకంటె బరమనీచులుగాన ఇమ్మడిగా వారు నిందు్యలని భావము. తమతమకాలినపొట్ట ప్రోచిశినుటయే ప్రయోజనముగాఁ జేసి పురుషాధర్మములను గావించుత్పదయాచ్ఛ ను చూలఁబుచ్చి స్వతస్సిద్ధానందముచే నేకలంకలేనినెమ్మది నొందించి పురుషోత్తములను గావించుమతి త్వమే బ్రతుకుఁజెరువుగాఁ గయికొనవలయు నని భావము.

చ. తగ జలరేఖచే వలయుతం బగుకొంచెపుమంటిముద్ద కై

జగడము లాడి యాడి పెలురచక విభజించి భుజించు చున్నచు

ర్భగన్వపు లిచ్చువారె తలఁగపం గడు సీచులు వారియందు నొ

ప్పుగ ధనలేశకాంక్ష గలరహురుషులుం గడుహీనులే కదా, 59

తా. ఈపుడని వట్టిపెనుమట్టిముద్దయేకాని వేఱుకాదు. అదియును గొలది లేనిదికాక నలుగడల సముద్రజలములచేఁ జుట్టఁబడి కొలదికి లోనై యున్నది. అది యంతయును మొత్తమునకు మిక్కిలియు స్వల్పమైనదే. ఏలనఁ బెక్కురాజులు లెక్కలేనియుద్ధము లాడి దానిని దమతమవిగా రచించుకొని యనుభవించుచున్నారు. వారట్లాచుట్టిపెళ్లకై యటు పోట్లాడినవారుగాన త్సుద్రులును, అదియును బూర్ణముగాఁ గాక యందొక్కొక్కపాలేగలవారుగాన దరిద్రులు నగుదురు. కాన వారొకరి కిప్పుడును బెట్టరు; ఇంకఁ బెట్టువారును గారు. అట్టివారిని బోయి యాచించుమీనలు వారికంటె సీచులుగాన మఱిమఱి నిందింపఁదగినవారే యగుదురు.

అవ. వేయేల, వానిజన్మమే సార్థక మనుచు నిగమించుచున్నాడు.
 శ్లో. స జాతః కోఽప్యానీ స్మదనరిపుణా మూర్ధ్ని ధవళం
 కపాలం య సోఽచ్చైర్వినిహిత మలజ్కారవిధయే॥
 నృభిః ప్రాణత్రాణప్రవణమతిభిః కై శ్చి దధునా
 నమద్భిః కః పుంసా మయ మతులదర్పజ్వరభరః॥ 60

టీ. యస్య=ఎవనియొక్క, ధవళం=తెల్ల నైన, కపాలం=తలపునుక, మదన
 రిపుణా=మన్మథునికి శత్రువై నశివునిచేత, ఉచ్చైః=పాడవుగా-అన్నిటికంటె నతిశ
 యించినదిగా, మూర్ధ్ని=శిరస్సునందు, అలజ్కారవిధయే=భూషణముగా విధించుట
 కొఱకు సామ్యుగాననుట, వినిహితం=కెట్టుకొనఁబడినదో-శివుఁడు కపాలశేఖరుఁడు
 గావునను యుద్ధమున హతులై నవారికపాలముల నతఁడు సామ్యులుగాఁ దాల్చుటం
 జేసియు న తైవనిపునుక నాడేవుండు సామ్యుగాఁ దలయందుఁదాల్చునోయనియర్థము,
 * సః=ఆ, కోఽపి=ఒకానొకఁడే, జాతః ఆనీత్=జన్మించినవాఁ డయ్యెను-సఫలమైన
 జన్మముగలవాఁ డయ్యెను-తక్కినవారిజన్మములు సఫలములై నవి గావని యర్థము. ఆ
 యితే, అధునా=ఇప్పుడు, ప్రాణ...మతిభిః-ప్రాణత్రాణ=తుచ్ఛములై న ప్రాణము
 లను రక్షించుకొనుటయందు, ప్రవణ=ఆసక్తమైన, మతిభిః=మనస్సులు గలవారును,
 కావుననే, నమద్భిః=నమస్కరించువారును, అను, కై శ్చిత్=కొందఱు, నృభిః=మ
 నుష్యులచేత-కొందఱుమనుజులు బ్రతుకుకొఱకుఁ దమకు మొక్కునట్టికారణముచేత
 ననుట, ఇచట హేతువునందుఁ దృతీయ, పుంసాం=మనుష్యులకు, అయం=ఈ,
 అతుల...భరః-అతుల=ఎనలేని, దర్ప=గర్వమనెడి, జ్వరభరః=జ్వరాతిశయము-మి
 క్కుటపు జ్వరమువలె తబ్బిబ్బుపఱుచుగర్వ మనుట, కః=ఏమి-ఎందుకనుట, మర
 జించినపిదపఁగూడ నెవనిశిరసు ఆదరపూర్వకముగా మిక్కిలి యుపాదేయ మగునో
 వానిజన్మమే సార్థకము. వాఁడే పురుషోత్తముఁడు. తక్కినవారెల్ల నిష్ఫలజన్మములును
 బురుషాధములు నగుదు రని భావము.

చ. అతఁడ సుజన్ముఁ డెవ్వనిసమంచితశుభ్రకపాల మద్రిజా
 పతి కుతుకంబుతోడఁ దలర్పై ధరియించె విభూషణంబుగా
 క్షీతిపయిఁ బ్రాణరక్షణము సేయుటకై తముఁ జేరి కొందఱా
 నతు లయి రంచు దుర్మదఘనజ్వర మేటికి మానవాళికిన్. 60

* శివుఁడు యుద్ధహతు లై నవారికపాలములు సామ్యులుగాఁ దాల్చుటగలడు.
 అయిన నిచట నొకనికపాలమె తాల్చునట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఇందులకుఁ బ్రమా
 ణము గానరాదు. మఱియుఁ గపాలములను సరులుగాఁ దాల్చుటేకాని తలయందుఁ
 దాల్చుట విచారణీయము.

తా. ఎవని లెల్ల నితల పునుకను శివుండు సామ్యుగాఁ దనతలయందుఁ దాల్చెనో యట్టివాఁ డొక్కఁడే సార్థకజన్ముఁ డయ్యెను గాని తక్కినవా రందఱును సార్థక జన్ములు గారు. ఇష్టహో కోందఱునునుష్యులు, పొట్టపోసికొనుటకై యెవరేని కొం దఱు తమకు మ్రొక్కుదురేని, తామే సార్థకజన్ములుగాఁ దలఁచి కన్న మిన్న గానక గర్వింతురు. ఇది యెందులకో తెలియరాదు.

ఇది వైరాగ్యశతకమున యతిస్వపతిసంవాదవర్ణనమన్నది పద్మదశకము.

భర్తృహరిసుభాషితము - మనస్సంబోధననియమము.

అవ. మనస్సును నియమింపంజాలువాఁడే యతి యగుం గాన యతి ని గుఱించినప్రసక్తి యైనపిదప మనోనియమనముఁ జెప్పం బూని మన స్సును సంబోధించుచు దాని నియమించుప్రకారముం జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో. *పరేషాం చేతాంసి ప్రతిదివస మారాధ్య బహుధా

ప్రసాదం కిం నేతుం విశసి హృదయ క్లేశకలిలమ్ |

ప్రసన్నే త్వ య్యస్తః స్వయ ముదితచింతామణిగుణే

విముక్తః సజ్కల్పః కి మభిలషితం పుష్కతి నతే ||

61

టీ. హృదయ=హిమనసా, ప్రతిదివసం = ప్రతిదినమును, బహుధా=అనేక విధములచేత, పరేషాం=ఇతరులయొక్క, చేతాంసి=మనస్సులను, ఆరాధ్య=ఆరా ధించి-తత్కాలమునకుఁ దగిన యనువర్తనములచే అభిముఖములుగాఁ జేసికొని, ప్రసా దం=తేటదనమును - సంతోషము ననుట, నేతుం=పొందించుటకు, క్లేశకలిలమ్=కష్ట

* ఈ శ్లోకమున నుత్తరార్థమునకు

‘ప్రసన్నే త్వ య్యస్తః స్వయ ముదితచింతామణిగుణో వివిక్తః సంకల్పః కిమ భిలషితం పుష్కతి నతే’ అని పాఠాంతరము. అప్పుడు, అస్తః=లోపల, ప్రసన్నేత్వ యిసతి=నీవుప్రసన్నమైయుండఁగా, స్వయం=తనంత, ఉదితచింతామణిగుణః=పుట్టిన చింతామణులసమూహ మైనదియు-ఁజెక్కుచింతామణులవలె సకలవాంఛితములనొడఁ గూర్పఁజాలినదియు, వివిక్తః=నిర్మలమైనదియు, అగు, సజ్కల్పః=ఇచ్ఛావిశేషము, నీకోరికను దేనిని బూరింపదని యర్థము. నీవు లోనఁ బ్రసన్న మైతివేని ఁజెక్కుచింతామణులవంటిదైన నీవిమలసంకల్పము కోరినదానినెల్ల నొడఁగూర్చు నని తాత్పర్యము. ప్రసన్న మగుచిత్త మేది తనలో సంకల్పించిన నది సమకూలు ననుట.

ములగజబిజిని, కిం=ఏల, వికసి=చూచుచున్నావు? ఒకరిమనస్సు నెట్లో ప్రసన్నముకావించి కోరికలనొడగూర్చుకొంచునందువేని, అంతః=లోపల, స్వయం=తనంతనే, ఉది...గుణే-ఉదిత=పుట్టిన, చింతామణిగుణే=చింతారత్నముయొక్క గుణములగుల-చింతామణివలె సకలార్థములనొనగూర్చునట్టిదై యనుట, త్వయి=నీవు, ప్రసన్నేసతి=ప్రసన్నమగుచుండఁగా-నీవు ప్రసన్నతనొంది దానివలనఁ జింతామణింబోలె కోరికలనెల్లనొడఁగూర్చఁజాలినదికాఁగా ననుట, విముక్తః సజ్జల్పః=త్యజింపఁబడినకోరిక-కోరికలనెల్ల పరిత్యజించుట యనుట, తే=నీయొక్క, అభిలషితం=కోరినదానిని, కిం=దేనిని, నపువ్యతి=పూరింపదు-నీవు కోరినవానినెల్ల నొడఁగూర్చుననుట-మనస్సు ప్రసన్నతనొందఁగా కోరుట కేదియుఁగలుగదుగాన కోరికలన్నియు వీడును, అట్లువీడియు కోరికలన్నియు నొడఁగూడుటవలన నెట్టితృప్తి కలుగునో యట్టితృప్తియే కలుగును కావున కోరికలన్నియు వీడుట (అనఁగా సంకల్పము విముక్త మగుట) కోరికలన్నియు నొడఁగూడుటతో సాటియగును. కావుననే విముక్తమైన సంకల్పము ఏకోరికను బూరింపదు అనఁబడియె. ఇదియె 'విహాయ కామా' య స్సర్వాత్ పుమాంశ్చరతి నిస్సప్నహః! నిర్మమో నిరహఙ్కార స్సకాంతి మధిగచ్ఛతి॥ ఏహ బ్రాహ్మీస్థితిః పార్శ్వే నై నాం ప్రాప్య విముహ్యతి' అని గీతయు; 'యదా సర్వే ప్రముహ్యంతే కామాయేఽన్య హృదిస్థితాః|అథ మర్త్యేఽమృతో భవ త్యత్ర బ్రహ్మ సమక్షుతే' అని కఠోపనిషత్తును ప్రతిపాదించెడి. లేక, సంకల్పమునుటకు 'మనః సమ్మోగేభ్యః స్పృహయతి న సజ్జల్పవిరతమ్' చండకాశికము; 'సజ్జల్పప్రభవాత్ కామాంస్త్యక్త్వా సర్వా నశేషతః' గీత-అనుచోఁ గలప్రయోగములంబట్టి మనోవ్యాపారములని యర్థము. కావున మనస్సుయొక్క (విముక్తః సజ్జల్పః) వ్యాపారము వీడినదై యది ప్రసన్న మగునేని కోరికలన్నియు నొడఁగూడు నని యర్థాంతరము.

చ. పదులమనంబు లోలబహుభంగులఁ గొల్చి ప్రసన్నతాగుణ

స్ఫురణ వహింపఁ జేయుటకుఁ గ బూనఁగ నేటికి నీవు చిత్తమా

స్థిరముగ నుప్రసాదము భగజించి నిలింపమణిగఁబోదయ

స్ఫురితగతి మనోరథము గ సాంపు వహింపదె నీకు మేలుగన్.61

తా. మనసా! ఇతరులమనస్సులను బలవిధములఁ గొలిచి వానిని బ్రసన్నములుగాఁ జేయుటకై పెనుఁగకష్టములపాలు పడెదవేల? నీవే ప్రసన్నమై చింతామణి వంటిగుణములం బడసితివేని కోరికలన్నియు విడివడి నెమ్మది కలుగును. దానిచేఁ గోరికలన్నియు నొడఁగూడినవే యగును.

అవ. ఇట్లు మనఃప్రసాదమునం గలగుణమును జెప్పి యిపు డా మనంబుయొక్క యవగుణమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పరిభ్రమసి కిం వృథా క్వచన చిత్త విశ్రామ్యతాం
స్వయం భవతి య ద్యథా భవతి తత్తథా నాన్యథా।
అతీత మననుస్మర న్నపి చ భా వ్యసంకల్పయ
న్నతర్కితసమాగమా ననుభవామి భోగా సహమ్॥

62

టీ. హేచిత్త=ఓమనసా, వృథా=వ్యర్థముగా, కిం=ఏల, పరిభ్రమసి=తిరు
గాడుచున్నావు-ప్రయోజనము లేమిచే నూరక తిరుగఁడగదని భావము. అయితే చే
యఁదగినదేమి యనఁగాఁజెప్పచున్నాఁడు, క్వచన=ఒకానొకచో, విశ్రామ్యతాం=
విశ్రమింపఁబడునుగాక-స్వస్థానమందే నిచ్చలు నెలకొనియుండువుగాక యనుట. ఇ
ట్లు చేసినయెడ కార్యసిద్ధి యెట్లనఁగా చెప్పచున్నాఁడు. యత్=ఏది-ఏవ స్తువు-లేక
ఏకార్యము, స్వయం=తనంత-స్వభావముచేతనే, యథా = ఎట్లు, భవతి=అగునో,
తత్=అది, తథా=అట్లే-తనప్రకృతిచొప్పుననే, భవతి=అగును. న అన్యథా (భవతి)
=మఱొక విధముగాఁగాదు, 'యద్భావితదృశ్య త్యేవ' అన్నట్లు అన్నియు దై వాయత్తము
గా నేరీతిని గలుగనున్నదో యారీతి నే కలుగునుగాని వేఱొకరీతిని గలుగదు. కాన
దానికై పాటుపడక యూరక విశ్రమించియుండుమని సంబంధము. అట్లు విశ్రమిం
చుటయందుఁగలఫలముం జెప్పచున్నాఁడు. అహం=నేను, అతీతం=కడచినదానిని,
అననుస్మరణ=తలఁచుకొనకయు-కడచిపోయినదానినిగుఱించి కోకింపకయు ననుట.
భావించాపి=కలుగనున్నదానిని, అసంకల్పయణ=సంకల్పించుకొనకయు-కోరకయు
ననుట, అతర్కితసమాగమాణ=ఊహింపఁబడనిరాకలు గలిగిన-తలంపఁబడకయే ప్రా
ప్తిం చునట్టి యనుట, భోగాణ్=విషయసుఖములను, అనుభవామి=అనుభవించెదను-
దైవికముగా లభించినవానితోఁ దృప్తి నొందియుండెదను కాన నాకై నీ వలయవల
దనిభావము. ('అతర్కితసమాగమా ననుభవ స్వభోగానిహ' అనుచో, ఇహ=ఈపు
డమియందు, అతర్కిత=ఊహింపరాని, గమ అగమాణ్=పోకయు రాకయుఁ గల,
స్వభోగాణ్=సీభోగములను, అనుభవ=అనుభవించు మని యర్థము), ఇట్లుచేసిన 'యో
నహృప్యతి నద్వేష్టి నశోచతి నకాఙ్క్షతి । శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమా న్యః స మే
ప్రియః' అనుభగద్వాక్యముచొప్పునను 'గతార్థా న్నానుశోచన్తి నార్థయన్తే మనో
రథాన్' వర్తమానేన వర్తన్తే తేన మేపాణ్డవాః ప్రియాః॥' అనువచనమునను పర
మేశ్వరుని కవశ్యము ప్రియఁడ నగుదు నని భావము.

ఉ. ఏల పరిభ్రమించెద వరనేకవిధంబుల వెట్టిచి త్తమా

తాలిమి విశ్రమింపు మొకతావున యత్నము లేకయే యగు
మేలును గీడు నేఁ దలఁప ర మించినకార్యము భావికార్యము
లాలసవృత్తి గోర విధిలబ్ధఫలంబులు నే భుజించెదన్.

62

తా. చిత్తమా ! ఊరక నాకై యేల నలుగడల భ్రమించెదవు? ఇతనొకచో విశ్రమింపుము. ఎది యెట్లు జరుగనున్నదో యది యట్లేజరుగునుగాని వేటొకవిధమున జరుగదు. కావున నీపాట్లవలన నాకు విశేష మేమియుఁ గలుగఁబోదు. నీవు నెమ్మదిగా నిలుకడనొందుదు వేని నేనును గడచినదానికి వగవక కలుగనున్నదానికై తలపోతలు నేయక పై వికముగాఁ గలిగినభోగములనే తృప్తితో ననుభవించెద.

అవ. ఇప్పుడు విశేషించి సంబోధించురీతి నే చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఏతస్మాద్విర మేద్వియార్థగహనా దాయానకా దాశ్రయ శ్రేయోమార్గ మశేషదుఃఖశమనన్యాపారదక్షం త్కణాత్ ।

శాస్త్రం భావ ముపైహి సన్త్యజ నిజాం కల్లోలలోలాం గతిం మా భూయో భజ భజ్జురాం భవరతిం చేతః ప్రసీ దాధునా॥63

టీ. హేచేతః=ఓమనసా, ఆయానకాత్=ఆయానపెట్టునదియగు, ఏతస్మాత్=ఈ-సర్వానుభవసిద్ధమైన యనుట, ఇన్ద్రి...హనాత్=ఇంద్రియార్థ=ఇంద్రియవిషయములైన శబ్దాదు లనెడి, గహనాత్=ఆడవివలన. విరమ=ఉడుగుము-విషయములు మిక్కిలి యనర్థములు కలిగించి చిక్కులంబెట్టునవికాన వానియం దాసక్తి వలదనుట, త్కణాత్=క్షణమాత్రమున, అశేష...దక్షం-అశేషదుఃఖ=సమస్తదుఃఖములను, శమన=పోగొట్టుట యనెడి, వ్యాపార=కార్యమునందు, దక్షం=సమర్థమైన, శ్రేయోమార్గం=జ్ఞానమార్గమును- లేక మోక్షమార్గమును, ఆశ్రయ=అనుసరింపుము-జ్ఞానమార్గంబునందు వర్తింపుమనుట, శాస్త్రం=గంభీరమైన, భావం=భావమును, ఉపైహి=పాండుము, ('స్వాత్మీభావ ముపైహి' అనుచో, నీయాత్మ యగుటను (అనగా నీయాత్మస్వరూప మనుసంధించుటను పొందుమని యర్థము), నిజాం=నీదైన, కల్లోలలోలాం=పెనుకరుడువలె చంచలమైన, గతిం=వ్యాపారమును, సన్త్యజ=బొత్తిగా విడుపుము-స్థిరుఁడవుగవ్వనుట, భూయః=మరల, భజ్జురాం=నాశకీలమైన-శాశ్వతముకాని యనుట, భవరతిం=సంసారమందలి ఆసక్తిని; మాభజ=భజింపకుమా, అధునా=ఇప్పుడు, ప్రసీద=ప్రసన్నము కమ్ము, చిత్తప్రసన్నత లేక తక్కిన పుణ్యశతముల చేతను శ్రేయఃప్రాప్తి కలుగ దని భావము.

శా. ఆయానప్రద మిద్వియార్థగహనం १ బాత్రోప వర్జింపుమి శ్రేయోమార్గము సర్వదుఃఖనికరరచ్ఛేదార్థ మై చేరుమి ధ్యేయాద్వైతముఁ బొందుమి స్థిరతచే १ దీపింపుమి చిత్తమా మాయాకేళికి వెండియుం జొరకుమి १ మాలిన్యము వీడుమి.

తా. మనసా! మిక్కిలి యలంచునట్టి యీ శబ్దాదివిషయముల సందడినుండి వీడి సకలదుఃఖములను దోడనే పోగొట్టఁ జాలుజ్ఞానమార్గమునం బ్రవర్తింపుము.

గంభీరభావముతో నాత్మస్వరూపానుసంధానము సేయుచు, పెద్దకరుడువలె నతిచంచలముగ నీవృత్తిని బొత్తిగా విడిచి యనిత్యమైనసంసారముం దాసక్తిని మరలఁబొందక యింక నిదిమొదలుగాఁ బ్రసన్నత నొందుమా.

అవ. నమ్మఁదగిననానినే నమ్ముము; తక్కినవానిని వల దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మోహం మార్జయ తా ముపార్జయ రతిం చన్ద్రార్ధచూడామణౌ

చేతః స్వర్గతరగ్గణితటభునా మానజ్ఞ మగ్నేకుటః।

కోవా వీచిషు బుద్బుదేషుచ తటిల్లేఖాసుచ స్త్రీషుచ

జ్వాలాగ్రేషుచ పన్నగేషుచ సరిద్వేగేషుచ ప్రత్యయః॥ 64

టీ. హేచేతః=ఓమనసా, మోహం=(పుత్రమిత్రాదులం దాసక్తిని గలిగించు) అజ్ఞానమును, మార్జయ=ఊడ్చివై వుము-విడుపు మనుట-వానియందు నమ్మిక వలనని భావము, అయి తే, చంద్రార్ధచూడామణౌ=అతిచందురుఁడు తలమానికముగాఁ గల శివునియందు, తాం=ఆ-పరమసుఖప్రద మని ప్రసద్ధిసొందినట్టి యనుట, రతిం=అనురక్తిని-ప్రితిని, ఉపార్జయ=సంపాదింపుము. స్వర్గ...భువాం-స్వర్గతరగ్గణీ=దేవలోకపునదియగు మందాకినియొక్క, తట=తీరముతోఁ జేరిన, భువాం=ప్రదేశములయొక్క, ఆనజ్ఞం=సామీప్యమును, అగ్నేకురు=కై కొనుము-శివుఁడును గంగాతీరప్రదేశములను శ్రేయస్కరము లగుటచే నాగెంటియందే నమ్మికయుంపుమనుట, ఏలనఁగా, వీచిషు=అలలందును, బుద్బుదేషుచ=నీటిబుగ్గలందును, తటిల్ లేఖాసుచ=మెఱపుఁడిఁ గలయందును, స్త్రీషుచ=స్త్రీలయందును ('స్త్రీషుచ' అనుచో, సంపదలయందును), జ్వాలాగ్రేషు = అగ్ని పెగలకొనలందును, పన్నగేషుచ= సర్పములందును, సరిత్ వేగేషుచ=నదీ వేగములందును, ('సుహృద్వర్గేశుచ' అనుచో, బంధుసమాహములందును) ప్రత్యయః=విశ్వాసము-నమ్మిక, కోవా=ఏది-ఏనమ్మికయు లే దనుట-గృహదీపమును 'చుమ్మనకరణే శ్మశ్రుదాహః' మద్దుపెట్టిన మీసముకాలు'నను లోకన్యాయమునఁ బ్రత్యక్షముగా దహించు జ్వాలాగ్రములందును, స్పష్టముగాఁ బ్రాణములను హరించుసర్పములందును, నిలుకడలేని నదీప్రవాహములందును ఆసదలందు విడిచిపోవు బంధుజనులందును విశ్వాసముదగదనియర్థము. 'ప్రత్యయోఽధీన శపథ జ్ఞాన విశ్వాస హేతుషు' అని యమరుఁడు. ఇందు ప్రస్తుతములైన స్వబంధుజనాదులకును అప్రస్తుతములైన వీచిప్రభృతులకును బౌపమ్యము గమ్య మగుటచే దీపకాలంకారము.

చ. దురితపుమోహముం దొలఁగఁగజేయుము సేయుము భక్తి శూలిపై

వరసురనాహినీతటనిరనాసముఁ జేకొను మేటిసమ్మికల్

తరఁగలయందు బుద్బుదవిరతానములందు మెఱుంగుఁడిఁగెలం

దరయఁగఁ గీలందు ఘోరలందు సుహృజ్జనులందు డెందమా. 64

తా. మనసా! మోహమును మానుము. చంద్రధరునియందుఁ బ్రీతియు గంగా తీరప్రదేశములందు వాసమును శ్రేయఃప్రదములు గాన వానినే కయికొనుము. స్త్రీలు గాని, శ్రీలుగాని, యలలు, నీటిబుగ్గలు, మొఱపుఁడిగలు, అగ్ని నెగకొనలు, సర్పములు, నదివేగములు మొదలై నవానివంటివి కాన వానిని నమ్మఁదగదు.

అవ. మఱొకరీతిని సంబోధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ చేత శ్చింతయ మా రమాం సకృ దిమా మస్థాయినీ మాస్థయా
భూపాలభ్రుకుటీకుటీవిహరణన్యాపారపణ్యాజ్ఞనామ్ ।
కన్ధాకఞ్చుకితాః ప్రవిశ్య భవనద్వారాణినారాణసీ
రథ్యాపజ్జిషు పాణిపాత్రపతితాం భిక్షా మపేక్షామహే॥ 65

టీ. హేచేతః=ఓమనసా, అస్థాయినీ=అస్థిరమైనదియు, ఎట్లనఁగా, భూపాల...పణ్యాజ్ఞనాం-భూపాల=రాజులయొక్క, భ్రుకుటీ=బొమముడిపాటనెడి, కుటీ=ఇంటియందు, విహరణ=విహరించుట యనెడి, న్యాపార=న్యాపారముగల, పణ్యాజ్ఞనామ్=బోగముది యైనదియు-రాజులు ప్రీతితో బొమలు త్రిప్పిన లక్ష్మీ కలుగుటయు కోపముతో బొమలు ముడిచిన నదితోలఁగుటయు సంభవించును గాన నాబొమ్మలు లక్ష్మీకి విహరించుగృహముగాఁ జెప్పఁబడినది. బొమలయందు కేవల ముండుటను జెప్పక విహరించుటను జెప్పటచే బొమలు నిగ్రహముగ్రహములచే నెట్లు దిరుగునో యట్లే తానును లోనై తిరుగు నని యాశయము. అనఁగా కేవలము బొమలందుఁ గాక బొమలత్రిప్పలంచే లక్ష్మీకలిమిలేములు కలుగును గాన నాత్రిప్పలంబట్టి యిచట విహరణజ్ఞము ప్రయుక్తము. అయిన నది యొక్కటను నిలుకడలేక వ్యభిచరించునది గాన పణ్యాంగనగా రూపితమైనది. ఇట్టిదియు, అగు, ఇమాం=ఈ-ఈకనఁబడుచున్న యనుట, రమాం=సిరిసి, ఆస్థయా=ఆదరముతో-పట్టుతో ననుట, సకృత్=ఒకప్పుడును, మాచింతయ=చింతింపకుమా-ఆసింపకునుట, అయితే జీవించుట యెట్లనఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు, కన్ధాకఞ్చుకితాః సంతః-కన్ధా= బొంతచేత, కఞ్చుకితాః=చొక్కాయిగలవారును- బొంతను గప్పకొన్నవారై యనుట, (వయం=మేము, అని శేషము), వారాణసీ రథ్యాపజ్జిషు=కొశియొక్క రాజమార్గములవరుసలందు, భవనద్వారాణి=ఇండ్లవాకిళ్లను, ప్రవిశ్య=చొచ్చి, పాణిపాత్రపతితాం = చేతులనెడి పాత్రలందుఁ బడిన, భిక్షాం=బిచ్చమును, అపేక్షామహే=కోరుచున్నాము. 'పాణిపాత్ర ఉదరమాత్రపాత్రే పతిత మన్నీయాత్' ఇత్యాదిప్రతివోదితప్రకారమున అనాయాసముగా దొరకుభిక్షాహరమున శరీరయాత్ర నడపుచుఁ బుణ్యక్షేత్రముల సుఖముగా వసించు మని యర్థము.

మ. అవనీశభ్రుకుటీకుటీవిహరణన్యాపారపణ్యాంగనః

భువిహో సంపద నించుకం గొనకుమీ ర్భోగార్థమై చిత్తమా

శివమోదావహకాశికానగరసుశ్రీరాజమార్గంబులన్

భవనద్వారములందుఁ జేత నిడునద్రౌక్షం బపేక్షించెదన్. 65

తా. మనసా! రాజులయనుగ్రహముచే గలుగుచు నిగ్రహముచే బోవుచు వారవనితవలె నొక్కయెడను గుడుటలేక చపలమైయుండులక్ష్యకాసిఁచి మ మ్మల యింపవలదు. మేము బాంతుఁ గప్పకొని కాశీక్షేత్రమునకుఁ బోయి యందలి పెనువీగు లలో నిల్లిల్లు సాచ్చి చేతులలోఁ బడినబిచ్చము గొని బ్రతుకుదుము సుమా.

అవ. నీకు సంసారమునందేయెప్పుడు సభిని వేశముండునేని యది యీచెప్పబడుపరికరములతోఁ గూడినయెడ నందాన క్తి కలిగియుండు ము. ఇట్లుగానిచో ధ్యానమందు నిష్ఠగలిగియుండుమని చెప్పుచున్నాడు. శ్లో॥ అగ్రే గీతం సరసకవయః పార్శ్వయో ద్దాక్షిణాత్యాః

పశ్చాత్తీలావలయరణితం చామరగ్రాహిణీనామ్।

య ద్యస్త్యేవం కురు భవరసాస్వాదనే లమ్మటత్వం

నో చేచ్చేతః ప్రవిశ సహసా నిర్వికల్పే సమాధౌ॥ 66

టీ. హేచేతః=ఓమనసా, అగ్రే=ముంగల, గీతం=గానము-గాయకజను లను ట, పార్శ్వయోః=ఇరుప్రక్కల, దాక్షిణాత్యాః=దక్షిణదేశపువా రైన, సరసకవ యః=రసినలైన కవులును, పశ్చాత్=వెనుకప్రక్క, చామరగ్రాహిణీనాం=చామర లను వీచు చెలవలయుక్కు, తీలా...రణితం-తీలా= వింజామరలను వీచు విలాసము చేతఁ గలుగు, వలయ=మణికంకణములయొక్క, రణితం=ఝణత్కారమును, ఇది యెల్ల, ఏవం=ఈప్రకారమున, అస్తియది=ఉండెనేని, భవరస ఆస్వాదనే=సంసారమునందలి చవులను ఆస్వాదించుటయందు-సంసారసుఖానుభవమునందనుట, లమ్మ టత్వం=లోలుపత్వమును-ఆసక్తి ననుట, 'లోలుపోలోలుభోలోలో లాలసో లమ్మట శ్చ సః' అని యాదవము, కురు=చేయుము, నోచేత్=కాదేని-అట్లుకలుగదేని, సహ సా=తోడనే, నిర్వికల్పే=ధ్యేయరూప మైనవికల్పము లేని-ధ్యానమందు వే అది యు స్ఫురింపక తన యాత్మస్వరూపము మాత్రమే స్ఫురించుచుండునది నిర్వికల్ప మనుట, అట్టి, సమాధౌ=సమాధియందు- ఆసంప్రజ్ఞాతనమాధియందనుట, ప్రవిశ= చొరుము - ఆత్మస్వరూప ధ్యాననిష్ఠమవు గమ్మని యర్థము.

చ. సరసులు దాక్షిణాత్యకవిరచంద్రులు చెంతలయందు ముందటన్

సురుచిరగీతమున్ వెనుక శోభితచామరపాణియానినీ

కరమణికంకణకర్ణాణముఁ గల్గెనయేని భవానుభూతిచే

బరఁగుము గల్గవేని భవభంజనయోగముఁ బూను మానసా. 66

తా. ఓమనసా! మ్రోల వీణాదివాద్యములు వాయించుగాయకులును, నిరుప్రక్క రసికులైన దక్షిణదేశపుకవులును, వెనుకదాసర బామరల పీచుచున్న ముద్దియల మరువునూపురతనంపుఁగడియముల రవళియు, నను నివియెల్ల నుండెనేని యీసంసారసుఖము ననుభవింపుము. లేదేని తోడనే నిర్వికల్పసమాధిం గయికొని యాత్మస్వరూపనిష్ఠము వగుము.

అవ. విచారింపఁగా సంపత్తికలుగుట పగతురగెలుచుట మొదలైనవానివలనఁగూడ నేమియుఁ బన లే దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రాప్తాః శ్రియః సకలకామదుఃఖా స్తతః కిం

న్యస్తం పదం శిరసి విద్విషతాం తతః కిమ్ ।

సంపాదితాః ప్రణయినో విభవై స్తతః కిం

కల్పం స్థితం తనుభృతాం తనుభి స్తతః కిమ్॥

67

టీ. ఓమనసా! తనుభృతాం=శరీరలకు, సకలకామదుఃఖాః=సమస్తములైన శారీరకలను బిడుకునట్టి, శ్రియః=సంపదలు, ప్రాప్తాః=పొందఁబడినవి. తతః=దానివలన-అట్లువానిని పొందుటవలన, కిం=ఏమి-ప్రయోజనమేమి? విద్విషతాం=శత్రువుల యొక్క, శిరసి=తలయందు, పదం=అడుగు, న్యస్తం=పెట్టఁబడినది- పరాక్రమాతిశయముచే సర్వశత్రువులు పాదాక్రాంతులుగాఁ జేసికొనఁబడిరనుట, తతః కిం=దానివలనఁ బ్రయోజనమేమి? విభవై=ధనములచేత, ప్రణయినః=సుహృదులు - చెలికాండ్రు, సంపాదితాః=సంపాదింపఁబడిరి, ('సమ్పాదితాః' అనుచో, బహుమానింపఁబడిరనుట), తతః కిమ్=దానివలనఁ బ్రయోజనమేమి? తనుభిః=శరీరములచేత, కల్పం=కల్పాంతకాలము, స్థితం=ఉండుటయైనది. ('కల్పస్థితాస్తనుభృతాం తనవః' అనుచో, తనవః=శరీరములు, కల్పస్థితాః=కల్పము ఉండునవి యనుట), తతః కిమ్=దానివలనఁ బ్రయోజనమేమి? బ్రహ్మానుభవ మొకటియే అతిశయింపరాని యానందమై నిత్యమైయుండునది. తక్కినవెల్లఁ దమకంటె సతిశయించినవి గలవియై యవశ్యముగా నశించునవియు నై యున్నవి. కాన యవియన్నియు నిష్ప్రయోజనములే యని భావము.

చ. సకలశుభంబు లిచ్చుప్రియసంపద వచ్చిన నేమి దానిచేఁ

బ్రకటవిరోధిమ స్తకముకృపైఁ బద ముంచిన నేమి దానిచే

నికటధనంబుచే హితుల స నేర్పుగ నేలిన నేమి దానిచే

వికృతము గాక ప్రాణికి భుక్తివిం దను వుండిన నేమి దానిచేన్. 67

తా. ఓమనసా! దేహధారులకుఁ గోరికల నెల్ల నొడఁగూర్చుసంపదలు గలిగినను, శత్రువులు పాదాక్రాంతులైనను, ధనము లాసంగి సుహృదులను ఔక్కండ్ర సంపాదించినను, దేహములు కల్పాంతమువఱ కుండినను నివియన్నియు నిరతిశయ నిత్యశ్రేయస్సాధనములు కావు గాన పీనివలనఁ బ్రయోజన మేమియు లేదు.

అవ. శ్రేయస్సాధనములుగాఁ జెప్పఁబడినవీని నెల్ల వల దన్న యెడల మఱేది శ్రేయఃసాధన మని యడుగఁగాఁ జెప్పఁచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భక్తి ర్భవే మరణజన్మభయం హృదిన్థం
స్నేహో న బన్ధుషు న మన్మథజా వికారాః ।
సంసర్గదోషరహితా విజనా వనాన్తా.
వైరాగ్య మస్తి కిమితః పర మర్థస్థియమ్॥

68

టీ. ఓమనసా! భవే=శివునియందు, భక్తిః=భక్తి, చేయఁదగినదని శేషము. మరణజన్మభయం=పుట్టుకచావులవలని భయమును, హృదిన్థం = మనసునందు నెలకొన్నదిగా- మఱవరానిదిగా ననుట, చేయఁదగినదని శేషము. ఇట్లు నిరతిశయశ్రేయస్సునకు సాధనము లైన కర్తవ్యములను గెంటిని జెప్పి దానిని సాధింపనివి గాన ఆకర్తవ్యములైన మఱిగెంటిని జెప్పఁచున్నాఁడు. బన్ధుషు=పుత్రమిత్రకళత్రాదియాపులగు బంధుగులయందు, స్నేహః=అనురక్తి, న=(చేయఁదగినది)కాదు. మన్మథజాః=మన్మథునిచే బుట్టినట్టి-మరుఁడు పుట్టించునట్టి, వికారాః=(స్త్రీ)లంపటత్వము మొదలైన వికారములు, న=(చేయఁదగినవి) కావు. ఇక ముఖ్యకర్తవ్య మైనదానిని జెప్పఁచున్నాఁడు. విజనాః=జనులులేనిదియు, కావున నే, సంసర్గదోషరహితాః-సంసర్గ=సంగమవలని, దోష=కామక్రోధాది దోషములచే, రహితాః=విడివడినవియు-సంసర్గా త్సజ్ఞాయతే కామః' ఇత్యాదివచనములప్రకారమున సంగముచే బుట్టుకామక్రోధాదిదోషములు లేనిదియనుట, అను, వనాన్తాః=వనమభ్యప్రదేశములు, సేవింపఁదగినవని శేషము. ఇట్లెల్లజేయుటచే నేమికలుగుననఁగాఁ జెప్పఁచున్నాఁడు. వైరాగ్యమ్=విరక్తి, అస్తి=ఉన్నది-కలుగు ననుట, ఇతః=దీనికంటె-ఈవైరాగ్యమునకంటె, పరం=వేఱైనది, కిం=ఏది, ఆర్థస్థియమ్=కోరఁదగినది. వైరాగ్యమునకంటె గోరఁదగినది వేఱేదియు లేదనుట- వైరాగ్యమే పరమశ్రేయస్సాధనమని భావము.

చ. హరచరణాబ్జయుగ్మమున ౩ నంచితభక్తి మనంబునో జరా
మరణభయంబు బాంధవసక్రమాజముపై స్పృహ లేమి దుస్సహ
స్మరశరనిగ్రహంబు మునిశ్రమాన్యవివిక్తవనప్రదేశముల్
పరమవిరక్తియుం గలుగ ౩ భాగ్యమహోన్నతి వేట యున్నదే. 68

తా. ఓమనసా! శివునియందు భక్తియు, జననమరణములవలన మనంబునందు భయమును, బుత్రకళత్రాదులందు రక్తిలేమియు, మన్మథప్రేరితము లైనవికారముల నొందకుండుటయు, నిర్జనములైన సంగదోషములు గలిగింపని వనప్రదేశములును గయి కొనవలయును. ఏలన, వానివలన వైరాగ్యము సిద్ధించును. ఇదియే పరమశ్రేయస్సాధన మగుటచే దీనికంటె గోరఁదగినది మఱేదియు లేదు.

అవ. బ్రహ్మవిచారతత్పరమ వగునీను లోకాధిపత్యములు మొదలైనవి యెల్లను దుచ్ఛములుగానే తోచుచున్న వని యుపసంహరించుచున్నాడు.

శ్లో॥ తస్మా దనంత మజరం సరమం వికాసి

తద్బ్రహ్మ చింతయ కి మేభి రనద్వికలైః॥

యస్యానుషణ్ణి ఇమే భువనాధిపత్య

భోగాదయః కృపణ లోకమతా భవన్తి॥

69

టీ. తస్మాత్=దానిచేత-వైరాగ్యమే యభ్యర్థనీయ మగు కారణముచేత, ఓ మనసా, అనంతం=అంతములేనిదియు-అది లేనిదిగాన అంతమును లేని దనుట, కావుననే, అజరం=ముదిమిలేనిదియు-క్షీణతలేనిదనుట-ఏది పుట్టునో యదియే క్షీణించును - బ్రహ్మము పుట్టుకలేనిది గాన క్షీణతయును లేనిదనుట, కావుననే, సరమం=సర్వోత్కృష్టమైనదియు, వికాసి=ప్రకాశరూపమైనదియు-లేక, సర్వవ్యాపియైనదియు, అగు, తత్ బ్రహ్మ=ఆబ్రహ్మమును, చింతయ=చింతింపుము- అజ్ఞానమువలన నీకుఁ బరోక్ష మైనట్లుండియు దానినే చింతింపుమనుట. ఏభిః=ఈ-ఈచేయఁబడుచున్న, అసత్ వికలైః-అసత్=మంచివికాని, వికలైః=విచారములచేత, లేక, ఏభిః=ఈ-అనఁగా ప్రత్యక్షముగా ననుభవింపఁబడుచున్నవి యయ్యును, అసత్ వికలైః=మిథ్యాభూతములే యైనభావములచేత, కిం=(ప్రయోజనము) ఏమి- వికల్పములవలన సాధింపఁదగున దేమియులేదనుట, యస్య=దేనియొక్క-ఏబ్రహ్మముయొక్క, అనుషణ్ణిః=సంబంధించినవానికి-నీకు అని శేషము, ఇమే=ఈ-కోరఁబడుచున్న, భువనా...దయః-భువన ఆధిపత్య = లోకాధిపత్యము, భోగ=సుఖానుభవములు, ఆదయః=మొదలైనవి-లేక, యస్య=ఏబ్రహ్మముయొక్క, అనుషణ్ణిః= అనువర్తించునవియైన, ఈభువనాధిపత్యభోగాదులనియు నన్వయము-బ్రహ్మమును ఈభువనాధిపత్యాదులనువర్తించునవేకాని మఱి వేఱుకాదని యర్థాంతరము, కృపణలోకమతాః-కృపణ=దీనులయొక్క- బ్రహ్మవిచారహీనులయొక్క, లోక=సమూహమునకు, మతాః=ఇష్టములైనవి-యోగ్యములైనవనుట, భవన్తి=అగునో-తోచునో యనుట- ఆబ్రహ్మమును జింతింపుమని పూర్వముతో నన్వయము. కృపణం డనఁగా 'యోవా వితదక్షరం గార్హవిదిత్యాస్మత్లోకాత్ప్రేతిసకృపణః' బృహదారణ్యశ్రుతి; 'కార్పణ్యదోషోపహతః' గీత; అనునట్లు బ్రహ్మవిచారమూల లగుదీనులు, 'అనుషణ్ణిః' అనుటకు అనువర్తించునవి-అనఁగా బ్రహ్మమునకు లోనైనవి, అనునర్థమున ఒకానొకమందుఁడు అజ్ఞానమువలన రాజును విడిచి రాజపరతంత్రుఁ డగు నొకసేవకుని రాజుగాఁ దలంచి వానిని బ్రహ్మనిగావింపఁ దివురునట్లు బ్రహ్మమును విడిచి వానికి లోనైన భువనాధిపత్యాదులకై తివురుట యగు నని భావము.

తే. కావున ననంత మజర మరక్షర మజంబు

బ్రహ్మము భజింపు మతివికల్పములు వలదు

బ్రహ్మసంగికి భువనాధిపత్యభోగ

పదవియును నీకుఁ దుచ్చు మై శ పరఁగుఁ జువ్వె.

69

తా. కాఁబట్టి, ఓమనసా! యనంతమై, నాశరహితమై సర్వోత్కృష్టమై, సకలవ్యాపియై యొప్పుబ్రహ్మమును జింతింపుము. మంచివి కానియీపెఱచింత లేలే? ఆబ్రహ్మమునకుఁ బరతంత్రుఁ డైనవానికి లోకాధిపత్యము మొదలైన యివియన్నియుఁ గృపణులకు యోగ్యము లైనవిగాఁ దోచునేకాని తనకుఁ దగినవిగాఁ దోచును.

అవ. ఈయర్థమునే మఱొకరీతి నుపదేశించుచు నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పాతాల మావిశసి యాసి సభో విలబ్ధి

దిబ్బణ్ణలం భ్రమసి మానస చాపలేన ।

భ్రాన్త్యాపి జాతు విమలం కథ మాత్మనీనం

తద్బ్రహ్మ న స్మరసి నిర్వృతి మేషి యేన॥

70

టీ. హేమానస=ఓమనసా, చాపలేన = ఆయావిషయములందలి యాసవలని చాపల్యముచేత, పాతాలం=పాతాలమును-మిక్కిలియుఁ గ్రిందైన ప్రదేశము నైన ననుట, ఆవిశసి=చొచ్చుచున్నావు, సభః=ఆకాశమును, విలబ్ధి=దాటి - మిక్కిలి పొడవైన ప్రదేశము నైన నను గడచి యనుట, యాసి=పోవుచున్నావు, దిక్ మండలం=దిక్కులగుంపును, భ్రమసి=తిరుగుచున్నావు-మిక్కిలియు దూరదేశమైనను బరుగిడుచున్నావనుట, భ్రాన్త్యా అపి=భ్రమచేతనైనను-వివేకముచేతఁ గాకపోయినను అనుట, జాతు = ఒకానొకప్పుడు, విమలం = నిర్మలమైనదియు, ఆత్మనీనం=ఆత్మకు హితమైనదియు-నీ కుపకారక మైనది యనుట, ('ఆత్మనీనమ్' అనుచో ఆత్మ యం దంతర్భూతమైయుండునదియనుట), అగు, తత్ బ్రహ్మ=ఆబ్రహ్మమును, కథం=ఎట్లు, నస్మరసి=స్మరింపకున్నావు-ధ్యానింపవనుట, యేన=దేనిచేత-విస్మరణముచేత, నిర్వృతిం=ఊహిటను-మోక్ష మనెడి నిరతిశయమైనయానందమును, ఏషి=పొందుదువో - ఎట్లేని స్మరించినంతనే యానందప్రదమైనది గాన నట్టిబ్రహ్మమును ఆవశ్యము స్మరింపవలయు నని యర్థము.

చ. బలిసదనంబుఁ జొచ్చెదవు శ ప్రాకెద వభిపదంబు దాటి ది

గ్వలయము సంక్రమించెదవు శ నారక చిత్తము చాపలంబునం

దలఁప నొకప్పుడు మఱచి శ తప్పియు లోన వెలుంగుబ్రహ్మము

స్తలఁచెద వేని పొందెదవు శ నాశవివర్జితనిత్యసౌఖ్యమున్.

70

తా. ఓమనసా! సాతాశమును జూచెదవు. ఆకాశమును గడచియుఁ బోయెదవు. నలుదిక్కులకడలకును దిరిగెదవు. నీ విట్టిగమనక్రి గలదానవయ్యు వివేకముచేఁ గాకున్నను భ్రమచేతనైన నాకానాకస్పృశిని మలరహితమై యాత్మోపకారకమై యున్నయబ్రహ్మమును స్మరింపవేమి? బ్రహ్మస్మరణమువలన నిరతిశయమైన యాత్మత్వప్రీతి నొందుదువుగదా.

ఇదివై రాగ్యశతకమునమనస్సంబోధననియమనమన్నది స్తప్తమదశకము.

భర్తృహరినుభాషితము-నిత్యానిత్యవస్తువిచారము.

అవ. వేదాధ్యయనము, స్మృతిపర్యాలోచనము, శాస్త్రపఠనము, పురాణశ్రవణము మొదలైన నవానివలన నేలాభమును గలుగదు. విచారింపఁగా శ్రవణమనననిదిధ్యాననాదులచే ఆత్మస్వరూపము ననుభవించుటయే లాభ మని తలఁచి జనులం జూచి బోధించుచున్నాఁడు. శ్లో॥ కిం వేదైః స్మృతిభిః పురాణపఠనైః శాస్త్రైర్మహావిస్తరైః

స్వర్గగ్రామకుటీనివాసఫలదైః కర్మక్రియావిభిమ్నైః ।

ముక్షైకం భవదుఃఖభారరచనావిధ్వంసకాలానలం

స్వాత్మానస్తపదప్రవేశకలనం శేషా వణిగ్వృత్తయః॥

71

టీ. వేదైః=ఋగ్యజుస్సామాదిచతుర్వేదములచేత, కిం=ఏమి - ప్రయోజనమేమియునుట - ఏమియు లేదనిభావము, స్మృతిభిః=మనుస్మృతి మొదలైన పదునెనిమిది స్మృతులచేత, కిం=ప్రయోజనమేమి - ఏమియు లేదనుట, పురాణపఠనైః=బ్రహ్మాండాదులైన పదునెనిమిదిపురాణములను ఉపపురాణములను బఠించుటచేతను, కిం=ఏమి-ఏమియును లేదనుట, మహావిస్తరైః=మిక్కిలివిఠివిగల, శాస్త్రైః=తర్కవ్యాకరణాదిశాస్త్రములచేత-లేక, న్యాయమిమాంసాదిశాస్త్రములచేత, కిం=ఏమి-ఏమియు లేదనుట, స్వర్గ...ఫలదైః-స్వర్గ=స్వర్గము నెడి, గ్రామకుటీ=పల్లెటూరి యింటి యందు-వేదాంతులకు స్వర్గమునందుఁగలజుగుప్పచే దానినోకపల్లెటూరియిల్లుగా నిట చెప్పిరని తెలియునది, నివాస=వసించుటయనెడి, ఫల=ఫలమును, దైః=ఇచ్చునట్టివగు, కర్మక్రియావిభిమ్నైః-కర్మ=స్నానసంధ్యావందనాగ్నిహోత్రాదికర్మములయొక్క, క్రియా=వ్యాపారములయొక్క, లేక, అనుష్ఠానముయొక్క, విభిమ్నైః=విలాసములచేత, కిం=ఏమి-ఏమియులేదనుట, భవ...లానలం-భవ=సంసారమువలని, దుఃఖభార = దుఃఖాలిశయములయొక్క, రచనా = ఏర్పఱుచుటయొక్క-ఒనగూర్చుటయొక్క - పురాకృతకర్మముచే పయింబయి నేర్పఱుపఁబడునట్టి దుఃఖపరంపరల

యొక్కయనుట, విధ్వంస=తూటాడుట యందు, కాల అనలం=ప్రళయగ్నియైనదగు, స్వాత్మా... కలనం-స్వ = తనయొక్క, ఆత్మ అనంద=ఆత్మసుఖానుభవముయొక్క, పద=స్థానమునందు, ప్రవేశ=చొచ్చుటయొక్క, కలనం=సంపాదనము-ఆత్మస్వరూపానుభవమును గడించుట, ఏకం=ఒక్కటిని, ముక్త్యా=విడిచి, శేషా=తక్కినవి, వణిక్ వృత్తయః=వర్తకవ్యాపారములైనవి-వర్తకవృత్తులతో సాటియైన వసుట, వర్తకు లాక సరకు నిచ్చి మఱొకటిఁ గొనునట్లు మనుజులు వేదాధ్యయనాదుల నాచరించి స్వర్గాదులను గొనుచున్నారగాన నిది వట్టి బేరములే యగును. కాన వీనివలనఁ బ్రయోజనమేమియు లేదని భావము. ఆత్మజ్ఞానముతప్ప వేదాధ్యయనాదులవలనఁ బడలేదు; వేదాంతవాక్యము లన్నియు పరబ్రహ్మమునందే పర్యవసించుటవలన వానిని విడిచి యాబ్రహ్మజ్ఞానమే సంపాదించవలయు నని యాశయము.

ఉ. శ్రీమహితశ్రుతిస్మృతులచే బహుశాస్త్రపురాణయుక్తిచే
నేమిఫలంబు లొక్కజనకవృత్తికి నీఁ దగు నిర్జరాలయ
గ్రామకుటీనివాసఫలకర్మముచే ఫల మేమి జన్మదుః
ఖామయభేషజాత్యయమ్రహానుఖ మొక్కటి దక్క నన్నిటన్. 71

తా. వేదములచేఁగాని, స్మృతులచేఁగాని, పురాణములఁ జనువుటచేఁగాని, మిక్కిలి వివిధగల శాస్త్రములచేఁగాని, స్వర్గ మనెడి యొకపల్లెటూరియింటఁ గాఁపురము, గుదుర్చుస్నానాదికర్తానుష్ఠానములందుఁ ద్రిమూరుటలచేతఁగాని యేమియుఁ బ్రయోజనము గలుగదు. పూర్వకర్మములచే పయింబయి నొడఁగూర్చబడుచుండు సంసారదుఃఖసమూహములఁ గాలాగ్నివలెఁ దూలించునదైన యాత్మస్వరూపానందానుభవమును గడించుట యొక్కటిదక్కఁ దక్కినవన్నియు రిక్త బేరపువ్యాపారములతో సాటియే యగును.

అవ. బ్రహ్మముతప్ప దక్కినవెల్ల ననిత్యములగుట విస్తరించి చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యదా మేరుః శ్రీమాన్నిపతతి యుగాంతాగ్నివలితః
నముద్రాః శుష్యంతిప్రచురమకరగాహనిలయాః |
ధరా గచ్ఛ త్యస్తం ధరణిధరపాదై రపి ధృతా
శరీరే కా నార్తా కరికలభకర్ణాగ్రచపలే || 72

టీ. యదా=ఎప్పుడు, శ్రీమాన్=(మణిసువర్ణాదిసకలవస్తు) సమృద్ధి గల, మేరుః=మేరుపర్వతము, యుగా...లితః సన్ - యుగాంతాగ్ని = ప్రళయకాలపు వహ్నిచేత, వలితఃసన్=చుట్టుకొనఁబడినదగుచు, నిపతతి=పడుచున్నదో, యదా=ఎప్పుడు, ప్రచుర...లయాః=ప్రచుర=మిక్కిలియైన, ముకర=పెద్దచేఁపలకును, గ్రాహ

= మొసఫులకును, నిలయాః=వాసస్థానములైన, సముద్రాః=సముద్రములు, శుష్యన్తి=ఎండిపోవుచున్నవో, యదా=ఎప్పుడు, ధరణిధరపాదైః=(కుల) పర్యవ్రాజములనెడి కాళ్లచేత, భృతా=ధరింపఁబడినదైన, ధరాఅపి=భూమియును, అంతః=నాశమును, గచ్ఛతి=పొందునో - ఇచటను బ్రహ్మయాగ్నిచేతనే యని తెలియునది, (తదా=అప్పుడు), కరి...చపలే-కరికలభః=ఏనుఁగుగున్నయొక్క, కర్ణాగ్ర=చెవికొనవలె, చపలే=చంచలమైన, శరీరే=శరీరఃపయమును, కా వార్తా=ఏమికథ - చెప్పవలసిన దేమి ఉన్నది, ఏమియులేదని భావము. ఎంతయుఁగొలఁదిపెట్టరానివై యత్యంతస్థిరములైన మేరువు మొదలైనవియే నశించుచుండఁగా నిక మిక్కిలియుఁ గొలఁదికిల్లానై తుణ భంగురమైనశరీరము నశించునని చెప్పవలసిన దేమున్నదని యాశయము. 'గజాయత్ర నగణ్యనే మళకానాంతు కాకథా' అనునాయ మిట అనుసంధేయము. అన్నియు నశ్వరములే; శరీర మన్నింటికంటె నశ్వర మని భావము.

చ, స్థిరతర మైనమేరువు నశించు యుగాంతకృతానుకీలలఁ

వరమకరాకరంబు లగునవారినిధానము లెల్ల నింకు భూ

ధరములచే ధరింపఁబడి యధారుణి పోడిమి దప్పుఁ గావునం

గరికలభశ్శివశ్చపలకాయమునం దిక వార్త లేటికిన్. 72

తా. సర్వసమృద్ధిగల మేరుపర్వతము ప్రళయాగ్నిని గ్రాగి నీలగుచున్నది. నెనుఁజేఁపలకును మొసళ్లకును బట్టయినసముద్రములును దానిచే నెండిపోవుచున్నవి. కులపర్వతము లనియెడికాళ్లపయ నెలకొన్నభూమియు దానిచేతనే నాశముఁ బొందుచున్నది. ఇటువంటివే యిట్టియవస్థనుబొందఁగా నిక యేనుఁగుగున్నచెవి కొనవలె నతిచంచల మైనశరీరము నశించున దని చెప్పనెల?

అవ. శరీరులకు ముదిమిచేఁ గలుగుదురవస్థను రెండుశ్లోకములచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ గాత్రం సజ్కుచితం గతి ర్విగళితా భ్రష్టాచ దంతావలి

ర్దృష్టి ర్నశ్యతి వర్ధతే బధిరతా వక్త్రం చ లాలాయతే॥

వాక్యం నాద్రీయతే చ బాన్ధవజనో భార్యా న శుశ్రూషతే

హా కష్టం పురుషస్య జీర్ణవయసః పుత్రోఽప్యమిత్రాయతే॥ 73

టీ. గాత్రం=దేహము, సజ్కుచితం=ముడిగినది-అయ్యెనని శేషము. ఇట్లే మీఁదనెల్ల నెటుంగునది, గతిః=నడక, గళితా=జాతినది-పటుత్వము తప్పినదనుట, దంతావలిః=పండ్లవరుస, భ్రష్టా=ఁడిదినది. దృష్టిః=చూపు, నశ్యతి=నశించుచున్నది-విషయముల గ్రహించుటకుఁ జాలకున్నవి. బధిరతా=చెవుడు, వర్ధతే=పెరుగుచున్నది, వక్త్రం=నోరు, లాలాయతే=జొల్లుచే నిండియుండును-జొల్లు కావచ్చుచున్న

దనుట. బాన్ధవజనః=బంధువర్గము, వాక్యం=(తానుజెప్పిన) మాటను, న ఆద్రియతే=ఆదరింపదు. వేమేల, భార్యా=పెండ్లమును, నశుశ్రూషతే=కొలువను, కాబట్టి, జీర్ణవయస్యః=జీర్ణించినవయస్సుగల-ముదిసిన, పురుషస్య=పురుషునికి, పుత్రోఽపి=కొడుకు గూడ, అమిత్రాయతే=శత్రువువలె నాదరించుచున్నాడు. హా కష్టం=అయ్యా ఏమికష్టము!

చ. తనువు ముడుంగుఁ బాదగతిదప్పను దంతము లూడుఁ జీఁకటుల్
గనుఁగవ వ ర్తిలుం జెవుడుగ్రమ్మును జొంగలు గాటు మోమునన్
జనములు మాట చేకొనరు న న్నిధిఁ జేరదు భార్య పుత్రుఁడుం
గొనకొని శత్రునట్ల తిరుగుం గడుఁగప్తము వృద్ధదేహికిన్. 73

తా. ముదిమియందు దేహము ముడుంగుకొనుచున్నది. నడక తొట్టిలుచున్నది. పండ్లు రాలిపోవుచున్నవి, చూపు మందటిలుచున్నది. చెవుడు మీటుచున్నది. నోర జొట్లు దొరఁగుచున్నది. బంధువులు చెప్పినమాట నాలింపరు. పెండ్లమును గొలుపుసేయదు. కన్నకొడుకును బగవాఁడగును. ముదిసినవానికష్టమకటా! ఏమనవచ్చును.

శ్లో॥ వర్ణం నితం శిరసి వీక్ష్య శిరోరుహాణాం

స్థానం జరాపరిభవస్య తదా పుమాంసమ్।

ఆరోపితాస్థిశకలం పరిహృత్య యాన్తి

చాణ్డాలకూప మివ దూరతరం తరుణ్యః॥

74

టీ. తరుణ్యః=జవరాండ్రు, శిరోరుహాణాం=కురులయొక్క, నితం=తెల్లని, వర్ణం=వర్ణియను, శిరసి=తలయందు, వీక్ష్య=చూచి, తదా=అప్పుడు. అట్లు చూచినతోడనే యనుట, జరాపరిభవస్య=ముదిమిచేలియవమానమునకు, స్థానం=పట్టు అయినవాఁడును, ఆరో...శకలం-ఆరోపిత=ఎక్కింపఁబడిన-బిగిగాఁ బెనఁచుకొని యుండునదిగాక యూరక యందగుకులవలె నున్న యనుట, అస్థిశకలం=ఎమ్మతును కలుగలవాఁడును-ముదిమిచే నెమ్మలబిగి సడలినవాఁడు ననుట, అగు, పుమాంసం=పురుషుని, ఆరోపితాస్థిశకలం=ప్రేలఁగట్టఁబడినయెమ్మతునుక గల-ఇది పురుషునికిని చండాలకూపమునకును సామాన్యమగు విశేషణము, చాణ్డాలకూపమివ=చండాలర నూతివలె - చండాలజాతులనూతిపయి నెమ్మ ప్రేలఁబడియుండుప్రతీతి యిట ననుసంధేయము. పరిహృత్య=పరిత్యజించి, దూరతరం=మిక్కిలిదవ్వుగా, యాన్తి=పోవుదురు. 'వర్ణం నితం శిరసి వీక్ష్య...పరిభవస్య యదేవపుంసామ్' అనుచో, యదేవ=ఏదియే, పుంసాం=పురుషులయొక్క, జరాపరిభవస్య =ముదిమిచేనైనయవమానమునకు, స్థానం= స్థానమగునో, శిరసి=శిరస్సునందు, శిరోరుహాణాం=కురులయొక్క, నితం వర్ణం=ఆ తెల్లనివ న్నై, యనియర్థము. కురుల తెల్లఁదన మె-యనఁగా నరలే, జరాపరిభవసాన మని యాశయము).

ఆ. కురుల తెలుపు చూచి శ కొఱగాఁడు వీఁడని
మునలివాని విడిచి శ ముదిత లెల్ల
దూరముగఁ దొలంగుదురు సాస్థికల మా
మాలనూతి విడిచి శ మలఁగుభంగి.

74

తా. జవరాం ద్రెవరేని పురుషులతలముందలిసరల తెలుపుం జూచిరేని ముదిమి
చేచికారపడి యందగుకులై యున్నయెమ్ములు గలవారిం జూచినతోడనే యెమ్ము
ప్రేలంగట్టఁబడిన చండాలజాతినూతించోలె విడిచి కడుదవ్వగాఁ దొలఁగుదురు.

అవ. కాఁబట్టి దురవస్థ యాక్రమించుకొనక మునుపే శ్రేయ
స్సును సంపాదించుటకు యత్నముసేయవలయుఁగాని మఱొకప్పుడు గా
దనుచు దృష్టాంతపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యావత్స్వస్థ మిదం కశేబరగృహం యావచ్ఛ దూరే జరా
యావచ్చేన్ద్రియశక్తి రప్రతిహతా యావత్తయో నాయుషః |
ఆత్మశ్రేయసి తావదేవ విదుషా కార్యః ప్రయత్నో మహా-
న్వోద్ధిష్టే భవనే తు కూపఖననం ప్రత్యుద్యమః కీదృశః || 75

టీ. యావత్ = ఎంతవఱకు, ఇదం = ఈ, కశేబరగృహం = కశేబరమనెడియిల్లు,
స్వస్థం = షీడలేక లెస్సగానుండునో, (శరీర మరుజం' అనుచో, శరీరం = దేహము, ఆరు
జం = రోగము లేనిదై, స్వస్థం = నెమ్మదిగానుండునో యనుట), యావచ్ఛ = ఎంతవఱ
కు, జరా = ముదిమి, దూరే = దూరమునందు - ఉండునో యనిశేషము - ముదిమి యెంతవఱ
కు నలముకొనదో యనుట, యావచ్ఛ = ఎంతవఱకు, ఇన్ద్రియశక్తిః = ఇంద్రియములప
టిమ, అప్రతిహతా = ఖండితముకానిది అగునో, యావత్ = ఎంతవఱకు, ఆయుషః
= ఆయువునకు, త్తయః = తఱుఁగుట - నాశము, న = లేదో తావదేవ = అంతవఱకే . అం
తకు లోనుగానే యనుట, విదుషా = తెలిసినవానిచేత - ఎఱుకగలవానిచే, ఆత్మశ్రేయసి =
తనశ్రేయస్సునంగు - మోక్షప్రాప్తివిషయమునం దనుట, మహాన్ = గొప్పదియైన - పూజ
నీయమైన, యత్నః = ప్రయత్నము - జ్ఞానవైరాగ్యతపంబుల సంపాదించుపూనిక, కార్యః
= చేయఁదగినది. అయిన నిష్పదే యట్టిప్రయత్నము చేయవలయుననుమమేల? అవ
సానమం దట్టిప్రయత్నమును జేసికొనరాదోయనఁగా దానిని దృష్టాంతముచూపి నిషే
ధించుచున్నాఁడు. భవనే = ఇల్లు, ప్రోద్ధిష్టేసతి = అగ్నిచే గాలుచుండఁగా, కూపఖ
ననంప్రతి = బావిత్రవృటచుగూర్చి, ఉద్యమః = యత్నము, కీదృశః = ఎట్టిది - అవకాశము
వలయునంత లేమిచే నది యయుక్తమనుట. ఇల్లుగాలునప్పుడు నీటికై నూయి ద్రవ్య

నట్లే యవసానకాలమందు శ్రేయఃప్రాప్తికై పూనుట యుక్తముకానేర దనియర్థము. కావున బుద్ధిమంతుడైనవాడు స్వస్థుడై యుండునపుడే శ్రేయఃప్రాప్తికి వలయు సాధనములు సంపాదించుకొనవలయు నని భావము.

చ. ధృతిఁగొని రోగముల్ జరయుఁదేహమునొంపకముందె యిందియ
ప్రతిహతి లేకముందె తనరప్రాణవిరామము కాకముందె పం
డితజనుఁ డాచరింపఁ దగు ॥ తీవిఁ బ్రియత్నము ముక్తికిఁ మహా
ద్ధతశిఖ నిల్లు గాలుతటిఁ ॥ దాలిమి నూతులు దృప్త టాప్పనే. 75

తా. ఈదేహము తెవులులేక యెంతవఱకు దిటవుగానుండునో, యెంతదనుక ముదిమిరాక దవ్వుననేయుండునో, యెందాఁక నింద్రియములపటుత్వము నూటిదప్ప కుండునో, యెంతకాల మాయువు త్రియింపకుండునో యంతకులోపలనే యెఱుకగల వాఁడు తనశ్రేయస్సుకొఱకు మంచియత్నమునేయఁ గడంగవలయు. అట్లు ముస్కట్ట గాక కడపట నాప్రయత్నము సేయఁజూచుటయెల్ల నిల్లు కాలుచుండఁగా నీటికై నూయి త్రవ్వటతో సాటియగును.

అవ. తపస్సు మొదలైనవానిని బెక్కింటిని జేయఁదగునా తగదా
యని వితర్కించి పిదప నొకకొందఱినిశ్చయముచొప్పునఁ దపమే సం
పాదించఁదగిన దని రెండుశ్లోకములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తపస్యస్తః సస్తః కిమధినివసామః సురనదీం

గుణోదారాన్దారా నుత పరిచరామః సవినయమ్.

పిబామః శాస్త్రాఘా నుత వివిధకాన్యామృతరసా-

న్నవిద్యః కిం కుర్మః కతిపయనిమేషాయుషి జనే॥

76

టీ. తపస్యస్తః సస్తః = తపస్సుచేయువారమగుచు, సురనదీం = మందాకినిని-
మందాకినియం దనుట, అధినివసామః కిం = వసించుమా - కేవలవిరక్తిచేతననుట; ఉత =
లేక, సవినయం యథాతథా = అడఁకువగా - ఆనుకూల్యముతోఁ గూడినట్లుగా ననుట.
గుణోదారాన్ = (సౌభాగ్యసౌశీల్యాది) గుణములచే రమణీయులైన, దారాన్ = భార్యల
ను, పరిచరామః కిం = ఆనుసరింతుమా - సాంసారికధర్మముచే ననుట; శాస్త్రాఘాన్ =
శాస్త్రకలాపములను, పిబామః కిం = త్రాగుదుమా - తద్రస మాస్వాదింతుమా - తీర్తి
ప్రతిష్ఠావిజ్ఞానములకొఱకనుట; ఉత = లేక, వివిధ...రసాన్ = వివిధ = పలువిధ
ములైన, కాన్యా = కాన్యములనెడి - లేక, కాన్యములందుఁగల, అమృతరసాన్ = సుధా
ద్రవములను, పిబామః కిం = త్రాగుదుమా - సకలకళాకాశలముకొఱకనుట; జనే =
జనుఁడు - జనసముదాయమనుట, కతి...యుషిసతి - కతిపయ = కొన్ని, నిమేష = నిమిష
ములు కొలఁదియేయైన, ఆయుషిసతి = ఆయువుగలవాఁడగుచుండఁగా, ఇట జనశబ్దము

జాత్యేక వచనమగు నేని, జనులమగు మేము కొన్నినిముసములపాటియాయువు గలవార
మగుచుండఁగా ననియర్థము, కిం=దేనిని- మునుచెప్పఁబడిన తపశ్చరణాదులలోదేనిని
కుర్మః = చేయుదుము - కొన్నినిముసములబ్రతుకులో దేనినిజేయుటకు నవకాశము
లేమిచేననుట, న విద్యః=ఎఱుఁగము - నిశ్చయింప శక్యము కానందున నేమిచేయుట
కును వెలియకున్న దని యర్థము.

మ. తపముల్ సేయుచు దేవతాతటినిచెంత్రతా నిల్తుమో కాక దా
రపరత్వంబున నుందుమో వివిధశాస్త్రశ్రవ్యకాన్యామృతం
బుపభోగింతుమో యేమిసేతుము హితంబూహింపఁగా లే మని
త్యవులోకంబునమానవుల్ మితనిమేరపాయుష్కులై యుండఁగన్.

తా. ఆయువో కొన్నినిముసములపాటి యైయున్నది. ఇంతకొలఁదిలో, విరక్తి
నొంది తపమునల్పుచు గంగాతీరమునవసించుచు; లేక సాంసారికులమై యానుకూ
ల్యముతో గుణవతులగురమణులను గొలుతుమా; లేక క్షీర్తివిజ్ఞానములకొఱకు శాస్త్ర
ములను గఱతుమా; కళాకాశలముకొఱకుఁ గావ్యముల యమృతరసముఁ గ్రోలుదు
మా; దేనికిని నవకాశములేమిచే నేదియుఁ జేయుటకు మాకుఁ దోఁపకున్నది.

అవ. అవ్వల నేమిసేయవచ్చునని యాశంకించి పిదప నిశ్చయించు
చున్నాఁడు.

శ్లో॥ దురారాధ్య శ్చామీ తురగచలచిత్తాః క్షీతిభుజో
వయంతు స్థూలేచ్ఛా మహతి చ పదే బద్ధమననః |
జరా దేహం మృత్యుర్వరతి దయితం జీవిత మిదం
సఖే నాన్య చ్ఛేయో జగతి విదుషోన్యత్ర తపసః ||

77

టీ. తురగచలచిత్తాః = గుఱ్ఱమువలె చంచలములైనమనస్సులు గలవారగు-అ
స్థిరహృదయులైన, అమీ=ఈకానంబడు, క్షీతిభుజః=రాజులు, దురారాధ్యాః=అ
ర్థాధించుటకు (అనఁగాప్రసన్నులఁగావించుటకు) శక్యముకానివారు, వయన్తు=మన
మో, స్థూలైచ్ఛా=మిక్కుట మైనయాశగలవారము. మహతిపదేచ=గొప్పస్థానము
నందును(‘సుమహతిఫల’ = మిక్కిలియుగొప్పఫలమునందు), బద్ధమననః=నెలకొల్పఁ
బడినమనము గలవారము. మాకు పేరాసమాత్రమే కాని యారాజు లిచ్చువారు గా
రని భావము. జరా=ముదిమి, దేహం=శరీరమును, హరతి=క్షీణింపఁజేయుచున్నది,
మృత్యుః=అంతకుఁడు, దయితం=ప్రియమైన, జీవితం=ఉసులును- ఈప్రాణములను,
హరతి=కొనిపోవుచున్నాఁడు. కాఁబట్టి, హేసఖే=ఓ చెలికాడా, జగతి=ఈలోక
మునందు, విదుషః=తత్త్వజ్ఞునకు, తపసః=తపస్సునకంటె, అన్యత్ర = ఒండుచోటు-
నేటొకటినునుట, అన్యత్=అసాధారణమైన- ఉత్తమమైన, శ్రేయః=మోక్షసాధ

నము-మంగళము, న=లేను. కాఁబట్టి సర్వవిధములఁ దపస్సు నే సంపాదించ వలయు నని భావము.

ఉ. వాజిచలస్వభావు లగునవారు ప్రసన్నులు గారు భూపతుల్

రాజనవృత్తి మానరు దురరాశయు నెక్కుడు మాకు సొమ్ముపైఁ
దేజ మడంచు వృద్ధదశ 1 దీకొని ప్రాణము నొంచుఁ గాలుఁ డ.
న్యాజతపంబుకన్న భువి 1 నాత్మహితం బగుకృత్య మున్నదే. 77

తా. గుఱ్ఱమువలె నిలుకడ లేనిమనసులు గలయీరాజులను బ్రహ్మనుగాఁ జేయుట యెంతయుఁగట్టము. మనలో యాశ యతిమాత్ర మగుటయేకాక గొప్పపద వులే కావలయునని బుద్ధి యువ్విశులూరుచుండును. ముదిమియో దేహమును జీర్ణింపఁ జేయుచున్నది. వృత్తు వత్యంతప్రియమైన యీ ప్రాణములను దీసికొనుచున్నది. కావున, చెలికాఁడా! ఎటుకగలవానికి నీజగంబునందు తపంబునకంటె మించిన శ్రేయస్సు మఱొకటి లేదు.

అన. తపస్సు శ్రేయము కలిగించునదేని దాని నాచరించుట కుఁ దగినచో టెయ్యది యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మానే మ్నాయని ఖణ్డితేచ వసుని వ్యర్థం ప్రయాతేర్థిని

క్షీణే బద్ధజనే గతే పరిజనే నష్టే శన్తై ర్వావనే।

యుక్తం కేవల మేతదేవ సుధియాం య జ్ఞహ్నుకన్యాపయః

పూతగ్రావగిరిస్త్రీకన్దరదరీకుఞ్డే నివాసః క్వచిత్ ॥ 78

టీ. మానే=(జాతిపలాగులవలని) అభిమానము, మ్నాయనిసతి=తీసిపోవున దగుచుండఁగా, వసుని=ధనము, ఖణ్డితేసతి=నశించినదగుచుండఁగా, కాఁబట్టియే, అర్థిని=యాచకుఁడు, వ్యర్థం=(తనమనోరథ మొనగూడవివలన) నిరర్థకముగా, ప్రయాతేసతి=పోయినవాఁ డగుచుండఁగా, బద్ధజనే=పుత్రమిత్రాది బంధువర్గము, క్షీణేసతి=(అన్నాదులులేమిచ్చే) క్షీణించుచుండఁగా, పరిజనే=భృత్యసమూహము, గతేసతి = (బ్రతైము లందకపోవుటచే మఱొకచోటికి) పోయినదగుచుండఁగా, శన్తైః=మెల్ల గా, యావనే=జవ్వనము, నష్టేసతి=తీసిపోయిన దగుచుండఁగా- అనిత్యస్వభావము లగుటవలన సర్వమును విపన్నము లగుచుండఁగా ననుట, క్వచిత్ =ఒకానొక, జహ్ను...కుఞ్డే - జహ్నుకన్యా = గంగానదియొక్క, పయః = జలములచేత, పూత=పవిత్రమైన, గ్రావ=తాళ్లుగల, గిరిస్త్రీ=పర్వతశ్రేష్ఠముయొక్క, కన్దర=గుహయొక్క, దరీ=గట్టునందలి, (తటీ=చోటునందలి), కుఞ్డే=పొదరింటి యందు, నివాసః=వసించియుండుట, (ఇతి) యత్=(అనునది) ఎదియో, ఏతదేవ= ఇదియే, కేవలం=మిక్కిలియు, సుధియాం=బుద్ధిమంతులవలన, యుక్తం=ఉచితము. అచ్చటి వసించుటయే శ్రేయస్సాధన మగుతపంబునకు యోగ్యమైనస్థలమని భావము.

ఉ. మానము గుంగఁగా ధనము १ మట్టముగా నిజబాంధవాశ్రితుల్
 దీనతఁ జెంది యేఁగ నతిరథిప్రకరంబు నిరాశమై జనన్
 మానుగ జవ్వనం బఱుగ १ మాన్యునకుం దగు జహ్నుకన్యకా
 నూనతరంగపూతకలితోపలశైలనికుంజనాసముల్. 78

తా. మానము చెడిపోవుచును, ధనము నశించుచును, కావుననే యాచింప
 వచ్చినవాఁడు వ్యర్థముగా మరలియును, బంధుజనులు నశించియు, బరిజనులు
 కొలువువిడిచిపోయియు, యావన మల్లల్ల తీసిపోయియు నున్నపుడు, బుద్ధిమంతు
 లైనవారికి గంగాజలములచే బవిత్రములైన తాలుగల యొక పెనుగొండగుహలోని
 యొకానొక పొదరింట వసించియుండుటయే మిక్కిలియు సుచితము.

అవ. చిత్తమునకు నిత్యానిత్యవస్తువివేకము కలిగినపుడు రమ్య
 ములయ్యు నెల్లవియు సరమ్యములుగానే తోచు ననుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రమ్యా శృంగారమరచయ స్తృణవతీ రమ్యా వశాన్తస్థలీ
 రమ్యం సాధుసమాగమాగతసుఖం కావ్యేషు రమ్యాః కథాః |
 కోపోపాహితబాష్పబిన్దుతరళం రమ్యం ప్రియాయా ముఖం
 సర్వం రమ్య మనిత్యతా ముపగతే చిత్తే న కిచ్చి త్పునః॥ 79

టీ. చస్త్రమరచయః = చంద్రకిరణములు, రమ్యాః = మనోహరములైనవి-ఉద్దీపక
 ములగుటచే నని భావము, తృణవతీ = పచ్చికగల - పచ్చగానున్న యనుట, వశాన్త
 స్థలీ = వనమధ్యప్రదేశము, రమ్యం = మనోహరమైనది, సాధు... సుఖం - సాధు = సజ్జ
 నులతోడి, సమాగమం = కూడికవలన, ఆగతం = వచ్చిన, సుఖం = సుఖమును, రమ్యం =
 రమణీయమైనది, కావ్యేషు = కావ్యములందు, కథాః = కథలు-ఉపాఖ్యానములనుట,
 రమ్యాః = మనోహరములైనవి. కోప... తరళం - కోపం = (ప్రణయకలహములందలి) కినుక
 వలన, ఉపాహితం = కైకొనఁబడిన - పుట్టిన, బాష్పబిందు = కన్నీటి బొట్టుచేత, తర
 లం = కలఁతనొందిన - లేక, ప్రకాశించుచున్న, ప్రియాయాః = ప్రియురాలియొక్క,
 ముఖం = మొగమును, రమ్యం = మనోహరము. కాంబట్టి, సర్వం = సమస్తమును, ర
 మ్యం = (నిఁదఁజెప్పఁబడినట్లు) మనోహరమే. చిత్తే పునః = మనస్సో, అనిత్యతాం =
 (సమస్తమును) అనిత్యమగుటను, ఉపగతే సతి = పొందినదగుచుండఁగా - సమస్తమును
 అనిత్యమైనదను వివేకమునొందఁగా, కిచ్చిత్ = ఏదియు, న (రమ్యం) = మనోహరము
 కాదు. లేక, చిత్తము, అనిత్యతాం = నిలకడలేమిని, ఉపగతే సతి = పొందియుం
 డఁగా మనస్సు స్థిరముగాక కలఁతనొందియుండఁగా ననుట, ఏదియు రమ్యముగాదని
 యర్థాంతరము.

ఉ. మంచివి పండువెన్నెలలు 1 మంచివి పుష్పవనప్రదేశముల్
మంచిది సాధునంగమనమాగతసౌఖ్యము చాటువాక్యముల్
మంచివి మంచి దశుయితమానవతీముఖ మీసమస్తమున్
మంచిది కా దనిత్య మని 1 మానసవృత్తి నెఱుంగువారికిన్. 79

తా. చందరుని తెలివెఱుంగులును, పచ్చగానుండు నడవినడిమిపట్టులును సజ్జనులతోడి కూడికవలని సుఖమును, కావ్యములందలి కథలును, ప్రణయకోపముచే బాడమిన కన్నీటివాట్టుతోఁగూడినప్రియురాలినెమ్మొగమును, అన్నియును రమ్యములే యగును. కాని మనస్సున కవి యనిత్యము లనువివేచన కలిగినా యేదియు రమ్యము కాదు. (తేక, మనస్సు కలత నొందియుండు నేని యపు డేదియు రమ్యము కాదని యర్థాంతరము.)

అవ. చెప్పినయర్థమునే వివరించుచు నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రమ్యం హర్మ్యతలం న కిం పసతయే. శ్రావ్యం న గేయాదికం
కిం వా ప్రాణసమానమాగమసుఖం నైవాధికప్రీతయే॥

కిన్తు భా) న్నపతజ్జపక్షపతనవ్యాలోలదీపాఙ్కుర

చ్చాయాచఞ్చల మాకలయ్య సకలం సన్తో వనాన్తం గతాః॥80

టీ. రమ్యం=మనోహరమైన, హర్మ్యతలం=ప్రాసాదప్రదేశము-ఉప్పరిగపట్టు, పసతయే=వాసస్థానముకొఱకు, నకిం=లేదాయేమి, గేయాదికం=గానముమొదలైన వి-ఆదికబ్బముచే విజావాదములు గ్రాహ్యములు, శ్రావ్యం=చెవికింపైనది, నకిం=కాదాయేమి, ప్రాణ...సుఖం - ప్రాణసమా=ప్రాణములతో సమానురాలైన పట్టిదాని తోడి - ప్రాణప్రియురాలైన నాయికతోడి, సమాగమ=సంభోగముచే గలుగు, సుఖం=సుఖము, అధికప్రీతయే=మిక్కిలిసంతోషముకొఱకు, నైవ కిం=కాదాయేమి, తప్పకయగునని భావము. కిన్తు=అయినను, సన్తః=సజ్జనులు-వస్తువిచారతత్పరులగు పురుషులనుట, సకలం = (హర్మ్యతలనివాసము మొదలుగాఁగల) సమస్తమును, భ్రాన్త...చఞ్చలం-భ్రాన్త=పడఁగొరిబ్రమసిన, పతజ్జ=మిడుతయొక్క, పక్ష=తొక్కలయొక్క, పవన=(ఈకల) గాలిచేత, వ్యాలోల=అల్లలాడుచున్న=దీపాఙ్కుర=దీపపు మొగ్గయొక్క, ఛాయా=కాంతివలె-తేక నీడవలె, చఞ్చలం=నిలుకడలేనిదిగా, ('కిన్తద్భా) న్నపతజ్జపక్షపవన...'అనుచో, ఉద్భా) న్త=పయికిభ్రమించినవై, పతత్=పడుచున్న, పతజ్జ=మిడుతలయొక్క, పవన=తొక్కల గాలిచేత, నని యర్థము), ఆకలయ్య=నిశ్చయించి, వనాన్తం=వనమధ్యమంగూర్చి, గతాః=పోయిరి-శాశ్వతబ్రహ్మానందమునకు సాధనమైన తపశ్చర్యకొఱకనుట.

ఉ. సంతతమున్ సుఖం బొసఁగఁజాలవె చాల విశాలసౌధముల్

కాంతలనంగమున్ మధురగానములున్ వివరించి చూడ సం

ఉ. మానము గుంగఁగా ధనము ర మట్టముగా నిజబాంధవాశ్రితుల్
 దీనతఁ జెంది యేగ నతిరథిప్రకరంబు నిరాశమై జనన్
 మానుగ జవ్వనం బలుగ ర మాన్యునకుం దగు జహ్నుకన్యకా
 నూనతరంగపూతకలిరతోపలశైలనికుంజవాసముల్. 78

తా. మానము చెడిపోవుచును, ధనము నశించుచును, కావుననే యాచింప
 వచ్చినవాఁడు వ్యర్థముగా మరలియును, బంధుజనులు నశించియు, బరిజనులు
 కొలువువిడిచిపోయియు, యావన మల్లల తీసిపోయియు నున్నపుడు, బుద్ధిమంతు
 లైనవారికి గంగాజలములచే బలిత్రములైన తాలుగల యొక పెనుగొండగుహలోని
 యొకానొక పొదరింట పసించియుండుటయొ మిక్కిలియు నుచితము.

అవ. చిత్తమునకు నిత్యానిత్యవస్తువివేకము కలిగినపుడు రమ్య
 ము లయ్యు నెల్లవియు సరమ్యములుగానే తోచు ననుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రమ్యా శ్చంద్రిమరీచయ స్తృణవతీ రమ్యా వశాన్తస్థీ
 రమ్యం సాధుసమాగమాగతసుఖం కావ్యేషు రమ్యాః కథాః।
 కోపోపాహిత బాష్పబిస్తుతరళం రమ్యం ప్రియాయా ముఖం
 సర్వం రమ్య మనిత్యతా ముపగతే చిత్తే న కిచ్చి త్పునః॥ 79

టీ. చంద్రిమరీచయః=చంద్రకిరణములు, రమ్యాః=మనోహరములైన నవి-ఉద్దీపక
 ము లగుటచే నని భావము, తృణవతీ=పచ్చికల- పచ్చగానున్న యనుట, వశాన్త
 స్థీ=వనమధ్యప్రదేశము, రమ్యా=మనోహరమైనది, సాధు...సుఖం-సాధు=సజ్జ
 నులతోడి, సమాగమ=కూడికవలన, ఆగత=వచ్చిన, సుఖం=సుఖమును, రమ్యం=
 రమణీయమైనది, కావ్యేషు=కావ్యములందు, కథాః=కథలు-ఉపాఖ్యానములనుట,
 రమ్యాః=మనోహరములైనవి. కోప...తరళం-కోప=(ప్రణయకలహములందలి)కినుక
 వలన, ఉపాహిత=కై కొనఁబడిన. పుట్టిన, బాష్పబిందు=కన్నీటి బొట్టుచేత, తర
 లం=కలఁతనొందిన - లేక, ప్రకాశించుచున్న, ప్రియాయాః=ప్రియురాలియొక్క,
 ముఖం=మొగమును, రమ్యం=మనోహరము. కాంబట్టి, సర్వం=సమస్తమును, ర
 మ్యం=(హిందఁజెప్పఁబడినట్లు) మనోహరమే. చిత్తే పునః=మనస్సో, అనిత్యతాం=
 (సమస్తమును) అనిత్యమగుటను, ఉపగతే సతి=పొందినదగుచుండఁగా-సమస్తమును
 అసత్యమైనదను వివేకమునొందఁగా, కిచ్చిత్=ఏదియు, న (రమ్యం)= మనోహరము
 కాదు. లేక, చిత్తము, అనిత్యతాం=నిరకడలేమిని, ఉపగతే సతి = పొందియుం
 డఁగా మనస్సు నీరముగాక కలఁతనొందియుండఁగా ననుట, ఏదియు రమ్యముగాదని
 యథాంతరము.

ఉ. మంచివి పండువెన్నెలలు ॥ మంచివి పుష్పవనప్రదేశముల్
మంచిది సాధుసంగమసమాగతసౌఖ్యము చాటువాక్యముల్
మంచివి మంచి దశుయుతమానవతీముఖ మీసమస్తమున్
మంచిది కా దనిత్య మని ॥ మానసవృత్తి నెటుంగునారికిన్, 79

తా. చందురని తెలివెటుంగులును, పచ్చగానుండు నడవినడిమిపట్టులును సజ్జ
సులతోడి కూడికవలని సుఖమును, కావ్యములందలి కథలును, ప్రణయకోపముచే
బాడమిన కన్నీటిబాట్టుతోఁగూడినప్రియురాలినెమ్మొగమును, అన్నియును రమ్యములే
యగును. కాని మనస్సున కవి యనిత్యము లనువివేచన కలిగిన యేదియు రమ్యము
కాదు. (లేక, మనస్సు కలఁత నొందియుండునేని యపు డేదియు రమ్యము కాదని
యర్థాంతరము.)

అవ. చెప్పినయర్థము నే వివరించుచు నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రమ్యం హర్మ్యతలం న కిం పసతయే శ్రావ్యం న గేయాదికం
కిం నా ప్రాణసమాసమాగమసుఖం నైవాధికప్రీతయే॥

కిన్తు భ్రాన్తపత్యపక్షపతనవ్యాలోలదీపాఙ్గుర

చ్చాయాచఞ్చల మాకలయ్య సకలం నన్తో వనాన్తం గతాః॥80

టీ. రమ్యం=మనోహరమైన, హర్మ్యతలం=ప్రాసాదప్రదేశము-ఉప్పరిగపట్టు,
పసతయే=వాసనానముకొఱకు, నకిం=లేదాయేమి, గేయాదికం=గానముమొదలైన
వి-అదిశబ్దముచే విజావాదారులు గ్రాహ్యములు, శ్రావ్యం=చెవికింపైనది, న కిం=
కాదాయేమి, ప్రాణ...సుఖం - ప్రాణసమా=ప్రాణములతో సమానురాలైనట్టి దాని
తోడి - ప్రాణప్రియురాలైన నాయికతోడి, సమాగమ=సంభోగముచే గలుగు,
సుఖం=సుఖము, అధికప్రీతయే=మిక్కిలిసంతోషముకొఱకు, నైవ కిం=కాదాయేమి,
తప్పకయగునని భావము. కిన్తు=అయినను, సన్త=సజ్జనులు-వస్తువిచారతత్పరులగు
పురుషు లనుట, సకలం = (హర్మ్యతలనివాసము మొదలు గాఁగల) సమస్తమును,
భ్రాన్త...చఞ్చలం-భ్రాన్త=పడఁగొరిబ్రమసిన, పత్య=మిడుతయొక్క, పక్ష=తె
క్కలయొక్క, పవన=(తఁగల) గాలిచేత, వ్యాలోల=అల్లలాడుచున్న=దీపాఙ్గుర
ర=దీపపు మొగ్గయొక్క, ఛాయా=కాంతివలె-లేక నీడవలె, చఞ్చలం=నిలకడలేనిది
గా, ('కిన్తాద్భ్రాన్తపత్యపక్షపవన...'అనుచో, ఉద్భ్రాన్త=పయికిభ్రమించినవై,
పత=పడుచున్న, పత్య=మిడుతలయొక్క, పవన=తెక్కల గాలిచేత, నని యర్థ
ము), ఆకలయ్య=నిశ్చయించి, వనాన్తం=వనమధ్యమంగూర్చి, గతాః=పోయిరి-
శాశ్వతబ్రహ్మానందమునకు సాధనమైన తపశ్చర్యకొఱ కనుట.

ఉ. సంతతమున్ సుఖం బొనఁగఁజాలవె చాల విశాలసౌధముల్
కాంతలసంగమున్ మాధుర్యగానములున్ వివరించి చూడ సం

భృంతపతంగపక్షభవనమారుతఘాతవిధూతదీపికా

కాంతిచలంబు నర్వ మని ౩ కానల కేగిరి పండితోత్తముల్. 80

తా. వసించుటకు మంచయుప్పరిగలును, వినుటకు నింపైనగానాడులును, మిక్కిలి సంతృప్తి నొందుటకుఁ బ్రయురాండ్రతోడిసంగమమువలని శుభమును గలవు. ఆయినను శుజనులు, మిడుత మిడిసిపడఁగా దాని యీకలగాలిచే నల్లలాడు దీపపు మొగ్గ కాంతివలె నిజాయంతయుఁ జంచలము లని విచారించి వీనినెల్ల మాని వనాంతమునకుఁ బోయిరి.

ఇది వై రాగ్యశతకముననిత్యానిత్యవస్తువిచారమన్నదియష్టమదశకము.

భర్తృహరిసుభాషితము - శివార్చనము.

అవ. వస్తువిచారమును గుఱించి ప్రసక్తి రాఁగా తన్ములమునఁ జపస్సుయొక్క ప్రస్తావము గలిగి యది మిక్కిలి యావశ్యక మైనదని చెప్పఁబడినది. అది యెట్టిదని యాశంక కలుగఁగా నది శివార్చనము తప్ప వేతెద్దియుఁగాదని మదినుంచుకొన్నవాడై యిపుడు మొదట శివార్చనమును వర్ణించుచున్నాఁడు. ఆ యర్చనము బాహ్యము ఆభ్యంతరము అని రెండువిధము లైనది అందుమొదటిది పెక్కుకరణములచే సాధింపఁదగినదై దేవతలకే చెల్లునదగుటంజేసి ముఖ్యము కాదని యెంచి దాని నుపేక్షించి ముఖ్యమగు నాభ్యంతరపూజాప్రకారము ననుభవించునట్లభినయించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆసంసారం త్రిభువన మిదం చిన్మతాం తాత తాదృ-
జ్జైవాస్మాకం నయనపదవీం శ్రోత్రమార్గం గతో వా ।
యోఽయం ధత్తే విషయకరిణీగాఢగూఢాభిమాన
క్షీబస్యాస్త్రకరణకరిణః సంయమాలాసలీలామ్॥ 81

టీ. హేతాత=నాయనా - ఇది యాదరాతిశయమున మఱొకనిఁబిలుచుమాట, ఆసంసారం = సంసారముండువఱకు, ఇదం = ఈ, త్రిభువనం = మాఁడులోకములను, చిన్మతాం = జెడకుచున్న లేక పరామర్శించుచున్న, అస్మాకం = మాయొక్క, నయనపదవీం = నేత్రమార్గమునుగాని, శ్రోత్రమార్గంవా = చెవుల దారినిగాని, తాదృక్ = అటువంటివాఁడు - అట్టిపురుషుండు, నగతః = పొందినవాఁడుగాఁడు. అట్టిపురుషుని మేము

వివనులేను చూడనులేదనుట, ఎట్టి పురుషుడనఁగా చెప్పచున్నాఁడు, యః = ఏ, ఆయం = ఏఁడు - ఏ పురుషుడనుట, విషయ... తీ బస్య-విషయ = హార చందనాదివిషయముల నెడి, క రిణీ = ఆఁడు లేనుఁగులందలి, గాఢ = అత్యంతమును, గూఢ = మఱుఁగైనదియు, నన, అభిమానః = మిక్కిలి యాసక్తిచేత, తీ బ = ను త్తీలి న - 'మ త్తే శాఙ్గోత్కట తీ బాః' అని యమరుఁడు, అ స్తః క రణ = మనస్సు అనెడి, క రణః = ఏనుఁగుయొక్క, సంయ... లీ లామ్ - సంయమ = చక్కఁగా నియమించుటయందు లేక, చక్కఁగా నిగ్రహించుట యనెడి, ఆలాన = కట్టుకంబముయొక్క, లీలాం = విలాసమువంటివిలాసమును, ధత్తే = ధరించునో - నిగ్రహింపరానిమనస్సును నిగ్రహించుటయందు సమర్థుడగునో యనుట, తాదృక్ నయన... గతః' అట్టివాఁడు చూడఁబడనులేనువనఁబడనులేను అని పూర్వముతో నన్వయుము. ('సంయమా నానులీలామ్' అనుచో మనోనిగ్రహమునందు దారమునోజే యఁబడిన యురియొక్క లీలను అని యర్థము 'ఆనాయః పుంసిజాలంస్యాత్' అని యమ రుఁడు), ఇట్టి పురుషుఁడు నయనశ్రోత్రమార్గ విషయత్వమును సంబంధించియుండియు నసంబంధమును జెప్పటచే సంబంధాతిశయోక్తి. దీనిచేత, మనోనియమనము మిక్కిలి యశక్యమనెడివస్తువు వ్యంజితమగుటచే అలంకారముచే వస్తుభ్యని. ఏదేనియొకయో గమున మనస్సును నియమించి యందు బ్రహ్మనందమునకు సాధనభూతమయి యంత రంగశివునర్చించుటయనుతపంబు నవశ్యముచేయుందగినదని గూఢాభిప్రాయము. 'ఆలా నలీలామ్' అనుచో నిదర్శనాలంకారము. అది 'సంయమాలాన' అనురూపకముతో నంగాంగీభావముచే సంక్షీర్ణము.

మ. తగ సంసారమునాటనుండియును దర తత్కర్మసంయుక్తి ము
జ్జగముం దిమ్మరు మాకుఁ గానఁబడఁ డేరచందంబునం గర్ణమా
ర్గగతుం డైనను గాఁడు భోగకరిణీగఢాదరోన్మత్తచి
త్తగరిష్టద్విపరాజసంయమపటురస్తంభాత్మకుం డెవ్వఁడున్. 81
తా. అనాదిసంసార ముండునది మొదలుకొని యీయాఁడులోకములను తెదక
చూచితిమి గాని విషయము లనియెడునాఁడు లేనుఁగులందు మిక్కిలి దృఢమైన యా
సక్తిచే మత్తీలియున్న మనస్సు నెడియెనుఁగును నియమించుటకుఁ గట్టుకంబమువంటి
వాఁ డగుపురుషుని మేము చూచినవారమును విన్నవారమును గాము.

అవ. తపస్సునఁ బ్రవర్తించువిధమును జెప్పచున్నాఁడు.
శ్లో॥ యదేత త్వచ్చస్తం విహరణ మకార్యవ్య మశనం
సహార్యః సంవాసః శుశ్ర ముపశ మైకవృతఫలమ్ ।
మనో మద్దస్తస్తం బహిరపి చిరస్యాపి విమృశ
న్నజానే కస్యైషా పరిణతి రుదారస్య తపసః॥

టి. స్వచ్ఛందం=యథేచ్ఛ మైన-ఒకరికిలోతువగాని, విహరణం=విహారమును, అకార్యణ్యం=కృపణత్వములేని-దీనత్వముకలుగని, అశనం=భోజనమును-భిక్షాన్నభోజనమును, లేక, కందమూలఫలాహారమును, ఆర్యైఃసహ=శ్రేష్ఠులైనవారితోఁ గూడ-విజ్ఞానసంపన్నులతోడనుట, సంవాసః=వసతియు-కూడిమనుటయు, ఉప... ఫలమ్-ఉపశమ=శాంతియనెడు-విషయభోగనివృత్తి యనెడు, ఏకం=ముఖ్యమైన, వ్రత ఫలం=వ్రతముఫలముగాఁగలదియగు-శాంతిఫలమునొసంగు తపశ్చరణమును బోధించు నట్టి యనుట, శ్రుతం=వేదాంతశాస్త్రశ్రవణమును, బహిః=వెలుపల-వెలివిషయములందనుట, మద్దస్పదం=మెల్లనిచలనము గల-మందముగా ప్రసరించునట్టి యనుట, మనః అపి=మనస్సును, (ఇతి) యత్ ఏతత్ (సర్వంవర్తతే)=(అనెడి)యేయిది (యంతయు కలదో), ఏషా=ఇది - ఈస్వచ్ఛందవిహారజాతికము, విధేయప్రాధాన్యత్వముంబట్టి యిటు స్త్రీలింగత్వము, కస్య=ఏ, ఉదారస్య=గొప్పదైన, తపసః=తపముయొక్క, పరిణతిః=పరిపాకమో-లేక, పరిణామమో, చిరస్య=చిరకాలముగా, విమృశన్ అపి=పరామర్శించుచుండినను, నజానే=తెలియకున్నాను. ఏతపస్సు ఈస్వచ్ఛందవిహారాదికముగా పరిణమించెనో యెంతకాల మాలోచించియు నాకుఁజెలియకున్నదియని యర్థము. ఆతపస్సు శివపూజనమేయగును. కామన్నమఱియొకదానికి నిట్టిఫలమును సాధించుటకుఁగాని యిట్టిపరిణామమును బొందుటకుఁగాని సామర్థ్యము కలుగదనిభావము.

ఉ. ఇచ్చకు వచ్చినట్లు చరియించుట దైన్యము లేనితిండియుఁ
నిచ్చలు సాధునంగమును १ నిర్మలకాంతియు శాస్త్రబోధముఁ
మచ్చిక లోనఁ బూని వెలిగిమట్టించి త్రము నాఁగ నింతయుఁ
వచ్చుట యేమహోన్నతతరపంబుఫలంబో యెఱుంగ నేర్తుమే. 82

తా. ఒకరికిలోతువగాక యిచ్చమెయిదిరుగుట, దీనత్వములేనికుడుపు, గొప్పవారితోఁగూడి మనుట, శాంతినిొసంగు వేదాంతశాస్త్రశ్రవణము, మనస్సు భాహ్యవిషయములందు మిక్కిలి కొంచెముగాఁ బ్రసరించుట, యను నిదియంతయు నేగొప్పతపమువలన సిద్ధించునో యెంతకాలము విచారించియు నాకుఁ జెలియరాకున్నది.

అవ. శివచరణమే శరణమని తదీయస్మరణ మభినయించి చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ జీర్ణా ఏవ మనోరథాశ్చ హృదయే యాతంచ త ద్భావనం
హస్తాక్షేప గుణాశ్చ వస్త్వఫలతాం యాతా గుణజ్ఞై ర్వివా।

కిం యుక్తం సహసాభ్యుపైతి బలనా న్కాలః కృతాన్తోఽక్షమీ
హా జ్ఞాతం మదనాన్తకాష్ఠీయుగళం ముక్త్యాస్తి నాన్యగతిః॥

టీ. మనోరథాః=విమయాభిలాషములును, హృదయే=అంతరంగమునందే, జీర్ణాః=నశించినవి-వానిని గోరుటమాత్రమే కాని యనుభవించుట లేదని యర్థము. తతః=ఆ-అటువంటి, యావనంచ=ప్రాయమును, యాతం=పోయినది. ('యాతం జరాం యావనమ్' అనుచో, యావనము ముదిమిని జెందినదని యర్థము), హస్త=అక్కటా, అక్షేపః=అవయవములందు, గుణాశ్చ=గుణములును-ఆయావయవములసామర్థ్యములన్నియు ననుట, గుణజ్ఞైః=గుణమును తెలిసినవారు లేక - గుణముల నెఱింగి యభినందించురసజ్ఞులు లేమింజేసి యనుట, వస్థ్యఫలతాం=వర్ధ్యమైనఫలము గలిగి యుండుటను-నిష్ఫలమగుటను, యాతాః=పోదినవి. బలవాక్=బలివృత్తమైన, కాలః=కాలమును-కాలస్వరూపమును, అక్షురీ=ఓర్పులేని, కృతాంతః=యముఁడును-లేక, బలవాక్=బలివృత్తమును, కృతాంతః=నాశముసేయునదియు, అక్షురీ=ఓర్పులేనిదియు-నిర్దాక్షిణ్యమైనదియు, నగు, కాలః=మృత్యువు, అని యర్థాంతరము, సహసా=తోడనే వేగముగా, అభ్యుపైతి=ఎదురుకొని వచ్చుచున్నది-ప్రాణము నపహరించుకొంటు కనుట, కాఃబట్టి, కిం=ఏది, యుక్తం=ఉచితమైనది-ఇట్టిదశయందు ఏమి చేయఁదగినదనుట, హా=ఓహో, జ్ఞాతం=తెలిసినది-ఇట్టియవస్థయందు యుక్తమైనదియని తెలియనైనదియనుట, అది యేదియన, మదనా...గళం - మదనాంతక=(మరునిం గూల్చిన) శివునియొక్క, అజ్ఞీయుగళం=అడుగులజంటను, ముక్త్యా=విడిచి, అన్యా=వేరైన, గళిః=శరణము, నాస్తీ=లేదు. కాఃబట్టియదియే శరణము-ఇట్టిస్థితియందు దానినే కయికొనవలయు నని స్మరించి చెప్పినాఁ డని తెలియునది.

ఉ. చిత్తమునందె కోరికలు ౧ జీర్ణము లయ్యె నశేషగాత్రమున్
హృత్తినజవ్వనం బరిగె ౧ నార్యులు లేమి గుణంబులున్ ఫలో
చ్చిత్తి వహించె నెద్ది తగు ౧ జేరక మానఁడు కాలుఁ డక్కటా
చిత్తజ్వైరిపాదయుగళసేవనమే గతిగా నెఱింగితిన్, 83

తా. కోరికలన్నియు నొడఁగూడుటకు నయితేలేక హృదయములోనే యడంగినవి. ప్రాయమును జాతీనది. ఆయావయవములసామర్థ్యములును దానిని మెచ్చుదగువేత్తలులేమిచే నిష్ఫలములైనవి. బలివృత్తమైన నాశముసేయుచు గనికరమింతయు లేక మృత్యువు వేగముగాఁ బైకొని వచ్చుచున్నది. ఇట్టిస్థితియందుఁజేయఁదగినదేమి? ఆ! తెలిసినది. మరుని గలిచిన పరమశివుని పాదారవిందయుగళమును విడిచినచో వేటొకదిక్కు లేదు. కాన నదియే శరణము.

అవ. 'యచ్చోచ నిఃస్రుతసరిత్ప్రవరోడకేన, తీర్థేన మూర్ధ్ని విధృతేన శివఃశివోఽభూత్' । దాతుర్మనశ్చకులశైలవిస్ఫుప్తవజ్రం ధ్యాయేచ్ఛిరం భగవత శ్చరణారవిందమ్' ఇత్యాదులచే శివుం డాదిగాఁగలసకల దేవతలకును గల్యాణప్రదమైయఖిలలోకారాధ్యమైనంసారసాగరోత్తా

రకమై యొప్పుభగవచ్చరణారవిందము వెలయుచుండఁగా శివాంఘ్రి) యుగళము తప్ప వేటుగతి లేదని ప్రలపించెదవేల యని యడుగఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మహేశ్వరేవా జగతా మధీశ్వరే, జనార్దనేవా జగదంతరాత్మని।
న వస్తుభేదప్రతిపత్తి రస్తిమే, తథాపి భక్తిస్తరుణేన్దుశేఖరే॥84

టీ. జగతాం=పదునాలుగు లోకములకు, అధీశ్వరే=స్వామియగు, మహేశ్వరే వా=శివునియందుఁగాని, జగత్ అంతరాత్మని-జగత్=జగంబులకు, అంతరాత్మని= అంతర్యామియైన-లోపల నాత్మస్వరూపమునఁ జొచ్చి వ్యాపించి జగంబుల నియ మించువాఁడైన, జనార్దనేవా=విష్ణువునందుఁగాని, మే=నాకు, వస్తుభేదప్రతిపత్తిః =(ఇతఁడుశివుఁడు ఇతఁడువిష్ణువు అని) వస్తువునందుఁ గలుగు భేదబుద్ధి- వేటువేటు వ స్తువులుగా గ్రహించుటయనట, న=లేదు. 'శివాయ విష్ణురూపాయ' ఇత్యాదులచే వారిద్దఱికి వస్తువునబట్టి భేదములేదని భావము, తథాపి=అయినను-భేదబుద్ధి లేకున్న ను, తరుణ ఇందు శేఖరే=(లేతచందురుని దలపువ్వుగాఁ గల) శివునియందు భక్తిః= కొలుచుననురక్తి, ఉన్నదనిశేషము. కాఁబట్టియే శివాంఘ్రియుగళి తప్ప 'నాన్యాయ గతిః' వేటుగతి లేదనఁబడియె ననిభావము. 'స్వభావో దురతిక్రమః' అనున్యాయ మిటఁ జెలియునది.

తే. జగదధీశ్వరుఁ డగుమహేశ్వరునియందు
నకలజగదంతరాత్మఁ డొరక్కార్జియందు

భేదవిజ్ఞాన మెయ్యెడ లేదు మాకు

నైనఁ దరుణేందు శేఖరునంద భక్తి.

84

తా. జగంబులకు నెల్ల స్వామియగు శివునియందుఁగాని సకలలోకంబుల నం తర్యామియై వ్యాపించియున్న విష్ణువునందుఁగాని వీరిరువురు వేటువేటువస్తువు లను భేదబుద్ధి నాకు లేదు. అయినను, లేతచందురుని దాల్చుశివునియందే నాకు భక్తి స్వభావసిద్ధముగాఁ గుదిరియున్నది.

అవ. శమము స్థాయిగాఁ బుట్టుటంజేసి శాంతరసమును జిప్పిలు వాక్యముల రాఁగలయెదుశ్లోకములం జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్ఫురత్స్ఫురజ్యోత్స్నాధవళితతలే క్వాపి పులినే
సుఖాసీనాః శాస్తధ్వనిషు రజనీషు ద్యునరితః।
భవాభోగోద్భిన్నాః శివ శివ శివే త్యాత్తవచనః
కదా స్యా మానందోద్ధతబహుళబాష్పాప్లుతవృశః॥

85

టీ. శాస్త్రధ్వనిః-శాస్త్ర=ఉడిగిన, ధ్వనిః=పక్షిమృగాదిజబ్బములు గల, రజనీః=రాత్రులందు-ఇట్లు చిత్తముకలతలేకుండుటకై రాత్రులకు నిశ్శబ్దత్వము చెప్పబడియె, స్ఫుర...తలే-స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్నదియు, స్ఫార=అధికమైనదియు, నగు, జ్యోత్స్న=వెన్నెలచేత, ధవళిత=తెల్లనిదిగాఁజేయఁబడిన, తలం=ప్రదేశము గల, క్యాపి=ఒకానొక, ద్యుసరితః=గంగానదియొక్క, పులినే=ఇసుకదిన్నియందు, సుఖాసీనాః=స్తంభముగాఁ గూర్చున్నవారమగుచు, భవా...ద్విగ్నాః-భవ=సంసారముయొక్క, ఆభోగ=విఠివివలన, ఉద్విగ్నాః=విహ్వలమై-వెగడుపడినవారమై యనుట-సంసారము దుఃఖకరమగుటచేననుట, 'మేము' అనిశేషము, శివ శివ శివ ఇతి=శివశివశివయని, ఆత్మవచనః = కయికొనఁబడినమాటలుగలవారై ('ఉచ్చవచనః' అనుచో, గట్టిగా పలుకఁబడువచనములు గలవారై యనుట), శివశివశివయని పలుకుచు ననుట, కదా=ఎప్పుడు, ఆనందో...దృశః-ఆనంద ఉద్గత=ఆనందముచే వెలికివచ్చిన, బహుళ=అధికమైన, బాష్ప=కన్నీళ్ల చేత, ఆప్లుత=అంతటఁ దడుపఁబడిన, దృశః=కన్నులుగలవారము, స్యామ=అగుదుము. ('ఆర్థవచనః కదా యాస్యామో ౨ న్దగ్ధతబహుళబాష్పాకులదశామ్' అనుచో, ఆర్థవచనః=దైన్యపుఁబలుకులుగలవారమై, ఆస్త...దశామ్-అన్తర్గత=లోపల నేయడంపఁబడియున్న, బహుళ=అధికమైన, బాష్ప=కన్నీళ్ల చే, ఆకుల=వ్యాకులమైన, దశాం=స్థితిని, కదా=ఎప్పుడు, యాస్యామః=పొందఁగలము? అని యర్థము.)

శా. శాంతారావనిశీఢకాలముల భాస్వత్సాంద్రచంద్రాతపా
క్రాంతస్వచ్ఛమరున్నదీపులినయోగ్యత్తోణిః గూర్చుండి జ
న్మాంతోద్వేగుల మైనమేము శివశ్రద్ధావృత్తితో నెప్పుడ
త్యంతానందభవాశ్రునంకులదశాన్తాపిక్ సుఖం బుందుమో.

తా. రాత్రులయందుఁ జప్పడులన్నియు నడంగినపిదపఁ దళతళలాడుచున్న యగ్రంపువెన్నెలచేఁ జెల్లగా విలసిల్లుచున్న యొకానొకగంగానదియొకదిన్నెయందు హాయిగాఁ గూర్చుండినవారమై మేము, సంసారము మిక్కిలి విఠివిగలదై కడవరాకుండుటకుఁ జింతిలుచు, 'శివశివశివ' యని యుచ్చరించుచున్నవారమై, దానంజేసి కలిగినయానందమువలన నానందబాష్పము లుప్పలిలి కన్నుల జాలుకొన్నవారమగుట యెప్పుడో!

శ్లో॥ విత్తిర్ణే సర్వస్వే తరుణకరుణాపూర్ణహృదయాః
స్థూరస్తః సంసారే విగుణపరిణామాం విధిగతిమ్।
వయం పుణ్యారణ్యే పరిణతశరచ్చస్త్రీకిరణా-

స్త్రియామా నేష్యామో హరచరణచివ్రైకశరణాః॥

86

టీ. తరుణ...హృదయాః-తరుణ=లేతయైన-మృదువైన, కరుణా=భూతదయచేత, పూర్ణ=నిండిన, హృదయాః=స్తంభములుగలవారగుచు, సర్వస్వే=

(తమకుఁగల) సకలధనమును, విత్తిలేనతి=(అర్థలకు) దత్తముకొఁగా-మృదుకరుణా పూరితహృదయులై తమధనమెల్ల యాచకుల కియ్యఁగా ననుట, సంసారే=సంసారి మునందు, విధిగతిం=దైవమయొక్క ప్రవృత్తిని, విగుణపరిణామాం=విషమమైన పరిపాకముగలదిగా-చెడ్డదైవ పర్యవసించునదిగాననుట, ('విగుణపరిణామాః విధిగతీః' అనుచో, విగుణపరిణామాః=నిర్గుణమైన-అనఁగా అనిష్టమైన-పరిణామములుగల-అనిష్టముగాఁ బరిణమించు, విధిగతీః=దైవవిలసితములను, అనియర్థము), స్మరస్తఃసస్తః=స్మరించుచున్నవారమగుచు, వసుం=మేము, పుణ్యావరణ్యే=తపోవనమునందు, హర... శరణాః సస్తః-హర=శివునియొక్క, చరణ=అడుగులందలి, చింతా=చింతనమే, ఏక=ముఖ్యమైన, శరణాఃసస్తః=దిక్కుగాఁ గలవారమగుచు, పరిణత... కిరణాః-పరిణత=పరిపాకమునొందిన-లేక చుట్టు వ్యాపించిన, శరత్ చంద్రికిరణాః=శరత్కాలపు చందరునియొక్క వెలుంగులు గల, త్రియామాః=రాత్రులను, నేష్యామః=కడపఁ గలము-ఎప్పుడు కడపుదుమో యనుట.

చ. కలధన మంతయున్ సెలవుగొనిడి నూత్నకృపాప్రపూర్ణచిత్తుల మయి సంస్మృతిం గుశలదూరవిపాకము గాఁగ దైవముం దలఁచుచుఁ గానలో శివపరదస్మృతినిష్ఠుల మై నయింపఁ గాఁగలము శరత్సృజనమిహికాకరరమ్యము లైనరాత్రులన్. 86

తా. మేము మనంబుల మెత్తనికరుణ గడఁగుకొనఁగా సకలధనములను యాచకులకు నొసంగి, సంసారమందు దైవముసేయుననిష్టవ్యాపారములు మనస్సునఁదలంచుకొనుచు వానినిరోసి తపోవనంబున కరిగి శివపరణధ్యానమెత్తుకముగా నుంచుకొని శరదృతువునందలివండువెన్నెలలఁ జెన్నాయరాతిరులఁ గడపుదుము. అది యెన్నఁడో తెలియరాదు.

శ్లో॥ కదా వారాణస్యా మమరతటిసిరోధసి వన-
న్యసానః కాపీనం శిరసి నిదధానోఽఙ్గాలిపుటమ్ |
అయే గౌరీనాథ త్రిపురవార శమ్భో త్రినయన
ప్రసీదేతి క్రోశ నిమిషమివ నేష్యామి దివసాన్ || 87

టీ. కదా=ఎప్పుడు, వారాణస్యాం=కాశియందు, అమరతటిసిరోధసి=గంగా తీరమునందు, వనః=వసించుచు, కాపీనం=గోచరిన, వసానః=కట్టుకొనుచు-వస్త్రమేయక అలేకున్ననులోకవిరోధమునుబరిహరించుటకై యంతమాత్రమేని కట్టుకొనువాడనగుచు ననిభావము, శిరసి=తలయందు, అఙ్గాలిపుటం=చేమొడ్డును, నిదధానః సన్=ఉంచుకొన్నవాడనగుచు, అయే=ఓ, గౌరీనాథ=పార్వతీపతి, త్రిపురవార=త్రిపురములను నాశముసేసినవాఁడా, శమ్భో=శంభుడా! 'శం + భూ' శం=సుఖం,

అస్తా ద్భవతీతి శమ్ముః - సుఖము పినివలనఁ గలుగు నని శ్ರುత్యుత్తి. త్రిశయన= ముక్కుంటి, 'గౌరీనాథ'యనుట లోకసంగ్రహకారణత్వమును, 'త్రిపురహర' యనుటచే ఆశక్యకార్యకరణశక్తియు, 'శమ్భూ' అనుటచే భక్తజనసుఖసంధాయకత్వమును, 'త్రిశయన' అనుటచే అసాధారణమహిమాస్పదత్వమును సూచితములయ్యెనని తెలియునది, ప్రసీద=ప్రసన్నుడవగుము, ఇతి=అని, క్రోశన్=విగ్ధరఁజెప్పుచు, దివసాన్=దినములను, నిమిషమివ=క్షణమువలె, నేమ్యామి=కడపుచునో, ఇట రాఁగల తీవ్రనరకయాతనను జింతించుట మొదలగు విభావములచే బుట్టి, గోచికట్టుట తలను చేమోద్వగీలించుట మొదలగు ననుభావములచే నభివ్యక్తమై 'కదా' అనుపదముచే సూచితముగు చింతయనెడి సంచారీభావముచే బుట్టినొంది, తన్ను అవమానించుకొనుటయే లక్షణముగాఁ గల నిర్వేదమును స్థాయిగాఁ గలిగి వెలయుశాంతరసము మిక్కిలియు స్ఫురించెడి నని తెలియునది. ఇట్లే మీఁద నెల్ల నెఱుంగునది.

ఉ. శ్రీనుతకాశియం దమరగసింధువుచెంగట నిల్చి గోచినిం
బూని ప్రణామముద్రఁ దలఁ మోసి పురాంతక పార్వతీశ శం
భో నిటలాక్ష రక్ష యనిఁ మొట్టలువెట్టుచు నిశ్చలానునం
ధానత యెన్నఁ డే గడపెదదన్ దినముల్ నిమిషంబుకై వడిన్.

తా. కాశియందు గంగాతీరమున వసించువాడనై గోచినిమాత్రము జూడిగి తలయందుఁ జేమోద్వగి గీలించి 'ఓపార్వతీనాథా! త్రిపురాంతకా! శంభూ! త్రిశయనా! ప్రసన్నుడవగునుని విగ్ధరఁ గూయిడుచు దినములను క్షణములవలెఁ గడపఁ గలుగుట యెప్పడో యెఱుంగను.

శ్లో॥ స్నాత్వాగాక్షైః పయోభిః శుచికుసుమఫలై రర్చయిత్వా విభోత్వాం
ధ్యేయే ధ్యానం నియోజ్య క్షీతిధరకుహరగ్రావపర్యజ్కమూలే!
ఆత్మారామః ఫలాశీ గురువచనరత స్త్వత్ప్రసాదాత్మకారే
దుఃఖం మోక్ష్యే కదాహం నమకరచరణే పుంసి సేవాసముత్తమ్॥

టీ. గాక్షే=గంగాసంబంధియగు, పయోభిః=జలములచేత, స్నాత్వా=స్నానముచేసి, హేవిభో=ఓప్రభూ, త్వాం=నిన్ను, శుచికుసుమఫలైః-శుచి=శుద్ధములైన-శాస్త్రసమ్మతములైన, కుసుమఫలైః=పూవులచేతను పండ్లచేతను, అర్చయిత్వా=ఆరాధించి-దీనిచే బాహ్యపూజయు కొంతప్రధానమగునని సూచితము, ధ్యేయే=ధ్యానింపఁ దగినవస్తువునందు-నిచరణారవిందమునం దనుట, ధ్యానం=ధాన్యమును, నియోజ్య=నియోగించి, (నివేశ్య=ఉంచి)-ఏకాగ్రచిత్తుడై యనుట, క్షీతి...మూలే-క్షీతిధర=కొండయొక్క, కుహర=గుహయందలి, గ్రావ=తాయయనెడి, పర్యజ్క=మంచముయొక్క, మూలే=మూలను, 'కుర్చున్నవాడవగుచు' అని శేషము, సమాధివృత్తాన చుగుకు బిదప సుఖముగాఁ గూర్చుండఁదగియుండున దని తెలుపుటకై గ్రావమును

పర్యంకముగా రూపించినాడు, ఆత్మారామః=ఆత్మయందే రమించువాడును-విషయాంతరములం దాసక్తిలేక ఆత్మస్వరూపమునందే యాసక్తుడనుట-‘రమన్తేయోగినోఽనన్తే సత్త్వానన్దేఽదాత్మని’ అనిస్మృతి, ఫల + ఆకి=పండ్లుపుక్షించువాడును-శరీరధారణార్థమనుట, గురువచనతః=అచార్యుఁ డుపదేశించినదానిని ఆచరించుటయం దాసక్తుడను అగుచు, అహం=నేను, హేస్యరాచే=మదనునకుశత్రువైనయోశంభూ, త్యక్తప్రసాదాత్ = నీయునుగ్రహమువలన, సమకరచరణే=సమానములైన కాలు సేతులు గల-నావలెనే కాలుసేతులుగల-తనకు సాటియే యయి యెక్కుడు గానట్టి యనుట-కాలుసేతులఁగొని వాఁడు స్వతంత్రుడై యుండఁగాఁ దా నవి యుండియు నస్వతంత్రుడై యుండుట యతినింద్యమని సూచితము, పుంసి=పురుషునివిషయమందు, సేవాసముత్థం=కొలుపుసేయుటవలనఁ బుట్టిన, దుఃఖం=దుఃఖమును, కదా=ఎప్పుడు, మోక్ష్యే=పీడుదునో. లేక, సమకరచరణే=సమకర=మొసలియాకారముగలరేకతోఁ గూడిన, చరణే=పాదములుగల-అనఁగా ‘మకరో మత్స్యరేఖాచ పద్మశక్టాకృతిః పదే, మహాధనీ మహాభోగీ దాతా దీప్తాయరేవచ’ అనుసామద్రికవచనరీతిని మకరరేఖ పదమునంగలవాఁడు మహాభాగ్యసంపన్నుండుగాన నట్టివాడైన, పుంసి=పురుషునివిషయమందు, అని యర్థాంతరము.

ఉ. వేలుపుటేటఁ దోఁగి సుపరవిత్రఫలాదులఁ బూజచేసి ని

న్నోలి మనంబులో నిలిపి ర మోగ్యగుహాశీలయందు నాత్మసం

శీలుండ నై ఫలాశి నయి ర శ్రీగురువాక్యరతుండ నై మహీ

పాలకసేవనత్రమముఁ ర బాసెద నెన్నఁడు మన్మథాంతకా. 88

తా. ప్రభూ! గంగానదీజలంబుల స్నానంబుసేసి శుద్ధంబులైనపుష్పఫలంబుల చేత నన్నారాధించి, ధ్యానింపఁదగు నీపదారవిందమును ధ్యానించియు, కొండగుహయందలితాతినెజ్జపయి హాయిగాఁ గూరుచుండి, యితరవిషయములను మాని యాత్మస్వరూపమునందే యాసక్తిగలిగి, శరీరధారణముకొఱకుఁ బండ్లాహారముగాఁ గొనుచు, నాచార్యుం డుపదేశించినదానిని దప్పక యనుష్ఠించుచు, నావలెనే కాలుసేతులుగలిగి నాతో సాటియేయగు నొకపురుషుని గొలుచుటవలనిదుఃఖమును మదనాంతకా! నీయునుగ్రహమువలన నెప్పుడు పీడుదునో.

శ్లో॥ ఏకాకీ నిఃస్పృహః శాన్తః, పాణిపాత్రో దిగచ్ఛరః।

కదా శమ్భో భవిష్యామి, కర్మనిర్మూలనక్షమః॥

89

టీ. హేశమ్భో=ఓశంకరా, ఏకాకీ = అసహాయుడును-లేక సంగరహితుఁ డును-‘సక్తా త్యజ్ఞాయతే కామః’ ఇత్యాదిసంగజనితములైన కామాదిపరంపర యనర్థహేతువగుటవలన సంగరహితుఁడును అనుట, దేనిచే ననఁగా, నిఃస్పృహః=తృప్త లేనివాడును-విషయాభిలాష లేనివాఁ డగుటచే ననుట, కావుననే, శాన్తః=రాగా

దులచే కొట్టువడనిచి త్రముగలవాఁడును - లేక, ఉపరతములై నయింద్రియములు గల
వాఁడును, కావుననే, పాణిపాత్రః=చేయే భిక్షాపాత్రముగాఁ గలవాఁడును, ఓక్
+ అమృతః సక్=దిక్కులే వస్త్రముగాఁ గలవాఁడును అగుచు, నేను అని శేషము,
కర్మనిర్మూలనక్షమః = కర్మములను నాశముసేయుటయందు సమర్థుడైనవాఁడను,
కదా=ఎప్పుడు, భవిష్యామి=అగుదునో-కర్మబంధమునుండి యొప్పుడు విముక్తుడనగు
చుననుట. 'ఏకాక్షి యతచిత్రాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః| శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ
న్నాహ్నితి కల్పిషమ్' అనుగీతావచన మిట గ్రాహ్యము.

తే. ఒంటి దిరుగుచుఁ గోరిక శ్ర లుజ్జగించి

శాంతిఁ జేకొని పాణిభాజనుఁడ నై ది

గంబరుఁడ నై సమస్తకర్మంబు లెపుడు

మొదలుచెడఁ ద్రుంతుఁ బరమేశ శ్ర నదయహృదయ. 89

తా. ఓశంకరా! నేను సంగరహితుఁడును, దృష్టామారుఁడును, శాంతుఁడు
నై, చేతుల విచ్చముగొని, దిగంబరుఁడనై నాపూర్వకర్మములెల్ల నిర్మూలింపఁజాలుట
యొప్పుడో.

అవ. ఇట్టివారికి శివప్రసాదమువలన మోక్షమార్గము విలంబ
ము లేకయె సులభ మగు నని చెప్పి నిగమించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పాణిం పాత్రయతాం నిసర్గశుచినా భై త్షేణ సంతుప్యతాం

యత్రక్వాపి నిషీదతాం బహుత్వణం విశ్వం ముహూః పశ్యతామ్|

అత్యాగేఽపి తనో రఖిణ్డపరమానందావబోధస్పృశా-

మధ్యా కోఽపి శివప్రసాదసులభః సంపత్స్యతే భోగినామ్॥ 90

టీ. పాణిం=చేతని, పాత్రయతాం=పాత్రవలె నుపయోగించువారును, నిసర్గశు
చినా=స్వభావముచే పవిత్రమైన, భై త్షేణ=భిక్షాసమూహముచేత, సంతుప్యతాం=సం
తోషించువారును, 'భైక్షం భిక్షాకదమ్మకమ్' అని యమరుఁడు, యత్రక్వాపి=ఏదో
యొకానొకచోట-ఎచ్చోటనైనను-శృశానమందుఁగాని వనమందుఁగానియనుట, నిషీ
దతాం=కూర్చుండువారును, ముహూః=మాటిమాటికి, విశ్వం=ప్రపంచమును, బహు
త్వణం=కొంచెముతక్కువయగు త్వణముగా-పూర్ణముగా త్వణమనికొక యించుమిం
చుగా త్వణమనియనుట-త్వణప్రాయముగా, 'స్వాగ్రీపదసమాప్తైశ్చ బహుచ్ఛక్తికృతిలి
జ్జకః' అని బహుచ్ఛక్తియ మిట నీపదసమాప్తియందు వర్తించును, పశ్యతాం=
చూచువారును-ఎంచువారునుట, తనోః=దేహముయొక్క, అత్యాగేఽపి=విడువమియం
దును-దేహసంబంధమును విడువకున్నను అనుట, అఖిణ్డ...స్పృశాం-అఖిణ్డ=అపరిచ్ఛి
న్నమైన, పరమానంద=శ్రేష్ఠమైన బ్రహ్మనందముయొక్క, అవబోధ=తెలియుటను,
స్పృశాం=తాఁకుచున్నవారును - అనుభవించుచున్నవారును-జీవన్ముక్తులనుట, అగు,

యోగినాం = ధ్యాననిష్ఠులైన యోగులకు, శివప్రసాదసులభః = శివునియనుగ్రహముచే
 సుకరముగా లభింపఁదగిన, కోఽపి = అనిర్వాచ్యమైన-ఇట్టిదట్టిదనరాని, అధ్వా =
 మార్గము-మోక్షమార్గమునుట, సంపత్స్యతే = కలుగును. (అత్యాగేఽపి తనోరఖ...
 బోధస్పృహం | మర్త్యఃకోఽపి శివప్రసాదసులభాం సంపత్స్యతే యోగినామ్)
 అనుచో, యోగినాం = పూర్వోక్తలక్షణములు గల యోగులయొక్క, శివప్రసాదసుల
 భాం = శివప్రసాదముచేసులభముగాకలుగునట్టిదైన, అఖడ్గ...స్పృహం-అఖడ్గపరమా
 నస్త=అపరిచ్ఛిన్నమైన మహానందమును - పూర్వోక్తమైన యోగులు అనుభవించు న
 ఖండబ్రహ్మానందమును, అవబోధ = తెలియుటకు, స్పృహం = కోరికను, కోఽపి మ
 ర్త్యః = ఒకానొకమనుష్యుడు, తనోః అత్యాగేపి = దేహమును విడువకున్నను-దేహసం
 బంధము వీడకయనుట, సంపత్స్యతే = పొందును. పాణియో పాత్రగాఽగలిగి స్వభావ
 శుద్ధమైన భిక్షులచేతనే తృప్తినొందుచు నెంచేని కూర్చుండుచు ప్రపంచమును దృఢ
 ప్రాయముగాఁ జూచుచునుండుయోగు లనుభవించు అఖండబ్రహ్మానందము నెఱుంగ
 వలయు ననుకోరిక యనేకశతసహస్రజనులలో నెవఁడో యొకానొకనికి, నీదేహ
 సంబంధముతోఁ గూడియుండినను, శివప్రసాదమువలన సులభముగా లభించు నని
 యర్థము).

చ. హితునకుఁ బాణిపాత్రున కరినిచ్చునకుఁ శుచిభైక్షమాతృత్రో
 పితునకు నెట్టితావున వర్సించెడువానికి విశ్వముం దృఢ
 పృతినిధిఁ జేయువానికిఁ బురస్కరితుఁ డయ్య నఖండసౌఖ్యసం
 గతుఁడగుయోగి కేర్పడు నొకానొకమార్గము శంభునత్కృపన్.

తా. అటచేతినే పాత్రగా నుపయోగించుచు స్వభావపవిత్రముగు భిక్షముల
 చేతనే తృప్తినొందుచు, నెయ్యెడనేని కూర్చుండుచు, మాటికి జగంబు నెల్ల నిం
 మించుగా గడ్డిపరకవలెఁ జూచుచు, దేహసంబంధమును విడువకుండియు నపరిచ్ఛి
 న్నబ్రహ్మానందజ్ఞానము ననుభవించుచు (జీవన్ముక్తులుగా) నుండు యోగులకు నిట్టి
 దట్టి దని వర్ణింపరానిమోక్షమార్గము శివప్రసాదమువలన సులభముగా లభించును.

ఇది వైరాగ్యశతకమున శివార్చన మన్నది నవమదశకము.

భర్తృహరిసుభాషితము-అవధూతచర్య.

అవ. శివార్చనము మోక్షమున కుపయుక్తమగు నవధూతభా
 వమును గలిగించునదిగావునను, 'అత్యాగేఽపి తనోరఖడ్గపరమానందా

* అవధూత యనఁగా బ్రహ్మత్వస్వరూపానుసంధానతత్పరుఁ డై వెలుపలిప్ర
 పంచమును మఱచి మఱినుఁడై కానంబడుచు జీవన్ముక్తుఁ డనంబడునొకయోగపురు
 షుడు.

వబోధస్పృశామ్' అని యవధూతవిషయము నుపక్రమించి యుండుటంజేసియు, నిప్పు డవధూతచర్యను రాగల పదిశ్లోకములం జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ *కాపీనం శతఖణ్డజర్జరతరం కన్ధాపునస్తాదృశీ

నైశ్చిన్త్యం నిరపేక్షభైక్ష మశనం నిద్రాశ్మశానే వనే
స్వాతస్త్ర్యేణ నిరజ్కుశం విహరణం స్వాస్తం ప్రశాస్తం సదా
స్థైర్యం యోగమహోత్సవేఽపిచ యది త్రైలోక్యరాజ్యేనకిమ్॥

టీ. శత...తరం-శతఖణ్డ=నూలుతునుకలచే, జర్జరతరం=మిక్కిలి శిథిలమైన, కాపీనం=గోచియు, తాదృశీ=అటువంటిదైన - ఆగోచివలె నూలుచింపులతోఁ గూడినదైన యనుట, కన్ధాపునః=బొంతయును, నైశ్చిన్త్యం=విషయచింతలేమియు, నిరపేక్షభైక్షం-నిరపేక్ష = అన్నముకొఱకు నొకరిని అనువర్తింపవలసిన యపేక్షలేని, భైక్షం = భిక్షాసమూహ మను, అశనం = భోజనమును, శ్మశానే = ప్రేతభూమియందుఁగాని, వనే = అడవియందుఁగాని, నిద్రా=నిదురయు, స్వాతస్త్ర్యేణ = స్వతంత్రతతో-ఒకరియిచ్చకు లోఁకువగాక, నిరజ్కుశం = ఏయడ్డపాటును లేని,

* ఈశ్లోకముయొక్క సారాంతరము.

శ్లో॥ కాపీనం శతఖణ్డజర్జరతరం కన్ధాపునస్తాదృశీ

నిశ్చిన్తం సుఖసాధ్యభైక్ష మశనం శయ్యాశ్మశానే వనే॥

మిత్రామిత్రసమానతాతివిమలా చిన్తాఽధశూన్యాలయే

ధ్వస్తాశేషమదప్రమాదముదితో యోగీ సుఖం తిష్ఠతి॥

టీ. కాపీనం...తాదృశీ-(సుగమము), నిశ్చిన్తం=చింతలేకుండునట్లుగా, సుఖసాధ్యభైక్షం=సుఖముగా సాధింపఁదగినదియగుభిక్షాసమూహము, అశనం=భోజనము, శ్మశానే వనే-(సుగమము), శయ్యా=పడుక, మిత్రామిత్ర సమానతా=మిత్రులయందును శత్రులయందును సమభావము, శూన్యాలయే=నిర్జనమైనస్థానమునందు, అతివిమలా=మిక్కిలి శుద్ధమైన, చిన్తా=సమాధి, ఇవియెల్లఁ గలవాఁడైన, ధ్వస్త...ముదితః-ధ్వస్త=నశించిన, అశేష=సమస్తమైన, మదప్రమాద=గర్వముచేతను పరాకుచేతను- మదప్రమాదములు పూర్ణముగా నశించుటచేత ననుట, ముదితః=సంతోషించినవాఁడగు, యోగీ=యోగి, సుఖం=హాయిగా, తిష్ఠతి=ఉండును,

తా. నూలుచింపులగోచియు నట్టిదే యగుబొంతయు, నేచింతయు లేక నులువుగా దొరకఁదగినవిచ్చము తినుటయు, ప్రేతభూమినో యడవినో పరుండుటయు, మిత్రులయందును శత్రులందును సమభావమును, నిర్జనప్రదేశమునందు సతివిమల సమాధియుఁ గలవాఁడై మదమును బ్రమాదమును బూర్ణముగా విడిచి యోగి సుఖముగా నుండును,

వివరణం=తిరుగుటయు, సదా = ఎప్పుడును, ప్రశాస్తం=ప్రసన్నమైన, స్వాస్తం= మనస్సును, యోగమహాత్మ్యే=సమాధియ నెడి పెనుబండువునందు-పెనుబండువు వంటి యోగసమాధియందు, స్థైర్యంతపిచ=నిలుకడయును, యది(అసి)=ఉండెనేని, త్రైలోక్యరాజ్యేన= త్రిలోకాధిపత్యముచేత, కిం = ఏమి-ఏమియు లేదనుట-కాపీనాదులే త్రైలోక్యరాజ్యాధిపత్యమునకన్న పరమసౌఖ్యప్రదము లని భావము.

శా. కాపీనంబును జీర్ణకంఠయు నపేక్షాశూన్యభైక్షంబుఁ జిం

తాపాయంబు వనశ్శృణానముల నిశ్రదావాప్తిదుర్వారన

ద్వాపారంబుఁ బ్రశాంతచిత్తమునుయోగగూఢాయుక్తవృత్తినం
క్షేపంబుం గలదేని యోగికిఁ ద్రిలోకీప్రాభవం బేటికిన్. 91

తా. నూలుచింపులచే పెంపుమాలినగోచిగాని, బాంతగాని, విషయచింత లేమిగాని, యొకరినిగొలువనక్కఱలేని విచ్ఛపుఁదిండిగాని, ప్రేతభూమియందో యడవియందో నిదురించుటగాని, యొకరికిలోకపరగాక యేయడ్డుపాటునులేక తిరుగుటగాని, యెప్పుడును బ్రసన్నమైయుండు మనస్సుగాని, యోగమునందు నిలుకడగాని యుండినయెడల త్రైలోక్యరాజ్యాధిపత్యము సయిత మక్కఱలేను.

అవ. మిక్కిలి సౌఖ్యావహ మైనదిగాఁ బొగడొందిన త్రైలోక్యరాజ్యమును నిషేధించి కాపీనాదులకలిమియే యుపపాదించుట యొప్పుదు. ఎట్లన త్రైలోక్యరాజ్యమే మిక్కిలి యానగొలుపునది కాని కాపీనాదులు కావు. కాఁబట్టి యదియే యుత్తమమని శంకరాఁగా, మనస్వియగువానికి త్రిలోకరాజ్యమేకాదు బ్రహ్మాండమునైత మానగొలుపనేరదు. కాన కాపీనాదులుతప్ప మతెద్దియు నాని కుత్తమముగా దని నమర్పించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మాణ్డమణ్డలీమాత్రం, కిం లోభాయ మనస్విసః।

శఘరీస్ఫురితేనాభిః, త్సుభ్ధో న ఖలు జాయతే॥

92

టీ. మనస్విసః=ధీరునికి-ఆత్మజ్ఞాని కనుట, బ్రహ్మాణ్డమణ్డలీమాత్రం=బ్రహ్మాండుములసమాహములంతమాత్రమును-ఆతిమాత్రవిస్తారము గలబ్రహ్మాండసమాహములైనను అనుట, లోభాయ =పేరాసకొఱకు- మనస్సునకుఁ బేరాసగొలుపుటకు, కిం (భవతి)=(అగునా) యేమి-కానేరవనుట-మనస్వి బ్రహ్మాండములనేని యాసింపఁడనుట-ఇఁక వానియం దొకానొకముల నడఁగియుండు త్రైలోక్యపురాజ్యమును గోరుట చెప్పనేల యనిభావము. దీనికి దృష్టాంతము చెప్పచున్నాఁడు. అభిః=సయద్రము, శఘరీస్ఫురితేన=ఎగిసిపడెదమీనుయొక్క అడరుటచేత, త్సుభ్ధః=కలఁగినది, నజా

యతేఖలు=కాదుగదా ('శఫరీస్ఫురితే నాధేః తుభతా జాతు జాయతే' అనుచో, శఫరీస్ఫురితముచేత, అధేః=సముద్రమునకు, తుభతా=కలఁత, జాతు=ఒకప్పుడేని, కిం జాయతే=కలుగునా-కలుగదు అనియర్థము-త్రైలోక్యరాజ్యముచే మనస్వికి లోభము కలుగుట మీ నదరుటచే సముద్రము కలఁగుటతో సాటి యగునని భావము. అలం. దృష్టాంతము.

క. మండలమాత్రంబగుబ్ర, హ్ండములోభకరమగు నైయతిధీరునకు
నిండుసముద్రము జలచర, తాండవగతిచే విలోడితము గాదుగదా.

తా. ఒకమీ నదరుటచే సముద్రము కలఁగుడువడనట్లు ఆత్మజ్ఞాని యగుధీరుని బ్రహ్మాండసమూహములును నానగొలిపి కలఁపఁజాలదు.

అవ. వైరాగ్యప్రకారమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మాతర్లక్ష్మీ భజన్వ కంచి దపరం మత్కాష్ఠిణీ మాన్మభూ
ర్భోగేషు స్పృహయాళవస్తవ వశే కా నిఃస్పృహణా మసి।
సద్యః స్యూతపలాశపత్రపుటికాపాత్రే పవిత్రీకృతే
భిక్షాసక్తుభిరేవ సంప్రతి వయం వృత్తిం సమీహామహే॥ 93

తా. మాతః=తల్లి, హేలక్ష్మీ=లక్ష్మీ, ఇట 'మాత' అనుట యంతవఱకు నీచే రక్షింపఁబడితిమని భక్త్యతిశయసూచనార్థముగాఁ జెలియునది, అపరం=వేఱు, కంచిత్=ఒకానొకని, భజన్వ=కొలుపుము. మత్ కాష్ఠిణీ=నన్నుఁగోరునది-నావిషయమం దభిలాష గలది, మాన్మభూః=కాకుమా-ఇప్పు డింతవైరాగ్య మెట్లు కలిగె ననఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు. భోగేషు=హారచందనాదివిషయానుభవములయందు, స్పృహయాళవః=ఆసగలవారు, తవ=నీయొక్క, వశే=వశమునందు, వర్తింతురని శేషము. అయితే మీరెవ్వరని యడుగఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు. నిఃస్పృహణాం=భోగాభిలాష లేనివారికి, కా=ఎవ్వతెవు-ఎట్టిదానవు, అసి=అగుదువు-ఎట్టిదానవును గావనుట, మేమును నిఃస్పృహులము. మాకు నీతోఁబనిలేదుగాన మమ్మువిడిచి మఱొకచోటికిఁ బోమ్మని భావము. ('భోగేభ్యః స్పృహయాళవో నహివయమ్' అనుచో, మేము భోగములదెస నాసగలవారము కాముగదా. అట్లు నిఃస్పృహుల మగుమాకు నీవెవ్వతె వని యర్థము.) మిమ్ము నేను విడిచితి నేని మీరు బ్రతుకుట యెట్లనఁగా చెప్పచున్నాఁడు. వయం=మేము, సంప్రతి=ఇప్పుడు, పవిత్రీకృతే=('పలాశం పద్మ పత్రంచ' ఇత్యాదివచనములచే) పావనముగాఁ జేయఁబడినది యగు, సద్యః...పాత్రే-సద్యః=లోడనే, స్యూత=కుట్టఁబడిన- చాలసేపు కష్టపడి సంపాదించవలసినది గాక తలఁచినంతనే కుట్టియనుభవింపఁగూడినయనుట, పలాశపత్ర=మోదుగాకులచేతనైన, పాత్రే=పాత్రయందు, భిక్షాసక్తుభిరేవ=బిచ్చమెత్తి తెచ్చుకొన్న పేలపిండ్లచేతనే.

(‘పవిత్రీకృతైః భిక్షావస్తుభిరేవ’ అనుచో, పవిత్రీకృతైః=పవిత్రముగాఁజేయఁబడిన, శాస్త్రవిహితములైన పలాశపత్రాదుల నుంపఁబడుటచే పావనములు గావించఁబడిన, భిక్షావస్తుభిః ఏవ=అన్నపుఁబడుచులు కాయగూరలు మొదలైన విచ్చపుపదార్థముల చేత నే యని యర్థము), వృత్తిం=జీవితము, సమీహామహే=కోరుచున్నాము.

క. అమ్మా లక్ష్మీ నమస్కా, రమ్మలు గావించి నిన్నుఁబ్రార్థించెద నా నెమ్మదిలో విద్యారూపమున నేలుకొను ముఖ్యుల మదియకదా.

తా. ఓతల్లీ! లక్ష్మీదేవీ! మమ్మువిడిచి మఁతెవ్వరి నేనిగొలుపుము. మమ్ముగోరకుమా. ఏలన, భోగములం దాసక్తిగలవారే నీ కధీనులుగాని, భోగస్పృహ లేని మాకు నీవెవ్వతెవు? నీవులేమన్న మాకుబ్రతుకు జరుగదనకుమా. మేమిపుడు పవిత్రము లగు మోదుగాకుపాత్రలు గుట్టుకొని యందు తిరిప మెత్తినపేలపిండ్లు తిని మా బ్రతుకు జరుపఁగోరుచున్నాము. ఇట్లు బ్రతుకుమాకు నీప్రా పక్కుఁజేరు.

అన. యోగులు సార్వభౌములతోసాటి యగుదు రని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మహీ రమ్యా శయ్యా విపుల ముపధానం భుజలతా
వితానం చాకాశం వ్యజన మనుకూలోఽయ మనిలః|

స్ఫురద్దీప శ్చంద్రో విరతివనితానగ్లముదితః

సుభి శాంతం శేతే ముని రతనుభూతి ర్ఘృప ఇవ॥

94

టీ. మహీ=భూమి, రమ్యా శయ్యా=ఇంపైనసెజ్జ, (‘మహాశయ్యా పృథ్వీ’ అనుచో భూమి పెద్దసెజ్జ), భుజలతా=బాహువల్లి-తీరగవంటిబుజము, విపులం=విఠి వియైన, ఉపధానం=తలయంపి, ఆకాశంచ=ఆకాశమును, వితానం=మేలుకట్టు, ఆయం=ఈ-వీచుచున్నయనుట, అనుకూలః=మనసునకెక్కినవాఁడగు, అనిలః=గాలి, వ్యజనం=వీచన, చంద్రః=చంద్రుఁడు, స్ఫురత్ దీపః = ప్రకాశించుచున్న దీపము. (‘శరచ్చంద్రో’ దీపః’ అనుచో శరత్కాలపుచంద్రుఁడు దీపము. ఇట శరత్తును గ్రహించుట ప్రకాశాతిశయమును దెలుపుటకొఱకు), ఈశయ్యాదులన్నియు యత్నములేక యే సిద్ధించునవియు అపరిచ్ఛిన్నములు నగును-ప్రసిద్ధములైనశయ్యాను లిట్లుగావని భావము. తానన్ననో, విరతి...ముదితః-విరతి=విరక్తి-లేక శాంతి యనెడి, వనితా=స్త్రీతోడి, సజ్జ=సంభోగముచేత, ముదితః=సంతుష్టుఁడైనవాఁడును, కావుననే, శాంతః=శాంతుఁడును, అగు, మునిః=యోగి, అతనుభూతిః= అధీనమైనవిభవము గల-అఖండితైశ్వర్యసంపన్నుఁడైన, నృపఇవ = రాజువలె - సార్వభౌమునివలె ననుట, సుఖం = సుఖముగా, శేతే=నిదురించుచున్నాఁడు. రూపక సంకీర్ణ మైనయుపమయలంకారము. ఉపమానమగు నృపునికంటె సుపమేయమగు మునికి అపరిచ్ఛిన్నమైన

శయ్యాదిసంపత్తివలన నాధిక్యము ప్రతీతమగుటచే వ్యతిరేకము వ్యంజిత మయ్యెడిని గాన నలంకారముచే నలంకారధ్వని.

చ. ధరణి విశాలతల్ప ముపరీధానము బాహుపు నింగి చందువా
సురటులు గంధవాహములు १ శోభనదీపము చందురుండుగా
విరతివధూమణిం గలసి १ వేడుక మీఱ సుఖించి శాంతుఁడై
నిరుపమలీల యోగి శయనంచు మహిపతిమాళికై వడిన్. 94

తా. మనికి నేల పటపైనసెజ్జ; తీగలవలె నిడుదయైన బుజము తలయంపి;
మిన్న మేలుకట్టు; ఇంపుగా పీచుచున్న గాలియే పీవన; చందురుండే దీపము; (ఆము
త్న సిద్ధములును అపరిచ్ఛిన్నములునైనయిట్టిశయ్యాదులు కలవాఁడై) విరక్తి యనెడి
కాంతతోడిసంభోగమువలన సంతృప్తుఁడై శమముంగాంచి యాముని యఖండైశ్వర్య
సంపన్నుం డైనసార్వభౌమునిం బోలి హాయిగా నిదురించును.

అవ. యోగిస్వరూపమును నిరూపించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ భిక్షాశీ జనమధ్యసజ్గరహితః స్వామి త్రచేష్టః సదా
హానాదానవిరక్తమార్గనిరతః కశ్చి త్రవస్వీ స్థితః ।
రథ్యాకీర్ణ విశీర్ణజీర్ణవసనై రాస్యాతకన్దాధో
నిర్మానో నిరహజ్జృతిః శమసుఖాభోగై కబద్ధస్పృహః॥ 95

టీ. భిక్షాశీ=బిచ్చమును దినువాఁడును-భిక్షాన్నమాత్రభోజనముచే ధేహధార
ణము నేయువాఁడు, జన...రహితః=జనమధ్య=జనులనడుమ, సజ్గరహితః=ఆసక్తి
లేనివాఁడును-జనులనడుమనుండియు వారియందుఁ దగులులేనివాఁడనుట, సదా=ఎప్పు
డును, స్వామి త్రచేష్టః=తనకులోనైన వ్యాపారములు గలవాఁడు-తననియమమునకు
లోనైనయింద్రియవ్యాపారములు గలవాఁడని యర్థము-జితేంద్రియుఁడని భావము,
హానా...నిరతః=హాన=విడుచుట, ఆదాన= కయికొనుట, అనెడి యీగెంటియెడ,
విరక్త=రక్తిలేని-ఉదాసీనమైన, మార్గ=మార్గమందు-నడవడియందు, నిరతః=ఆసక్తుఁ
డైనవాఁడును-'నిత్యైగుణ్యేపథివిహరతాం కోవిధిఃకోనిషేధః.' అన్నట్లు ఇది హేయ
ము ఇది యుపాదేయ మనుబుద్ధిలేనివాఁడును, రథ్యా...వసనై=రథ్యా=పెద్దమార్గము
లందు, కీర్ణ-పాటవై వంబడినవియు, విశీర్ణ=చినిగినవియు, జీర్ణ=ప్రాతవియు నగు,
వసనై=గుడ్డలచేత, ఆస్యాత=అంతటఁ గుట్టంబడిన, కన్దా=బొంతన, ధరః=ధరిం
చువాఁడను, ('రథ్యాకీర్ణ విశీర్ణ జీర్ణ వసనః సంప్రాప్తకన్దాసనః' అనుచో, మార్గము
లందు పాటవై వంబడిన చినిగిన ప్రాతవస్త్రమును గలవాఁడును, ప్రాప్తించినబొం
తయే యాసనముగాఁ గలవాఁడును-అనఁగా బొంతను నాలుగు మడతలుగా మడచి

క్రిందఁ బఱచుకొని కూర్చున్నవాఁడును, అని యర్థము), కావుననే, నిర్మాణః=అభి
మానము లేనివాఁడు-తన్ను గొప్పగా నెన్నుకొననివాఁడనుట, నిరహంకృతిః=అహం
కారము లేనివాఁడును, శమ...స్పృహః-శమ = (వైరాగ్యముచే మనస్సు వికారము
నొందకుండుట యనెడి) శమమువలని, సుఖ=సుఖముయొక్క, ఆభోగ = విస్తారము
నందు, లేక, సుఖ=సుఖమును, ఆభోగ=అనుభవించుటయందు, ఏక=ముఖ్యముగా,
బద్ధ=పట్టుకొన్న, స్పృహః=స్పృహగలవాఁడును-అగు, తపస్వీ=తపస్సుపన్నుఁడు-
యోగీశ్వరుఁడు, కశ్చిత్=ఒకానొకఁడు - ఎవఁడోయొకఁడే యనుట, నీతిః=ఉన్న
వాఁడు-కానఁబడుచున్నాఁడని భావము. అలం. స్వభావోక్తి.

శా. హానాదానవిరక్తమార్గనిరతుం ౧ డక్షయ్యభిక్షాశి స్వా
ధీనారంభుఁడు లోకసంగదురితాశ్రీతస్వభావుండు ర
ధ్యానిక్షిప్తవిశిష్టవస్త్రకృతకంఠానీనుఁ డాత్మాత్మర
ధ్యానానక్తుఁ డొకానొకండు విగతాహంకారుఁడొప్పు భువిన్ .

తా. విచ్ఛముచేతనే దేహయాత్రగడపుచు, జనులనడుమనుండియు వారియం
దుఁ దగులులేక, యింద్రియవ్యాపారముల లోఁబఱచుకొని, హేయ మిది యుపా
దేయ మిదియనుతలంపు మాలి, మార్గములందు పాఱవై వంబడి చినిగియున్నప్రాత
పేలికలతోఁ గుట్టినబొంతను గట్టుకొని యభిమానమును నహంకారమును లేక, శమ
మువలనియానందాతిశయము ననుభవించుటయందే కోరిక గలవాఁడైనతపస్వీ యెవఁ
డో యొకఁడే యరుదుగాఁ గనుపట్టుచున్నాఁడు.

అవ. యోగులకు మానావమానములు రెండును సమము
లనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ చక్షుః కి మయం ద్విజాతి రథవా శూద్రోఽథ కిం తాపనః
కిం వా తత్త్వవివేకపేశలమతి ర్యోగీశ్వరః కోఽపి కిమ్ |
ఇత్యుత్పన్నవికల్పజల్పముఖై రాభాష్యమాణా జనై
ర్నక్రుద్ధాః పథి నైవ తుష్టమనసో యాన్తి స్వయం యోగినః॥96

టీ. అయం=ఏఁడు-ఈ కనఁబడుచున్నవాఁడనుట, చక్షుః కిం=చండాలుఁ
డా యేమి? అథవా=లేక, ద్విజాతిః వా=బ్రాహ్మణుఁడా, అథ=లేక, కింశూద్రోవా=
శూద్రుఁడా, తాపనః కింవా=తపసియా, తత్త్వ...మతిః-తత్త్వ=పరమార్థమును,
వివేక=పర్యాయించుటయందు, పేశల=నేర్పుగల, మతిః=బుద్ధిగలవాఁడైన, కో
ఽపి=ఒకానొక, యోగీశ్వరః=గొప్పయోగియా, ఇతి=అనియిట్లు, ఉత్పన్న...ముఖ
నైః-ఉత్పన్న=పుట్టిన, వికల్ప = సందేహములను, జల్ప=వదరుటచేత, ముఖనైః=

మోగుచున్న-ఇట్టి సంజేహపుఁబలుకులు పలుకుచున్న యనుట, జనైః=జనులచేత, పథి=మార్గమునందు, ఆభాష్యమాణాః=అధిక్షేపింపఁబడినవారు-లేక, సంభాషింపఁ బడినవారు, అయ్యును, నప్రద్యుః=కోపించినవారును గాక-చండాలత్వాదుల నాక్షేపించుటవలన ననుట, నైవతుష్టమనః=సంతోషించినమనస్సులు గలవారును గాక-ద్విజాతిత్వాదుల నాక్షేపించుటచే ననుట, *యోగినః=యోగులు, స్వయం=తమంతః-ఊరక యనుట, యన్తి=పోవుదురు-బ్రహ్మనిష్ఠులగుటచే నేయాక్షేపములను బాటింపరని భావము.

ఉ. మాలిండో వీడు విప్రీకులమండనుడో మటి శూద్రుడో తపశ్శీలుడో సిద్ధుడో యనుచుఁ గ జెంతలఁ జేరి వికల్పజల్పనా చాలజనంబు లాడఁగ వ్రసనం గుపితాత్ములు గారు నమ్మదో ద్వేలురు గారు మిన్నక భురవిక్ విహరింతురు యోగిపుంగవుల్.

తా. జనులు దారియందుఁ బోవుచున్నయోగులను జూచి వీఁడెవఁడు చండాలుఁడా? బ్రాహ్మణుఁడా? శూద్రుఁడా? తపస్వియా? పరమార్థమును వివేచించుబుద్ధి గల యెవఁడో నొకయోగీశ్వరుఁడా? యని సంజేహములు కలిగి త మ్మాక్షేపింపఁగా వారు కోపముగాని సంతోషముగాని లేక యూరక తమదారిని బోవుదురు.

అవ. యోగులు హింసాదిరహితవృత్తులై యుండుటను జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ హింసాశూన్య మయత్నలభ్య మశనం ధాతా మరు త్కల్పితం వ్యాళానాం పశవ స్తృణాం భుజః సృష్టాః శలీశాయినః | సంసారార్ణవలజ్ఘ సక్షమధియాం వృత్తిః కృతా సా నృణాం యా మన్వేషయతాం ప్రియాన్తి సతతం సర్వే సమాప్తిం గుణాః.

టీ. హింసాశూన్యం=హింసలేనిదియు-ఇతరపాపములను వధించి పడయునట్టిది కానిది యనుట, అయత్నలభ్యం=యత్నములేక దొరకఁదగినదియు-అనాయాసముగా దొరకునది యనుట, ఆశనం=ఆహారము, వ్యాళానాం=సర్పములకు, ధాత్రా=బ్రహ్మచేత, మరుత్=గాలి- గాలిరూపముగా ననుట, కల్పితం=నిర్మింపఁబడినది. శలీశాయినః=అకృత్రిమమైన ప్రదేశమునఁ బరుండునట్టి, పశవః=పశువులు, తృణ ఆంజురభుజః=గడ్డిమొలకలు దినునవిగా, సృష్టాః=నిర్మింపఁబడినవి, వ్యాళములును పశువులును బుద్ధివివేకము లేనివి గాన వానితెలివికిం దగినట్లు సులభముగా దొరకఁ

* ఈయోగులే 'నప్రహృష్యేత్ప్రియంప్రాప్యనోద్విజేత్ప్రాప్యచాప్రియమ్ | స్థిరబుద్ధి రసమూఢో బ్రహ్మవిదృహ్మణి స్థితః || తీర్తోష్టసుఖదుఃఖేషు తథా మానానమానయోః | జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేంద్రియః || యుక్తశ్చర్యచ్యతే యోగీ సమలోష్టాశ్చకాంచనః' అని గీతయందును జెప్పఁబడిరి.

దగిన యాహారములు బ్రహ్మచే నిర్మితము లైనవి, ఇంక బుద్ధిసంపన్నులైన మనుష్యుల కెట్లు నిర్మించెనో చెప్పచున్నాడు. సంసార...ధియామ్-సంసారార్థవః-సంసారమనెడి సముద్రమును, లఙ్ఘన=దాటుటయందు, క్షమ=శక్తిగల, ధియాం=బుద్ధిగల వారైన-పశువ్యాళములవలెగాక సంసారమును దరింపఁ జాలినట్టి బుద్ధిని బడసినవారైన, సృజాం=మనుష్యులకు, సా=ఆ, వృత్తిః=జీవిక-బ్రతుకు, కృతా=చేయఁబడినది, యాం=దేనిని-ఏవృత్తి ననుట, ఆ స్వేషయతాం=వెడకువారికి-పొందఁగోరువారికి, సతతం=ఎప్పుడును, సర్వేగుణాః=(విద్వత్తు నేర్పు మొదలైన) సమస్తగుణములును, సమాప్తిం=ముగియికును-పూర్తిని-పూర్ణముగా నెఱపఁబడుటను, ప్రయాన్తి=పొందునో, (సావృత్తిః) ఆవృత్తి, చేయఁబడిన దని పూర్వముతో నన్వయము. బ్రహ్మబుద్ధిసంపన్నులైన మనుష్యులకు వారిగుణము లన్నియు సంపూర్ణముగ నెఱపి కష్టపడి సాధింపఁ దగినట్టి బ్రతుకును నిర్మించినాడు. వ్యాళాదులు బుద్ధిహీనములు కాన వానికి నప్రయత్నలభ్యములైన యాహారములను గల్పించినాడు. మనుష్యులు కష్టమగు తమబ్రతుకు జరపుటకుఁ దమశక్తులన్నియు నెఱపి యందే మగును లైయుండవలసియున్నది కాన నిత్యానందమునకై పాటుపడుటకు వారి కవకాశ మెక్కడిదని భావము.

చ. చిలువల గాలిమేపరులఁ ౧ జేసి తృణాంకురభోజనంబు భూ
తలశయనంబు గోవులకుఁ ౧ దామరచూలి విధించె దత్త్వపే
శలమతు లైనవారలకు ౧ నన్నుతవృత్తి ఘటించె దానిచే
దొలఁగు రజస్తమోజనిత్రదోషము లెల్ల భజించువారికిన్. 97

* తా. సర్పములును నేలలం బరుండుపశువులును బుద్ధివివేకము లేనివి గాన బ్రహ్మవానికి నేప్రాణిహింసయు లేక సుఖముగా నొరకునట్టి గాలిని గడ్డిపోచలను

* ఈశ్లోకము మనుష్యసామాన్యవిషయ మైనదిగాని యోగివిషయము కాదు. ఆయినను దీనిని యోగివిషయముగా నర్థము వ్యాఖ్యాత పాఠాంతరముచే కల్పించి యాదేశకమునం జేర్చినాడనిలోచెడి. ఈ యర్థ మంతగా సంభావ్యము కాకున్నను బ్రకరణముంబట్టి వ్యాఖ్యాత చేసినయర్థము తెలుపుట యావశ్యకము. ఈయర్థమున 'యామ స్వేషయతామ్' అనుచో 'తామ స్వేషయతామ్' అని పాఠాంతరము. మొదటి సగమునకుఁ బూర్వోక్తమైనయర్థ మెఱుగఁవలయు. రెండవసగమునకర్థాంతర మెట్లన; సంసారార్థ వలంఘనక్షమబుద్ధు లగునరులకు, సా=ఆ-పూర్వోక్తమైన-పూర్వశ్లోకము లందు వర్ణితమైన, వృత్తిః=బ్రతుకు, కృతా=కావించఁబడినది, తాం=ఆవృత్తిని,

వరుసగా నాహారముగాఁ గల్పించినాఁడు. సంసారమును దరింపఁజేయునట్టి బుద్ధిం బడసిన మనుష్యులకో వారిశక్తులన్నియుఁ బూర్ణముగా నెఱపి పడయందగినట్టిబ్రతుకును గావించినాఁడు.

అవ: నివృత్తిప్రకారమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ గజ్ఞాతీరే హిమగిరిశిలాబద్ధపద్మాసనస్య

బ్రహ్మధ్యానాభ్యసనవిధినా యోగనిద్రాం గతస్య |

కిం తైర్భావ్యం మను సుదివసైర్యత్ర తే నిర్విశక్లాః

కణ్ణాయస్తే జరతహరిణాః స్వాఙ్గమక్లేమదీయే॥ 98

టీ. గజ్ఞాతీరే=గంగానదిగట్టునందు, హిమ...పద్మాసనస్య- హిమగిరిశిలా=హిమవంతముయొక్క తాతిబండయందు, బద్ధ=రచింపఁబడిన, పద్మాసనస్య=పద్మాసనముగలవాఁడును-రెండుపాదములును దొడలమూల లంగుంచుకొని కూర్చుండుట పద్మాసనము, బ్రహ్మ...విధినా- బ్రహ్మ=బ్రహ్మముయొక్క, ధ్యాన=ధ్యానమును, ఆభ్యసన=అభ్యసించుట-అలవాటు, విధినా=చేయుటచేత, యోగనిద్ర=సంప్రజ్ఞాత సమాధిని, గతస్య=పొందినవాఁడును, అగు, మమ=నాకు, తైః=ఆ, సుదివసైః=పుణ్య దినములచేత, భావ్యం కిం=అవునాయేమి-అట్టిపుణ్యదినములను నేను జూతునా యేమి యనుట, యత్ర=ఏదినములందు, తే=ఆ, జరతహరిణాః=ముసలిజింకలు, నిర్విశక్లాః సన్తః=జంకులేని వగుచు, స్వఅఙ్గం=తమశరీరమును, మదీయేఅక్లే=నావై నశరీరము నందు, కణ్ణాయస్తే=గీటునో-ఆదినములు కలుగునా యని పూర్వముతో నన్వయము. డే. శ్రీసురసింధుతీరమున ౧ శీతనగోపలసీమయందుఁ బ

ద్మాసనవర్తి నై శివు సురపాస్తి యొనర్చుచు యోగనిద్రచే

భాసిలుచున్ననాతనువురపైఁ దమమేనులతీఁట దీఱ న

త్రాసములై కురంగములు ౧ తావులుసేయుట గల్గునేకదా. 98

తా. గంగానదీతీరంబున హిమగిరియందలి యొకజాతియందుఁ బద్మాసనము వైచుకొని కూర్చుండి బ్రహ్మధ్యానము నలవాటు సేయుచు యోగసమాధి నొందిన వారై యుండఁగా నందలిచునుసలిజింకలు కదలమెదలకున్న నన్నుఁ జూచి జంకు మాలి తమమేనులు నామేనియందుఁ దీఱునోవరాయుచు నుండఁగాఁ గడచునట్టి పుణ్యదినములు నాకుఁ గలుగునా యేమి?

అన్వేషయతాం=వెదకునట్టి వారికి-రజస్తమోదోషముల నిరసించిన యోగుల కనుట, సర్వేగుణాః=సమ స్తగుణములును, సతతం=ఎప్పుడును, సమాప్తిం=నాశమును, ప్రయాన్తి=పొందును. అట్టివృత్తి నాచరించువారు 'మనవృత్తు లీశ్వరుండు జాగరూపఁడై నెఱపుచుండును. అందులకై మనగుణములు నెఱపనక్కఱలేను' అని తలఁచి వర్తింతురు గాన వారిగుణములు నెఱపఁబడమింజేసి యుండియు నశించినవే యగు నని భావము.

అవ. కేవలము సర్వసంగపరిత్యాగమును జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ పాణిః పాత్రం పవిత్రం భ్రమణపరిగతం భైక్ష మక్షయ్య మన్నం
విస్తీర్ణం వస్త్రమాశాదశకమపమలం తల్ప మన్వల్ప ముర్వీ ।
యేషాం నిస్సజ్జతాక్షీకరణపరిణతస్వాస్తనస్తోషిణ స్తే
ధన్యాః సంస్యస్తదైన్యవృత్తికరనికరాః కర్మనిర్మూలయన్తి॥ 99

టీ. పాణిః=చేయియే, పవిత్రం=పరిశుద్ధమైన, పాత్రం=పాత్రయు, భ్రమణపరి
గతం=తిరుగుటచేత కలిగిన-తిరిప మెత్తుటచే దొరకిన యనుట, భైక్షం=భిక్షాసమూ
హము, అక్షయ్యం=తఱుఁగని, అన్నం=ఆహారమును, ఆశాదశకం=పదిదిక్కులు, అప
మలం=ముఱికిలేనిదియు, విస్తీర్ణం=విరివియైనదియు, అగు, వస్త్రం=వలువయు, ఉర్వీ=భూమి, అన్వల్పం=కొంచెముకొని-పెద్దదియైన, తల్పం=పడుకయు, యేషాం
=ఎవ్వరికో, నిః సజ్జ...తోషిణః-నిస్సజ్జతా=అనాసక్తిని-సంగము లేమిని, అక్షీకరణ
=కయికొనుటచేత, పరిణత=పరిపక్వమయిన, స్వాస్త=మనస్సుచేత, సస్తోషిణరణ
=సంతుష్టులైన, తే=ఆ, ధన్యాః=ధన్యులు, సంస్యస్త...నికరాః- సంస్యస్త=విడువఁ
బడిన, దైన్య=దీనత్వమువలని, వృత్తికర=వ్యసనములయొక్క, నికరాఃసస్తాః=సమూ
హములు గలవారగుచు, 'అభవృత్తికరఃపుంసివ్యసనవృత్తిషజ్జయోః' అని మేదిని, కర్మ
=కర్మమును, నిర్మూలయన్తి=నాశము సేయుదురు.

ఉ. పాత్రము పాణిపంకజము శ్ర భైక్షము భోజ్య మనల్పతల్ప మీ
ధాత్రి దిశాష్టకంబు పరిధాన మగు భువి నేరి కానుచా
రిత్రు లసంగతాగుణధురీణులు రీణసుఖానుభూతికిం
బాతులు మోహపాశములఁబాసి దహింతురు కర్మబీజమున్.99

తా. చేయియే పరిశుద్ధమైన పాత్రగాను, తిరిప మెత్తి తెచ్చికొన్న బిచ్చమే
తఱుఁగని యన్నముగాను, పదిదిక్కులే విఱివియై ముఱికిలేనట్టి వలువగాను, పుడమి
యే పెనుఁబటపుగాను గలిగి, సంగమును మానుటవలన పరిపాకము నొందినమనస్సు
గలిగి సంతసిలుచుండు పుణ్యాత్ములు దైన్యమువలనఁ గలుగువ్యసనము లన్నియుఁ
బరిత్యజించి జన్మపరంపరలం గూర్చు కర్మబంధము నెల్ల నిర్మూలము సేయుదురు.

అవ. పంచభూతములను బేర్కొని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ మాత ర్మేదిని తాత మారుత సఖే తేజః సుబంధో జల
భ్రాతర్వ్యోమ నిబద్ధ ఏష భవతామన్త్యః ప్రణామాజ్ఞలిః ।
యుష్మత్సజ్జవశోపజాతసుకృతస్సారస్సరస్సర్వల
జ్ఞానాపాస్తనమస్తమోహమహిమా లీయే పరబ్రహ్మణి॥ 100

టీ. హేమాతః=ఓతల్లీ, మేదిని=భూమి, హేతాత=ఓతండ్రి, మారుత=వాయూ, హేసఖ=ఓచెలికాడా, తేజః=తేజమా, హేసుబద్ధో=ఓమంచిచుట్టమా, జల=జలమా, హేభ్రాతః=ఓతోబుట్టువా, వ్యోమ=ఆకాశమా, భవతాం=మీకు, అంత్యః=కడపటిదైన, ఏష=ఈ, ప్రణామ అష్టలిః=నమస్కారముయొక్కచేమోడ్చు-నమస్కారముకొంతైనచేమోడ్చునుట, నిబద్ధః=రచింపఁబడినది, యుష్మత్...మహిమా-యుష్మత్ సజ్జ=మీకూడికయొక్క, వశ=ఆధీనతచేత, ఉపజాత=పుట్టిన, సుకృత=పుణ్యముచేత, స్ఫురత్=అధికమును, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్నదియు, నిర్మలం=పరిశుద్ధమైనదియు, అగు, జ్ఞాన=జ్ఞానముచేత, అపాస్త=దూరముగా విడువఁబడిన, సమస్త=సకలమైన, మోహ=అజ్ఞానముయొక్క, మహిమా సత్=ఆతిశయము గలవాడ నగుచు, (అహం=నేను), పరబ్రహ్మణి=పరబ్రహ్మమునందు-సచ్చిదానందస్వరూపమై నిర్వికారమై నిష్కళంకమై నిరంజనమై యొప్పుబ్రహ్మమునం దనుట, లీయే=లీనుడ నగుచున్నాను.

మ. జననీ మేదిని తాత మారుత వయస్యావహ్ని చుట్టంబ జీ
వనమా సోదర తారకాపథమ భవవ్యప్రేమ సంధిల్ల మీ
కొనరింతుం జరమప్రణామము భవద్యోగస్ఫురత్పుణ్యానం
జనితజ్ఞాననిరస్తమోహతతి నైః సద్భ్రహ్మముం బొందెదన్.100
తా. తల్లి వగుభూమి! తండ్రివైన వాయూ! చెలివగుతేజమా! మంచిచుట్టమవగుజలమా! తోబుట్టువగునాకాశమా! యిదె మీకుఁ గడపటిసారి చేమోడ్చి మ్రొక్కెద. మీతోడికూడికవలనఁ గలిగిన సుకృతముచే నాకు మిక్కిలియుఁ బ్రకాశించుచున్న విమలజ్ఞాన ముప్పతిల్లఁగా దానిచే నజ్ఞానమంతయు నశించినవాడనై యానందస్వరూప మగుపరబ్రహ్మముందు లీనుండ నయ్యెద.

ఇది వై రాగ్యశతకమునందు అవధూతచర్య యన్నది దశమదశకము.

భర్తృహరిసుభాషితము - అధికశ్లోకములు.

అవ. నిరతిశయమగు బ్రహ్మానందమునకుఁ బరిమితమగు నింద్రవిభవమును సాటి గా దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వివేకవ్యాకోశే వికసతి శమే శామ్యతి తృషా
పరివృష్టే తుష్టే ప్రసరతితరాం సా పరిణతిః ।
జరాజ్యైర్దైవ్యరగ్రసనగహనాక్షేపకృపణః
కృపాపాత్రం యస్యాం భవతి మరుతామప్యధిపతిః॥

టీ. వివేకవ్యాకోశే=వివేకముచేత విరిసిన-వివేకముచేత బరిణమించినయనుట,
 శమే=శమము-శమ మనఁగా శ్రవణమనననిదిధ్యానములుతప్ప దక్కినవానినుండి
 మనస్సును నిగ్రహించుట, వికసతి=వికసిల్లుచుండఁగా, తుక్లే=పొడవైన-దృఢమైన
 యనుట, తృప్తాపరిష్కలే=తృప్తయొక్క కాఁగిలి, కామ్యత్రిశతి=తీసిపోవుచుండఁగా-
 శమముపెరిగి తృప్తయొక్కపట్టు వీడఁగా ననుట, సా=ఆ, పరిణతి=నిరతిశయసుఖ
 రూపమైన పరిపాకము, ప్రసరతితరాం=మఱిత విస్తరిల్లుచున్నది, ఆపరిణతి యెట్టి
 దనఁగా, యస్యాం=దేనియందు-ఏపరిణతియందు, జరా...కృపణః-జరా=ముదిమిచే-
 ఇంద్రత్వము నిత్యమైనదికాక కాలపరిమితి గలది గనుక నిట జర యనఁగా ముదిమి
 కాక యామితి సమీపించుట యని తెలియునది, దానిచే, జీర్ణ=ప్రాతగిలిన-ఇంద్రుని
 తోనే యాతనియైశ్వర్యమును దీసిపోవును గాని నతనికాలము సమీపింపఁగాఁ దాను
 ను దీసిపోవునట్టియనుట-కాశ్వతము కానిదైన యనిభావము, విశ్వర్య=విశ్వర్యమును,
 గ్రసన=అనుభవించుటచేతనైన, గహన=తెలియనలవికాని, ఆత్మేప=వ్యాకులతచేత-
 లేక, నిందచేత, కృపణః=దీనుడైన-అనిత్యమై పసచెడి తూలునైశ్వర్యమునే యను
 భవించుటవలన మిక్కిలి దీనతనొందినయనుట, మరుతా మధిపతిరపి=దేవేంద్రుఁడును,
 కృపాపాత్రం=కనికరమున కాస్పదము, భవతి=అనునో, సాపరిణతిః అని పూర్వ
 ముతో నన్వయము. ఇంద్రునియైశ్వర్యమును అతనికి అస్థిర మైనది గాన దుఃఖకర
 మగుచున్నది. కాఁబట్టి, యది తృప్త వీడి శమము వికసిల్లునప్పుడు గలుగు నిరతిశయ
 సుఖరూపమైన పరిణతితో సాటిగాదని భావము.

మ. శమముం జారువివేకయుక్తిని వికారసంబాంధఁగాఁ దృష్ణ దు
 శ్శమమాపట్టును వీడఁగాఁ గలుగు నానౌసౌఖ్యాతిరేకంపుఁబా
 కమునుం జూడ జరావిజీర్ణవిభవగ్రాసాగతాత్మేపవి
 శ్రమదీనం బగువేల్పుతేనిదశయుఁ గజాలిం దగం జేయదే. 1

అవ. చదువు నానాట దురుపయోగముపాల్పె చెడుటను
 చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పురా విద్యతానీదుపశమవతాం క్లేశహతయే
 గతా కాలేనాసౌ విషయసుఖసిద్ధ్యై విషయిణామ్।

ఇదానీం తు ప్రేక్ష్య క్షీతితలభుజః శాస్త్రవిముఖా
 నహా కష్టం సాపి ప్రతిదివ మధోఽధః ప్రవిశతి॥ 2

టీ. పురా=తొల్లి, విద్యతా=పాండిత్యము, ఉపశమవతాం=కాంతిపరుల
 యొక్క, క్లేశహతయే=దుఃఖమునశించుటకొఱకు, అసీత్=ఉండెను, కాలేన=దీర్ఘ

కాలముచే-బహుకాలము కడవఁగా, ఆసా=ఇది, విషయజాం=విషయలోలురయొక్క, విషయసుఖసిద్ధ్యే=విషయసుఖముల నొడఁగూర్చుటకొఱకు, గలా=పోయినది-ప్రవర్తించినది, ఇదాసీంతు=ఇప్పుడో, ఊతితలభుజః=రాజులను, శాస్త్రవిముఖాన్=శాస్త్రపరాజ్ఞులునుగా, ప్రేక్ష్య=చూచి, సా=అదియు, ప్రతిదినం=నాడునాటికి, ఆఘోఽధః=క్రిందుగాక్రిందుగా-మిక్కిలి క్రిందుగా, ప్రవిశతి=పోవుచున్నది. రాజులు పరాజ్ఞులులై తన కాశ్రయ మీయనందున నిపుడు నానాటికి క్రిందుపడుచున్న దని భావము.

చ. చదు నది తొల్లి శాంతిపరసంతతి వంతలఁ బాచుచుండె దాఁ
బదపడిఁ గామలోలజననపాలిసుఖంబులు గూర్పజొచ్చె న
య్యది మఱి శాస్త్రదూరమతు శ్రలాపతు లిప్పు డుపేక్షసేయఁగాఁ
బొదుపటి నాడునాటికిని శ్రబ్రుంగుచుఁ గ్రుంగుచు నున్నదక్కటా.

అవ. ఒకవిరక్తుఁడు చేసికొను నిశ్చయమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అతిక్రాంతః కాలో లటభలలనాభోగసుభగో

భ్రమస్తః శ్రాంతాః స్మః సుచిర మిహ సంసారసరణౌ |

ఇదాసీం స్వఃసిద్ధో తటభువి సమాక్రస్తనగిరః

సుతారైః పూతార్కైః శివశివశివేతి ప్రతనుమః || 3

టీ. లటభలలనా భోగసుభగః=పునోజ్జలై నస్త్రీలను ఆనుభవించుటచే రమణీయమైన, కాలః=కాలము, అతిక్రాంతః=అతిక్రమింపఁబడినది-కడచినది, ఇహ=ఈ, సంసారసరణౌ=సంసారమనెడి మార్గమునందు, సుచిరం=దీర్ఘకాలము, భ్రమస్తః=తిరుగుచు, శ్రాంతాః=అలసినవార మగుచున్నారము, ఇదాసీం=ఇప్పుడు, స్వఃసిద్ధో=గంగయొక్క, తటభువి=గట్టునందలి ప్రదేశమున, సుతారైః=మిక్కిలి నిడుదలగు, పూతార్కైః సహ=పూతక్రతులతో-నిట్టార్చులతో ననుట, ఇది ఖేదనూచకము, శివశివశివఇతి=శివశివశివ యని, సమాక్రస్తనగిరః=పిలుపుపలుకులను-శివశివా యని బిగ్గరఁ బిలుచుపిలుపులను, ప్రతనుమః=మిక్కిలి జరుపుదుము.

ఉ. చారుముఖస్మై కరతి శ్ర జా నగుకాలము వోపుడెంచె సం

సారవుఁడ్రోవఁ ద్రిమ్యురుటఁ శ్ర జాలశ్రమంబును గల్గె నింకఁ బూ

త్కారపురస్సరంబుగను శ్ర దైవతరంగిణితీరసీమ నే

పారునెలుంగునన్ శివశివా యని కూయిడువార మెంతయున్.

శ్లో॥ అహో ధన్యాః కేచిత్ప్రతిభవబద్ధవ్యతికరా
 వనాస్తేఽచిన్వన్తో విషమవిషయాశీవిషగతిమ్ |
 శరచ్చంద్రజ్యోత్స్నాధవళగగనాభోగసుభగాం
 నయస్తే యే రాత్రిం సుకృతచయచిన్తైశరణాః ||

4

టీ. అహో = ఔరా, ప్రతిభ వబద్ధవ్యతికరా = తెస్సిన సంసారమనెడి బంధముయొక్క సంబంధము గలవారును, విషమవిషయ ఆశీవిషగతిమ్ = కఠినములైన యింద్రియార్థములనెడి సర్వములమార్గమును, అచిన్వన్తః = వెదకనివారును - ఇంద్రియార్థములతో వఁబోవనివారనుట, సుకృతచయచిన్తా ఏకశరణాః = పుణ్యముయొక్క వృద్ధినిగుఱించినచింతయే ముఖ్యమైనయాశ్రయముగాఁ గలవారును, అగుచు, వనాస్తే = వనమధ్యమున, శర... సుభగాం - శరత్ చంద్ర జ్యోత్స్నా = శరత్కాలపుచంద్రునివెన్నెలచేత, ధవళ = తెల్లనైన, గగన ఆభోగ = ఆకాశమువిఠివచేత విఠివియగు నాకాశప్రదేశముచేత, సుభగాం = మనోహరమైనదగు, రాత్రిం = రేయిని, యే = ఎవరు, నయస్తే = కడపుదురో, (తే) కేచిత్ = ఆ కొందఱు, ధన్యాః = ధన్యులు, అహో = ఔరా - సంసారబంధము లేని విషయములచెనఁ బోక పుణ్యమును గూర్చుటయందే చింతగలిగి వనమునకుఁ బోయి శరత్కాలపువెన్నెలచేత చెల్లనగుమిన్నునఁ జెన్నారు రాత్రి గడపునట్టికొందఱు తంతధన్యు లని యర్థము.

ఉ. దారితబంధులై విషయదారుణసర్పవిమార్గదూరులై
 భూరితపోవనంబునను ౧ బుణ్యచయైకపరాయణాత్మతై
 శారదచంద్రికాధవళశచారునభోపరిభాసమానమై
 వారక వెల్లురేల్ గడపురవారలు మాయురె యెంతధన్యులొ.

శ్లో॥ మహాదేవో దేవః సరి దపిచ సై వామరసరి-
 ద్గుహో ఏవాగారం వసనమపి తా ఏవ హరితః |
 సుహృద్వా కాలోఽయం వ్రత మిద మదైన్యవ్రత మితి
 కియద్వా వత్సృమో వటవిటప ఏవాస్తు దయితా ||

5

టీ. మహాదేవః = శివుఁడే, దేవః = దేవుఁడు, సా అమరసరిత్ ఏవ = ఆదేవనది యగు గంగయే, సరిత్ = నది, గుహాఏవ = గుహయే, అగారం = ఇల్లు, తా దిశః ఏవ = ఆదిక్కులే, వసనమపి = వస్త్రమును, అయంకాలః = ఈమృత్యువే, సుహృత్ = చెలికాఁడు, ఇదం = ఈ, అదైన్యవ్రతం = యాచించుటయనెడిదీనత్యము లేకుండుట యను వ్రతమే, వ్రతం = వ్రతము, ఇతి = అని, కియద్వా = ఎంతదా, వత్సృమః = చెప్పఁగలము - లేక, కియత్ = కొంచెము, వత్సృమః = చెప్పెదము - వేయేల సంగ్రహముగాఁ జెప్పెదమనుట, అది యేదన, వటవిటపః ఏవ = మట్టిచెట్టే, దయితా = ప్రియురాలు,

అస్తు=(మాకు) అగుఁగాక. గృహస్థాశ్రమమందు దయుతయెట్లో విరక్తియొగమందు వటవృక్షమునట్లే ప్రియమైనననిభావము. వటవృక్షముక్రిందఁ గూర్చుండి శివధ్యానము సేయుదుమనుట.

మ. దివిషద్వాహిని మాకు వాహిని మహాదేవుండె దేవుండు బ
ల్లవియే మాకు గృహంబు నీదశదిశ ౩ ల్బా గై నపుట్టంబు మృ
త్యువ చూడం జెలికాఁడు సువ్రతము నెంతో యాయదై న్యవ్రతం
బు విచారింపఁగ వేయునేల వటనరద్యూజంబె కంజాక్షియున్. 5

శ్లో॥ జ్ఞానం సతాం మానమదాదినాశనం

కేషాంచితేత న్మదమానకారణమ్ |

స్థానం వివిక్తం యమినాం విముక్తయే

కామాతురాణా మతికామకారణమ్ ||

6

టీ. జ్ఞానం=ఎఱుక, సతాం=సజ్జనులకు, మదమాననాశనం=మదమును అభిమానమును జెఱుపునది, ఏతత్=ఇదియే, కేషాంచితే=కొందఱికి-కొందఱునీచులకునుట, మదమానకారణం=మదమును అభిమానమునుగలిగించునది, దీనిని సదృష్టాంతముగా నుపపాదించుచున్నాఁడు, వివిక్తం=నిర్జనమైన, స్థానం=స్థానము, యమినాం=జితేంద్రియులకు, విముక్తయే=ముక్తికొఱకు, అగును. అదియే, కామాతురాణాం=కాముకులకు, అతికామకారణం=విక్కిలికామమునకు హేతువు, అగును. నిర్జనస్థానము జితేంద్రియులకు ముక్తియు కామిజనులకుఁ గామమును నెట్లు కలిగించునో యట్లే జ్ఞానమును సజ్జనులకు మదమాననాశమును నీచులకు మదమానోత్పత్తియు కలిగించునని యర్థము.

క. జ్ఞానము మదమానంబుల

మానుచు సుజనులకు నిచ్చు ౩ మఱికొందఱకున్

జ్ఞానికిఁ గామికి విజన

స్థానము ముక్తియును రక్తి ౩ దా నొనఁగుగతిన్.

6

శ్లో॥ శయ్యా శైలశిలా గృహం గిరిగుహా వస్త్రం తరూణాం త్వచః
సారజ్ఞాః సుహృదో నను క్షీతిరుహం వృత్తిః ఫలైః కోమలైః |
యేషాం వైర్ఘ్యర మమ్బుపాన ముచితం రత్నైశ్చ విద్యాజ్ఞా
మన్యే తే పరమేశ్వరాః శిరసి యై ర్బద్ధో న సేవాజ్ఞలిః || 7

టీ. యేషాం=ఎవ్వరికి, శైలశిలా=కొండయందలితాయియే, శయ్యా=పడుకయో, గిరిగుహా=కొండయందలిగుహయే, గృహం=ఇల్లా, తరూణాంత్వచః=చెట్ల

పట్టలు-నారలు, వస్త్రం=వలువయో, సారక్లాః=జింకలు, సుహృదః=చెలికాండ్రో, ఊతిరుహం=చెట్టుయొక్క, కోమలైఃఫలైః=మెత్తనిపండ్లచేత, వృత్తిః=మనుగడ-ఆపండ్లదిని బ్రతుకుటయో, సైర్ష్యం=సెలయేటితో జేరినదైన, అమ్ముపానం=జలమునుద్రావుట, ఉచితం=తగినదో, రత్నైః=క్రీడకొఱకు, విద్యా అజ్ఞానా=విద్యయ నెడి స్త్రీయో, యైః=ఎవరిచేత, శిరసి=తలయందు, సేవాఅజ్ఞులిః=ఊడిగముకొఱకైన చేమాడ్చు, బద్ధాన=రచింపఁబడనిదో-ఎవరోకరికి చేమాడ్చి కొలువు సేయగోయనుట, లే=వారు, పరమేశ్వరాః=మిక్కిలయ్యుధన్యులని, మన్యే=నేను దలంచుచున్నాను-ఈపాడుపాట్లఁ బోచుటకై స్వాతంత్ర్యమును వీడి యొకరిని గొలువక శైలశిలాదులే శయ్యాదులుగాఁ గలిగి కాలముపుచ్చువారే పరమధన్యాత్ము లని యర్థము.

చ. శిల దగుశయ్య యిల్లు గుహాచీరయు నార చెలుల్ కురంగముల్
నలు వగుపండ్ల నిర్ధరజలంబుల మన్నియు మారు కేళికిం
జెలువయు విద్యయై యమరఁజేతుల నొదల మోడ్చి యన్యులం
గొలువక యండువారలె యకంఠితభూరికృతాగు లారయన్. 7

శ్లో॥ సత్యామేవ త్రిలోకీనరితి హరిశిరశ్చుమ్భినీవిచ్ఛటాయాం
సద్వృత్తిం కల్పయన్త్యాం తటవిటపిభవైర్వల్కలైః సత్ఫలైశ్చ |
కోఽయం విద్యాన్విపత్తిజ్వరజనితరుజాతీవ దుఃఖాసికానాం
వక్త్రంపీతేతదుఃస్థేయదిహినబిభృయాత్స్వేకుటుమ్పేఽనుకమ్పామ్॥

టీ. హర...చ్ఛటాయాం-హరిశిరస్ చుమ్బి=శివునితలను తాఁకుచున్న, నీవి =కటివస్త్రముయొక్క, ఛటాయాం=కాంతులుగలదియు-తనకటివస్త్రముకాంతులు శివునిశిరంబున వ్యాపించుట గలదియు, తటవిటపిభవైః=(తన) గట్టునందలి చెట్ల వలనఁ బుట్టిన వైన, వల్కలైః=నారచేతను, సత్ఫలైశ్చ=మంచిపండ్లచేతను, సద్వృత్తిం=మంచిబ్రతుకును, కల్పయన్త్యాం=కల్పించుచున్నదియు-తనకడ నాశ్రయించినవారికి కట్టుకొనుటకు నారలును దినుటకు బండ్లును నిచ్చి లెస్సగా మనువు నదియు ననుట, ఆగు, త్రిలోకీనరితి=మూఁడులోకములనది-గంగ, సత్యామేవ=తప్పక ఉండఁగా, ఈ అయంవిద్యాన్=ఏ యీవిద్యాంసుండు-ఎఱుకగలవాఁ డెవఁడు, దుఃస్థే=కష్టమునందున్న, స్వే=తనయొక్క, కుటుమ్పే=కుటుంబమునందు, అను కమ్పాం=కరుణను, బిభృయాత్ న యది=కలిగియుండఁజేసి విపత్తిజ్వరజనితరుజా=ఆపద (దారిద్ర్య) మనెడిజ్వరముచేఁ బుట్టిన రోగముచేత, అతీవ=మిక్కిలయు, దుఃఖాసికానామ్ (దుఃఖమస్తే అను ఇతి దుఃఖాసికా)=దుఃఖపు స్థితులయొక్క-కష్టసందర్భములయొక్క, వక్త్రం=ముఖమును, పీతేత=చూచును. ఎఱుకగలవాఁ డెవ్వఁడుగాని దారిద్ర్యరోగపీడితుఁడై దుర్లభయం దున్న తనకుటుంబమునందు జాలి కలిగియుండుటచేత నే వారలఁ బోషింప కష్టములపాలగుచున్నాఁడుకాని, కానిచో

నాదుఃఖములదిక్కు చూడక గంగాతీరమందలిచెట్లనారలు గట్టికొని వానిపండ్లుతని
యందే సుఖముగా నుండు నని యర్థము.

చ. హరుతల సోఁకుపోకముడిగయంచితకాంతుల మించుగంగయున్
దరి గలమానిపండులను న నారల న ల్వగుపోవుఁ జూప నే
వెరవరిగాని పేదటిమిరవేదనఁ బొక్కుచు సుక్కు బిడ్డలాం
దుర దయఁజూడకుండినఁ గరడుం బెనువంతలదారిఁ దొక్కునే.

శ్లో॥ ఉద్యానేషు విచిత్రభోజనవిధి స్తీనాత్రితీవ్రం తపః
కాపీనావరణం నువస్త్ర మమితం భిక్షాటనం మణ్డనమ్ ।
ఆసన్నం మరణం చ మజ్జశసమం యస్యాం సముత్పద్యతే
తాం కాశీం పరిహృత్య హస్త విబుధై రన్యత్ర కిం స్థీయతే॥ 9
టీ. యస్యాం=ఎందు- ఏకాశియందు, తీవ్రాతీతీవ్రం=ఆత్యంతతీవ్ర మైన,
తపః=కృచ్ఛాద్విరూపమైన తపస్సు, ఉద్యానేషు=ఎలదోటలయందు, విచిత్రభోజన
విధిః=వింతలైనభోజనముల ప్రకారముగా, సముత్పద్యతే=అగునో-ఇది మీఁదనెల్లఁ
గూర్చుకొనునది-ఎందలి తపస్సు ఎలదోటలలోని వింతలైన వింకుడుపులతో
సాటి యగునో యనుట, కాపీనావరణం = గుహ్యమును గప్పట - గోచి యనుట,
నువస్త్రం=మంచిన వస్త్రముగా- దానితో సాటిగా, అగునో, అమితంభిక్షాటనం=
కొలఁదిలేని బిచ్చముకై తిరుగుట, మణ్డనమ్=భూషణముగా- ఎందు బిచ్చమెత్తుటయే
యలంకారముగా, అగునో, ఆసన్నం మరణంచ=దాపించినమరణమును - మరణము
దాపించుటయు, మజ్జశసమం=శుభముతోసాటిగా, అగునో, తాంకాశీం=ఆకాశిని,
పరిహృత్య=విడిచి, హస్త=ఆక్కుటా, విబుధైః=ప్రాజ్ఞులచేత, అన్యత్ర=మఱొ
కచో, కిం=ఏల, స్థీయతే=ఉండుట యగుచున్నది. అట్టికాశిని విడిచి ప్రాజ్ఞులు
మఱొకచోట నుండినెల యని యర్థము.

చ. అరిదిమహాతపంబు చెలు న వానెలదోటలఁ గుచ్చువిందుగా
గరువపుగోచి బల్బలువరగాఁ దిరిపం బది భూషణంబుగా
మరణముదాపు మంగళసమంబుగ సొంపలరారు నెందు నా
యిర వగుకాశి వీడి బుధు న లేటికి నొండొకచోట నుండఁగన్ . 9

శ్లో॥ నాయం తే సమయో రహస్య మధుచా నిద్రాతి నాథో యది
స్థిత్యా ద్రిక్తుస్తి కుప్యస్తి పృథు రితి ద్వారేషు యేషాం వచః ।
చేత స్తా సపహాయ యాహి భవనం దేవస్య విశ్వేశితు
ర్నిర్దావారికనిర్దయో క్త్యపరుషం నిస్సీమశర్మపదమ్ ॥ 10

టి. చేతః=మనసా, అయం=ఇది, తే=నీకు, సమయః=వేళ, న=కాదు, అధు
 నా=ఇప్పుడు, రహస్యం=ఏకాంతము, నాథః=ఏలిక, నిద్రాతి=నిదురించుచున్నాడు,
 స్థిత్యా=(పోక) నిలిచి, ద్రక్ష్యసియది=చూతువేని, ప్రభుః=ఏలిక, కుప్యతి=కోపించును,
 ఇతి=అని, వచః=పలుకు, యేహంద్వారేషు=ఎవ్వరిమొగసాలలందు, కలుగునోయనిశేషము,
 తాన్=వారిని, అపహాయ=విడిచి, నిర్దోహారికనిర్దయోక్తి=దోహారికుల
 దయలేనిపలుకులు లేనిదియు, కావుననే, అపరుషం=పరుసనిది కానిదియు,
 కావుననే, నిస్సీమశర్మప్రదమ్ = మేరలేనిసుఖము నిచ్చునదియు, అను, దేవస్య,
 విశ్వేశుః భవనమ్=దేవుడగువిశ్వేశ్వరుని యాలయమునుగూర్చి, యాహి=పొమ్ము.
 శా. నీకుం గా దిది వేళ మంతనము నూ ౧ నిదిచెడిక నాఘండుం
 బోకే నిల్చియుఁ జూచితేఁ గినియుఁ బోకపొమ్మన్నయన్వాకిఘల్
 వీకక వీడి మనంబ వేగ చనుమా ౧ విశ్వేశునన్దంబుకై
 నీకుం గల్గు సుఖంబు కూర్చు లరయక ౧ లేరందు దానారికుల్.

శ్లో॥ అకిచ్చనస్య దాంతస్య, శాంతస్య సమచేతసః।

సదా సన్తుష్టమనసః, సర్వా సుఖమయా దిశః॥

11

టి. అకిచ్చనస్య=ఏమియులేనివాడును-పేదయు, దాంతస్య=బహిరింద్రియ
 మలయుపరతి గలవాడును, శాంతస్య = అంతఃకరణము నిగ్రహించినవాడును,
 సమచేతసః=సమమైనమనస్సు గలవాడును, సదా=ఎప్పుడును, సన్తుష్టమనసః=
 సంతోషించినమనస్సు గలవాడును, అగువానికి, సర్వాదిశః=దిక్కు లన్నియు,
 సుఖమయాః=సుఖప్రచురము లైనవి-మిక్కిలియు సుఖ మెటు చూచినను గలుగు
 ననుట-సర్వసుఖములకును గారణమైన సంతృప్తి నొందఁగా అన్నియు మిక్కిలిసుఖ
 ములుగానే యుండు నని భావము.

క. దాంతండు నకించనుండును

శాంతండు సమచిత్తవృత్తిసంయుతుండు సదా

సంతృష్టుండు నగువానికి

సంతత మెల్లదిశలు సుఖసంతతిమయముల్.

11

అవ. దారిద్ర్యమునకంటె మరణమే శ్రేయమని తెలుపుచున్నాడు.
 శ్లో॥ ఉత్తిష్ట క్షణ మేక ముద్వహ గురుం దారిద్ర్యభారం సఖే
 శాంతస్తావ దహం చిరం మరణజం సేవే త్వదీయం సుఖమ్।
 ఇత్యుక్తో ధనవర్జితేన సహసా గత్వా శ్మశానే శవో
 దారిద్ర్యాన్మరణం వరం వర మితి జ్ఞాత్వైవ తూష్టిం స్థితః॥ 12

టీ. హేసఖే=చెలి-ఇది శవమును సంబోధించుట, ఉత్తిష్ఠ=లెమ్ము, ఏకం
క్షణం=ఒకక్షణమునేపు, గురుం=భరింపరాని, దారిద్ర్యభారం=పేదటికపుబరువును-
నాబరువై నపేదటికమును, ఉద్వహ=భరింపుము. అహం=నేను, తావత్=ఇప్పుడు,
త్రాన్తః=(సంసారభారమును మోచి) యలసియున్నవాడను, మరణజం=మృతివల
నబుట్టిన, త్వదీయం=నీదయిన, సుఖం=సుఖమును, చిరం=పెద్దకాలము, సేవే=భజిం
చెదను-అనుభవించెద. ఇతి=అని, ధనవర్జితేన=ధనములేనివానిచేత, సహసా=తోడ
నే-దారిద్ర్యమునుభవింపలేక వేగముగా, గత్వా=పోయి, శ్మశానే=శ్మశానమునందు,
ఉక్తః సక్తః = చెప్పబడినదగుచు-పేదవాడు శ్మశానమునకు వేగపోయి చెప్పగా
ననుట, శవః=పీనుఁగు, దారిద్ర్యాత్=పేదటికమునకంటె, మరణం=చావు, వరంవరం
ఇతి=మేలుమేలు అని, జ్ఞాత్వా=తెలిసి, తూష్టిమేఘః=ఊరకయే-పేదవాడడుగు
కొన్నందులకు బదులుసెప్పకయే, స్థితః=ఉండినది.

శా. ఆరుం బేద యొకండు ప్రేతమును దాఁయంబోయియోమిత్రీయా
దారిద్ర్యంబును గొమ్ము లెమ్ము మృతిచేతం గన్నసాం పిమ్ము వే
సారంజొచ్చితి నంచు వేడ శవముంబా వెంతయు మేలుమేల్
దారిద్ర్యంబునకంటె నంచు నదియుం ర దాబల్కుకుండెం గనున్.
అవ. స్త్రీలు కపటచిత్తలుగానవారినిద్యజింపఁదగుననుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏతా హసన్తిచ రుదన్తిచ కార్యహేతో

విశ్వాసయన్తిచ పరం నచ విశ్వసన్తి ।

తస్మాన్నరేణ కులశీలసమన్వితేన

నార్యః శ్మశానఘటికా ఇవ పర్జనీయాః ॥

13

టీ. ఏతాః=ఈస్త్రీలు, కార్యహేతోః=కార్యార్థము, హసన్తిచ=నవ్వుదు
రును, రుదన్తిచ=ఏడురును, పరం=ఇతరుని, విశ్వాసయన్తిచ= తమ్ము నమ్మునట్లును
జేయుదురు, విశ్వసన్తి నచ=తాము నమ్మరు, తస్మాత్=కాబట్టి, కులశీల సమన్వి
తేన=కులముతోను శీలముతోను గూడియున్న, నరేణ = మనుష్యునిచేత, నార్యః=
స్త్రీలు, శ్మశానఘటికాః=ప్రేతభూమియందలి మట్టిపాత్రలవలె, పర్జనీయాః=విడువఁ
దగినవారు.

తే. చిగురుఁబోడులు కార్యంబు ర నిగుడుకొఱకు
నగుదు రేడ్తురు సమ్మింతు ర నమ్మ రొరులఁ
గన కులశీలవంతుండు ర మానవలయు
నారులను వల్లకాటిపరనంట్లఁబోలె.

14

అవ. సంసారవైచిత్రీని జెప్పచున్నాడు.

శ్లో॥ క్వచి ద్వీణావాదః క్వచి దపిచ హాహేతి రుదితం

క్వచిద్విద్వద్వద్గోష్ఠీ క్వచిదపి సురామత్తకలహః |

క్వచిద్రామా రమ్యా క్వచిదపి గళత్కుష్మవపుషో

నజానే సంసారః కిమమృతమయః కిం విషమయః ||

15

టీ. సంసారమునందు, క్వచిత్ = ఒకచోట, వీణావాదః = వీణీయవాదముచుట, క్వచిదపిచ = మఱియు నొకచోట, హాహేతి రుదితం = హాహేయను నేప్పు, క్వచిత్ = ఒకచోట, విద్వత్ గోష్ఠీ = పండితుల శాస్త్రప్రసంగము, క్వచిదపిచ = మఱొకచోట, సురామత్తకలహః = కల్లుచే మత్తుగొన్నవారి జగడము, క్వచిత్ = ఒకచోట, రమ్యా = ఇంద్రుని, రామాః స్త్రీలు, క్వచిదపి = మఱొకచోట, గళత్ కుష్మవపుషః = కాలుచున్న పులుముగల దేహములు గలవారగు, రామాః = స్త్రీలు, సంసారః = సంసారము, అమృతమయః కిం = అమృతమయమా - వీణావాదవిద్వద్గోష్ఠిరమృరామాదులచే సుఖప్రచురమైనదా, విషమయః కిం = రుదితకలహాదులచే దుఃఖప్రచురమా, నజానే = నేనెఱుంగకున్నాను - పరస్పరవిరుద్ధావస్థలు గానిపించుటచే నిది యిట్టిదని నిశ్చయింప నేరకున్నా ననుట.

చ. ఒకయెడ వీణీయల్ మొరయునొక్కడ హా యని యేడ్చు విన్ను వే
తొకయెడ సూరిగోష్ఠి మఱియొక్కడఁద్రాగియొసర్చుచివ్వయొం
డొకట బెడంగుఁజేడియలు ౧ నొక్కటఁ గుష్మము గాఱునారు తా
నొకటి యెఱుంగరాదమృతమో మఱిసంస్మృతి దా విషంబాకో.

శ్లో॥ చలా లక్ష్మీచలాః పాణా, శృలం జీవితయావనమ్ |

చలాచలే చ సంసారే, ధర్మ ఏకోహి నిశ్చలః ||

16

టీ. లక్ష్మీః = సంపద, చలా = చంచలమైనది, ప్రాణాః = ప్రాణములు, చలాః = అస్థిరము లైనవి. జీవితయావనమ్ = జీవితమునందు ప్రాయమును, చలం = అస్థిరమైనది, చలాచలే = చంచలమైన, సంసారే = సంసారమునందు, ధర్మః = ధర్మము, ఏకః = ఒక్కటియే, నిశ్చలం = చలనములేనిది - నిత్యమైనది.

క. చలము సిరి చలము పాణము

చల మరయఁగ జీవనంబు ౧ జవ్వన మతిచం

చల మగుసంసారమునం

దలఁపఁగ నిశ్చలన మొక్కధర్మమ కాదే.

16

శ్లో॥ న భిక్షా దుష్పాపా పథి మమ మహారామరచితే

ఫలైః సంపూర్ణా భూ ర్విటపిమృగచర్మాపి వననమ్ |

సుఖైర్వా దుఃఖైర్వా సదృశపరిపాకః ఖలు తదా

త్రినేత్రం క స్త్యక్త్వా ధనలవమదాన్తం ప్రణమతి॥ 17

టీ. మమ=నాకు, మహారామచరితే=గొప్పతోటలచే రచింపబడిన-పెను తోట లిరుప్పక్కల గల, పథి=మార్గమునందు, భిక్షా=బిచ్చము, దుష్ప్రపాన= దొరకరానిదికాదు-దొరకునదేయనుట, భూః=భూమి, ఫలైః సంపూర్ణా=పండ్లచే నిండినది. విటపిమ్మగచర్మఅపి=చెట్లయు మృగములయు తోలును-నారలును కృష్ణా జనమును, వసనం=వస్త్రము, సుఖైర్వా=సుఖములచేతగాని, దుఃఖైర్వా=దుఃఖములచేతగాని, సదృశపరిపాకఃఖలు=సమ మైనపరిణామ మేగదా-భిక్షాదుల సేవించు నట్టినియతిని బూనినపుడు-సుఖములై నగాని దుఃఖములై నగాని సమానముగానే స్ఫురించునుగాని భిన్నముగాఁ దోఁపదనుట, తదా=అప్పుడు - అట్టిపరిపాకము గలిగి నప్పుడు, కః=ఎవఁడు, త్రినేత్రం=ముక్కుంటిని, త్యక్త్వా=విడిచి, ధనలవమ దాన్తం=ద్రవ్య మొకంతంచేసె న గర్వముచే గన్తుఁగాననివానిని, ప్రణమతి=నమస్కరించును-వానికి నడఁగిమడఁగి కొలువు సేయును-ఎవ్వఁడును కేయఁడని భావము.

ఉ. పంటవలంతినిం గలవు ౩ పండులు నారలుఁ దోలుఁ బుట్టి మాఁ

గొంటకు బిచ్చయుక్ సులు వగను బెనుఁదోటలమీఱుత్రోవలో

రెంట నుఖానుఖంబు లనుకరితి యొకం డగు నిట్లయేని ము

క్కుంటిని వీడి యల్పధనగర్వితు నెవ్వఁడుఁ గొల్వఁ బూనునే. 17

శ్లో॥ యద్వక్త్రం ముహూర్తసే న ధనినాం బ్రూషేనచాటుం మృషా
నైషాం గర్వగిరః శృణోషి న పునః ప్రత్యాశయా ధావసి॥

కాలే బాలత్పణాని ఖాదసి నుఖం నిద్రాసి నిద్రాగమే

త న్నేబ్రూహి కురజ్ఞ కుత్ర భవతా కిం నామ తప్తం తపః॥ 18

టీ. హేకురజ్ఞ=ఓజింకా, యత్=దేనిచేత, ధనినాంముఖం=ధనవంతుల మొగమున, ముహూర్తసేన=మాటికినిజూడవో, మృషా=వ్యర్థముగా, చాటుం= స్తుతిభాషణములను, బ్రూషే న=పలుకవో, ఏషాం=వీరియొక్క-పూర్వము చెప్పఁ బడిన ధనికులయొక్క, గర్వగిరః=గరువంపుమాటలు, న శృణోషి=వినవో, పునః= మఱియు, ప్రత్యాశయా=పేరాసచేత, ధావసి (వారినిగూర్చి) పరుగునఁ బోవో, కాలే=ఆకలికాలమున, బాలత్పణాని=లేతగడ్డిపరకలను, ఖాదసి=మేయుదువో, నిద్ర ఆగమే=నిద్రరాకయందు-నిద్రరాగా, నుఖం=హాయిగా, నిద్రాసి=నిదురిం తువో, తతః=దానిచేత-ధనికముఖమును జూడమి మున్నగుకారణములచేత, భవతా= నీచేత, కుత్ర=ఎక్కడ, కింనామ=ఏమిదా, తపః=తపము, తప్తం=తపింపఁబడినదో, మే బ్రూహి=నాకుఁ జెప్పుము. ధనికులమొగము చూడకుండుటమున్నగు నీ యిటు వంటి చరితము బుద్ధిమంతుఁడగు పురుషునియందును గానిపింపదు. కాన యిట్టిచరిత యేతపముయొక్కపరిపాకమో తెలియదు. దానిం జెప్పు మని యర్థము.

చ. కనుఁగొన వర్ధవంతులమొగంబులు మాటికి మెచ్చులాడవు
 విసవును వారిబెట్టిదము ౧ వేమఱుఁ జెంతకుఁ బాట వాసమైఁ
 గొనుదువు పూరియుం దఱిని ౨ గూర్కుదు నిద్దురవేళ హాయిగా
 నొనరఁగ నేతపంబుఫలమో యిది చెప్పఁ గదే కురంగమా. 18

శ్లో॥ సమారమ్భా భగ్నాః కఠిన కఠివారాం స్తవ పశో
 పిపాసోస్తుచ్ఛేస్తి ద్రవిణమృగతృష్ణార్ణవజలే |
 తథాపి ప్రత్యాశా విరమతి న తేఽద్యాపి శతథా
 నదీర్ణం యచ్ఛేతో నియత మశనిగ్రావఘటితమ్. 19

టీ. పోషణో = (కొమ్ములును దోకయులేని) పశువా-పశుప్రాయుఁడా య
 నుట, తుచ్ఛే = నీచమైన, అస్థి = ఈ, ద్రవిణమృగతృష్ణార్ణవజలే = ద్రవ్యమనెడి
 యెండమావుల సముద్రమందలినిటియందు, పిపాసో = త్రావనిచ్చించు, తవ = నీకు,
 కఠివారా = ఎన్నిమాఱులు, కఠినమారమ్భాః = ఎన్నికార్యారంభములు, నభ
 గ్నాః = చెడినవికావు-పెక్కుమాఱులు పెక్కుప్రారంభములు చెడినవనుట, తథాపి
 = అట్లయ్యను, తే = నీకు, ప్రత్యాశా = పేరాస, అద్యాపి = ఇంకను, నవిరమతి =
 ఉడుగకున్నది. ఇట్లయ్యను, యతః = ఎందుచేత, చేతః = నీవునన్ను, శతథా = నూలు
 భాగములుగా, నవిదీర్ణం = చీల్చబడదో - చీలదోయనుట, (అతః = అందుచేత, తత్
 = అది), నియతః = నిశ్చయముగా, అశనిగ్రావఘటితమ్ = వజ్రపుటాయిలో చేయఁ
 బడినది. ఇంతకఠినము కాకున్నచో అన్నికార్యములు భగ్నమైనందుల కది చీలియే
 యుండు నని భావము.

చ. ద్రవిణమరీచికాభిక్రమితం బగుతుచ్చజలంబుఁ ద్రావఁగాఁ
 దివిరెడునీదుపూనికలు ౧ దేకువ నెన్నియొ యెన్నిమాఱులో
 యవిసెను గాదె యోపశువ ౨ యైనను నింక దురాశ మాన వీ
 వపు నపు నీదుచిత్త మరయం బటువజ్రశిలాకృతం బగున్. 19

భర్తృహరిసుభాషితము అధికశ్లోకములు

స మా స్త ము.

శ్రీరస్తు.

మహాపాద్యాయ ఎలకూచి బాలసరస్వతికృత

మల్లభూపాలీయము

నీతిశతకము

మూర్ఖపద్ధతి

శా. శ్రీమద్బాలసరస్వతీప్రకటలశ్రీహేతు వై శాంతమై
యామోదావహమై నిజానుభవవేద్యం బై యనేహోదిగా
ద్యామేయప్రవిబోధరూపమహితం బై యొప్పుతేజంబు ప్రా
ప్తై న్నికు న్నిరు లీవుతక సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

1

మ. సతతంబు న్మది మత్సరాధ్యులు పరిజ్ఞాత ల్మహీనాథు లా
తతసంపన్నదనుష్టచిత్తు లితరు ల్లర్కింప నజ్ఞాననూ
షితభావు ల్విసువార లెవ్వ రొడలక జీర్ణంబు లౌ గాక యా
ర్యతకు లేర్చిననూక్తము ల్సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

2

మ. నిలుప న్వచ్చు స్వభావమూర్ఖుఁ డగువానిం గొల్చి యత్యంతము
న్నిలుప న్వచ్చు విశేషవేది యగువానిం గొల్చి యెందేని జ్ఞా
నలవాహంకృతిదుష్టుఁ డైనమనుజు న్నంజింప శక్యంబు గా
దలభాషాపతి కేనియు స్సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

3

శా. కాలాహిం దలఁ దాల్చి వచ్చు విరిపాంకానం, దరంగవ్రజో
త్తాలం బై నపయోధిఁ జేతులనె యీఁద న్వచ్చు, నక్రోగ్రదం
ష్ట్రాలగ్నం బగుమానికంబు హరియింప న్వచ్చు నెట్లేని మూ
ర్ఖానిం దెల్పఁగ రాదు శ్రీసురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

4

మ. వసుధం గుండెటికొమ్ము తెచ్చుకొనఁగా వచ్చుం బ్రయత్నంబున
న్వేసఁ ద్రావ స్థల మెండమావులనెయేనిం గాంచ వచ్చు న్నిజం

- బిసుక న్నూనియఁ బిండ వచ్చుఁ బ్రతిభాహీనాత్ముఁ డెఱుఁగఁ జె
ల్ప సమర్థత్వము లే నిల స్మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 5
- మ. దిరిసెంపునిరిచేత వజ్రమణి భేదింపం దలంచు నృద
ద్విరదేంద్రంబు మృణాళతంతువున బంధింపంగ నూహించు మా
ధురి నింపం జనుఁ దేసెచే లవణపాథోరాశికి న్నూర్పుఁ డె
ల్ప ఋజుక్తం బిడువాఁడు శ్రీసురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 6
- కా. స్వాయత్తంబు కడు స్థితంబు నయి మాధ్యం బప్రకాశంబుగాఁ
జేయఁ బ్రహ్మ సృజించినట్టివిబుధశ్రేణీసమాజంబులఁ
డాయ నిమిత్తలియంఁ క్రియావహము మానం బొక్కటే భూషణం
బై యజ్ఞావళి కొప్పెడు స్మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 7
- మ. కరియంబోలే మదాంధుఁ డెచు నొరులం గైకోక తొల్లొల్ల ము
మృదుఁ డొక్కొక్కఁడు తా ఘమండ ననుఁ బ్రజ్ఞావంతు లాధీరశే
ఖరులం జూడఁగఁ జూడఁగా వరుసఁ దద్గర్వంబు రోగంబున
ట్టరుగ న్నిచుడఁ దా నను స్మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 8
- కా. ప్రవృత్త ల్లాటుచు నీచుకంపుతటచుఁ గోఁతై తఱిం బాసి పె
ద్దవ్వ స్ఫుంగినగర్దభాస్థిఁ దినుచుఁ సుప్రీత మై జాగిలం
బవ్వేల్పుందోరఁ జూచి కొంకదు గృహీతార్థావమానం బొరు
ల్నవ్వ న్నిచుఁడు లోఁగునే సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 9
- మ. తొలుత నిమిత్తననుండి శంభుజడలందు న్నావ్రిలె నాపిమ్మటఁ
మలరామేటిపయిం బడె నృహి మఱిఁ జాతెం బొరి న్నూలుభం
గులఁ బాథోనిధిఁ జొచ్చె గంగ యవివేకు ర్నేయునుద్యోగము
ల్పలుపాట్లం జనుఁ జూ కడు స్మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 10
-
- వి ద్వ త్ప ధ్ధ తి.
- మ. చదువు లైప్పుచు శిష్యులఁ మనుచుప్రజ్ఞానంతు లెందేనిఁ లెం
పొదవ న్నొల్లని కమ్మజూపుమణుల ట్లున్నఁ ధరాధర్తకే
కొద గా కర్థము లేక యుండియు నుదగ్ర ల్పండితగ్రామణుల్
మది నూహింప నలంతులే సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 11

- కా. ఏనాఁట స్తన దేరి కిచ్చిన సుఖోద్వృద్ధంబ యై యుండు ని
త్యానందం బొనరించు మ్రుచ్చుల కశ్యకం బా హరింప న్నియం
బూన న్విద్యయె పో మహాధనము మాన్యుం దైనవిద్యాధ్యు టేఁ
దా నొంప ద్దగు నల్కచే సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 12
- మ. గురుకా ప్రార్థగరిష్ఠు లై నబుధుల న్దోషింపఁ గా రాదు రా
జ్యరమల్ వారికి దొడ్డు గావు తృణ మె ట్ల ట్లుద్యదశ్రాంతబం
ధురదానార్ద్రకపోల మైనకరికి న్దోడ్డా మృదాశంబు గా
వ్యరసాస్వాదనభోజ శ్రీసురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 13
- కా. ఉల్లం బక్కులహంసపైఁ గుసితమై యున్న న్విదోదింపఁగా
నిల్లా దానిసరోజినీవనమె మాయింప న్నమర్థండు తా
నీళ్లు న్బాలును నేర్పరింపఁ గలపాండిత్యంబు మాన్వంగ లేఁ
డల్లోకేశ్వరుఁ డేమెయి స్సరభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 14
- మ. కమనీయం బగువిద్యభంగిఁ దనుశృంగారంబు గల్పింప లే
వమలేందుద్యుతు లై నహారములు కేశాలంక్రియ లృజ్జనం
బు మనోజ్ఞాంగదచందినాదు లఖిలంబు న్దోవుఁ బో చెందు వా
క్యమయం బాలోడ వేరికి స్సరభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 15
- మ. చదువే రూపము గుప్త మాధనము పూజ్యక్రేడిపూజ్యంబు స
మృదము స్థిర్రియు భోగ మిచ్చు నృపసన్మానంబు గల్పించు నె
ల్ల దెస న్దోడ్పడు దైవతుల్యము సిరు ల్లా మిట్టివే యాపసుల్
చదువు లేనివారె నూ సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 16
- మ. సుకవిత్వంబె ప్రభుత్వ మీరసమె ద్వేషు ల్కొండకాఁడే మహా
హి కరం బోర్మియె జోడు విద్యయె ధనం బిష్టుండె దివ్యైషధం
బకృతజ్ఞం బగుజ్ఞాతియే యనల మిం పొసిగ్దె సదూహణం
బకరాశప్రతిభానిధీ సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 17
- మ. హితు మైత్రి జ్ఞేడు ధూర్తత స్థరు తమ నృపుత్య వైయ వైరి శూ
రతఁ దజ్ఞాఁ ఋజుత న్నృపాలు నయచర్య స్తుప్తు నప్రీతి నా
ర్యతతి స్పీలితి యథార్హత స్మైలపునయ్య ల్గుమ్ము లోకస్థితుల్
జత గావించుమహామహు ల్సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 18
- మ. మతిజాడ్యం బడఁచుక నిజంబు గఱప న్మానోన్నతి న్నించు దు
ష్కృతముల్ ద్రుంచు మహాప్రసాద మిడుఁ గీర్తిస్ఫుర్తి గావించు నీ

క్షీతి నార్యుండు తదీయసంగతిమెయి నిద్ధించు సర్వార్థముల్
ప్రతిభానాత్మ ఫణిశ్వరా మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

19

మ. తుల లే కందుఁ బ్రసిద్ధు లాచు రససిద్ధులొద్దలె విద్యత్కఠిం
ద్రులు భాసిల్లుదు రమృహాత్ములయశస్తామంబు లన్నిగ్రహం
బుల కక్కాలమున స్వరామరణసంఘాతవ్యథల్ లేవు శీ
లలసత్పుణ్యగుణాశ్రయా మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

20

శౌర్యపద్ధతి

మ. జర నైన మ్మధ నైన నొప్పి నయిన నైశ్చిల్యసంప్రాప్తి నై
న రుజాదుర్దశలందు నైనఁ దుది నైన నృత్యవేదండకుం
భరనైకాశనకాంక్షి యైనమృగభూపాలుండు పుల్కేయునే
యరయ న్మానధనుండు శ్రీసురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

21

మ. పసి మొక్కింత గలాదొ లేదొ టుంధ దీర్ప జ్ఞాల కప్పాటిదో
పసరంపెమ్ము లభించి కుక్క చెలఁగు న్నజ్జ నైకా లెన్నియే
పసియింపం గన దేనుఁగుం దినఁ జను న్నార్యక్షి మా నా జనుల్
స్వసమర్థస్పృహు లాదు రా మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

22

మ. భువిపైఁ జాఁగిలి లోఁక యూఁచు వదనంబు నొప్పిట్టయు న్నారెఁ జూ
పు వెస న్నట్టెఁడుముద్దకై కునక మెప్పు న్నద్రవేదండ మా
ఖవణం బల్లనఁ గైకొను న్నచునుతు ల్లావింపఁ దా నెంతో సాం
పనులేఁజూపులఁ జూచుచు మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

23

మ. జనుఁ డెవ్వఁడు జనింపఁ డెల్లజనులు న్నంసారచక్రంబున
జననం బెత్తెడువారె కారె విను జన్మం బెవ్వఁడే నెత్తిన
దనవంశంబు ప్రకాశ మా నతఁడు జన్మం బెత్తినాతండు పా
లనసంతోషితభూజనా మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

24

మ. ఆలరుంగు త్రికిఁ బుణ్యశీలునకు యోగ్యస్థానముల్ రెండె ను
మృలరించు నృతి రెండు నెవ్వ యనిన న్నాన్పించనృహరణ్యమం
డలి యొండె న్ధరణీజనప్రవరచూడాసీమ యొండెం జామీ
లలనానూతనమస్మథా మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

25

శా. లేరా వెండియు నేగు రాద్ధరు ఘను ల్మీంట న్దురుం డాదిగా
వాని న్మస్తకశేషుఁ డయ్యుఁ జెనక న్వాంఛింపఁ డత్యంతలే
జోరాము ల్రవిచంద్రము ల్గురు రంచు న్రాచు పూహించి ప
ర్వారంభంబుల మార్కొనుస్సరభీమల్లా నీతివాచస్పతీ. 26

మ. భువనశ్రేణి ధరించు శేషుఁడు ఘణాభోగంబుపై శేషుఁ గూ
ర్మవరేణ్యుండు భరించు వెన్నుపయిఁ గూర్మంబు న్వరాహంబు దా
ల్చు వరాహంబు నయత్నత స్థలధి దాల్చు న్నిత్రచిత్రంబు లీ
యవనిం బెద్దలవర్తన ల్గురభీమల్లా నీతివాచస్పతీ. 27

శా. నానాజ్వాలవిలోలవహ్నిరుచిసాంద్రం బై నదంభోలిచేఁ
దా నత్యంతము తండ్రి శీతగిరి సంత్రస్తాత్తుఁ డై యుండఁగా
మైనాకాదికిఁ జెల్లునే యకట యాత్మప్రాణసంరక్ష యే
లా నక్కె స్థలరాశిలో సురభీమల్లా నీతివాచస్పతీ. 28

మ. తనపై నయ్యరవిందబాంధవుఁడు పాదం బూనినడై యచే
తన మయ్య న్వడిఁ జూపు మంట లినకాంతం బార లేజన్ము రా
జను లేరీతి సహింతు రన్యఁడు తిరస్కారం బానర్ప న్విశా
లనయశ్రీజితభార్గవా సురభీమల్లా నీతివాచస్పతీ. 29

మ. ప్రకటాద్వాంతమదార్ద్ర మైనకరిణీఫాలంబుపై సింహ మ
ర్భక మయ్యుం దుముకు న్నన్వభావ మిది కూరశ్రేణికి న్నత్వల
క్ష్మీకిఁ బ్రాయంబులు గావు హేతువులు చర్చింప న్మదారాతిజా
లకజీమూతసమీరణా సురభీమల్లా నీతివాచస్పతీ. 30

అ ర్థ ప ద్ధ తి

శా. పోవు స్థాని యథోగతం బయి కడు న్నోవు న్నదాచారస
ద్భావం బనవయశుద్ధి నిష్ఫల మగు న్నాహాబలశ్రీ వృథా
భావం బొందు గుణానుభావము తృణప్రాయం బగున్ నిర్ధనుం
డౌవాఁ డెన్నిట ముఖ్యుఁడా సురభీమల్లా నీతివాచస్పతీ.

మ. ధని యెవ్వాఁ డగు వాఁడె సత్కులుఁడు మేధాశాలి సర్వార్థద
ర్శనుఁ డత్యుజ్జ్వలమూర్తి యప్రతిమవాగ్దాలుండు సర్వజ్ఞుఁ డౌ

ననఁగా శోభిలు నెల్ల సద్గుణము లర్థకాశ్రయంబు ల్సమీ
యనిశక్తిజితవాసనా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

32

మ.యతి సంగంబు కుపుత్రుఁ డిట్లు గృషి నవ్యాలోక మశ్రీతి మి
త్రత లజ్జ స్సర పుత్రుఁ గూర్మి పతి దార్మంత్ర్యంబు విశ్లేష మి
ష్టత దుస్సేవ బుధుఁ గునీతి నీరి వెచ్చం బర్షము స్వేదబా
హ్యత విప్రు జ్ఞెఱుచు న్నదా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

33

మ.సరవి ద్దానము భోగముఁ మఱి వినాశం బన్నయిమ్మాఁడువై
ఖరుల స్మర్త్యులు సంతరించుధనసంఘాతం బశేతం బగుఁ
ధరలో నాద్యము లై నరెండువిధము ద్విప్ప ద్వితీయంబె యె
ల్లరయర్థంబున కాఁ జూచి సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

34

మ.రతుల న్నాల కళావిశేషత నిశారా జీగి నర్థాధ్యుఁ డు
గ్రతరాస్త్రక్షతి జోదు కాణకలన వ్రత్నంబు దానాతిని
సుతి నేనుంగు శరత్కృశాంభమున నేరు న్నోభిలుఁ జూడ న
ల్పత గన్పించియుఁ బెంపుచే సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

35

మ.తొలుతం జేరెఁడుపడ్డ కేకరు దరిద్రుం డంత సంపన్నుఁ డై
యిల సర్వంబు తృణీకరించు ఘనము స్తీనంబునంగా గురు
త్వలఘుత్వంబులనిశ్చితంబు లగు చర్ధశ్రేణి దోపించుఁ బెం
పలర ద్విష్టవిశేషము ల్సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

36

మ.భువి గోధేనువుఁ జేసి భూజనముఁ గ్రేపుం జేసి పోషించుభూ
ధవుఁ జేయిష్టము నేనియు ని్పిదికిన ద్దమ్మామి యయ్యిష్టముఁ
సవిశేషస్థితి నిచ్చుఁ గల్పలతచందాన ద్విషదమ్మామిపా
లవనాభిలదవానలా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

37

మ.నిజము న్నొంకును గ్రార్యము ని్పియము నెంతే వెచ్చుము నివృత్తసం
భజనంబు న్నృతీ హింసయు స్థృపయు లోభంబు న్వదాన్యత్వముఁ
సృజించు న్ధరయం దనిశ్చయగతిఁ జెన్నార నవ్వేశ్యతీ
ల జనాధీశులనీతి శ్రీసురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

38

కా.త్యాగంబు ద్విజరక్షణంబు స్వజనత్రాణంబు సత్కిర్తియుఁ
భోగం బాజ్ఞయు నాఁగ నాచుగుణముల్ పొల్పొందెనేనిఁ స్థిరో
ద్యోగం డై భజియింపఁగా వలయు లేకున్న న్వృథా గాక యే
లా గోత్రపతిఁ గొల్వఁగా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

39

కా. దేవుం డిచ్చినయంత గల్లు నడవి నేవాద్రి నైన వైడుం
దై విత్తాధ్యుల కేకర న్వలను తోయం బిద్ధర స్తండుకు
బావి స్మించినఁ గుండెడు వ్వలధి ముంప స్పృష్టెడుఁ బట్టువా
లావణ్యాపరమన్మథా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ.

04

దుర్జనపద్ధతి

మ. కరుణారేళము లే దకారణమె యుగం బైనకోపం బిడుక్
బరనారీపరివర్తవాంశితము లాత్మక్ నిత్యముక్ జేయు వే
మటు విద్యజ్ఞనబంధుబృందము నలంపక్ జూచు నిప్పాటఁ గ
ల్లరి యావానిగుణం బగు స్సరభిమల్లా నీలివాచస్పతీ.

41

మ. బహువిద్యావిదుఁ డయ్యు దుప్తజనుఁ డెప్పాట నివర్జ్యుండు గా
ని హితుం జేసికొనం దగండు ఫణమాణికోజ్జ్వలం బయ్యు న
య్యహి సంత్యాజ్యమె కాని చేకొనఁగ నర్హంబే విభాస్వద్దయా
లహరీనిర్ఘ్రిరిణీశ్వరా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ.

42

మ. ముని మూఢుం డను సిగ్గరి వైడుఁ డనుక్ బుణ్యవ్రతు ద్వాంభికం
డను శుద్ధుం గితవుం డనుక్ స్థిరు నశక్తాత్తుం డను న్యంజువా
దిన దీనుం డను వక్తఁ బ్రల్లదుఁ డనుక్ దేజస్వి గర్వాధికం
డనుఁ గూ లెవ్వరి మే లను స్సరభిమల్లా నీలివాచస్పతీ.

43

మ. సుమహత్త్వంబె విభూష సజ్జనతయే చుట్టంబు కొండెంబె పా
పము లుబ్ధత్వమె దుర్గుణంబు చదువే భాగ్యంబు సత్యంబె స
ద్విమలం శాతప మాతృకుద్ధియె మహాతీర్థంబు దుష్కిర్తియె
యమితక్షేతము దేహికి స్సరభిమల్లా నీలివాచస్పతీ.

44

మ. తొలుత స్థిర్లుములై పొరిం గృశములై తోఁచుం బ్రభాతంపుఁజా
యలుపోలె ఘటతోడిమైత్రు లపరాష్ట్రాచ్ఛాయలుంబోలెఁ దొ
హ్నాలత న్వల్పములై పొరి స్థనములై తోఁచు స్పృహసఖ్యముల్
సలినాక్షీనవచన్మథా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ.

45

మ. స్ఫురణ స్పాసినసజ్జనుండు ధనలుబ్ధుం డైనరాజుక్ నిర
క్షురుఁ డౌరూపరి రచ్చలో ఖలుండు నిష్కంజంబు లాతోయముల్

- తరుణత్వం బుడివోవునింతి పగ లల్పజ్యోతి యాచంగురుం
డరయ న్నానసశంకువు ల్గురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 46
- మ. మొఱకై యెఱ్ఱఁ బ్రచండకోపుఁ డగుచుం బోనాడుభూభర్త కొ
క్కరుఁ డాత్మీయుఁ డనం గలాఁడె సముదగ్రజ్వల హవహ్ని చు
ర్భరమై వ్రేల్చెడిహోత నైన స్పృశింప న్నాల్పుఁ గాడే విశా
లరమాత్రై భవవాసవా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 47
- మ. త్నమతో నుండ భయస్థుఁ డండ్రు కినియ న్నయాళివాఁ డండ్రు మా
న మిడ న్ముగ యటండ్రు వాక్పటిమఁ జెంద న్వాద రం చండ్రు పా
ర్శ్వమునన్ నిల్వ చుదాంధుఁ డండ్రు కడ నిల్వ న్మేవసం డండ్రు శ
క్యమై భూపాలక సేవ దా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 48
- మ. సముఖానన్ జెను గాడుఁ గాని యెరులన్ జాలింపఁ డుచ్చంఖల
త్వమునన్ వర్తిలుఁ దొంటిపాట్లు మదిలోఁ దర్కింపఁ డొక్కింత భా
గ్యముచే నానడుమంత్రపుంబదవిచే గర్వించుభూపాలుమో
ల మనం జాతురె పండితు ల్గురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 49
- మ. తృణవృత్తి జ్వలవృత్తి నాత్మసుఖవృత్తి న్వర్తిలంగా మృగీ
గణముం జేఁపల సాధుల న్మృగయులు నైవర్తులన్ దుర్జనుల్
క్షణమాత్రంబు సహింప కేమిపనికై కారెంతు రీధాత్రీఁ గీ
ర్త్యణుమధ్యావరణోత్సకా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 50

సు జ న ప ధ్ధ తి

- మ. దమసంపత్తి మహేశభక్తి నిజకాంతాసక్తి. విద్యాసుర
క్తి మహత్సంగమవాంఛ దేశికవరాంఘ్రిప్రీతి దుస్సంగమా
క్ష మనిందామయబుద్ధి యన్యగుణహర్షం జేరియుం దుండు వా
రమరన్ భూమి కలంకృతు ల్గురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 51
- కా. ఆపత్తి ధృతి సంపద స్తమ శ్రుతి న్వాగ్దేసక్తి సద్దోష్టి వా
చాపాండిత్యము పోర విక్రమము భాస్వత్కీర్తిపై వాంఛయున్
రూపింప న్మహనీయు లౌచనుల కెందు న్లక్షణంబు ల్గుమీ
యాపూర్ణప్రతిభానిధీ సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 52

మ. నీరి లేకైన విభూషితుండె యయి భాసిల్లుక బుధుం డొదలక
గురుపాదానతి కేల నీగి చెవులందు నివ్విన్ వక్త్రంబునక
స్థిరసతోక్తి భుజంబుల నిజమును విత్తంబున న్నన్మనో
హరసౌజన్యము గల్గిన స్మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

53

మ. కలయ ట్టివి పరాంగనాథననిరాకాంక్షత్వ మాచార్యవ
ర్యులపై భక్తివిధిప్రవర్తనము కారుణ్యంబు శీలంబు నా
ర్థుల రక్షించుట సర్వకాష్టసమచితుం డొట తృప్తాప్రవా
హలయంబుక సుఖమార్గము ల్గురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

54

మ. నవనీలోత్పలకోమలంబు లగుచు న్నాభిసిల్లు డెందంబు లా
ర్యవితానంబునకు నిరుల్లలుగుచో నాపద్దశక బర్వతేం
ద్రవికాలోపలనిష్ఠురంబు లగుచు న్నాభిసిల్లు జామ్యంఘ్రిప
ల్లవపీతానతకాత్రవా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

55

మ. అనువు లోవువుతటి న్నఖు న్నయితము న్యాచింపఁ దాపద్దశక
విసువం డెత్తఱిఁ బాప మన్నఁ జొరఁ డెందే సల్పు న్నాయార్ద్రనం
బు సదాచార మొనర్చు నీచు నడుగ నోప్పఁ డెందు నేర్చె న్నృధుం
డసిధారావ్రత మింతయు స్మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

56

మ. ఒసఁగుక గుప్తముగా గృహగతుఁ బ్రియం బొందించు మే తేసి మా
నసమేతుం డగు నన్యమేలు సఖల న్వాఘ్నానము న్నల్పుఁ గ్ర
వ్వెసలారండు సిరిం బరుం దెగడఁ బోఁ డెచ్చొట నేర్చె న్నృధుం
డసిధారావ్రత మింతయు స్మరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

57

మ. అడఁగు న్దోయము తప్తలోహపతితం బై పద్మనీపత్రమం
దిడిన న్మృతైముఖంగి నుండు మణి యై యేర్పాటగు న్మృక్తిలోఁ
బడి యందే ఖలమధ్యమోత్తములకు న్నాటించు మే లిట్ల యై
యడరుక జమ్ము గ్రమంబుతో సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

58

మ. జనకు న్స్పృచినవాఁడు పట్టి పతికి న్సంప్రీతి గావించునం
గన యిల్లాలు సుఖాసుఖంబుల సమాకారక్రియం దాప్తుఁ డెం
గును బుణ్యాత్ముల కిట్టి మూఁడువహాలు న్లోకంబులోఁ జేకులుక
నానుమతేత్రనవిక్రమా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

59

మ. పరకార్యంబు లానర్పఁగాఁ దనపను ల్పాటిల్లు నోర్వ వృలో
త్తరు లామూర్ఖులపెం పలుక బరుచరిత్రలో మెచ్చ నాత్మీయ మా

చరితం చెన్నిక కక్కు నము లయిన న్నగోన్నతత్వస్థితుల్
జరగుం దక్షజ్ఞుల కెట్లాకో సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

60

ప రో ప కా ర ప ధ్ధ తి

కా. న్యాయం బొప్ప ఫలించియు న్మహిజము ల్పనుంబు లై కన్పడుం,
దోయంబు న్నోనియు నివదూరముగ నుండు స్నేఘ, మత్స్యన్నత
శ్రీయుక్తుం డయ్యుం విసమ్రతఁ బ్రవర్తిల్లుక బుధుం, డార్య లా
హో యాదృక్చరితు ల్లదా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

61

మ. చెవికిం గుండల మొప్పు గాదు శ్రుతమే, చేదమ్మికి న్నంకణం
బు విభూషాధ్యము గాదు దానమె, మహి న్మృణాత్మునెమ్మేనికి
బ్రవిలేపంబులు గావు సొమ్ము లుపకారప్రాధియే, నిక్క మా
లవిలేంద్రాతిగవై భవా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

62

మ. జలజాతంబులు వేడెనే రవి వికాసం బొండఁగాఁ జేయుఁ, గ
ల్వలు ప్రార్థించెనే చందమామ యనువేలం బొప్ప రంజించు, లో
కులు లంచం బిడిరే తఱి న్నలము మేఘుం డిచ్చుఁ, బుణ్యాత్మకుల్
దలఁప నివృత్తహితక్రము ల్గురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

63

మ. తమయర్థంబు త్యజించి కూర్తురు పదార్థం బుత్తముల్, మధ్యముల్
తమయర్థం బఱకుండఁ గూర్తురు పరార్థంబుల్, పరార్థంబు స్వా
ర్థముకై శ్రుంతురు మర్త్యరాక్షసులు, వ్యర్థం బల్లి యన్యార్థముల్
సమయం జేయ మనుష్యులే సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

64

మ. సమయం లైన నొసంగు మే లైలుపు దోపంబుక నివారించు నొ
చ్చెము దాఁచుం బ్రకటికరించు గుణము లేచ్చడ్డవేళ నివ్విడం
డు మహామిత్రునిచంద మిట్టు లనుచు న్నుచించి రారోఽత్తముల్
సమరత్కృతలఫల్లునా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

65

మ. మును త న్నాడినసీళ్లకున్ నిజగుణంబు ల్పా లిడుక బాలు గ్రాఁ
గునెడ న్వాని నటించి యజ్జలము గ్రాఁగుక దానె తన్నిత్రనా
శనము న్నిన్నొని కహ్నిఁ గూలఁ జనుఁ బాల్పంతం బొనర్చుక జలం
బనయం బిట్టివి సఖ్యము ల్గురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

66

మ. ఒకచో వెన్నుడు పవ్వలించె నొకచో నున్నారు దైత్యేంద్రులొం
డొకచో శైలచయంబు నిల్చె నొకచో నుగ్రానలంబుకొ బలా
హకము ల్వర్తిరె నెంత భారసహుఁ డాహా ధన్యుఁ డాసింధుపా
లకుఁ దైశ్వర్యపురందరా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 67

మ. మహి సర్వంబు ధరించుకూర్మపతిజన్మం బొప్పగు స్త్రిందటక
గ్రహచక్రంబు భ్రమింపఁ జేయుధ్రువుజన్మం బొప్పగుకొ లై నిజం
బహహా యన్యులు వ్యర్థపక్షకు లజాండేదుంబరాంతస్థలా
న్వహజాతాంతరితక్రిము ల్సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 68

మ. ఆమదుం దై కలుషంబు లేక దయ సత్యం బోర్పు సత్కీర్తి గ
ల్గి మహాత్మేవ యొనర్చుచు న్నవగుణము న్నీర్తింప కాశం ద్యజిం
చి మహి నైపుల కైన మేలె యిడుచు నిష్టప్రియుం దై సుకీ
లమునకొ వర్తిలు జ్ఞాని శ్రీసురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 69

మ. ఒరులందు స్థణలేశ మున్న నది యోహా యంచుఁ గొండంతఁ జే
సి రహి జ్ఞేందు మహాపకారముల రక్షించు జ్ఞగం బెల్ల న
త్యురుపుజ్యామృతపూర్ణ వాఙ్మనసకాయం దుండు నొక్కొక్కఁ డె
ల్లరలోఁ బుణ్యశరీరి దా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 70

ధైర్యపద్ధతి

మ. మును రత్నంబులు వార్ధిఁ బుట్ట మది సమ్మోదాప్తియుకొ జెంద దం
తనె హాలాహల ముద్భవిల్ల సురబృందం బార్తియుకొ జెంద దె
న్నినకార్యంబు సుధార్థ మాట నది జన్మింప వ్వనెకొ సజ్జనుల్
పని యీతేజక పొదురే సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 71

మ. పని గా నేర ద టంచుఁ బూనక వెఱం బ్రాపింతు రెంతే జడుల్
పనికి న్యేకొని విఘ్నలేశము జనింప న్యధ్యము ల్వీఁగి యం
తనె చాలింతు రనేకవిఘ్నతతు లుత్పన్నంబు లైన వ్వనుల్
పని సాధింతురు పూనిన సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 72

కా. నేల న్యంజులశయ్యయందు నయినకొ నిద్రించు వేడ్కె న్సున్నర
చ్చేలం బేనియు బొంతయేని సరిగాఁ జింతించి పైఁ దాలుచు
న్పాలీయాశన మైనఁ గూర యయినకొ భక్షించు ధీరాత్ముఁ జే
లా లోఁగుకొ సరసాగ్రణీ సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 73

మ. నయకాస్త్రజ్ఞులు తిట్టిన పొగడని నానాటి కైశ్వర్య మ
క్షయ మై వర్తిలని కరం బణగని కాయంబు వోనీ తీరం
బయి భాసిల్లగ నీ స్వధర్మము విడ వ్పర్చింప రత్నస్త్రముల్
దయమా నాక్షికుళేశయా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 74

కా. ఏపుణ్యాత్మ్య నలంప లేవు మహి నెందే నింద్రియార్థంబు లా
కాపాశంబులు రోషవహ్నిశిఖలుకై శ్యామాదృగస్త్రవ్రజం
బాపుణ్యాత్మ్యఁడె పో జగత్త్రయ మనాయాసంబున న్నెల్పువాఁ
డాపూర్ణప్రతిభానిధీ సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 75

కా. ధీమంతు ల్విధిదుర్విపాకమున నాత్రి న్నైందియుకై ధీరతా
సామగ్రిం ద్యజియింతురే శిఖిశిఖాజాలం బధోగామి యా
నే మద్ర్యు త్తలక్రిందుగాఁ గొనిరయేనికై భాగ్యసౌభాగ్యలీ
లామండీకృతవాసవా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 76

మ. తనసద్ధర్మముఁ దప్పకన్న గిరిమూర్ధం బెక్కి దేహంబు తు
త్తునియల్లా మహిఁ బడ్డ మేలె శిఖియందు న్నోచ్చిన స్మేరె పం
చినకాలాహిమొగానఁ గే లాసఁగిన స్మేరే సుమీ యాజభే
లనగాండీవశరాసనా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 77

మ. ఘన మాశీలము గల్గుధీరులకు సింగంబు లృశ ప్రాయముల్
వనరాసు ల్చిటుగాలువ ల్పాణులు మాల్వంబు ల్మహాగ్రాగ్ని చ
ల్లనితోయంబు విషద్రవంబు సుధ కైలశేష్ట మల్లోపలం
బనవద్యోదయభాసురా సురభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 78

మ. పయిపైఁ గొమ్మలు గొట్టిన నృతీ యిగుర్పకై జూడమా ప్రమాతులకై
క్షయము న్బొందియు వెండియుకై గళలు గాంచ న్నూడమా చంద్రు నెం
తయు దైవం బనుకూల మాఁ బ్రమద మంద న్నాంతు మంచు న్ను ను
ల్భయము న్నైంద రొకప్పుడు స్మరభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 79

మ. తప మక్రోధత సౌమ్యత నిగిరి మహత్త్వం బోర్మి ధర్మంబు ని
మ్మపటత్వంబున బర్మి మానమున కాస్త్రగ్రీ వినితి ధనం
బు పవిత్రార్పణ జ్ఞానలక్ష్మి ప్రశమస్ఫూర్తి న్నమస్తంబు శీ
లసరత్వంబున శోభిలు స్మరభిమల్లా నీలివాచస్పతీ. 80

దై వ ప ద్ధ తి

మ. గురుఁ డాచార్యుఁడు, వజ్ర మాయుధము, లేఖు లేసిన, పైదిక్కు శ్రీ
హరి, స్వర్లోకము పాశేపట్టు, ద్వీరదం బైరావతం, బిట్టియ
చ్చెరు వౌసాధన ముండి యు న్మఖవుఁ డాజి న్నాటు దై వంబు లే
కరయం బౌరుష మొప్పు నే సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 81

మ. ఆశనాపేక్షఁ గరండము న్నోటికి డాయ న్ముపేక న్నింగి త
ప్రిశితప్రాశనతృప్తమై యరిగ నెండే బెట్టెలోపాము తు
త్కృత న్నాసి సుఖాసుఖంబులకు నుర్వి న్దైవమే కారణం
బశధస్వచ్ఛమనోబ్జ శ్రీసురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 82

మ. పడి యాశుక్రియ లేచుచెడుకరణి న్సంగంబుఁ బ్రాపించియున్
వడిమైఁ గార్యము చక్కఁబెట్టుకొను విద్వాంసుండు మృత్పిండమ
ట్లడఁగు న్దాని యపండితుండు పతితుం డై లేవఁగా లేడు త
ల్లడపా టొందుచు ధాత్రిలో సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 83

శా. ఎండన్ నెత్తి లేపింప బట్టతలవాఁ డెందే నిలన్ నీడఁ గూ
ర్చుండన్ దాశమజంబుక్రింది కరుగన్ బ్రోత్కంప మై దానియ
ప్పం డవ్వేళనే తెప్పన న్నయిఁ బడె న్నానింబు వో దుర్దశ
ల్లింపం బాయునె డాఁగిన న్సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 84

మ. రవిశీతాంశుల కావిధుంతుడునిచే నారళ్లు గన్న న్బుజం
గవిహంగ ద్వీరదేంద్రబంధనవిధు ల్లగ్నొన్న విద్యజ్ఞసుల్
భువిలో యాచకు లై చరించెడివిధంబు ల్పాక్ష దై వంబె చా
ల వరివ్పం బని తోఁచెడి సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 85

మ. మహికి న్ముషణ మై మహత్త్వములకు న్నబ్తైనర శ్రేష్ఠునిన్
మహి నిర్మించి యనంతకాలము మనన్దానీడు లోకేశ్వరుం
డిహిహి యంతకు నింతపెం పొనఁగఁగా నేలా వృథా గాక బా
లవారిద్వాహసమద్యుతీ సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 86

మ. ఉరుతేజోనిధి హేలి చంద్రపరిభుక్తోన్ముక్త మైనట్టియం
బరఖండంబె గ్రహించి వర్తియఁ బగ ల్పద్యారియు న్నేయఁ గ్ర
మ్యుట నేతెంచి గ్రహించుఁ దా నదియె యున్మాత్యము న్నాయ లే
రరయ న్నారలు పై రమున్ సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 87

మ. కీతి మృత్యుంజయసంక్రితుం డయి సమత్ప్రప్తామృతస్థాన మై
సతతం బోషధినాథుఁడై శతభిషక్సంసేవ్యుఁడై యొప్పుచుం
డుతుమారాంఘని రాజయశ్శ్చ విడఁచెందుకొ దైవపాకం బన
ల్పతరం చేరికి శక్యమే సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

88

మ. అమలజ్ఞానుని వెట్టిదై వసు వృథాయాసంబుచేఁ జిత్తదో
షము పొందించుట కాపద ల్పలిపిన నృల్పంగసే కల్పనా
శమునం దేని కలంగునా యతఁడు నిస్సారంబు లాసప్తజై
లములు న్నారిధులుం బలెక సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

89

మ. ప్రభు వొదైవము మేర చేసినది దప్పక బాటి హెచ్చుబునై
విభవం బాధ్యులఁ జేరినంతటనె ప్రావృడ్వారిదం బెల్లచో
నభివర్షింపఁగఁ జాతకంబునకు నాల్లెదంబుబిందు ల్లిదా
లభించు న్మోగ మెత్తిన స్సరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

90

కర్మపద్ధతి

మ. విధిచే గాని సురత్తమంతనె ఫలావిష్కారకు ల్లారు త
ద్విధి యన్నక నియతక్రియాఫలద ముర్వి న్నత్యలం బన్నఁ గ
ర్మధురాయత్త మి లౌటఁజేసి భజనార్హం బాచుఁ గర్మంబె య
త్కృతికం బై ప్రవిభాసిలు స్సరభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

91

మ. అజా బ్రహ్మాండఘటాలి సల్ప ఘటికారాచార్యుఁ జేసెక, వృష
ధ్వజా భిక్షాటనుఁ జేసె, నూర్య భ్రమణవ్యాసంగిఁ గాఁ జేసె, నం
బుజనాభుక వివిధావతారతరళాత్తు జేసె, నక్కర్మ మె
ల్లజనశ్రేణి కలంఘ్య మా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

92

మ. ఘన సత్యల్పని గా, వివేకి జడునింగా, జెంత దూరంబుగా,
ననవద్యామృతము న్విషంబుగ, సఖు స్వాగృహపహుంగా, నొన
ర్చు నహా కర్మము దాని మాని మఱి దుర్బుద్ధు ల్లొనోఘోపలా
లనము న్గోరుదు రేలాకో సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ.

93

మ. శుభకర్మంబు కలంతసేపు దయత ల్కుద్ధాంతము ల్పుత్రముల్
సుభద్రాఘం బడి దీతిన న్నకిలము న్నాన్రంబు విచ్చిన్న మై

- న భువి స్తేది నము త్రియంబులగతిన్ నానావిధం బాను వ
ల్లభతారంజితభూజనా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 94
- మ. అగుణంబేని గుణాధ్యమేని యొకకార్యం బెద్ది యైన నృదిన్
ముగియ న్యోజనఁ జేసి పూనఁగఁ దగు న్మునిన్ స్రయోత్పాదితం
బగు నేనిన్ గడగండ్లు గాక యధికం బొచి త్రశల్యం బగున్
లగదత్సుజ్జ్వలసద్గుణా సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 95
- మ. ఘనసారంబునఁ గోద్రవావృతి యొసంగ న్రత్నభాండంబు చం
దనదారు ల్గాని తెల్కపిండి దగ వండం బైఁడి నాఁగంట దు
న్ని నెఱి న్దుదికి నాట జిల్లెడులు చింతించు నృహింబుట్టి పు
ణ్యనిరీహుం డగువాఁడు శ్రీసురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 96
- కా. ప్రావీణ్యంబుల రావు బల్పదువులన్ రా వన్యవాయంబులన్
రా వుర్విశ్వరనిత్యసేవకతన న్రా వుజ్జ్వలాకారతన్
రా వేనాఁట ఫలించు వృక్షముగతి న్నత్రర్క మైశ్వర్యముల్
తా వై నాఁటికిఁ జేమలు సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 97
- మ. మునుఁగు న్గాక పయోధిలో రిపుచయంబు నైల్పుఁగా కెట్టులేన్
వినుపీథి న్నన నేర్పుఁ గాక కృషివాణిజ్యాదులం బొర్లుఁ గా
క నిలింపాచల మెక్కుఁ గాక చగువు లైకట్టుఁ గా కెచ్చు రా
చనయం బున్నది పోదు శ్రీసురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 98
- మ. అనియందు స్వనియందు దావశిఖియం దంభోధియం దద్రిసా
సునికాయంబులయందు శత్రుతతియందు స్సఫ్త నైన నృమ
త్తుని నైన నిష్పమాసనస్థు నయిన న్దో డై సుకర్మంబు పా
లనము జేయు జనావళి సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 99
- మ. భయదారణ్యము రాజధాని యగు, భూభాగం బశేషంబు ర
త్నయుతం బై కనిపించు, నెల్ల జనులు న్సన్మిత్రులై కొల్లు రెం
తయుఁ దొల్మేనను బెట్టి పుట్టినమహాత్మకేణి కిష్టార్థ మె
ల్లయెడ న్నల్లు సుఖంబున సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 100

నీ తి శ త క ము స మా ప్ర ము.

శృంగారశతకము

స్త్రీ ప్ర శం స

- శా. శ్రీమత్సోమవతంసపంకజభవశ్రీనాథుల నిత్యమున్
భామామందిరకుంభదాసుల సోనర్ప జ్ఞాత సేమేటిజో
దామీనాంకుడు వాగగోచరచరిత్రాశీపవిత్రుండు పూ
ర్ణమోదం బొనరించుత స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 1
- మ. కులుకున్జిన్నియ లోరలేసాగసుఁజూడ్కు ల్కల్కిలీల ల్యగల్
పాలయల్కల్భయము ల్విముగ్ధవచనంబుల్ ప్రీడయు వ్వాసకం
దళము ల్నాఁ గలసర్వభావములచేత న్నాచ చెల్వంపుఁజె
ల్వలు లోఁజేయును గెల్లర స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 2
- మ. బాప లాడించుచుఁ జౌధిఁ జూచుజిగిమాపు ల్నిద్రపున్మగ్ధవా
క్యము లంతంతట సిబ్బితిం దొలఁకుహాసాంకూరముల్ మందయా
నము లాయానరము నిల్పునంగనలకున్ సర్వాంగశృంగార మై
యమరు స్ఫార్యము నై తగు స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 3
- శా. సార నిన్దన వ్రాలుచు న్నెలుకుచున్ సార న్నెట దేలుచున్
సార న్లోపముచే బాప ల్కుడివడ న్నర్తింపుచు న్నొల్పుత
స్వీరత్నంబులదృగ్విలాసములచే నీలాబ్జముల్ చల్లిన
జ్జై రాజిల్లుఁ జూచి దిశ ల్సరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 4
- మ. అశుల న్మెచ్చనిసోగ పెన్నెలులు పుల్లాజ్జంబులన్ నవ్వుక
న్నులు దంతావళకుంభలక్ష్మీ గలచన్ను ల్పండ్రసీ డొమ్మెగం
బులు సత్కంచనకాంతి తీయపలుకు ల్పాల్పానితంబంబు బా
లలకు న్నెట్టనిసామ్ము లొ సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 5
- మ. నుడువ న్సోయిన నంతయు న్నొగసె చింగు న్నూచిన న్నెక్కులున్
బెడఁగుల్ ప్రో వగు మాధ్యసమ్మిలిత మై పెంపొందు మందస్మితం
బిడిన న్నెన్ను దలిర్చు నొయ్యఁ జన నెంచే నింతికి నిన్వంతరం
గడదున్ బ్రాయము వచ్చుచో సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 6

మ. విన భామామణిపల్కులు న్ననుగొన స్నేహించితం బైనయా
ననము న్నూర్కొన వక్త్రచూరుతము నాన న్మోవియు స్నేహఁ జే
ర్ప నుదారం బగుమే న్దలంచుకొన లేఁబ్రాయంపుటోయ్యారముల్
ఘను లావారి కభీష్టము ల్గురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

7

మ. మొలనూల్లంటలు హస్తకంకణచమంబుల్ పాదమంజీరముల్
ఘులుఘుల్లంచు మరాళపాలికి మనఃకంపం బొనర్ప న్నము
త్కలికఁ డాయుచు లేడిమాపుల వకుల్లఁ జేకొన జ్వాలరే
లలనారత్నము లందఱు స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా.

8

శా. ఆసాంద్రం బగుకుంకుమ న్నరస హానంగంబుతోఁ బాదవి
న్యాసప్రస్వసరత్నహంసములతో హారాలి చన్దోయిపై
భాసిల్లంగ మెలంగునంగనలకు న్భావస్పృహ న్భుజమల్
దాసుల్లా కెటుఁ బోదురే సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

9

మ. సుకవు ల్కూఢులె పో హిహీ యబల లంచు న్భామల న్నారెనా
రెకు వర్ణింతు ర దేమి వా రబలలా దృగ్లేశమాత్రంబునక
జకితస్వాంతులఁ జేసి రింద్రముఖుల నైవలంబు బాహాగ్రలో
లకృపాణీనిహతాహిపా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

10

శా. నాకు న్నూడఁ బ్రమానకాయ్మకుఁడు కాంతాకోటికి న్పంటు సు
మ్మి కాకున్నఁ గటాక్షసంజ్ఞలనె కామిశ్రేణి నెల్లక దదా
జ్ఞాకారిత్యముతో మెలంగ నిడునా సంసూచితోద్యోగుఁ డై
యాకల్పసిరవైభవా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

11

మ. ధ్రువముక్తాశ్రయముల్ కుచంబులు ఘనశ్రుత్యంతసంవ్యాప్తి క
న్దవ స్వచ్ఛద్విజయుక్త మాస్యము కచోఘంబుల్ సదాసంఘముల్
నవలామే నిటువంటిశాంతరసవంతం బయ్యు రాగావహం
బవు టాశ్చర్యము ధారుణిఁ సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

12

మ. ఆతిచిత్రం బగు నిట్టికాయ్మకకశాభ్యాసంబు సీకుంతినీ
తతు రెచ్చొట నెఱింగిరో విశిఖబృందం బెన్నఁడు ప్పట్ట రా
తత మైనట్టిగుణవ్రజంబుననె చిత్రంబుల్ విభేదింతు రె
ల్లతఱి న్దాముకకోటికి స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా.

13

శా. భూరేఖ ల్పలము ల్వ్యభావచపలంబు త్నేత్రము ల్మోవి యెం
తే రాగాస్పద మింతిచన్నఁగవయ్యద్వృత్తంబు పెల్లెమఁ బో

- మారాక్షుప్తశుభాక్షరాశిసమ మై మధ్యస్థత న్నొల్పునూఁ
గా ర శ్లేచు విచిత్ర మోసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 14
- మ. ఘనతారాగ్రహబృంద మున్న మణివర్గం బున్న దీపంబు లు
న్న నిశానాయకుఁ డున్నఁ దమ్మిచెలి యున్నకా వెండి యే మున్న నే
మనయంబు స్మియభామినీవిరహితుం డౌవానికి న్లోక మే
ల్లను బెంజీకటి గార్హస్థ్యం సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 15
- మ. కరయుగ్మంబులు పద్మరాగములు వక్త్రంబుల్ మహాహరిచం
దిరకాంతంబులు కుంతలంబులు మహానీలంబులు న్నావున
ద్దశబు ల్రత్నమయంపుబొమ్మలు సుని తథ్యంబుగా భోజకు
ల్యరసజ్జ త్వమవిశ్రుతా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 16
- మ. గురుభారంబున వర్తిలు న్బటువుఁజన్మబృత్ పదంబు ల్పనై
శ్చరభావంబున భాసిలుక నిజము భాస్వద్భావము ద్వాల్పి పౌ
ల్పు రహి స్వక్త్ర సహజము ల్గ్రహమయ ల్సన్మి విసీలాలకల్
హరపాదంబుజభృంగ శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 17
- మ. ఆదిరా యెంత ఘనంబు జవ్వనిపిలుం దౌరార వక్షోజముల్
వదనం బర్హురె యంచు జిత్తము వృథా వాదంబుచేత ద్దపిం
పదు పుణ్యంబు లానర్హువారికి మహాభాగ్యోపభోగంబు గ
ల్గదె పుణ్యంబు లానర్హినకా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 18
- మ. కొమరుంబ్రాయపుఁజెల్వపున్నగరు మేకొల్ప న్రతాటోపసం
భ్రమముల్ చూపుచు బొల్పుకాంతలయెయారంబు ల్వికారప్రదీ
పము లై రమ్యము లై మనోజు గెలిపింప న్నూటకాం దై సుభా
వ్యము లై చిత్రము లై తగు స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 19
- మ. ప్రమదోద్దీపము లై క్రమశ్లఘనసౌభాగ్యంబు లై ముగ్ధము
గ్ధము లై ప్రేమమనోహరంబు లయి కందర్పప్రకాశంబు లై
యమనోవాగ్విషయంబు లై సదసురాగార్ద్రంబు లై పూవుఁబోం
డ్లమృదుత్తుల్ చెలంగు న్రతికా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 20

సంభోగవర్ణనము

కా. నాశికాహితతీవ్రతీవ్రకరకాండశ్రేణికి న్నాటుగాఁ
శీల స్వయ్యైదకొంగు పట్టుకొని సంక్రీడించు నుద్యానభూ

సాలచ్చాయ నిల్చుచు నిలుచుచుం జద్రాస్య యొక్కర్తు లీ
లాలవణ్యసుధాంబుధీ సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

21

మ. విని వీక్షించినదాక ముచ్చటపడు స్వీక్షించి గాఢోపగూ
హనలాభం బగుదాకఁ గోర్కిపడు గాఢాలింగనం బబ్బినక
దనుమధ్యామణి మేనితోడ నిజగాత్రం బప్రభిన్నంబు సే
య నేద స్తోరు జనుం డిలక సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

22

మ. మయిఁ గాశ్మీరజగంధచర్చయు సిగం బ్రత్యగ్ర ఊజాజిదం
డయుఁ బై యావనవంత యైనచెలియుక భాసిల్లఁగా నాసుఖం
బ యిల న్నర్దయ గాక మీఁద ననుశబ్దం బప్రమాణంబు సు
మ్యయశోభిరుమనస్కు శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

23

మ. తొలుత స్వేకొన కింతసేపు పెనఁగు న్దోడ్తోడ నానక్తిమై
సలుపు నిబ్బిలి వల్చియు న్వలవమి నైరించి యంత ధృతిక
దొలఁగించుక బ్రతు ముప్పటిల్ల రతుల న్సొక్కించి యెంతే మనం
బలరించుం గులకాంత మే ల్గురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

24

మ. తళుకుంజెక్కులు చెమ్మగిల్లఁ గచబంధం బూడి వ్రేలంగఁ దొ
య్యలి పుంభావ మొనర్చి బిట్టలసి సేత్రాంభోజము లోడ్చి ని
శ్చలత న్వత్తుముమీఁద వ్రాలినపు డోష్ఠం బానుధన్యాత్మకుల్
దలఁప న్నాగ్యఘనుల్ సుమీ సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

25

మ. ప్రమదావేశనిమిలితాత్మ లగుచు న్రాత్రిన్దివావారితో
ద్యము లాచు నృతీ మేర లేనితమిచేఁ దర్పించుచుక నిండుపే
ర్చి మెయి న్సొక్కుచుఁ దేల్చుకేళికలె సుమ్మి కామినీకామిజా
లముపాలింటికి బ్రహ్మము ల్గురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

26

మ. జర గన్పించియు మానవుల్ లృదనచేష్ట ల్తన లేకుండినక
దరులు ల్పన్నులు వ్రాలియు న్నదనతృప్త స్నాయ లే కుండినక
బరమాత్మండె యెఱుంగు నన్యధికబీభత్సంబు సేఁజెల్ల లే
యరిరాడ్గర్వనివారణా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

27

మ. అమితాశాజలరాశిలో మునిఁగి మర్త్యకేసి యథార్జనో
ద్యమతం గ్రుమ్మరు నర్థ మేల యెలప్రాయం బెంతయుక జన్నవె
న్న మనోహారిణు లాచెలు ల్పలితయుక్త ల్లాకమున్నే స్వగే
హముఁ జేరం జను నిక్క మా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

28

మ. ఘనసమ్మోహపదం బనేకనరకోగ్రక్షేశసంపాది రా
గనిజస్థానము జ్ఞానచంద్రజలదౌఘం బంగజన్మప్రవ
ర్ధన మాపాదితదోషరాశి కొమరుంబ్రాయంబ దుష్కర్మజా
లనిదానం బిదియే సుమీ సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

29

కా. శృంగారద్రుమనీరదంబు వితత్క్రీడారసౌఘంబు త
న్యంగీనేత్రచకోరచంద్రుడు ప్రవీణాలాపరత్నాబ్ధి స
ర్వాంగక్రీనిధి కామబంధు వెలప్రాయం బిందు ధైర్యంబు ని
ల్పంగా శక్తుడె యోగి యా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

30

మ. బటువుంజన్నులు చందమామతళుకు ల్పిస్సానకాంచీలస
త్కటిలీల ల్లజవ్వనుల్లవులు గాఁగాఁ గాక తత్త్వజ్ఞుఁ డు
త్కటరాజన్యలపంచలం బకుచు నిస్త్రాణంపుసంసారప
ర్యటన నీడ్పడఁ జూచ్చునే సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

31

మ. ప్రియ మై సిద్ధనిషేవ్య మై హరవృషక్రీడాంక మై గాంగతీ
ర్థయుతం బై చలిగొండ యుండఁగ నె చేర న్నేక తత్త్వజ్ఞు ల్పరా
శ్రయదైన్యంబుల నుండు తెల్ల మృగచంచన్నేత్ర తామిందుబోం
డ్లయొయారంబులఁ జిక్కి సూ సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

32

మ. ఆరవిందాక్షులు మేటిపెద్దరంగల పై యడ్డగింపంగ దు
స్తర మై యుండెడుఁ గాక చుక్కన ధరించ న్రాదె సంసారసా
గర మేమాత్రపుహరపార మిది లోకశ్రేణి చూడ న్మనో
హరసౌభాగ్యవిభాసురా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

33

మ. మలల న్నేళ్లకు నంది యీదగు శితాశ్మచ్ఛిన్నమూలంబు లై
యెలమి న్నోభిలుదర్భపుంజములు కా దేని నభిచ్ఛిన్నమూల
తెలనాకున్మడుపు ల్వధూజనుల కంటే నంది యీయ న్దగు
లలితాంతర్భవనంబుల స్సరభిమల్లా మానినీమన్మథా.

34

మ. గడు సొక్కొక్కఁడు నిత్యమాష్య లనుచు న్దంజాక్షుల న్రోయసి
వేదపాదంబుల కేమి నామదికి భావింప న్నతి న్నోల ని
ష్కడమి న్దామితవస్తువు న్నరహితంబు న్నోలఁ బుణ్యంబు లే
దడర న్నోగపురందరా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా.

35

మ. మది మాత్సర్యము మాని నిశ్చయగతి న్మాన్య ల్విచారించి చె
ప్పదు రిష్టర్తుల కాశ్రయింపఁగ మహాభూభృన్నితంబాలి మం

- చిది లేదేని వధూనితంబతలము స్నేవ్యంబు లంచున్ నిమి
లదరాతీశ్వరవైభవా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 36
- మ. చలనప్రాయము స్వల్పసార మగుసంసారంబున న్నుద్ధిమం
తులకు న్రెండంగతు ల్గుని యు చితము ల్కుంభత్పిబోధామృతో
జ్వలసంసేచన మేని వృత్తకుచయోపామారగేహస్థి
లలితస్పర్శన మేనియు సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 37
- మ. నియతుం డై జనుఁ డాశ్రయింపఁగఁ దగు నివృత్తాఘసంహారి యై
నయమర్త్యాపగవారిచేరువల నైనన్ హరియు నిత్తహా
రియు నాస్త్రీచనుదోయి నైన నివి ధాత్రి న్భూరిచేతస్సుఖో
దయసంసిద్ధికి హేతువు ల్గురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 38
- మ. విను మింక స్నేహజోలి రిత్తచదువుల్ వేయేల నీవిశ్వధూ
జనసంఘంబునకు న్మదాలసలసత్సమ్మగ్ధకాంతాసుయా
వన మైన స్థమి యా వనం బయిన సేవాయోగ్యము త్రెండె సు
మృనికప్రాభవభాసురా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 39
- మ. నిజ మోహో నిజ మొక్కచూట యిదె విన్నింతు న్యథార్థంబు స
ర్వజగజ్జీవులకు న్మకోహరవయస్సంపన్న లై నట్టివా
రిజపత్రాక్షులె సుమ్ము సమ్మదము నా రి జ్ఞేయుపెన్నేతువుల్
భజమానార్యసురద్రుమా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 40

కామినిగర్హణము

- మ. చనుబాతు ల్పిఱుఁడు ల్కుఖాబ్జము బామ ల్పత్కంఠియు న్నన్నదో
యి నీరీక్షించి యశోచపున్నతిమ నెంతే నాఁడుదానిక నుతిం
చును సొమ్మ న్రమియించు సంరసపడు న్నుజ్జాని పైతంబు మో
హనివేశం బపురార శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 41
- కా. హృత్తాపం బొనరించు విన్న మతి సంవీక్షించినన్ దద్దయున్
జిత్తోన్మాద మొనర్చు నంతట సమాశ్లేషంబు గావించినన్
మత్తున్ జేయు మరాళయాన ప్రియ యన్వాక్యంబు లెట్లొక్కొక
లైతేజ్రజధాటికా సురభిమల్లా మాననీమన్మథా. 42
- మ. ఆమృతంబు నివృషము స్మృలంతయె సుమి యారెండు నెట్లన్న న
గ్రమున స్వర్తిలానంతసేపు నమృతాకారంబున న్దోచు ని

- క్కముగా దగ్గఱఁ బాసె నేని మఱి యుగ్రం బైనత్వేశంబుల
ల మది ద్వాప మిడుఁ జామి సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 43
- మ. ప్రమదం దప్ప నొకించుకం తమృతము స్వాపింప జెంతే విషం
బమర న్బోలదు రక్తిచే నమృతవ లై పేర్చు నానాగతిక
దమి లేకుండినయంత నే విషల తై దారించు నిస్సారి యై
యమితోదార గభీర శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 44
- మ. గరువంబుం గపటంబు సాహసము దుష్కర్మం బవిశ్వాసముక
దిర మావంచన సందియంబును మన న్వి డైన స్త్రీయంత్రముక
నరక ద్వారముఖంబు స్వర్గసుఖవిఘ్నంబు వ్దగత్పాశవ
ల్లరి నెవ్వాఁడు సృజించెనో సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 45
- మ. కవు లోఁటింతురు గాక చందురఁడె వక్త్రం బజ్జయుగ్మంబె క
న్దవ బంగారుసలాక నైనదియై త్వజ్జ్ఞాంసాస్థిరూపంపుమే
ను వితర్కింపఁగ దుర్వివేకులు రహి న్బోగింత్రు రే లెల్ల నే
ల విమూఢాత్మకు లైరొకో సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 46
- మ. ఆలి స్వాభావిక మైన రాగమున నాహ్లాదింపుచు న్నాగిజం
బులయందు న్భ్రమియించుచందమున నమూఢుండు పంకజనే
త్రలనైసర్గికవిభ్రమంబులకుఁ జేతఃప్రీతిఁ గావించి దా
నలరు నేరకుఁ దేరగా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 47
- శా. రాకాశీతమయూఖలీల నమృతప్రాయం బగు దొల్ల నో
హా కాంతామణిమోము భూజనుల కత్యుల్లాసదం బాచుఁ గిం
పాకత్మజఫలంబుకై వడి విషప్రాయం బగు నిబ్బమ్మటక
వ్యాకల్లపాసుఖ మాచు శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 48
- శా. ఘోరం బై త్రివళితరంగ మయి వక్షోజస్ఫురతోక్త మై
ధీరత్వద్రుమభంజ యై దగుసుగాత్రీనామ మానేట సం
సారాంభోధి మునుంగ నొల్లనిసుధీశాలు ల్పూజేకింప రు
గ్రారిస్తోమతమోరపి సుతభీమల్లా మానినీమన్మథా. 49
- మ. అభిరామంబుగఁ జాతు రొక్కని మదిక ధ్యానింతు రొం జొక్కనిక
నిభృతప్రేమనివేదితస్మితముల న్వేటొక్కవిన్నాజితో
నభిభాషింతురు దుర్మతు ల్లలరుహాస్య ల్వారి కెవ్వాఁడు వ
ల్లభుఁడక దా ననువాఁడు శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 50

మ. నవలాపల్కులఁ దేనె లుండు మదిలోన న్దాలకూటంబ యుం
డు విశేషజ్ఞుఁడు దానఁజేసియె కదా నోరూరుచు న్మోవి గో)
లి పెన న్వత్తుము ముప్పిఘట్టనలఁ దాడించు న్నదా కేలివే
శ విపశ్చిత్సరభూషహా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 51

కా. కన్పించు నిష్పమత్య మేర్పడి కటాక్షంబు ల్విషజ్యాల లై
తస్పాచక్రదనంబు పెన్నడగ యై తన్వంగి సర్వాకృతిక
మాన్మ న్వచ్చు స్వభావసర్పవిషము న్సన్మంత్రము లైవద్యముల్
మాన్మ న్లే విది మూర్కొన న్సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 52

మ. మరుఁ డన్జాలరివాఁడు భూజనము లన్మత్స్యంబుల న్భాసురా
ధరమాంసగ్రధితంబు లానవలతాతన్వంగు లన్దాలముల్
గరిమ న్సంసరణాభిలోఁ బటపి యాకర్షించి రాగాగ్నిఁ బెం
పరుగ న్పేర్చు నజస్రము సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 53

మ. స్తనదుర్గంబులచే దురంత మగుకాంతాదేహకాంతారభూ
మి ననంగుం డనుదొంగ తావుకొని కామిశ్రేణిచి త్తవ్రజం
బనుపాంథావలి నడ్డగించుకొని దైర్యప్రాధి యన్విత మె
ల్ల నిమేషార్థములోఁ గొను న్సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 54

మ. చల మై వ్యాయత మై యరాశ మయి భాస్వత్రేజ మై భోగి యై
నలు పై యొప్పెడుభామినీనయన మన్సర్పంబు మూర్కొన్నప్రా
ణులకు నైవద్యము లేచు గాని కల వెందు నైవద్యము ల్తక్కుచి
ల్వలు మూర్కొన్నజనానికి సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 55

మ. సరసీజాస్యలమేనితావియుఁ గుచస్పర్శంబు వృత్తంబు నో
వ్వరసంబు న్మృదుగీతము న్మరపి యాస ల్కూపి యీలోకులక
బరమార్థంబు నెఱుంగలేనిచెడుగు ల్పంచేంద్రియంబు ల్పాశీ
హరి యొప్పింపఁ దొడంగఁగా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 56

మ. అమలి న్నన్నులు ద్రిప్పఁ జేయుఁ గడు విం తా గాత్రభంగంబు వి
భ్రమవాక్యంబులు నెట్టుకొల్పు మదనాపస్తార మేకాంతిరూ
పము లేమంత్రము లేమహాషధము లాపాదించిన న్మాన దు
ల్ల మలంచు న్ననకొటికి సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 57

మ. అవి పైన న్నకుఁ దైనఁ బంగయినఁ జీ కైన న్మహారోగి యై
న విమూఢాత్మకుఁ దైన రోయక మది న్మాకల్పలాభస్పృహక

- సువిలాసం బగుమే నొసంగువెలయుంతు లోగ్యతే జ్ఞానక
ల్పవనీవల్లికుతారము ల్గురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 58
- మ. ప్రవిలాసాకృతిసంపద స్థరపయి న్భాసిల్లువేశ్యాజనం
బు వలత్కామకృశాసుకీల లగుచు న్బొల్పించుచు నివృత్తముల్
నవతారుణ్యములు నివృత్తి హుతము ల్లావించిన జ్ఞానము
లవము నిక్కగ నీక శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 59
- మ. అలరు న్నాక మనోహరంబు లయి వేశ్యావక్త్రము ల్లర్పితా
దు లనేకు ల్పవి గ్రోలి క్రోలి విడువ న్నూప్యంబు లై నట్టియెం
గిలిమూను శ్లవి యేల ముద్దుగొనఁ దర్పించు న్గులస్థానముల్
గలచారిత్రఘనాదు శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 60

సువిరక్తదుర్విరక్తవర్ణనము

- శా. పంచారిం చినగుబ్బచన్నుఁగవతో భాస్వద్యంబు త్మోదఁ గ
న్పించ న్బొల్పునలంతి నెన్నడుముతోఁ బెంపొంచులేఁత్రాయపుక
మించునోడిబెడంగఁ జూచి మది గంపించంగ నీ కుండువాఁ
డంచడైర్వఘనం డిలక సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 61
- మ. చెలువ ల్గుల్గువిలాసదృష్టిరచన ల్పితంబులో శోతగాఁ
దలంచు న్నానలయందె కోర్కి యొసంగు దా లౌల్యసమ్మోహముల్
దొలగించు న్ద్రుణసన్నిభంబుగ జగత్తు ప్లాచు వేటొక్కఁ డై
యలరు న్సుధవిరాగి శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 62
- శా. ఏలా చూచెద రుజ్జ్వలోజ్జ్వలము లౌదృష్టు ల్పచారిం చి యీ
లోలాక్షు ల్పెడుజంతువు ల్మదనభిల్లుం జేయుతీవాఁ ప్రపుక
జ్వాల ల్పాంతము లయ్యె మోహ ముడిగెక నా కేల పిం డ్రంక నం
చాలోచించు విరాగి దా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 63
- మ. హరపాదాంబుజసక్తచిత్తు లగుసన్నాధిసు ల్ప్రకంపింతురే
తరుణు లేర్పన నల్ల ముద్దు లాటుకక దర్పించిన న్నాకువ
ల్లురుతి న్గోవెల ప్రేలిన న్మరుడు దా గొడ్డెబ్బచాపధ్వనుల్
శరమోక్షంబు నొనర్చిన న్సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 64
- మ. హృదయంబు స్పృహయంబు సంగతము లౌ నేని నియోగంబు గా
దదియే దవృత్త సుండిన న్మఱి సహధ్యానంబుతో సుండినక

- హృదయంబు స్పృహయంబు భిన్నగతు లా నేని నివృత్తాంగంబు ను
మృది ధాత్రీజనకోటికి స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 65
- మ. అచట స్నేహియసి యింతకు నృదనబాణాపన్న యై పోయెనే
ని చనన్గాఁ బని లేదు లేక నియతి స్థివంబుతో నున్న ము
న్నె చనంగాఁ బని లే దటంచు మొయిలు స్వీక్షించి వై దేశికుం
డచలుం డై వనియించు శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 66
- మ. కృపయున్ బ్రజ్జయు మైత్రియు నృతులు గారే తత్సతీసంగమం
బుపయి న్నాలస లేక భంగురము గొ పూజోండ్రపొందు ల్విమో
హపరు లైత్తురు కాలుఁ జేచుతఱిఁ దో డై కాచునే వాండ్రచె
ల్వపుగుబ్బ లునిలంబముల్ సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 67
- కా. యోగాభ్యాసతః జిక్కి యాత్మయు మనం బుజ్జుంధ మామైత్రిచే
రాగిల్లంగఁ బొరింబారి న్మృనులకు న్రామారతిక్రీడ లే
లా గాఢస్తనసంవిమర్దనము లేలా తన్మృఖాఘ్రాణ మే
లా గేయాదిక మేల శ్రీసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 68
- మ. ఘన మానూనశరాంధకారము మది న్దాగ్నిన్న సీలోక మె
ల్లను నారీమయ మై కనంబడు వికాలం బావివేకాంజనం
బున నంతంతటఁ జూడ సాగిన జగంబు ల్పూర్వరూపంబు లై
యనఘ శ్రేణీకిఁ గన్నడు స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 69
- మ. గుము లై రచ్చలలోనఁ గూడుకొని యుక్తు లైప్పఁగా నేమి కా
స్త్రము లెల్లం బరియించినట్టిచతురు లై న్నతంబు కాంతామణి
రమణీయేక్షణముల్ పయి న్పడినమాత్ర న్నోత లై (పోదు) రు
ల్లము తేతెయ్యలు సల్పఁగా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 70
- మ. అమతు ల్కొండలు గొన్నిశుక్లనిగమవ్యాఖ్యానము లేర్పి సం
గమ చీచీ కడు దుష్కృతం బనుచు వక్కాణించుచే కాని ర
మ్యమణిప్రాంచితకాంచికానితనితంబాభంగ యాకాంత ను
ల్లములో నేమట కుందు రోసురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 71
- మ. సకియ ల్నింద్యల టంచు వట్టివెడనివ్వు ల్పాపుపాపండు లూ
రక తాము వైడి లాఁచిని వైటుచునిర్భాగ్య ల్గుమి యధ్వరా
దికపుణ్యంబుల కెల్లఁ బ్రాప్త్యఫలము ల్దివ్యాంగన ల్గార క్రీ
లకు నింద్యత్వము గల్గునే సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 72

మ. మృగరాజు నిగరాజుఁ గుంభి మఱి గింభిం ద్రుంచి తూటాడున
త్వగరిష్ఠు ల్లరింతె కాని స్మరదోర్దండావలేపం బడం
పునుఁద్రగుఁ డొకండు లేడు బలిమి మోమోడ కిబ్బుమి బ
ల్మగ లెల్ల నివనఁ జెప్పెద న్సురభిమల్లా మానిసీమన్మథా.

73

కా. ఆచారంబు జితేంద్రియత్వము విధేయత్వంబు లజ్జాగుణ
ప్రాచుర్యంబును నామనప్తము లగు నృత్యంకితంబు ద్విధ
భూచాపచ్యుతముల్ శ్రవఃపథగతంబు త్తన్విదృగ్భాణముల్
క్రూచ జ్ఞాగినయంతలో సురభిమల్లా మానిసీమన్మథా.

74

కా. ఇత్తన్వంగులఁ గా దనం గలుగువారే తక్కురు ల్వారు ప్రో
న్యత్తప్రేమవిహార లై సలుపుకర్మంబు త్రిలోకక్రియా
యత్తుం డై నవిధాత్మండు న్నయితము న్వాన్వివృత్తము లేనై లే
డాత్తా శేషసుధీజనా సురభిమల్లా మానిసీమన్మథా.

75

కా. అంగంబు నిష్పమస్తూపావక సముద్యజ్ఞాన్విక ల్లాల్పుదాఁ
కం గానంబడుఁ గాని యంతటను జీకా కై చను న్నేగ పెం
పుం గీర్తింపఁగ నాకులీనతయు నేర్పు న్నృజ్ఞయు న్నంతముల్
సంగీతాగమదోహలా సురభిమల్లా మానిసీమన్మథా.

76

మ. నిరయద్వారక వాటపాటనముపొంటెం బొల్చుబల్కుంచికల్
తరుణీభూరిత లంచు నెంచుఘనబోధస్వాంతుఁ డొక్కొక్కఁ డి
ద్ధర సంసారులలోపలం గలఁడు కా స్త్రీజ్ఞానపారీణుఁ డె
ల్లరలో సద్గతిపాత్రుఁ డై సురభిమల్లా మానిసీమన్మథా.

77

మ. అతిదీనంబు విలీనవాలము వికర్ణాగ్రంబు పూయవ్రజాం
కితగాత్రంబు గళేకపాలము తుంధాభిన్నంబు ఖంజంబు జీ
ర్ణతమం బంధము నైన వేఁపి కునివెంట న్దున్న భోగార్థ మై
యతనుం డెవ్వరి నొంచఁడే సురభిమల్లా మానిసీమన్మథా.

78

మ. సకలార్థప్రదల న్స్వముద్ర లగుచంచన్నేత్రల న్రోసి కూ
హకు లై తుచ్చఫలార్థు లౌజదులఁ బుష్పస్త్రిండు ద్వేషించి న
గ్నకులు న్నంచళిలు జ్జటాభరధరు ల్కాపాలికు ల్బోలు నై
యకటా క్రమ్యుఁడ జేయుఁగా సురభిమల్లా మానిసీమన్మథా.

79

మ. రమణీబృందముఁ జూచి వాయుజలపర్ణగాను లౌగాధిపు
త్త్రములు త్రితము పాలుమాలిరి పయోదధ్యాజ్యకాల్యన్నభో

గమనం గ్రోవ్వనరు బ్జితేంద్రియు లనంగాఁ జెల్లునే వింధ్యకై
లము పాఠోనిధిఁ దేలునే సురభిమల్లా మానిసిమన్మథా.

80

ఋతువర్ణనము

మ. దయనాటు నిగిగాడ్పుల న్వలపు లందం బై చెలంగు న్వన
ప్రియనాదావళి పల్లవోజ్జ్వల మగు న్వృక్షాళి భామాస్యపం
క్తి యెసంగు నిర్వరశశ్రమాంబుకణయుక్తి స్సర్వము న్నన్దుణో
దయత న్భాసిలు నామని స్సరభిమల్లా మానిసిమన్మథా.

81

మ. విరహిశ్రేణికిఁ బ్రాణసంకటము గావించె న్వసంతంబునన్
సరసం జాపిక భామిసీవిరుతము న్మందానిల వ్రాతమున్
ధర నాపన్నులకు న్సుధారసము పైతంబు న్విషంబే కదా
యరిరాడ్గర్వవిభాళ శ్రీసురభిమల్లా మానిసిమన్మథా.

82

మ. ననదండ ల్నిగఁ జుట్టి పూవుఁబొదరిండ్ల న్నల్కవు ల్గొల్వఁ జెం
త నెలంత ల్కిలికించితంబు లిడుచు న్వర్తింపఁగా వెన్నెలల్
చినుకంగాఁ బికభామిను ల్పెలఁగఁగా శృంగార మాచైత్రవే
ళను ధన్యు ల్విహరింతు రా సురభిమల్లా మానిసిమన్మథా.

83

మ. విరహ స్త్రీవిరహానలాహుతికళావిష్కార లై చూతమం
జరు లాప్స్వక్ బికగేహిసీహితము లై చైత్రంబునన్ బాటలా
పరమామోదకదంబసంభృతము లై ప్రశాంతిఘర్తాంబువుల్
హరియించు న్నునుగాడుపు ల్సురభిమల్లా మానిసిమన్మథా.

84

మ. సుదతు ల్తోవులు జేవురింప నిడుకొంచు న్సార్పిప్రాణేశులన్
బెదరింపంగ నొసంగినట్టియలుక లేబిదిల్ల కెట్లుండు స
న్మదసంవర్ధనచందనద్రుమసుగంధక్లిన్న మాచైత్రవే
లదణియఃపవనంబు రా సురభిమల్లా మానిసిమన్మథా.

85

శా. లీలాకంపనబాలచూతసుమపాలీకేసురాలీసము

స్మితత్సరభవాసితాఖిలవనానీకంబు శోచ్యతస్మరం
దాలోలభ్రమరార్భటిముఖరితం జారా వసంతంబు రా
గాలంబం బయి భాసిలున్ సురభిమల్లా మానిసిమన్మథా.

86

మ. ఆలగ్రీమృర్తువునన్ సుగంధరసపూరాద్ధౌర్ధ్వవక్షోజ లా
నలివేణు ల్మలయానిలంబు ధవళం జౌహర్మ్యగర్భంబు వె

- స్నైల ధారాగృహము ల్ప్రసూనములు సందిపింపఁ జేయు న్మరుక్ష
లలితోత్సేకవికారము స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 87
- మ. జలకేశీశ్రమ మేగ శీఘరస మాస్వాదించి సూక్ష్మాంశుకం
బులు పూదండలు దాల్చి చంద్రకిరణంబు ల్పర్యసాధంబుపైఁ
జెలువ లీవిరు లేముఁ జందనరసన్నిధాంగు లై గ్రీష్మవే
శల ధన్యు ల్విహరింతు రా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 88
- మ. ఆమలశోభన్న సుధావదాతశుభ కేహంబు ల్ప్రియావ క్రప
ద్యము శ్రీగంధరసంబు ఘృమనువిరు త్తక్తీష్మసౌఖ్యంబు రా
గిమనఃక్షీభము సేయుఁ గాని ప్రవిరాగిస్వాంత మిం తైన లా
ల్యము నొందింపఁగ లేవయా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 89
- మ. భృతపీనోన్నతిమత్పయోధరభరశ్రీ యై నవోజ్జ్వంభిమా
లతికాజాతిసుగంధి యై ఘనతటిల్లాలిత్యవిస్సార్గ యై
సతతోద్దీపితకామ యై యలరవర్నావేళ రంజించుఁ జె
ల్వతెఱుం గేర్పడి ధన్యుల స్మరభిమల్లా మానినీమన్మథా. 90
- మ. అవిరామంబుగ వర్తిలు న్నటజనీపామోదు లాగాడుపుగ్
నవకేకివ్రజకేకలంబు లగుకాన ల్కందళచ్చన్న యా
భువియు న్నార్మోగు లల్లుకొన్నగగనంబు న్నితడి న్నాజీబా
లవికారై కపదంబు లై సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 91
- మ. భువి దర్శించినఁ బాండుకందళచయంబు ల్దోచు దిబ్బండ్లం
బు విలోకించిన బర్హి నాట్యరుచిరంబు లైలము ల్సూపడుక్ష
దివిఁ గన్గొన్న మొయిళ్లు గాన నగు నర్థి న్నాంఘ్రుఁ డిం కెందుఁ దా
నవలోకం బిడువాఁ డొకో సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 92
- మ. మెఱపు ల్సారె తకుక్కు మంచు మెఱయ న్మెం దై పయోదధ్వసుల్
నెఱయ న్మమ్మనుక న్నై కేదఁగివిరు లేవోభపు నిల్వఁ గాఁ
బఱచు న్నెమ్ములు గూయఁగాఁ గటకటా ప్రావృద్ధినం బెంత యు
క్తఱుఁ జేయు న్నృధికాంగనా సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 93
- శా. ఏపై చీకటి నూది మోప నెడ యీ కేర్పడ్డ వేళ న్ధ్వసుల్
చూపట్టి జ్జిటిపొట్టిచిస్కుల ఘనాకు ల్మింట వర్తిల్లఁగా
నూపించు న్నైలఁగు న్దకుక్కునఁ దటిత్తు ల్దోచిన టైల్ల వె
ల్లాపుస్తై చరింపుచు సురభిమల్లా మానినీమన్మథా. 94

మ. జడి యట్టిట్టు చనంగ నీ కలుమ నాసారంబు కేళీశ్రమం
బడఁప నీతున కల్కివల్లభులు గాఢాశ్లేషము ల్నల్పఁ బ
ల్విడి సంక్రీడ లానర్చుభోగినుల కుర్వి స్థర్ధినంబు స్సఖిం
బడరించు స్సదినంబ యై సురభిమల్లా మానిసీమన్తథా. 95

మ. అమలాత్మండు శరద్విభావరుల హర్షాగ్రంబుల న్నాన్వదుమ
ద్యమదోన్మత్తతఁ గొంతసేపు శయితుం డై లేచి సంభోగజ
శ్రమతృప్త న్దయితారతిశ్లథకరాంచత్కర్కరీస్రస్తవో
యము లాను స్మచివారము స్సరభిమల్లా మానిసీమన్తథా. 96

కా. నే పాల్పించు భుజించి లోగృహములో నిద్రించుధన్యుండు వీ
టిపూర్ణాననుఁ డై కుసుంధమయశాటిచ్చన్నుఁ డై కుంకుమా
లేపప్రోజ్జ్వలుఁ డై ప్రియాపుఘకుచాశ్లిష్టాంగుఁ డై కంతుభే
లాపర్యాసీతుఁ డౌఁ జలి స్సరభిమల్లా మానిసీమన్తథా. 97

మ. అనుగుష్టైవలఁ బాసిన న్దడచునే యాయామయామావశుల్
ఘనకుండప్రచలద్విరేఖము స్సరద్గంధప్రియంగువ్రజం
బును బ్రాలేయమరుద్విలోలితవనాభోగంబు నాశీతనే
శనిశ ల్కాలగృహోపమ ల్సరభిమల్లా మానిసీమన్తథా. 98

మ. అలరుంజెక్కులు చుంబనం బిడుఁ గచవ్యాప్తంబు లాస్త్రీముఖం
బుల సీత్కార మెసంగఁ జేయు అవిక లోనొత్తుచు స్తబ్ధులకై
బులక ల్పించుఁ బిఱుంచున నృదుపటంబు జ్జార్చు నూపు న్దొడల్
చలిగాడ్చు ల్పిటులట్ల యై సురభిమల్లా మానిసీమన్తథా. 99

మ. వలిగాడ్చు ల్మగలున్పలెకై జెలులకు న్వాసోబలాకర్షణం
బులు దృక్పీలనము త్తనూచిచలనంబు ల్గుంతలాలోలనం
బులు బింబాధరబాధసీతస్కృతిచయంబు ల్సంప్రరోమాంచముల్
గలుగ జ్ఞేయు నజగ్రము స్సరభిమల్లా మానిసీమన్తథా. 100

మ. సతులు ద్వామును వీడెము ల్సలుపుచు న్సంభోగము లేయు చు
న్నతటి నైశిరరాత్రి వేగఁ జను నాండ్ర నిడ్డలకై బ్రోచుసం
తతభేదంబునఁ గూర్కు పట్టక మది న్ధ్యానించుపేదయ్య కా
యత మై యెంతట వేగ డౌ సురభిమల్లా మానిసీమన్తథా. 101

శృంగారశతకము సమాప్తము.

వైరాగ్యశతకము

తృప్తాదూషణము

కా. శ్రీమచ్ఛ్రద్ధకశాకలాపశిఖ మై శ్రేయోదశాగ్రస్సర
ద్దామం బై ప్రవిలోలకామశలభాధఃకారి యై యాంతర
శ్యామోహోరుతమోహరం బగుశివాఖ్యజ్ఞానదీపంబు సాం
పై మీకు నృహ మీవుత స్సరభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

1

మ. సుమహారణ్యసుమారదేశగతుఁ డౌచుకా గాకిభంగి స్థర
న్నము లందందు భుజించుచుం దిరియుచు న్నాత్యల్పలం బెక్కుగా
లము గొల్చుక నరుఁ జేమియుం దొరక దేలా యెప్పుడు న్నాయ దు
ల్లములోఁ బాపపుండ్రున్ దా సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

2

మ. ఇల ద్రవుక్ నిధివాంఛ ధాతువితతు లేమింప నూఁడు నృహ
కులఁ గొల్చుక నరుఁ డోడచేరము గమించు న్మాంత్రికుం డై నరేం
ద్రులభూమి న్నెనుఁజీకటి న్నోఁగు నెందు న్నడ్డికా నైన లే
దలరు న్నెండియుఁ దృప్త దా సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

3

మ. తనుఁ బోనాడిన నుత్తరం బిడక యంతర్బాహ్నుఁ డై యూర కుం
డు నగు న్మాన్యమనస్కుఁ డై ధనమదాంధు ల్మెచ్చఁ గేల్మోక్షు భూ
జనుఁ డోహోహో వృథావిడంబ మగు తృప్తంజేసి యేయేవిభే
లనము ల్పల్పు నొకో యింక స్సరభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

4

మ. అమతు ల్తామరపాకుమీఁదిజల మెట్ల ట్టెనయాలోతప్రా
ణముకోసంబు ధనాంధచిత్తులకడ న్నంకోచ మిం తైన లే
క మహాపాతక మైనయాత్మనుతియు న్నావింతు రిం కేమి సే
య మది న్గోరరు తృప్తచే సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

5

మ. తమ లే కున్నిని రాల్చియు నివపదాస్వాదంబు లే కున్ని ధ్యా
నము సంతోషము లేక యున్ని సుఖసన్నానంబు యోగానుభా
వము లే కున్ని హిమాశపాదిసహనత్వంబుం బెడు నోగిగకృ
త్యము లయ్య నృహసత స్సరభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

6

- మ. తపము న్దప్తము గాదు భోగమును భుక్తం జాట లే దాశయై
క్షుశితం బైనది కాదు కాలమును జీర్ణం జాట లే దేపు మా
ని ప్రజల తత్తులు భుక్తులు క్షుశితులు జీర్ణాంగులు దామె యై
యపటుత్వంబు వహింతు రా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 7
- మ. మొగ మెల్ల న్వలిపూర్ణ మైనయపుడు నూర్ధంబున న్దన్ననా
రగతి బాండిమ యల్లుకొన్నపుడు గాత్రంబు జ్వరాక్రాంత మై
మిగుల న్నత్తువఁ దప్పినప్పుడును భూమి నిత్యకాహార మె
ట్లగునో మర్త్యులతృప్తి పు న్సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 8
- మ. బహుమానస్థితి దూరె భోగసుఖ తీప్స ల్లిప్సెఁ బ్రాణంబువం
టిసితశ్రేణి యొకండు లేక యరిగ న్నప్తు ల్లావర ల్లిప్సెఁ బ్ర
త్యహము న్యప్త్యభిలాషి యయ్యె గమనం బ ట్లయ్యుఁ బాపంపుమే
నహహో తృప్తిఁ దొలంగ దా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 9
- మ. ఆగు సంసిద్ధి విమోహవార్భిమము తృప్తాశీతరంగంబు రా
గగురుగ్రాహము దుర్మనోరథజలాక్రాంతంబు చింతాఖ్యతీ
రగరిష్ఠంబు వితర్కపక్షికము చైర్యమౌజభంగ ప్రదం
బగునాశానది దాఁటినకా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 10

విషయపరిత్యాగవిడంబనము

- మ. పస సంసారమునందు లే దొకటియు న్భావించి చూడంగఁ బు
ణ్యసముల్లాసము నార్తిదంబ యది యె ట్లన్న న్స్వకర్మంబులకా
బ్రసభప్రాప్తము లై భుజింపఁబడుఁ దన్మాత్రంబు లాత్మేంద్రియ
వ్యసనాపాదకము ల్లిదా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 11
- మ. నిల కన్నంటికి నైనఁ బోవు విషయానీకంబు దా మై జనుర
దొలంగ న్లేరు తమంతట న్దొలంగినకా దోడ్తో శమానంద మ
గ్గల మై చేసులువేళ నవ్వియె దొలంగ న్నెంటికిం దప్పి య
ల్లలనాఁడు న్మది భిన్న మై సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 12
- మ. అనఘాత్మం డెటువంటిదుష్కరకరం డత్యంతము న్రోసి చెం
దినభోగంబులె సన్న్యసింపు నిపు జేని ద్దొల్ల నేనికా బరం
బున నేని న్దమకుకా లభింపనిస్పృహభోగంబులు న్మాన లే
రనయంబు న్పైఱవారు క్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 13

- కా. ఆనందాశ్రులు గ్రోలుచు స్ఫులుగు లంకాగ్రంబులం దాడఁగా
ధ్యానారూఢత నుండు నద్రగుహల న్ధన్యాత్ముఁ డెఱుఁగి యా
ప్రాణాంతంబు మనోరథోపచితసాధారామకేశీరతిఁ
ధ్యానించుకొ బెఱవాఁ డిల స్సరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 14
- మ. అకటా మోహము వోడు స్థండిలశయుం డై నీరసాహారపుం
బికిరం బెత్తి చతుర్థవేళ దినుచు న్నేనూఱుజీర్ణంపుఁబే
లికల స్తటినబొంత గప్పకొని జోలి న్నాసి వర్తించున
య్యకు పైతంబు జగంబున స్సరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 15
- మ. మొగముం జీమిడిబుట్టి యిందునిక్రియం బొల్పించునే రోతప
ట్లగుపూఁబోండ్లనితంబముల్ కరటికుంభాభంబులే కాచునొ
బ్బగుదుల్ చన్నులు హేమమంభములె బీభత్సం బిసీ లోకు లే
ల గరిష్ఠంబుగ నెతురో సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 16
- మ. ఉను సామేన వసించునట్టియభవుం డొక్కండు పెనాని బా
ల్యమునందుండి యసంగుఁ డౌజనుఁ డొకం డత్యంతనీరాగుఁ డు
గ్రమనోజాహివిసాత్తు లన్య లుభయభ్రష్ట ల్సని యందఱుకొ
గ్లమనిర్మక్తభుజాబలా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 17
- మ. దురుకు న్వహ్నిశిఖాలియందు శలభస్తోమంబు మీనంబు గా
లము మ్రింగుకొ మది బుద్ధి లేక మనుజుల్ తత్వజ్ఞు లయ్య న్విషా
దమునకొ బ్రుంగుదు రింతె కాని విషయత్యాగోత్సుకు ల్గారు శ
క్యమె మోహంబు తరింపఁగా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 18
- కా. ఆనంద దప్పి జనింప స్వాదుశికిరం బావారి భత్యాన్యితం
బౌనన్నంబు దిను స్ఫుభుక్ష వొడమ న్న్యామాతలి న్నొందు గా
ధానంగానల మేర్ప నిట్టిది సుఖంబా రుక్పతీకార మ
జ్ఞానీకంబు సుఖం బను స్సరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 19
- మ. తనకు న్నంపద మెండు భార్య ఘనసౌందర్యాంగి తారుణ్య మె
న్న నవీనంబు సుతు ల్ప్రిశస్తు లనుచు న్న్యామోహి సంసారకా
ర నడంగు ద్దిర మంచు భ్రాంతుఁ డయి సర్వం బధ్రవం బంచు మో
హనివృత్తిం జను జ్ఞాని దా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 20

యాచ్ఛాదై న్యదూషణము

- శా. వాపోచు ఘ్నగఁ గుంది చాల సుతు లవ్వా బువ్వ బు వ్వంచు ని
ల్లాపె స్థిర పటాపకర్షముల నుడ్డాడింపఁగాఁ జూచి కా
కాపన్నుండు మనీషి భీతిలి పరం బా దేహి యన్వాక్య మే
లా పల్కుం దనపొట్టకై సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 21
- మ. సదుదంచగ్గుణపద్మచంద్రుచి లజ్జానూత్నవల్లి సమా
హద్యుధోదగ్రపరశ్వభంబు కడు నుద్యన్మానవిచ్ఛేదనం
బిది పూరింపఁగ రానిబాస నరు నేయేరీతులం ద్రిప్పఁ జా
లదు దుర్వారవిడంబ మై సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 22
- మ. ఒకపుణ్యస్థలిఁ జేరి వస్త్రప్రిహితప్రోక్షిప్తభిక్షాకపా
లకుఁ డై పావనహోమధూమపటలాష్టావంబు లాభూసురేం
ద్రకులక్రేణులఁ జేరి మాధుకర మెత్త న్నేడె మర్త్యుండు తు
ల్యకుల స్వేడఁగ నేల శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 23
- మ. అమరదీప్తపవతీతరంగకణశీతారామము ల్దాపసో
త్తమవిద్యాధరసిద్ధసంఘరుచిగోదంచచ్చిలాభోగముల్
హిమవత్పర్వతభూము లేవఱదఁ బోయె స్థాటికై మర్త్యజా
లము నానింతురు పండితు ల్గురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 24
- మ. ద్రుమశాఖోద్భవవల్కలప్రకర మబ్బు ల్సొచ్చెనే కైలజా
లములందున్ ఫలమూలకందజలము ల్పొడయ్యెనే కృభృల
బ్ధమనాగ్నిత్రమదానిలాప్తి బామ లుత్కంపించుమన్నీలఁ గొ
ల్వ ముదం జేమి జనాళికి స్సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 25
- మ. ఖలు లై వైభవగర్వదుర్వికృతిగోగ్రస్తు లై తూఁగుత్తు
ద్రుల వర్జించి దరిద్రు లై న నిల కార్యు ల్వల్కలాస్తీర్ణ భూ
తలశయ్య న్నలమూలసేవను బ్రహ్మదన్మూర్తిఁ బ్రాపింతు ర
త్యలఘూర్విధరవాసు లై సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 26
- మ. అభిరామాకృతి నెల్లెడన్ నగులతోయం బుండఁగా నెప్పు డై
న భుజింపం దరుశాఖల న్నలము లుండఁగాఁ బరుండ నివ్వా
త్సభవత్పల్ల వరమ్య ఊధరణి యుండఁగా వగన్ విత్తవ
ల్ల భులన్ గొల్వఁగ నేలాకో సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 27

కా. త్మోనాథాశ్రయదుఃఖభారమున భోగస్వామసౌఖ్యంబులకై
నానాభంగులఁ బోయెఁగా దినము లిన్నాళ్లంచు లోలో నగుకై
ధ్యానాంతంబులఁ దొల్లి దాఁ బడినపాట్లంతంతఁ దోఁపం బ్రబో
ధానందుండు వనఘఁడై సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

28

మ. పరితుష్టాత్ములు వాంఛ సేయ రతిబుద్ధస్వాంతు తావాండ్రకుం
బరితోపం బొనరింపఁ జాలుదురె సంపదామ మామేరుభూ
ధర మాతైకసయాప్తవైభవము వ్యర్థం బంచు నే నెంచెడక
హరసేవానిరతాత్మ శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

29

కా. అక్షీణం బభయం బనల్ప మతులం బానందసంపాది యా
ర్యక్షేమంకర మప్రయత్న సులభం బద్వేషదోషం బిలకై
భిక్షాజీవిక శంభుసత్ర మది యందే జ్ఞాను లాసించు ర
ధ్యాక్షేపస్థిరవిక్రమా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

30

భోగాసైర్యము.

మ. చ్యుతిచే వంశము రాజుచే ధనము రోగాఘంబుచే భోగసం
తతి విద్యేషులచే బలంబు జరచేత న్రూపు కార్పణ్యసం
స్థితిచే మానము చాడిచే గుణము భీతికై జెందు నిర్భీతికం
బతులజ్ఞానమె సుమ్ము శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

31

మ. జర తారుణ్యము దుర్జనాభివృద్ధు నస్తైర్యంబు శ్రీ నాశ హృ
త్పరితోపంబు ఘట లవ్వనప్రతీతిఁ గాంతావిభ్రవంబు ల్పిశాం
తిరుచి స్తుప్తజనంబు సద్గుణవిభూతి స్సొంపఱం జేయుఁ జె
ల్లర సాతంకము సర్వము స్సరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

32

కా. దేవుం డెద్ది తిరం బొనర్చె నతఁ డాధివ్యాధినానావికా
రావృత్తి ధృతి మాలి ప్రాణితతి నంతంత వైర స్మంచు ద్వా
రావప్తంభము లేక దుర్దశలు డాయ జ్ఞేయు లక్ష్మీవిలా
సావేశంబుల కెమ్మెయిక్ సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

33

మ. అలరుంబ్రాయము లధునివంబులు తరంగాకారము లైవ్యధవం
బులు ప్రాణంబులు నశ్వరంబులు దినంబుల్ స్వల్పము లాఘ్నపురం
బులు తుచ్ఛంబు లటంచు నెంచి యనయంబుకై బుణ్యసంకల్పముల్
దలంచుకై దత్తవిదుండు శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

34

- మ. ప్రసరద్వాయుపరిష్కవాభసలిప్రాయంబు ప్రాణంబు మే
ఘసమూహంతరచంచలాచలము భోగశ్రేణి తారుణ్యలా
లసలుం దుచ్చము లంచు నెంచి యవిలోలస్వాంతుఁ డేగు న్నదై
ర్యసమాధిస్థితసిద్ధికి స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 35
- మ. యువతీభోగకథ ల్లటిత్సమము లాయుస్సీమ కల్లోలబా
లవిలోలం బెలప్రాయము ల్నిమిషకల్పంబు ల్గనశ్రేణు ల
ధ్రువము ల్భోగము లస్థిరంబు లనుచున్ దూషించి తజ్జ్ఞుండు బ్ర
హ్మవిచారంబునకుం జను స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 36
- మ. ప్రసరచ్ఛోణితమాత్మకుక్షితలనిర్బంధాధివాసంబు ని
ష్టసతీసంగవియోగచింతలును యోసాదూషితం బౌజరా
వ్యసనం బింతియె కా కిసీ భవమునం దాత్మ నిచ్చారింప స్వ
ల్పసుఖం బైన లభించునే సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 37
- మ. నిరతం బాయువు భగ్నకుంభసలిలాసికంబున ప్లేఁగఁగా
నరుల ట్లామయము ల్తనువ్యథలు నేయంగా వెస న్లోఁగొనన్
జర దా బెబ్బలిధంగిఁ గాచుకొని యుండంగా నయో యేల నీ
యరు లోకు ల్నితయత్నము ల్సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 38
- మ. అమితాకారము లైనభోగములు మాయాజాలముల్ తత్ప్రసం
గమె సంసారనిమిత్తభూత మిది యాకాంక్షింప కాశాతరం
గముల నివృహ్నంబు మైనచిత్తము సమాకర్షించి యల్లల్ల బ్ర
హ్మమునం జేర్చుట మే లగున్ సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 39
- మ. పరమేష్టిప్రముఖోన్నతు ల్పృణకణప్రాయంబు లింద్రాదిరా
జ్యురతు ల్దుచ్చము లంచు నెంచఁగలబ్రహ్మనంద మజ్జుంభ మై
పరమం బై పరిపూర్ణ మై యలరఁగా భావించియు న్యోగి చి
ల్లరభోగంబులు గోరునే సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 40

కా ల మ హి మ

- కా. ఇంబు ల్లాల్పేడుసేనసేనపురము ల్పృథ్వీశులు న్నావరియ
ర్థంబు ల్నావరిసుతా ప్రభృత్యబలము ల్రాజౌఘము ల్నావరిభో
గంబు ల్నెంబడి మళ్లుమబ్బు లయి పోఁ గావించుచుం చొల్చుకా
లంచే దైవ మవశ్యము స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 41

- మ. ఒకని స్వేయ ననేకుఁగా నొకనిఁ జేయుం దా ననేకాత్ముఁ గొం
జక మాయించు ఘటించుఁ బ్రాణివిత్తు ల్సారె ల్పగ శ్రేయి పా
చికలు న్లోకము రెల్లఁ బాలియునుగాఁ జేకూర్చి కాలంబు భే
లకుఁ జూచ్చెం గిత్వాకృతి స్సరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 42
- మ. గృహకృత్యంబులచే నసంవిదిత మై ఊఁగించు నిక్కొల మ
న్వహము న్సన్మగతాగతక్రమవశం బై యాయు వేగు న్నుచుల్
బహుభంగు ల్పకలం బెఱింగియు జను ల్పమ్మోహకాదంబరి
లహరి గ్భాంతి వహింతు రా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 43
- మ. ఇనుఁ జేతెంచె నినుండు గ్రుంకెఁ బగ లయ్యె న్నాత్రిజా మయ్యె రం
డనుచున్ నిత్యముఁ బిప్తపేషణసమవ్యాపారము లేయుచున్
జను లున్మాదులు గాక యాచెనఁటిసంసారంబులో నేమి మే
ల్లన వర్తించెద రీమహి స్సరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 44
- మ. జనివిచ్చేదన మైనశంభుచరణాబ్జధ్యానమా లేదు స్వ
ర్గనిబద్ధారకవాటపాటి యగుధర్మంబా నహి సుందరీ
ప్రసంక్షేపకమా యభావము మహి స్తన్మింప నేలా జడుల్
జననీయావనఘాతుకు ల్సరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 45
- మ. జవరాండ్ర న్నమియుంపఁ గాన రతిభాస్వచ్చంద్రికారాత్రులన్
సవిశేషం బగువిద్య నైన నసి నైన నైరుల నైల్చి ప్రా
భవ మొప్ప న్యశ మొందఁ గానరు జను ల్పాడింటిదీపంబులీ
ల వయస్సీ వృథ యై చన స్సరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 46
- మ. అనిశంబు ద్దలిదండ్రుల న్మనుష లే రరం బుపార్జింప లే
రనవద్యం బగువిద్యచే నృపుల డాయ న్లేరు కాంతావిభే
లనసౌఖ్యంబులు గాంచ లేరు పలుగూళ్ల నాకులున్నోరె న
ల్పనరుల్ గాలము పుత్తు రా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 47
- మ. తమపెద్ద ల్పన నాత్మకుల్యహితమిత్రవ్రాత మేఁగఁ గ్రమ
క్రమభంగి నికతానదీతటతరువ్రాతంబుచందంబునన్
దమరు న్సన్నిహితప్రణాళు లగుచు న్వర్తించువారల్ నరుల్
ప్రమదం బేక్రియఁ గాంతురో సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 48
- మ. శతసంవత్సర మాయు వందు నిశల న్నా మేగు బాలత్వవృ
ద్ధతలన్ దక్కినసాములోన సగ ముత్సన్నం బగున్ నిర్భియు

న్నతతీ న్వాన్యధివియోగదుఃఖభయచింత ల్పెక్కు లేదీ సుఖం
బలితుచ్చం బగుమేనికి స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

49

కా. బాలుం డై కొమరుం డగుం గృహణం డై భాగ్యోపసంపన్నుఁ డా
సోలుం బాండుశిరోరహం డము వశీన్యూతాంగుఁ డై పిమ్మట
గాలాగారమహాతిరస్కరిణి కేఁగం జాగుభూకంఠున
పై లోకంబునఁ బ్రాణి దా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

50

యతిన్యపతిసంవాదము

మ. అతఁ డై శ్వర్యమునం బ్రసిద్ధుఁడు ప్రసిద్ధాచార్యుఁడ౯ నేను రా
జతఁ డే సద్గురుభక్తిసంజనితమేధాధ్యుండ నాతం డనా
ద్యుతిఁ గావించిన నిస్సృహుండ నగునా కే మా నటంచు నృతి
యతి పాటింపఁడు భూపతి స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

51

మ. అతఁ డర్థేశ్వరుఁ డాగమార్థపతి నే నాతండు శూరుండు వా
దితతి నైల్వఁగ నే ఘనుండ నతఁ డర్థిశ్లాఘ్యుఁ డే నార్యవం
దితుఁడ౯ న ద్దోఁ మెచ్చకున్న మునుపే నే మెచ్చ నంచు నృది
యతి నిస్కామత భాసిలు స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

52

మ. దొర దువ్వల్వలు దాల్చు వల్కలము దాల్తు నే సమానంబ మి
ద్దఱకుం బేద యన నృహాశకుఁడె పో ధన్యుం డన న్దుష్టిభా
సురుఁడే పో మఱి యే బ్రతిఘ్నం డ నటంచు న్నెచ్చఁ డర్థేశు బ్ర
హ్మరసాస్వాదపరుం డిల స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

53

కా. కట్టం జీరము లుండఁగాఁ దిన ఫలౌఘం బుండఁగా శయ్యకుఁ
బట్టై ధారుణి యుండఁగాఁ గొలఁకులం బానోదకం బుండఁగాఁ
గట్టా వైభవమద్యపానచలితాక్షవ్రాతు లౌదుర్జనుల్
ధట్టింప న్నృధు లోర్తురే సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

54

కా. భిక్షాహారము లారగింపుచుఁ బ్రతృప్తిం బొంది యేచోద లే
కక్షీణం బగుమేదిసీజనితశయ్యాసౌఖ్య లౌచు న్నిశర్
సుక్షేమంబులుగా ధరింపుచు రహి న్నొంపొందుధన్యుల్ నృపా
లక్షుద్రు నృది మెత్తురే సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

55

మ. పలుసుద్దుర్ పలురజ్జులుఁ బదరసల్పప్రజ్జులుఁ గుబ్బచ
న్నులు గుక్కించు మెలంతలుఁ సాగసుకొండ్లుఁ గూడ నొనాటపా

- టలవాండ్రు గొట గాక రాజులకు నిష్ఠావంతు రాతజ్జులే
ల లసద్దానశీల్యరా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 56
- మ. భువనం బెందలు నేర్ప రెందలు ప్రగల్భు లోప్పించి పో రెంద తా
ర్యవరు లైల్లి తృణీకరించిరి ధరణ్ జ్యాధీశు ల క్షేగ నా
రపురా యిం దొకకొన్నిపల్లెలకుఁ దా రధ్యక్షు లై యల్పులే
ల వృథా గర్వ మొనర్తుకో సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 57
- మ. ధరణీశాయుతభుక్తముక్త మగునిష్ఠాత్రితలం బంతయున్
బరిపాలించినవారు నైతము తృణప్రాయుల్ తదంశాంశముల్
పరిపాలించునృపాధముల్ మది జుగుప్సాభేదము ల్లక్కి యే
ల రహిణ్ గ్రోవ్వి చరింతురో సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 58
- మ. వివిధాయోధనదారుణంబుల మిథోవిద్వేషులై తోయపం
క్తివృతం బౌపరమాణుకూటకృతమృత్పిండంబు భోగించుతు
ద్రవిచారు ద్వార లీవు లిత్తు రని తత్స్వల్పార్థ మాశించువా
రవమప్రాణులు గారొకో సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 59
- మ. భవుఁ డాత్మీయకపాల మాదల వహింపన్ మన్నవాగ్దేవతా
భవుఁ డొక్కండె విభుండు త క్కొరున కాత్మప్రాణసంరక్షణ
ప్రవణు ల్నల్పురు మొక్కినంతనె మదింపం జెల్లునే వాని నే
ల విభుం డండ్రు సుధీజను ల్గురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 60

మనస్సంబోధనము

- మ. పరచేతఃప్రియ మాచరింపఁ జనుచున్ ప్రశాంత మాఁ గాని తా
నరయ నృర్ముఖుల మానసంబు విమలం బై యుండ ద ట్లున్నఁ జె
చ్చెర నిష్టార్థము లన్నియు న్లలుగవా చింతామణిస్తావన
ల్లరి చేపడ్డవిధంబున స్ఫురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 61
- మ. ఆవు నర్థం బగుఁ గానియర్థ మది గా దామాత్రమం జిత్త మే
ల వెతన్ జెందు నతీతభావిసరణు ల్లర్కింప కై నష్ట భో
గవితానంబు భుజించు లేనితటి నిక్కం బూర కుండు స్వధుం
డవలం దా నిక నేమి శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 62
- మ. విషయైకస్పృహమైఁ జరింపుచు భవస్వీకారి గా కుల్ల ము
న్మృషదాయాసనివర్తకం బయినస్వాత్మీభావముం జెందినన్

విమమక్షేశవిమూర మా సుఖగతి నివ్రాంత మా నాజితే
లపడాశ్యప్రతిరూప శ్రీసురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

63

మ. విలసజ్జహన్ను సుతాతటాభిరతిమై విశ్వేభుఁ జింతింప కు
త్పలిక న్నంపద లేల కోరునాకొ చిత్తం బక్కటా పీచికల్
కలుము ల్పుద్బుదము ల్మెలుంగులు నశౌఘంబు ల్పాణు ల్పహ్నిక
లలు నమ్మం దగునా మహి స్సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

64

మ. నృపతిధ్రువతికాకుటిగణిక యాశ్రీఁ గోర కార్యుండు కా
శిపురిం జేరి వినీతకంఠుఁ డగుచుకా శిష్టాత్తు లచోచ్చి జనుల్
గృప నర్పించినపాణిపాత్రహృతము ల్భిక్షాన్నముల్ దించు శీ
లపరుం డై మెలఁగం దగుకొ సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

65

మ. ఎదుటకా గాణలు వెనకఁ జామరధరల్ హేలావయోరమ్య రా
సుడతు లేల్ల వల దాక్షిణాత్యసుకవీషు ల్లాల్లు లేని నిన్మీయం
దె దగ నృత్యుండు కాఁపురింపఁ దగు లేదే యోగి యై యొక్కశై
లదరిం జేరికొనం దగు స్సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

66

మ. అభిరామం బగులక్ష్మి చేపఱిన నే మాత్యయమిత్రాశులక
విభవోపేతులఁ జేసి శాత్రవరమావిస్ఫూర్తిఁ గైకొన్న నే
మి భయప్రోద్ధిత మై మనం గలదె భూమిక మర్త్యసంఘంబు ను
ర్లభ మాదేహము నిత్య మై సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

67

మ. మమకారంబు త్యజించి కామవికృతు ల్మాయించి సంసారక
ర్మము లెల్ల నృది రోసి యాశ్వరునిపై రాగంబు సంధించి చూ
రము లాకానలు చేరి మానవుండు వై రాగ్యఘఁడౌ నేని యే
ల మహేంద్రాదిపదంబులు స్సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

68

మ. సకలాశావలయంబుల నృతతసంచారంబు గావించుఁ గొం
చక నై సర్గికలోలభావమున విశ్వం దెల్ల వ్యాపించుఁ దా
నొకనాఁ డేమటి యైన మర్త్యులమనం బూహింప దుల్లాసక
ల్పకుఁ డై నట్టిమహేశ్వరుకొ సురభిమల్లా వై దుషీభూషణా.

69

మ. అమరేంద్రాదిపదంబు లన్నియు దరిద్రాపేక్ష్యముల్ వానిమీఁ
ద మనం బుంచక నిర్వివేకత ననంతం బై పరం బై ప్రకా

శమయం బై యలరాదుబ్రహ్మము రహి స్తర్చింప సర్వార్థముల్
సమకూరు స్ఫులభంబు లై సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

70

నిత్యానిత్యవస్తువిచారము

- మ. ఆమరావాసకుటీవిహారఫల మా యాగాలి యంచు స్ఫురా
ణము లంచుక్ స్ఫుత్రు లంచు వేద మనుచుక్ శాస్త్రం బటంచుక్ నరుల్
భ్రమచే గోమటిబేరపుక్వగల కేలా చొత్తురో యాత్మ బ్ర
హ్మమునం జేర్చంగ లేక శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 71
- శా. కాలాంతాన్ని సువర్ణ శైలము పడంగా వారిరాసు లెన్దం
గా లోకాశ్రయ మైనధారుణి సనంగా నుంజరేంద్రశ్రవో
లోలం బౌతను వెంతమాత్రము నరు ల్మోహంధు లై దీని కే
లా లోభింతు రెఱింగియు స్ఫురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 72
- శా. వ్యామోహంబు వహించి వీను బధిరం బై నోరు లాలాయుతం
బై మే నానత మై రదాళి పతితం బై చృష్టి యుత్సాదితం
బై మానశీతి భ్రష్ట మై నరుడు పం గై యున్నఁ గైకోరు పెం
డ్లాము నిబ్బడు సైతముక్ సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 73
- మ. జరఁ బ్రాపించి కరంబు పొందురశిరోజశ్రుఁ డై యున్నయ
న్నరు నుత్తి ప్తగవాణ్ణిఖండ మగుచండాలోదపానంబువై
ఖరి దౌదవ్వుల రోసి పాయును రిలక్ గంజాక్షు లుద్వేలబ
ల్లరగండాదిమహాంక శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 74
- మ. జర ప్రాప్తింపకమున్నె యక్షిబల ముత్సన్నంబు దాఁ గాకము
న్నె రుజల్ ముంపకమున్నె యాత్మహిత మ స్వేషింప కజ్ఞుండు మం
దిరదాహం బగునష్ట శాంతివిధి కంతే కూపముం ద్రవ్యనా
లరియ డై నగునాటగు స్ఫురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 75
- మ. ఇతిహాసాగమకావ్యము ల్పునవఁ బ్రొద్దేదీ మల లేపి యా
దృతిమై యోగతపఃక్రియ ల్పలుపఁ బ్రొద్దేదీ యతిప్రశయా
న్వితుఁ డై దాతృజనంబులం గొలువఁ బ్రొద్దేదీ కటా యాయు వ
ల్పతరం బై చనుప్రాణికిక్ సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 76

మ. దొర లత్యంతమదాంధకుల్ చపలచిత్తుల్ సౌఖ్యవాంఛ ల్గుదు
ర్యరము ద్వేషవిఘాతి యైనజర దుర్వారంబు కాలుండు ము
ప్పరుఁ డొం డెద్దియు లేదు మేలు విమలజ్ఞానంబుకన్నన్ నిజం
బరయం బండితకోటికి స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

77

మ. ధనహీనుం డయి మిత్రభృత్యరహితత్వం బొంది యథార్థి వ
చ్చిన నీయం దగఁ దప్పి చై న్యదశల నేడ్చుడవేళ స్వప
ర్యనదీతోయపవిత్రకుంజయంత మాప్రాసేయశైలంబు మె
ల్లనఁ జేరం దగు జ్ఞానికి స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

78

మ. హితసాంగత్యము లిందుకాంతిసుఖముల్ శృంగారకావ్యంబు లి
ప్తతమావక్త్రములు నివలాసవనము ల్సర్వంబు నత్యంతర
మ్యతరం బయ్యు ననిత్యతామతి జనింపం దద్దయం దా నర
మ్యతరం లై కనిపించు నా గురభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

79

మ. ఘనహర్యంబులు కామినీలలితము ల్లానాదికంబు ల్మనం
బునకు నైఃపక కాదు తజ్జ్ఞా లనయంబు నీటపఱానిల
ప్రనటదీపశిఖాచయంబు లనుచు న్భావించి సుమీర్మా గిరుల్
వనము లేచుదు రర్మిలి స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

80

శివార్చనము

కా. ఏనాఁడైనను సేజగాన నయినన్ దృగ్లత్యుఁ డైనన్ శ్రుతుం
డైనం గాఁడు తథావిధుండు విషయోద్యత్కుంజరీయాధు
ర్యానక్షీణమనకరిన్ నిలుప నారా యెవ్వఁడో సంయమా
లానం బయ్యెడు ధారుణి స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

81

మ. శమసంపాదిని యైనవిద్య దొరకు న్సద్గోష్ఠి గల్లు నృనో
దమనం బబ్బు నదైన్ద్రుల త్రియును లబ్ధం బా నసంగప్రచా
ర మొగిం జేరును సక్తపుణ్యఫలసంప్రాప్తిన్ నిరూపింప శ
క్యము గా దెద్దియు జ్ఞానికి స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

82

మ. సుగుణశ్రేణు లనన్యగోచరము లాచు నిత్ర ఖీణింప నిం
పగుతారుణ్య మతిక్రమింపఁ దలఁపుల్ వ్యర్థంబు లై పోవ ను
గ్రగతిం గాలుండు చేర రా జనులకు న్నారీకశత్రుండె ది
క్కగు నంచున్ దెలియం దగు స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా.

83

- మ. సకలస్థావరజంగమైకవిధుఁ డౌశంభుండు సర్వాంతరా
త్వకుఁ డౌవిష్ణుఁడు వస్తుతత్త్వము దలంపంగా నభిన్నస్వరూ
పకు లయ్యుక్ మది నాదుభక్తి పరమబ్రహ్మంబు భక్తుండె యం
చకలంకస్థితి భాసిలు స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 84
- మ. కనదిందుద్యుతిపాండురంబు లగుగంగాపైకతక్షోణులక్
ఘనసంతోషభవాశ్రు లై శివ శివా కాశీపతీ యంచు ను
త్కనినాదంబుల విగ్ధరం బలుకుచుక్ గాందారిమాందారి వే
శను ధన్యు ల్విహరింతు రా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 85
- మ. తుద ముప్పాఁ గద యంచుఁ గాఁపురపుసుద్దు ల్రాసి సన్నన్త్రస్థం
పదు లై సాత్త్వికు లై వనస్థలులు సంప్రాపించి సంపూర్ణకా
రదచంద్రాతప రామహానిశల శర్వశ్రీపదాంభోజముల్
మదిఁ జింతింతురు పండితు ల్సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 86
- కా. కాశిం జేరి త్రివేణిచెంగటఁ గడికాపీనమాత్రాంకురం
డై శీర్షంబునఁ గేలు మోడ్చుకొని శర్వా శంకరా శైలజా
ధీకా యంచు వచింపుచుం గడపుఁ బ్రీతి న్వాసరంబు ల్లి నుం
డౌశిష్టప్రవరుండు శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 87
- కా. గంగాతోయముల స్ఫుపుష్పజలసంఘాతంబున నిశ్యభ
ర్తం గామాంతకుఁ బూజచేసి పిదప స్థానంబు గావించుచుక్
తుంగగ్రావనిషణ్ణు లై యలరుధన్యుల్ దైన్యసంతాపముల్
భంగం బంద నుభింతు రా సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 88
- మ. ఆనవద్యుండును బాణిపాత్రహృతభిక్షాహారుఁడున్ నిస్సృహుం
డును కాలతుండు దిగంబరుండు నయి ధన్యుం డొంటి యై భూతలం
బున వర్తింపుచు శంకరుం దలఁచుచుక్ ముక్తాత్ముఁ డై కర్మజా
లనిరాసం బిడుఁ జాలిన స్మరభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 89
- మ. ఒకచో నిర్భుక పాణిపాత్రహృతనిత్యోదాత్తభిక్షుస్సై
తలంబు వృక్షలోఁ దృణోపమముగాఁ జర్పింపుచు న్యోగిభా
వకు లై కాంచనభండజోధనుభజీవన్ముక్తి చంద్రార్థమా
వృక్షం గాని జనిండు డౌ సురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 90

అపధూతము

- మ. అనిశస్వైరవిహారుఁడై సతతభిక్షాచారుఁడై హుత్తరా
ననదేవైకళయాళుఁడై శిథిలకంఠాశ్చకాశిరుఁడై
ఘనయోగస్థిరుఁడై ప్రశాంతుఁడయి వేద్య వృద్ధునిభావ కే
ల నగారిప్రముఖోన్నతు ల్గురభిమల్లా వైరుషీభూషణా. 91
- మ. అలఘుజ్ఞానసమగ్రుఁడౌవిబుధుఁడాహా పద్మకన్యాశుభుఁడు
డలమాత్రంబున కేల యాసపడు నానాకైలసంబాహు
జలధిశ్రేష్ఠము చేప గంతు లిడినకా సంక్షోభము కెందునే
లలనానూతనమన్మథా సురభిమల్లా వైరుషీభూషణా. 92
- మ. సపరిన్యూతపలాశపాత్రమున వైకుంఠెత్తి కన్యాశుభ
క్తిపరుం డౌనవధూతశేఖరుఁడు లక్ష్మీ తల్లి యెందేరి పి
కృప వే తొక్కడ నిల్పు నిస్సృహల హాసే మొల్ల మే మొల్ల చుం
చివరాగస్థితి భాసిలు స్ఫురభిమల్లా వైరుషీభూషణా. 93
- మ. నవతల్పం బిల దివ్యే చంద్రుఁడు వితానం బాకసం బంచితం
బవువింజామర మందవాత ముపబర్హం బాత్మహస్తంబు వై
సువిరక్తిం బ్రిమభామఁ గూడుకొని రాజుం బోలి సమ్మాతివో
నవసూతేంద్రుఁడు భాసిలు స్ఫురభిమల్లా వైరుషీభూషణా. 94
- కా. హానాదానవిరక్తమార్గనిరతుం డై గ్రామరథ్యాచల
న్నానాచీరసులబ్ధకంఠుఁడయి శాంతస్వాంతుఁడై భిక్షుఁడై
మానాహంకృతిశూన్యుఁడై జనపతిం బ్రాపింప కాత్మేచ్ఛ హా
ధానందుం డిలఁ గ్రుమ్మరు స్ఫురభిమల్లా వైరుషీభూషణా. 95
- మ. జడుఁడో భిక్షుఁడో విప్రుఁడో వృషలుఁడో జ్ఞానాశ్వుఁడో సిద్ధుఁడో
కడవాఁడో యనుచుక జను ల్పూరిఁబారికా గన్గొంచు భాపింపఁగా
సుడువం డల్లఁడు సంతసం బిడఁడు తన్నుం గానియ ట్లుచ్చి న
ల్లడ యోగేంద్రుఁడు క్రుమ్మరు స్ఫురభిమల్లా వైరుషీభూషణా. 96
- మ. సతతంబు న్మృచిగా నయత్నత నహింసాసాధ్య మాహూసవా
యుతతి స్మృసి మహీశయాళు వగు నేవోరంగమశ్రేణియా
కృతి యోగేంద్రుఁడు చాల్చు నవ్వడువు ధాత్రి స్వర్వధన్యోత్తమం
బతులాచారధురంధరా సురభిమల్లా వైరుషీభూషణా. 97

- మ. మలరాపైఁ జదలేటియొడ్డులిలం బద్దాసనాసీను లై
 తలఁ పాత్యేశ్వరుఁ జేర్చి యోగమయనిద్ర న్నాసిలంగా మృగం
 బులు మై రాచుకొన న్దపస్సులదినంబు ల్సద్దినంబు ల్సుమీ
 లలితజ్ఞానధురంధరా నురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 98
- మ. అమలం బాకరపాత్ర తోర మగుభిక్షాహార మస్వల్ప మై
 నమహీతల్ప మఖండదిక్పటము నానందంబు సేయంగ సం
 గమహాదై న్యవిముక్తు లై మనుషును ల్కర్మాఘనిర్మూలనో
 ద్యము లై పొల్తురు నుమ్ము శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 99
- కా. అంబా మేదిని మిత్ర తేజ సహజా యభింబ తండ్రి సదా
 గంబా యాప్త జలంబ యుష్మదనుషంగప్రాప్తసత్పుణ్యని
 వృం బెంపొందితి మీకు మ్రొక్కెద ననుజ్ఞాతుండనా యంచు బ్ర
 హ్మంబుకా గాంచు మనీషి శ్రీసురభిమల్లా వైదుషీభూషణా. 100

వై రాగ్యశతకము సమాప్తము.

మల్లభూపాలీయము సంపూర్ణము.

శ్రీధరాయ నమః.
పుష్పగిరి తిమ్మకవికృత
నీ తి శ త క ము

ఉ. శ్రీలసమానభానుశిఖిశీతమయూఖరుచుల్లిమించిది
కొలపదాద్యుపాధులను గాంచక యంతము లేక జ్ఞానమా
త్రాలఘుతాద్వితీయపరమాకృతి స్వానుభవైకగమ్య మై
చాల వెలుంగుశాంతమయశాశ్వతతేజముఁ గూర్చి ముక్తికొదన్.

మూర్తపద్ధతి

ఉ. బోధలు మత్సరోచ్చలితబుద్ధుల నూఁకొనఁబోరహంక్రియా
బద్ధులు గావునక బ్రభులు బాలిమెయి నివనలే రబోధపు
న్నద్ధతి నున్కిఁ దక్కినయపండితు లొల్ల రసద్విభేదన
న్నద్ధమభాషితంబు లివి నాతనువందె యణంగుఁ గా కిఁకన్.

1

ఉ. ఆజ్ఞాఁడు సజ్జనోత్తురెటులైన విను స్ఫులభంబుగా విశే
షజ్ఞాఁడు దెల్పినంత సరసస్థితి నూఁకొను జ్ఞానలేశరు
ప్పజ్ఞల దుర్విదగ్ధుఁ డగుపామరుఁ డేగతిఁ దెల్పఁబోయిన
స్వాప్నిజ్ఞతఁ జెందఁ డజ్ఞాఁ డని బ్రహ్మయు రంజితఁజేయ నోపునే.

2

చ. మకరముకొఱ నున్న పెనుమానిక మైన హరింపవచ్చుదు
శృకచలదూర్మిఘోష మగుసాగర మైనఁ దరింపవచ్చుడు
త్ప్రీతుపితభోగి నైనఁ బువుదండవలె వలఁ దాల్పవచ్చుఁ బా
యక ప్రతికూలమార్గన్పాదయం బది త్రిప్పఁగరా దొకప్పుడున్.

3

చ. ఇసుకఁ బ్రయత్నత న్నిడిచి హెచ్చుగఁ దైలముఁ గ్రాఁచవచ్చుఁ బె
లైసఁగెడుడప్పి స్రుక్కి మృగతృప్తజలంబులు గ్రోలవచ్చు నర
దెసలఁ జరించి యొక్కపుడు దే దొరకుక శశపున్విసాదము
న్పొసఁగదు దుర్వివేకి యగుమూర్ఖునిచిత్తము ద్రిప్ప నేరికిన్.

4

ఉ. బాలికుచిత్త మేజనుఁడు బల్మి సుధోత్తులఁ ద్రిప్పఁ బూను వాఁ
డీలవడాద్ధిఁ దీపు ఘటియింపఁగ బూనును దేనెజాట్టుచే

- బాలమృతాశతంతువునఁ బన్నగరాజముఁ గట్టఁబోవు వ
జ్రాలకు బెజ్జముల్ నునుపఁజాలు శిరీషసుమాంతసంహతిన్. 5
- చ. పరమహితంబుగాఁ దగునుపాయముగా ననిశం బధీన మై
పరఁగెడునట్లు లజ్జ తకు బల్వగుకప్పడ మొప్పఁ జేసె ము
న్నరసిజగర్భుఁ డె ట్లనిన సర్వ మెఱింగినవారిరచ్చలం
దెఱుఁగనివారి కాభరణ మెంచ విశేషపుమానమే కదా. 6
- చ. ఎపు డొకయింత గంటి నని యేనుఁగురీతి మదించి యుంటిన్
యపుడె సమ స్తవిత్ప్రభుండ నైతి న టంచు మదించె నామనం
బెపు డొకయించుకించుక బుధేంద్రులచెంత నెఱింగికొంటిన్
యపుడె విమూర్ఖతాత్తదురహంకృతి వీడె జ్వరంబుకై వడిన్. 7
- చ. తొరఁగెడుజొల్లున న్నడిసి దుష్టపుఁగంపునఁ జేరరాక లోఁ
బురువులు గాఱ నంజాడును బోడిడిమి లేనినరాస్థిఁ జొక్కుచు
న్తోటికెడుకుక్కపార్శ్వమునకు న్ననుదెంచినయింద్రుఁ గాంచిన
న్వోరయను శంక త్ఫలకులు పొందినతక్కువ లెక్క సేతురే. 8
- చ. సురపురినుండి శంకరునిజూటము జూటము వాసి గట్టు గ
ట్టురువడి వీడి భూమి భువినుండియు వారిధి వార్ధి నిల్వ క
య్యరగులలోకము న్నొరసియు న్మెఱసె న్మఱి గంగ గావున
న్మొత్తుకులు స్థానము వ్విడిచి నూలుముఖంబుల గాసిఁ జెందరే. 9
- 10

విద్యత్పద్ధతి

- చ. సురుచిరకాస్త్రిపాఠపరిశుద్ధవచస్కులు శిష్టదేయసు
స్థిరనిగమాగము ల్లడుఁ బ్రసిద్ధులు నాఘను లేనృపాలుచేఁ
బారసిరొ లేమి యక్కొడవ భూపతిదే ఘను లైనవారిలే
మరసి పరిక్షకుండు వెల యల్పము సేసిన రత్న మల్పమే. 11
- చ. కనఁబడ దెవ్వ రేబలిమిఁ గైకొనవచ్చిన నిచ్చలున్ సుఖం
బెనయఁగఁజేయు నర్థులకు నిచ్చిన హెచ్చు యుగాంతవేళలం
చును జెడ దట్టివిద్య యనునూత్నధనంబు గడించికొన్నవా
రిని సవరింప నేరనికుశ్చత్తులతోడ విరోధ మేటికిన్. 12
- చ. అధిగతవేదకాస్త్రిపరమార్థులఁ బండితు లైనవారి సీ
వధిప ! నిరాకరింపవల దల్పత్వతోపమ నీడులక్ష్మీ య

- య్యధికుల నడ్డగింపఁగలదా మదవార్యసిరోరుగండభా
క్కుధరనిభేభరాజములకుం బినతంతు వ దేమి యడ్డమో. 18
- చ. అలకమలాసనుండు మది నల్కవహించిన నేని యంచపై
లలితసరోజినీవనవిలాసనివాసము మాన్యుఁగాకఁ దా
బలియుండ నంచు దానిదగుపాలును నీరును నేర్పరించునే
ర్వులఁ గలసుప్రసిద్ధయశము న్నారించుటకు న్నవర్థుండే. 14
- చ. జలకము గంధముకొ గుసుచుచారుశిరోజములుకొ భుజాంగదం
బులు శశిగౌరహారముభూషణులు మర్త్య నలంకరింప లే
వలర నలంకరించు విమలాంచితసంస్కృతవాణి యొక్కటే
పాలుపలు సామ్మ లెల్లఁ జెడిపోవదు వా క్కునుభూషణం బిలన్. 15
- చ. నరులకు దాచిపెట్టినధనంబును జక్కనిరూపు శ్రీయశ
స్కరియును భోగ భాగ్యసుఖకారిణియుకొ గురుకోటికి నృహ
గురువు విదేశబంధువును గూర్చినదైవము రాజవశ్యముకొ
వెరవు సువిద్యయే ధర నవిద్యుండ పో పశు వర్గ మిట్టిదే. 16
- చ. త్తమ మది నున్న నేల కవచం బరి యేటికి త్రోధ మున్న దా
య మలయ నేల చిచ్చు పరమాషధ మేల సుహృత్తు గల్గి మా
ర్భనునుజుఁ డున్న నేల ఫణి ద్రవ్య మ దేల సువిద్య యున్న సి
గ్గమరిన సామ్మ లేల కవితాద్యుత గల్గిన రాజ్య మేటికిన్. 17
- చ. పరిజనకోటిపైఁ గరుణ బంధులపై మొగమోట మల్పులం
దరతియుఁ బ్రీతి సాధుజనులం దిలఁతేనియెడ న్నయంబు తెం
పరులపయికొ బుధాళియెడ నార్జవముకొ గురులందు నోర్పు బి
త్తరులెడ ధూర్తతం చెలుపు ధన్యులయందె తగు వ్జగద్గతుల్. 18
- చ. మతిఁ గలజాడ్యము లెఱచు మాటల సత్యము గూర్పు మాన ము
న్నతి నెనయించుఁ బాపములు నాశ మొనర్చు మనంబున నృసి
న్నత గదియించు దిక్కుల ఘనంబుగఁ గీర్తలు నించు సాధుసం
గతి యింక నేవిశేషములు గల్లఁగఁ జేయరు మర్త్యకోటికిన్. 19
- చ. చతురమతిప్రసిద్ధియు వచఃపరిశుద్ధి ప్రబంధవర్ధన
స్థితికల నానమృద్ధి రససిద్ధియుఁ గాంచి యగణ్యపుణ్యభా
గతులతక్కిదేహధరు లై సుకవీశ్వరు లయ్యెడ న్నరా
మృతిజనితోగ్రాహికులు వహింపక యిప్పుడు నున్ననా రిలన్.

శౌర్యపద్ధతి

- ఉ. ఆకట స్రుక్మిన న్మదిమి నంగము చిక్మినఁ గష్టదుర్దశ
 ల్నీకీనఁ గాంతి దక్మిన నసుప్రజము జ్ఞనుచున్న డస్సిన
 స్వీక మదేభకుంభపదవీశితస్పృహఁ జెందుసింగ మ
 జ్ఞాకట వాడుపు త్మైసపునా యభిమాని మృగేంద్రుఁ డెయ్యెడన్. 21
- ఉ. స్నాయువసాదు లల్పములు నంజుడు లే దది పంకదూష్య మా
 హేయపుటస్థిఁ గుక్క భుజియింపుచు రంజిలు దాన తుత్తునుం
 బాయదు ప్రాప్తజంబుకము మాని మృగేంద్రము చించు నేనుఁగుక
 డాయుదు రెల్ల వారు కడు డస్సియు శక్తికొలందికోరికల్. 22
- చ. బలువిడి తోకఁ ద్రిప్పి పతిపాదము లూనుచుఁ గ్రింద వ్రాలుచు
 న్నెలికిల నేలపైఁ బడుచు వేమలు నోరుదరంబె చూపుచు
 న్నెలుకురు కుక్క కొక్కకడిఁ బెట్టరు ధీరతఁ జూచుచున్ మదా
 వశము భుజించుఁ జాటుశతవామ్మలఁ బెన్దవణంబు లిమ్ములన్. 23
- చ. ఎడతెగ కిట్లు సంసరణ మెల్ల పుడున్ బరివర్తిలంగ నే
 యెడ మృతఁబొంది యెవ్వఁ డుదయింపఁడు పుట్టుక కేమి యెవ్వఁ డీ
 పుడమి జనింపఁ దత్కులము భూరిసమున్నతిఁ జెందు వానిదే
 యొడలును జన్మము స్ఫురువు లొక్కొక్కచోఁ బదికోట్లు పుట్టవే. 24
- చ. మాసరవాసనైకకుసుమస్తబకాకృతి రెండువృత్తుల
 న్భాసిలు మానకాలి యగుప్రాజ్ఞఁ డ డెట్లనఁగాఁ బురంబు దాఁ
 జేసినసర్వలోకములుఁ జెల్లుగ నొదలఁ దాల్చ నుండు న
 య్యాసలు వాసిన స్థపసి యై వనసీమల నుండు నెమ్మదిన్. 25
- చ. అలగురుభార్గవప్రభృతు లైదుగురు స్మరు వొంద వారిపై
 నలుగక శీర్ష మాత్రయుతుఁ డయ్యును జూడు విశేషవిక్రమే
 చ్ఛలు గలరాహుదైత్యపతి చంద్రదిశేంద్రులఁ బట్టు నిర్వర
 జ్ఞలమునఁ బర్వవేళల యశంబున కింతె మహద్విరోధమున్. 26
- చ. ఘనుఁ డహిభర్త భోగఫలకంబునఁ దాల్చు జగంబు రెల్ల నా
 యన నలకూర్మరాజు చరమాంగమున న్భరియించు నాగుణా
 ధ్మని ధరియించు ఘోణిమణి యూనుఁ దదంగభరం బనాదృతి
 న్ననధి యయారె యార్యులయుదారచరిత్రము లౌ విచిత్రముల్. 27

- ఉ. ఆకడఁ దండ్రీ శ్లేశవశుఁ డై కృశియింపఁగఁ గాంచుచున్న మై
నాకునకు నృయోధిభవనంబులఁ గూలుట నర్హమా సడిం
జేకొనుకంటెఁ దృప్తసురశేఖరభూరిశిఖిస్ఫులింగకీ
లాకరభీకరోరుసులిశాహలిఁ జచ్చినఁ గీర్తి గల్గదే. 28
- చ. కరముఁ బ్రకాశ మొందు రవికాంత మచేతన మయ్యుఁ జూచితే
యెఱబఱికంబు కోప మొకయిం చుక భానుఁడు పాద మూఁదినఁ
గఱకఱిఁ జెందినట్టు లధికత్వర మండెడుఁ జండతేజమున్
జూరసినపూరుషుల్ పరులు పూని యొనర్చునవజ్ఞ లోర్తురే. 29
- ఉ. సింగముగన్నయిక్కొదమ చిన్నది యయ్య నభంగవాసనా
సంగతభృంగ దానర్పురసంఘమలీమసగండరంగమా
తంగవిభంగభంగులకు దాఁటు బలాఢ్యులకున్ స్వభావ మీ
యంగు వయోవిశేషము సరాక్రమసంపదకున్ బ్రధానమే. 30

అర్థపద్యతి

- చ. కులము రసాతలస్థలిని గూలిన మంచిగుణం బభోగతిం
బొలసిన శీల మద్రితటభూమిని జాతీ విదగ్ధ మైన ద్వి
ట్కులపారశౌర్యమందుఁ బిడుగుల్ పడినన్ గడు మేల్ ధనంబె కా
వలె నది లేనిచోఁ దృణలవంబులుగా గుణకోటు లిన్ని యున్. 31
- ఉ. వాఁడె కులీనుఁ డుత్తముఁడు వాఁడె రసజ్ఞుఁడు వాఁడె యార్ద్రుఁడున్
వాఁడె బహుశ్రుతుండు మఱి వాఁడె గుణాఢ్యుఁడు వాఁడె వక్తయున్
వాఁడె సురూపి యంచు ధనవంతుని నందఱు నెంతు రెంతయుం
బోడిమి గాన సర్వగుణముల్ గనకాశ్రయభూతము ల్గదా. 32
- చ. కుమతులయోచనన్ నృపతి కూటమిచే యతి లాలనన్ సుతుం
డమహితవిద్య విప్రుఁ డసదాత్మజుచేఁ గుల మచ్చుచే సుశీ
లము శ్రప హేలచేఁ గృషి యలత్యుతఁ జెల్వి ప్రవాసవృత్తి వి
య్య మరతి దుర్లయాప్తి సిరి యర్థము లీవిఁ బ్రమాదతన్ జెకున్. 33
- చ. ఆనుపమదానభోగవిలయంబు లన వ్దగు మూఁడుమార్గముల్
దనరు ధనంబునం దది యుదారమతిన్ మనుజుం డెఱింగి దా
ననుభవి గావలెన్ బుధుల కర్థుల కీవలె లేక మూలయిం
టనె పెనుఁగాంత దాఁప నది దక్కదు మూఁడవత్రోవఁ గ్కొనున్. 34

- ఉ. కాణవిలీఢరత్న మరిసందలితాంగజయాఘ్రితుఁడు మద
క్షీణజంబు నిర్బలవిశీతలపై కతకారదాపగా
క్రేణి కళావశిష్టశశి నెల్లునిచే రతిఁ జిక్కుబాల వి
క్రాణసలీలఁ జేదగిలురాజులు మింతురు కార్య మొందియున్. 35
- ఉ. చేరెడుగంజికోస మొరుచెంగటి కేగుచు డస్సి యున్నవాఁ
జేరమఁ జెంది వెన్న జగ మెల్లఁ దృణంబుగ నెంచు నర్థముల్
మీఱినయందునక దుదను లేక యణంగినయందున న్నురుక్
జేరును బెక్కువస్థలు గృహించుట మించుట దాననే కదా. 36
- ఉ. తడవ నిబద్ధి యొక్కపుడు దబ్బుట యొక్కెడ నిష్ఠురోక్తు లా
క్కడఁ బ్రియవాద మొక్కపుడు హింస యొక్కట్లు దయాళుభావ మొ
క్కెడ ధనకాంత్య యొక్కపుడు నిచ్చుట లొక్కెడ వెచ్చ మొక్కెడక
గడన యొక్కపుగా గణికకై వడి నొనృపసిని నైకతన్. 37
- చ. ఇల యనుధేనువు నిదుక నిచ్చ జనించినయేని రాజ నీ
వెలమిని దూడఁ బెంచినటు లెప్పుడు లోకముఁ బ్రోవవయ్య నీ
వలన జనంబు లెస్స యయి వర్ధిలుచుండినఁ గల్పవల్లియుం
బలె సకలేస్సితార్థఫలవర్గము లీధర యీనకుండునే. 38
- ఉ. భూరితరాజ్ఞ కీర్తి యను భూసురరక్షయఁ బాత్రదాత యై
మీటుట భోగ మొందుటయు మిత్రులఁ బ్రోచుట నాఁగ నొప్పనీ
యాటుగుణంబు లేనపులయందు రహింపవో వారి నూరకే
యాడిఁ గొల్వ నేల గలదా ఫల మాశ్రితకోటి కంతయున్. 39
- చ. వనజభవుండు ము న్నొసట వ్రాసిన జెంతయె యంత కొంచెమో
ఘనమొ సురాద్రి నున్న మరుఘట్టముఁ జేరిన వచ్చు హెచ్చు రా
దనఘ వృధావృథ ల్లనకు మాడ్చులచెంత ధరింపు ధైర్య మూ
నిన ఘటి కెచ్చునే జలము నీరధి ముంచిన నూత ముంచినన్. 40

దుర్జనపద్ధతి

- ఉ. కారణ మింత లే కొకరిఁ గాంచినఁ గిన్న వహించు టాత్మని
హైరుణికత్వ మొందు టారుకాంతఁ దలంచుట లన్యవిత్తము
ల్లారుట బంధులు స్సజనులు స్తన మేలు సహింప కుండుటల్
గ్రూరవిచారు లానరులకు మృష గాదు స్వభావసిద్ధముల్. 41

- చ. లలితకళావిలాససమలంకృతుఁ డైనను దుర్జనుండు చెం
తల వసియింపఁగాఁ దగఁ డనర్హుఁడు వానిఁ ద్యజింపనే తగున్
గలితనవారుణారూఢగద్గతితోరుఫణామణిప్రభౌ
గల వని చెంత నున్న భయంకంప మొనర్పజె గర్వ మేరికిన్. 42
- చ. తప జడవృత్తి సద్వృత్తము దంభము శుద్ధత మైదుబంటు ని
ష్కృపుఁడు గురుండ బుద్ధిప్రియరీతులు వల్కుట వై న్యవృత్తి తే
జపుఁబస గర్వ చా స్థిరుఁ డశ త్తుఁడు వక్త బహుప్రజల్కుఁ డం
చెపుడును నింద నేయు ఖలుఁ డేసుగుణం బింక వాఁడు మెచ్చునో. 43
- చ. ఆవగుణ మేల లోభ మెనయన్ గొల లేటికి గొండె మున్న స
త్వవచన మున్న నేల తప మాతృశుచిం గనఁ దీర్థ మేల మే
లపుసుజనత్వ మేల సుగుణాళిమహత్త్వమె చాలు సామ్యు లే
ల విధవ మేల విద్య ప్రబలన్ సడిఁ జెందిన మృత్యు వేటికిన్. 44
- చ. పగలిఁ గాంతి లేనిశశి పాయము దీప్తినభామ పద్మినిం
దగులమి రిత్త యాకొలన నక్షరరూపవదాస్యమున్ ధనా
శ గలప్రభుండు లేమి ననిశంబుఁ గృశించుబుధుండు భర్తయో
లగమున నుండునూచకుఁ డిలన్ విడఁగూడని సప్తశత్రువుల్. 45
- ఉ. ఆతతచండకోపదహ నాక్షయరూక్షకటాక్షు లై నథా
శ్రీతల నేతలందుఁ గలదే తనవారును ప్రీతి తప్పినన్
ఘోరము నేయఁ జూతు రధికత్వగ్ర మండెడువహ్ని వ్రేల్చుచో
హోత నటంచు నంటుకొన నోరిచి శీతలవృత్తిఁ జూపునే. 46
- ఉ. ఊరక యున్న మూఁగ వచనోద్ధతిఁ జూపిన గొంటు చేరువన్
జేరిన దంట దవ్వల వసించినచో నసమర్థుఁ డోర్పుతో
నోరిచికొన్న భీరుఁడు దురుత్తులు పైచిన బాతిహీనుఁ డం
చాఱడిఁ బెట్టు రాజు వశమా నృపనేవ యగమ్య మేరికిన్. 47
- చ. సకలబలావళి బ్రయ మెసంగఁ బ్రకాశ మొనర్చి హెచ్చి పా
డికిఁ జొరలేక తామును ఘటించినదుష్టతమాధమక్రియా
ప్రకరము లన్నియున్ మఱచి భాగ్యముచే సిరిఁ జెంది సర్వదూ
షకుఁ డగుదుష్టదృష్టిఁ బడి సౌఖ్యము లెవ్వరు గండు రిమ్మహిన్. 48
- ఉ. హెచ్చిలుఁ దొల్లఁ బిమ్మట త్తయించును రేపటిపూఁటనీడ నాఁ
గుచ్చితుచెల్మి దొల్లఁ గడుఁగొంచెమ యై మఱి మీఁద హెచ్చుచున్
వచ్చు వివేకిమచ్చిఁ ధ్రువంబుగ మాపటిపూఁటనీడ నా
నిచ్చలు నిత్రైఱం గెఱిఁగి నెయ్యము నేయఁదగు నివ్వేకితోన్. 49

ఉ. నీరముఁ బూరి సంతసము నిచ్చుట జీవన మై పొసంగ నె
వ్వారికిఁ గీడు సేయక ప్రవర్తిలు మీనమృగాద్యులందు ని
ష్కారణవై ర మూనెదరు కట్టులు దాశకిరాతమాచకుల్
వారిజగర్భకట్టడయొ వారిదయారహితస్వభావమో.

50

సుజనపద్ధతి

చ. పరగుణరీతిఁ బ్రీతి గురుపట్ల విసీతి బుధాప్తివాంఛయున్
దటచుగ విద్య నాథయు సధర్మిణిపై రతి లోకనిందలన్
వెఱపు శివార్చభక్తి మతి నిగ్రహశక్తియు దుష్టసంగమం
దరలియుఁ గూర్చి యొప్పెడుమహాత్ములఁగూర్చి నమస్కరించెదన్.

51

ఉ. ఆపదలందు ధైర్యము మహాభ్యుదయంబున నోర్పుఁ బ్రాథవా
చాపటిమంబు రచ్చలను సంగరరంగమున న్వరాక్రమా
టోపము కీర్తి నిచ్చయుఁ గడున్ వ్యసనంబు శ్రుతిన్ దలిర్ప బ్ర
జ్ఞాపరు లాప్సచుందు రివి సాజము లై తమయందుఁ బొందఁగన్.

52

చ. కరమున క్లాఘ్యదాన మెసఁగన్ దల శ్రీగురుపాదవందనం
బారయ ముఖంబు సత్వరమఁ బూన జయాస్పదవృత్తి బాహులన్
మెఱయ మహాచ్చవృత్తి మది మించ శ్రుతంబు శ్రుతిద్వయిన్ దగన్
సిరులు వినా విభూషణుగఁ జేయుదు రీగుణముల్ మహామహుల్.

53

చ. ఒకరిధనంబుఁ గోర కన్యతోక్తులు వల్కక వధ్యు నైనఁ జం
పక తగువేళ నీవి కలమాత్రము మానక నన్యఁ గూర్చి ప
ల్కక గురుభక్తి వీడ కలికాంతలఁ గూడక భూతమైత్రి బా
యక నరుఁ డున్న మంచితెరు వంచు శ్రుతుల్ స్మృతు లెంచు నెప్పుడున్.

54

ఉ. సంపదఁ గన్న వేళ గుణకాలులచిత్తము గ్రూరవృత్తి వ
ర్తింపక నూత్నపల్లవశిరీషసుమోత్పలకోమలస్థితిన్
సాంపు వహించు నాపదలు సోకినవేళ వికాలవైలని
మృంపతటస్థలస్ఫురదఖండశిలాకృతిఁ గర్కశంబగున్.

55

చ. నయగతిఁబ్రీతి ప్రాణములు నాశిలినన్ మలినత్వ మింతలే
మియు ఖలు లన్నఁ జేరమియు మిత్రుల నొచ్చియు వేడఁబోనియు
న్నియు వెతలందుఁ దాల్చియు మనీషులబాడ మెలంగుటల్ బుధా
శయములు కత్తివీడిపెనుసాము లి వెవ్వరిచేత నేర్పిరో.

56

ఉ. ఎంతయినన్ సుగుప్తముగ నిత్తురు నజ్ఞులు లిల్లుఁ జేరఁ బూ
జింతురు ప్రీతి జేసినది నెప్పుడు మేల్ గభ నెంతు రన్యమె

ప్పిం తన కుగ్గడింతు రనయింతురు శ్రీ గలగర్వ మంచిత
సాంతులు కత్తిమీఁది పెనుసాము లి వెవ్వరిచే నెఱింగిన్.

57

చ. బలుపుగఁ గ్రాగునయ్యనుము పైఁ బడుతోయకణంబు నాశిలున్
బాలుపరి తామరాకుపయి ముత్యమురూపున నిల్చు గొంతసే
పల జలబిందు వే యుదధియందలిశుక్తిని వ్రాలి ముత్య మై
మలయాను దత్సమం బభమమధ్యమసత్తమసఖ్యముల్ క్రిమల్.

58

చ. తగునడవల్లఁ దండ్రకి ముదం నొదవించినవాఁడె పుత్తుఁడఁ
మగనికి సంతసం బెసఁగ మమ్మవఁ జూపినదే పురంద్రుఁడ్రే
మ గలిగి కల్మిలేముల సమంబుగ వర్తిలువాఁడె మిత్రుఁ డీ
ముగురు లభింతు రచ్చమతి మున్ సుకృతంబు లొనర్చువారికిన్.

59

చ. ఒరులకు నమ్మి లై ఘనతి నొంది పరస్తుతి నాత్మసద్గుణ
స్ఫురణ వెలార్చి యన్యపనిఁ బూనియు స్వార్థములు న్వహించి ము
ష్కరులదురుక్తియుత్తు లతిశాంతినె మార్చి తదార్థికారు లై
యరు దగుచర్యల నైలఁగునార్యులు పూజ్యులు గారె యేరికిన్.

60

పరోపకారపద్ధతి

చ. ఫలములఁ బిక్కిటిల్లి యును బాదపముల్ గను నమ్రభావమున్
జలధరపంక్తి దవ్వుల నెసంగియు నమ్రత నిచ్చు దోయముల్
గలిమిఁ జెలంగియున్ ఘనులు గర్వముఁ జెందక యుండు రింతయున్
దలఁపఁ బరోపకారు లగుధన్యుల కై నస్వభావకృత్యముల్.

61

చ. చెవు లురుకుండలద్యుతులచేతను గాదు శ్రుతి న్నెలుంగు ర
త్నవలయయుక్తిఁ గాదు కయి దానముచేఁ జెలఁగున్ దయామతిన్
సవు రగువారిదేహములు చందనకుంకుమచర్చచేతఁ గా
దవనిఁ బరోపకారమహిమాతిశయంబునఁ జాల శోభిలున్.

62

చ. జలజపరంపరన్ సురుచిసంపద నింపు నిమండు కై రవో
త్పలనికరంబుల న్నగ్రము భాసిలఁ జేయు సుధాంకుఁ డంబుదా
వలి తృప్తయంతఁ దాఁ గురియు వర్షము హర్షముఁ జెంద లోక మి
ట్లలఘుమతుల్ స్వయంగతపరాధహితుల్ సుకృతుల్ దలంపఁగన్.

63

చ. ఒరులపనుల్ ఘటింతురు నిజోద్యమముల్ ద్యజియించి యుత్తముల్
పరులపనుల్ స్వకార్యములుఁ బాయక పూనుదు రుర్వి మధ్యముల్
పరహితముల్ నిజార్థరతి భగ్న మొనర్తురు మర్త్యరాక్షసుల్
పరహిత మూరకే చెఱచుపామరు లెవ్వరొ తోఁప రాత్మకున్.

64

ఉ. పాపము సేయనీడు హితపద్ధతిఁ గూర్చు రహస్య మాపనుల్
దాఁపను జూచు సద్గుణవితానము లంద తెలుంగ నెంచుఁ దా
నాపద వచ్చిన న్విడువఁ డక్కఱవేళల నిచ్చుఁ దీర్పు సం
తాపము మంచిమిత్రుఁ డని తద్గుణముల్ బుధు తెంతు రెంతయున్. 65

చ. తనుఁ గలసెన్ జలంబు లని దానికిఁ బాల్ స్వగుణం బొసంగి వెం
టనె యది గావఁగాఁబడునెడన్ జల మోర్వక కౌఁక నింక న
య్యనుఁగువిపత్తు సైఁపక మహాగ్నిఁ బడంగఁ దొడంగఁ బాలు గ్ర
క్కన జల మంతలోఁ గలయఁ గ్రమ్మఁట నిట్టివి సాధుమైత్రులున్. 66

ఉ. ఇంకె శయించినాఁడు కమలేశ్వరుఁ డిందె వసించెఁ దద్విష
ద్బృందము లిందె చెందె శిఖరిచ్చటలన్ శరణంబు బాడబం
బుం దగ నిందె యిందె ఘనపుష్కలముఖ్యులు లున్న వద్దిరా
యెందునుఁ గాన మెంతబరు వీజలధీంద్రునిమేను పూనెడిన్. 67

ఉ. ఆతతలోకధారిచరమాంగలసత్కమ కేంద్రుఁ డొక్కఁడే
జాతుఁడు జన్మ మన్న ధ్రువుజన్మమే సద్దీపాచక్రవర్తన
స్థితక్రిందమీఁద హితశీలురు గానిజడుల్ వృథాపదా
బ్జాతభవాండభాండఫలజంతుసముల్ మృతజాతు లేటికిన్. 68

ఉ. ఆస నడంపు మూను తుమ యానకు గర్వము నాడు సత్యమే
దోసము సేయఁబోవము బుధు ల్నినుత్రోవనె పొమ్ము విద్వదు
ల్లాస మొనర్పు ముగ్ధరిపులన్ శమియింపు వహింపు కీర్తి సం
త్రాసులఁ బ్రోవు సద్గుణము దాఁపు మివే కద సాధుకృత్యముల్. 69

చ. మనసులు వాక్కు లంగములు మానితపుణ్యసుధాప్రపూర్ణతం
దనర నిజోపకారు లుదితప్రిజగజ్జను లై పరు ల్భరిం
చినపరమాణుమాత్రగుణశీలము లద్రులు చేసి హర్షతో
యనిధుల నోల లాడుచు మహామహులుందురు కొంద టిద్ధరన్. 70

ధైర్యపద్ధతి

చ. ఆమరులు వార్ధిఁ ద్రచ్చునెడ నం దుదయించినరత్నపాలి హ
ర్షము గన రాహులాహలవిషంబున భీతి వహింప రాత్మ న
య్యవృత్తముఁ గన్నదాఁక విడ రప్పని యేతెఱఁగైన ధీరస
త్తములు సునిశ్చితార్థ మవుదాఁకఁ బ్రయత్నము మాననేర్తురే. 71

ఉ. ఊనిన నేడ విఘ్న మగునో యని నీచులు భీతిఁ గార్యమే
పూనరు మద్ద్యముల్ దొలుతఁ బూనియుఁ బూనక విఘ్న మైనచో

- మానుగు రెన్నివిఘ్నములు మాటికి వచ్చిన నెంత నొచ్చినక
మానరు తాము పునినగమంచితకార్యము ధీరమానసుల్. 72
- చ. ఒకయెడ భూమినే పరుఁడు నొక్కెడఁ బాన్పున నుండుఁ గూర లే
కొకయెడ మెక్కు లోఁగొను రసోదన మొక్కెడ బొంతఁ బూనుఁ బై
నొకయెడఁ గట్టు దుప్పటము లొక్కెడఁ గార్యభరార్థికిన్ మన
స్వికిఁ గలదే సుఖాసుఖవిశేషవిధాగణాప్రసంగముల్. 73
- ఉ. నీతు లెఱుంగువారు తమనింద ఘటించిన నెంచినక మహా
భూతులు పాయ కున్న నవి వోయినఁ జావపు డైనఁ గల్పసం
ఘాతవిరామకాలములఁ గల్గినఁ గల్గెడుఁ గా కొకప్పుడున్
నీలిపథంబునం జెదరనేరరు ధైర్యరమాధురంధరుల్. 74
- చ. యువతికటాక్షపీక్షణశోభతి ప్రక్కలుగా కరుక్రధా
పవనసఖోపతాపములఁ బాకము చెందక లోభపాశము
ద్వవులక దుర్వ్యథాస్పదప్రభగ్విషయాశల గాసిఁ బొందకే
యవిరళపుణ్యబుద్ధిఁ దగునాతఁడు గల్గు సమస్తలోకముల్. 75
- ఉ. ఎంతదురంతచింత ఘటియించియు ధీరునియంతరంగసం
క్రాంతనితాంతధైర్యరమ గ్రాఁప నశకక్యము ప్రజ్వలచ్చిఖా
వంతు నొకింత క్రిందుగను వంచిన వంపఁగవచ్చుఁ గాక దు
ర్దాంతతదంతరస్ఫురదుదగ్రశిఖావలి వంపఁగూడునే. 76
- చ. హిమగిరితుంగశృంగమున కెక్కి తదుగ్రతటస్థలంబునక
దుమికిన మేలు తద్విషమదుష్టశిలాహతి మేను ప్రయ్య లై
న మఱియు మేలు వ్యాళవదనంబునఁ గీ లిడుకొన్న మేల్ శిఖిం
గుమిలిన మే లటంచు ననఘుల్ విడఁజాలరు శీలసంపదన్. 77
- చ. జ్వలనుఁడు తోయ షా జలధి స్వల్పపుఁగాలువఁ బోలుఁ గొంచె షా
శిల యగుఁ గాంచనాచలము సింహము లేడి యగున్ మహోరగం
బలరలదండ యో విషముఁ ద్రావ సుధారస షా జగద్ధితా
కలితసుశీల మేఘునికాయమునం దగు నట్టిమేటికిన్. 78
- చ. అసదృశసద్గుణాస్పదయు నార్యయు నిర్మలచిత్త యైనత
ల్లి సరిగఁ జూచి లజ్జ విడలేక భరించిన సూన్యతవ్రత
వ్యసనులు దీవ్రతేజులు నిజానుచయం బయినక సుఖంబుగా
మసలక మాననోపురుదు మానఁగలేరు కృతప్రతిజ్ఞులన్. 79
- చ. కలివికి సజ్జనత్వము పొగడ్తకుఁ బూనమి బల్మి కొర్చుట
లైలివికి విద్యయున్ వినయదృష్టి ధనాప్తికిఁ బాత్రదానమే

యలుగమి సత్తపస్యకు మహాప్రభువృత్తికిఁ దాల్చి ధర్మి క
చ్చలతవిభూషణంబు లగు సర్వగుణాద్యము శీలమే సుసూ.

80

దైవపద్ధతి.

చ. గురుఁడు ప్రబోధకుం డశని ఘోరపువా లమరుల్ స్వపైనికుల్
పురి దివి దంతి యభ్రకరి పోర సహాయుఁడు దైత్యభేది, యి
ట్లరు దగుబల్కి గల్గియు బలారి బలారి పుధాటి కోడఁజే
శరణము దైవమే పురుషశక్తి వృధా యది యేల కాల్పనే.

81

చ. అనువుల నాగ గ్రుంగఁ దను వంతయుఁ బెద్ద మనుంగ నింద్రియో
ల్ల సన మణంగ నాకట నలంగుచు నోటన రేయి యెల్కు బె
ట్టెనరంగఁ దానపడ్డలరి దిద్దన లోఁగొను భోగి తత్సుమన్
వెసఁ జను దైవ మిచ్చు త్తమవృద్ధుల స్వస్థత నుండుఁడీ జనుల్.

82

ఉ. లేవడిఁ బొందియున్ వెతల లీనతఁ బొందియు లేచు గ్రక్కునన్
దైవబలంబునన్ బుధుఁ డుదారతఁ గంఠకవృత్తి హత్తి దు
ర్భావుఁడు తద్విధంబున విపద్ధక వచ్చిన నొచ్చి నాశిలున్
లేవక మంటిముద్ద ధరణిం బడి ముట్టె యణంగుకై వడిన్.

83

చ. వడి నెద యెండ బట్టలవాఁ డొకఁ డెండచు నెత్తి మండ నల్
గడలను నీడవో టరసి కానక దవ్వుల తాటిచెట్టు గ
న్నడఁ జని క్రింద నిల్వ నలపండు పడన్ దల బ్రద్దలయ్యె నె
య్యెడలకుఁ జన్న దైవహతు నించుక డించక ముంచు నాపదల్.

84

చ. గజభుజగంబులం బలుఖగంబులఁ గట్టుట సూర్యచంద్రులన్
గజబిజి చేసి దుర్గ్రహము క్రూర్యమున న్నబళించి యేఁచుటల్
ముజుమతు లామహాత్ములు దరిద్రత వేఁగుటఁ జూచి యయ్యయో
నిజగతి నెంత చేసె నతిస్థిరదైవ మ టంచుఁ గుండుచున్.

85

చ. సరసగుణాద్యశేషగుణసంపద నిల్వ నిధాన మా మహా
పురుషభిఖామణిన్ భువికి భూషణరాజముగా స్ఫుజించి య
త్తటి త్తూణభంగురంబుగను దాని నొనర్చినయేని యేటినే
ర్పరి విధి యాతఁ డూనినయపండితభావము కష్ట మక్కటా.

86

చ. అతులసుధారపైకనిధి యై సకలౌషధు లేలునాగుఁ డై
శతభిషగన్విరోధమనసంభృతుఁ డై శివహాళిభాగలం
కృతమణి యై వెలుంగుశశి యెప్పుడుఁ బాయఁడు రాజయత్న్య హా
హతవిధిపాక మేదారల కై నను దాఁట నలంఘ్యమే కదా.

87

చ. హతవిధి యన్కులాలవరుఁ డాత్మ యనం దగు మృత్తికా బలో
ధృతిఁ గొని ముద్ద చేసి వ్యథ యన్ పృథుచక్రముఁ జేర్చి యాపదు
న్నతఘనదండఘాతన మనంబును బల్మఱుఁ ద్రిప్పించున్నవాఁ
డతఁ డిఁక నేమి నేయునొ కదా శాశికాండ యెఱుంగ జేమియున్. 88

చ. చెడుపను లూనియే యలఁతఁ జెంచెద పీయడియాస మాను మో
జడవిధి యాపదల్ పెనిచి సాధులైనై ర్య మడంపఁ బూనినన్
జెడ దది కల్పసంక్షయవిశీర్ణ నిజక్రమపర్వతంబులొ
యడఁపఁగ నింకఁ జేయఁగ నవార్యపయోగులొ యామహాత్మకుల్. 89

చ. పతివిధి యేమి యెవ్వనికిఁ బ్రాప్త మొనర్చునో వచ్చు నంతయే
యతనికి నీచసంశ్రయమహాశ్రయముల్ గుఱి గావు సర్వది
క్రృతతులు నిండి మేఘములు ప్రత్యహముం గురియంగ నేయభి
ప్సితములు గల్గె ద్విత్రిజలబిందువులే కద చాతకాళికిన్. 90

ఉ. అంబుజబాంధవుం డహరహంబును డగ్గఱివారిఁ గూడి యే
యంబరఖండ మాని లిరుగాడుచునుండును గ్రంథుదాఁక న
య్యంబరఖండ మొందియె సుధాంశుఁడు ద్రిమృద్భూరాత్రు లెల్ల దై
వంబె ఘటించినన్ గడవవచ్చునె దుర్గతి యెంతవారికిన్. 91

కర్మపద్ధతి

ఉ. ఆనలి సేతునో సురల కియ్యమరుల్ హతవిధ్యధీనులే
యా నిఖిలైకవచ్యుఁ డజుఁ డాతఁడు కర్మఫలప్రదుండె క
ర్మానుగుణంబు తత్ఫల మజాదులచే నగు సేమి పద్మజం
డేనియుఁ గర్త కాఁడు ప్రభు వింతకుఁ గర్మము గాన మొక్కదన్. 92

చ. నెఱి నజు నండభాండకృతి నేమపుఁగుమ్మరిఁ జేసె నెద్ది ప్రి
హరిని దశావతారగహనాప్తిని సంకటపెట్టె నెద్ది శం
కరునిఁ గపాలపాణిపుటకంబున భిక్షకుఁ జూన్పు నెద్ది భా
స్కరు దివిఁ ద్రిప్ప నెద్ది యలకర్మముఁగూర్చి నమస్కరించెదన్. 93

చ. కొఱగును సాధుగా మొఱకు కోవిదు గా నలి మిత్రుగా నగో
చరము సుగోచరంబుగ విషం బమృతంబుగఁ జేయు నెద్ది యా
స్థిరతరస్కృతిన్ భగవతిన్ భజియింపు మభీష్టసిద్ధి కో
సరసుత మానితామితగుణంబుల నేల వృథాన్ధఁ జెందఁగన్. 94

చ. సురుచిరకర్మ మున్న పుడు సున్న పుమిదైలు చిన్నిపాయపు
నైఱవలు తెల్ల నాగొడుగునీడల హెచ్చిలు లచ్చియు నిరం
దైవము లెల్ల నాగొడుగునీడల హెచ్చిలు లచ్చియు నిరం
20C-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

- తర మయినట్టు లుండు నది తప్పిన నెంతయుఁ గంతుసంగరాం
తరహతతంతుమా క్తికవితానగతిఁ విత యై వడిక జెడున్. 95
- చ. గుణ మగుణంబు నై నక్రియ గోరి యొనర్పఁగఁ బూనుపండితా
గ్రణి మునుమున్నె చేయఁదగు కర్మముపాకము నిశ్చయించి ని
ర్వ్రణమతి చేయఁ జెల్లు శుభవత్క్రియ లెంచక చేసినక దగు
ల్పణఫల మబ్బుదాఁకఁ గృతిపాకము హృద్గతి నేర్చు శల్య మై. 96
- చ. జననము కర్మభూమి గని సత్క్రియ లేనిజకుండు చందసేం
ధనముల నువ్వుపాట్టు రతనంపుఘటంబున వండువాఁడు కా
చనహల మూని ఊణి దివసప్రభుమాదికి దున్నువాఁడు పా
య నటికి కప్పరంపువెలుఁ గారిగచేనికిఁ బెట్టువాఁ డగున్. 97
- చ. సుమహితహాపముఁ గులము శుద్ధపుశీలము విద్యయుఁ బ్రతు
త్నము గలరాజసేవ విదితంబులె నొక్కము పూర్వజన్మపు
ణ్యముల జనించుసంచితసమంచితభాగ్యములే ఫలించుఁ గా
లమున ఫలించువృక్షములలాగున సత్యము మర్త్యకోటికిన్. 98
- చ. జలముల ముష్టఁగాక సురశైలము పైకొనుఁగాక శత్రులఁ
బెలుకుర సేయుఁగాక కృషి బేరము సేవలు సేయుఁగాక వి
ద్య లెఱుంగఁగాక పక్షివలె నభ్రగతిఁ జనుఁగాక యెంత గా
సిలినను రాదు రానిది గృశింప దవార్యము కర్మపద్ధతిన్. 99
- చ. అడవుల నైనఁ దోయముల నైన విరోధులలోన నైన మం
డెడుదవమధ్యమం దయిన నీరధి నైన మహాద్రినైన నె
క్కడ నయినక బ్రమాదగతిఁ గాంచిన నిద్ర వహించినక భరం
పడి వివమస్థితుం డయినఁ బ్రాశ్నకృతంబులె ప్రోచు మర్హునిన్. 100
- ఉ. ఘోరవనంబు పట్టణ మగుక జను లెల్ల స్వకీయు లౌదు రి
ద్ధారుణి యంతయుఁ ధననిధానమణిగణపూర్ణ యై తగుక
భూరితరై కసత్క్రియలు పూర్వభవంబునఁ జేసి యన్నిటం
గౌరవ మొందు ధన్యులకుఁ గావున ధర్మము సేయఁగాఁ దగున్. 101
- చ. ఉరుగుణయోగి భర్తృహరియోగి చమత్కృతి సంఘటింపఁగాఁ
గరముఁ దనర్చునీతిశతకం బది పట్టి తెనుంగుబాసచే
దిరముగఁ జెప్పె బుష్పగిరితిమ్మన చంపకమాలికాపరం
పరలు శివాంఘ్రిపూజలుగఁ బండితు లెంతయు సంతసింపఁగన్. 102

నీతిశతకము సమాప్తము.

శ్లోకానుక్రమణిక.

శ్లోకారంభము.	శ్లోకము.	పేజీ	శ్లోకారంభము.	శ్లోకము.	పేజీ
ఆకరుణత్వ మకారణవిగ్రహః	నీతి	42	ఆవాసః కిలికిఞ్చితస్య	శృంగ	88
ఆగ్రేగీతం సరసకవయః	వైరా	66	ఆవాసః క్రియతాంగాన్తే	,,	38
ఆచ్ఛాచ్ఛచదనరసార్ద్ర	శృంగ	87	ఆశానామనదీమనోరథ	వైరా	10
అజానదాహాత్మ్యంపతతు	వైరా	18	ఆసంసారాత్త్రిభువనమిదం	,,	81
అజ్ఞ స్ఫులిమారాధ్యః	నీతి	3	ఆసారేణవహర్భృతః	శృంగ	95
అదర్శ నేదర్శనమాత్ర	శృంగ	22	ఇతఃస్వపిలికేశవః	నీతి	68
అధికతపరమార్గాత్	నీతి	14	ఇతోవిద్యుద్వల్లీ విలసిత	శృంగ	93
అపసరసభేదూరాదస్మాత్	శృంగ	51	ఇద మనుచిత మక్రమశ్చ	,,	27
అభిమతమహామానగ్రన్థి	వైరా	22	ఇమేతాదుణ్యతీనవపరిమలాః	,,	19
అభుక్తాయామస్యాంక్షణమపి	,,	58	ఇయంబాలా మాం ప్రత్యనవ	,,	63
అమీషాంప్రాణానాంతులిత	,,	5	ఇహహిమధురగీతం	,,	55
ఆమౌజినీవనవిహార	నీతి	15	ఉత్థాతం నిధిశబ్దయా	వైరా	3
అమమమృతనిధానంనాయకో	,,	88	ఉద్భాసితాభిలఖులస్య	నీతి	49
అర్థానామిశిషేత్వంవయమపి	వైరా	52	ఉద్వృత్తః స్వనభారవిష	శృంగ	15
అర్థంసుప్తానికాయః	శృంగ	96	ఉన్మత్తప్రేమసంరమ్భ	,,	75
అవశ్యంభూతారశ్చిరతర	వైరా	12	ఉన్మితత్త్రివశీతరజ్జ	,,	49
అశ్నీమహివయంభిక్షా	,,	55	ఉపరిఘనం ఘనపటలం	,,	92
ఆసారాస్సస్త్యేతే విరతి	శృంగ	85	ఉరసి నివతితానాం	,,	25
అసూచీసంచారే తమసి	,,	94	ఏకాకీ నిఃస్పృహః కాన్తః	వైరా	89
ఆక్రాంతంమరణేనజన్మ	వైరా	32	ఏకోరాగిఘరాజతే	,,	17
ఆజ్ఞాకీర్తిఃపాలనం	నీతి	40	ఏతస్మాద్విరమేద్వియార్థ	,,	63
ఆదిత్యస్యగతాగతై	వైరా	48	ఏతాశ్చలదలయసంహతి	శృంగ	8
ఆధివాగ్ధిశతైర్జనస్య	,,	38	ఏతే సత్పురుషాఃపరార్థ	నీతి	65
ఆమీలితనయనానాం యః	శృంగ	26	విశ్వరూప్య విభూషణం	,,	81
ఆయుః కల్లాలలోలం	వైరా	36	కదర్భితస్యాపి హి ధైర్య	,,	77
ఆయుర్వర్షశతం నృణాంపరి	,,	49	కదావారాణస్యామమరతటిని	వైరా	87
ఆరంభగుర్వీక్షయిణీ	నీతి	50	కరేక్షాఘ్న స్త్రాగః శిరసి	నీతి	54
ఆవర్తఃసంశయనామవినయ	శృంగ	45	కశ్చుమ్మతి కులపురుషో	శృంగ	59

శ్లోకారంభము.	శ్లోకము.	సంఖ్య	శ్లోకారంభము.	శ్లోకము.	సంఖ్య
కాస్తాకటాక్షవిభిఖా	నీతి	76	చుమ్మనోగణభిత్తి	శృంగా	99
కాస్తేతుత్పలలోచనేతి	శృంగా	41	చూడోక్షంసితచన్ద్రచారు	వైరా	1
కామినీకాయకాస్తారే	,,	53	చేతశ్చిన్ద్రయమారమాంసకృది	,,	65
కింవేదైఃస్మృతిభిః	వైరా	71	చిన్తోపిరోహతితరుః	నీతి	80
కిం కన్దర్పశరం కదర్థ	శృంగా	64	జయన్తితే సుకృతిసో	,,	21
కింకన్దైః కన్దరేభ్యః ప్రలయ	వైరా	25	జల్పన్తి సార్థమస్యేన	శృంగా	50
కింగతేన యదిసాన	శృంగా	66	బాడ్యంప్రీమతిగణ్యతే	నీతి	44
కిమిహబహుభిరుక్తైః	,,	39	బాడ్యంధియో హరతి	,,	20
కుజ్జుమపజ్జుకలక్కితదేహో	,,	9	బాతేమూర్ఘస్సపకఃపుష్ప	,,	69
కుసుమ ప్రబక స్యేవద్యయీ	నీతి	26	బాతిర్యాతురసాతలం	,,	32
కృచ్ఛేణామేధ్యమధ్యే	వైరా	87	బాత్యధ్నాయచ దుర్ముఖాయ	శృంగా	57
కృమికులచితం లాలాక్షిన్నం	నీతి	9	జీర్ణావమనోరథాశ్చహృదయే	వైరా	83
కృశఃకాణః ఖజ్జః శ్రవణ	శృంగా	78	తపస్యస్త సస్తః	,,	76
కేయూరాణి నభూమయన్తి	నీతి	16	తరుణీవైపాదీపిత	శృంగా	90
కేశా స్సంయమినః శ్రుతే	శృంగా	12	తస్తా దనస్త మజరం	వైరా	69
కేశానాకులయన్తుశో	,,	100	తస్యాః స్తనో యదిధనో	శృంగా	18
కాపీనం శతఖణ్డజర్జరతరం	వైరా	91	తావదేవకృతినామపి	,,	80
క్వచిత్పుష్పశయ్యః క్వచిదపి	నీతి	74	తావదేవామృతమయీ	,,	43
క్వచిత్సంభూభక్తైః క్వచిదపి	శృంగా	4	తావన్మహత్త్వంపాణ్డీత్యం	,,	76
క్షణంబాలోభూత్వాక్షణమపి	వైరా	50	తుజ్జం నేశ్యమతాఃసతామభి	వైరా	20
క్షాన్తంనక్షమయాగృహాచిత	,,	6	తృప్తామృష్యత్యాస్యే పిబతి	,,	19
క్షాన్తిశ్చేత్క్రవచేన కిం	నీతి	18	తృప్తాంధినిభజక్షమాం	నీతి	70
క్షీరేణాత్మగతోదకాయ	,,	67	త్వంరాజావయమపుసానిత	వైరా	51
క్షుత్తామోపి జరాకృశోపి	,,	22	దాక్షిణ్యం స్వజనే దయా	నీతి	19
ఖల్వాహ్లో దివసేశ్వరస్య	,,	85	దానంభోగోనాశస్తిసౌ	,,	35
ఖలోల్లాపాః సోధాః కథమపి	వైరా	4	దిక్కొలాద్యనవచ్చిన్నా	,,	1
గక్ష్తాతరజ్జహిమశీకర	,,	24	దిశవనహరిణేభ్యో	శృంగా	34
గక్ష్తాతీరే హిమగిరిశిలా	,,	98	దీనాదీనముఖై స్సవైవ	వైరా	21
గజభుజజ్జవిహజ్జమ	నీతి	86	దురారాధ్యాశ్చామూతురగ	,,	77
గాత్రంసంపచితింగతిర్విగతితా	వైరా	73	దుర్జనఃపరిహరవో	నీతి	43
గుణవదగుణవద్వాకుర్వతా	నీతి	96	వైవేనప్రభుణాస్వయం	,,	91
గురుణాస్తనభారేణ	శృంగా	17	దౌర్మత్తాగ్నిన్నపతిర్విసశ్యతి	,,	34
చణ్డాలః కిమయన్దిజాతి	వైరా	96	దృష్టేషాకిముతమం	శృంగా	7

శ్లోకారంభము.	శ్లో. సం. ని.	శ్లో. సం. ని.	శ్లోకారంభము.	శ్లో. సం. ని.	శ్లో. సం. ని.
ధన్వానాంగిరికష్టరేఖ	వైరా	14	ప్రదానం ప్రచ్ఛన్నం చ	నీతి	58
ధన్వాస్తవధవలా	శృంగా	61	ప్రసన్నాచారీ ముక్తచేత	"	4
నసంసారోత్పన్నం చరిత	వైరా	11	ప్రాక్తామేతిమనానాగత	శృంగా	24
నకశ్చిచ్చుణ్ణకోపానాం	నీతి	47	ప్రాజానాతామివృత్తిః పర	నీతి	55
నగమ్యోమస్త్రాణాం నచ	శృంగా	56	ప్రాప్తాః క్రియః సకలకాచ	వైరా	67
నధ్యాతంపథమిశ్వరస్య	వైరా	45	ప్రారభ్యతేనఖంవిష్ణుభద్రేన	నీతి	78
ననటానవిటానగాయకా	"	56	ప్రియసఖిపద్మప్రాత	"	89
నమస్యామోదేవాన్నను	నీతి	92	ప్రియన్యాన్యవృత్తిర్మన	"	57
నమ్రత్వేనోన్నమస్తఃపర	"	61	ప్రీణాతియస్సుచరితైః	"	60
నాభ్యస్తాప్రతివాదిబుద్ధ	వైరా	46	ప్రోద్భృత్ప్రేక్షమిద్ధువృత్తి	శృంగా	98
నామృతం న విషం కిచ్చిత్	శృంగా	44	ఫలంస్వేచ్ఛాల్లభ్యంప్రతివన	వైరా	27
నిద్దుస్తనీతినిపుణాయది	నీతి	75	ఫలమలమశనాయస్వాదు	"	54
నివృత్తాభోగేచ్ఛాపురుష	వైరా	9	బారే లీలామకులిత	శృంగా	62
నూనంహితేకవివరావిసరీత	శృంగా	10	బోధారోమత్సర్గస్తాః	నీతి	2
నూనమాజ్ఞాకరస్తస్యాః	"	11	బ్రహ్మజ్ఞానవివేకనిర్మలధియః	వైరా	13
నేతాయస్యబృహస్పతిః	నీతి	82	బ్రహ్మజ్ఞమణ్డలీమాత్రం	"	92
నైవాకృతిః ఫలతి నైవకులం	"	98	బ్రహ్మయేనకులాలవత్	నీతి	98
నోసత్వేనమృగాజ్ఞానప	శృంగా	46	బ్రహ్మేష్టాద్విమరుద్ధణాన్	వైరా	40
పద్మాకరందినకరోవికచం	నీతి	64	భక్తిర్నృపే మరణజన్మభయం	"	68
పరిక్షణః కశ్చిత్స్పృహయతి	"	37	భగ్నాశస్యకరద్వేష్టితోనోః	నీతి	88
పరిభ్రమసి కిం ముధాక్ష్మచన	వైరా	62	భవన్తినమ్రాస్తరవః	"	62
పరిమలభృతోవాతాః శాఖా	శృంగా	81	భిక్షాశనంతదపిసీరస	వైరా	15
పరివర్తిని సంసారేమృతిః	నీతి	25	భిక్షాశీజనమధ్యసంఘరహితః	"	95
పరేహంచేతాంసిప్రతిదివస	వైరా	61	భిక్షాహారమచైన్యమప్రతి	"	30
పాణిఃపాత్రం పవిత్రం భ్రమణ	"	99	భీమంవనంభవతియస్య	నీతి	101
పాణింపాత్రయతాంసిసర్గ	"	90	భోగానభుక్తావయమేవభుక్తా	వైరా	7
పాతాల మూవిశనియాసి	"	70	భోగాభ్యురవృత్తయో బహు	"	39
పాశ్చన్ద్రీవిరహానలా	శృంగా	84	భోగామేషువితానమధ్య	"	35
పాపాన్నివారయతియోజయతే	నీతి	66	భోగాస్తుజ్జతరజ్జభజ్జ	"	34
పుణ్యేగ్రామేవనేవామహతి	వైరా	23	భోగే రోగిభయం కురే	"	31
పుణ్యైర్మూలఫలైస్తథాప్రణయ	"	26	భ్రాంతంచేతమనేకదుర్గవిషమం	"	2
ప్రణయమధురాః పేమోద్ధా	శృంగా	20	భూచాతుర్యాభ్యుచ్చితాక్షః	శృంగా	43
పథితః ప్రణయవతీనాం రా	"	85	మణిశ్యాలోల్లిః సమర	నీతి	36

శ్రోతారంభము.	శ్రుతిము.	శ్లోకము.	శ్రోతారంభము.	శ్రుతిము.
మజ్జత్వమ్మసియాతు మేరుఖిరం	నీతి	99	రత్నైర్మహాబేస్తుతుషుర్న	నీతి
మత్తేభకుమ్మదల సేభువి	శృంగా	73	రమ్యంహర్మ్యతలంనకింవసతయే	వైరా
మధుతిష్ఠతివాచియాపితాం	,,	60	రమ్యాశ్చస్త్రమరీచయస్పృణవతీ	,,
మధురంచుఛైరపి	,,	82	రాగస్యాగార మేకంసరక	శృంగా
మనసి వచసి కాయే పుణ్య	నీతి	71	రాజం స్పృష్టమ్పురా శేర్నహి	,,
మహాశయాపుష్పీవిపుల	వైరా	94	రాజక్షాదుభుక్షియదిక్షితి	నీతి
మహేశ్వరేవాజగతా	,,	84	రాత్రిపై వపునస్సవ	వైరా
మాత ర్మేదిని తాత మారుత	,,	100	లభేతసికతాసుతైల	నీతి
మాత ర్మత్మభజస్వ	,,	93	లాక్ష్యాలచాలనమధశ్చరణావ	,,
మాతస్సర్యమత్సర్యవిచార్య	శృంగా	36	లీలావతీనాం సహజా	శృంగా
మానేమాయనిఖణ్ణీతే	వైరా	78	లోభశ్చేదగుణేనకిం	నీతి
మాంతిశిరసిజుమ్మహోన్మృశే	శృంగా	23	వక్త్రంఛస్త్రవికాపివజ్జుజ	శృంగా
ముఖేన చస్త్రకాస్తేన	,,	16	వచసిభవతిసజ్జత్యాగ	,,
ముగ్ధధానుష్కతాకేయం	,,	13	వనేరణేశత్రుజలాగ్ని	నీతి
మృగమీనసజ్జనానాంతృణ	నీతి	51	వయంయేభ్యోజాతాశ్చిర	వైరా
మృత్విణ్ణోజలరేఖయావలయిత	వైరా	59	వయమిహపరితుష్టావలగ్నై	,,
మోహంమార్జయతాముపార్జయ	,,	64	వరంతుక్టాచ్చుక్టాద్దురు	నీతి
మానాన్మూకఃప్రవచనపటు	నీతి	48	వరంప్రాణోచ్ఛేదస్సమద	,,
యతో మేరుఃశ్రీమాన్నిపతతి	వైరా	72	వర్ణంసితంశిరసి	వైరా
యత్ర సేకఃకన్యచిదపిగృహే	,,	42	వలిభిర్యుఖమాక్రాంతం	,,
యథాకన్ధకసాలేసోత్పతత్యా	నీతి	84	వహతిభువనశ్రేణింశేషః	నీతి
యదచేతనోపిపాదైఃస్పృష్టః	,,	30	వహ్నిస్తస్యజలాయతే	,,
యదా కిఞ్చిత్క్షోహం	,,	8	వాఙ్మసజ్జనసంగతా	,,
యదాసీదజ్ఞానంస్మరతిమిర	శృంగా	69	వితీర్ణేసర్వస్వేతరణ	వైరా
యదాయోగాభ్యాసవ్యసన	,,	68	విద్యానాధిగతాకలత్ర	,,
యదేతత్పూర్వేస్తుద్యతిహర	,,	48	విద్యానామనరస్యరూప	నీతి
యదేతత్స్వచ్ఛందం	వైరా	82	విపదిదైర్యమథాభ్యుదయే	,,
యద్ధాత్యానిజఫాలపట్ట	నీతి	41	విపులహృదయైరీతైరేతజ్జగ	వైరా
యస్యాస్తీ విత్తంససరః	,,	33	వియదుపచితమేఘంధూమయః	శృంగా
యావత్స్వస్థమిదంశరీరమరుజం	వైరా	75	విరమతబుధాయోషితస్సక్తో	,,
యాసాఘంశ్శుభలాక్షకరోతి	నీతి	94	విరమవిరసాయాసాద	నీతి
యేవర్తనేధనపతిపురః	వైరా	28	విరహేపిసజ్జమఃఖలు	శృంగా
యేసంతోషనిరస్తరప్రముదితా	,,	29	విశ్రమ్యవిశ్రమ్యవన	,,

శ్రీకారంభము.	పాదము.	శ్లోకము.	శ్రీకారంభము.	పాదము.	శ్లోకము.
విశ్వామిత్రపరాశరప్రభృత	శృంగా	80	సన్యాసేతావదాక్షేపధవతి	శృంగా	74
విస్తారితం మకరకేతన [యో	,,	52	సమరప్రతారకోశా నిష్ఠతి	,,	72
వేశ్యాసౌమవనబ్వాలా	,,	58	సమ్మమ్మమహతాంచిత్రం	నీతి	56
వ్యాఘ్రేవతిష్ఠలిజరా	వైరా	38	సహకారమసుమకేసర	శృంగా	86
వ్యాధీర్ఘణచలేన	శృంగా	54	సారమ్యానగరీమహాన్స	వైరా	41
వ్యాళంబాలమృణాల	నీతి	6	సింహాశిశురసినిపతతి	నీతి	31
శక్యోవారయితుంజలేన	,,	11	సిద్ధాధ్యాసితకన్దకే	శృంగా	32
శంభుస్వయంభుహరయో	శృంగా	1	సుధాశుభ్రంధామస్ఫురద	,,	89
శశిదివసధూసరో	నీతి	46	సృజితావదకేమగుణాకరం	నీతి	87
శాస్త్రజ్ఞోపిప్రగుణిత	శృంగా	77	స్వసామాంసగ్రస్థికనక	వైరా	16
శాస్త్రోపస్కృతశబ్దసుందరగిరః	నీతి	12	స్త్రీయద్రాంకుసుమాయుధస్య	శృంగా	79
శిరశ్చార్వంస్వర్గాత్పశుపతి	,,	10	స్థాల్యాంవై దూర్యమయాన్యం	నీతి	97
శుభ్రంసదృశవిభ్రమాయువ	,,	95	సాత్వాగ్జ్ఞాపయోభిః [త	వైరా	88
శృంగారద్రుమనీరదే	శృంగా	30	స్ఫురస్ఫురశ్శోభాన్నధవతి	,,	85
శ్రోత్రంశ్రుతేనైవనకుణ్డ	నీతి	68	స్మితంకిష్కిన్యగ్ధంసరల	శృంగా	6
సంసారతవపర్యస్త	శృంగా	83	స్మితేనభావేనచలజ్జయ	,,	2
సంసారేఽస్మిన్నసారే	,,	31	స్మృతాభవతితాపాయ	,,	42
సంసారేస్వప్నసారేపరిణతి	,,	37	ప్రజోహృద్యామోదావ్యజన	,,	88
సజాతఃకోప్యాసీన్మదన	వైరా	60	స్వల్పస్నాయువసావసేకమలి	నీతి	28
సతిప్రదీపేనత్యగ్న	శృంగా	14	స్వామ్యుత్తమేకాన్తహితం [నం	,,	7
నత్యంజనావచ్చి	,,	40	హర్దుర్యాతినగోచరంకిమపి	,,	13
సత్యావృతాచిపరుషాప్రియ	నీతి	39	హింసాశూన్యమయత్నలభ్య	వైరా	97
సంతప్తాయసిసంస్థితస్య	,,	59	హేమస్తేదధిదుగ్ధసర్పి	శృంగా	97
సన్త్యజేపిబృహస్పతిప్రభృత	,,	27			

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA.
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY.

Jangamwadi Math, VARANASI.

Acc No ~~3444~~ 7344

9. 10. 37 ² Nov 1.

2000

www —

సమ్యక్. నామ —

[illegible]

உண்டியல் -

విజ్ఞప్తి పుట్టుకలు -

అంతా అంతా అంతా -

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

811/10/37

॥

— ५५२ —

13.10.1937 २ वें शिवालय-

0 . 9 . 0

೨೬೬- 1-37 ಅ-ವರದಿ 10 ಕೊಪ್ಪ

ಶೇಖರ -	0 - 5-0
ದಾಸರು ಶಿವಶಂಕರ: ದಾಸರು	0 - 1-0
ಪ್ರಂ ಪಪ್ಪ -	0 - 1-0

೨೧-12-37 ಅಂ. ಅಂತರ್ದೇಶನಾಂತ 0 - 4-6

೨. 6-12-37 ಅಂ 8 ಕೊಪ್ಪ 2 ಕೊಪ್ಪ	0 - 4-0
ಶಿವಶಂಕರ ದಾಸರು	0 - 1-0
ಪ್ರಂ ಪಪ್ಪ -	0 - 1-0

ಶಿವಶಂಕರ ದಾಸ
 ಶಿವಶಂಕರ ದಾಸ
 ಶಿವಶಂಕರ ದಾಸ
 ಶಿವಶಂಕರ ದಾಸ

13.10.37 *ဘာသာပြန်* ၀.၂.၀

14.10.37 *ဘာသာပြန်* ၀-၄.၃

13.10.37 *ဘာသာပြန်* ၀.၀.၃

၁၂၅.၁၁.၃၇ *ဘာသာပြန်*

၁၆.၁၂.၃၇ *ဘာသာပြန်*

ဘာသာပြန်

